צבי יהודה קופמן

חושן ג' חלק שני
סימנים רצ"א - תכ"ז

א' באלול ה'תשפ"ה

א' באלול ה'תשפ"ה

הקדמה

מודה אני לפניך ה׳ או״א ששמת חלקי מיושבי בית המדרש.

סיכום זה מיועד לעזר בלימוד ובחזרות לשולחן ערוך, הובאו: הגמרות שהם המקורות לדינים, מחלוקות הראשונים במידה שיש, וכן המחלוקות שהובאו בנושאי כלים, דינים שהובאו בשו״ע שאין בהם מחלוקת לא תמיד סוכמו.

לענ״ד מומלץ תמיד ללמוד את השולחן ערוך מתוך הספר, ליצור זיכרון של ׳צורת הדף׳ ובמקביל לעבור על הסיכום.

כל סימן מחולק ל3 חלקים:

א. ציון הגמרות ששייכות לסימן עם כותרת בשורה מה ההקשר של הגמרא לסימן.

ב. סיכום המחלוקות שבסימן לפי נושאים.

ג. שאלות ממבחנים עם קישור לחלק שבו הסיכום עונה על השאלה.

לחלק מהסימנים הוספתי חלק עיון והרחבה, מטרתו או להעמיק בשורש הדינים או ביישומים הלכתים של הדינים למעשה שכן עלינו כלומדי תורה אליבא דהלכתא לדעת הדינים למעשה ממש ולתת ליבנו ללמוד על מנת לדעת להכריע במציאות ימינו המתחדשת.

יהי רצון ויעזרנו ה׳ להשלים את הסיכום על כל הסימנים.

תודה לרב עקיבא כהנא ולכולל ארץ חמדה על השימוש בקובץ השאלות מצורף קישור.

תודה לרב חגי פישר על השימוש בקובץ שאלותיו ולעצותיו. צרפתי קישור לאתר שלו בו יש שאלות וכן סיכומים. אין אדם למד אלא ממקום שליבו חפץ ויש שיהנו יותר מסיכומיו ומיני ומינה יתקלס עילאה.

https://www.evenleven.co.il/

למי שהקובץ גדול מדי ומעוניין בקבצים קטנים יותר לפי נושאים או לפי סימן מצורף קישור[1] שם יש קבצים של חוברות לפי נושאים אולם חלק מההגהות והתיקונים תוקנו רק בסיכום המאוחד הזה. בקישור ישנם סיכומים בעוד נושאים שעזרני ה׳ לעשות בנושאים אחרים.

ניתן להעתיק מהסיכום, שלא למטרות מסחריות.

[1] https://drive.google.com/drive/folders/1oyxEkB0NQo4goDVNCJWonXWLS_sthufC?usp=drive_link

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים

הקדמה 1
תוכן עניינים 2
תוכן עניינים הלכות פקדון 7
סימן רצ״א - דין שומר חנם מאימתי מתחייב בשמירה, וכיצד היא השמירה 8
סימן רצ״ב - שלא לשלוח יד בפקדון, ואם שלח בו יד 24
סימן רצ״ג - מתי ניתן הפקדון ליתבע, ואם יכול להחזירו בכל מקום 35
סימן רצ״ד - הכופר בפקדון או שטוען נגנב 38
סימן רצ״ה - שילם הנפקד כיצד משביעין אותו 42
סימן רצ״ו - המפקיד בעדים וטוען הנפקד נגנב או להד״מ 45
סימן רצ״ז - הכופר בפקדון נאמן אפילו נותן המפקיד סימן 47
סימן רצ״ח - נפקד אומר: איני יודע כמה אני חייב, והמפקיד טוען ברי 49
סימן רצ״ט - שנים שהפקידו ביד אחד ואחד מהם בא לתבוע 51
סימן ש׳ - שנים שהפקידו, אחד ק׳ ואחר ר׳, וכל אחד תובע מאתים 52
סימן ש״א - דין השומרים בעבדים וקרקעות ובהקדשות ובשל עניים 53
סימן ש״ב - דיני שומרים אחד האיש ואחד האשה 58
סימן ש״ג - שומר שכר באיזה דבר חייב או פטור ומאימתי מתחייב 59
סימן ש״ד - המעביר חבית ממקום למקום ונשבר, מתי חייב 63
סימן ש״ה - שומר שכופר או שטוען נאנס או נגנב 67
סימן ש״ו - האומנים שומרי שכר, ואם קלקלו, וטבח שנבל 70
תוכן עניינים הלכות שוכר 78
סימן ש״ז - דיני השוכר וחיובו ופטורו ואם השאיל או השכיר 79
סימן ש״ח - השוכר בהמה לרכוב עליה כמה יטעון עליה 83
סימן ש״ט - השוכר את הבהמה לילך למקום ידוע והוליכה למקום אחר 86
סימן ש״י - השוכר את החמור ונסתמא או מת או נשבר 88
סימן ש״יא - השוכר הספינה ופרקה בחצי הדרך או טבעה בחצי הדרך 92
סימן ש״יב - המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב או סתם 94
סימן ש״יג - המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה באיזה מקום רשאי להשתמש 99
סימן ש״יד - מה הדברים שעל המשכיר לעשות או על השוכר 101
סימן שט״ו - דין המשכיר בית על תנאי 102
סימן שט״ז - המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב ורצה השוכר להשכירו לאחרים 103
סימן ש״יז - אמר השוכר: פרעתי שכר הבית, והמשכיר אומר: לא פרעת 106
סימן ש״יח - השוכר רחים מחבירו ושוב לא נצטרך 107
סימן ש״יט - מי שהטעה חבירו עד שהכניס פירותיו לביתו 108
הלכות חכירות וקבלנות 109
סימן ש״כ - מקבל או חוכר מחבירו היאך יתנהג זה עם זה 109
סימן שכ״א - המקבל בית השלחין ושדה האילן ויבשו 110

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

וסימן שכ״ב - המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה 110
סימן שכ״ח - דין מקבל שרוצה להסתלק מפני רעת השדה 114
סימן שכ״ט - המקבל שדה לזמן ומת והניח בן 115
תוכן עניינים שכירות פועלים 117
סימן של״א - השוכר פועלים ינהג עמהם כמנהג המדינה 118
סימן של״ב - דין האומר לשלוחו: צא ושכור לי פועלים, ושכרן יותר ממה שאמר לו 119
סימן של״ג - השוכר את הפועל ובא הפועל לחזור קודם שהתחיל או אחר כן 122
סימן של״ד - השוכר את הפועל להשקות השדה, והשוכר מלמד וחלה בנו 135
סימן של״ה - השוכר את הפועל למלאכה סתם או למלאכה ידועה 138
סימן של״ו - השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו 141
סימן של״ז - דין אכילת פועל בשעת מלאכה ממה אוכל או מתי אוכל 143
סימן של״ח - דין אכילת בהמה בשעת מלאכה ואיסור חסימתה 144
סימן של״ט - לתת שכר אדם בהמה וכלים בזמנו, ומתי זמנו 145
תוכן עניינים הלכות שאלה 150
סימן ש״מ - השואל חייב באונס ובהמה שמתה מחמת מלאכה, ואם שלחה על יד בנו או עבדו 151
סימן שמ״א - השואל מחבירו חפץ סתם או לזמן קצוב 157
סימן שמ״ב - אין השואל רשאי להשאיל 163
סימן שמ״ג - דין השואל אחר כלות זמן השאלה 165
סימן שמ״ד - טען שמתה מחמת מלאכה או רוצה לשלם או לישבע 166
סימן שמ״ה - דין שאל פרה ושכר אחרת 167
סימן שמ״ו - דין פטור שאלה בבעלים עם כל דיניו, ובעל בנכסי אשתו 168
סימן שמ״ז - דין הזיק שור של שואל לשל משאיל או איפכא 176
תוכן עניינים הלכות גניבה 178
סימן שמ״ח - איסור גניבה ומי נקרא גנב ומאיזה שעה מתחייב 179
סימן שמ״ט - דין אשה ועבד וקטן שגנבו 186
סימן ש״נ - דין הגונב חלבו של חבירו ואכלו 189
סימן שנ״א - דין הגונב כיס בשבת 191
סימן שנ״ב - דיו טוען טענת גנב בפקדון 193
סימן שנ״ג - נשתנה הגניבה ביד הגנב או שנתיאשו בעליה ממנה 194
סימן שנ״ד - השביחה הגניבה ביד הגנב 199
סימן שנ״ה - גנב שהחזיר הגניבה שלא מדעת הבעלים 204
סימן שנ״ו - אסור לקנות שום דבר מהגנב, והקונה מגנב מפורסם או אינו מפורסם 207
סימן שנ״ז - המכיר כליו וספריו ויצא לו שם גניבה בעיר 211
סימן שנ״ח - דברים האסורים לקנות מהרועים ומשומרי פירות ומבעלי אומנות 215
תוכן עניינים הלכות גזלה 218
סימן שנ״ט - איסור גזילה אפילו על מנת להחזיר, ומה נקרא גזילה ואיסור לא תחמוד ולא תתאוה 219
סימן ש״ס - מצוה על הגזלן להשיב הגזילה, ואם אין בה שוה פרוטה או נשתנית 224

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שס״א - דין יאוש, ואם יש עמו שינוי השם או שינוי רשות 227
סימן שס״ג - הגוזל בהמה ועבדים והזקינו, והדר בחצר חבירו שלא מדעתו 231
סימן שס״ה - הגוזל ואינו יודע ממי גזל 238
סימן שס״ו - גזלן שבא לעשות תשובה אם מקבלין ממנו 240
סימן שס״ח - דין המציל או הקונה מלסטים ישראל או עובד כוכבים 242
סימן שס״ט - אסור לקנות מגזלן ולסטים וליהנות מממונם, ודינא דמלכותא כיצד 244
סימן שע״א - קרקע אינה נגזלת אפילו נתייאשו הבעלים 250
סימן שע״ה - היורד לשדה חבירו או לתוך חורבתו ונטעו או בנאו 253
סימן שע״ו - דין המסיג גבול רעהו 257
סימן שע״ז - מי שדרך הרבים עובר בתוך שדהו 259
תוכן עניינים הלכות נזיקין ומוסר 261
סימן שע״ח - אסור להזיק ממון חבירו ולא לגרום שום היזק 262
סימן שע״ט - דין זה בא בחביתו וזה בא בקורתו ונשבר החבית 268
סימן ש״פ - האומר לחבירו: קרע כסותי או של חבירי, או רודף או נרדף ששיברו כלים 270
סימן שפ״א - דין חמשה שישבו על ספסל אחד 273
סימן שפ״ב - הקוצץ אילן של חבירו והמונע חבירו מלעשות מצוה 274
סימן שפ״ג - דין אדם המזיק לבהמת חבירו 277
סימן שפ״ד - דין אדם המזיק שלא בגופו 281
סימן שפ״ה - דין היזק שאינו ניכר כגון מנסך יינו של חבירו 282
סימן שפ״ו - חילוק שבין גרמא בנזקין לדינא דגרמי, והזורק כלי מראש הגג 285
סימן שפ״ז - שמין השברים לניזק ומשלם לו עליהם 292
סימן שפ״ח - הלכות מאבד ממון חבירו בידים ומוסר ומלשין 296
תוכן עניינים הלכות נזקי ממון 308
סימן שפ״ט - דין ממון האדם שהזיק, וחילוק שבין תם למועד ובאיזה מקום חייב קרן ושן ורגל 309
סימן ש״צ - דין נזקי רגל ותולדותיו ודיני צרורות וכלב ותרנגול שקפצו 311
סימן שצ״א - שן באיזה מקום ובאיזה אכילה משלם מה שהזיקה או מה שנהנית 313
סימן שצ״ב - דין כלב שנטל חררה ואכל חררה והדליק הגדיש 314
סימן שצ״ג - הכניס פירותיו לחצר חבירו שלא ברשות והוזק בהן בעל החצר 316
סימן שצ״ד - בהמה שנפלה לגנה והזיקה, וכיצד משערין ההיזק 318
סימן שצ״ה - המשסה את הכלב בחבירו או בעצמו 321
סימן שצ״ו - כיצד שמירת תם ומועד או מסרן לשומר חנם או לשומר שכר 322
סימן שצ״ז - מי שבהמתו רגילה ליכנס לתוך שדה חבירו, ובהמת הקצבים שמזקת 327
סימן שצ״ח - הכניס שורו לחצר חבירו שלא ברשות, או נתן לו רשות להכניסו 329
סימן ת״ג - שמין השברים לניזק, ואם פיחתו או הותירו 331
סימן ת״ח - אין דנין דיני נזקין אלא בעדות ברורה 333
סימן ת״י - בור באיזה מקום חיובו וכמה שיעורו, וכל משפטי בור 337
סימן תי״ח - נזקי האש פטורו וחיובו, וטמון באש וכל דיניו 345

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תי״ט - כיצד נפרעים לנזקים מהמזיק ומיורשיו 353
תוכן עניינים הלכות חובל בחבירו ושמירת הנפש 358
סימן ת״כ - החובל בחבירו חייב בחמשה דברים, וכיצד משערין אותם, והמבייש בדברים תלמיד חכם וע״ה 359
סימן תכ״א - המבייש חבירו שלא בכוונה והחובל בחבירו שלא בכוונה 363
סימן תכ״ב - צריך החובל לפייס הנחבל שימחול לו 368
סימן תכ״ג - נגף אשה ויצאו ילדיה, וכיצד שמין דמי ולדות 370
סימן תכ״ד - החובל באביו ואמו או החובל בבניו או החובל בחבירו בשבת 374
סימן תכ״ה - חייבי מיתות בית דין היאך דנים אותם בזמן הזה 380
סימן תכ״ו - חייב אדם להציל את חבירו בין בגופו בין בממונו 385
סימן תכ״ז - מצות עשה להסיר כל מכשול שיש בו סכנת נפשות ועשיית מעקה לגגו 387

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות פקדון - שומר חינם, שומר שכר ואומנים

צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים הלכות פקדון

סימן רצ״א - דין שומר חנם מאימתי מתחייב בשמירה, וכיצד היא השמירה 8
סימן רצ״ב - שלא לשלוח יד בפקדון, ואם שלח בו יד 24
סימן רצ״ג - מתי ניתן הפקדון ליתבע, ואם יכול להחזירו בכל מקום 35
סימן רצ״ד - הכופר בפקדון או שטוען נגנב 38
סימן רצ״ה - שילם הנפקד כיצד משביעין אותו 42
סימן רצ״ו - המפקיד בעדים וטוען הנפקד נגנב או להד״מ 45
סימן רצ״ז - הכופר בפקדון אפילו נותן המפקיד סימן 47
סימן רצ״ח - נפקד אומר: איני יודע כמה אני חייב, והמפקיד טוען ברי 49
סימן רצ״ט - שנים שהפקידו ביד אחד ואחד מהם בא לתבוע 51
סימן ש׳ - שנים שהפקידו, אחד ק׳ ואחר ר׳, וכל אחד תובע מאתים 52
סימן ש״א - דין השומרים בעבדים וקרקעות ובהקדשות ובשל עניים 53
סימן ש״ב - דיני שומרים אחד האיש ואחד האשה 58
סימן ש״ג - שומר שכר באיזה דבר חייב או פטור ומאימתי מתחייב 59
סימן ש״ד - המעביר חבית ממקום למקום ונשבר, מתי חייב 63
סימן ש״ה - שומר שכופר או שטוען נאנס או נגנב 67

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״א - דין שומר חנם מאימתי מתחייב בשמירה, וכיצד היא השמירה

מקורות

פרשת משפטים פרק כ״ב

פרשת שומר חינם

(ו) כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃

(ז) אִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃

(ח) עַל **כָּל דְּבַר פֶּשַׁע** עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס

פרשת שומר שכר

(ט) כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וְכָל בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׁבָּה **אֵין רֹאֶה**׃

(י) שְׁבֻעַת ה׳ תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם **אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ** בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃

(יא) וְאִם גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃

(יב) אִם טָרֹף יְטֹרָף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ

פרשת שואל ושוכר

(יג) וְכִי **יִשְׁאַל** אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ מֵת בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃

(יד) **אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ** לֹא יְשַׁלֵּם **אִם שָׂכִיר** הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס

בבא מציעא פ׳:, פ״א׃ (קבלת שמירה שאמר הנח/הנח לפני/הנח לפניך, הכניס ברשות בעל החצר).

בבא קמא מ״ז.-מ״ח׃ (הכניס ברשות בעל החצר והוזק/הזיק)

בבא קמא ס״ב. (אמר רבא׃ הנותן דינר זהב לאשה, ואמר לה הזהרי בו של כסף הוא).

בבא מציעא ל״ו (שומר שמסר לשומר; פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה).

בבא מציעא מ״ב (כספים אין להם שמירה אלא בקרקע; תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב).

בבא מציעא צ״ג׃-צ״ה (בגדר שמירת בהמות מה נקרא פשיעה (העלה לראשי צוקים והעברת בהמות בגשר); מתנה שומר חינם להיות כשואל; פטור שמירה בבעלים)

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

בדיני שומרים, השומר מחזיק תחת רשותו ממון חברו ואותו ממון נחשב שהוא ברשות בעליו ויכול המפקיד למוכרו או להקדישו. בדיני שומרים צריך כוונה להתחייב בשמירה ושיהיה חלות להשתעבדות להיות שומר (מחלוקת האם בתחילת עבודה כפועל או בדרכי הקנייניים). בחיובי השומר יש לעמוד על החילוק בין פשיעה לבין הסיבות לכילוי הפקדון. אובדן, גניבה, שבורה ומתה הם תוצאות שעלולות לקרות לפקדון. גניבה ואבידה הם תוצאות שעם שמירה מעולה אמורות להימנע ולכן לעיתים משווים ביניהם לפשיעה, אולם פשיעה אינה הסבר למה שקרה לפקדון, פשיעה היא תשובה לשאלה האם השומר שמר כראוי, שומר חינם ששמר כראוי לשומר חינם פטור אפילו מגניבה ואבדה, וגדר ׳שמירה כראוי׳ אצלו פחות משל שומר שכר. שומר שפשע זו סיבה מחייבת, המחלוקת האם תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, היא בשאלה האם עצם הפשיעה היא גורם מחייב שאינו יכול להישבע ׳על כל דבר פשע׳, או שדווקא במקרה שניתן לתלות שמהפשיעה נתגלגל ההיזק אזי השומר חייב על גרמא זו ואולי אפילו נחשב שהשומר כאילו הזיק בעצמו. כששומר אינו יכול להשיב פקדון על בית הדין לברר׃ א. מה קרה לבהמה. ב. האם השומר שמר כראוי.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

כוונה להתחייב בשמירה

קבלת שמירה שאמר הנח/הנח לפני/הנח לפניך

בבא מציעא פ׳: - משנה: כל האומנין שומרי שכר הן, וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות - שומר חנם. שמור לי ואשמור לך - שומר שכר. שמור לי ואמר לו **הנח לפני** - שומר חנם.

בבא מציעא פ״א: - אמר רב הונא: אמר לו **הנח לפניך** - אינו לא שומר חנם ולא שומר שכר.

איבעיא להו: **הנח** סתמא מאי?

רי״ף רא״ש - ולא איפשיטא ולקולא עבדינן ופטור.

רמב״ם ושו״ע - אמר לו הנח לפניך או הנח סתם ...אינו לא שומר חינם ולא שומר שכר ואינו חייב שבועה כלל אבל מחרים על מי שלקח הפקדון שלו ולא יחזירו לבעליו.

הכניס ברשות בעל החצר (כנוס שורך/ביתי לפניך) (ראה השלמה סימן שצ״ח)

בבא קמא מ״ז/בבא מציעא פ״א:[2] - ואם הכניס ברשות - בעל החצר חייב.

רבי אומר: בכולן אינו חייב עד שיקבל עליו לשמור.

בבא קמא מ״ח: - איתמר, **רב אמר:** הלכתא כת״ק, **ושמואל אמר:** הלכתא כרבי.

ירושלמי בבא קמא ה׳ הלכה ד׳ - אמר ר׳ ירמיה הכל מודין בבית שהוא אומר לו הכנס ואני משמרו הכל מודין בשדה שאומר לו הכניסהו ושמרהו מה פליגין בחצר **ר׳** אומר חצר כשדה **וחכמים** אומרים חצר כבית.

תוספות בבא מציעא מ״ט.[3] - ואף על גב דרב התם פסיק הלכתא כתנא קמא קיימא לן כשמואל בדיני לגבי רב ועוד דאפילו לרבנן דמחייבי היינו לפי שאמר ליה כנוס שורך דמשמע ואשמרנו אבל הא ביתא קמך סלק עצמו משמירה לגמרי.

תוספות בבא קמא מ״ח:[4] ורא״ש - לכאורה נראה דהלכתא כשמואל בדיני וצ״ע דרבא קאמר לעיל...וכולה סוגיא דלעיל מסיק רבא כרבנן ואפי׳ נשברו ברוח ואפי׳ חנק עצמו.

טור - רי״ף פסק כרבי **ור״י** פסק כרבנן וכן הוא מסקנת אדוני אבי **הרא״ש ובב״י תמה** שאין הכרע בראי״ש.

רי״ף ורמב״ם - הלכה כשמואל. **וכן פסקו שו״ע ורמ״א.**

נתינת רשות להכניס לבית

ש״ך - דוקא בחצר אבל אם הכניס ענינו לבית בעל הבית ברשות סתמא דמילתא קיבל עליו בעל הבית נטירותא אפילו לרבי כן הוא **בהגה״א** פרק הפרה **מא״ז וכן עיקר** ...וגם דברי **הסמ״ע** יש לפרש כן.

הגר״א - הביא גם דעת הגה״א וכתב שהוא מפורש בירושלמי.

[בנתיבות נראה שמחלק שיש שני עניינים בבית, א. אין המפקיד יכול להכנס לשומרו בעצמו - סיבה לומר שאישור להכניס הוא הסכמה לשמירה ב. הבית מקום משומר ואינו צריך את שמירת בעליו - סיבה לומר שאישור להכניס אינה הסכמה לשמור. במקרה שהבית לא משומר ולמפקיד אין אפשרות להכנס כמו בחמור יש להניח שהסכמה להכניס היא הסכמה לשמור].

׳הניחם על החמור׳ ולא קשרם ואבדו

רא״ש - חייב. דווקא במקום משתמר נאמר שהנח סתם לא קיבל שמירה אבל במקום שהסכים שיניח על החמור ואם לא ישמור יאבדו מעליהם ודאי שאמירת הנח כוונת הסכמה לשמור. **וכן פסק שו״ע.**

---

[2] עיקר המשנה מובאת בבא קמא מ״ז והובאה גם בבא מציעא פ״א: בהקשר של הספק בהנח ולכן ציינתי שני המקומות בנוסף הובאה גם בביצה מ׳. והוזכרה בבא קמא נ״ט:

[3] ד״ה כל הא וחילוק זה גם עולה מתוספות בבא קמא מ״ז: ד״ה ואפילו.

[4] ד״ה ושמואל

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

דר״מ - לא משמע בב״י ור׳ ירוחם ובמרדכי כרא״ש. **הביאם רמ״א** כויש חולקין.

רע״א ומחנ״א - הקשו שנראה שדין תלוי במחלוקת האם שומר צריך משיכה או מעשה קנין.

נתיבות - דין זה אינו רק מטעם שומר ולכן גם לסוברים ששומר צריך משיכה או מעשה קנין חייב, בעל החמור שהולך עם חמורו עם משא לא קשור והמשא נופל נחשב כמאבד ביד ויש לו דין מזיק. ההבדל להלכה יהיה אם טוען ששמרם כראוי, אם השתעבד להיות שומר יצטרך להשבע על טענתו בכדי להיפטר.

נתן לו דינר זהב ואמר לו הזהר בו שהוא של כסף/חיטין וחיפן בשעורין

בבא קמא ס״ב. - אמר רבא: הנותן דינר זהב לאשה, ואמר לה הזהרי בו של כסף הוא.

הזיקתו - משלמת דינר זהב, משום דאמר לה: מאי הוה ליך גביה דאזקתיה.

פשעה בו - משלמת של כסף, דאמרה ליה: נטירותא דכספא קבילי עלי, נטירותא דדהבא לא קבילי עלי.

א״ל רב מרדכי לרב אשי: אתון בדרבא מתניתו לה, אנן ממתניתא פשיטא לן: חטין וחיפן בשעורין, שעורין וחיפן בחטין - אינו משלם אלא דמי שעורין בלבד.

סייף שלא היה ידוע לשומר שהוא יקר

מרדכי[5] **-** נראה לי דלא ישלם לו אלא שויו דסתם סייף דעלמא לפי דנטירותא דסתם סייף קביל עליה אבל נטירותא של סייף יקר לא קבל עליה ...וצריך עיון.

מהרש״ל - מה שפוטר את השומר הוא רק מקרה שהמפקיד פשע. בסייף המפקיד לא פשע וחייב בדמי כולו.

ש״ך - הטעם שמחייב את השומר הוא רק שהיה לו לעלות על דעתו שהפקדון יקר יותר. יש לקבל את טענת הנפקד בסייף משום שלא היה לו לעלות על דעתו, אולם מכיוון שהמרדכי סיים בצ״ע הדין מסופק.

קצות - ביאר שאין עיקר החילוק בין מזיק לשומר רק ׳מה הוה ליה דאזקתיה׳ אלא חילוק בין חיובים ממונים שאדם חייב בעל כורחו וחייב אף בפשיעה בשמירה על אש, לבין שמירה שכל כולה היא מכוח התחייבות השומר שתלוי במה שהסכים להתחייב **ושכן כתב הרמב״ן**. סבר שהעיקר **כמהרש״ל** שהרי ביקרא וזולא מתחייב אף שהיו שווים באופן שונה בשעת ההפקדה ואפילו התייקרו פי עשרה ומה שפוטר בכסף וחיטים וחיפן בשעורים הוא מה שהמפקיד אמר שיקבלו שמירה פחותה. לפי זה בסייף ישלם כולו כיוון שהמפקיד לא אמר שיקבלו שמירה פחותה. (ובשואל אם השתמש בו אחרי שנודע לו שהוא של זהב **הקצות כתב** שחייב כשל זהב ששימוש הוא מעשה משעבד **והנתיבות** סבר שאף בזה חייב רק כשל כסף כי כך הסכים המשאיל שידע בעת ההשאלה שיהיה חייב)

שומר אבדה שסבור שהאבדה של כסף ונמצאת זהב

קצות - הסתפק האם כיון שתורה מחייבת את האדם לשמור והרי נעשה שומר בעל כורחו לא שייך לומר שהיה סבור שהוא של כסף, וחייב בכולו וכן המפקיד לא פשע, או שכיון שמעשה הקניין לא היה בשביל זהב לא הועיל כלל (כמו בסימן רל״ב סעיף י׳ לגבי טבעת בדיל שהיה בתוכה זהב) וצ״ע.

נתיבות - לרמב״ן (ולרשב״א) מזיק בידיים אפילו באונס שלא היה לו לעלות על דעתו, חייב. ואם כן במשיב אבדה שהתורה חייבה התחייב אף במה שלא היה לו לעלות על דעתו. אולם **לתוספות** שנראה **ששו״ע** פסק כמותו [**אך נתיבות צייך לש״ך** שהעמידו באופן אחר] פטור במה שלא היה לו לעלות על דעתו ושומר זה לא גרע ממזיק שיהיה פטור על מה שלא העלה בדעתו להתחייב.

לענ״ד נראה ע״פ דברי **אבן האזל בסיכום סימן רס״ג**[6] שאף שהתורה מחייבת את האדם לשמור אין זה אומר שתורה הגדירה את חיוב השמירה בעל כורחו של המשיב, ודרך התחייבות השמירה היא ככל שמירה שהתחייבות השמירה

[5] בבא קמא הגהות מרדכי פרק הכונס רמז ר״ז

[6] אבן האזל הלכות גזלה ואבדה פרק י״א הלכה י״ד - ובעיקר טעמא דהתחיל במצוה קשה דמה בכך שהתחיל במצוה אם התחיל שלא על דעת לגמור, ולשיטת הסוברים [ראה סיכום סימן רנ״ט] דדינא דהשב תשיבם אינו אלא לאחר שהגביה המציאה אפשר לומר דהיתרא דוהתעלמת פעמים שאתה מתעלם אינו אלא קודם שנתחייב בהשב תשיבם, אבל מכיון שנתחייב בהשב תשיבם ליכא היתר דוהתעלמת, אבל

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

היא מגדירה את השמירה כפי מה שקיבל האדם, [ושאני הכא דמעיקרא לא שעבד נפשיה בבא מציעא צ״ד.)]. וכשם שבמצות קניית אתרוג החובה מתקיימת בדרכי הקניין המקובלים כן הוא במצות השב תשיבם, מעשה האדם ורצונו הם מגדירים את ההתחייבות בפועל, אבל ׳נטלה לפני יאוש על מנת לגוזלה - עובר בכולן׳ (בבא מציעא דכ״ו ׃) וכן אין אדם מתחייב שלא מדעתו, דהיינו שאדם אינו עובר על התעלמות מדבר שאינו יודע שהוא אבוד או על השב תשיבם. שאם אדם סבור שהחפץ אינו אבוד או שאינו יודע שברשותו אבדה, אין לו שום חיוב. וכן בענייננו אם אדם סבור שמולו אבידה של כסף גדר החיוב הרובץ עליו הוא לשומרה כדי להשיבה לבעליה כפי מה שהיא בעיניו ודי שהתחייב בשמירה פחותה, אולם אם יודע שהוא של זהב לא יצא ידי חובתו כשמתחייב לשומרה כשל כסף.

גזלן שסבור שגזל של כסף ונמצא זהב

קצות - הסתפק כדרך שהסתפק בשומר אבדה שסבור שאבדה של כסף ונמצאת זהב.

נתיבות - חייב בכולו. מתוך שנתחייב כפי השווי שהיה סבור נתחייב כולו. [**באמרי משה**[7] **ביאר** שיש לחלק בין זוכה רגיל בחפץ ושומר, לגזלן, זוכה רגיל ושומר הקניין תלוי ברצון להכניס לרשות וממילא אם הוא מקח טעות לא זכה בו כלל אולם הגזלן אינו נעשה בעלים על החפץ כלל אלא מה שמחייבו הוא המעשה שמוציאו מרשות בעלים מה שגזלן צריך משיכה אינו כדי לזכות בו אלא כדי להגדיר שהחפץ יצא מרשות בעלים ואף שינוי קונה וכיון שנטלה על מנת לגוזלה כבר יצאו מרשות בעלים ואינו יכול למוכרו או להקדישו, ואין זה משנה האם נטילת החפץ על מנת לגוזלו היתה מפני שסבור שהוא של כסף או של זהב סוף סוף הוציאה מרשות בעלים והתחייב על מעשהו, ובהערות[8] הסתפקו אם זו כוונת הנתיבות[9]]

יוקרא וזולא

ממתי השתעבדו נכסי שומר הוא דיון נפרד, וכאן השאלה רק על סכום התשלום.

קצות - הרב המגיד כתב כל השומרין משלמין כשעת הפשיעה וכן כתב **בש״ך** בפשיטות. **הקצות הביא שהרמב״ן וריטב״א** ביארו את היסוד לחילוק בין שומר לגזלן הוא בשאלה מתי נחסרו הבעלים, בפקדון מכיון שנחשב שהפקדון עדיין ברשות הבעלים וסימן לכך הוא, שהוא יכול למוכרו ולהקדישו, נחשב שנחסרו הבעלים בשעת מיתה ואילו בגזלה מרגע הגזלה הבעלים נחסרו שהפקדון לא ברשותם[10]. [**הקצות הבין את ברמב״ן** שזה תלוי בשאלה ממתי השתעבדו נכסי שומר ולפיכך לדעות ששומר משתעבד משעת משיכה ישלם כשעת משיכה ורק את **הריטב״א הביא כפי שביארנו את הרמב״ן** לענ״ד אלו שתי שאלות שונות ואין זה קשה. הקצות סבר שמה שכתבו את היכולת להקדיש זה סיבה ולא סימן. אך נראה שהובא כסימן לכך שהפקדון נחשב ברשות בעליו, שעת יציאה מרשות בעלים היא מיתה (או גניבה) ולכן פוסקים לפי סכום התשלום שאותו צריך לשלם בעליו בשעה שנחסר, בשביל שיהיה לו חפץ כמותו].

נתיבות ע״פ רא״ש ותוספות - בגזלן הסיבה המחייבת היא הגזלה ולכן משלם כשעת הגזלה, שומר הסיבה המחייבת היא ההתחייבות לשלם, כל עוד לא התנו אחרת סתם של שומר מתחייב לשלם כשעת היציאה מן העולם [ולא כשעת פשיעה ראה ס״ק י״ג רק שעבוד נכסים מתחיל מהפשיעה ממש].

בשיטת הרמב״ם דחייב בהשב תשיבם תיכף כשראה א״כ ע״כ הא דוהתעלמת פעמים שאתה מתעלם הוא היתר גם על השב תשיבם, א״כ מאי נ״מ דהתחיל במצוה.
ונראה דגם להרמב״ם יש נ״מ דמקודם אינו אלא **מצות** השבה ואחר שלקח נעשה **חיוב השבה דהא נעשה שומר אבדה**, ואם לא יחזיר ויאבד מחוייב לשלם. וכיון דפטורא דזקן ואינו לפי כבודו ילפינן מוהתעלמת דהוא קודם שבאת לידו מסתבר דגם לענין מצות השבה אינו פוטרו אלא על קודם שלקח דאינו אלא מצות השבה, ולא על אחר שלקח דנעשה עליו חיוב השבה.

[7] אמרי משה סימן ל״ג את ה׳-ו׳

[8] מילואי משפט הערה 10 ולענ״ד זו כוונת הנתיבות שהרי מוכיח ששינוי קונה לגזלן אף שהשינוי נעשה בעל כורחו של הגזלן.

[9] ראיה לדבר מבבא קמא צ״ח. - ׳אמר רבה ׃ הזורק מטבע של חבירו לים הגדול - פטור ; מאי טעמא? אמר ׃ הא מנח קמך, אי בעית שקליה. והני מילי בצלולין דקא חזי ליה, אבל עכורין דלא קחזי ליה - לא ; והני מילי דאדייה אדויי, אבל שקליה בידיה - מיגזל גזליה, השבה בעי מיעבד.׳ אף שלא הגביהו לזכות בו או להכניסו לרשותו אלא כדי לזורקו לים בכל אופן חייב בהגבהתו.

[10] במילואי חושן הביא מר׳ שמעון שקופ שניסחו זאת שזה שעת האונס, שהרי אצל הבעלים זה בדיוק מעשה גניבה ששומר שכר חייב בו, הקצות הביא את דברי הרמב״ן והריטב״א ולענ״ד הבין שהסימנים הם הסיבות.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אמרי ברוך[11] **-** הנפק״מ בין הרא״ש והנתיבות לרמב״ן הוא לגבי שואל שלא מדעת. [ה**אמרי ברוך** הבין ששואל שלא מדעת הוא כגזלן ורק להתחייב באונסים אך לא נחשב שיצא מרשות בעלים ואין זה מוסכם].

חלות השמירה

האם שומר צריך משיכה או מעשה קנין

ר״י ורא״ש - אפילו שלא משך אלא שנסתלקו הבעלים התחייב בשמירתו (**קצות**[12] **-** תחילת עבודה כפועל).

רמב״ם, רש״י[13] **ונ״י בשם ראב״ד ורשב״א -** אינו חייב עד שימשוך ובמקום שמשיכה קונה (קנין אחריות).

שו״ע - יש מי שאומר כר״י ורא״ש ויש מי שאומר כרמב״ם ורש״י. **ש״ך (והגר״א) -** וכן עיקר שצריך קנין.

[הצורך במיעוט שטרות ראה **קצות ונתיבות** ודברי **החכמת שלמה** נאים ומתקבלים].

הערת הנתיבות - אם הקדים מעות לשומר שכר, משתעבד מכוח קניין כסף [שמועיל בפועל ואף במטלטלים במקום שאין חשש שיאמר לו נשרפו חיטיך בעליה כמו בשומר מועיל אף מדרבנן[14]].

חיובי שומר חינם

תחילתו בפשיעה וסופו באונס

פשע בה ויצאת לאגם, ומתה כדרכה.

בבא מציעא ל״ו: - אביי משמיה דרבה אמר: חייב, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מבעיא למאן דאמר תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב - דחייב. אלא אפילו למאן דאמר פטור - הכא חייב. מאי טעמא - דאמרינן: הבלא דאגמא קטלה.

רבא משמיה דרבה אמר: פטור, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מיבעיא למאן דאמר: תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור - דפטור. אלא אפילו למאן דאמר חייב - הכא פטור. מאי טעמא - דאמרינן: מלאך המות, מה לי הכא ומה לי התם?

בבא מציעא מ״ב. - ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה, אותבינהו בצריפא דאורבני, איגנוב. אמר רב יוסף: אף על גב דלענין גנבי נטירותא היא, לענין נורא - פשיעותא היא, הוה תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב...והילכתא: תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב.

[**נימוקו של אביי** הוא למאן דאמר פטור אבל נראה שאביי סבר למאן דאמר חייב לא צריך לומר 'מלאך המוות מה לי הכא..' אלא הפשיעה היא כשליחות יד שמחייבת באונסים, **וגוף המחלוקת אביי ורבא היא** האם בכדי לחייב על אונס שבא לאחר הפשיעה צריך שיהיה ניתן לטעון שאילולי הפשיעה לא היה נאנס].

תוספות בבא מציעא מ״ב.[15] **-** ודוקא היכא שיכול להיות שהאונס לא היה נארע אם לא פשע בתחלה אבל פשע בה ויצאת לאגם ומתה פטור דמלאך המות מה לי וכו' [כרבא! **פירוש לפירושו** החילוק לרבא הוא שהגדר המחייב הוא שאילולי הפשיעה לא היה נאנס אף שלגבי הסיבה שבפועל נאנס בה אין זה פשיעה].

תוספות קידושין נ״ב.[16] **-** א״ת אמאי לא חשיב נמי פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה אביי משמיה דרבה אמר חייב ורבא משמיה דרבה אמר פטור (ב״מ לו:) **והלכה כאביי** דהא מסקינן (שם מב.) והלכתא תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב כדפר״ח...ונראה לפרש דלכך לא נכתבה בכללא דיע״ל קג״ם דלאחר כך נפסקה הד הילכתא כרבנן סבוראי.

---

[11] על סעיף א' בסימן רצ״ב

[12] סימן ש״ז ס״ק א'

[13] רש״י מסכת בבא קמא דף ע״ט עמוד א' - גמ'. תיקנו משיכה בשומרים - שלא יתחייב שומר בשמירה עד שימשוך.

[14] כן פסק שו״ע בסימן קצ״ח סעיף ו' כי״א ללא חולק אולם ראה בנו״כ שם ובב״י סוף סימן ש״ז שהראשונים נחלקו בדין זה.

[15] ד״ה ה״ג ר״ח

[16] ד״ה ביע״ל קג״ם

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמב״ם טור ושו״ע - הלכה כרבא [**ב״י -** וידוע דהלכתא כרבא וכן פסקו הפוסקים].

הניח עדרו ובא ארי ודרס

הסוגיה מובאת ב**בבא מציעא צ״ג** לגבי שומר שכר ומתחלקת לשני שאלות: א. מהו היקף חיובו של שומר שכר לשמור בפועל, מתי נחשב שפשע שלא שמר כראוי לו. ב. במידה ובאמת פשע, האם מתחייב במידה וקרה אונס.

סוג השמירה -

רבה - כדנטרי אינשי. [בסוג השמירה כמעט שאין הבדל בין שומר חינם לשכר[17]].

רב חסדא ורבה בר רב הונא לא סבירא להו הא דרבה, דאמרי: להכי יהבי לך אגרא לנטורי לי נטירותא יתירתא.

הלכה כרב חסדא ורבה בר רב הונא ומכל מקום לעניין שומר חינם מודים שהגדר הוא 'כדנטרי אינשי'.

הדין -

[**ברייתא**] רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר, בא זאב וטרף, ובא ארי ודרס - אין אומדים אילו היה שם היה מציל, אלא אומדין אותו: אם יכול להציל - חייב, אם לאו - פטור.

הנימוק לדין -

[**הקשה אביי לרבה**] מאי לאו דעל בעידנא דעיילי אינשי? - לא, דעל בעידנא דלא עיילי אינשי. - אי הכי, אמאי פטור? תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב! - דשמע קל אריה ועל. - אי הכי, אומדין אותו? מאי הוה ליה למעבד? - היה לו לקדם ברועים ובמקלות. [**מדברי אביי ורבה** נראה כדבר פשוט שאם הניח עדרו ונכנס בזמן שאין נכנסים אף אם דרס ארי חייב]

רי״ף ורמב״ם - אין הלכה כאביי ורבה והברייתא כפשוטה שבכל מצב אומדין אותו: אם יכול להציל - חייב, אם לאו - פטור. כיון שהלכה כרבא בפשע בה ויצאת לאגם, ומתה כדרכה. ואביי אמר את דבריו לשיטתו שחייב במקרה זה[18] וכן להלכה בשומר שכר כל עזיבת העדר היא פשיעה שזה סוג השמירה המחייב. **וכן הכריע בב״י.**

טור בשם ראב״ד - אף שהלכה כרבא בפשע בה ויצאת לאגם, ומתה כדרכה. מכל מקום בארי אין לומר מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם כיון שיש אריה שעשוי לברוח מפני בני אדם ואין הכרח שלא היה מציל.

נ״י[19] - אבל הראב״ד ז״ל כתב דהיינו דוקא כשמתה מחמת מלאך המות אז הוא פטור משום דאין תחבולה לינצל אבל מחמת ארי אמאי פטור כיון דעאל בעידנא דלא עיילי אינשי ה״ל לעיולינהו בהדיה דאילו עיילינהו לא מטא ליה פסידא כלום הלכך חייב ונראה שדברי **הרשב״א** ז״ל נוטה לדעתו ולפ״ז הא דאמרי' הכא פטור היינו דוקא דעאל בעידנא דעיילי אינשי.[20]

שו״ע - כרמב״ם וריי״ף. **ורמ״א לא השיג.**

ש״ך - ואף שפסק **הנ״י והמחבר** כהריי״ף והרמב״ם, **המע״מ והב״ח** הסכימו להטור וכן נלפע״ד לפסוק המע״ה וכן נראה **מדברי הרב** לקמן סימן ש״ג ס״י שהביא דברי הראב״ד וצ״ע למה סתם כאן ואפשר ס״ל לחלק בין ש״ח לש״ש אבל באמת אין לחלק בזה ויותר נראה שמה שכתב שם וע״ל סי' רצ״א ס״ב רצונו לומר די״א פליגי נמי הכא.

---

[17] רבה בהמשך הסוגיה אומר שההבדל ששומר שכר מחויב לשכור רועים ומקלות בשכר ואילו שומר חינם רק בחינם.

[18] יש להקשות שהרי אביי ורבא נחלקו בדעת רבה ולא חלקו בסברתם עצמם ולכן מכאן נראה שהאמת עם אביי שהרי היה לרבא לתרץ את הברייתא בפשטות על פי דברי רבא, אלא שיש לתרץ שבאמת אביי הקשה כן לפי דעתו שאריה דומה למלאך המוות ולכן אריה הוא סופו באונס אבל רבה שמראש ידע לתרץ שאין כן, שאריה לעיתים ניתן לקדם ברועים ומקלות הרי שלרבה האונס הוא אם נכנס לעיר בזמן שכולם נכנסים, אבל גם ההיזק מהאריה אינו אונס ואם היה שם ולא קידם ברועים הרי זו פשיעה.

[19] דף נ״ד עמוד א'

[20] נראה שהביאור הוא כך: עייל באידנא דעייל אינשי, אין זה שמירה כלל, באמת כדי לשמור כראוי צריך להכניס את הבהמות איתו. אלא שבשומר יש מחילת בעלים שמתיר לו לא לשמור כראוי, אבל מה שמוחל על שמירתו ופשיעתו זה רק בשעות שכולם עולים לעיר.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

איני יודע אנא הנחתי את הפקדון

בבא מציעא מ״ב. - ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה, אמר ליה: הב לי זוזאי! - אמר ליה: לא ידענא היכא אותבינהו. אתא לקמיה דרבא, אמר ליה: כל לא ידענא - פשיעותא היא, זיל שלים. **וכן פסק שו״ע.**

נתיבות - אפילו בשמירה בבעלים חייב שפשיעה זו מטעם מזיק היא. דומה למאבד בידיים. [שכיון שעשה מעשה בחפץ והטמינו במקום שאי אפשר להמצא וניזק ע״י מעשיו חייב לשלם, ראה במילואי חושן הערה 15 שאין נראה כן מן הראשונים וכן יש לדון מה היא פשיעתו, ששכח או ששם במקום שאם ישכח יהיה אבוד, אם פשע במה ששכח הרי שבשעת מעשה לא הזיק ומה ששכח אינו מעשה בידיים [וכן כבר התבאר שגדר פשיעה, שלא שמר כדרך השומרים].

כספים אין להם שמירה אלא בקרקע

בבא מציעא מ״ב. - אמר שמואל: כספים אין להם שמירה אלא בקרקע.... - והאידנא דשכיחי גשושאי - אין להן שמירה אלא בשמי קורה. - והאידנא דשכיחי פרומאי - אין להם שמירה אלא ביני אורבי. - אמר רבא: ומודה שמואל בכותל, (אי נמי בין הקרנות). והאידנא דשכיחי טפוחאי אין להן שמירה אלא בטפח הסמוך לקרקע, או בטפח הסמוך לשמי קורה.

הפסיקה בזמן הזה

טור - כתב הרב ר׳ יהודה ברצלוני ודאי כך הלכה שאין לכספים שמירה אלא בקרקע אבל כך קבלנו מרבותינו שלא נאמר זה אלא בשעה שגנבים מצויין ואנשים רמאין שמחפשין אחריהן אבל במקום דליכא כל הני אין צריך לכסותו בקרקע אלא מניחו במקום שמניח מעותיו ולא עדיף מדידיה **ועל זה סמכו קדמונינו ז״ל** וכתב א״א **הרא״ש ז״ל** וראוי לסמוך על קבלתו דהכי איתא בירושלמי אם נתנו במקום שרגיל להניח שלו פטור.

מרדכי ומהרי״ק בשם ר״ת - הא דכספים אין להם שמירה אלא בקרקע דוקא לדידהו שהיו להם בתים רעועים בשדות אבל לדידן האידנא אין צריכים שמירה בקרקע.

ב״י - גם **הרמב״ן ור״ן ותלמידי רשב״א** פסקו כר״י ברצלוני אך **ברמב״ם** לא כתבו[21] אולם נראה שגם הוא יסכים שבזמן שלא נהוג לטמון בקרקע על דעת כן הופקד הפקדון שלא לשומרו בקרקע. **ובשו״ע** כתב כר״י ברצלוני.

בערב שבת

אמר רבא: ומודי שמואל בערב שבת בין השמשות, דלא אטרחוהו רבנן.

מיוחס לריטב״א[22] - לא גרסינן בין השמשות דפשיטא הוא דלא אטרחהו וגם הוא אין לו לטלטלם ולחפור בקרקע דהא ספק שבת הוא. ואי גרסינן לה לא בעי למימר בין השמשות ממש אלא סמוך לבין השמשות כגון מן המנחה ולמעלה שהוא טרוד בצרכי שבת ומשום הכי לא אטרחוהו.

מרדכי[23] הביאו ב״י - לאו דוקא בין השמשות אלא אפילו מחצי היום ואילך [**עד כאן הביאו הב״י**] ובפי׳ רבינו חננאל לא היה כתוב בין השמשות.

ברמב״ם כתב בין השמשות. **ברא״ש** כתב פירוש סמוך לערב **וכן בטור** סמוך לחשכה.

שו״ע - המפקיד אצל חבירו כספים ערב שבת סמוך לבין השמשות... **ובש״ך כתב את המרדכי.**

במוצאי שבת

ואי שהא למוצאי שבת שיעור למקברינהו ולא קברינהו - מחייב. ואי צורבא מרבנן הוא [לא כתוב פטור] - סבר: דלמא מיבעי ליה זוזי לאבדלתא.

מי התלמיד חכם -

---

[21] וראה שו״ת הרמב״ם סימן תו

[22] חידושי הריטב״א (מיוחס לו) מסכת בבא מציעא דף מב עמוד א

[23] בבא מציעא פרק המפקיד רמז ר״פ

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ראב״ד - הנפקד. [נראה שהמפקיד יודע שהנפקד ישהה כדי לקוברו ש׳סבר דלמא..׳ וקיבל על עצמו בכך[24]].
רש״י, רמב״ם, ורא״ש - המפקיד **וכן פסק שו״ע. (רמ״א -** וי״א דה״ה אם הנפקד ת״ח**).**
כמה מותר לשהות בתלמיד חכם -
רא״ש - עד אור הבוקר.
רמב״ם ושו״ע - אחר שיבדיל ובאינו תלמיד חכם חייב לקוברן מיד [נראה שגרס: מחייב אי צורבא]
טור - כרמב״ם. **ב״י** ויש לתמוה על רבינו דשבק פירושא דאבוה ורביה הרא״ש ונקט פירושא דהרמב״ם.

חיוב תשלומים כשמסר לבני ביתו ופשעו בו
בבא מציעא ל״ו אמר רבא: כל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד.
רמב״ם - ...השומר שמסר הפקדון לאשתו ובני ביתו והודיעו שהוא פקדון ולא שמרו כדרך השומרין שהן חייבין לשלם לבעל הפקדון ובעל הבית פטור [**טור:** אפילו אין להם לשלם] **וכן כתבו רמב״ן, רשב״א וריטב״א.**
רא״ש, תוספות, מרדכי בשם ר״ת ותרומות - אם פשעו, השומר שאצלו הופקד חייב לשלם. [דאי לא תימא הכי כל פקדון המופקד בידי אדם יאכלוהו [מזיק בידיים...צ.י.ק] אשתו ובניו ואין להם לשלם ויפטר].
שו״ע כתב לשון הרמב״ם ללא הוסיפת הטור. **רמ״א -** ואם אין להם לשלם י״א שחייב וי״א שפטור.
האם דווקא בשומר חינם מותר לתת לבני ביתו
בדק הבית - ריטב״א[25] כתב שדין זה הוא דווקא בשומר חינם.
ב״י - כתבו תלמיד הרשב״א שומר שכר שמסר לאשתו ובניו או למי רגילין להפקיד אצלו...[26]
ב״י סימן ש״ג - נ״י בשם הר״ן מותר. אולם הוא מחויב להודיעם שזו פקדון (פשיעה שדינה כאבידה).
ש״ך - ר״י לבית לוי תמה על **רש״ך** שכתב שדין זה הוא דווקא בשומר חינם.
קצות - תמה על בדק הבית. הריטב״א כתב דבריו רק לפי הו״א בגמרא אך למסקנה הדין גם בשומר שכר.
נתיבות - וה״ה שומר שכר. ש״ך.

החזיר לאשת המפקיד (נכפל סימן ש״מ)
רמ״א סימן רצ״א - וכן אם הנפקד החזיר הפקדון לאשת המפקיד, פטור **(מרדכי)**. (וע״ל סימן ש״מ סעיף ח׳)
רמ״א סימן ש״מ - וי״א דהוא הדין אם החזירה ליד אשת המשאיל ונאנסה, חייב **(ב״י** בשם **הרשב״א)** (ועיין לעיל בסימן ע״ב סל״א ובס״ס ק״כ מ״ש מזה ועיין לעיל סימן רצ״א סעיף כ״א)
דר״מ סימן ש״מ - ועיין לעיל סימן רצ״א, תשובת **מהר״ם** דלגבי מפקיד בכהאי גוונא פטור ואולי יש לחלק בין שואל למפקיד.
סמ״ע סימן ש״מ - שואל שכל ההנאה שלו דינו שונה משאר פקדון.
ש״ך סימן ע״ב[27] **-** ברמ״א נראה שמחלק בין שאלה לפקדון אולם ׳מ״מ משמע מדברי הר״ב **בבדק הבית** דאינו מחלק בין פקדון לשאלה, רק בין השמירה לחזרה, ושיש חילוק בין היא נושאת ונותנת בתוך הבית [שנתינה לה כן נחשבת כהחזרה] או לא, וכדברי **הב״ח ומהרש״ל, וכן נראה עיקר׳.**
נתיבות סימן ש״מ - יש חילוק בין אשה שנושאת ונותנת שנתינה לה הוא כהחזרה ופטור אף בשואל לבין סתם אשה שנתינה לה דינה כמסר למי שרגיל המפקיד לתת לו שחייב בשואל ופקדון פטור (אך יש בזה נפק״מ במקום שאין לאשה לשלם).

[24] ראה מרכבת המשנה שכן הבין בדעת הרמב״ם.
[25] חידושי הריטב״א מסכת בבא מציעא דף מ״ב עמוד ב׳
[26] אחר כך ראיתי שגם הש״ך חושן משפט בסימן ע״ב ס״ק קל״ו דייק מכך שאין חילוק בין שומר חינם לשומר שכר.
[27] ש״ך חושן משפט סימן עב ס״ק קל״ו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ביאור הגר״א סימן ק״כ - ודחקו עצמן האחרונים דלא פליגי אבל המעיין במקורן יראה דפליגי **ודברי הרשב״א עיקר** דבחזרה ל״ל ע״ד אשתו ובניו דהא משנה שלימה שם צ״ח ב׳ השואל כו׳ וכן כו׳ וכן בהלואה כמ״ש בב״ק ק״ד א׳ ע״ש דמדמי לשואל דאמר שם תנן השואל כו׳ וכמש״ל ר״ס קכ״א וכדר״א שם נ״ז א׳. [דא״ר אלעזר: הכל צריכין דעת בעלים, חוץ מהשבת אבידה צ.י.ק] [נראה שהביאור בהגר״א כך אין נתינה לאשת המפקיד נחשבת החזרה (אולם בסימן ע״ב נראה שמודה לש״ך שבנושאת ונותנת כן נחשב שהחזיר) (**כמהרש״ל** שהביא **ש״ך** סימן ק״כ) אלא נחשב שנתן למי שרגילים להפקיד אצלו. בשאלה ועוד יותר בהלוואה אין זה מועיל, שחייב אף באונסים ואין חיובו בגלל שפשע בהתנהלותו].

שומר שמסר לשומר

בבא מציעא ל״ו - איתמר, שומר שמסר לשומר. **רב אמר:** פטור, **ורבי יוחנן אמר:** חייב.

מחלוקת בטעמו של ר׳ יוחנן

אביי - דאמר ליה: אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר.

רבא - הלכתא, שומר שמסר לשומר - חייב... מאי טעמא - דאמר ליה: את מהימנת לי בשבועה, האיך לא מהימן לי בשבועה.

תוספות - וסובר רבא שזהו טעמו של רבי יוחנן ולא כאביי דאמר משום דאין רצוני כו׳ וכן הלכה כרבא ולא **כר״ח** דפסיק כאביי. **וכן פסקו רי״ף, רא״ש ורמב״ם** כרבא.

רי״ף ותוספות בבא קמא י״א:[28] - ואף על גב דאמר אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר כדאמרינן בגיטין [גיטין כ״ט.] ואם אמר לו טול לי ממנה חפץ פלוני הרי זה לא ישלחו ביד אחר שאין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר ואמרינן עלה אמר ריש לקיש כאן שנה רבי אין השואל רשאי להשאיל ולא השוכר רשאי להשכיר, הני מילי לכתחלה אבל דיעבד אף על גב דאינו רשאי אי איכא סהדי דלא פשע בה לא מחייבינן ליה.

חיוב תשלומים כשמסר לשומר ופשע בו

רמ״א סימן ע״ב סעיף ל׳ - ואם פשע לוי ונאבד, ואין לו לשלם, חייב שמעון לשלם לראובן שהוא בעל דבר של ראובן, אף על גב (שראובן) רגיל להפקיד אצל לוי (**טור**). (ועיין לקמן סימן רצ״א)

סמ״ע[29] - ונראה דאפילו לדעת הרמב״ם...מודה בזה דמסרו ללוי, דהוא איש אחר לגמרי. ואף על גב דדרך ראובן להפקיד בידו, מ״מ זה לא ה״ל לעשותו, ומיקרי פשיעה לענין זה.

ש״ך[30] - ואדרבה לכאורה איפכא מסתברא דאפילו לר״ת והרא״ש שם הכא פטור. וכ״כ **מהרש״ל** וז״ל: והיכא שירד המפקיד עם אותו השני לדין ואין לו מה לשלם, פטור הראשון. ואף על גב דגבי אשתו ובניו כשאין להן לשלם צריך הראשון לשלם, היינו משום שלא ילך כל אחד וימסור פקדון לבני ביתו והם יאכלו אותו, כמו שפירשו שם ר״ת והרא״ש, **עכ״ל. אך שאין דברי מהרש״ל** מוכרחים כ״כ בזה, דמדברי **המרדכי והאגודה** פרק המפקיד מבואר להדיא דלר״ת הוא הדין הכא חייב, וכן מוכח **בבעל התרומות ובטור**. אבל מ״מ מוכח דלהרמב״ם והמחבר ה״ה הכא פטור. וכ״כ **הב״י והד״מ והב״ח** דלהרמב״ם הכא פטור, ע״ש. וכן מוכח להדיא במרדכי ואגודה פרק המפקיד [שם], ע״ש...גם ממור״ם אין ראיה [שפסק שחייב צ.ק] דסמך אדלקמן סימן רצ״א דשם עיקר דוכתא דהאי דינא ושם כתב ב׳ דעות בזה.

הגר״א[31] - העיקר כש״ך. **פת״ש - ושב הכהן** כתב שכש״ך מפורש **במ״מ.**

---

[28] ד״ה את

[29] סמ״ע סימן ע״ב ס״ק צ״ו

[30] סימן ע״ב ס״ק קל״ד

[31] סימן ע״ב ס״ק קנ״א וקנ״ב וסימן רצ״א ס״ק מ״ג בליקוט

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רע״א[32] **-** העלה **במ״ל** דהעיקר דבידוע שלא ישמור בעצמו פטור הראשון ובאם לאו לכ״ע חייב הראשון זולת במסרה לאשתו וב״ב בזה פליגו בהגה ס״ק ד׳ אם מדמים לידוע שלא ישמור בעצמו אם לא ודינא דלעיל סי׳ ע״ב ס״ל בהגה הוא לכ״ע [שאין דרך למסור משכון לאחרים].

תומים - חלק בין שומר חינם לשומר שכר, שבשומר שכר יש לומר דוודאי חייב שומר הראשון ׳אך לא מצאתי חבר לזו במחברים׳. [**לענ״ד** הדברים מסתברים ביותר **וכנתיבות** מסירה לשומר שרגיל להפקיד אצלו אינה פשיעה בשמירה בשביל לחייב את שומר החינם אולם שומר שכר חייב לא רק בגלל פשיעתו אלא שחלק מאחריותו קיבל עליו לשלם בגניבה ואבידה ולכן אף אם הוא לא פשע מכל מקום כחלק מאחריותו עליו לשלם (וגם אינו נכנס במחלוקת האם חייב בגניבה באונס כיון שמסירה לאחר אינה אונס)].

בביאור דעת הרמב״ם וסיעתו

קצות (וסמ״ע) - מסירה לשומר שרגיל להפקיד אצלו זה טענת החזרתי, **ולרא״ש** כמניח במקום משתמר.

נתיבות - מסירה לשומר שרגיל להפקיד אצלו זו טענת נאנסו כיון שמניחו במקום המשומר.

נפק״מ - א. האם שבועה שנתן לשומר היסת או שומרים. ב. שואל שמסר למי שרגיל להשאילו.

שמיעט בשמירתו (שומר שכר שמסר לשומר חינם/ שואל שמסר לשומר שכר)

רמב״ם[33] **ושו״ע -** והוא שלא ימעט שמירתו, כיצד ימעט שמירתו כגון שהיה מופקד אצלו בשכר והפקידו אצל אותו השני בחנם או שהיה שאול אצלו והפקידו אצל אותו השני בשכר הואיל ומיעט שמירתו פושע הוא ומשלם, אף על פי ששאל או ששכר בבעלים הרי הוא הוציא הדבר השמור מידו ליד שומר אחר. ואם הביא השומר השני הראייה שיפטר בה שומר ראשון כדין שמירתו הרי זה פטור, כיצד שומר שכר שנתן הבהמה השמורה אצלו לש״ח אם הביא השומר השני עדים שמתה הבהמה כדרכה הרי השומר הראשון פטור וכן כל כיוצא בזה.

ר׳ ירוחם - ותמהו עליו רוב הפוסקים. **וכן פסק הש״ך.**

קצות - העיקר כרמב״ם אם נותן לשמור למישהו ששמירתו פחותה הוא אינו עומד תחת שומר ראשון.

ביאור: ׳אף על פי ששאל או ששכר בבעלים הרי הוא הוציא הדבר השמור מידו ליד שומר אחר׳

במה התחדשה שמירתו שנחשב שמקבל עליו שמירה מחדש וכעת אינו שומר בבעלים?

כס״מ - ולי נראה שהטעם משום דפשיעה דמפטר כשבעליו עמו היינו כשהניחה ולא שמרה אבל אם הזיקה בידים פשיטא דחייב ומסרה לאחר ומיעט בשמירתו חשיב כמזיק בידים ואף ע״פ שכתב רבינו בפרק שאחר זה דפושע הוי כמזיק בידים צריך לומר דיותר מזיק בידים הוי כשמסרה לאחר מבפשע בה. **הביאו באה״ג.**

נתיבות - נחשב כקנין חדש של שכירות ששכר על מנת ליתנו לשמירה לאחר (צ״ע בדבר).

נראה שהביאור לכס״מ הוא על פי השאלה מה היה קורה אילו אדם מן השוק היה סובר שאין לסמוך על השומר ומעביר אותו לשומר אחר. שמירה בבעלים פוטרת מחיובים שאילו לא היה שומר אלא אדם רגיל היה נחשב גרמא בלבד ורק בשומר התחדש שנחשב במזיק ואם בעליו עמו לא התחדש דבר זה, אולם אם אדם מן השוק שמוסר ממון חבירו לשומר שלא מדעתו לרמב״ם יש בכך סיבת חיוב ולכן יש לחייב גם את השומר. ׳הרי הוא הוציא הדבר השמור מידו ליד שומר אחר׳ אם השומר שמר כהוגן אז נחשב שהוציא הדבר השמור למקום שמור אך אם לא ניתן להוכיח ששמר כהוגן אז נחשב שהוציא למקום אבוד והזיק.

[32] סימן קצ״א סעיף כ״ב

[33] רמב״ם הלכות שכירות פרק א׳ הלכות ד׳-ה׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מדוע לרמב״ם שואל שמסר לשומר שכר נחשב שמיעט בשמירתו

לכאורה יש לחלק בין האחריות על השמירה, מובן הדבר ששומר שכר המחויב בשמירה מעולה שמסר לשומר חינם המחויב לשמור ׳כדנטרי אינשי׳ מיעט בשמירתו אולם האם שואל חייב לשמור יותר משומר שכר, לכאורה ההבדל ביניהם הוא רק באחריות ששואל מחויב אף במה שנאנס ולא היה בידו לשומרו בשמירה מעולה ולכן קרוי אונס ומדוע קורא הרמב״ם לשואל שמסר לשומר שכר ׳מיעט בשמירתו׳.

נתיבות - שואל שומר את עצמו יותר משומר שכר כגון מאונסין של ליסטים מזוין.

מדוע שבועת השומר השני שרגילים להפקיד אצלו לא תפטור את השומר הראשון

ש״ך, מל״מ ומחנ״א - יכולה לפטור. (ומדובר שלא נשבע על זה)

קצות - כשם שאם אותו אדם לא היה שומר אלא רק עד למקרה לא היה יכול להשבע ולפטור את השומר כן הוא במקרה זה, שלעניין שנאנס ולא נגנב השומר חינם נחשב כאדם מן השוק.

נתיבות - כאשר השומר ממעט בשמירה לא ניתן לומר שנוח למפקיד שהשומר השני יעמוד תחת הראשון וכל שמירתו הוא רק מול השומר הראשון ובמקרה זה הרמב״ם מודה שאם אין לשני לשלם הראשון חייב, ולכן אצל המפקיד השומר השני במצב זה כאדם חיצוני שהיה עד למקרה שלא פוטר בשבועתו.

ושב הכהן - אדם שנשבע לשקר מחיוב לפטור, עבר על שבועת הפקדון ועוונו חמור יותר שמביא אשם גזלות. לעומת זאת המשקר מפטור לפטור עבר על שבועת ביטוי שחמורה פחות, אדם רשאי לומר שהאמין את השומר רק לשבועה שעונשה חמור אך לא לשבועה מפטור לפטור.

בגדר היה רגיל להפקיד אצלו

מהר״י וייל - דווקא רגיל פעמים רבות אך לא פעם פעמים שיש לומר שהפקיד כן מפני הדחק **ובב״י חלק.**

ב״י הסתפק האם דווקא נאמן עד אותו סכום שהיה רגיל להפקיד אצלו ולא יותר ׳ודבר זה צריך תלמוד׳.

הערת הריטב״א - דווקא שלא העני ולא נעשה חשוד בנתיים. **הביאוהו הקצות ורע״א.**

חיוב תשלומים כשמסר לשומר שרגיל להפקיד ופשעו בו ואין לשלם

תרומות - דינו כדין חיוב תשלומים כשמסר לבני ביתו ופשעו בו [לשיטתו שמחייב ולפוטרים שם מתאימה הערת הריטב״א בבגדר היה רגיל להפקיד אצלו שגם המפקיד היה רגיל להפקיד אצלו אף שהיה עני].

ספקות בשומרים דינם כאיני יודע אם נתחייבתי או איני יודע אם פרעתיך[34]

רמב״ן ורשב״א[35] **תרומת הדשן רש״י רא״ש -** על השומר לברר דבריו בשבועה בכדי להיפטר.

רא״ה[36] **(ריטב״א) ונ״י -** דינו כ׳איני יודע אם נתחייבתי׳ שעל המפקיד שרוצה להוציא להביא הראיה.

ש״ך ומהרש״ל - הביא דברי הראשונים שצריך לברר דבריו בשבועה וסובר שהעקרון הוא שדינו כ׳איני יודע אם החזרתי׳ והשבועה כהחזרה והרא״ה דעת יחיד. (נפק״מ במקום שאין חיוב שבועה).

קצות[37] **-** העיקר כרא״ה וכן מוכח בכל הראשונים. הוסיף: ׳שומר אין עליו חיוב השבה כלל כל זמן שהוא בעין, ודוקא גנב וגזלן הוא דמיחייבי בהשבה אבל שומר אינו חייב בהשבה אלא כל היכא דאיתא ברשות בעלים הוא והבעלים מחזרין על שלהן׳. **הקצות** ביאר על פי **הנ״י** שאם ישנה פשיעה אז מרגע הפשיעה נשתעבדו נכסי שומר ובזה דינו כאיני יודע אם פרעתי, ומוסר לשומר שרגיל להפקיד אצלו אינו פשיעה.

הרב אריאב - ודאי שלשומר יש חיוב השבה אלא שיש להבחין בין אחריות על ה׳בעין׳ לבין חיוב תשלומים:

---

[34] לשיעור של הגאון הרב אריאב עוזר שליט״א בנושא (דף מקורות מופיע בתיאור הסרטון):
https://www.youtube.com/watch?v=SEA9gDCaAYY

[35] חידושי הרשב״א מסכת בבא מציעא דף ל״ו עמוד א׳ ד״ה ומיהו

[36] בב״י שכתבו תלמידי הרשב״א ושם דעת הרשב״א קוראו ׳מורי הר״ש׳ ונראה ׳אבל דעת רבינו׳ מתייחסת לרא״ה.

[37] סימן ש״מ ס״ק ד׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

כאשר החפץ בעין - יש חיוב השבה. כאשר ייתכן שהחפץ בעין והאדם אינו יודע אם החזיר ודאי שזה ׳איני יודע אם פרעתיך׳, כל זמן שהחפץ בעין על השומר יש חובת השבה וכעת אינו יודע אם קיימה.
כאשר החפץ אינו בעין - יש חיוב תשלומים וכאשר ברור שהחפץ אינו בעולם, הספק האם נתחייב השומר בתשלומים ספק זה הוא ספק של ׳איני יודע אם נתחייבתי׳.

מתנה שומר חינם להיות כשואל

בבא מציעא צ״ד. - תנא: ומתנה שומר שכר להיות כשואל. במאי, בדברים? - **אמר שמואל:** בשקנו מידו.
ורבי יוחנן אמר: אפילו תימא בשלא קנו מידו, בההיא הנאה דקא נפיק ליה קלא דאיניש מהימנא הוא - גמיר ומשעבד נפשיה. **וכן הלכה.**
קצות ונתיבות - אם החפץ נמצא כבר אצל השומר צריך קנין כדי להתחייב.

שומר חינם שבשעת חלות שמירת הפקדון היו ׳בעליו עמו׳ פטור אף בפשיעה ויתבאר בסימן שמ״ו
[נתיבות - ונראה דמ״מ דין שומר עליו להיות חייב בשליחות יד כדין שומר, **הקצות** הסתפק אם צריך להישבע שבועה שאינו ברשותו **והנתיבות** כתב שחייב שכן הוא שומר ושכן מפורש **בב״י** בשם **הרמב״ן**].

ממתי השתעבדו נכסי[38] שומר (הניח להם אביהם אחריות נכסים) (לקוח מסימן שמ״א[39])
כתובות ל״ד:, בבא קמא קי״ב. - אמר רבא: ...מתה - אין חייבין באונסיה;
כסבורים של אביהם היא וטבחוה ואכלוה - משלמין דמי בשר בזול.
הניח להם אביהם אחריות נכסים - חייבין לשלם.
איכא דמתני לה אריש[א] [שאף במתה כדרכה משלמים מנכסי אביהם שמשעת משיכה השתעבדו]
ואיכא דמתני לה אסיפא. [שדווקא שטבחוה משלמים מנכסי אביהם שמשעת פשיעה[40] השתעבדו]
מאן דמתני לה אריש[א], כל שכן אסיפא, ופליגא דרב פפא; [רבא חולק על רב פפא]
מאן דמתני לה אסיפא, אבל אריש[א] לא, והיינו דרב פפא [רבא מסכים לרב פפא]
דא״ר פפא: ... היתה פרה שאולה לו וטבחה בשבת - פטור, שאיסור שבת ואיסור גניבה באין כאחד.
רא״ש, רמב״ן ורשב״א - הלכה שהשתעבדו משעת פשיעה וכלישנא שרבא מסכים לרב פפא.
הרמב״ם פסק שאף במתה כדרכה משלמים מנכסי אביהם ובכל אופן פסק כרב פפא.
שאלה פרק א הלכה ה - ואם הניח להם אביהם נכסים ומתה או שטבחוה משלמין את דמיה מנכסיו.
גניבה פרק ג׳ הלכה ד׳ - היתה פרה שאולה אצלו וטבחה בשבת דרך גניבה פטור אף מן הכפל שהרי איסור שבת ואיסור גניבה באין כאחת ואם אין גניבה אין טביחה ואין מכירה.
שו״ע סימן שמ״א - הניח להם אביהם וטבחוה משלמים דמיה מנכסיו. (השמיט מתה וכרא״ש. **סמ״ע)**
ש״ך - גם **המרדכי, הנ״י, ר׳ ירוחם ומהרש״ל** פסקו **כרא״ש** אולם **רי״ף וסמ״ג** פסקו **כרמב״ם**.
ביאור שיטת הרמב״ם בהרחבה מבואר בסיכום סימן שמ״א.

[38] אין לטעות ולומר שהמחלוקת היא ממתי שומר משתעבד בשמירה שודאי חיוב השמירה הוא מהמשיכה (או מתחילת שמירה לתוספות ולרא״ש) ועל כן פטור שמירה בבעלים תלוי בשעה זו שלא התחייב לשלם אם ימות אם בשעת ההתחייבות היה בעליו עמו כמפורש בבא מציעא צ״ו. מכח מסתברא ואינו תלוי במחלוקת הלישנות ורב פפא. השאלה האם התחייבות לשלם אם ימות משעבדת נכסים משעת ההתחייבות עצמה או משעת פשיעה/מיתה.

[39] בסימן זה רק הביא הבית יוסף רק את דעת ר׳ ירוחם שזה שהשתעבדו משעת מיתה.

[40] מכיוון שאם היה אביהם אומר להם שהיא שאולה לא היו טובחים אותה, אף שנאנס ומת מכל מקום שואל חייב באונסים ושעבוד נכסים מתחיל משעה הגורם לאונס ולא משעת האונס ממש.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. שרה שאלה משכנתה רבקה תכשיט שלדברי רבקה היה מצופה בזהב, שרה איבדה את התכשיט, ואז טענה רבקה כי התכשיט היה של זהב טהור, וכי אמרה שהוא מצופה זהב בלבד כדי שלא להשביע את עיני השכנים. ורבקה הוכיחה את דבריה בעדים, האם חייבת שרה לשלם לרבקה דמי תכשיט זהב? ציין מקור **סעיף ד׳ וקצות שם. פטורה ראה נתן לו דינר זהב ואמר לו הזהר בו שהוא של כסף/חיטין וחיפן בשעורין ובזה אין מחלוקת בין הנתיבות לקצות שאף בשואל הדין כן, כיון שלא נודע לשואלת.**
2. אדם שהשאיל או הפקיד או הלוה או מסר משכון לחבירו והלה החזיר את הפריטים הנ״ל לאשת המפקיד או המשאיל או המלוה האם נפטר מחיובו? **סעיף כ״א בהגהת הרמ״א ,ש״מ ס״ח בהגהת הרמ״א ראה החזיר לאשת המפקיד (נכפל סימן ש״מ) שבשומר חינם בסימן זה רמ״א פוטר ובסימן ש״מ רמ״א מביא דעת רשב״א שמחייב ובסימן ק״כ לגבי הלוואה רמ״א פוטר על פי תשובת רשב״א והגר״א העיר שזה תשובת מהר״ם שנשתרבבה והעותקה אות באות והיא סותרת את דעת רשב״א שהרי הלוואה דינה כשאלה והש״ך שם הביא דעת מהרש״ל שחייב וגם הגר״א הכריע שהעיקר כרשב״א וראה מה שכתבנו שמסירה לאשת המפקיד אינה החזרה אלא נתינה למי שרגיל המפקיד להפקיד אצלו.**
3. התנה שומר חינם להיות כשואל האם היה מתחייב בדבר לבד או צריך קנין? **סעיף כ״ז, ב״מ צד. כר״י בדברים (עי׳ תוס׳ נ״ח.) קצות . נתיבות. ועיין גם סימן שא סעיף ה׳ בקצות על תנאי בשבועה. סימן ש״מ, קצות סק״א ראה מתנה שומר חינם להיות כשואל.**
4. א. מכניס ברשות אם חייב הנפקד? **סעיף ג׳ ראה הכניס ברשות בעל החצר (כנוס שורך/ביתי לפניך)**

   ב. שומר אם צריך קנין? **סעיף ה׳, סימן ש״ז סעיף א׳ ראה האם שומר צריך משיכה או מעשה קנין**
5. מי שעומד בתחנת אוטובוס וביקש מידיד הנוסע לעיר אחרת שיקח אתו חבילה לבנו בישיבה, ושכחו באוטובוס, או שנגנב, או כל אונס אחר:

   א. האם חייב הידיד על התשלום של דמי החבילה? **סעיף א׳**

   ב. האם כשעמדו בתחנה ראה שהוא מזיע, קנה לו פחית שתיה, האם השתנה דינו? **סעיף כ״ח**

   ג. מה הדין כשיש ויכוח ביניהם, איך אמר לו, מה דינו? **קצות סימן ש״מ ס״ק ד׳**

נראה שהשאלה מנסה ליישם כמה מחלוקות אם שכח בתחנת האוטובוס הרי שלא הגביה ותלוי במחלוקת האם שומר צריך משיכה או מעשה קנין אם העלה איתו לאוטובוס ושכח שם זו פשיעה וחייב, בשמירה בבעלים פטור אף בפשיעה, כשיש ויכוח תלוי האם ספקות בשומרים דינם כאיני יודע אם נתחייבתי או איני יודע אם פרעתיך.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הרחבות

בשיטת הרמב״ם בשומרים

תשלום שומר בהבנה הראשונית הוא אסמכתא, השומר משתעבד לשמירה ומסכים לשלם אם יארע הפסד, ניתן לפטור שאלה זאת באופן פשוט בכך שהתורה חדשה באופן מפורש שזה חל, 'גזירת הכתוב', אך אם כן יש מקום לומר שמשומרים נלמד לכל דיני האסמכתא. בשומרים יש שני שיקולים לומר שאין זה אסמכתא, לגבי שומר חינם ושכר זה 'בידו' של השומר אם ישמור כראוי הוא פטור, בשואל כל ההנאה שלו אפשרות שניה לומר שחיובו דומה לערב, הוצאתי על פיך. נראה שברמב״ם הדברים מתבארים לשיטתו, הרמב״ם סובר ששומר משתעבד משעת משיכה, לא רק חלות השמירה חלה בקנין אלא גם התשלום, שעבוד הנכסים תלוי בקנין, לשיטת הרמב״ם גם 'כל מעכשיו אין בו אסמכתא' ולכן ברור למה לא הסתפק בסילוק הבעלים ותחילת עבודת השומר, אלא הצריך בשומר במשיכה הראויה לקניין, אולם נראה שאין זה לגמרי כך וצריך להוסיף קומה:

רמב״ם הלכות חמץ ומצה פרק ד' - גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל אם קבל עליו ישראל אחריות ש**אם אבד או נגנב ישלם** לו דמיו הרי זה חייב לבערו **הואיל וקבל עליו אחריות נעשה כשלו**, ואם לא קבל עליו אחריות מותר לקיימו אצלו ומותר לאכול ממנו אחר הפסח שברשות הגוי הוא.

לגבי שומר שכר מבואר יפה לפי מה שביארנו אולם מה לגבי שומר חינם שחייב בפשיעה, אלא שנראה שברמב״ם הדברים משתלבים יפה שהוא סובר שהתחייבות השומר היא שאם יפשע וינזק יחשב כמזיק וישלם דמי החפץ דומה ממש להתחייבות ש'אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא' שאינה אסמכתא ונראה שדברים אלו כתובים כמעט במפורש ברמב״ם.

רמב״ם הלכות שכירות פרק ב' הלכה ג' - יראה לי שאם פשע השומר בעבדים וכיוצא בהן חייב לשלם שאינו פטור בעבדים וקרקעות ושטרות אלא מדין גניבה ואבידה ומתה וכיוצא בהן שאם היה ש״ח על מטלטלין ונגנבו או אבדו ישבע ובעבדים וקרקעות ושטרות פטור משבועה, וכן אם היה שומר שכר שמשלם גניבה ואבידה במטלטלין פטור מלשלם באלו, אבל אם פשע בה חייב לשלם שכל הפושע מזיק הוא, ואין הפרש בין דין המזיק קרקע לדין המזיק מטלטלין ודין אמת הוא זה למבינים וכן ראוי לדון, וכן הורו רבותי שהמוסר כרמו לשומר **בין באריסות בין בשמירות חנם** והתנה עמו שיחפור או יזמור או יאבק משלו ופשע ולא עשה חייב **כ**מי שהפסיד בידים וכן כל כיוצא בזה שהפסיד בידים חייב על כל פנים.

הרמב״ם מתייחס לאריסות של 'אם הוביר ולא אעביד', לכאורה ניתן לומר שזה ממש גזל לשיטתו אך אין זה כך שהרי הוא כותב במפורש ב**הלכות שכירות פרק ח' הלכה י״ג:**

המקבל שדה מחבירו ואחר שזכה בה הובירה שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ונותן לו חלקו שהיה מגיע לו, שכך כותב לבעל הקרקע אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא, והוא הדין אם הוביר מקצתה, ומפני מה נתחייב לשלם מפני שלא פסק על עצמו דבר קצוב כדי שנאמר הרי היא כאסמכתא אלא התנה שישלם במיטבא ולפיכך גמר ושיעבד עצמו, אבל אם אמר אם אוביר ולא אעביד אתן לך מאה דינרין הרי זה אסמכתא ואינו חייב לשלם אלא נותן כפי מה שראויה לעשות בלבד.

בשמירה זה תנאי ברור אף שלא נכתב שאם השומר יפשע יצטרך לשלם את חסרון הבהמה. הרמב״ם כתב לגבי שואל ששעבודו לשלם משעת משיכה אולם לא התבאר האם גם שומר חינם שפשע, חיובו משעת משיכה ונראה שלפחות לפי מי שמבין את הרמב״ם כפשוטו שפושע כמזיק חיובו משעת פשיעה ולא משעת משיכה, ובביאורנו הסברו את המקום לחלק אף בהבנה הנכונה ששומר חייב מכוח שיש תנאי שיחשב כמזיק, אין זה אסמכתא אף שהתשלום יהיה משעת הנזק. ואחר כך ראיתי שגם **ערוך השולחן כתב** שיש לחלק בין פשיעה ובין שאר אחריות וכתב שכן מראים דברי **הרמב״ם** אולם נראה ש**בשו״ע** נראה שאין לחלק כיון שהביא את המחלוקת בדיני שומר חינם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלה יישומית למעשה[41]:

בעל דירה נסע לחוץ לארץ ומסר לחברו מפתח לדירה ובקש מחברו שישים לב אם קורה דברים חריגים בדירה, לאחר זמן דפקו אצל השומר עובדים וספרו לו שבעלי הדירה קנו ספה ואם השומר יכול לפתוח להם, השומר פתח את הדירה חיכה שהפועלים יכניסו את הספה ויצאו ונעל אחריהם לאחר כמה שעות חזרו הפועלים עם ספה אחרת ואמרו לו כי טעו בצבע, השומר פתח להם חיכה שיכניסו את הספה החדשה, ויוציאו את הישנה ונעל אחריהם. שחזר בעל הדירה לביתו גילה שנגנבו לו כל התכשיטים וכסף מזומן, ואמר שהוא בכלל לא הזמין ספה, והעניין עם הספה היה נוכלות של הגנבים שבתוך הספה הראשונה הם הכניסו גנב שגנב את כל התכשיטים ושסיים הוציאו את הספה, מה דינו של שומר המפתח?

תשובה: האתגר בשאלה הוא לפרק העניינים שיש לדון אליהם.

הנידון הראשון: האם פתיחת הדירה נכנסת בגדר פשיעה.

הנידון השני: האם הסכמתו לבעלי הדירה לקבל את המפתח נחשב שהסכים להיות שומר הבית.

הנידון השלישי: האם התכוון לשעבד את עצמו אף על המטלטלים של הבית.

הנידון הרביעי: אם נאמר שהתכוון לשעבד את עצמו אף על המטלטלים של הבית. האם דינו תלוי במחלוקת האם שומר צריך משיכה או מעשה קנין, או שאף לרמב״ם מכיוון שבבית עשה מעשה קנין של נעילה מעשה זה מועיל מדין אגב אף לכל מה שבבית כהוכחת ה**קצות בסימן ר״ב** שאפילו בהפקר מועיל אגב ממה שלדעת ר׳ אליעזר שקרקע נגזלת נחשב גזלן אף על מה שבתוכה, ואם כן בשומר מעשה הנעילה מועיל אף למטלטלים ונראה שבזה יש לדון אם פטור שומרים בקרקעות הוא מפני שאין גדר שמירה בקרקע ואם כן לא הועיל מעשה בקרקע ולא יועיל אף בצבורים בה או שהוא שומר והועיל מעשהו להתחייב בקרקע רק שבקרקע יש פטור מיוחד בפשיעה. וברמב״ם מפורש שנחשב שומר וחייב כשפשע:

רמב״ם הלכות שכירות פרק ב׳ הלכה ג׳ - יראה לי שאם פשע השומר בעבדים וכיוצא בהן חייב לשלם שאינו פטור בעבדים וקרקעות ושטרות אלא מדין גניבה ואבידה ומתה וכיוצא בהן שאם היה ש״ח על מטלטלין ונגנבו או אבדו ישבע ובעבדים וקרקעות ושטרות פטור משבועה, וכן אם היה שומר שכר שמשלם גניבה ואבידה במטלטלין פטור מלשלם באלו, אבל אם פשע בה חייב לשלם שכל הפושע מזיק הוא, ואין הפרש בין דין המזיק קרקע לדין המזיק מטלטלין ודין אמת הוא זה למבינים וכן ראוי לדון, וכן הורו רבותי שהמוסר כרמו לשומר בין באריסות בין בשמירות חנם והתנה עמו שיחפור או יזמור או יאבק משלו ופשע ולא עשה חייב כמי שהפסיד בידים וכן כל כיוצא בזה שהפסיד בידים חייב על כל פנים.

הנידון החמישי - האם יש לחייבו מדין מוסר שהפותח דלת לגנב לא גרע ממראה ממון חבירו לאנס שחייב מדינא דגרמי. (יש לפטור מדין אומן שטעה וכל עושה ברשות כיון שנתן לו את המפתח נתן לו שיקול דעת למי לפתוח בנוסף לרמב״ם ושו״ע גרמי אינו חייב רק שיתכוון וכאן עשה בתום לב וכן הש״ך והגר״א הוכיחו בדעת רמ״א שהוא מחייב משום קנס בלבד ולכן אין לקנוס את השוגג).

תשובה:

כפי שהתבאר במבוא המטלטלים נגנבו, ויש שאלה האם פשע, פשיעה הגדרתה ששמר בהגדרה הראויה לשמירתו כדרך השומרים, טעות בשיקול הדעת אינה נכללת בגדר פשיעה אלא אם כן זו טעות מובהקת. נראה שכיום בשמירה ראויה יש צורך להתקשר לבעלי הדירה זו ואם לא עשה זאת פשע אולם אם ניסה להתקשר או שהזמן בחו״ל הוא אמצע הלילה יש לדון זאת ששמר כראוי וטעה בשיקול דעת.

לא ניתן להוכיח שהתכוון לקבל עליו שמירה על הבית וביותר על המטלטלים, הסכמה לקבלת מפתח אינה הסכמה לשמירה, ולכן לא ניתן לחייבו מכוח פשיעה, גם לרמב״ם חידוש פושע כמזיק רק בשומרים.

[41] את השאלה שמעתי בשם הרב זילברשטיין אולם לא שמעתי מה השיב, וכתבתי את אשר נראה לענ״ד.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אם בפירוש היה מסכים לקבל עליו שמירה על המטלטלים היה מעשה נעילה מועיל אף למטלטלים מדין אגב, דהיינו שכיון שהמטלטלים טפלים לקרקע ומעשה קנין בקרקע מועיל אף בהם שכך ביאר הקצות את הרמב״ם שבאגב בצבורים לא צריך אמירה וכן הסכימו עם הקצות רוב האחרונים ולא כנתיבות, הנתיבות בס״ק ל״ד סובר שאין דין שמירה בקרקע אולם ברמב״ם שהובא (שכירות ב׳ ג׳) לא נראה כך.
לגבי חיוב מדין מזיק וגרמי נראה שמכיון שניתן לו מפתח ניתן לו שיקול דעת שאם יהיה נזילה או מקרה בדירה יפתח ולכן אינו ממש כאדם רגיל שמכניס לבית אלא דינו כמזיק ברשות, ואף מדיא גרמי יש לפוטרו כיון שהוא שוגג ולא מתכוון לכך ולכן לרמב״ם ושו״ע, ולש״ך והגר״א בביאור הרמ״א פטור.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״ב - שלא לשלוח יד בפקדון, ואם שלח בו יד

מקורות

שמות פרק כ״ב

שומר חינם

(ו) כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃

(ז) אִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים **אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ** בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃

(ח) **עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע** עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס

שומר שכר

(ט) כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וְכָל בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃

(י) שְׁבֻעַת ה׳ תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם **אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ** בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃

ספרא ברייתא דרבי ישמעאל שלוש עשרה מידות - כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש.

בבא מציעא מ׳.-מ״א׃ (משנה. המפקיד פירות אצל חבירו - הרי זה יוציא לו חסרונות ; מחלוקת ר׳ עקיבא ור׳ ישמעאל בשולח יד והחזיר, שליחות יד אם צריכה חסרון).

בבא מציעא מ״ג.-מ״ד. (משנה. המפקיד מעות...אם צרורין ; משנה. השולח יד בפקדון, (כאיזה שעה ישלם) ; משנה. החושב לשלוח יד בפקדון, ההבדל בין הטה חבית ליטול רביעית לבין הגביהה את החבית)

בבא מציעא ל״ח (מכירת פירות שהרקיבו, דבש והדביש).

בבא מציעא כ״ט׃-ל׳. (הטיפול בספרים ובכסות)

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

נראה שדרך ההסברה הפשוטה לסימן היא דווקא על פי מה שביאר הגר״א׃ ׳אבל פירוש **הרז״ה** נכון מאד שודאי שואל הוא, אלא שכל גזלן שבשומר נקרא שולח יד׳, שומר מחזיק ברשותו ממון המפקיד, כל פעולה לא לגיטימית בפיקדון כגון נטילה לשימוש, שהדין בשאר בני אדם ששואל שלא מדעת דינו כגזלן, או נטילה ממש בכדי לגזול, נקראת אצל השומר ששלח יד ודינו כגזלן אך לא כגנב, ואינו משלם כפל אלא אם נשבע שנגנב ממנו אבל אם נשבע שנאבד ממנו פטור על הכפל, וכן הביא **הרמב״ם** דין שולח יד כחלק מדיני גזלה. בשאר הראשונים (**כטור**) יש שנתנו חילוקים בין שולח יד לגזלן שצריך לעמוד עליהם ומכל מקום, למעשה שולח יד דינו כגזלן והסימן מבאר אימתי דינו של השומר כגזלן, מתי מותר לו ליטול, מה דינו אם נטל בשוגג כגון שערב עם פירותיו ומתי מחויב ליטול ולמכור את הפקדון, וכן אלו טיפולים חייב שומר לעשות לפקדון.

שליחות יד

שליחות יד אינה צריכה חסרון

השאלה, ממתי נחשב שפסקה שמירתו של השומר וחייב על החפץ ברשותו אף באונסין כדין גזלן.

בבא מציעא מ״א. - איתמר, רב ולוי, חד אמר׃ שליחות יד צריכה חסרון, וחד אמר׃ שליחות יד אינה צריכה חסרון. - **תסתיים דרב** הוא דאמר שליחות יד אינה צריכה חסרון **וכן הלכה.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

פירוש שאינו צריך חסרון

טור - ׳אפילו אינו מכוין הבעל הבית לגזלו אלא להשתמש בו קם ליה ברשותיה וחייב באונסין אף על פי שעדיין לא נשתמש בו דשליחות יד אינה צריכה חסרון רק שיגביהנו כדי להשתמש בו תשמיש שמחסרו אז מתחייב כאילו חסרו׳. **וכן פסק שו״ע**.

הגביהה על מנת ליטול

בבא מציעא מ״ג: -משנה... הגביהה ונטל הימנה רביעית ונשברה - משלם דמי כולה.

בבא מציעא מ״ד. - אמר שמואל: לא נטל - נטל ממש, אלא כיון שהגביהה ליטול אף על פי שלא נטל.

הגביהו לעשות תשמיש שאינו מחסרו

נ״י[42] **-** השומר מתחייב באחד מג׳ דרכים:

א. או שהגביה ע״מ לגזלה כולה.

ב. או [אפילו] שהגביה על דעת לחסרה וליטול ממנו קצתה דהיינו שליחות יד ואף על פי ששבר ולא הספיק לחסרה.

ג. או שהגביהה ע״מ להשתמש בה ואף על פי שלא נשתמש בה הוי גזלן עלה וחייב באונסים וזה נקרא שואל שלא מדעת בעלים דהוי גזלן.

טור - הגביה לעשות תשמיש שאינו מחסרו אינו חייב משעת הגבהה אלא משעת תשמיש ולא משום שליחות יד שהרי אינו שולח בו יד כיון שאינו מחסרו אלא משום שהוא שואל שלא מדעת דקי״ל שדינו כגזלן. **וכן כתב שו״ע.**

רע״א - ציין **לנ״י** וכתב ש**במחנ״א** כתב שגם שו״ע יודה באדם רגיל שחייב משעת ההגבהה רק בשומר שידו כיד בעלים לא יצא מרשות בעלים רק בשימוש ממש. [נראה שזה גם כוונת **הנתיבות**]

[**הרמב״ם** לא חילק וכן נראה דעת **הגר״א ותרומת הכרי** שלעולם מתחייב משעת הגבהה].

הצורך במעשה קניין בשליחות יד

בבא מציעא מ״ג: - משנה... הטה את החבית ונטל הימנה רביעית ונשברה - אינו משלם אלא רביעית.

רש״י - אינו משלם אלא רביעית - דשליחות יד אינו מתחייב באונסין עד שימשוך או יגביה, דהוי קנייה.

הערת רע״א - משמע דוקא בהגבהה או משיכה אבל בלא״ה אף שהוא בחצירו ומכוין לחסרו ולהחזיק לעצמו לא הוי שליחות יד. **מהרי״ט.**

מה הבדל בין שולח יד לשואל שלא מדעת

להלכה גם שואל שלא מדעת וגם שליחות יד דינם כגזלן.

לטור ושו״ע ההבדל הוא בכך הגביהו לעשות תשמיש שאינו מחסרו אינו נחשב גזלן עד שישתמש בפועל.

הגר״א - אבל פירוש **הרז״ה** נכון מאד שודאי שואל הוא אלא שכל גזלן שבשומר נקרא שולח יד.

ראה נפקד ששאל חפץ מהפקדון והחזירו למקום שנטל שיש שהבינו **(רמ״א וסמ״ע)** שבשואל שלא מדעת יכול לחזור ולהיעשות שומר משעה שהחזירה לרשותו אף לר׳ עקיבא.

[42] מסכת בבא מציעא דף כ״ג עמוד א׳ מדפי הר״ף

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

חושב או אומר שרוצה לשלוח יד

בבא מציעא מ״ג: - משנה. החושב לשלוח יד בפקדון, **בית שמאי אומרים:** חייב.

ובית הלל אומרים: אינו חייב עד שישלח בו יד, שנאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. **וכן הלכה.**

שליחות יד על ידי שליח

בבא מציעא מ״ד. - מה תלמוד לומר על כל דבר פשע - שיכול אין לי אלא הוא, אמר לעבדו ולשלוחו מנין? תלמוד לומר על כל דבר פשע.

קידושין מ״ב: - דהוי מעילה ושליחות יד שני כתובים הבאים כאחד, וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין. מעילה - הא דאמרן. שליחות יד מאי היא?... אמר לעבדו ולשלוחו מנין? ת״ל: על כל דבר פשע.

רמב״ם[43] **-** ובכל התורה כולה אין שליח לדבר עבירה אלא במעילה לבדה שלא יתערב עמה איסור אחר.

רמב״ם[44] **-** השולח יד בפקדון בין ששלח יד בעצמו או על יד בנו ועבדו ושלוחו הרי זה גזלן ונתחייב באונסיו ונעשית הגזלה ברשותו כדין כל הגזלנים.

שו״ע - השולח יד בפקדון על ידו או על ידי שלוחו, ה״ז גזלן.

סמ״ע - ובפרישה [שם] כתבתי דנראה דהיינו דוקא כשלא ידע השליח שהוא של אחרים או שאינו בר חיוב או שאין לו מה לשלם, וכמ״ש בריש סימן קפ״ב, דאל״כ הא קי״ל דאין שליח לדבר עבירה.

ט״ז - דברי **הסמ״ע** הם שגגה לעולם בשליחות יד יש שליחות.

ש״ך - שליח שיש לו לשלם ויודע ששולח יד והוא בר חיובא אין סיבה לפוטרו הפסוק נאמר רק על כגון שאין לו לשלם או בר חיובא או אינו יודע.

הגר״א - דברי הסמ״ע כאן תמוהים מאד ואף שהש״ך יישבו דבריו דחוקים.

מהרי״ט[45] **-** וק״ל מ״ש הרמב״ם ז״ל שם שבכל התורה כולה לא מצינו שליח לדבר עבירה אלא במעילה והרי שליחות יד דהוי שליח לדבר עבירה ותו מייתי בגמ׳ טביחה דהויא ע״י אחר דומיא דמכירה ומחייב איהו אלמא יש שליח לדבר עבירה. וי״ל לדעתו ז״ל דהא דגלי רחמנא בשליחות יד באומר לשלוחו **לאו מדין שליח הוא אלא מדין פשיעה שחייב הכתוב את השומר** בין שפשע הוא עצמו בפקדון בין שאמר לאחרים לפי ששמירתו עליו והיינו דכתיב על כל דבר פשע אפילו דבור פשע מקרי הא אלו אמר אדם לשלוחו שישלח יד בשל אחרים שלא נעשה שומר עליו פטור. **הביאוהו קצות ורע״א.**

רע״א - לפי **המהרי״ט** ישנה גם שליחות יד על גוי.

נתיבות - העיקר, כיון דשליחות יד בעי קנין, ורחמנא ריבה שנקנה להמשלח ע״י קנין שעשה השליח, ממילא אינו חייב רק המשלח ולא השליח, כיון דלא נקנה להשליח. רק כשאכלו השליח, אז רצה מזה גובה ורצה מזה גובה.

לסיכום: לט״ז, הגר״א[46] **והנתיבות -** בשליחות יד יש שליח לדבר עבירה כפשוטו כדין מעילה, שפעולת השליח מיוחסת למשלח.

למהרי״ט, סמ״ע, ש״ך, קצות ורע״א - בשליחות יד האדם מתחייב אף על פעולת שילוח יד דהיינו שדיברו יגרום שהחפץ יצא מרשות בעלים אך אין ידו השליח כיד המשלח.

---

[43] הלכות מעילה פרק ז׳ הלכה ב׳

[44] הלכות גזלה ואבדה פרק ג׳ הלכה י״א

[45] חידושי המהרי״ט מסכת קידושין על הרי״ף פרק האיש מקדש ד״ה ולדבר עבירה.

[46] וכן מפורש באדרת אליהו שמות פרק כ״ב (ב) פסוק ח׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בשליחות יד משלם כשעת שליחות יד

בבא מציעא מ״ג. - משנה. השולח יד בפקדון, **בית שמאי אומרים:** ילקה בחסר וביתר. **ובית הלל אומרים:** כשעת הוצאה. **רבי עקיבא אומר:** כשעת התביעה.

בבא מציעא מ״ג: - אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי עקיבא... **ורבא אמר:** הלכה כבית הלל.

רש״י - ורבא אמר הלכה כבית הלל - כשעת גזילה **ואנן כרבא עבדינן**, דהוה ליה בתראה. **וכן הלכה.**

רמב״ם - השולח יד בפקדון בין ששלח יד בעצמו או על יד בנו ועבדו ושלוחו הרי זה גזלן ונתחייב באונסיו ונעשית הגזלה ברשותו כדין כל הגזלנים (שמשלמים כשעת הגזילה).

טלטלה לצורכו והחזירה למקומה

בבא מציעא מ׳:-מ״א. - משנה. המפקיד חבית אצל חבירו ולא יחדו לה בעלים מקום, וטלטלה ונשתברה, אם מתוך ידו נשברה, לצורכו - חייב, לצורכה - פטור. אם משהניחה נשברה, בין לצורכו בין לצורכה - פטור. יחדו לה הבעלים מקום, וטלטלה ונשברה, בין מתוך ידו ובין משהניחה, לצורכו חייב, לצורכה פטור.

גמרא. הא מני - **רבי ישמעאל** היא, דאמר לא בעינן דעת בעלים. **דתניא:** הגונב טלה מן העדר וסלע מן הכיס - למקום שגנב יחזיר, דברי רבי ישמעאל. **רבי עקיבא אומר:** צריך דעת בעלים...

רישא רבי ישמעאל וסיפא רבי עקיבא! - אין, **דאמר רבי יוחנן:** מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא מובלנא מאניה בתריה לבי מסותא.

אמר רב ששת: הכא במאי עסקינן - כגון שטלטלה להביא עליה גוזלות. וקא סבר: שואל שלא מדעת גזלן הוי, וכולה רבי ישמעאל היא, וסיפא שהניחה במקום שאינה מקומה. **ורבי יוחנן:** הניחה - במקומה משמע.

רא״ש - ורבי יוחנן מוקים לה כתנאי משום דהניחה במקומה משמע. הלכך לא מתוקמא סיפא אלא כר״ע. **ואליבא דרבי יוחנן** הלכה כר״ע מחבירו...

ולרב ששת דאוקמה כולה כר״י הוי סתמא במתניתין ופלוגתא בברייתא והלכה כסתם משנה ולא בעינן דעת בעלים. ובין יחדו לה מקום ובין לא יחדו לה מקום ומשהניחה נשברה אף לצרכו פטור **ופסק רב אלפס** כרבי יוחנן.

ב״ח - סמ״ג בשם ר״י והגה״מ וכן נראה דעת רש״י שהלכה כר׳ ישמעאל.

רי״ף, רמב״ם, טור ושו״ע - הלכה כר׳ עקיבא.

טלטל לצורך מקומה

אינו נכלל בגדר של שולח יד אך גם לא עשה זאת לצורך הפקדון.

טור - ואם טלטלה לצורך מקומה **כתב הרמ״ה** שלא נעשה גזלן אלא עדיין שומר הוא וחייב בפשיעה ופטור באונסין ודוקא שלא אירע האונס מחמת שינוי המקום אבל אם אירע האונס מחמת שינוי המקום ששינה ממקום שיחדו לה הבעלים חייב אפילו משהניחה דתחילתו בפשיעה וסופו באונס הוא ואם לא יחדו לה מקום אף על פי שאירע האונס מחמת שינוי המקום כיון שלא פשע מעיקרא פטור כשנאנסה משהניח. **וכן פסק רמ״א** [וכל האחרונים הסכימו שיש ט״ס ב**סמ״ע** והפירוש הנכון כמו בשבת שצריך למקום בלבד].

נפקד ששאל חפץ מהפקדון והחזירו למקום שנטל

מרדכי - הנפקד אם שאל חפץ אחד מן הפקדון שבידו ולאחר זמן החזירו למקום שהיה מונח בתחלה בחזקת פקדון שאין עליו דין שואל אלא שומר בעלמא דדעת שומר חשיב כדעת בעלים **ואפילו ר׳ עקיבא** דאמר כלתה שמירתו הני מילי גונב דמעתה לא מהימן ליה אבל שואל מהימן ליה ולא כלתה שמירתו.

רמ״א - הבין שדין זה הוא אפילו בשואל שלא מדעת ופסק כן שאפילו בשואל שלא מדעת מועיל החזרה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סמ״ע וב״ח - מדובר ששאל בתשמיש שאינו מחסרו שלטור הוא רק שואל שלא מדעת ואף שלשואל שלא מדעת יש דיני גזלן, אין לו את הדין שיותר המפקיד לא סומך עליו ואינו יכול לחזור ולהיות כיד המפקיד.
[הדבר מתאים לשיטתם **בסימן שנ״ה סעיף ג׳** שדווקא שומר שגנב בעדים לא יכול להחזיר הגניבה למקום שנטל].
ש״ך, ט״ז (וגר״א) - רק ששאל ברשות הבעלים לא כלתה שמירתו אבל שלא מדעת, גזלן וכלתה שמירתו. **וכתב הש״ך** ׳הלכך כל זמן שאין לנו יישוב ברור אין בנו כח לפסוק כדברי הר״ב בזה שהוא נגד הש״ס וכל הפוסקים׳.
נתיבות - העיקר **כסמ״ע** ׳ושואל שלא מדעת לא גרע משואל מדעת. ולפי מה שכתבתי מדוקדק לשון המחבר שכתב הרי הוא כגזלן, בכף הדמיון, ולא כתב ה״ז גזלן, אלא ודאי דאינו גזלן גמור רק שלכתחילה אסור לעשות בלא דעתו[47]׳.
[ראה בשיטמ״ק שלא משמע כן בראשונים שהביאו שהנפק״מ אם שואל הוי או גזלן הוי היא בהחזירה למקומה].

שלח יד במקצתו האם מתחייב בכולו

בבא מציעא מ״ג: - הגביהה ונטל הימנה רביעית ונשברה - משלם דמי כולה.
בבא מציעא מ״ד. - אמר שמואל: לא נטל - נטל ממש, אלא כיון שהגביהה ליטול אף על פי שלא נטל. - לימא קא סבר שמואל שליחות יד אינה צריכה חסרון? - אמרי: לא, שאני הכא דניחא ליה דתיהוי הא חבית כולה בסיס להא רביעית.
- **בעי רב אשי:** הגביה ארנקי ליטול הימנה דינר, מהו? חמרא הוא דלא מינטר אלא אגב חמרא, אבל זוזא - מינטר, או דלמא: שאני נטירותא דארנקי מנטירותא דדינר? - תיקו.
רמב״ם ושו״ע - הטה את החבית ונטל ממנה רביעית, ונשברה, אינו חייב אלא ברביעית, כיון שלא הגביהה. אבל אם הגביהה כדי ליטול ממנה רביעית, חייב, אפילו לא נטל. אבל אם הגביה את הכיס ליטול ממנה דינר, וכיוצא בכיס מדברים שאינם גוף אחד, הרי זה ספק אם נתחייב בכל הכיס או לא נתחייב אלא בדינר בלבד.
נתיבות - אין ספק שאם שלח יד בבהמה אחת לא נחשב ששלח יד בכל העדר ואין ספק שאם שלח יד במקצת מהבהמה שלח יד בכולה, הספק הוא בדומה לארנק דהיינו שכמה דברים נמצאים בכיס אחד.

פקדון מעות

היתר שימוש בפקדון מעות

בבא מציעא מ״ג. - משנה. המפקיד מעות אצל שולחני: אם צרורין - לא ישתמש בהן, לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותן. מותרין - ישתמש בהן, **לפיכך אם אבדו חייב באחריותן**.
אצל בעל הבית: בין צרורין ובין מותרין - לא ישתמש בהן, לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותן.
חנוני: כבעל הבית **דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר:** חנוני כשולחני. **והלכה כר׳ יהודה.**
גמרא. משום דצרורין לא ישתמש בהן? - **אמר רב אסי אמר רב יהודה:** בצרורין וחתומין שנו. **רב מרי אמר:** בקשר משונה. **איכא דאמרי, בעי רב מרי:** קשר משונה מאי? תיקו. [לפיכך לא ישתמש. **רי״ף ורא״ש**]
רא״ש, ר״ת ומרדכי - בעל הבית שרוב עסקיו בריבית הרי הוא כשולחני. **וכן פסק שו״ע.**

פירוש ׳לפיכך אם אבדו חייב באחריותן׳

אמר רב הונא: ואפילו נאנסו. - והא אבדו קתני! - כדרבה, דאמר רבה: נגנבו - בלסטין מזויין, אבדו - שטבעה ספינתו בים. **ורב נחמן אמר:** נאנסו לא. **והלכה כרב נחמן בדיני.**
[תוספות בבא מציעא כ״ט. - והוי שואל עלייהו - תימה דהוה ליה למימר והוה לוה עלייהו ואם נאמר דאם באו בעלים קודם שהוציאם חייב להחזיר אותם מעות עצמם ולא אחרים הוה א״ש דקרי ליה שואל אך אי אפשר לומר כן דבפרק המפקיד (לקמן דף מג.) פריך אי נאנסו חייב מאי אריא הוציא כי לא הוציא נמי...**וי״ל** דנקט שואל משום דנקט אונסין דכתיב בקרא גבי שואל וגם לפי שמזכיר שומר חנם ושומר שכר]

[47] ברמב״ם הלכות גזלה ואבדה פרק ג׳ - השואל שלא מדעת הבעלים הרי זה גזלן. ללא כף דמיון וכן בשו״ע סימן שס״ג וברמ״א סימן ש״ח סעיף ז׳. אבל נראה שזו שיטת הראב״ד בשיטמק בדף מ״א. ובבבא קמא דף צ״ז עמוד א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

המחלוקת היא קודם שהשתמש בהם השולחני אבל השתמש הרי הוא ככל הלוואה. **(רי״ף ורב האי)**
ש״ך - מוכח בתוס׳ פרק אלו מציאות, דאפילו תובע אותם המפקיד קודם שהוציאם הנפקד. א״צ להחזיר אותם המעות עצמם, אלא יכול ליתן לו מעות אחרים.
רע״א - הפנה לדברי **הש״ך והט״ז** בסימן ע״ג ולהערת **החכם צבי** על הט״ז.
ט״ז סימן ע״ג - והך פקדון נמי אין גופו קנוי למפקיד, שהרי הנפקד יכול להשתמש בהם, על כן מהני בו לשון מחילה, כנלע״ד ברור. [**א״ה.[לחכם צבי** צ.י.ק] אחר המחילה מכת״ר הרב ז״ל דברים אלו אינן נראין בעיני כלל, כי ודאי פקדון כל היכא דאיתא ברשות דמריה איתא ויכול להקנותו לאחרים כל זמן שלא הוציאו, שהרי אם נאנס להמפקיד נאנס, וכן לענין פסול המטבע הוא ברשות המפקיד כל זמן שלא הוציאו, ואם כדברי הרב ט״ז ז״ל, לא היה הבכור נוטל פי שנים במעות המופקדין ביד אחרים ותהא שביעית משמטתן, וזה מבואר הביטול, ועוד שאר הרבה נמנעות יתילדו על מספחותם לסברא זו. ומוכח מתוס׳ פרק אלו מציאות דף כ״ט ריש ע״א ד״ה והוי שואל עלייהו, דאם בא המפקיד קודם שהוציאם צריך להחזירם לו בעין. **והרב בעל ש״ך ז״ל שגג בכאן שגגה גדולה**, שכתב בסימן רצ״ב סק״ח וז״ל, מותר להשתמש בהם, מוכח בתוס׳ פרק אלו מציאות, דאפילו תובע אותם המפקיד קודם שהוציאם הנפקד. א״צ להחזיר אותם המעות עצמם, אלא יכול ליתן לו מעות אחרים, עכ״ל. בבקשת המחילה מכת״ר לא ירד לסוף דעת התוס׳ דאדרבה מוכח מתוס׳, דלדידן דקיימא לן דהוי שומר שכר כרב נחמן [ב״מ מ״ג ע״א] דעליה קאי הש״ך, אם תובעם המפקיד קודם שהוציאם, ודאי צריך ליתן לו את שלו דוקא ולא מעות אחרים..[**וכן באמרי ברוך]**
נתיבות - הביא את קושיית **החכם צבי והאמרי ברוך** ותירץ שהדין הוא כמי שנותן חפץ לזוכה שאם ירצה יקנהו שיכול לקנות בעל כורחו. (עדיין קשה שלא מוכח כלום בתוספות שהביא הש״ך, ואין בתרוצו הכרח).
תומים, אבן העוזר ומטה אפרים - העיקר שלא כש״ך.

מבטל כיסו של חברו - מפקיד שמבקש שיחזירו לו מעות פקדון להתעסק בהם והשומר מסרב
ירושלמי בבא מציעא פרק ה׳ הלכה ג׳ - אמר רבי יצחק הדא אמרה המבטל כיס חבירו אין לו עליו אלא תרעומת.
מרדכי[48] - המבטל כיסו של חבירו אין לו עליו אלא תרעומת זהו במקום שאין מרויח בו אבל אם מרויח בו חייב ליתן לו וכן הורה לנו רבינו אליעזר בר׳ יהודה וגם רבינו משה כהן שלח פעם אחת כסף ע״י יהודי ועכב כספו כשנתים וגבה ממנו בעל כרחו ריוח י״ב זקוקים ואם שגינו הורינו...**ובתשובת רב האי גאון** מצאתי וז״ל המפקיד מעות אצל חבירו אסור להשתמש בהן בלא רשות בעל הפקדון ואם עבר ושלח בהן יד חייב באחריותן ואם הרויח בהן נותן לו מחצית שכר עכ״ל **והקשה רשב״ם** כיון דשלח בהן יד ה״ל כגזלן ותנן כל הגזלנין משלמין כשעת הגזילה ואמאי יתן לו מחצית הריוח **ואומר אני** דבמה שעבר קודם שתבעו לא עלה על לב הגאון לחייבו בריוח. כמו שהוכחנו לעיל ולא משוינן לגאון שוגג בזה אך בכה״ג קאמר שזה תובע להחזיר לו פקדונו ששלח בו יד כדי להרויח או רוצה להיות עמו קרוב לשכר ולהפסד דהתם אי מסרב ודחי ליה מיחייב נמי בריוח למיפלג בהדדי ותו לא מידי [**אבי״ה**].
דר״מ - כתב המרדכי אם בא המפקיד ואמר תן לי פקדוני שאני בעצמי אעסוק בשלי והלה מעכב בפקדון חייב ליתן לו הריוח מכאן ולהבא אבל אי אמר כבר הלויתים לאחרים אם תרצה לקבל להיות קרוב לשכר ולהפסד אתן לך ובעל הפקדון אינו רוצה אלא מעותיו הנפקד פטור ואף על גב דמבטל כיסו של חבירו. ועיין שם שהאריך בזה ויש חולקים שם ומחייבים לנפקד ליתן לו מחצית שכר ובמרדכי סוף פרק המפקיד (סי׳ רצה) **כתב בשם ר״י** כסברא הראשונה וכתב מיהו אם רוצה ליתן לו אין בזה משום רבית וכן כתב בתשובת **הרשב״א** סימן תתקל״ח מיהו כתב אם התעסק בהן תחלה לשם בעל הפקדון צריך לתת לו כל הריוח, אלא אם כן אמר אחר כך אני לעצמי מתעסק, ואם גילה בדעתו שמתעסק לצורך ב״ה כגון שנתן לו הריוח פעם א׳ או ב׳ שוב אינו נאמן לומר אני מתעסק לעצמי עד שיהיו לו עדים

[48] מסכת בבא קמא פרק הגוזל עצים רמז קכ״ה

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בדבר. [וכתב דאם הוא במקום שאסור להשתמש בהן סתמא דמילתא לצורך בעל המעות מתעסק אלא אם כן יש לו עדים בדבר] שאמר שמתעסק לעצמו ועיין שם שהאריך. **וכן פסק בהגהת שו״ע.**

ש״ך - ומהרש״ל פסק דאפילו תבעו לדין ואמר לו תן לי פקדוני כי יש לי ריוח ברור ומברר דבריו וזה מעכבו פטור דמבטל כיסו לא הוי אלא גרמא...והזכיר **שנ״י הביא שבירושלמי** כתוב שמבטל כיס שפטור.

מל״מ שהובא בנתיבות - הרמ״א וש״ך חולקים רק באופן שנעשה רווח בפועל ממה שלא מסר את המעות אבל אם לא התעסק במעות אף שהמפקיד היה יכול להרוויח הכל מודים שזה גרמא וכמפורש בירושלמי. **וכן חילק הט״ז.**

[נראה בטעמו של הרמ״א יש שני טעמים שהובאו, **משאת בנימין ט״ז ופמ״א** הבינו שזה מדינא דגרמי שההפסד מוכח לפנינו שהרי הרויח באותם מעות אולם **לענ״ד בגר״א** משמע שזה ממוני גבך ומעותי הרויחו וזה שכירות מעות מותרת וחיובו מכוח זה נהנה וזה חסר ומשתרשי **וכן כתב בחת״ס**[49]].

חת״ס - מתביעה ואילך ומברר שיש לו עיסקא להרוויח והוא מעכבו אז ה״ל זה נהנה וזה חסר וצריך לשלם לו פלגא עכ״פ והוא יקבל פלגא בהפסד אבל מ״מ הב״ד יעשו לו דין למהר להוציא פקדונו מידו של זה ואין חלוק בין ברשות לשלא ברשות אלא בשלא ברשות ההפסד על הגזלן ככל המשנה דהריווח לאמצע וההפסד לעצמו.

באו אנסים על הנפקד

בבא קמא קי״ז: - ההוא גברא דהוה מפקיד ליה כסא דכספא, סליקו גנבי עילויה, שקלה יהבה להו, אתא לקמיה **דרבה**, פטריה. **א״ל אביי** : האי מציל עצמו בממון חבירו הוא! **אלא אמר רב אשי:** חזינן, אי איניש אמיד הוא - אדעתא דידיה אתו, ואי לא - אדעתא דכספא אתו.

רשב״א - דווקא שיכלו האנסים ליטול ללא שיראה להם השומר פטור שנחשב כממון אבוד אבל אם לא נחשב כמזיק כמוסר ממון חבירו מחמת ממון וחייב (מבואר בסיכום **סימן שפ״ח**).

רמב״ם, תוספות, רא״ש, טור ושו״ע - פסקו את הדין ללא חילוק (**תוספות -** ש׳לדעת כן הפקידוהו שיציל עצמו בו אם יבואו עליו אדעתא דכסא דכספא׳. ולא יחשב מזיק.[50])

ש״ך - אף שלא נפסק כרשב״א את העקרון ההפוך ניתן ללמוד דהיינו שאף אם הוא אמוד בממון והגיעו עבורו, אם בשעה שהגיעו האנסים מיד ראו את ממון חבירו אף שהושיט להם פטור כי נחשב מקלה קליה[51].

ממון פדיון שבויים

ההוא גברא דהוה מפקיד גביה ארנקא דפדיון שבויים, סליקו גנבי עילויה, שקלה יהבה ניהלייהו, אתא לקמיה **דרבא**, פטריה. **א״ל אביי:** והא מציל עצמו בממון חבירו הוא! **א״ל:** אין לך פדיון שבויים גדול מזה.

רמ״ה - דוקא שלא היה לו ממון אחר לפדות את עצמו באותה שעה שמסר. **וכן פסק שו״ע.**

רשב״א - מדובר שאינו מיועד לשבוי מסוים שהרי הדין : מותר שבוי לאותו שבוי (שקלים פרק ב׳ משנה ה׳)

רמב״ם - מי שהפקידו אצלו מעות של עניים או של פדיון שבויים ופשע בהם ונגנבו פטור שנאמר לשמור ולא לחלק לעניים והרי הוא ממון שאין לו תובעים, אפילו באו עליו גנבים וקדם והציל עצמו בממון שבויים פטור אין לך פדיון שבויים גדול מזה, בד״א בשאין זה הממון מופקד לעניי מקום זה או לשבויים [אלו] אבל אם היו לעניים אלו או לשבויים אלו והרי הוא קצוץ להן הרי זה הממון שיש לו תובעין וישלם אם פשע או ישבע שלא פשע כדרך כל השומרים. **וכן פסק שו״ע**

---

[49] שו״ת חתם סופר חלק ה (חושן משפט) סימן קע״ח. עיקר הקושי בפירוש זה הוא שיש חילוק בין תוקף ספינתו של חבירו שהדין הוא שאם על דעת לגוזלה מועיל קנין גזילה שיהיה פטור בשכירות לבין הדר בחצר חבירו שלא מדעתו שאפילו על מנת לגזול לחייב לשלם שאין קנין גזלה תופס בו שקרקע אינה נגזלת, והקושי שמפני זה נראה שהאחרונים לא ביארו כחת״ס והוא עומד עליו שפקדון מעות הוא מטלטלים שנגזלים ומדוע לא ישלם כשעת גזלה והחת״ס הלך בדרך שהוא אינו גוזל שהוא מבקש שימשיך להיות פקדון רק רוצה ליטול רווחיו ודרך זו קשה ושמא יש לבאר שהרווח הוא מהחוב וחוב אינו נגזל וצ״ע.

[50] ברמב״ם ושו״ע משמע שהטעם אחר והוא בחילוק שמבואר באור שמח בהלכות יסודי התורה פרק ה׳ הלכה ו׳ בין נאנס לעבוד עבודה זרה ועבר שאינו חייב מיתה לבין מתרפא בעצי ע״ז שלרמב״ם חייב מיתה, דהיינו שאם הסיבה שבגוי והאנס הגיע היא ממון חבירו אז אין לו להפסד בשביל להציל את חבירו רק אם הסיבה שהגיע עבורו אז נחשב מציל עצמו בממון חבירו.

[51] ראה סימן שפ״ח סעיף ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

פקדון פירות

הערכת חסרון פירות

בבא מציעא מ׳. - משנה. המפקיד פירות אצל חבירו - הרי זה יוציא לו חסרונות...

גמרא...תנא: במה דברים אמורים - שעירבן עם פירותיו, אבל יחד לו קרן זוית - אומר לו: הרי שלך לפניך. - וכי עירבן עם פירותיו מאי הוי? ליחזי לדידיה כמה הויין! - במסתפק מהם. - וליחזי כמה אסתפק! - דלא ידעי כמה אסתפק.

רמב״ם ושו״ע - המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה לא יערבם עם פירותיו, עבר ועירב יחשוב כמה היה הפקדון ויראה כמה חסר הכל ויחשוב חסרון הפקדון ויתן לו אחר שישבע, נסתפק מהן ולא ידע כמה נסתפק יוציא לו חסרונו [כמו שראויים להתחסר...]

הדוגמאות לחסרונות בכל פרי ופרי מפורשות בגמרא ולא סוכמו.

שומר שלא מדד פירות וערבן

רמב״ם - הפקיד אצלו פירות שאינן מדודין ועירבן עם פירותיו ולא מדדן ה״ז פושע, בעל הפקדון אומר כך וכך היו והשומר אומר איני יודע ישלם בלא שבועה שהרי חייב עצמו בתשלומין ואינו יודע כמה הוא חייב ונמצא חייב שבועה שאינו יכול להשבע, וכזה הורו רבותי הרב ר׳ יוסף הלוי ורבו ז״ל, וכן כל שומר שנתחייב לשלם ואמר איני יודע כמה דמים אני חייב לשלם והבעלים אומרים אנו יודעין וכך וכך היה שוה יטלו בלא שבועה והוא שיטענו דבר שהן אמודין בו, ויש לשומר להחרים על מי שלקח ממנו יתר מן הראוי לו, ומנין שהדין כך הוא הגע עצמך שהפקיד אצלו כיס מלא זהובים ופשע בו הבעלים אומרים מאתים דינר היו והשומר אומר ודאי שהיה בו דינרים אבל איני יודע כמה היו נמצא זה כטוען מאתים והודה לו במקצת ואמר השאר איני יודע שהוא מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם כמו שיתבאר.

השגת הראב״ד - נמצא מחוייב שבועה וכו׳ עד וכזה הורו רבותי. א״א ורבותי אין מורין כן לפי שאינו דומה לחמשין ידענא וחמשין לא ידענא דהתם הוה ליה למידע ואערומי הוא דמערים ותובע נמי טוען עליה ואמר מידע ידעת ודבר שבמניין קא טעין ליה ודבר שבמניין קא כפר ליה והוה ליה מחוייב שבועה שאינו יכול לישבע ומשלם אבל הני לאו הכי הוא והיינו טעמא דשק צרור דאמרינן עלה ישבע זה ויטול ולא אמרו יטול בלא שבועה עכ״ל.

מ״מ - במקרה של ערבם אם פירותיו אין את השיקול ש׳לא הוה ליה למידע׳. **וכן פסק שו״ע**

טיפול שומר בפקדון שלא יחסר ומתי צריך למוכרו

פירות שמרקיבים

בבא מציעא ל״ח. - משנה. המפקיד פירות אצל חבירו, אפילו הן אבודין - לא יגע בהן. **רבן שמעון בן גמליאל אומר:** מוכרן בפני בית דין, מפני שהוא כמשיב אבידה לבעלים.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מחלוקת בכדי חסרונן, אבל יותר מכדי חסרונן - דברי הכל מוכרן בבית דין.

אתמר, רבי אבא ברבי יעקב אמר רבי יוחנן: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, **ורבא אמר רב נחמן:** הלכה כדברי חכמים... **והאמר רב יהודה אמר שמואל:** הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, ואמר שמואל: מורידין קרוב לנכסי שבוי, לאו משום דחד טעמא הוא? - לא, תרי טעמי נינהו. - הכי נמי מסתברא, **דאמר רבא אמר רב נחמן:** הלכה כדברי חכמים, ואמר רב נחמן: מורידין קרוב לנכסי שבוי.

רא״ש - רב אלפס ז״ל פסק ... א״ר אבא ברבי יעקב א״ר יוחנן הלכה כרשב״ג. ורבא אמר ר״נ הלכה כדברי חכמים. והלכה כדפסיק ר״נ דבתראה הוא. **ותימה לי על דברי רב אלפס ז״ל** דלא קי״ל הלכה כבתראי אלא מאביי ורבא ואילך אבל בדורות שלפניהם אין הלכה כתלמיד במקום הרב. ואי משום דרבא בתראה הוא. לאו משמיה דנפשיה קאמר. ואי משום דהלכתא כרב נחמן בדיני. היינו דוקא כנגד בני דורו ולא כנגד רבותיו. ועוד דקיימא לן נמי הלכה כשמואל בדיני ואיהו פסיק כרשב״ג **ולכאורה נראה** דהלכה כרבי יוחנן ושמואל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

טור - רי״ף ורמב״ם פסקו כרבא וכחכמים **והרא״ש** כרשב״ג.
ב״י - אף שרבא אמר דבריו בשם רב נחמן נראה שכן סבר ואין לדחות דברי רי״ף וגם **מרדכי** פסק כן.
שו״ע - כרבא וחכמים.

יין והחמיץ דבש והדביש

בבא מציעא ל״ח. - מיתיבי: המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו, יין והחמיץ, שמן והבאיש, דבש והדביש - הרי זה לא יגע בהן, **דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים:** עושה להם תקנה, ומוכרן בבית דין.
רא״ש - כתב רב אלפס ז״ל שיש אומרים דחכמים סברי כרשב״ג דמתניתין וא״כ לית הלכתא כוותייהו. **ולא מסתבר כלל** דלא שייכא פלוגתא דחכמים ור״מ דברייתא אפלוגתא דרשב״ג ורבנן במתני׳. דבמתני׳ פליגי בכדי חסרונן וחכמים ור״מ דברייתא פליגי בקנקנים וסברי דחששו להפסד קנקנים. אבל בכדי חסרונן סברי שפיר כרבנן דמתניתין דלא חששו להפסד מועט כזה כיון דכל הפירות ראויין להתחסר כשיעור זה. ולא קיימא אפירות והרקיבו דאוקימנא להו בכדי חסרונן. אלא אהפסד קנקנים לחוד הוא דקיימא. **ומסתבר לי** כי״א דרבנן קיימי אכולה מילתא דר״מ גם אפירות והרקיבו.

עִרב את הפקדון עם חפציו ונאבד מקצתו

בגמרא התפרש הדין לגבי רקבון, רקבון הוא דבר טבעי ואין לומר שפירות של אחד הרקיבו יותר משל השני, באובדן להניח שהאובדן הוא רק משל הפקדון וכן להיפך, במערב פקדון מעות הוא דבר שאינו מסוים, מי שמערבב פקדון מעות אזי מוגדר שיש לו זכות באותו סך שהפקיד בכיס, אך אין לומר שמטבע זה של המפקיד ומטבע אחר של השומר ויכול לפרוע ממה שירצה, ולכן חלוק דינו לדין מערב פקדון דבר מסוים.
רמ״א - אם נתן לו מעות להוליכו על אחריותו, ונתנן עם מעותיו, ונאבדו מקצת המעות, ההפסד לפי ערך המעות. ודוקא מעות וכיוצא בו שאינו דבר מסויים, אבל אם נתן לו להוליך טבעיות של זהב וכיוצא בו, וערבן עם שלו ונאבד אחד מהן, יכול המוחזק לומר לשאינו מוחזק: דלמא שלך נאבד. **(ת״ה)**
הנתיבות והקצות דנו האם בדברים דקים ונבללים ולקח **חופן**, ולא ניתן לתלות שנאבד אחד אחד, האם בזה כיון שנבלל ומתערבב טוב, אנו אומרים שלקח כאופן יחסי של כל אחד, או שגם בזה יכול לומר שהכל נפל מאחד. בכל מקרה בלשון רמ״א כתוב נאבד **אחד** מהם.

שניים שהפקידו אצל אחד ונאבד מקצתו

רמ״א - ואם שנים הפקידו אצל אחד, ונאבד או נגנב אחד מהן, אזלינן בתר רובא וכל דפריש מרובא קא פריש **(ת״ה ותשובת מיימוני)**, ואם הוא קבוע, כמחצה על מחצה דמי **(שם ותשובת רשב״א)**.

הטיפול בספרים

בבא מציעא כ״ט: - המפקיד ספר תורה אצל חבירו גוללו כל שנים עשר חדש, פותחו וקורא בו, אם בשבילו פתחו - אסור. **סומכוס אומר:** בחדש שלשים יום, בישן שנים עשר חדש. **רבי אליעזר בן יעקב אומר:** אחד זה ואחד זה שנים עשר חדש...רבי אליעזר בן יעקב היינו תנא קמא! - אלא אימא: **רבי אליעזר בן יעקב אומר** אחד זה ואחד זה שלשים יום.
טור - פעם בל׳ יום, הלכה כר׳ אליעזר בן יעקב שמשנתו קב ונקי.
ב״י - רמב״ם, רי״ף ורא״ש פסקו פעם בשנים עשר חודש, הלכה כת״ק. **וכן פסק שו״ע.**
ש״ך וב״ח - אין הכרח **רמב״ם, רי״ף ורא״ש פסקו** פעם בי״ב חודש וניתן לומר שדינו כמציאה כל ל׳ יום.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שומר תלמיד חכם

רא״ש[52] **-** וששאלת על דיין שדן על מי שיש לו ספר ואינו רוצה להשאילו ונתן עליו קנס עשרה זהובים בכל יום מפני שהיה ביטול תורה בעיר מחמת חסרון ספרים בעיר והיו אנשים שהיה להם ספרים ולא רצו להשאילם, יפה דן ואני מסכים עמו ובלבד שישומו שלשה שמאים הספר ואם יפחת ויתקלקל שישלם השואל הפחת על פי אותם שמאין, ויתן משכון בכדי שומת הספר.

רמ״א - וכמו שאסור לקרות ממנו, כך אסור להעתיק ממנו אות אחת. והני מילי בעם הארץ ; אבל ת״ח שאין לו ספר כיוצא בזה, מותר לקרות ולהעתיק ממנו, כי ודאי אדעתא דהכי הפקידו אצלו **(מרדכי)**. ובמקום בטול תורה, שאין ספרים נמצאים, יכולין בית דין לכוף לאחד להשאיל ספריו ללמוד מהן, ובלבד שישלמו לו מה שיתקלקלו הספרים (הרא״ש) [**ורע״א** הביא את סיום תשובת הרא״ש].

סמ״ע - אם ידוע שהמפקיד מקפיד אסור לקרוא אצלו.

ש״ך - יכול אפילו שמקפיד.

הגר״א - אם מקפיד אסור אלא אם כן זה מגיע לדרגה של ביטול תורה שניתן לכוף אותו (אך אם יכול להשאיל מאחר אסור).

ט״ז - במרדכי מדמה לה להפקיד מעות אצל שולחני שזכר המחבר בסעיף ז׳. ולפ״ז הוי הדין גם בזה דמיד הוי ש״ש בשביל הנאה שיכול להשתמש, וכשהוא ישתמש בהן יהיה חייב אפילו באונסין, ותמוה הוא שלא הוזכר בדברי הפוסקים זה בפירוש. [**ולענ״ד** מה שהוא שומר שכר זה פשוט ומה שכתב שאם השתמש חייב באונסין זה תמוה תמיהה רבה שדווקא במעות שאינם חוזרים בעין שרק במליצה נקרא שהוא שואל עליהם אבל הוא באמת לוה אז חייב באונסים אבל בספרים שחוזרים בעין והמפקיד יש לו הנאה בשמירתם איך נדון אותו כשואל שכל ההנאה שלו וזו ודאי שגגה].

[52] שו״ת הרא״ש כלל צ״ג סימן ג׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. הגביה ארנק על מנת לקנות דינר אם נקרא שולח יד על הכל? **סעיף ב׳**

ראה שלח יד במקצתו האם מתחייב בכולו

2. שולח יד על ידי שליח מי חייב השליח או המשלח? **סעיף ה, ב״מ מד. קצות ונתיבות שם.**

ראה שליחות יד על ידי שליח

3. היה בידו מעות של פקדון והשתמש בהם בין ברשות ובין שלא ברשות והרויח בהם למי מגיע הרווח. אם תבע ממנו בעל הפקדון ואמר לו אני רוצה להרויח לעצמי, מה הדין? ומה הדין במלוה ולווה. מה הדין בתובע גזלן על הדמים שגזל ממנו **סעיף ז רמ״א**

ראה מבטל כיסו של חברו - מפקיד שמבקש שיחזירו לו מעות פקדון להתעסק בהם והשומר מסרב

4. א. בעל גמ״ח שמפקידים בידו כספים להלוואות ולהשקעות מה דינו לגבי כספים אלו, כשומר או כשואל?
ב. האם עצם זכות שימוש בכספים הופך את השומר לשואל או רק אם משתמש בפועל, פרט בשומר אבדה ובשומר רגיל? **סעיף ז, ע״ע נזר התורה ט״ו עמ׳ ר״א-ר״ג, מקביאל ל״ג, עמ׳ תמ״ח-תנ״ה**

ראה היתר שימוש בפקדון מעות שנפסק כרב נחמן שדווקא שהשתמש בפועל. לגבי שומר אבידה הוא בסימן רס״ז סעיף כ״ה - מה יעשה בדמים, ינתנו למוצא ויש לו רשות להשתמש בהם; לפיכך אם נאנסו חייב לשלם, ואף על פי שלא נשתמש בהם, שכיון שיש לו רשות להשתמש בהם הרי הם אצלו כשאלה. בד״א שיש לו רשות להשתמש בהם, בדמי אבידה, מפני שטרח להטפל בה. אבל אם מצא מעות, לא ישתמש בהם, לפיכך אם אבדו באונס פטור, שאינו עליהם אלא כשומר שכר. הגה: וכבר נתבאר סעיף ט״ז דיש חולקין וסבירא להו דאינו אלא שומר חנם.

5. המבטל כיסו של חבירו האם חייב? ומה הדין בהרויח כסף של חבירו בלא רשותו? **סעיף ז, וראה גם סימן שלג סעיף ב**

ראה מבטל כיסו של חברו - מפקיד שמבקש שיחזירו לו מעות פקדון להתעסק בהם והשומר מסרב

6. מסר פקדון של חבירו לגנבים שבאו אצלו, מתי הוא פטור והאם יש חילוק בין שומר לאינו שומר ומי גרוע יותר **סעיף ח׳ ראה** באו אנסים על הנפקד.

7. א. שומר שבאו גנבים לביתו, וכדי להציל עצמו נתן את כספי הפקדון, האם חייב, או פטור? נמק.
ב. מה הדין כשכספים אלו היו כספי פדיון שבויים? **סעיפים ח-ט** ממון פדיון שבויים

8. א. אדם הפקיד אצל חבירו חפץ והנפקד ערבו עם חפציו הדומים לזה. ונגנב חלק מהם של מי ההפסד.

ראה ערב הפקדון אם חפציו ונאבד מקצתו **בנגנב הוא קבוע כיון שהגנב נוטלו ודווקא בצאן שנגנב שהוא נייד יש כל דפריש. ש״ך אך כאן מדובר אם חפצי השומר ולכן יש אן דין המוציא מחבירו עליו הראיה ולא ניתן להוציא מהמוחזק ואינו ככסף כפי שהתבאר שם.**

ב. אם שניים הפקידו אצל אחד חפצים שווים ונגנב חלק מהם איך דנים בזה והאם יש חילוק איזה סוג חפץ? (*2) **סעיף י בהגהת הרמ״א**. (ראובן קבל משמעון עשרת אלפים ל״י כדי להוליכם לעיר אחרת. גם לוי העביר בידי ראובן סכום של אלפיים לירות בכדי להוליכם לאותה כתובת. אם כל הכסף הכניס ראובן לארנקו שבו היו אלף ל״י משלו בדרך התנפלו שודדים על ראובן וטרדו מארנקו סכום של אלפיים ל״י, כיצד יחלק סכום הכסף שנותר בארנק? הסבר.)

ראה שניים שהפקידו אצל אחד ונאבד מקצתו **בנגנב הוא קבוע כיון שהגנב נוטלו ודווקא בצאן שנגנב שהוא נייד יש כל דפריש. ש״ך ולגבי השאלה בסוגריים מכיון מדובר בכסף מחשבים לפי הסכום כי אינו מסוים אך אם היה חפצים כלפי השומר המוחזק היה צריך להביא ראיה ועלפיהם היה חולקים מחצה על מצה כי זה נגנב וקבוע.**

9. מי שהפקיד אצל חבירו סכום גדול של דולרים והנפקד שמע שמחיר הדולרים עומד לרדת האם רשאי למוכרים לפני הפיחות או לא. **סעיפים ט״ז-י״ח.** האם יכול לקחנו לעצמו? **סעיף י״ט.**

שו״ע - והוא הדין לשאר פקדונות שלא יגע בהם אף על פי שהוא יודע בודאי שיוזלו בזמן פלוני או יאנוס אותם המלך, שמא יבאו בעליהם קודם ויטלו ממנו.

כל המוכר פקדון על פי ב״ד, הרי זה מוכר לאחרים ואינו מוכר לעצמו, מפני החשד, והדמים יהיו מונחים אצלו. ויש לו רשות להשתמש בהם, לפיכך הרי הוא עליהם שומר שכר אעפ״י שעדיין לא נשתמש בהם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״ג - מתי ניתן הפקדון ליתבע, ואם יכול להחזירו בכל מקום

מקורות

בבא קמא קי״ח. (מתי ניתן הפקדון ליתבע, ואם יכול להחזירו בכל מקום).
גיטין י״ד. (הולך מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי).

ראשונים ופסיקת הלכה

היכן ניתן להחזיר את הפקדון

בבא קמא קי״ח. - משנה: הגוזל את חבירו, או שהלוה הימנו, או שהפקיד לו בישוב - לא יחזיר לו במדבר, על מנת לצאת במדבר - יחזיר לו במדבר.

גמרא: ורמינהו: מלוה משתלמת בכל מקום, אבידה ופקדון אין משתלמין אלא במקומן! **אמר אביי**, ה״ק: מלוה ניתנה ליתבע בכל מקום, אבידה ופקדון לא ניתנו ליתבע אלא במקומן. [**פירוש** הברייתא היא מצד המפקיד יכול לתבוע להחזיר רק במקום שנתן ואילו המשנה עוסקת בנפקד שיכול להחזיר במקום באותו דרגת שימור שנתן לו]

אם אמר [המפקיד/הנפקד?] להביא לו והמפקיד הלך לו, חייב הנפקד

שו״ע - אפילו נתנו לו בעל כרחו חשיבה נתינה, ופטור. **(רמ״א -** ודווקא שנתנו לו. אבל אם אמר להביא לו והמפקיד הלך לו, חייב הנפקד) **(מרדכי פרק מי שאחזו).**

עיר שושן - אם <u>המפקיד</u> אמר לנפקד.

סמ״ע - דווקא אם אמר <u>הנפקד</u> למפקיד חייב הנפקד, אבל אמר <u>המפקיד</u> לנפקד פטור כי ׳מיד שגילה המפקיד שניחא ליה בהחזרת פקדון לידו ואמר לו הביא לי פקדוני, לא גרע הנפקד משליח ששלח המפקיד שלוחו לקבל פקדונו ונאנס ביד שלוחו דהאחריות על המפקיד׳.

ש״ך - אין דברי הסמ״ע מוכרחים.

קצות - העיקר **כעיר שושן**, ששליח דינו שונה כיון שהוא זוכה עבור המפקיד אבל כאן לא יצא מרשות שומר.

נתיבות - העיקר **כסמ״ע**, כאשר המפקיד אמר לו להביא למקום פלוני, והביאו לאותו מקום כלה זמן שמירתו, שומר שכלה זמן שמירתו פטור מאחריות אף שלא הוציאו מרשותו. וכן הסכים **ערוך השלחן.**

חזרה משמירה כשקיבלו לזמן

רשב״א[53] (לא הובא בב״י) - ותירץ **הרב אב ב״ד ז״ל** דהכא בדאפקיד גבה לזמן ידוע, ואינו נכון דמאי קא חזי רב הונא בריה דרב יהושע לאפוקי ברייתא מפשטה ולאקשויי והא ברייתא סתמא קתני וסתמא לא במפקיד לזמן ידוע, ועוד דכיון דעיקרא דמלתא משום הכין הוא ה״ל לפרושי בהדיא התם בדאפקיד לזמן ידוע וסברה אי שדינא להו כו׳, **ועוד אני מסתפק** בדינו שאפילו הפקיד לזמן למה לא תוכל להחזיר תוך זמן מי עדיף שומר חנם מפועל שחוזר בחצי היום.

המ״מ[54] - ואם הפקידו אצלו לזמן ידוע, אינו יכול להכריחו לקבלו ממנו תוך הזמן. **וכן פסק שו״ע**.

גר״א ורע״א - הרשב״א וספר התרומות חולקים על דין הראב״ד שהביא שו״ע, ורע״א הפנה **לתומים**.

תומים[55] - ואפילו בהך דינא דהרב המגיד (פ״ז משאלה ופקדון הי״א) דפקדון אין יכול לחזור תוך זמן, שהוא שרשו בהררי קודש הראב״ד ז״ל, דפירש כן בקדושין דף י״ג (ע״א) בתורת פקדון יהבי ניהליה סברה אי שדינא ומתברנא מחייבי בהו, דמיירי בפקדון תוך זמן ואין יכול להחזירו, תמה בו הרשב״א בחדושיו לקדושין (שם ד״ה סברה) הא

[53] חידושי הרשב״א מסכת קידושין דף יג עמוד א
[54] הלכות שאלה ופקדון פרק ז׳ הלכה י״א
[55] סימן ע״ד ס״ק ו׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

פועל יכול לחזור בו בחצי היום. **ובישובו צריך לומר,** דוקא שומר שכר דעליו נטירתא יתירתא דמי לעבד, והרי זה בכלל כי לי בני ישראל עבדים וכו׳, אבל שומר חנם שאין צריך שמירה יתירה רק שלא יפשע בו, אין זה בתורת עבדות שנאמר עליו כי לי בני ישראל וכו׳, וא״כ הך בעלי חנויות דהם בלי פקפוק שמקבלים שכר ופרס עבור טרחתם, א״כ דברי רשב״א קיימי כי הוא בכלל כי לי בני ישראל עבדים, ולכן ברור דדין השלט״ג אין לו שורש ועיקר, ופשיטא דיכולים בעלי חנויות לחזור בו.

מחנה אפרים ונתיבות[56] **-** דברי המ״מ הם דווקא בשומר חינם [שדומה לקבלנות שצריך שהחפץ יהיה משומר לזמן] אבל בשומר שכר שדינו שצריך שיהיה יושב ומשמרו הרי הוא כפועל ויכול לחזור בו בחצי היום [באופן דומה כתבו עוד ממפרשי הרמב״ם ויש שהעמידו שדווקא לגבי החזרה במקום אחר אינו יכול להחזיר].

קצות[57] **-** אמנם צ״ל דהראב״ד והרב המגיד סבירא להו דשמירה אינו ענין לפועל, והוא דוקא פועל יכול לחזור משום דלי בני ישראל עבדים (ויקרא כה, נה. ב״מ י, א), **אבל שמירה דהוא חיוב ושעבוד שיתחייב לשלם אם יגנב או יאבד תוך הזמן** א״כ גם כשמחזירו למפקיד ונגנב או נאבד בבית הבעלים נמי חייב השומר לשלם.

חתם[58] **סופר -** יש לחלק בין חיוב השמירה לחיוב האחריות, שומר מתחייב כפועל לשמור ומתחייב לשלם עם יקרה היזק לחפץ באופנים השונים מעצם השמירה השומר יכול לחזור אך התחייבות התשלום אינו יכול לחזור ובמקרה שחוזר בו משמירה אין המלוה יכול לכופו לשמור אך אם יוזק יתחייב לשלם.

<u>סיכום:</u> למ״מ ושו״ע אינו יכול להחזיר, **הגר״א -** הרשב״א וספר התרומות חולקים על דין השו״ע.

תומים, מחנ״א ונתיבות - גם למ״מ דין זה הוא דווקא בשומר חינם אבל שומר שכר יכול לחזור בו לגמרי.

קצות וחתם סופר - חזרת שומר שכר משמירה לא פוטרת אותו מהתחייבותו על תשלומים לזמן שסוכם.

הולך מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי

גיטין י״ד. - איתמר: הולך מנה לפלוני שאני חייב לו, **אמר רב:** חייב באחריותו, ואם בא לחזור - אינו חוזר; **ושמואל אמר:** מתוך שחייב באחריותו, אם בא לחזור - חוזר.

תניא כוותיה דרב: הולך מנה לפלוני שאני חייב לו תן מנה לפלוני שאני חייב לו, <u>הולך מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי</u>, תן מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי - חייב באחריותו, ואם בא לחזור - אינו חוזר. פקדון, לימא ליה: אין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר! **א״ר זירא:** כשהוחזק כפרן.

שו״ע - שלח לו פקדונו ע״י אחר, בין שא״ל: הולך לו, או: תן לו פקדונו, חייב באחרייתו עד שיגיע ליד הבעלים, כיון שבעל הפקדון לא עשאו שליח להביא לו. לפיכך אם בא לחזור וליטול מיד השליח, רשאי. בד״א, שלא הוחזק הנפקד כפרן. אבל הוחזק כפרן, זכה השליח מיד בשביל המפקיד, ואין הנפקד יכול לחזור וליטלו מידו; ומ״מ חייב באחריותו עד שיגיע ליד המפקיד. **ויש מי שאומר** דה״ה נמי אפילו לא הוחזק כפרן אלא שהיה רגיל בעל הפקדון להפקיד לזה שהופקד אצלו עתה באחרונה. וכן נמי אי שדר ליה: פלניא גברא מהימנא הוא, אף על גב דלא פטריה אינו יכול לחזור בו וחייב באחריותו.(ר״ן)

ש״ך - וכן פסק בפשיטות בסימן קכ״ה. (ואין חילוק אם היה רגיל להפקיד אצל השומר ראשון, שלא **כסמ״ע)**

---

[56] סימן רצ״א ס״ק כ״ד

[57] קצות החושן סימן ע״ד ס״ק א׳ (בס״ק ב׳ הפנה אליו)

[58] חידושי חתם סופר בתחתית העמוד.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

ארבעה שומרים שקבלו שמירה לזמן קבוע, האם יכולים השומרים לחזור בהם בתוך הזמן, והאם בעל החפץ יכול לחזור בו בתוך הזמן. **סעיף א׳ רע״א וגר״א וחת״ס, קצות סימן ע״ד ס״ק א׳, סימן שמא׳ סעיף א׳,**

לגבי חזרת השומר ראה חזרה משמירה כשקיבלו לזמן.

לגבי חזרת המפקיד פת״ש ס״ק ב׳ - עיין בתשובת גליא מסכת [חו״מ] סי׳ י״ג שכתב דדוקא הנפקד אינו יכול להכריח שיקבל הפקדון קודם זמנו, אבל המפקיד יכול שפיר לתבוע פקדונו אפילו תוך הזמן, וכן משמע בסמ״ע לעיל סימן רצ״ב ס״ק ט״ז, הובא בבאר היטב שם ס״ק ט״ו, ע״ש.

לגבי חזרת משאיל - שו״ע סימן שמ״א סעיף א - השואל מחבירו כלי או בהמה סתם, הרי המשאיל (תובעו) בכל עת שירצה. שאלו לזמן קצוב, כיון שמשך וזכה בו, אין הבעלים יכולים להחזירו מתחת ידו עד סוף ימי השאלה; ואפילו מת השואל, הרי היורשים משתמשים בשאלה עד סוף הזמן.

רע״א סימן שמ״א - אבל השואל יכול להחזיר תוך זמנו ודוקא אם מחזיר לרשות בעלים. אבל קודם שהחזירו לרשות בעלים אף שחזר מהשאלה חייב באונסי׳. ולא הוי ככלתה זמן השאלה נ״י בב״מ דף קכ״ב ע״א בסופו בשם הרא״ש.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״ד - הכופר בפקדון או שטוען נגנב

מקורות

פרשת משפטים

(ו) כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹר **וְגֻנַּב** מִבֵּית הָאִישׁ אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃

(ז) אִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים **אִם** לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃

(ח) עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס

(ט) כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וְכָל בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׁבָּה **אֵין רֹאֶה׃**

(י) **שְׁבֻעַת ה׳ תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם** אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃

בבא קמא ק״ה׃-ק״ו,בבא מציעא ה׳׃ (הכופר במלוה - כשר לעדות, בפיקדון - פסול לעדות.)

בבא מציעא פ״ג. (דתניא, איסי בן יהודה אומר׃ אין ראה שבעת ה׳ תהיה בין שניהם, הא יש רואה - יביא ראיה ויפטר... אתא לקמיה דרבא, אמר ליה׃...אמר ליה׃ אין, כאיסי, וסבירא לן כוותיה).

בבא קמא ק״ז׃-ק״ח׃ (שלש שבועות משביעים אותו, אמתי שומר שבקש להפטר והפקדון בידו מחויב בכפל).

ראשונים ופסיקת הלכה

שומר חינם שיש עדים שהפיקדון נאנס האם צריך להישבע שלא שלח בה יד

בבא מציעא ו׳./בבא קמא ק״ז׃ - שלש שבועות משביעין אותו, שבועה שלא פשעתי בה, שבועה שלא שלחתי בה יד, שבועה שאינה ברשותי.

תוספות בבא מציעא ו׳ - אבל קשה משלהי האומנין (לקמן דף פג.) דקאמר ונשבר או נשבה אין רואה הא יש רואה יביא ראיה ויפטר והא שמא שלח בה יד.

וי״ל שיפטר משבועה שנאנסה אך ישבע שלא שלח בה יד.

א״נ שלא שלחתי בה יד אינו נשבע אלא ע״י גלגול שבועה שלא פשעתי בה וכשיש רואה שנאנסה פטור לגמרי.

ור״ת מפרש אפי׳ ע״י גלגול לא ישבע היכא שהיא מתה בפנינו דאין מגלגלין אלא בדבר הדומה דלמה י״ל ששלח בו יד דדוקא בשותפין שחלקו ונתחייב שבועה ממקום אחר מגלגלין משום דמורי היתרא **ושבועה שלא שלחתי בה יד מפרש ר״ת** שלא אכלה דאינו בכלל שבועה שלא פשע בה ושאינה ברשותו.

ר״י - די בעדים שנאנסה כדי לפוטרו ואפילו אין עדות שלא פשע.

רא״ש - בירושלמי וברי״ף נראה שדווקא אם יש עדים שלא פשע, אינו נשבע כלל אבל אם יש עדים רק על האונס יש להשביע שלא פשע (שמא תחילתו בפשיעה) ולפי האומרים שעיקר השבועה היא שנאנס בדרך שפטור השומר (וש״ח אפילו נגנב/נאבד) אפילו לא היה עדים שלא פטור לא נשבע.

רמב״ם פרק ד׳[59] - השבועה העיקרית היא על טענת השומר (נגנב נאנס) ומגלגלין עליו בתוך השבועה שלא פשע אלא שמר כדרך השומרין ולא שלח בו יד ואחר נגנב׳ משמע שכיש עדים על טענתו אינו נשבע שלא פשע. **פרק ו׳ -** שומר חנם שהביא ראייה שלא פשע בה פטור משבועה ואין אומרים שמא שלח בו יד קודם שיאבד.

שו״ע - משמע כר״י ׳טען׃ נגנב, או׃ נאבד, אם אמר שאירע הדבר במקום שיש עדים מצויים, יביא ראיה בעדים לדבריו ויפטר אפילו משבועה. ואם לא יביא עדים לדבריו, ישלם. ואם הוא במקום שאין עדים מצויים, ישבע שהוא כדבריו, ומגלגלין עליו בשבועתו שלא פשע בשמירתו אלא ששמרו כדרך השומרים ושלא שלח בו יד קודם לכן. **רמ״א -** וי״א דאפילו איכא עדים שנגנב או נאבד צריך לישבע שלא פשע, ומגלגלין עליו שלא שלח בה יד. (טור בשם הירושלמי והרא״ש ורמב״ם בפרק ו׳ דשאלה).

---

[59] רמב״ם הלכות שאלה ופקדון פרק ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שיש עדים שחפץ כזה נאנס

טור בשם רמ״ה - מי שטען טענת אונס בפקדון ומביא עדים שנאנס בידו החפץ ששאל המפקיד כגון ששואל גלימא וטוען שנאנס ומביא עדים שראו שנאנס לו גלימא אף על גב דלא ידעי אי גלימת המפקיד הוא פטור כיון שאילו היתה גלימא בידו ומפקיד אמר לא זו היא ונפקד אומר זו היא נאמן בשבועת היסת ואם המפקיד אומר שמא ונפקד אומר ברי אפילו היסת ליכא והכא כיון דמפקיד לא ידע האי גלימא דאתניס אי דידיה היא אי לא שומר מהימן. **ב״י -** דברים נכונים הם. **וכן פסק שו״ע.**

ב״ח - תמה א. זהו מגו לפטור משבועה שאין אומרים בשומרים. ב. ממהלך הגמרא לגבי הרוצה לשלם שמחייבים אותו לישבע שאינו ברשותו נראה שלא כרמ״ה.

ט״ז - צ״ע רב ליישב דברי רמ״ה כי הם תמוהים מאוד.

ש״ך - צריך שיעידו שחפץ כזה ממש רק שאינם יודעים אם הוא או דומה.

קצות - האונס ידוע מהעדים והוא שפוטר משבועה, רק שהספק אם בבגד זה או אחר, החשש שעיניו נתן בה הוא רק ברוצה לשלם ובזה שפוטר את עצמו, כיון שיש עדים פטור משבועת התורה ואף מאינה ברשותו.

נתיבות - העיקר כרמ״ה, טענתו שגלימה זו היא שהעדים מעידים עליה נאמנת, בין היא לפנינו ובין נאנסה והעדים פוטרים אותו משבועת התורה ולא תקנו חכמים שבועה שאינה ברשותו אלא ברוצה לשלם.[60]

מעכב פקדון

קצות - הר״ש דוראן כתב שהמעכב ממון חברו הרי זה עושק ומתחייב באונסין וגם **הרשב״ץ**[61] כתב כן[62] אבל מסתימת **שו״ע והפוסקים** משמע שפטור מאונסים.

ש״ך[63] **- מהר״א ששון** נסתפק במי שהיה רוצה לעכב פקדון מחמת חוב אי מקרי שולח יד בפקדון.

מהרי״ט[64] **-** מעכב ממון אינו נחשב שליחות יד ואינו מתחייב על כך **הפנה אליו רע״א**[65]

כופר בפקדון (הדיון לגבי כפל עיקרו בטור סימן שנ״ב ובשו״ע השמיטו)

בבא קמא ק״ה: - אמר רב ששת: הכופר בפקדון, נעשה עליו גזלן וחייב באונסין.

רמב״ם[66] **-** הכופר בפקדון בבית דין אם היה ברשותו בעת שכפר נעשה עליו גזלן וחייב באונסיו.

טור - וכן אם שלח בו יד תחלה ואחר כך טען שנגנב ונשבע בב״ד ונמצא שקרן יש לו כל דין גנב.

רמב״ם - במה דברים אמורים שנשבע קודם שישלח יד בפקדון, אבל אם שלח בו יד וטען טענת גנב ונשבע ובאו עדים פטור מן הכפל שכיון ששלח יד נתחייב בו וקנהו.

ראב״ד - הא מילתא דלא כהלכתא היא דהא ר׳ יוחנן פליג עליה בהדיא דאמר הטוען טענת אבד ונשבע וחזר וטען טענת גנב ונשבע ובאו עדים פטור מכפל משום דיצא ידי בעלים בשבועה ראשונה אבל לא משום דנעשה עליו גזלן וקנאה אלמא אף על גב דנעשה עליו גזלן וקנאה וחייב באונסים כיון דהוא פטר נפשיה מינה בטענת גנב גנב הוא ומשלם כפל ואם טבח ומכר קודם שבועה ובאו עדים על הכל משלם ד׳ וה׳.

---

[60] לא הבנתי מה נקודת המחלוקת בין הקצות לנתיבות, אף שהנתיבות משיג על הקצות נראה שהקצות התכוון לתירוץ הנתיבות.

[61] שו״ת תשב״ץ חלק ב סימן רס״ו, הר״ש דוראן היה מצאצאיו.

[62] י״א״כ אין דינו כדין אומן אלא כדין נפקד המעכב פקדונו בידו שלא ברצון המפקיד **ואינו שומר עליו** ונתחייב באחריותו **שהרי בפשיעת עכובו נאנס**. ועוד שאפי׳ הי׳ אומן אם הזהב ההוא שלח בו יד האומן ועשה בו מלאכה אחרת הרי הוא באחריותו וחייב לשלמו. [לענ״ד מרישא נראה כרש דוראי״ן אולם מהסיפא ׳שהרי בפשיעת עכובו נאנס׳ נראה שדינו כשומר שפשע ולא כגזלן ונפק״מ באונס הדומה למתה כדרכה]

[63] סימן רצ״ב סעיף ד׳

[64] שו״ת מהרי״ט חלק ב׳ - חושן משפט סימן פ״ח

[65] סימן רצ״ב סעיף ד׳

[66] הלכות גזלה ואבדה פרק ג׳ הלכה י״ד

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סמ״ע והגר״א - שו״ע השמיט דיון זה כי אין נפק״מ בזמן הזה שאין דנים דיני קנסות [ואף לשיטת **השו״ע** לא מועילה בהם תפיסה **שלא כטור ורמ״א**]

ספקות רע״א

רע״א - [שו״ע] וחייב באונסי׳. נ״ב נסתפקתי אם בשעת הכפירה לא היה ברשותו. ובענין דלא שייך אשתמוטי דהשומר והפקדון היה באגם וכפר אם חייב באונסין[67] די״ל דכפירה לא עדיף מגזלן ממש בלא מעשה קנין לא קם ברשותו לחיוב אונסין רק לענין פסול צריך שיהיה בענין דל״ש אשתמוטי ומלשנא דסוגיה משמע דגם לענין חיוב אונסין וקיימא באגם בעינן בענין דלא שייך אשתמוטי. אבל הסברא צ״ע:

[שם] וחייב. נ״ב דמ״מ לא פקע ממנו חיוב שומרים ונ״מ אם אחרי שכפר נתייקר ופשע בו שנאבד דמצד גזלן לא משלם רק כשעת הגזילה. דהיינו שעת כפירה שהיה בזול ומטעם שומר חייב כשעת הפשיעה זולת בנאנס דבאנו לחייבו רק מדין גזלן משלם כשעת הכפירה כנלענ״ד:

הוכר הגנב

בבא קמא ק״ח: - אתמר: נגנבה באונס והוכר הגנב

אמר אביי: אם שומר חנם הוא רצה עושה עמו דין, רצה נשבע, אם שומר שכר הוא עושה עמו דין ואינו נשבע.

רבא אמר: אחד זה ואחד זה - עושה עמו דין ואינו נשבע. **[וכן הלכה]**

רש״י - עושה עמו דין - משלם לבעלים והוא יפרע מן הגנב. **וכן פסק הטור.**

המ״מ[68] - ושאר המפרשים הקשו עליו [על רש״י] דודאי אינו מן הדין שיתחייבו הם לשלם האונסין אף על פי שהוכר הגנב אלא כך פירושו שהן חייבין לטרוח ולדון עם הגנב משום דלעתים הגנב אלם וקשה ואין הבעלים רוצים לטרוח לדון עמו **וזה דעת רבינו**.

כס״מ/ב״י - ואני אומר שאיני יודע מנין הכריע דעת רבינו שהרי דבריו כדברי הגמרא ממש וכל פירוש שיפורש בדברי הגמרא יתפרש ג״כ בדבריו.

סמ״ע - העיקר **ברמב״ם כמ״מ** שיש מחלוקת ול**רמב״ם** חובת השומר היא רק לטרוח ולא לשלם.

ש״ך - מיהו אף **לרש״י** והטור היינו כשידוע שיחזור ויוציא את שלו מהגנב הלכך צריך לשלם כיון שאינו מפסיד כלום אלא שטורח להוציא מידו כן הוא ברש״י וטור להדיא ופשוט הוא.

החזירה הגנב לבית השומר ופשע בה

בבא קמא ק״ח: - רבה זוטי בעי <u>לה</u> הכי: נגנבה באונס, והחזיר גנב בבית שומר ומתה בפשיעה, מהו? מי אמרינן: כיון דנגנבה באונס כליא ליה שמירתו, או דלמא כיון דהדרה הדרה לשמירתו? **תיקו**.

רמב״ם - החזירו הגנב לבית השומר והרי הוא בהמה ומתה שם בפשיעה יש בדבר ספק אם כלתה שמירתו ונפטר או עדיין לא כלתה שמירתו לפיכך השומר פטור מלשלם ואם תפסו הבעלים אין מוציאין מידם.

שיטמ״ק - ולית ליה הא דאמרינן לעיל ואביי ורבא דאמרי בשומר שכר עושה עמו דין ואינו נשבע דאם כן השתא אם הוכר הגנב היה צריך לחזור אחריו ולעשות עמו דין כשהוא ברשותו <u>כל שכן שצריך לשמרה</u> וסובר [רבה זוטי] דבעיא היא ומספקא ליה לאביי ורבא אי כלתה שמירתו כל שכן שלא יעשה עמו דין או דילמא כיון דהדרה לשמירתו לא. **הרא״ש ז״ל. [ובשיטמ״ק** ממשיך כעניין זה גם בשם **הרמ״ה]**

קצות - תמה שרי״ף, רא״ש, טור ושו״ע השמיטו דין זה ותירץ בשני אופנים:

---

[67] ולפרש דברי הרמב״ם אם היה ברשותו לאפוקי במקום שניתן לומר שהוא משתמט, ולכאורה היה נראה לדייק שברשותו ממש.

[68] שאלה ופקדון פרק ח׳ הלכה ו׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

א. ספיקו של רבה זוטי הוא דווקא למאן דאמר ששומר משעת משיכה משתעבד שזאת שיטת הרמב״ם ואם כן אונס הוא כטענת החזרתי, אבל לרוב הפוסקים שפוסקים שמתחייב משעת פשיעה ואין האונס כפרעון אלא הפשיעה מחייבת ודאי שאין גניבה נחשבת כהחזרה, וכל שלא החזיר החפץ לא כלתה שמירתו.

ב. אח״כ מצאתי כדברינו אלה ב**שיטה מקובצת** לב״ק שכתב דלרבא דבהוכר הגנב דהוי שומר מכל שכן בהך דרבה זוטי ע״ש, ונהניתי. [**וגם רע״א על סימן ש״ה סעיף ב׳ כתב שזו דעת הרא״ש והטור].**

<u>שאלות ממבחנים</u>

שמעון שהפקיד אצל ראובן פקדון וכשבא המפקיד לדרוש את הפקדון <u>טען הנפקד שנגנב או נאבד במקום כלשהוא</u>, והמקום היה ידוע כמקום שמתאספים בו אנשים. האם הנפקד יהיה חייב שבועה שהוא דובר אמת ולא פשע או שחייב להביא ראיה אחרת. **סעיפים ב׳-ג׳**

שו״ע ע״פ בבא מציעא פ״ג - אם אמר שאירע הדבר במקום שיש עדים מצויים, יביא ראיה בעדים לדבריו ויפטר אפילו משבועה. ואם לא יביא עדים לדבריו, ישלם.

זה שאמרנו שבמקום שיש עדים מצוים אם לא הביא עדים שיעידו כדבריו ישלם, ה״מ במידי דשלטא ביה עינא, כגון מעביר חבית בשוק וכיוצא בו. אבל מילתא דעביד דמתרמי דלא שלטא ביה עינא, כגון מאן דנקט חפצא בידיה, דאפשר שאעפ״י שרבים מצויים שם ליתרע אונסא ולא ירגישו בו בני אדם, דינו כמקום שאין עדים מצוים.

נתיבות - משמע <u>שאפילו הוא מודה מעצמו</u> ויש לו מיגו דאי בעי היה אומר שנאנס שלא במקום רואין, אפילו הכי אינו נאמן דהוי כמיגו במקום עדים, דלא כמהרי״ט. (אבל הקצות הסתפק בדעת מהרי״ט וסיים בצ״ע)

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״ה - שילם הנפקד כיצד משביעין אותו

מקורות

בבא מציעא ל״ג :-ל״ה. (שילם ולא רצה להישבע; שבועה שאינה ברשותו...שמא עיניו נתן בה).
הראשונים בשבועות ל״ט :-מ׳. (האם שבועת השומרים צריכה כפירת שתי כסף).
בבא קמא ק״ו :-ק״ז : (האם שבועת שומרים צריכה הודאה במקצת)

ראשונים ופסיקת הלכה

שבועה שאינה ברשותו

בבא מציעא ל״ד: - אמר רב הונא: משביעין אותו שבועה שאינה ברשותו. מאי טעמא - חיישינן שמא עיניו נתן בה. שבועה זו היא שבועה חמורה ונשבע בנקיטת חפץ (**רמב״ם**), נתקנה כשמשלם, אבל לא כשמבקש להישבע ולהיפטר (**קצות ונתיבות** סימן רצ״ד סעיף ה׳ שאין השומר נחשד לגזלן, נשבע רק משום ש׳לא תחמוד בלא דמי משמע לאינשי׳).

קיבל את התשלום טרם השבועה האם מחל על שבועה שאינה ברשותו

ש״ך - כתב הרא״ש אף על פי ששילם צריך לישבע שאינו ברשותו ולא אמרינן שמחל לו השבועה במה שקבל התשלומים דמסתבר טפי למימר שקבל התשלומים שלא יחזור בו **ומה שהקשה הב״ח** עליו דהא אינו יכול לחזור בו כיון שקיבל עליו בבית דין לשלם, לא קשה מידי דהכי קאמר שהמפקיד סובר שיחזור בו ויצטרך אח״כ לאוקמיה בדינא ודייני לכך קבל המעות **וכ״כ בספר מע״מ וכן עיקר** ואף הרי״ף והרמב״ם ושאר פוסקים לא נחלקו אהרא״ש.

מתי שומר זוכה בכפל (דיני קנסות השמיט השו״ע שאין דנים אותם בזמן הזה)

- שמודה מעצמו שחייב :

שומר חינם שהודה שפשע, ושומר שכר שמודה שנגנב או נאבד - מעת שהודה זוכה בכפל.
שואל שמודה שנאנס ולא ביקש לפוטרו במתה מחמת מלאכה - ברב פפא ישנם שני לשונות אך רב זביד בשם אביי אומר שכיון שכל ההנאה שלו אין המפקיד מקנה לו באמירה זו **וכן פסקו רי״ף, רמב״ם ורא״ש.**
נחלקו הטור והב״י האם אחר שחידש רב הונא שצריך שישבע שאינה ברשותו זוכה רק אחר שבועה.
טור (רא״ש ור׳ ור׳ ירוחם) - דווקא הודה ונשבע.
ב״י - די שהודה ׳אין דברי הרא״ש מחוורים בעיני לחדש דבר כזה מדעתינו.. דאי הוה דינא הכי ודאי לא הוה שתיק תלמודא מלאשמועינן חידוש גדול כזה..והרי הרמב״ם שהיה תלמיד תלמידו של הרי״ף לא הזכיר..
סמ״ע/דרישה - העיקר כטור. **ש״ך וב״ח -** העיקר כב״י.
ב״ח - דווקא אמר ׳פשעתי והריני משלם׳ אבל לא שאמר פשעתי. **(ריב״ן) קצות -** די שהודה בטענה מחייבת.

- שילם מעצמו :

זוכה בכפל ואפילו בשואל.

- אמר איני רוצה להישבע והריני משלם וטרם שילם :

(תוספות בבא מציעא ל״ג: -נגנבו - ה״ה אם אמר פשעתי שהכפל שלו כדאמר בגמרא מגו דאי בעי פטר נפשיה בגניבה אלא אורחא דמילתא נקט נגנבו שהוא רגילות לטעון דבר שהוא פטור אף על פי שהוא רוצה לשלם וריב״ן פי׳ דמתני׳ נמי ה״פ דהנפקד אומר שנגנבו בפשיעה ולא רצה לישבע היינו ולא רצה לישבע לשקר).
דינו כמודה מעצמו : **לטור** דווקא נשבע שאינה ברשותו, **ולב״י** אפילו לא נשבע.

- הטריחו לבית דין ואחר שחייבוהו שילם מעצמו :

בבא קמא ק״ח. - תבעוהו בעלים לשומר ונשבע ושילם, והוכר הגנב, כפל למי? **אביי אמר:** לבעל הפקדון, **רבא אמר:** למי שהפקדון אצלו. **אביי אמר** לבעל הפקדון, כיון דאטרחיה בשבועה לא מקני ליה כפילא; **רבא אמר** למי שהפקדון אצלו, כיון דשילם מקני ליה כפילא. **והלכה כרבא.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

- חייבוהו בית דין על פי טענתו והוצרך בית דין לגבותו:

בבא מציעא ל״ה. - ...ואמרי ליה **[רבא לרב נחמן** שנתן הכפל למפקיד]: שילם ולא רצה לישבע! ולא אהדר לי. ושפיר עבד דלא אהדר לי. מאי טעמא - התם לא אטרחיה לבי דינא, הכא אטרחיה לבי דינא.

מרדכי[69] - ריב״א דקדק **מהרי״ף וראב״ן** שאם ׳לא הוצרך עדיין לגבות ממנו בעל כרחו לא מיקרי אטרחיה׳. **הביאו הש״ך** וכתב שאין סתירה מאמר הריני משלם ואחר אמר איני משלם ששם נחשב שהטריח לבית דין ששם מדובר שעדיין לא שילם בפועל אך אם ישלם אז יקנה לו הכפל כיון שלא גבו בעל כורחו.

- חייבוהו בית דין על פי עדים שחייב ולא הוצרך בית דין לגבותו:

נ״י ומ״מ בשם הרשב״א - זכה בכפל וכתב שכן כתוב **בירושלמי**.

מ״מ בשם רמב״ם ורמב״ן - לא זכה בכפל.

ש״ך - העיקר שלא זכה שהרי בבלי הטעם שזכה הוא ׳כיון שאמר פשעתי - מקנה ליה כפילא, דאי בעי פטר נפשיה בגניבה. שומר שכר, כיון שאמר נגנבה - מקנה ליה כפילא, דאי בעי פטר נפשיה בשבורה ומתה.׳ ושיש עדים לא יכול היה לפטור עצמו ולא מקנמה המפקיד ולא מצא בירושלמי כרשב״א ואפילו ישנו העיקר כבבלי.

[יש לתמוה שהרי הגמרא הביאה טעם זה רק לגבי מי שאמר הריני משלם ולא שילם עדיין ולא בשילם ממש ולגבי שואל נאמר ׳שואל שאומר הריני משלם - לא מקני ליה כפילא. במאי הוה ליה למפטר נפשיה - במתה מחמת מלאכה, מתה מחמת מלאכה לא שכיח׳. ובשילם זוכה בכפל ואם כן במה שונה שואל מבאו עדים]

נתיבות - ברש״י מוכח כרשב״א (כפי המבואר בסוגריים המרובעות) אולם לגרסת **ר״ח** המובאת בתוספות משמע אפילו שואל שילם ממש אינו זוכה בכפל והוא הדין שיש עדים שפשע וכרמב״ן.

דיני הספקות בהקנאת הכפל שעלו בבבא מציעא ל״ד בתיקו

רי״ף ורמב״ם - חולקין להם אבל אם תפס אחד מהם אין מוציאים מידו.

ר״י ורא״ש - של המפקיד מכיון שבמקור החפץ שלו והספק אם הוא הקנה, השומר הוא המוציא מחברו.

השבח שזוכה בו השומר המשלם

בבא מציעא ל״ג: - נמצא הגנב - משלם תשלומי כפל. טבח ומכר - משלם תשלומי ארבעה וחמשה.

בבא מציעא ל״ה. - אזל רב נחמן אגביה לאפדניה מיניה. לסוף אישתכח כיפי, ואיקור. אמר רב נחמן: הדרי כיפי למרייהו, והדרא אפדנא למרה. אמר רבא: הוה יתיבנא קמיה דרב נחמן, ופרקין המפקיד הוה, ואמרי ליה: שילם ולא רצה לישבע!

רמ״א - שילם ולא רצה לישבע ואח״כ הוכר הגנב, קנה כל שבח דאתי מעלמא, אבל לא שבח דמגופא **(טור)**.

ש״ך - אפילו לא הוכר גנב אלא נמצא ברשותו (לא שגנבו אלא שלא ידע מזה השומר) ואפילו יוקר.

ש״ך בשם מרדכי - זוכה בריבית של נכרי.

כמה צריך לשלם השומר [כדי לזכות בכפל] כשעת תביעה או כשעת משיכתו בתחילת השמירה

המ״מ והסמ״ע - כשעת משיכתו בתחילת השמירה שהרי נעשה כאומר לו ׳משוך אותו ושומרו על תנאי זה שבאם תגנב ותרצה לשלמני כפי שיווי הפקדון הרי פקדוני קנוי לך מעכשיו מטעם משיכה׳.

ראב״ד וש״ך - אם אין עדים כלל, צריך לשלם כשעת היוקר כיון שחיוב שומר הוא כשעת פשיעה ושמא אז היתה בשווי היקר וכך יש לומר: נעשה כאומר לו ׳משוך אותו ושומרו על תנאי זה שבאם תגנב ותרצה לשלמני מה שיגיע לי על פי הדין הרי פקדוני קנוי לך מעכשיו מטעם משיכה׳. ׳ונ״ל שגם **הרמב״ם** מודה להראב״ד׳.

[69] בבא מציעא הגהות מרדכי פרק המפקיד רמז תכ״ט

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

קצות - כסמ״ע. מתי אבד הפקדון (שווי) אינו חלק משבועת שומרים והמפקיד טוען שמא והשומר ברי ונאמן.
נתיבות - מכיון שהשומר, הוא התובע לקבל השבח, אין ברי שלו עדיף להוציא מהמפקיד. לעניין יוקר סבר **כקצות בראב״ד** כפי שכתב **ריטב״א** שיוקר דהיינו שבח הגוף קונה משעת תשלומים בלבד ולא משעת משיכה.
רע״א - לעניין השווי כתב מעצמו כנתיבות אך סיים: ׳וצ״ע לדינא׳.
לסיכום - רע״א והנתיבות מודים **לקצות** שלעניין סכום התשלום השומר רשאי לשלם כשעת משיכה בלבד במקרה שאין עדים מתי הבהמה נאנסה שעל המפקיד הראיה, וכשיש עדים אף **הקצות** מודה שחייב לשלם כשעת פשיעה שלה השומר משועבד לשלם ואם אינו רוצה לישבע משלם, אלא שלגבי השבח כשנמצאה או שהוכר הגנב **כתבו הנתיבות ורע״א** שהשומר הוא מוציא ולא יכול להוציא מהמפקיד ללא ראיה (וגבי מודה במקצת תלוי לכאורה בשאלה האם יש דין מתוך הלא הוה ליה למידע) **ורע״א סיים בצ״ע לדינא**.

האם צריך כפירת שתי כסף בשבועת השומרים
ר״י מיגאש ורמב״ם - די בפרוטה.
רא״ש, רמב״ן, רשב״א, ר״ן ורז״ה - צריך שתי כסף. **ב״י -** וכדבריהם ראוי לדון כי המה הרבים והאחרונים.
שו״ע - יש מי שאומר שאפילו היה הדבר המופקד או המושכר או השאול שוה פרוטה, הרי השומר נשבע עליו ואין אחד מהשומרים צריך להודאה במקצת ולא לכפירה במקצת. ורבו החולקים עליו במה שכתב שאפילו היה הדבר המופקד שוה פרוטה נשבע עליו, ואומרים שצריכים כפירה שתי כסף.
בסימן פ״ח סעיף ה׳ כתב **שו״ע** רק דעת הרמב״ם **והרמ״א** כתב שהעיקר **כרא״ש** אולם כתב **הסמ״ע** ששם סמך על הכרעתו בסימן זה שבו מבוארים דיני שומרים ושהשו״ע הכריע בעצמו כדעת הרא״ש.
ש״ך - בכלים סגי בשומרים בשוה פרוטה **להרא״ש** וסייעתו **ולהרמב״ם** וסייעתו אפילו בפחות משוה פרוטה.

שאלות ממבחנים

1. שואל שהתנה שיהיה דינו כשומר חינם ונגנב הפקדון, והשואל רוצה לשלם, ועדיין לא שילם, ונמצא הגנב, האם השואל זוכה בכסף?

בית יוסף - כתב נמוקי יוסף (ב״מ יח: ד״ה בדיבורא) בשם הר״ן דכיון דתלינן בטעמא דבדיבורא לא מקני ליה כפילא ולא משום טעמא דמתה מחמת מלאכה לא שכיחא שמעינן מינה דאפילו היכא שהתנה שואל להיות כשומר חנם דמצי פטר נפשיה במידי דשכיח אפילו הכי כיון דכל הנאה שלו בדיבורא לא מקני ליה כפילא.

2. ראובן הפקיד אצל שמעון דבר חביב עליו אך בסך הכל שווה פרוטה אחת. שמעון מכחישו או טען שנגנב ממנו. האם חייב שבועה או לא? האם צריך שהנפקד יודה במקצת בכדי לחייבו שבועה? **סעיף ג׳**

ראה האם צריך כפירת שתי כסף בשבועת השומרים יש להדגיש שהלשון ׳דבר חביב עליו׳ מכוונת לדין כלים המוזכר בש״ך שלכל הדעות די שהם שווים פרוטה. להלכה אין צריך שהשומר יודה במקצת כפי שסיכם הב״י - ומ״ש ואין אחד מהשומרים צריך הודאה במקצת. בפרק הגוזל עצים (ב״ק קו: קז.) פלוגתא דאמוראי ופסקו הרי״ף (לח.) והרא״ש (פ״ט סכ״ח) הלכה כרבי חייא בר יוסף דאמר עירוב פרשיות כתוב כאן וכי כתוב כי הוא זה (שמות כב ח) אמלוה הוא דכתיב וליתא לדרמי בר חמא דאמר ארבעה שומרים צריכים כפירה במקצת והודאה במקצת.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״ו - המפקיד בעדים וטוען הנפקד נגנב או להד״מ

מקורות

שבועות מ״ה: (שבועת שומרים שיש מיגו של החזרתי ופסקו הראשונים שדברי רמי בר חמא אינם למסקנה).
בבא בתרא ע׳ (המפקיד אצל חבירו בשטר, ואמר לו החזרתים לך, מהו?)
בבא מציעא צ״ד. (מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה, והשואל להיות פטור מלשלם.. אפילו לא קנו מידו)

ראשונים ופסיקת הלכה

מדוע אין פטור מלהישבע שבועת שומרים במיגו של להד״ם (עיקרו סימן צ״ג סעיף ב׳)

רמב״ם (ר״ח, ר״י מיגאש ורמ״ה) - אין אומרים מיגו לפטור משבועה.
רא״ש (ור״ן) - במקום העזה (טענה שהמפקיד יודע שמשקר) אין אומרים מיגו לפטור משבועה.
שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** וי״א כרא״ש.

טוען להד״ם או החזרתי

- **הפקיד ללא עדים -** שומר נשבע היסת ונפטר.
- **הפקיד בעדים -** שומר נשבע היסת ונפטר (המפקיד אצל חברו בעדים אין צריך לפורעו בעדים).
- **אין זה הפקדון -** מפקיד נשבע היסת ונפטר.

הפקידו בשטר והשומר טוען החזרתי

שומר נשבע בנקיטת חפץ ונפטר (במיגו שהיה נשבע נאנסו).
רמב״ם - דין זה רק במקום שהיה נשבע אולם כפי המבואר בסימן רצ״ד במקום שעדים מצוים ואי אפשר שיארע אונס בלי שיודע הדבר, מפקיד נשבע בנקיטת חפץ ונוטל. **ראב״ד -** והוא דאמר ליה אישתבע לי שלא החזרתי לך אבל אנן לכתחלה זיל שלים אמרינן ליה. **המ״מ -** הרמב״ם מודה בזה. **וכן פסק בשו״ע.**

האם דינה כשבועת התורה ממש

רמב״ם ושו״ע - ישבע כעין של תורה.
ש״ך - הב״ח כתב שדינה כשבועת תורה ממש וכן משמע ב**סמ״ע** אבל אינו כן אלא שבועה דרבנן. ונפק״מ לענין היפוך שבועה ירידה לנכסיו וחשוד על השבועה ועוד כמה דינים.
רע״א - כל עוד לא נשבע אין לו מיגו וחזר להיות דינו כשומר שאינו נשבע שאינו יכול להפך.
תומים - אף שזו שבועה מדרבנן חכמים נתנו לה כל תוקף של דאורייתא, שאחרת אין באופנים אלו מיגו.
קצות - חלק על **התומים והש״ך**. העיקר **כב״ח וסמ״ע** שדינה של תורה ממש ושכן כתוב **במהרש״ל.**
נתיבות - יישב את קושית התומים שאין הפטור רק מכח המיגו אלא שהמיגו יוצר התנהגות שאנשים לא חוששים לקחת השטר ולכן בפקדון אין טענת שטרך בידי מה בעי (מה שכתב שגם זה מכלל אונס לא הבנתיו).

הפקיד בעדים והשומר טוען תנאי היה ביננו

רמב״ם[70] **-** שומר נשבע בנקיטת חפץ כעין דאורייתא ונפטר (במיגו שהיה נשבע נאנסו).
ראב״ד - אינו נאמן לישבע על כך מתוך שהעדים לא שמעו (מיגו במקום עדים לא אמרינן).
המ״מ - ודאי שהרמב״ם מודה במקום שאילו היה תנאי היו העדים שומעים ואינו מדבר באופן זה. **ותמה לרמב״ם** מדוע לא ישבע היסת במיגו של החזרתי. **כס״מ -** אין זה דומה לאותו שהביא דהתם טוען שלא נעשה לו שומר כלל

[70] הלכות שאלה ופקדון פרק ו׳ הלכה ב׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

כמו שמבואר בדבריו שם אבל הכא מודה שהוא שומר אלא שהתנה עמו לשמור שלא כדרך השומרים כגון שהפקיד אצלו מעות שדרך שמירתן בקרקע והתנה עמו שיניחם בזוית ביתו דכיון דשמירה כל דהו קיבל עליו שומר מיקרי וחלה עליו שבועה דאורייתא.

שו״ע - אף על פי שהפקיד אצלו בעדים שמעידים שדבר זה פקדון הוא אצל לא ידענו אם היה בתנאי אם לאו, השומר נאמן מתוך שהיה יכול לומר: שמרתי כדרך השומרים ונאנסתי, נאמן לומר שהיה ביניהם תנאי, ולפיכך ישבע [**סמ״ע -** שבועה חמורה] שלא שלח בו יד ושאינו ברשותו ושהיה בהם תנאי.

הביא המפקיד עדים שהשומר פשע והשומר טוען תנאי היה ביננו (שאפטר בפשיעה)

ראב״ד - שומר נשבע היסת ונפטר. שלפי דבריו אין העדים מחייבים אותו.

רמב״ם - שומר חייב ואינו נאמן. (כיון שמודה שהוא שומר ואין לו מיגו חזקתו שחייב) **וכן פסק שו״ע.**

תנאי להיפטר מפשיעה

בבא מציעא צ״ד. - מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה.

אמר שמואל: בשקנו מידו. **ורבי יוחנן אמר:** אפילו תימא בשלא קנו מידו, בההיא הנאה דקא נפיק ליה קלא דאיניש מהימנא הוא - גמיר ומשעבד נפשיה.

הגהות אשרי - וכתב ה״ר ברוך מריגנשפור״ג מדלא נקט גבי ש״ח להיות פטור מתשלומין כדקתני גבי ש״ש משמע דלא מיפטר אם פשע אפילו התנו.

תפארת שמואל - ולי נראה דאין ראיה וכמ״ש הרא״ש לעיל בפרק הזהב ש״ח אינו נשבע בשטרות וכו׳ דלישני דקרא נקט ע״ש סימן כ״א ולכן השמיטו הפוסקים דברי הגה״ה זו.

שו״ע - מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה...ואין צריך לא קנין ולא עדים.

פת״ש - זכרון יוסף כתב שמחלוקת הגהות אשרי והתפארת שמואל תלויה במחלוקת האם פושע נחשב כמזיק בידיים שאם הוא מזיק יש לומר שצריך קניין לפטור מפשיעה ואם אינו מזיק לא צריך קניין.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״ז - הכופר בפקדון נאמן אפילו נותן המפקיד סימן

מקורות

בבא בתרא מ״ה.-מ״ו. (המפקיד אצל חבירו בעדים אינו צריך להחזיר לו בעדים... דאיכא עדים, והוא דראה).

כתובות פ״ה: (הטוען שהפקיד אצל אדם שאינו אמוד בכך ונותן סימן ואינו רגיל להכנס - מוציא מיתומים).

יבמות קט״ו: (׳דידך שקלתינהו, והני אחריני נינהו׳).

ראשונים ופסיקת הלכה

טוען ונטען בשומרים

- **טענת להד״ם -** נאמן וישבע היסת (ואם יש עדים הוחזק כפרן).
- **טענת החזרתי -** נאמן בהיסת אפילו הפקידו בעדים (בשטר נאמן במיגו של נאנסו ובשבועה חמורה).

טענת לקוח או נתתו לי במתנה

- אין עדים שהחפץ עתה בידו - נאמן במיגו של החזרתי אף שיש עדים שהפקיד.
- אין עדים שהפקיד אך יש עדים שהחפץ בידו ובעבר היה של המפקיד - אומן - אינו נאמן. סתם אדם בכלים שאין עשויים להשאיל או להשכיר - נאמן. (חזקה מה שתחת ידי אדם הוא שלו, בסתם תולים במכר ולא בפקדון)
- יש עדים שהפקידו זה החפץ ורואים אותו עתה בידו - אינו נאמן. (עדי פקדון מפקיעים את החזקה שמה שתחת ידי אדם שלו לעניין חפץ זה שהרי ידוע שהגיע לידו שלא במכר ויש למפקיד חזקת מרא קמא).

תובע פקדון מיתומים והופקד בעדים

- יש עדים שהפקידו זה החפץ ורואים אותו עתה בידם - גובים מהם כשם שהיו גובים מאביהם. **ש״ך -** אפילו אין רואים אותו עתה בידו אלא שראוהו אחר מות האב אם היתומים לא טוענים ברי לקוח - אין טוענים להם במיגו שהיו טוענים היתומים החזרנו אחר מות האב.
- יש עדים שהפקיד אך אין עדים שהחפץ בידו ונותן סימן - אף שהשומר היה נאמן בטענת לקוח במיגו של החזרתי, אין טוענים ליתומים טענת לא מצויה אלא יוציאו היתומים ואם זה הפקדון יטלנו. **טור ורמ״א -** אם היתומים בעצמן היו טוענין אבינו אמר ששלו היה - נאמנין בשבועה כל זמן שלא ראו אותו עדים (אך אם הוציאו החפץ והכירוהו עדים פשוט שמוציאים מידם. **באר הגולה והגר״א)**

לא אמיד ויהיב סימנא ולא רגיל דעייל ונפיק להוציא מהיתומים

כתובות פ״ה: - ההוא גברא דאפקיד שב מרגניתא דציירי בסדינא בי רבי מיאשא בר בריה דר׳ יהושע בן לוי, שכיב ר׳ מיאשא ולא פקיד, אתו לקמיה דר׳ אמי, א״ל: חדא, דידענא ביה בר׳ מיאשא בר בריה דר׳ יהושע בן לוי דלא אמיד; ועוד, הא קא יהיב סימנא. ולא אמרן - אלא דלא רגיל דעייל ונפיק להתם, אבל רגיל דעייל ונפיק להתם, אימא איניש אחרינא אפקיד ואיהו מיחזא חזא.

רמב״ם, רא״ש ור״ן - תנאים שנאמן להוציא מיתומים כשאין עדים שהפקיד אצלו:

- א. דלא אמיד, ב. יהיב סימנא, ג. דלא רגיל דעייל ונפיק. ד. אין היתומים טוענים ברי נגדו (רא״ש).

רמב״ן רשב״א - לעולם שיש עדים שהפקיד אצלו חפץ כזה רק שאין העדים מזהים אם זה החפץ בזה די א. בסימנים מובהקים ב. דלא רגיל דעייל ונפיק. ואף באמיד הדין כן ׳ולא נאמרה אלא לסעד בעלמא׳.

הערת הרמב״ם[71] - כל אלו הדברים הן עיקר הדין אבל משרבו בתי דינין שאינן הגונים ואפילו היו הגונים במעשיהם אינן חכמים כראוי ובעלי בינה הסכימו רוב בתי דיני ישראל ... וכן בשאר כל הדינין ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה, וכן אין מוציאין מן היתומים אלא

[71] הלכות סנהדרין פרק כ״ד הלכה ב׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען, ואעפ״כ אם העיד אדם נאמן בדבר מכל הדברים ונטתה דעת הדיין שאמת הוא אומר ממתין בדין ואינו דוחה עדותו ונושא ונותן עם בעלי דינין עד שיודו לדברי העד או יעשו פשרה או יסתלק מן הדין.

שו״ע - כתב עיקר הדין כרמב״ם וכן את הערת הרמב״ם שהסכימו בתי דין לא להוציא מהיתומים באומד.

להוציא מבעל הבית

- **טוען שהפקיד ללא עדים ובעל הבית טוען להד״ם/לקוח**

רא״ש ושו״ע וש״ך - בעל הבית נאמן בטענת להד״ם או ממך לקחתיו.

- **הפקיד ללא עדים וטוען החזרתי ולקחתיו**

רא״ש וסמ״ע ש״ך - בעל הבית נאמן במיגו שלקוח.

- **הפקיד בעדים וטוען חזרתי ולקחתיו**

ש״ך - לא הוציא החפץ נאמן. הוציא חפץ ואין בו סימן מובהק אינו נאמן במיגו של אין זה החפץ שאין זה מיגו טוב (הוציא חפץ ויש בו סימן מובהק - דינו כראו בידו שאינו נאמן בשום טענה).

טענת 'החזרתי לך ואין זה הפקדון אלא חפץ אחר' כנגד סימן מובהק

ש״ך - אם יש עדים שראו כמו החפץ שנותן בו סימן אינו נאמן ויש חילוק בין סימן מובהק שאפשר שיזדמן שבזה נאמן במיגו לבין מה שאין דרכו להזדמן שאינו נאמן כלל. **כדברי תוספות[72]:** 'ואפילו לא היו עדים בדבר היה נאמן אי הוה סימנא מעליא כיון שהנפקד אינו טוען לקוחין הן בידי או שלי היו מעולם ובני ביתי הגידו לך הסימן אלא מודה שהפקיד לו אלא שאומר כמו שאירע הסימן בשלך כן אירע בשלי ואף על גב דאית ליה מגו לא היה נאמן דהוי מגו במקום עדים.' וסובר שכן דעת **רא״ש, מהר״ם לובלין, מהרש״א, נ״י, ריטב״א, רשב״א.**

האם סימנים מועילים גם להוציא מהמוחזק (או רק באבדה) (לקוח מסימן רנ״ט)

ריטב״א[73] - ועוד כי יהיב אידך סימנא מאי הוי הא לא אשכחן דמהני סימנא להוציא ממון מרשות המוחזק, ולא הוזכר אלא לגבי מציאה בלחוד שהתופס בה אין לו בה שום זכייה אלא שבא לזכות בה מדין מציאה ויאוש בעלים וכי איכא סימנא ליכא יאוש בעלים. והנכון מכל מה שפירשו בזה דהכא עדי פקדון הוה..

ש״ך[74] - מועיל אף להוציא.

קצות[75] - בתוספות[76] נראה שדווקא אבידה מועיל סימנים אך לא להוציא מהמוחזק. במקרה שמועיל סימנים יש להעמיד שאין מי שמוציאים ממנו מוחזק (כגון הפקידו בעדים **כריטב״א**).(וכן כתב **מרדכי** בשם **ר״ת**)

הקצות הקשה מהיה יודע לו בעדות קרקע ונסתמא שמשמע שאילולי סומא היה פסול הגוף עדותו תתקבל וכיוון מצרים הוא סימן ולא טביעות עין ומועיל להוציא וכתב שאפשר שקרקע לא נחשב להוציא.

[נתיבות[77] - ניתן להוציא רק בסימנים מובהקים כל כך שאין בהם חשש שיכול להזדמן סימן כיוצא בו]

שאלות ממבחנים

הפקיד אצל חברו בעדים או שלא בעדים ומת הנפקד, מתי רשאי המפקיד להוציא את הפקדון מן היתומים?
ראה תובע פקדון מיתומים והופקד בעדים ולא אמיד ויהיב סימנא ולא רגיל דעייל ונפיק.

---

[72] בבא מציעא דף ע' עמוד א' ד״ה אתא.

[73] חידושי הריטב״א כתובות פ״ה : אולם השווה לדבריו ביבמות קט״ו : ואולי צריך להסביר בו כפי שכתבנו בהסבר הנתיבות.

[74] רצ״ז ס״ק א'.

[75] סימן רנ״ט ס״ק ב'.

[76] חולין צ״ו. ד״ה פלניא

[77] הנתיבות מתייחס לסימנים בסימן מ״ו ס״ק ח' שם הוא חולק על הקצות, בסימן קל״ד ס״ק א' נראה שמסכים לש״ך ואילו בסימן רצ״ז ס״ק א' נראה שחולק על הש״ך ונראה ששיטתו כפי שכתב באמצע ס״ק א' 'דהא דסימנין לא מהני, הוא רק במקום שיש לחוש שמא איתרמי כיוצא בו, ולהוציא מיד המוחזק חיישינן לאיתרמי'.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״ח - נפקד אומר: איני יודע כמה אני חייב, והמפקיד טוען ברי

מקורות

בבא קמא ס״ב. (טעין כסא דכספא בבירה, מאי? אמר ליה: חזינא, אי איניש אמיד הוא דאית ליה כסא דכספא, אי נמי איניש מהימנא הוא דמפקדי אינשי גביה - משתבע ושקיל, ואי לא - לאו כל כמיניה).

ירושלמי בבא קמא פרק ו׳ הלכה ז׳ (כהדא חד בר נש אפקד גבי חבריה חד שק צרור ואירעו אונס אהן אמר סיגין הוה מלא ואהן הוה אמר מטקסין הוה מלא)

ראשונים ופסיקת הלכה

שומר אומר איני יודע כמה אני חייב, והבעלים אומרים אנו יודעים שכך וכך היה שוה

ירושלמי בבא קמא פרק ו׳ הלכה ז׳ - כהדא חד בר נש אפקד גבי חבריה חד שק צרור ואירעו אונס אהן אמר סיגין הוה מלא ואהן הוה אמר מטקסין הוה מלא ה״ז נשבע ונוטל. רבי יוחנן בעא מהו שיטענו לו דבר שאין ראויין לו. נישמעינה מן הדא דאריסיה דבר זיזא אפקד גבי חד בר נש ליטרא דהב מית בר זיזא ומית אריסיה דבר זיזא. אתא עובדא קומי ר׳ ישמעאל בי ר״י אמר מאן הוא דלא ידע דכל מאי דאית לאריסיה דבר זיזא לבר זיזא אינון יתייהבון לבנוי דבר זיזא. **הובא ברי״ף. (ובשלט״ג** הביא דברי הראשונים).

רמב״ם - בעלים נוטלים בלא שבועה והוא שיטען דבר שהוא אמוד. **וכזה הורו רבותי הרב ר׳ יוסף הלוי ורבו ז״ל** (מתוך שאינו יכול לישבע משלם, בירושלמי אינו מודה במקצת ממין הטענה ודינו כטענו חיטים והודה לו שעורים או טען שמא שעורים).

ראב״ד - ורבותי אין מורין כן לפי שאינו דומה לחמשין ידענא וחמשין לא ידענא דהתם הוה ליה למידע ואערומי הוא דמערים ותובע נמי טוען עליה ואמר מידע ידעת ודבר שבמניין קא טעין ליה ודבר שבמניין קא כפר ליה והוה ליה מחוייב שבועה שאינו יכול לישבע ומשלם אבל הני לאו הכי הוא והיינו טעמא דשק צרור דאמרינן עלה ישבע זה ויטול ולא אמרו יטול בלא שבועה.

רא״ש - בעלים נוטל בשבועה (**כראב״ד** ופשט הירושלמי, לא היה לו לדעת ותקנת חכמים היא כתקנת נגזל).

שו״ע - הביא את המקרה שמודה ממין הטענה 'הבעלים אומרים: ק״ק דינרים היו, והשומר אומר: ודאי שהיו בו דינרים אבל איני יודע כמה היו...מחויב שבועה ואינו יכול לישבע, ומשלם. ולפיכך הבעלים יטלו בלא שבועה. **רמ״א -** (וע״ל סימן צ׳ סעיף י׳)

שו״ע סימן צ׳ סעיף י׳ - הפקיד אצל חבירו שק צרור, ופשע בו, המפקיד אומר: חלי זהב ומרגליות היו בו, והשומר אומר: איני יודע שמא סיגים או חול היו בו, ישבע בעל הפקדון, ויטול; והוא שיטעון דבר שהוא אמוד, או אמוד להפקידו אצלו. ואם אמר השומר: ברי לי שהיה מלא סיגים או חול, ישבע ויפטר. ואם אמר השומר: יודע אני שהיה בו זהב ואיני יודע כמה, נוטל המפקיד בלא שבועה. וי״א שנשבע שאינו יודע, **ויפטר.**

ש״ך - וי״א - ...וכן פסק **מהרש״ל** ... וכן פסק **בהג״ה** סימן שפ״ח סוף סעיף א׳. ותימה למה סתם כאן ובסימן רצ״ח כהמחבר. **ולענין הלכה** העליתי לעיל סימן ע״ב ס״ק נ״א כהרמב״ם והמחבר.

שו״ע סימן שפ״ח סעיף א׳ - ואם ידע המזיק שהכיס היה בו זהובים, אבל אינו יודע כמה היו, אם הניזק אומר: אלף, נוטל אלף בלא שבועה, והוא שיהיה אמוד, שהרי המזיק מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע. **רמ״א -** וי״א דנשבע הניזק ונוטל, וכן עיקר.

ש״ך - דעת **רמ״א** שעשו תקנת נגזל (שבעלים נשבע כמה היה שווה ונוטל) דווקא במזיק ולא בפושע בפקדון.

ובסימן שפ״ח כתב - ומהרש״ל כ׳ שם בפ׳ הכונס סי׳ ל״ב וז״ל: **וראבי״ה כ׳** אפי׳ מי שמפסיד ממון לחברו בפשיעתו כו׳ ולא נ״ל דלא עשו תקנת נגזל אלא כעין נגזל במזיק בידים אבל בפשיעה דאינו מזיק בידים לא ולא עוד אלא אפי׳ במזיק בידים נ״ל דלא עשו תקנת נגזל אלא דומיא דנגזל במזיד ובכונה אבל המזיק בידים בשוגג לא עשו תקנה גביה...ולי נראה ...מיהו בהזיק בשוגג נראה כדברי מהרש״ל ונראה דאף ראבי״ה מודה בזה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לא היה לו לדעת ומתוך כך אינו יכול להישבע

רמב״ם, ר״י מיגאש ורי״ף - משלם. **וכן פסק שו״ע וש״ך וכתב שזו דעת רמב״ן, ר״ן ונ״י.**

ראב״ד ורא״ש מ״מ בשם הרשב״א - אינו משלם **וכן פסק הסמ״ע.**

שומר אומר איני יודע כמה אני חייב, והבעלים אומרים אין אנו יודעים

שו״ע - ישבע השומר כתקנת חכמים שאינו ברשותו, ויכלול בשבועתו שאינו יודע בודאי שהיה בו יותר על שוה כך וכך, וישלם מה שהודה לו.

שומר אומר איני יודע אם נגנב מן הפקדון

רשב״א - נשבע היסת שאינו יודע ופטור. **פסקו רמ״א**.

שאלות ממבחנים

ראובן הפקיד אצל שמעון ארנק סגור וחותם ואמר לו שהארנק מכיל דולרים ופשע שמעון בשמירתו ונתחייב בדין כדין שומר חנם. אך הם חלוקים בסכום הכסף שהיה בארנק, המפקיד טוען שבתוך הארנק היו עשרת אלפים דולרים ואילו הנפקד טוען שאינו יודע כמה הכיל הארנק אך אינו מאמין שהיה בו סכום גדול כל כך מאחר והמפקיד אינו אדם אמיד? מה הדין? **סעיף א׳**

שו״ע - כל שומר שנתחייב לשלם ואמר: איני יודע כמה דמים אני חייב לשלם, והבעלים אומרים: אנו יודעים כך וכך היה שוה, כגון שהפקיד אצלו כיס מלא זהובים ופשע בו, הבעלים אומרים: ק״ק דינרים היו, והשומר אומר: ודאי שהיו בו דינרים אבל איני יודע כמה היו, נמצא זה כטוען ק״ק ומודה לו במקצת ואמר: השאר איני יודע, שהוא מחויב שבועה ואינו יכול לישבע, ומשלם. ולפיכך הבעלים יטלו בלא שבועה, והוא שיטענו דבר שהם אמודים בו. ויש לשומר להחרים על מי שלקח ממנו יותר מהראוי לו (וע״ל סימן צ׳ סעיף י׳).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן רצ״ט - שנים שהפקידו ביד אחד ואחד מהם בא לתבוע

מקורות

ירושלמי שבועות פרק ה׳ הלכה א׳ (שנים שהפקידו כאחד וביקש האחד ליטול שלו אין שומעין לו).
כתובות צ״ד. (ולא אמרן אלא דלא איתיה במתא, אבל איתיה במתא איבעי ליה למיתי).

ראשונים ופסיקת הלכה

עיקר הדין של הסימן התבאר בסימן ע״ז (סעיף ט׳)

שני שומרים שקיבלו שמירה יחד

רמ״א - ואם הפקיד אצל שנים, הוה כהלוה לשנים **(נימוקי יוסף)**

קצות - בתשובת רמ״א נראה שאין ערבים זה לזה, אולם מדבריו בסימן זה ובע״ז **ובש״ך** שם נראה שהם כן ערבים זה לזה. ה**ש״ך שם והקצות** כאן חילקו שלגבי המפקיד בלבד הם ערבים על החפץ עצמו, אך אם השור הזיק לאחרים, רק מי שהיה שומר באותה שעה משלם והשני אינו ערב עבור החיובים האלו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש׳ - שנים שהפקידו, אחד ק׳ ואחר ר׳, וכל אחד תובע מאתים

מקורות

בבא מציעא ל״ז (שנים שהפקידו אצל אחד, זה מנה וזה מאתים)

ראשונים ופסיקת הלכה

הספקות

בבא מציעא ל״ז. - ...או: אביו של אחד מכם הפקיד לי מנה ואיני יודע איזה הוא - נותן לזה מנה ולזה מנה, שהודה מפי עצמו. שנים שהפקידו אצל אחד, זה מנה וזה מאתים, זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים - נותן לזה מנה ולזה מנה, והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו. **אמר רבי יוסי:** אם כן מה הפסיד הרמאי? - אלא, הכל יהא מונח עד שיבא אליהו..

אמר רבא: רישא נעשה כמי שהפקידו לו בשני כריכות, דהוה ליה למידק. סיפא - נעשה כמי שהפקידו לו בכרך אחד, דלא הוה ליה למידק, כגון דאפקידו תרוייהו בהדי הדדי בחד זימנא, דאמר להו: אנת גופייכו לא קפדיתו אהדדי, אנא קפידנא?

רא״ש - כללא דמלתא ... ולענין פקדון בשתי כריכות חייב דפשע דהוה ליה למידק. כגון שנים תובעין אותו כל אחד אומר אני הפקדתי אצלך מנה והוא אומר אחד מכם הפקיד אצלי מנה ואיני יודע איזהו. או הפקיד זה מנה וזה מאתים זה שלא בפני זה וכל אחד אומר מאתים שלי. ישבע כל אחד ויטול כמאמרו.

אבל הפקידו זה בפני זה זה מנה וזה מאתים אי תבעי ליה פטור דלא הוה ליה למידק. ואי לא תבעי ליה פטור אף לצאת ידי שמים.

ובשתי כריכות אי לא תבעי ליה חייב בבא לצאת י״ש.

ואחד משנים שהפקיד אצלו ולא תבעי ליה פטור אף לצאת ידי שמים דהוה ליה למפקיד למידק. להכי נקט במתניתין אביו של אחד מכם הפקיד אצלי מנה ולא תנא אחד מכם כדקתני גבי גזל.

הפקידו זה בפני זה וטוענים ברי

טור ורא״ש - צריך לידי שמים **הביאו רמ״א** כוי״א.

ש״ך - ודעת **התוספות והסמ״ג ורוב הפוסקים** אינו כן.

יהא מונח עד שיבוא אליהו

תלמידי הרשב״א - אפשר בידו.

רמב״ם ושו״ע - והשאר יהיה מונח אצלו עד לעולם או עד שיודה האחד לחבירו.

מרדכי בשם אור זרוע - דווקא בבית דין שלא כל אחד יערים ויאמר איני יודע. **הביאו רמ״א.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״א - דין השומרים בעבדים וקרקעות ובהקדשות ובשל עניים

מקורות

בבא מציעא נ״ו., נ״ז :-נ״ח. (העבדים, והשטרות, והקרקעות, וההקדשות...שומר חנם אינו נשבע, ונושא שכר אינו משלם ; נשבעין לגזברין...שבועה זו תקנת חכמים היא, שלא יהו בני אדם מזלזלים בהקדשות.).

שבועות מ״ב :-מ״ג. (מתני׳. ואלו דברים שאין נשבעין עליהן : העבדים, והשטרות, והקרקעות, וההקדשות... שומר חנם אינו נשבע, נושא שכר אינו משלם ; מחלוקת ר׳ מאיר וחכמים בענבים העומדים ליבצר)

כתובות פ״ז : (ועוד, אין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות! אלא אמר רבא : מדרבנן [נשבעים אף על קרקע]).

קידושין כ״ו., כ״ז :-כ״ח. (וזוקקין את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן [על ידי גלגול אף על קרקע].).

בבא קמא צ״ג. (לשמור - ולא לאבד, לשמור - ולא לקרוע, לשמור - ולא לחלק לעניים).

ראשונים ופסיקת הלכה

שומר חינם שפשע בעבדים שטרות וקרקעות

רמב״ם, רש״י, רמ״ה ופירוש ראב״ד[78] - חייב, התורה פטרתו רק משבועה [רמב״ם - שכל הפושע מזיק הוא[79]].

רי״ף, ר״ן בשם ר״י מיגאש, ראב״ד בהשגות, רמב״ן, רשב״א, תוספות[80], ר״ן ורא״ש - פטור התמעט מדין השומר ואינו בכלל מזיק בידים (שאף גרמא אינו). **וכן פסק בב״י.**

שו״ע - וכן פטורים אף מפשיעה (**רמ״א -** והכי קיי״ל). ויש מחייבים בפשיעה.

שו״ע סימן ס״ו - אפילו בפשיעה, פטור מלשלם, אבל מפסיד שכרו עד שישבע ששמר כראוי. ויש מחייבים בפשיעה.

רמ״א - והסברא הראשונה היא עיקר, דפטורים על שטרות אפילו בפשיעה ; אבל אם הזיק בידים, כגון שהשליכו לנהר או כדומה, חייב. (על כל החוב שכעת אינו יכול לגבותו מדינא דגרמי)

ש״ך[81] - העיקר כרמב״ם. ׳אבל מה אעשה שלפע״ד דברי הרמב״ם עיקר ומוכרחים בש״ס, וראיות התוספות והפוסקים שהשיגו עליו לפע״ד אינם ראיות..׳ מעות עניים - פטרו מפשיעה כיון שלא קיבל שמירה מהם כלל.

׳פשיעה בשומר חנם לא אתיא קרא לחיובא, דאפילו לאו קרא נמי מסברא הוה מחייבינן ליה דפושע מזיק הוא. ונ״ל שזו דעת הרמב״ם...דפשיטא דאין כונת הרמב״ם דפושע מזיק ממש הוא, אלא כמו מזיק הוא לענין דמן הסברא חייב פושע אפילו בלא קרא׳

׳אבל פשיעה בבעלים בפירוש כתבה התורה לפטורא, דהא כתיב [שמות כ״ב י״ד] אם בעליו עמו לא ישלם, א״כ קאי אכל מה שהזכירה התורה לחיובא דהיינו פשיעה וגניבה ואינך, אם בעליו עמו לא ישלם, והיינו טעמא דקרא, דכשבעליו עמו לא ה״ל שומר עליו כלל אלא ה״ל כאינש דעלמא׳.[82]

---

[78] כן כתב הרא״ש וכן משמע גם בנ״י אף שבהשגות הראב״ד על הרמב״ם הוא משיג עליו ואולי הוא הרב אב״ד.

[79] לשיעור נפלא של הרה״ג אריאב עוזר בביאור שיטת הרמב״ם : https://youtu.be/3wxqvftU10Q?si=7kO7hDDcoX7is9Dc

[80] תוספות מסכת בבא מציעא דף נ״ז עמוד ב׳ ד״ה שומר חנם

[81] ש״ך חושן משפט סימן ס״ו ס״ק קכ״ו

[82] היסוד לחיוב השומר בפשיעה הוא מסברא ונראה לבאר כך שודאי אף קודם שהתחדשה תורה היה מושג של שמירה וחיובו היה לשמור ואם היה פושע היה חייב אלא שני דברים התחדשו בפרשת שומרים א. חיוב שבועה על טענות פוטרות. ב. חיובים יתרים כגון שומר שכר מגניבה ואבידה. אילולי התורה התחייבות לשלם במקרה של גניבה ואבידה היא ממש אסמכתא שהרי אין זה בידו לגמרי שלא יגנב והוא סבור שלא יגנב. אולם לא לפשוע זה בידו ממש ולכן הרמב״ם מדמה זאת לאם אוביר ולא אעביד שבזה אין זה אסמכתא, ודברי הגמרא בחילוק בין מכירת כדי יין לעיבוד שדה : תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עג עמוד ב

לרב אשי מאי שנא מהא דתנן : אם אוביר ולא אעביד - אשלם במיטבא! - התם בידו הכא לאו בידו ובאמת הרמב״ם מביא את הדוגמא הזו רמב״ם הלכות שכירות פרק ב הלכה ג...ודין אמת הוא זה למבינים וכן ראוי לדון, וכן הורו רבותי שהמוסר כרמו לשומר בין באריסות בין בשמירות חנם והתנה עמו שיחפור או יזמור או יאבק משלו ופשע ולא עשה חייב כמי שהפסיד בידים וכן כל כיוצא בזה שהפסיד בידים חייב על כל פנים. דהיינו זה דבר פשוט ששומר מחייב עצמו בתשלומים על פשיעה ובמקרה של פשיעה אין זה אסמכתא. בשבועות מ״ג. ישנם שני לימודים שונים אחד לפטור שומר חינם משבועה שכן שבועה היא חידוש שחדשה התורה שבסתם שומר היה לנו לומר שהוא נאמן שכן הנותן לשמור נותן למי שהוא מאמינו ולימוד שונה לפטור שומר שכר מתשלומים, שכפי שבארנו אילולי התורה חיוב בגניבה ואבידה קרוב לאסמכתא וצריך קנין (וקנין מועיל לחייב בקרקעות)

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

נתיבות - לרמב״ם כיון דקיבל עליו שימור ולא שמר, דמי למזיק, ולכך אפילו תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב. אבל כשלא עשה משיכה ולא נעשה שומר, פטור אפילו בפשיעה. ואפילו להפוטרים בפשיעה היינו דוקא כשנתרשל בשמירה, להניחו ברה״ר דדמי לאבידה מדעת הוי מזיק גמור וחייב.

פת״ש[83] **- בית שמואל** אחרון כתב שודאי המוחזק יכול לומר קים לי כרמ״א ורוב גדולי הראשונים דאף בפשיעה פטור, ע״ש. וכן נראה דעת תשובת **שב יעקב** וכן משמע בתשובת **פני יהושע**.

חיוב שבועה שאינו ברשותו

המ״מ ונ״י - פטור.

ר״ן בשם הרשב״א - חייב לישבע.

שו״ע - וכל אלו, חוץ מן ההקדשות, פטורים אפילו משבועה שאינם ברשותו.

סמ״ע - והיינו הקדש גמור ולא בהקדש של העניים, **כן כתב הב״י ומ״מ.**

הפסד שכר לשומר שכר שפשע

בבא מציעא נ״ח. - מאי לאו - לשלם! - לא, להפסיד שכרו.

עבודה זרה ס״ה. - רבא אמר, ל״ק: הא דאמר ליה העבר לי מאה חביות במאה פרוטות, הא דא״ל העבר לי חבית חבית בפרוטה; והתניא: השוכר את הפועל, ואמר לו העבר לי מאה חביות במאה פרוטות, ונמצאת חבית של יין נסך ביניהן - שכרו אסור, חבית חבית בפרוטה, ונמצאת חבית של יין נסך ביניהן - שכרו מותר.

רא״ש[84] **-** ונהי דאינו משלם שכרו מיהא מפסיד עד שישבע ששמר כראוי. **ב״י -** ופשוט הוא **וכן פסק שו״ע.**

פת״ש - בית דוד כתב שכר עבור כמה חפצים - פשע באחד מפסיד הכל[85]. לכמה ימים - מקבל עבור הימים ששמר כראוי. ואילו **התומים** כתב שאין לחלק בין ימים לחפצים. שכר לכמה חפצים/ימים יחד - מפסיד הכל קצץ לפי חפץ או יום - מה ששמר כראוי מקבל עליו שכרו. **וכן כתב הרש״ש.**

הערת נתיבות - מהר״א ששון כתב שומר שכר שהתנה להיות כשומר חינם ונגנב אף שפטור מפסיד שכרו. [**הש״ך הביאו** בסימן סימן ש״ה ס״ק ב׳ **ורע״א** הביאו סימן ש״ג סעיף ב׳].

שומר שמסר לשומר

שו״ת הרא״ש כלל ל״ט סימן ב׳ - שאלה ראובן עשה שטר מכירה לשמעון בחצר אחד שהיה לו ונשאר השטר כתוב וחתום ביד הסופר ע״מ שיתן אותו לשמעון הקונה הנזכר. והסופר פשע ונתן השטר לאביו של שמעון הקונה ונפטר האב...ונראה דאף לדברי רי״ף ז״ל היינו דוקא היכא שפשע בשמירתם ונגנבו או אבדו אבל השליכן לנהר לא. והנותן שטרו של ראובן לשמעון הוי כמשליכו לאבוד בידים...

רמ״א - שומר שמסר לשומר בדברים אלו, חייב, דגרע מפשיעה (**הרא״ש** כלל ל״ט). ויש חולקין (**מהרי״ק**).

ש״ך - תמה על הרמ״א הרי שומר שמסר לשומר ודאי שלא גרע מפשיעה שהרי להלכה הטעם שחייב הוא משום שהשומר שמסר לו, לא נאמן על המפקיד בשבועה, אך אם יש עדים או שהשומר הראשון ראה את האונס פטור.

הרא״ש לא דיבר בשומר שמסר לשומר עבור המפקיד אלא במסר לו סתם שלא בתורת שמירה.

גר״א - אין בזה מחלוקת דודאי סברא שניה עיקר דאף פשיעה אינו וכמ״ש תוס׳ דב״ק י״א ב׳ ד״ה את ... אבל הרא״ש שם מיירי שנתנו לשני לגמרי ולא בתורת שמירה.

---

[83] חושן משפט סימן ס״ו סעיף מ׳ ס״ק כ״ה

[84] מסכת בבא מציעא פרק ד׳ סימן כ״א

[85] לכאורה היה מקום לחלק ולומר שהגמרא בע״ז אומרת רק שהפרוטה של יין נסך מובלעת בכל סכום הכסף שהרי הוא נהנה ממנה משום ששכירות משתלמת לבסוף וכל עוד לא העביר את האחרונה לא היה מקבל את התשלום, והיה יכול לתת לו להעביר אחרת.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

נתיבות ושב יעקב - מחדשים שכאשר שומר לא נשבע שהחפץ אינו ברשותו, יש להחזיק את החפץ שעדיין הוא נמצא ביד השומר ולכן אם אין עדים או שהשומר ראשון לא ראה שאבד, ממילא היחס שהחפץ עדיין [גנוב] אצל השומר השני ובכך שהוא הביא בידיים לשומר שני הוא נחשב שהזיק בידיים.

[**הנפק״מ** בין **הש״ך וגר״א לנתיבות ושב יעקב**, **שהש״ך וגר״א** אמרו דבריהם דווקא שלא הביא לאחר דרך שמירה, ממילא הניח במקום לא משומר ומאבדו בידיים, אבל אם אמר לו שישמור, אפילו אינו נאמן בשבועה אצל בעל הבית, אינו נחשב פשיעה והרי הוא פטור. אולם הנתיבות והשב יעקב אמרו דבריהם אף באופן זה].

קנו מידו להתחייב כדרך השומרים

בבא מציעא נ״ח. - וכן אמר רבי יוחנן: בשקנו מידו. **וכן הלכה.**

שו״ע - כל אלו, אם קנו מידם להתחייב באחריותם, חייבים.

האם צריך בהקדש קנו מידו

קצות - תמה שמלשון השו״ע משמע שגם בהקדש צריך קניין והרי אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. [וכפי שפסק רמ״א סימן ר״ז סעיף י״ט: אם נדר איזה דבר באסמכתא לצדקה או להקדש, קונה]

נתיבות - יש לחלק בין אדם המתחייב בפירוש שיהיה חייב בגניבה שבזה אמירתו לגבוה כמסירתו להקדש מועילה לבין אמירה שהיא מעורפלת כלשונו של הרא״ש[86]: ואם קנו מידו שיתחייב כדין שומר חייב. שבלשון הזה הרי דין השומרים שהוא פטור אלא שהקניין מתקן[87] אותו להיות באופן המועיל.

חכמת שלמה (קלוגר) - כיון שניתן להישאל על נדר לא היה ניתן להשביעו ללא קניין (אבל אם מודה חייב).

חיוב שבועה כשקנו מידו להיות חייב כדרך השומרים

תורת אמת (מהר״א ששון) - הסתפק האם יכול לומר לא חייבתי את עצמי אלא אם יגיעו עדי אבידה.

קצות - כשאין אפשרות לגלגל שבועה (יש עדים שלא פשע): מתנה להיות כשומר שכר - חייב להישבע שלא נגנב, התנה להתחייב בגניבה ואבידה - נאמן בדיבורו ורק אם יגיעו עדי גניבה ואבידה ישלם.

נתיבות - חייב שבועה.

שומר על מעות צדקה

בבא קמא צ״ג. - ההוא ארנקא דצדקה דאתי לפומבדיתא, אפקדה רב יוסף גבי ההוא גברא, פשע בה, אתו גנבי גנבוה, חייביה רב יוסף. א״ל אביי, והתניא: לשמור - ולא לחלק לעניים! אמר ליה: עניי דפומבדיתא מיקץ קיץ להו, ולשמור הוא.

האם בדבר שאינו קצוץ ליתומים, דווקא מי שעליו לחלק פטור או אף שהמחלק הפקידו, השומר פטור?

[לכאורה רב יוסף עצמו היה הגבאי והוא היה המחלק ובכל זאת הטעם שחייב את מי שהפקיד אצלו היתה רק מפני שהצדקה קצוצה ליתומים ולא מפני שרב יוסף הפקידו רק לשומרו ולא היה מוטל על השומר לחלק]

רש״י - דכיון דאמר ליה חלקהו תו לא דמפקיד נינהו ומאן קתבע ועניים לא מצו תבעי דלכל חד וחד מצי אמר לאו לדידך יהיבנא אלא לאחריני.

רמב״ם[88] - מי שהפקידו אצלו מעות של עניים או של פדיון שבויים ופשע בהם ונגנבו פטור שנאמר לשמור ולא לחלק לעניים והרי הוא ממון שאין לו תובעים.

---

[86] ראש מסכת בבא מציעא פרק ד סימן כא

[87] כדברי שו״ת הרשב״א חלק ב סימן שא

[88] הלכות שאלה ופקדון פרק ה

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הגה״מ ומרדכי- מיהו אם אמר הגבאי לשומר שמור לצרכי ארנקי של צדקה ואם תפשע תתחייב לי חייב.
אבן האזל - אין לך פדיון שבויים גדול מזה, **הכ״מ** הביא קושיית **הרשב״א** דלמה לן הך טעמא תיפוק ליה דהו״ל ממון שאין עליו תובעים, ותירץ **הנמוק״י בשם הרא״ש** דדוקא היכא דנתן לשומר לחלק לעניים פטור השומר, אבל אם נתן לו לשמור ושיחזיר לו והמפקיד יחלק חייב השומר דהוא מחוייב למפקיד, וכתב **הלח״מ** דע״כ גם **הרמב״ם** יתרץ כן משום דא״א לאוקמי בשבויים ידועים, דמוכח מדבריו דבזה לא מהני טעמא דאין לך פדיון שבויים גדול מזה דאין לשנות מממון שבוי אחד לשני, אבל קשה דבדברי הרמב״ם א״א לפרש כן דא״כ היה לו לכתוב מי שהפקידו אצלו מעות של עניים לחלק, ולמה כתב בסתם מעות של עניים, ומוכח דבכל גווני פטור ומפרש לשמור ולא לחלק לעניים דהכונה לשמור בעד הבעלים ולא שהממון הוא בעד עניים שאינם ידועים דהו״ל ממון שאין להם תובעים, וכיון דהשומר ע״כ צריך לחלקם לעניים שאינם ידועים לא מיקרי לשמור בעד בעלים, **וטעמו של הרמב״ם** ברור דמפרש הא דרב יוסף דאפקיד ארנקי דצדקה גבי ההוא גברא כפשוטו שלא הפקיד אצלו ע״מ שהוא יחלק ומ״מ פריך אביי מלשמור ולא לחלק לעניים **ולהרא״ש** צריך לפרש שהפקיד אצלו ע״מ שהוא יחלק וזהו דוחק. לכן מוכיח דבכל גווני פטור, וממילא קשה ל״ל טעמא דאין לך פדיון שבויים גדול מזה.
מחנ״א - הרמב״ם סבר שאפילו נתנו לשמור פטור מטעם שהוא ממון שאין לו תובעין ולא קרינן ביה לשמור.
שו״ע - כלשון הרמב״ם. **רמ״א -** וכן אם הגבאי אמר לשומר: שמור **לי**, חייב כשאר שומר **(מרדכי)**
רע״א - ובמקור הדין **במרדכי** איתא דאם הגבאי א״ל שמור לי ואם תפשע תתחייב לי חייב **וכן העתיקו בד״מ.** וכן הוא **במוהריק״ש** משמע דבסתם שמור לי אינו חייב.
סמ״ע - אם מוטל עליו לשמור ולא לחלק חייב אפילו שאינו קצוץ (כפשט **רש״י, נ״י ורא״ש).**
נתיבות - הקשה קושית רע״א וכתב שרמ״א סבר שאף בסתם שמור שאינו לחלק חייב **(כסמ״ע)** שנחשב שיש לו תובעים שהגבאי תובעו, או שהגבאי יאמר לאיזה עני היה מחלק והעני יהיה התובע.
הערת הנתיבות - במקרה שיש חובה על הציבור ואם אבדו המעות צריך לגבות מהציבור עוד הציבור נחשב תובע אף שאבד מן הגבאי שהיה מוטל עליו לחלק.
פת״ש - מחות יאיר, תומים ונתיבות נראה שממון שאין לו תובעים, פטור אף במזיק ומ״מ חייב בדיני שמים. **וכתב שחות יאיר ושיבת ציון** חלקו על נתיבות וסברו שאף מי שאינו מחלק פטור **(כמחנ״א).** **ובנחלת צבי** כתב שלפי ה**נתיבות** צריך לומר שכיון שרב יוסף היה עיוור דרכו היה לתת לאחרים לחלק.
שו״ת ציץ אליעזר חלק ה׳ סימן י״ג ...אמנם ראיתי ב**מחנה אפרים** ה׳ שומרים סי׳ י״ז, שמבאר דלא כו״ע מודו לכך ואיכא מרבוותא דפליגי וסברי דאפילו איכא מאן דמצי למתבעיה ג״כ לא מתחייב מכח גזה״כ דלשמור ולא קרינן ביה לשמור כיון דהני זוזי עומדים ליחלק ע״ש, **וכן ראיתי בשו״ת מהר״ם שיק** חחו״מ סי׳ י״ד דס״ל לפטור בכה״ג אפילו מלצאת ידי שמים עיין שם, ועיין גם בש״ך בחו״מ סי׳ ס״ו ס״ק קכ״ו במ״ש דכיון דאימעיט מלשמור אין לו דין שומר והוא כאיניש דעלמא ע״ש.
אבל כאמור מרובא דפוסקים הנ״ל לא משמע כן ואיך שהוא עכ״פ הרי מידי ספיקא דפלוגתא לא נפקא ויש לו לפי זה לצאת ידי שמים ולשלם ולקיים הצדק משלך ותן לו.
(ב) הא חדא ושנית, ישנה סברא לומר דבכגון נידוננו חמיר עוד יותר מאפקדיה גבי חבריה, משום דאתינן עלה לחייביה לשלם תמורתם מכח נדרו והתחייבותו לתת כו״כ לצדקה, דמכיון דפשע הרי לא יצא ידי חיובו שהתחייב, וחוזר וניעור עליו התחייבותו.
וראה עוד בעניין בשו״ת ציץ אליעזר חלק ט״ז סימן כ״ט.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. א. מה דינו של שומר שכר שקיבל לשמור עשרה שטרות בעשרה זהובים ופשע בשטר אחר, כמה ישלם לו המפקיד?
סעיף א ופת״ש ס״ק ב ראה הפסד שכר לשומר שכר שפשע

ב. מה דינו של שומר שכר שקיבל לשמור במשך עשרה ימים בעשרה זהובים ופשע ביום העשירי? **פת״ש ס״ק ב׳ ראה** הפסד שכר לשומר שכר שפשע

2. המפקיד שטרות של חברו והתנה השומר שיהיה חייב של השטרות בדיני השומרים, האם צריך קנין או מתחייב בדברו בלבד? **סעיף ד׳, ב״מ צד.ב״מ נח. תוס׳ שם רמב״ם, עיין רצא שאלה 3**

ראה קנו מידו להתחייב כדרך השומרים **סמ״ע - אבל בלא קנין אינו מתחייב בדיבורו, אף על פי דמתנה שומר חנם להיות כשואל ומתחייב בכך בדיבור בעלמא וכמ״ש הטור והמחבר בסימן רצ״א [טור סעיף כ״ח ומחבר] סעיף כ״ז, שאני התם דעכ״פ הוא בכלל השומרים לכך מתחייב בדיבורו ביותר מאשר מתחייב מן הדין בלא דיבור, משא״כ הללו שאינן בכלל דין השומרין כלל, כן כתבו המגיד משנה וב״י.**

3. ראובן מסר לשמעון כרם ענבים העומדים להבצר לשומרו בשכר ונגנב, ראובן תובע את שמעון להשבע שלא פשע ושהוא שמר כראוי ושמעון משיב שמאחר והענבים היו מחוברים לקרקע פטור הוא משבועה מה הדין. פרט מתי השומר חייב להשבע ואיזו שבועה, ומתי אינו חייב להשבע? **סעיף ה׳ וסימן קצ״ג**

שו״ע - המוסר לחברו לשמור דבר המחובר לקרקע, דינו כקרקע, אפילו ענבים העומדים ליבצר.

4. א. בדיני השומרים קיי״ל דאין נשבעים על הקרקעות ועל ההקדש והעבדים, האם נשבעים שבועה שאינה ברשותם או לא. **ראה** חיוב שבועה שאינו ברשותו

ב. האם ישנה שבועה אחרת כל שהיא או כלל לא. **סעיפים א׳-ג׳**

סעיף ב׳ - על ידי גלגול נשבעים. סעיף ג׳ - נשבעים עליהם היסת אם היתה טענת ודאי. וראה מקורות.

5. השוכר או השואל דירה מחבירו ופשע ולא נזהר ונשרפה הדירה, במה יהיה חייב ובמה יש פוטרים?

רמ״א - השואל בית ונשרף, פטור לשלם, דה״ל קרקעות (מרדכי פ׳ הדיינים ושם בתוספות). לעניין פשיעה זה תלוי במחלוקת בשומר חינם שפשע בעבדים שטרות וקרקעות.

6. מסר לשומר שכר לשמור אילנות טעונים פירות, ולא שמר כראוי ונגנבו הפירות, האם חייב השומר לשלם לבעלים? **סעיף ה׳ מפורש שדינו כקרקע, לעניין פשיעה זה תלוי במחלוקת ב**שומר חינם שפשע בעבדים שטרות וקרקעות.

7. מה דינם של גבאי צדקה בזמנינו שיש קופות צדקה עירונית, או שכונתית המקבלים צדקה מהתורמים שפשעו בטרם שהעבירו לקופה. האם חייבים להשיב לקופה? ומה הדין שנגנב מהגזברים המחלקים? **סעיף ו׳ ונו״כ, ועיין נתיבות ע״ב ס״ק י״ט אם הוא כשומר אבידה.**

ראה שומר על מעות צדקה **ו**האם בדבר שאינו קצוץ ליתומים, דווקא מי שעליו לחלק פטור או אף שהמחלק הפקידו, השומר פטור? **שהרי במקרה זה גבאי הצדקה אינם מחלקים אלא עליהם להעביר לאחראים עליהם מטעם הקופה העירונית או השכונתית והאחראים או מי מטעמם מחלקים לעניים.**

8. אב תשפ״ה - מה דינו של מי שפשע בשמירת כרטיס אשראי של השותפות ונגנב ממנו כסף?

נידונים - האם לכרטיס אשראי יש דין שטרות, שומר שהתחייב לסכום לא קצוב, שותפים שמירה בבעלים.

יש מקום רב לדון אם כרטיס אשראי דינו כשטר שאין גופו ממון וראה שומר חינם שפשע בעבדים שטרות וקרקעות **מצד שני ייתכן שדינו ככסף ממש ויותר נראה שדינו כשטר שאינו נותן אותו אלא משלם באמצעותו.**

מחייב עצמו בדבר לא קצוב ניתן לדון מצד נתן לו דינר זהב ואמר לו הזהר בו שהוא של כסף/חיטין וחיפן בשעורין. **ובסימן ס״א.**

אף לרמב״ם שמחייב בפשע בשטרות מכל מקום בשמירה בבעלים פטורים אף בפשיעה (בב״מ צ״ה., סימן שמ״ו)

וראה פתחי חושן חלק י׳ דיני פקדון פרק א׳ הערה נ׳ - שיק/ צ׳ק דינו כשטר לענין חיובי שומרים. ודיון שם במטבעות ודרכון ומשם תלמד לכרטיס אשראי שנראה שנידון כשאין גופו ממון.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ב - דיני שומרים אחד האיש ואחד האשה

מקורות

בבא קמא ט״ו. (והנשים בכלל הנזק. מנהני מילי? אמר רב יהודה אמר רב, וכן תנא דבי ר׳ ישמעאל, אמר קרא: איש או אשה כי יעשו מכל חטאת, השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. דבי רבי אלעזר תנא: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה).

שבועות מ״ב (אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן, ואין משביעין את הקטן).

[בבא קמא ק״ו: (כי יתן איש אין נתינת קטן כלום ואין לי אלא שנתנו כשהוא קטן ותבעו כשהוא קטן, נתנו כשהוא קטן ותבעו כשהוא גדול מנין? ת״ל עד האלהים יבא דבר שניהם עד שתהא נתינה ותביעה שוין כאחד)]

[בבא בתרא פ״ז: (השולח את בנו אצל חנווני...אלא שבר צלוחית אבדה מדעת היא)]

ראשונים ופסיקת הלכה

שבועת שומרים לקטן (עיקרו סימן צ״ו)

ביסוד הדין השאלה מתפצלת לשני שאלות:

א. השתעבדות לשמור לקטן - האם קטן שמסר לגדול לשמור, חל על הגדול דין שומרים.

ב. מעמד תביעת קטן בבית דין - האם קטן שתבע מתייחסים לטענתו לפחות כשמא או שאין תביעתו תביעה.

רמב״ם ר״י מיגאש נשבעים - דווקא שבועה שבאה על ידי טענת ברי אין נשבעים אבל קטן לא גרע מכל מפקיד שהשומר נשבע על טענת שמא. (כי יתן עירוב פרשיות ודוקא לגבי מודה במקצת) **וכן פסק שו״ע**

רשב״א, רמב״ן, ראב״ד, רמ״ה ורא״ש - אין נשבעים, אין נתינת קטן כלום. **וכן פסק רמ״א בסימן צ״ו.**

אורים[89] - והוא הדין לפשיעה דפטור לפי דקי״ל לעיל ס״ס ס״ו (סעיף מ) דבדברים שאין בהם דין שומרים אף מפשיעה פטור, ולדעת הרמב״ם דחולק שם ומחייב בפשיעה, אף במסר לו קטן לשמור חייב בפשיעה.

הערת האו״ת - ודע דכל זה ביתום המוסר, אבל אם מסרו אפוטרופוס של קטן ומכל שכן בית דין ליד אחר, פשיטא דיש לו כל דין שומרין כמו שקיבל מיד גדול, וכן מוכח מגמרא בפרק המפקיד (ב״מ מב) מכדי בקרא שומר שכר דיתמי.

הערת רע״א - במחנה אפרים כתב וז״ל: וקטן שהשאיל לגדול לכ״ע שואל גמור הוא דלענין שאולה לא כתיב איש **וכן נראה מתשובת הר״מ ז״ל הארוכות** ונראה מדבריו שם דאם היה הקטן במלאכתו של השואל מקרי שמירה בבעלים. אולם **בנחל יצחק** חלק על מחנה אפרים וכתב שמדברי הטור והשו״ע נראה שהשוו בינהם ושלומדים מן הפרשיות השונות של השומרים ואף בשואל לא נאמרו בו חיובי שואל[90].

נתנו אביו לשמור ומת והקטן תובעו

סמ״ע סימן צ״ו - אעפ״י שתבעו כשהוא גדול כו׳. וה״ה איפכא, שתבעו כשהוא קטן והנתינה היתה בגדלות כגון שהפקיד אביו **וכ״כ המגיד משנה.** (אין בית דין נזקק לתביעת קטן)

או״ת - העיקר **כש״ך** שבאופן זה נשבעים שעיקר טעם הפטור הוא שאין נתינת קטן כלום. **וכן פסק נתיבות.** (טענת קטן היא כשמא, וכיון שהשתעבד לאביו חל חיוב שומרים ולא פקע במיתתו) וכתבו שגם **הסמ״ע** מודה שאחר שהקטן יגדיל יוכל לתבוע שוב את השומר על בסיס השתעבדותו לשמור לאביו.

(ייתכן לתת טעם לסוברים שקטן שמסר לגדול אין שעבוד שמירה כלל אף שפשע הוא משום שכיון שחפץ אצל קטן נחשב ׳אבידה מדעת׳ א. לא הפסידו הגדול במה שנטלו ב. אין הוא גומר בדעתו להשתעבד בכך).

---

[89] סימן צ״ו ס״ק ו׳

[90] נחל יצחק חושן משפט - הערות סימן צו הערה 1 (מכון ירושלים) - **עי׳ בדמשק אליעזר** כאן שהביא דגם **המנחת חינוך** מצוה ס אות א [ס״ק י] השיג על המחנ״א, אלא שהוא כתב דנראה לו שבאמת מן התורה לא שייך כלל דין שאלה בקטן, וזהו לא כדברי רבינו שכתב שהשואל מן הקטן פטור. ועי׳ **בגידולי שמואל** ב״מ פ, ב ד״ה אמנם מוכח, שצידד כדברי רבינו ודלא כמנחת חינוך.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ג - שומר שכר באיזה דבר חייב או פטור ומאימתי מתחייב

מקורות

בבא מציעא צ״ג.-צ״ד. (חיוב שומר שכר בשמירה יתרה ולשכור רועים ומקלות עד כדי דמי החפץ ומהו האונס הפוטר)
בבא מציעא ס״ח: (תנו רבנן: כמה הוא שכרו - בין מרובה ובין מועט, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: אפילו לא טבל עמו אלא בציר, ולא אכל עמו אלא גרוגרת אחת - זהו שכרו **רש״י -** דרבי מאיר בעי שיפסוק לשום שכר, ומיהו, בכל מה שיאות לקבל עליו בשכרו, בין רב בין מעט - הא קביל עליה, ור׳ יהודה לא בעי שיפסוק לשום שכר, אלא יטבול עמו בציר, כאחד מן השוק.).
בבא מציעא ל״ו: (לא מיבעיא למאן דאמר: תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור דפטור. אלא אפילו למאן דאמר חייב הכא פטור. מאי טעמא דאמרינן: מלאך המות, מה לי הכא ומה לי התם...עלתה לראשי צוקין)
שלט״ג בבא מציעא נ״ג: מדפי הרי״ף אות ב׳ (בדין שומר שכר שנגנב ממנו באונס שלא על ידי ליסטים)

ראשונים ופסיקת הלכה

אימתי שומר שכר פטור שנגנב ממנו באונס

האם חיובו הוא בשל כך שלא שמר כראוי ולכן אם שמר שמירה מעולה ונאנס ונגנב פטור. או ששומר שכר יש לו אחריות והתחייבות לשלם בגניבה שכך התחייב או שכך חייבה תורה ולכן חייב גם באונס (כמו ׳ביטוח גניבות׳).
בבא מציעא צ״ג: - אלו הם אונסין ששומר שכר פטור עליהן - כגון ותפל שבא ותקחם ואת הנערים הכו לפי חרב... עד מתי שומר שכר חייב לשמור - עד כדי הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה...להכי יהבי לך אגרא לנטורי לי נטירותא יתירתא.
ירושלמי בבא מציעא פרק ג׳ הלכה ט׳ - [הגאון אזולאי כתב וז״ל ומצאתי להרב השלם כמה״ר מנחם דילוזאנו זלה״ה בהגהותיו לירושלמי מכתב ידו הקדושה שכתב מה שחסר בדפוס בירושלמי כתיבת יד וראיתי להעתיקו לזכות את הרבים וזהו הלשון:
...ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן נאמרה שמירה בש״ח ונאמרה שמירה בש״ש ולא דמייא שנאמרה בש״ח לשמירה שנאמרה בש״ש אפילו הקיפו חומה של ברזל אין רואין אותו כאילו <u>הוא שמר</u>..(כל זה חסר בירושלמי בדפוס)]
בבא מציעא מ״ב. - אמר שמואל: כספים אין להם שמירה אלא בקרקע.
תוספות - צריך עיון אם שמרם בקרקע ונגנבו משם אם שומר שכר חייב.
תוספות רא״ש וטור - חייב בכל אונס שאינו ליסטים מזוין שהתורה חייבה על גניבה אף שלא יכול להציל חוץ מ׳שבויה׳ שרק בו הכתוב ציין שפטור ובין אונס בחפץ (באדמה ק׳ אמה) ובין אונס בשומר (חולי) וכתבו שכן מבואר **בשאילתות ובירושלמי**.
נ״י - לא מועיל שמירה בקרקע ששומר שכר חיובו להיות יושב ומשמרו. **ושכן מבואר בשאילתות ברב צמח גאון ובר״ן**. (לא כרא״ש ותוספות שהתורה חייבה שומר שכר אף שהגניבה היא אונס אלא שאין זה אונס).
רשב״א[91] - <u>בקרקע</u> אינו אונס שהרי שומר שכר צריך להיות יושב ומשמרו כמבואר **בשאילתות ובירושלמי,** אולם <u>בקפץ אליו חולי</u> **הרמב״ן** כתב שדינו כבאו ליסטים **והרשב״א** כתב ושמא אין לחלק בינו לבין הנכנס לעיר בשעה שבני העיר נכנסין שדווקא אונס מחמת חפץ פוטר ולא מחמת גופו ׳וצ״ע׳.
סמ״ג ויש מי שאומר ברשב״א - אף שומר שכר פטור כששמר בקרקע ׳הדעת מכרעת בזה שאונס גמור הוא׳.
מהרש״ל[92] - נראה דאף **השאלתות והירושלמי** לא איירי באונס גדול, אלא בשמירה סתמא כדרכה. והיינו משום דבעי נטירותא יתירתא, כרב חסדא ורבה. והא דאמר התם אין משערין אלא בגופו של אדם, היינו שישמור שמירה

[91] חידושי הרשב״א בבא מציעא דף מ״ב.
[92] ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ו׳ סימן י״א

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

יתירה בכל כחו, ובכל גופו. כמו שכתוב אחר כך בירושלמי וז״ל: לפיכך רואין אותו, אם היה ראוי לשמירה פטור, ואם לאו חייב עכ״ל. א״כ שמעינן, היכא שבא עליו אונס שאינו ראוי לשמירה כלל פטור.

שו״ע - שומר שכר חייב בגניבה ואבידה ויש מי שאומר כטור ללא חולק.

ש״ך והגר״א - העיקר כמהרש״ל.

נאנס הפקדון האם שומר שכר נוטל שכרו

בבא מציעא נ״ו. - משנה. אלו דברים שאין להם אונאה: העבדים, והשטרות, והקרקעות, וההקדשות...שומר חנם אינו נשבע, ונושא שכר אינו משלם.

בבא מציעא נ״ח. -[לגבי הקדש] **אמר שמואל:** הכא בנושא שכר עסקינן, ונשבעין ליטול שכרן... והא נגנבו או שאבדו קתני, ושומר שכר בגניבה ואבידה חיובי מיחייב! והכא נמי, [בהקדש] נהי דשלומי לא משלמי - אגרייהו מיהא לפסיד! - **אמר רבה:** נגנבו - בלסטים מזויין, אבדו - שטבעה ספינתו בים.

ש״ך - כתב הרב המגיד רפ״ב מה׳ שכירות מהשמועה האמורה בש״ס גבי הקדש יש ללמוד ששומר שכר פטור באונסים בכל מקרה אם נאנס הרי זה לא הפסיד שכרו אלא נשבע שנאנס ונוטל שכרו עכ״ל ודבריו נכונים שכן מוכח בש״ס פרק הזהב [דף נ״ח.] וכן מוכח לעיל סימן ס״ו סעיף מ׳ וראש סימן ש״א ע״ש:

[שו״ע סימן ס״ו סעיף מ׳ לגבי שטרות - אם היה שומר שכר עליהם, ונגנבו או אבדו, אפילו בפשיעה, פטור מלשלם, אבל מפסיד שכרו עד שישבע ששמר כראוי. (וכן כתב **בסימן ש״א**)]

נתיבות - צריך לשלם את השכר רק על התקופה ששמר ולא שכר של כל התקופה. ולסוברים שאונס חולי לשומר פוטר אותו מכל מקום בעלים פטור מלשלם לו על כל התקופה מתחילתה[93].

רע״א - שומר שכר התנה להיות פטור מגניבה ואבדה. מ״מ אם נגנב ממנו מפסיד שכרו **מהר״א ששון** והעתיקו **הש״ך** לקמן סימן ש״ה סק״ב. [השכר תלוי במה שיכול לברר או להישבע ששמר כראוי. צ.י.ק]

כמה ישלם שומר שכר שפשע ולא שכר רועים ומקלות

רמב״ם - סָתם שחייב. **וכלשונו כתב שו״ע.**

ראב״ד - שמין כמה שוה הבהמה יותר ממה שצריך ליתן לרועים שיסייעוהו ואותו מותר חייב לבעל הבית ואם היה צריך לשלם להם כל דמי הבהמה צריך לשלם לו דמי טרחא שצריך לטרוח ולקנות בהמה אחרת.

טור - כראב״ד. **רמב״ן -** כראב״ד וצ״ע. **המ״מ -** ונראין דברי הר״א ז״ל שסבר הדין בפשוטה שמנכין לו השכר והדעת נותנת כדבריו ואפשר שאף רבינו סובר כן וקיצר לפי שכבר ביאר שהשכר משל בעל הבית.

ראה הערות **מילואי משפט** על **הנתיבות. הטור** כתב כפי שמפורש בהשגת **הראב״ד**.

נראה לבאר את הטור שבאמת גדר חיוב השומר ככל מי שלא שמר כראוי שהוא חייב בדמי כל הבהמה שלכך השתעבד שאם לא ישמור כראוי ישלם דמיה, ולא במה שגרם להפסידו, אלא שאחר שהשומר משלם שוב הוא חוזר למפקיד וטוען בפניו: ׳הנאתיך׳ שאילו הייתי שוכר היית מפסיד שלם לי מה שנהנית ומצד מה שנהנה יש לקזז את דמי הטרחה שגרעו בהנאה. **[וכן תירצו במילואי המשפט]**

שומר שעסק בהצלת כליו בשריפה במקום להציל את הפקדון

[רמ״א - שריפה שלא ניתן להציל ממנה הוא אונס ששומר שכר פטור עליו **(ב״י ומרדכי)]**

ש״ך - בתשובת רמ״א חייב שומר שכר ומדבריו נראה שהדין כן אף בשומר חינם ׳ומ״מ צ״ע לדינא׳.

קצות, נתיבות, נו״ב ושב יעקב - העיקר ששומר חינם פטור באופן זה.

---

[93] שנגנב בליסטים מזוין נחשב שהשומר שמר והיה שכיר יומו אלא שלא עלתה בידו כגון שזרע ולא הצמיח. כשנרדם נחשב שלא שמר אלא שיש לו סיבה טובה לכך וכאילו לא זרע באונס שאינו בכלל אם הוביר ולא אעבידך.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

חת״ס - שומר שכר שחייב הוא דווקא שמשלמים לו שכר שמירה אבל כל אלו שדינם כשומר שכר בגלל 'בהאי הנאה' וכדו' לא השתעבדו באופן זה.

הניח עדרו ובא ארי ודרס (לקוח מסימן רצ״א)

הסוגיה מובאת ב**בבא מציעא צ״ג** לגבי שומר שכר ומתחלקת לשני שאלות: א. מהו היקף חיובו של שומר שכר לשמור בפועל, מתי נחשב שפשע שלא שמר כראוי לן. ב. במידה ובאמת פשע, האם מתחייב במידה וקרה אונס.

סוג השמירה -

רבה - כדנטרי אינשי. [בסוג השמירה כמעט שאין הבדל בין שומר חינם לשכר[94]].

רב חסדא ורבה בר רב הונא לא סבירא להו הא דרבה, דאמרי: להכי יהבי לך אגרא לנטורי לי נטירותא יתירתא. **וכן הלכה ומכל מקום לעניין שומר חינם** מודים שהגדר הוא 'כדנטרי אינשי'.

הדין -

[ברייתא] רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר, בא זאב וטרף, ובא ארי ודרס - אין אומדים אילו היה שם היה מציל, אלא אומדין אותו: אם יכול להציל - חייב, אם לאו - פטור.

הנימוק לדין -

[הקשה אביי לרבה] מאי לאו דעל בעידנא דעיילי אינשי? - לא, דעל בעידנא דלא עיילי אינשי. - אי הכי, אמאי פטור? תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב! - דשמע קל אריה ועל. - אי הכי, אומדין אותו? מאי הוה ליה למעבד? - היה לו לקדם ברועים ובמקלות. [**מדברי אביי ורבה** נראה כדבר פשוט שאם הניח עדרו ונכנס בזמן שאין נכנסים אף אם דרס ארי חייב]

רי״ף ורמב״ם - אין הלכה כאביי ורבה והברייתא כפשוטה שבכל מצב אומדין אותו: אם יכול להציל - חייב, אם לאו - פטור. כיון שהלכה כרבא בפשע בה ויצאת לאגם, ומתה כדרכה. ואביי אמר את דבריו לשיטתו שחייב במקרה זה[95] וכן להלכה בשומר שכר כל עזיבת העדר היא פשיעה שזה סוג השמירה המחייב. **וכן הכריע בב״י.**

טור בשם ראב״ד - אף שהלכה כרבא בפשע בה ויצאת לאגם, ומתה כדרכה. מכל מקום בארי אין לומר מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם כיון שיש אריה שעשוי לברוח מפני בני אדם ואין הכרח שלא היה מציל.

נ״י[96] - אבל הראב״ד ז״ל כתב דהיינו דווקא כשמתה מחמת מלאך המות אז הוא פטור משום דאין תחבולה לינצל אבל מחמת ארי אמאי פטור כיון דעאל בעידנא דלא עיילי אינשי ה״ל לעיולינהו בהדיה דאילו עיילינהו לא מטא ליה פסידא כלום הלכך חייב ונראה שדברי **הרשב״א** ז״ל נוטה לדעתו ולפ״ז הא דאמרי' הכא פטור היינו דווקא דעאל בעידנא דעיילי אינשי.[97]

שו״ע סימן רצ״א - כרמב״ם ורי״ף. **ורמ״א לא השיג.**

שו״ע סימן ש״ג - כרמב״ם ורי״ף. **רמ״א -** ויש אומרים דאם נכנס בעת שאין דרך ליכנס חייב בכל ענין, דהוי תחלתו בפשיעה וסופו באונס **(טור והראב״ד).** ועיין לעיל סימן רצ״א סעיף י״ב.

ש״ך סימן רצ״א - ואף שפסק **הנ״י והמחבר** כהרי״ף והרמב״ם, **המע״מ והב״ח** הסכימו להטור **וכן נלפע״ד לפסוק המע״ה** וכן נראה **מדברי הרב** לקמן סימן ש״ג ס״י שהביא דברי הראב״ד וצ״ע למה סתם כאן ואפשר ס״ל לחלק בין

---

[94] רבה בהמשך הסוגיה אומר שההבדל ששומר שכר מחויב לשכור רועים ומקלות בשכר ואילו שומר חינם רק בחינם.

[95] יש להקשות שהרי אביי ורבא נחלקו בדעת רבה ולא חלקו בסברתם עצמם ולכן מכאן נראה שהאמת עם אביי שהרי רבה היה לתרץ הברייתא בפשטות על פי דברי רבא אלא שיש לתרץ שבאמת אביי הקשה כן לפי דעתו שאריה דומה למלאך המוות ולכן אריה הוא סופו באונס אבל רבה שמראש ידע לתרץ שאין כן שאריה לעיתים ניתן לקדם ברועים ומקלות הרי שלרבה האונס הוא אם נכנס לעיר בזמן שכולם נכנסים אבל גם ההיזק מהאריה אינו אונס ואם היה שם ולא קידם ברועים הרי זו פשיעה.

[96] דף נ״ד עמוד א'

[97] נראה שהביאור הוא כך: עייל באידנא דעייל אינשי, אין זה שמירה כלל, באמת כדי לשמור כראוי צריך להכניס את הבהמות איתו. אלא שבשומר יש מחילת בעלים ומתיר לו לא לשמור כראוי אבל דווקא בשעות שכולם עולים לעיר מוחל על פשיעתו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ש״ח לש״ש אבל באמת אין לחלק בזה ויותר נראה שמה שכתב שם וע״ל סי׳ רצ״א סי״ב רצונו לומר די״א פליגי נמי הכא.

תחילתו בגניבה ואבידה וסופו באונס

תוספות[98] - אי הכי אמאי פטור תחילתו בפשיעה וסופו באונס הוא - וא״ת לאביי נמי דמוקי לה בעידנא דעיילי אינשי מי ניחא והא מ״מ אם היה יכול להציל חייב אלמא תחילתו בפשיעה הוא וי״ל דלא חשיב ליה פשיעה אלא גניבה ואבידה ויש ללמוד מכאן דתחילתו דכעין גניבה ואבידה וסופו באונס דפטור. **הביאו רע״א.**

נתיבות - הדין שבפשיעה תולים אף בדבר רחוק שהיה יכול להציל אינו קיים בתחילתו בגניבה אך מכל מקום בדברים שיש להם קשר ישיר חייב אף בתחילתו בגניבה וסופו באונס.

שאלות ממבחנים

1. ראובן הפקיד אצל שמעון חפץ לשומרו כשומר חינם לימים נפלה דליקה בביתו של שמעון, והלה עסק תחילה בהצלת חפציו הפרטיים, ובינתיים נשרף החפץ של ראובן. האם ניתן לחייב את שמעון? ציין מקור. **ש״ך סק״ז, קצות ונתיבות**

ראה שומר שעסק בהצלת כליו בשריפה במקום להציל את הפקדון.

2. ראובן קיבל משמעון חפץ לשמרו כשומר שכר, לבסוף נאנס החפץ על ידי שודדים. שמעון המפקיד שהפסיד את החפץ מסרב לשלם לראובן את שכרו. האם יש הצדקה לסירובו? הוכח. **צריך לשלם שכרו. בבא מציעא נח ע״א ובהגהות רע״א שם ששולח להגהות מרדכי. ש״ך סימן ש״ה סק״ב, וכאן סעיף ג וש״ך סק״ג וקצות, נתיבות, פת״ש שם**

ראה נאנס הפקדון האם שומר שכר נוטל שכרו.

3. מה הדין בשומר שכר שהתנה להיות כדין שומר חינם ונגנב. האם מגיע לו שכרו? **הפסיד שכרו. רע״א סעיף ב׳ בשם מהר״א ששון הביאו הש״ך סימן ש״ה ס״ק ב׳**

4. שומר שכר שנגנב או נאבד, האם מפסיד שכרו? **[הפסיד כ״ש מהשאלה הקודמת] מאירי ב״מ שם, וקצות רכ״ז ס״ק י״א וחזון איש ב״ק ז - י״ח וראה נאנס הפקדון האם שומר שכר נוטל שכרו שרק שומר שנשבע ששמר כראוי מקבל שכרו.**

5. שומר שכר שיש לו פטור של בעליו עמו ונגנב, האם מפסיד שכרו? **קצות סימן ש״ה ס״ק ב׳**

האם מפסיד שכרו שפטור מטעם בעליו עמו (לקוח מסימן ש״ה)

קצות - בתשב״ץ משמע שכשפטור בפשיעה בעלים מקבל שכרו ואינו כן רק באומן שעיקר שכרו על העבודה רק שנחשב מכל מקום שומר שכר אם נגנב בבעליו אינו מפסיד שכר עבודתו כי לא קיבל על השמירה.

נתיבות - ׳ולא ידענא שום ספק בזה, דהא בב״מ דף נ״ח גבי בני העיר ששלחו שקליהן דאמר להפסיד שכרן, אף דשם הוי שכר שליחות ולא שכר שמירה, ואפילו הכי מפסיד כשנגנב, אם כן הכי נמי מפסיד שכר אומנות, כיון דקיי״ל דשכירות אינה משתלמת רק לבסוף כשנתנו לו כמ״ש התוספות[99], והרי לא גמר מלאכתו כשלא החזירו מחמת שלא שמרו מגניבה, ופשוט׳.

[98] בבא מציעא דף צ״ג עמוד ב׳

[99] בבא קמא דף צ״ט. ד״ה אלא

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ד - המעביר חבית ממקום למקום ונשבר, מתי חייב

מקורות

בבא מציעא פ״ב:-פ״ג. (משנה. המעביר חבית ממקום למקום ושברה...)

בבא מציעא צ״ט: (כיצד שמים דמי חבית שנשברה שיש לה ערך שונה ביום השוק וביום רגיל).

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

חידושי הרמב״ן בבא מציעא פ״ב: - ומצאתי **בתוספות** בב״ק (כ״ז ב׳) שמפרשים אותה משום אדם המזיק, וא״כ למה פטרוהו לדברי האומר אנוס הוא והלא אדם מועד לעולם בין באונס בין ברצון, והם השיבו שאינו חייב באונסין גדולים וסמכו אותה מן **הירושלמי** שאמרו בישן ובא חבירו וישן אצלו הוא המועד, **ואי אפשי** להעמידה דהתם משום דשני פשע בעצמו, וכן מה שאמרו באם היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון וכולה מתני׳, וכן מה שאמרו לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, כלם כשהם אדם המזיק משום פשיעה דניזק פטרו בהם, או שהם בור וכגון שהלה נתקל בו, ואין להאריך כאן, **ועוד הביאו טבח אומן שקלקל** דפטור בחנם ואמאי אדם מזיק הוא, וכי נמי סבירא לן אנוס הוא ליחייב, וזה ודאי קשה עליהם דכיון דמיחייב בשכר אלמא כעין גנבה ואבדה הוא ולאו אונס גדול ולאו אונס קטן הוא ופטרוהו בחנם, **אלא שאין באומן הטועה במלאכתו משום מזיק.**

חיוב סבל בשבירת החבית במשא רגיל

בבא מציעא פ״ב:-פ״ג. - משנה. המעביר חבית ממקום למקום ושברה.

טור - המעביר חבית ממקום למקום ונתקל בדרך ישרה ונשבר החבית הוי פשיעה וחייב אפילו אם הוא שומר חנם מ״מ מצוה הוא לעשות לו לפנים משורת הדין וליתן לו שכרו אם אין לו מה יאכל ואם נתקל במקום מדרון לא הוי פושע ודומה לגניבה ואבידה ומדינא שומר חנם נשבע שלא פשע בה ונפטר ושומר שכר ישלם אבל חכמים תקנו שגם שומר שכר ישבע שלא פשע בה ונפטר דאם לא כן אין לך אדם שמעביר חבית לחבירו ממקום למקום בשכר.

רמב״ם ושו״ע - המעביר חבית ממקום למקום בשכר, ונשברה, דין תורה הוא שישלם, שאין זה אונס גדול, והרי השבירה כגניבה ואבידה שהוא חייב בהן, אבל תקנו חכמים שיהיה חייב שבועה שלא פשע בה, שאם אתה אומר ישלם, אין לך אדם שיעביר חבית לחבירו. לפיכך עשו בו שבירת החבית כמיתת הבהמה ושבירתה.

סמ״ע - הביא לדברי הטור שחילק בין מישור למדרון. וכתב **שמהרי״ף והרא״ש** נראה שלא לחלק כרמב״ם.

האם האומן מקבל שכרו

סמ״ע - וגם צריך לשלם לפועלים שכירתן, וכן הוא בגמרא, ולא הוצרכו **הרמב״ם והטור והמחבר** לכתבו בזה, כיון דכתבו דעשאוהו כמיתה ואונס מהיכי תיתי לומר שיאבדו שכירתן.

ט״ז - במיתה ואונס באמת צריך לשלם שכרם אך נתקל שהוא רק מכוח תקנה נראה שחז״ל חדשו רק שלא יצטרך לשלם מכיסו ולא שיצטרך הבעלים לשלם לו והוא רק מדת חסידות[100].

סבל שנשא משקל כבד מידי

טור ושו״ע - אדם הנושא חבית גדול שהיא כבד למשא אדם אחד ונתקל בה ונשבר פושע הוא וחייב

[100] ט״ז - דאפשר שגם במקום תקנת חכמים א״צ לשלם שכרן, דבזה אין שייך שימנעו מלהעביר חבית כיון שלא יהיה להם הפסד מכיסם, אלא דשם סוף פרק השוכר קמ״ל רבותא, דאפילו בגווני דחייב לשלם אפילו אחר התקנה, מ״מ אם עניים הם אל יבקש מהם כלום, אלא אדרבה יעשה עמהם חסד לשלם שכרן. גם מלשון רש״י [שם ד״ה שאם] ורמב״ם [פ״ג משכירות הל׳ ב] משמע שאין צריך לשלם שכרן, שהרי כתבו שאם אתה אומר ישלם אין לך אדם וכו׳, דבשביל התשלומין לחוד הוי התקנה. גם הסברא נותנת כן, דאל״כ תיקנת את הפועלים ולא תיקנת את הבעלים, שהפועל לא ישמור עצמו כלל כיון שעכ״פ נוטל שכרו, כן נלע״ד שאין כאן מתן שכר:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

קל לשניים וכבד לאחד

בבא מציעא פ״ג. - אתקין רב חייא בר יוסף בסיכרא: הני דדרו באגרא ואיתבר - נשלם פלגא. מאי טעמא - נפיש לחד וזוטר לתרי, קרוב לאונס וקרוב לפשיעה. בדיגלא - משלם כולה.

טור - <u>והנושא</u> משא כבד במוט כפוף באמצע ונותן על כתפו ונותן שני כדין בשני ראשין ונשבר משלם החצי שאינו אונס גמור שהרי קל הוא לשנים וכבד לאחד

רמב״ם ושו״ע - ועוד תקנו בדבר זה <u>שאם נשאו אותה שנים</u> במוט ונשברה משלמין חצי דמיה הואיל ומשוי זה גדול לגבי אחד וקל לגבי שנים הרי הוא כאונס ואינו אונס ומשלמין מחצה אם יש עדים שלא פשעו בה. **מכאן אתה למד** שהאחד שהעביר חבית גדולה שאין דרך כל הסבלים להעבירה ביחיד, שהוא פושע, ואם נשברה בידו משלם הכל.

רמ״א - כל זה לשון הרמב״ם ודעתו, אבל יש חולקים וסבירא להו דכל שהוא קל לשנים אף על פי שהוא כבד לאחד לא מקרי פושע גמור, ואינו משלם רק מחצה **(טור והמגיד)**

כיצד שמים דמי חבית שנשברה שיש לה ערך שונה ביום השוק וביום רגיל

בבא מציעא צ״ט: - אמר רבא: הני שקולאי דתברו חביתא דחמרא לחנוואה, ביומא דשוקא מיזדבנא בחמש, בשאר יומי מיזדבנא בארבע. אהדרו ליה ביומא דשוקא - מהדרו ליה חביתא דחמרא, בשאר יומי - מהדרו ליה חמש. [**הגהות הגר״א**[101] **- רי״ף ורמב״ם** גרסו ד׳] ולא אמרן אלא דלא הוה ליה חמרא לזבוני, אבל הוה ליה חמרא לזבוני - הא איבעי ליה לזבוני. ומנכי ליה אגר טירחיה, ודמי ברזנייתא.

ג׳ דברים נמצאים במחלוקת בהבנת פשט הגמרא:

א. מתי נשברה החבית?

ב. מה הגרסה הנכונה ׳בשאר יומי מהדרו ליה...׳ האם הגרסה ד׳ או ה׳?

ג. ׳ולא אמרן אלא דלא הוה ליה חמרא לזבוני׳ ביום שנשבר או ביום שהוא מחזיר?

רמב״ם - הסבל ששבר חבית של יין לחנווני ונתחייב לשלם והרי היא שוה ביום השוק ארבעה ובשאר הימים שלשה <u>אם החזירו ביום השוק</u> חייבין להחזיר חבית של יין או ישלמו לו ארבעה והוא שלא היה לו יין למכור ביום השוק אבל אם היה לו יין מחזירין לו שלשה, <u>החזירו לו בשאר הימים</u> מחזירין לו שלשה ומנכין לו בכל זמן טורח שהיה טורח במכירתה ופגם הנקב שהיה נוקב החבית וכן כל כיוצא בזה.

השגת הראב״ד - הסבל ששבר חבית וכו׳ עד וכן כל כיוצא בזה. א״א לא נהיר דהוה ליה לאפלוגי נמי בהא [בהחזירו לו בשאר ימים צ.י.ק] בין דהוה ליה חמרא או לא [בשעה ששברה. צ.י.ק].

אין הכרח לפרש **ברש״י וברמב״ם** שנשבר ביום השוק אלא שעיקר המכירות הם ביום השוק **לרש״י** זהו הערך האמיתי [שהרי הבדל במחיר בין ד׳ לה׳ זה פער שיש בו הונאה], ונראה שעיקר המכירות היו ביום השוק ומה שהיה נותר שלא הצליח למוכרו היה מוכר במחיר מוזל עד ליום השוק הבא שהיה מביא סחורה חדשה. **ולרמב״ם** נראה שעיקר מה שהוא צריך להחזיר זה חבית ולא דמיה. [ראה גם הגהות הגר״א על דף צ״ט:].

ראש - מדובר שהחבית נשברה ביום השוק, אם פורע לו חבית ביום שוק אחר יכול לתת חבית יין ובתנאי שאין לו מספיק יין למכור וגם אותה יוכל למכור בה׳ ואם בשאר ימי השבוע לא כי יכול לומר איני יכול לשומרה עד ליום השוק שמא תחמיץ וישלם ה׳.

[העקרון לראש מזיק צריך לשלם את דמי מה שהזיק ולא נפטר בהחזרת מה שהזיק, ורק אם באמצעות חבית יין יוכל לגבות את דמי הנזק נפטר בכך, ביום שוק יין שווה ה׳ ולכן עיקר חיובו הוא ה׳].

ראב״ד רשב״א ור׳ יהונתן - דווקא ששברו ביום השוק ישלמו ה׳ אם לא היה למוכר מה למכור.

[101] כן גרס הרא״ש ברי״ף אך לפנינו כתוב חמשה, וכן כתבה המגיד משנה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שו״ע - כלשון הרמב״ם. **רמ״א -** גם זה לשון הרמב״ם ודעתו, אבל רוב המפרשים חולקים וסבירא להו בהפך [כרא״ש].

הגר״א - הנה ג׳ שיטות בזה:

א. **רש״י ותוספות מפרשים** דבדמים לעולם משלם ה׳ אלא דקודם שעבר יום שוק ראשון יכול לשלם לו בחביתא דחמרא. ולא אמרן אלא כו׳ קאי על שאר יומי שמשלם ה׳ דוקא דלא ה״ל כו׳ [יין באותו יום השוק צ.י.ק].

ב. **והרא״ש פירש** דוקא ששברו ביום השוק דאל״כ משלם כשעת <u>הגזילה</u> ולפירושו אי אפשר לומר כפרש״י על קודם שוק ראשון וכ״כ **הטור** אפילו עברו כמה ימי השוק כו׳ בשאר יומי בשאר ימים ממש ולא אמרן כו׳ קאי איומא דשוק דמיפטר בחביתא דוקא דל״ל באותו יום שמהדר לו יין אחר.
ורי״ף גריס בשאר יומי מהדר ליה ד׳ **ופירש נמוקי יוסף בשם הראב״ד** דהכי קאמר אם שברו ביום השוק ואהדר ביום השוק משלם חביתא או ה׳ בשאר יומי כו׳ ששברו בשאר ימים משלם ד׳ **והוא ג״כ כפירוש הרא״ש** וכ״כ הרא״ש שכן פירש הראב״ד.

ג. **וברמב״ם** גם כן גריס כגירסת הרי״ף אלא דמפרש אחזרה כפירש״י. **<u>ומפרש דבחבית יכול לעולם לסלקן</u>** אלא דאם משלם דמים שמין ביום החזרה כמה הוא שוה ודוקא כשאין לו יין אחר ביום השוק נותן ה׳ מפרש לא אמרן כו׳ איום השוק כפירוש הרא״ש וכן כתב המ״מ.

אבל הטור מפרש דברי הרמב״ם מ״ש והוא שלא כו׳ קאי על יום השבירה וכמו שכתב הרא״ש ׳ועוד כ׳ בספרים כו׳ וה״פ כו׳ וכתב ולא נהירא דמ״מ [הוי שוי חמשא ביום השוק ואם לא הספיק למכור כל יינו באותו יום השוק ימכרנו ביום השוק הבא אחריו]. כמו שהקשה הרא״ש גם כן על זה עיין שם.

	מתי נשברה החבית	**בשאר יומי מהדרו ליה -**	**׳לא הוה ליה חמרא לזבוני׳ - מתי?**
רש״י ותוספות	לא משנה	ה׳	ביום השוק הראשון.
רא״ש	יום השוק.	ה׳	ביום השוק שמחזיר
רמב״ם ושו״ע	לא משנה	ד׳	ביום השוק שמחזיר
ראב״ד ברי״ף	יום השוק	ד׳	ביום שנשבר.

ביאור הטעם למחלוקת

סמ״ע - שיטת **הרמב״ם ושו״ע:** ׳לעולם הולכין אחר זמן החזרה, ואף על גב דכל הגזלנין משלמין כשעת הגזילה, מ״מ לא מיקרי גזלן, ואין עליו לשלם אלא מה שקלקל בפשיעה, <u>ואין לו להחזיר אלא חביות יין</u> והרי מחזיר הם או דמיהן׳.

שיטת הרא״ש - ׳הולכים אחר שעת השבירה׳.

ש״ך - גם ברמב״ם ניתן להעמיד שדיבר ששברו חבית רק בשאר ימים ולפרש כרא״ש.

קצות - לרש״י המחיר האמיתי נמדד ביום השוק אלא שכפי שכתב **הרמב״ן במלחמות ע״פ ר״ת** ׳כל מה שאדם מוכר לפני יום השוק פחות מכדי דמיו מוכרו׳ וכיון שדעת **רש״י תוספות ורמב״ן** בשיטה אחת אם תפס אין מוציאים ממנו.

נתיבות - דין זה הוא דין מיוחד לסבל ופועל שהשתעבד לשלם כפי מה שיכול היה המוכר להרוויח וביאר **ברמב״ם כרש״י** שכשמחזיר בשאר הימים הכוונה קודם יום השוק שאז לא הפסידו את מה שיכול להרויח.

[**למעשה** <u>לגבי גזלן</u> אין מחלוקת שמשלם דמים כשעת הגזלה, לגבי <u>פועל וסבל</u> מבואר שיש מחלוקת והשאלה האם נלמד מכך לגבי כל מזיק. (כך נראה **בגר״א**) או שזה דין מיוחד לסבל (**נתיבות**) וראה מחנ״א נזקי ממון סימן א׳[102] (הפנה אליו רע״א סימן שע״ח)]

[102] מי שהזיק שום חפץ מחברו והיה שוה באותה שעה חמשה ואח״כ בשעת הפרעון הוזל ואינו שוה אלא ארבעה כמה חייב לשלומי. דאיברא לענין גזילה קי״ל דחייב לשלם חמשה כמו שהיה שוה בשעת הגזילה...אבל בשאר מזיק אפשר דסגי כשיחזיר כלי אחר כמו שהזיק ואף על גב דהשתא אינו שוה כ״כ כדמעיקרא...וראיתי להרמב״ם ז״ל בפ״ג מהלכות שכירות שכתב, הסבל ששבר חבית של יין לחנוני... **ולפי זה נראה דבנזקין נותן לו כלי כמותו או דמיו וסגי:**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. אומן ששבר כלי האם חייב לשלם, האם יש בזה לפנים משורת הדין לוותר לאומן והאם יש הבדל בין אומן עני לאומן עשיר והאם חייב לשלם לו שכר עבודה?

ראה **חיוב סבל בשבירת החבית במשא רגיל** **והאם האומן מקבל שכרו**.

2. מה יהא הדין בפועלים שנשכרו להעביר חבית ממקום למקום ונשברה החבית, האם ישלמו להם שכרם?

ראה **האם האומן מקבל שכרו**.

3. סבל ששבר חבית יין באופן שחייב לשלם, ביום השוק שווי חבית מאה ש״ח וביום רגיל שווי חבית יין שמונים ש״ח, כמה ישלם לבעל החבית? **סעיף ה׳**

ראה **כיצד שמים דמי חבית שנשברה שיש לה ערך שונה ביום השוק וביום רגיל**.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ה - שומר שכופר או שטוען נאנס או נגנב

מקורות

בבא קמא ק״ח: (נגנבה באונס והוכר הגנב).

בבא מציעא צ״ד. (מתנה שומר שכר להיות כשואל או להפטר משבועה ותשלומים).

בבא מציעא פ׳:-פ״א: (שמור לי ואשמור לך השאילני והשאילך)

ראשונים ופסיקת הלכה

הוכר הגנב (לקוח מסימן רצ״ד)

בבא קמא ק״ח: - אתמר: נגנבה באונס והוכר הגנב

אמר אביי: אם שומר חנם הוא רצה עושה עמו דין, רצה נשבע, אם שומר שכר הוא עושה עמו דין ואינו נשבע.

רבא אמר: אחד זה ואחד זה - עושה עמו דין ואינו נשבע. **[וכן הלכה]**

רש״י - עושה עמו דין - משלם לבעלים והוא יפרע מן הגנב. **וכן פסק הטור.**

המ״מ[103] - ושאר המפרשים הקשו עליו [על רש״י] דודאי אינו מן הדין שיתחייבו הם לשלם האונסין אף על פי שהוכר הגנב אלא כך פירושו שהן חייבין לטרוח ולדון עם הגנב משום דלעתים הגנב אלם וקשה ואין הבעלים רוצים לטרוח לדון עמו **וזה דעת רבינו**.

כס״מ/ב״י - ואני אומר שאיני יודע מנין הכריע דעת רבינו שהרי דבריו כדברי הגמרא ממש וכל פירוש שיפורש בדברי הגמרא יתפרש ג״כ בדבריו.

סמ״ע - העיקר **ברמב״ם כמ״מ** שיש מחלוקת ול**רמב״ם** חובת השומר היא רק לטרוח ולא לשלם.

ש״ך - מיהו אף **לרש״י** והטור היינו כשידוע שיחזור ויוציא את שלו מהגנב הלכך צריך לשלם כיון שאינו מפסיד כלום אלא שטורח להוציא מידו כן הוא ברש״י וטור להדיא ופשוט הוא.

שכבר נשבע

בבא קמא ק״ח: - לימא, פליגא אדרב הונא בר אבין! דשלח רב הונא בר אבין: נגנבה באונס והוכר הגנב, אם שומר חנם הוא - רצה עושה עמו דין, רצה נשבע, ואם שומר שכר הוא - עושה עמו דין ואינו נשבע! **אמר לך רבא:** הכא במאי עסקינן כגון שקדם ונשבע. [**רש״י -** קודם שהוכר הגנב] והא רצה עושה עמו דין, רצה נשבע קאמר! **הכי קאמר:** רצה <u>שומר חנם</u> עומד בשבועתו רצה עושה עמו דין [אבל שומר שכר עושה עמו דין].

שו״ע סימן ש״ה - נגנבה בלסטים מזויין והוכר הגנב, צריך לפרוע לבעל הבית, והוא יעמיד הגנב בדין. ואפילו אם נשבע כבר ונפטר קודם והוכר הגנב, כיון שנמצא הגנב צריך להעמידו בדין והוא יפרע לבעל הבית.

השאילני והשאילך

שמות פרק כ״ב פסוק י״ג - וְכִי **יִשְׁאַל** אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ מֵת **בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם**:

מלבי״ם - וכי ישאל איש. בהקודמים תפס הלשון כי יתן איש אל רעהו, שתלה הענין בהנותן כי נתנו לשמור, ופה תלה הענין בהשואל ולא אמר כי ישאיל איש אל רעהו **כי לא נתנו לו לצרכו לשמרו רק לצורך הנשאל** ולכן חייב אף באונסים כי מחוייב להחזירו לבעליו בכל אופן <u>כי אינו שומר לצורך הבעלים</u> רק כל הנאה שלו.

בבא מציעא פ״א. - שמור לי ואשמור לך - שומר שכר. ואמאי? שמירה בבעלים היא! - **אמר רב פפא:** דאמר ליה שמור לי היום ואשמור לך למחר. תנו רבנן: שמור לי ואשמור לך, השאילני ואשאילך, שמור לי ואשאילך, השאילני ואשמור לך - כולן נעשו שומרי שכר זה לזה. ואמאי? שמירה בבעלים היא! - **אמר רב פפא:** דאמר ליה שמור לי היום ואשמור לך למחר.

---

[103] שאלה ופקדון פרק ח׳ הלכה ו׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רש״י - אשמור לי ואשמור לך קאי, ששניהם זה במלאכתו של זה, אבל השאילני כליך ואני אשאיל לך כליי, שמור לי ואשאילך או השאילני ואשמור לך - אין כאן בעלים של חפץ במלאכתו של שומר.

רמ״ה - נחשב שאלה בבעלים. **וכן פסק הרא״ש בתשובה וכן דייק הב״י ברמב״ם.**

דר״מ - נ״י בשם **הראב״ד ומהר״ם** המובא **במרדכי** כתבו **כרש״י, וראב״ן** כתב **כרמ״ה**.

דרישה - אין הכרח ש**רמב״ם** סבר כ**רמ״ה** ויותר נראה שסבר כ**רש״י** ׳שוב מצאתי **שבית יוסף** בעצמו חזר ביה **בכסף משנה** וכתב דאפשר דדעת הרמב״ם כדעת רש״י׳

שו״ע - האומר לחבירו: שמור לי ואשמור לך, (**רמ״א -** י״א דהוא הדין השאילני ואשאילך) (**טור** בשם **הרמ״ה**[104]), הרי זה שמירה בבעלים. אמר ליה: שמור לי היום ואשמור לך למחר, השאילני היום ואני אשאילך למחר, שמור לי היום ואשאילך למחר, השאילני היום ואשמור לך למחר, כולם נעשו שומרי שכר זה לזה. **רמ״א -** וי״א [דהשאילני ואשאילך] ושמור לי ואשאילך או השאילני ואשמור לך, אפילו בחד יומא, הוי השומר שומר שכר ולא מקרי שמירה בבעלים (**טור** בשם **רש״י ונ״י ומרדכי פ׳ המפקיד**).

[אם באמת **הרמ״א** לא כתב את המופיע בסוגריים הרי שהכריע ששואל הוא גם שומר חפץ אבל שמור לי ואשאילך אין המשאיל נחשב פועל לטרוח להשאיל ורק השומר שכר הוא פועל ולכן מדויק הוי השומר שומר שכר].

ש״ך - הב״ח פסק **כרמ״ה וראב״ן.** וכתב שכן נראה **ששו״ע הכריע** וכן ׳נראה עיקר כדבריהם בש״ס׳.

נתיבות - טעם הרמ״ה, ׳דואשאילך מיד הכין עצמו למלאכה להושיט לו דבר הנשאל כמו בהשקיני מים׳.

[**עיקר המחלוקת** האם שואל הוא גם פועל שמירה או שיש לו רק אחריות החזרה לפי **רש״י** אינו פועל ולפי הרא״ש הוא פועל[105], לפי ביאור הנתיבות (וש״ך) ניתן לומר שהרמב״ם סבר שהמשאיל הוא הפועל של השואל].

השאילני גלימא שלך שהיא קלה וטול שלי שהיא כבדה

בבא מציעא פ״א: - הנהו בי תרי דהוו קא מסגו באורחא, חד אריך וחד גוצא. אריכא רכיב חמרא והוה ליה סדינא, גוצא מיכסי סרבלא וקא מסגי בכרעיה. כי מטי לנהרא שקליה לסרבליה, ואותביה עילוי חמרא, ושקליה לסדיניה דההוא ואיכסי ביה. שטפוה מיא לסדיניה. **אתא לקמיה דרבא**, חייביה. **אמרו ליה רבנן לרבא:** אמאי? שאלה בבעלים היא! אכסיף. לסוף איגלאי מילתא דבלא דעתיה שקליה, ובלא דעתיה אותביה.

רש״י - שאלה בבעלים היא - שבשעת השאלה היה המשאיל במלאכתו של שואל, ונשא סרבל שלו על חמורו, ומעביר לו על אמת המים. [**ברש״י** מדויק שבעליו עמו אינו על עצם ההשאלה, אלא על כך שהארוך סחב עבור הגוץ את הסרבל בנהר והוא פועל וסבל עבורו ולכן השאלת הסדין נחשבת בעליו עמו **וכן תירץ בב״י**].

רמב״ם - השמיט דין זה. **וראה״ש פסק דין זה כרמ״ה** [שלא חילק שדווקא הסוחב כבדה הוא הסבל].

שו״ע - אמר לו: השאילני גלימא שלך שהיא קלה וטול שלי שהיא כבדה, ובאו לסטים ונטלו האחת, הנשארת היא של בעל ראשון. **רמ״א -** דהוי ליה השאילני ואשאילך דהוי שאילה בבעלים. מיהו אם אין הדברים השאולים ביד השואלים, אלא ביד אחרים, כגון שראובן הניח המשכון ביד לוי בעד שמעון ושמעון השאיל דבר לראובן, לא מקרי שאלה בבעלים, דהא אין שמעון שומר לראובן, והוו שומרי שכר זה לזה (**מהרי״ק**).

האם מפסיד שכרו כאשר פטור מטעם בעליו עמו

קצות - בתשב״ץ משמע שכשפטור בפשיעה בעלים, מקבל שכרו, ואינו כן רק באומן שעיקר שכרו על העבודה, אולם מכל מקום נחשב שומר שכר, אם נגנב בבעליו אינו מפסיד שכר עבודתו כי לא קיבל שכרו על השמירה.

נתיבות - ׳ולא ידענא שום ספק בזה, דהא בב״מ דף נ״ח גבי בני העיר ששלחו שקליהן דאמר להפסיד שכרן, אף דשם הוי שכר שליחות ולא שכר שמירה, ואפילו הכי מפסיד כשנגנב, אם כן הכי נמי מפסיד שכר אומנות, כיון דקיי״ל

[104] נכתב גם מהרי״ק שורש ע״ז והכוונה שהוא אומר שכן דעת הרמ״ה אך אין הכרע שפוסק כן ויותר נראה שנוטה לרש״י ומהר״ם.

[105] וכן מוכרח בסימן ש״ז שהרא״ש מחלק בין חיוב שמירה של השוכר והשואל שהוא משעת הסתלקות הבעלים (שהתחיל להיות פועל) לבין היכולת החזרה מעסקת השכירות שזה במשיכה והתוספות שלא מחלקים לגבי שוכר ושואל נראה שסברו כרש״י.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

דשכירות אינה משתלמת רק לבסוף כשנתנו לו כמ״ש התוספות[106], והרי לא גמר מלאכתו כשלא החזירו מחמת שלא שמרו מגניבה, ופשוט׳.

שאלות ממבחנים

1. ראובן הפקיד אצל שמעון כספים וצ׳ק שניתן לראובן, ונגנבו באונס. ואחר כך חזר הגנב בתשובה והחזירם לשמעון השומר. ותבע ראובן את שמעון שיחזיר את הכספים ואת הצ׳ק ואמר שמעון איני יודע היכן הם מה הדין. **גמ׳ ב״ק ק״ח ע״ב למטה, הגהות רע״א כאן.**

בבא קמא ק״ח: - רבה זוטי בעי לה הכי: נגנבה באונס, והחזיר גנב בבית שומר ומתה בפשיעה, מהו? מי אמרינן: כיון דנגנבה באונס כליא ליה שמירתו, או דלמא כיון דהדרה הדרה לשמירתו? תיקו.

אם לא כלתה שמירתו חייב שאיני יודע היכן הנחתי הוא פשיעה כמבואר בסימן רצ״א סעיף ז׳

לרמב״ם ספק ומועילה תפיסה וליש״ש ספק ולא מועילה תפיסה.

הרמ״ה בשיטמ״ק הבין שמכיון שבדין הוכר הגנב הוכרע שאפילו שומר חינם אם הוכר הגנב צריך לעשות דין אם הגנב וכל שכן שומר שכר אפילו שכבר נשבע לכן לשיטת רבא נפשט הספק שלא כלתה שמירתו וסבר רע״א (וכן הקצות בסימן רצ״ד) שכן דעת הרא״ש והטור שהשמיטו דין זה. ראה החזירה הגנב לבית השומר ופשע בה בסיכום סימן רצ״ד.

לעניין צ׳ק מרמז לכך שאם צ׳ק נחשב שטר הרי הנידון שייך לסימן ש״א שומר חינם שפשע בעבדים שטרות וקרקעות.

2. שומר שכר שפשע בשמירתו ובעליו היו עמו, האם זכאי המפקיד שלא לשלם לו שכרו? ציין מקור. **קצות ס״ק ב׳ נתיבות ס״ק א׳ פת״ש ס״ק א׳ ראה האם מפסיד שכרו שפטור מטעם בעליו עמו.**

3. מה הדין בשומר שכר שהתנה להיות כדין שומר חינם ונגנב. האם מגיע לו שכרו? **פטור. ש״ך ס״ק ב׳**

[106] בבא קמא דף צ״ט. ד״ה אלא

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ו - האומנים שומרי שכר, ואם קלקלו, וטבח שנבל

מקורות

בבא מציעא פ׳:-פ״א. (משנה. כל האומנין שומרי שכר הן, וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות - שומר חנם).
בבא קמא צ״ח:-ק״א. (מתני׳. נתן לאומנין לתקן וקלקלו - חייבין לשלם... אם אומן קונה בשבח כלי; מתני׳. הנותן צמר לצבע והקדיחו יורה נותן לו דמי צמרו. צבעו כאור, אם השבח...(הלכה כר׳ יהודה בדף ק״ב.))
בבא מציעא ק״ט (דאמר רבא: מקרי דרדקי, שתלא, טבחא, ואומנא, וספר מתא - כולן כמותרין ועומדין דמי. כללא דמילתא: כל פסידא דלא הדר - כמותרין ועומדין דמי).

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

הסימן מתחלק לכמה נושאים:
חיוב אומן בשמירה - השאלה בדבר זה היא מדיני שומרים ממש דהיינו אחריותו אם נגנב החפץ וכדו׳, האחרונים נחלקו האם זה דווקא בחפצים שברשותו או אף שבעל הבית סילק שמירתו והאם יש חילוק בין אומן לשכיר יום.
אם אומן קונה בשבח כלי ואופן התשלום באומן ששינה - שאלה לגבי גובה התשלום של אומן במקרה שחייב.
בעל מלאכה או אומן שקלקל בידיים או בגרמי - אימתי חייב לשלם, האם דינו כמזיק בפשיעה או באונס או שאומן אינו כמזיק אלא חיובו כשומר (טבח שניבל וכן המראה דינר לשולחני).
סילוק אומן שקלקל - האם ניתן לפטרו מעבודתו קודם לזמן שסגרו ב׳הסכם העסקה׳.

חיוב אומן בשמירה

בבא מציעא פ׳:-פ״א. - משנה. כל האומנין שומרי שכר הן, וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות - שומר חנם.
מתיב רב נחמן בר פפא: וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות - שומר חנם. הא גמרתיו - שומר שכר! - לא, הא הבא מעות וטול את שלך - שומר שכר. - אבל גמרתיו מאי - שומר חנם? אי הכי, אדתני: וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות שומר חנם, נשמעינן גמרתיו, וכל שכן טול את שלך! - טול את שלך אצטריכא ליה. סלקא דעתך אמינא: שומר חנם נמי לא הוי, קא משמע לן. **[וכן פסק הרי״ף]** איכא דאמרי...
רש״י - כל האומנין - קבלנין המקבלין עליהן לעשות המלאכה בבתיהם. **אבל גמרתיו מאי שומר חנם -** דכל כמה דלא גלי דעתיה, ולית לן למימר דתפס ליה אאגריה - כלתה שמירת שכר פעולה, מדגמריה ואודעיה.
שומר חנם נמי לא הוי - דאינו שומרו לו עוד קאמר ליה. **קא משמע לן -** דאינו תופסו על שכרו הוא דקאמר ליה, אבל מדין פקדון - לא סליק נפשיה.
ב״י - ודקדקו תלמידי הרשב״א מלשון רש״י דאי אמר בהדיא טול את שלך דאיני שומרו עוד פטור.
שו״ע - כל האומנים שומרי שכר הם. וכולם שאמרו: טול את שלך והבא מעות, או שאמר ליה האומן: גמרתיו, ולא לקחו הבעלים הכלי, הרי האומן שומר חנם. אבל אם אמר האומן: הבא מעות וטול את שלך, עדיין הוא שומר שכר, כמו שהיה. **(רמ״א -** ואם אמר: טול את שלך ואיני שומרו עוד, פטור) (ב״י בשם תלמידי הרשב״א).
סמ״ע - דוקא אומן דינו כשומר שכר אבל לא שכיר יום [אך משמע בדבריו בדרישה ופרישה שהוא שומר חינם].
ב״ח - אין חילוק בין שכיר לקבלן, אלא לוקח החפץ לעבוד בביתו - שומר שכר. עובד בבית הבעלים - אינו שומר כלל.
ש״ך, קצות ומל״מ - להלכה אין חילוק בין שכיר לקבלן ובין עושה בביתו לעושה בבית בעל הבית כולם שומרי שכר.
מחנ״א - העיקר **כרש״י וכב״ח** שכל עוד בעל הבית עמו לא סילק שמירתו ממנו ואינו שומר כלל (אך אם סילק אף שאינו עובד בביתו כגון בשדה משמע שהוא כן שומר). ואם סילק, אם הפועל תופס החפץ בשכרו אפילו שכיר יום דינו כשומר שכר ואם אינו תופס בשכרו אפילו אומן דינו כשומר חינם להרבה ראשונים. **(ראב״ן, מרדכי ר׳ אחאי רמב״ם)**

אומן שקיבל את כל התשלום מראש

מחנ״א - לפי **ראב״ן, מרדכי ר׳ אחאי רמב״ם** שומר חינם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

גליא מסכת: שומר שכר ׳בהיא הנאה דשביק לאחריני ואוגיר לדידיה׳. **פת״ש:** וכפי הנראה נעלם ממנו דברי מחנ״א.
פת״ש - אם לנוחיות האומן החפץ נמצא אצלו וכל שכן אם עבודתו היא להוליך את החפץ ממקום למקום בזה ודאי שאם קיבל שכר עבור המלאכה דינו כשומר שכר.

אם אומן קונה בשבח כלי

ביאור המושג:

רש״י (קידושין מ״ח:) והכא באומן קונה כו׳ - כלומר הכא בשלא התנה להיות שכיר ימים אלא קבלן שקבל עליו לגמור המלאכה בכך וכך ובאומן קבלן כשמשביחו ועשה מן הזהב כלי קונה לזכות בכלי כשהוא משביחו קמיפלגי ר״מ סבר אומן קונה בשבח כלי ואין בזו לומר ישנה לשכירות כו׳ דכל מה שמשביח אינו מלוה על הבעלים אלא בכלי הוא זוכה וכשמחזירו לו בשכר הקצוב ההיא שעתא הרי הוא כמוכרו לו. **אין אומן קונה כו׳ -** והרי הוא כשאר שכירות.

משמעויות להלכה

בסימן ש״ו - אומן שקלקל האם משלם כפי שהחפץ היה שווה בעת שקיבלו שהרי כל מה שהשביח שייך לו או שמשמם כפי שהחפץ היה שווה בשעה שקלקל כי כל מה שהשביח שייך לבעלים.
בסימן של״ט - אם באומן יש בל תלין, אם הוא ככל שכירות יש בו, אם הוא כמוכר את שלו אין בו (אך ראה ערוה״ש).
אבן העזר סימן כ״ח - אומן שקידש בחפץ שהשביח אשה האם מקודשת.

פסיקת הלכה:

מחלוקת האם אומן קונה בשבח כלי מבוארת בהרחבה **בבא קמא צ״ח:-צ״ט:** דעת **רב אסי** שאומן קונה בשבח כלי. **רי״ף - גמ׳** אמר רב אסי לא שנו אלא שנתן לחרש שידה תיבה ומגדל לנעוץ בהן מסמר ושיברן אבל נתן לחרש עצים לעשות מהן שידה תיבה ומגדל ועשה מהן שידה תיבה ומגדל ושיברן פטור מ״ט אומן קונה בשבח כלי **ואסקא רבא** דכ״ע אין אומן קונה בשבח כלי ושמעינן מיניה דליתא לדרב אסי אלא חייב לשלם דמי שידה וכן הלכתא.
טור - וקיימא לן דאין אומן קונה בשבח כלי.
ב״ח - ואף על גב **דהרא״ש** לשם הביא דברי הרי״ף וכתב עליו ואין ראייתו ראיה וכו׳ אין משם ראיה שחולק אפסק האלפסי דלא כתב אלא לדחות הראיה אבל לדינא סבירא ליה להרא״ש דאין אומן קונה בשבח כלי וכדכתב בהמקבל לענין בל תלין (ויקרא יט יג) **והביאו רבינו לקמן בסימן של״ט סעיף ה׳** : **וקשה דבאבן העזר סימן כ״ח** כתב רבינו דמסקנת **הרא״ש כר״י** דאומן קונה בשבח כלי **וי״ל** דדוקא גבי קידושין מטעם חומרא דאשת איש דחמיר טפי כתב דיש להחמיר שלא לפטרה בלא גט ולשם כתבתי באריכות בסייעתא דשמיא.
רמב״ם ושו״ע (ומהרש״ל) - כרי״ף. **רמ״א -** עיין באבן העזר סימן כ״ח סעיף ט״ו.
ש״ך - ׳ולי נראה לפסוק דהוי ספיקא דדינא כי ראיתי **בה״ג** שפסק כרב אסי... וכן דעת **ר״י ור״ת**...׳ אולם אומן שקיבל את התשלום צריך לשלם לכל הדעות דמים כפי הכלי המושבח. **[נתיבות -** שבאופן זה לא הפקיעו קנין כסף].
בערוך השלחן [בסימן ש״ו ובסימן של״ט אות ו׳] משמע שהכריע כרמב״ם ושו״ע ושאין זה ספיקא דדינא.

נותן צמר לצבע

בבא קמא ק׳: - מתני׳. הנותן צמר לצבע והקדיחו יורה - נותן לו דמי צמרו.
צבעו כאור, אם השבח יתר על היציאה - נותן לו את היציאה, ואם היציאה יתירה על השבח - נותן לו את השבח.
לצבוע לו אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום - **רבי מאיר אומר:** נותן לו דמי צמרו ; **ר׳ יהודה אומר:** אם השבח יתר על היציאה - נותן לו את היציאה, ואם היציאה יתירה על השבח - נותן לו את השבח. **[והלכה כר׳ יהודה].**

ביאור למעשה מהו שבח ומהו הוצאה

רש״י - שבח - ההפרש בין כמה שהצמר שוה לפני הצביעה לכמה ששוה לאחר צביעתו. **וכן פירש הרמב״ם.**
הוצאה - עלות החומרים אם היו משל האומן וטורח האומן כשאר שכיר יום. **ולרמב״ם -** רק עלות החומרים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוספות, רא״ש וטור - שבח - ההפרש בין כמה שהצמר שוה לפני הצביעה לכמה שהיה אמור להיות שוה לאחר צביעתו אחרי שמקזזים את עלות האומן. הוצאה - עלות האומן.

ב״י [ויש״ש[107]] - גם **הרא״ש** מודה שההבנה הפשוטה היא **כרמב״ם** אלא ששינה מפירושו לפי מה שהבין **בירושלמי** ומכיון שההבנה הפשוטה אינה כירושלמי יש לומר שאם הבבלי היה מסכים לה היה מציין אותה בפירוש **והעיקר כרמב״ם**. ועוד שבהבנת הירושלמי יש כמה הבנות **ור׳ אלחנן** פירש בדרך אחרת.

דר״מ - ׳ואין דבריו נראין דמאחר דהרא״ש והתוספות דחו דברי רש״י מכח דברי הירושלמי אין בנו כח לחלוק ולומר דהירושלמי חולק על גמרא שלנו ויש לנו לפרש דברי התלמוד שלנו כדברי הירושלמי ולא לעשות מחלוקת במקום שאין צורך... **ולכן דברי רבינו שרירין וקיימין כן נראה לי׳.**

שו״ע - סָתַם כרמב״ם. **רמ״א -** כתוספות וראי״ש.

ש״ך מהרש״ל (והגר״א[108]) - העיקר כרש״י. וכדין כל יורד לשדה חבירו שלא ברשות וכן ניתן לפרש בירושלמי.

נתיבות - העיקר כרמ״א, פועל ואומן מקבלים עליהם אחריות מדין ערב על השבח שאמור להיות וכדין ׳אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטב׳ (המבואר בסיכום סימן שכ״ח) ולמסקנה נראה שהכריע שבמקרה זה אינו משלם מביתו. [**באולם המשפט חלק**, דעתו ב׳אם אוביר׳ מדובר במתבטל במזיד אך במקלקל בשוגג ודאי שלא קנסו והביא ראיות].

אמר בעל הכלי איני רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים

רמב״ם, טור ושו״ע - אמר בעל הכלי איני רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים אין שומעין לו, וכן אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו שאין האומן קונה בשבח כלי שעשה.

ראב״ד - אמר בעל הכלי וכו׳ עד אין שומעין לו. א״א אין לזה טעם עכ״ל[109].

חילוק בעושה ברשות וקלקל בין אומן להדיוט ובין עושה בשכר לעושה בחינם

ע״פ בבא קמא צ״ט: - שמואל - ׳טבח אומן שקלקל - חייב לשלם, בין בשכר בין בחינם׳ **כר׳ מאיר**.

רבי יוחנן - כחכמים ׳הנותן בהמה לטבח וניבלה, אומן פטור, הדיוט חייב, ואם נותן שכר, בין הדיוט בין אומן חייב׳! ׳...**כי הא דאמר רבי זירא:** הרוצה שיתחייב לו טבח, יקדים לו דינר.׳ **וכן פסקו רי״ף רא״ש ורמב״ם ושו״ע.**

יש להעיר שהביאור לחילוק הדין באומן שקלקל בין הנוטל שכר לעושה בחינם תלוי במחלוקת תוספות ורמב״ן.

תוספות[110] - הדיוט שקלקל הוא פושע מפני שלא היה לו להסכים לשחוט אומן שקלקל הוא אנוס ומזיק באונס כזה שהוא כעין גניבה[111] לתוספות פטור, אלא שמי שמקבל שכר מתחייב באחריות על אונס כעין גניבה.

רמב״ן[112] - לעולם מזיק באונס חייב ׳אלא שאין באומן הטועה במלאכתו משום מזיק׳ [ולכן נכון לדמותו לחיובי שומר].

---

[107] ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ט׳ אות כ״ז.

[108] ס״ק ה׳ בליקוט ׳אבל לפירוש ר׳ אלחנן...הוא כפשטיה...וזהו דעת הרמב״ם ושו״ע שסתמו **ופירוש הר׳ אלחנן מרווח יותר׳**

[109] ראשונים ואחרונים נחלקו על איזה חלק מדברי הרמב״ם חלק הראב״ד ומה הסיבה לכך שחלק.

[110] תוספות בבא קמא צ״ט: - אימא מפני שהוא נושא שכר - אבל בחנם פטור אף על גב דאדם מועד לעולם באונס כי האי לא מחייב אדם המזיק כדפרישית בריש המניח (לעיל דף כז: ושם).
תוספות בבא מציעא פ״ב: - וי״ל דנתקל הוי לרבי יהודה כעין גניבה דהוי קרוב לאונס ולכך פטור אדם המזיק ולא מחייב אדם המזיק אלא בדבר שהוא כעין אבידה דהוי קרוב לפשיעה כדאמר בהשואל (לקמן דף צד:) דאבידה קרובה לפשיעה וגניבה קרובה לאונס ורוח שאינה מצויה חשובה כעין אבידה ולהכי חייב בה אדם המזיק וכן משמע בהגוזל קמא (ב״ק דף צט: ושם ד״ה אימא) דפריך למאן דפטר טבח אומן שקלקל היכא דעביד בחנם...

[111] יש קצת קושי לתוספות, שלדבריו מוליך חיטין לטחון ולא לתתן דהיינו ששכח להשרותם במים, זה אונס כעין גניבה ולא כעין אבידה.

[112] חידושי הרמב״ן בבא מציעא פ״ב: - ועוד הביאו טבח אומן שקלקל דפטור בחנם ואמאי אדם מזיק הוא, וכי נמי סבירא לן אנוס הוא ליחייב, וזה ודאי קשה עליהם דכיון דמיחייב בשכר אלמא כעין גנבה ואבדה הוא ולאו אונס גדול ולאו אונס קטן הוא ופטרוהו בחנם, אלא שאין באומן הטועה במלאכתו משום מזיק, וסוף דבר כיון שהזכירו חכמים באונס נזקין אבן מונחת בחיקו ולא הכיר בה מעולם (ב״ק כ״ו ב׳), ונפל מן הגג ברוח שאינה מצויה (שם כ״ז א׳) הרי הזכירו סוף האונסין כלם, דרוח שאינה מצויה אפילו כאותה של אליהו במשמע...

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ספק טריפה

שו״ע - במה דברים אמורים, שניבלה בוודאי. אבל אם עשה בה טרפות הפוסלה מספק, כגון ששהה במיעוט סימנים, פטור. וכן אם מצא הסכין פגום, והוא בדקו תחלה, כיון דאיכא למימר בעצם המפרקת נפגמה, לענין ממון לא מפקינן מספק. **רמ״א -** אף על גב דאנו נוהגין לאסרו, אפילו הכי פטור מממון, וכן נראה לי. ואף על פי שיש מי שחולק (**תרומת הדשן**). ומכל מקום שכרו הפסיד, דדילמא בסכין פגום שחט (**ב״י בשם רבינו ירוחם והרא״ש**).

ש״ך - העיקר **כתרוה״ד**. ׳שכל חומרא שהיא מפורש בהדיא בהלכות שחיטות שביד הטבחים שלומדים מהן הלכות שחיטה הטבחים שבגבולינו, אם קלקל בהן חייב לשלם, שהרי ידע שאם נעשה קלקול זה תיאסר השחיטה והיה לו ליזהר׳ כיון שאסור לאוכלו הרי שבידיו גרם שהבהמה נמכרת בערך של נבלה ואין זה אונס. אך ספקות שלא מפורשים בהלכות שחיטה פטור וכן אם ׳מצא סכין פגום, והוא בדקו תחלה, כיון דאיכא למימר בעצם המפרקת נפגמה׳ פטור ובזה גם מודה תרוה״ד כי ׳מה היה לו לעשות׳ וכתב שכן פסק **מהרש״ל** לענין ספק שיהה שאסור מספק.

קצות - דן אלו פסולים נחשבים היזק בידים ואילו היזק שאינו ניכר שמבואר ב**סימן שפ״ה** בסיכום[113] שפטור בשוגג וראה ב**סיכום סימן שס״ג** שהכרעת הש״ך והאחרונים שאף שומר ששגג פטור בהיזק שאינו ניכר. הקצות דימה ספק שהייה להיזק שאינו ניכר שפטור בשוגג וספק הגרמה ועיקור למזיק בידיו שחייב שהיה לו להיזהר.

[יש להעיר **שהקצות** עצמו הביא דברי **הרמב״ן** שבשהה ממש זה היזק גמור וכן שהכריע נגד **מהרש״ל**]

נתיבות - בודק שניתק סירכות ונטרף אפילו לש״ך פטור שזהו היזק שאינו ניכר. שחיטה שלא כראוי נחשבת שהרג את הבהמה ומזיק בידיים ולא המונע יכולת בדיקה ומתוך כך נפסלת (משמע שפסול מספק בשחיטה אף בשהה חייב).

נוטל שכר רק על הכשרות והאם נוטל שכר על תנאי דינו כשומר שכר.

טור - והטבחים שלוקחין הכרכשתות מן הכשרות נקרא שפיר בשכר אף על פי שאין לוקחין כלום מן הטרפות כיון שאם לא נטרפה היה נוטל נמצא זה שכרו ועוד הכרכשתות שנותנין לו מן הכשרות הן הן שכרו גם על הטרפות. [**ב״י -** דברים של טעם הם] **ופסקו רמ״א.**

ש״ך - מהרש״ל על פי הטעם השני של הטור, כתב שגם על תרנגולים ששוחט באותו יום נחשב שומר שכר. [**רע״א -** אבל התשבץ חולק וסובר שדינו כשומר חינם[114]]

קצות[115] - הרשב״ץ פסק במקרה שאדם הראה דינר לשולחני מומחה על מנת שאם הוא טוב ישלם לו ונמצא שהוא רע שדינו כשומר חינם, מכיון שהוא רע נמצא למפרע לא היה אמור לקבל שכר במקרה זה. וכתב שכן נראה **מהרמב״ן. הקצות הסכים לדבריו** וביאר שלא קשה מדין הכרכשאות, שהרי כל שומר שכר שנגנב ממנו, משלם ואינו נוטל שכר על עבודתו (כמבואר בסימן ש״א) ואין אומרים שמכיון שלא קיבל שכר על השמירה חזר דינו להיות שומר חינם. במקרה של טבח שהטריף ששכרו ליטול מן הבהמה, כיון שהבהמה היתה כשרה והיה ראוי ליטול ממנה שכרו, אף שנבלה ואינו נוטל, נחשב שומר שכר. אבל במקרה שהתגלה למפרע שמלכתחילה לא היה ראוי ליטול שכר דינו כשומר חינם. [ודבריו מדוייקים בלשון הטור ׳שאם לא נטרפה (על ידו) היה נוטל נמצא זה שכרו׳].

[**יש לחדד** שהלוקח כלי לבקרו (שהתבאר בסימן ר׳) אינו נחשב שכר על התנאי (שאם לא לקח התבאר שלא נטל שכר), כיון שזה שהוא נוטל כלי, ויש לו יכול בחירה אם לקנותו, זה השכר ואינו מותנה, ואין השכר זה שיקנה בסוף].

---

[113] וראה שם בחלק העיון להגדרות שונות מה נקרא היזק שאינו ניכר.

[114] שו״ת תשב״ץ חלק א׳ סימן קי״ג - אף על פי שנוטלין שכר דבר ידוע מבהמות שהשכר ההוא בשביל הבהמות הם לוקחים אותו. והעופות דרך גמילות חסדים הם שוחטים אותם שאפי׳ אינם טבחי העיר לא היו נמנעים מלשחוט אותם בלא שכר. ועוד שאפילו השכר שנוטלין על הבהמות בשביל העופות הם ג״כ מה שכר הוא מגיע לטבח בתרנגול אחד לפי חשבון הבהמות והעופות אשר הוא שוחט בשביל אותה חלחולת אינו מגיע חצי פרוטה לעוף אחד ופחות מפרוטה לאו ממונא הוא. על כן אני אומר שהטבח פטור מדין מומחה בחנם.

[115] סימן רכ״ז ס״ק י״א (הפנה אליו בס״ק ח׳).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

המראה דינר לשולחני

בבא קמא צ״ט:-ק׳. - איתמר: המראה דינר לשולחני ונמצא רע, תני חדא: אומן - פטור, הדיוט - חייב, ותניא אידך: בין אומן בין הדיוט - חייב! **אמר רב פפא:** כי תניא אומן פטור - כגון דנכו ואיסור, דלא צריכי למיגמר כלל.

ריש לקיש אחוי ליה דינרא לרבי אלעזר, אמר: מעליא הוא, **אמר ליה [ר״ל]:** חזי דעלך קא סמכינא.

א״ל: כי סמכת עלי מאי למימרא? דאי משתכח בישא בעינא לאיחלופי לך, והא את הוא דאמרת: רבי מאיר הוא דדאין דינא דגרמי, מאי לאו ר׳ מאיר ולא סבירא לן כוותיה! **א״ל [ר״ל]:** לא, ר׳ מאיר וסבירא לן כוותיה.

מומחה שאינו צריך להתלמד שקיבל שכר

רשב״א - פטור, סיבת פטור של אינו צריך להתלמד היא אונס בשונה מאומן שניבל שהוא כעין גניבה (נראה כרמב״ן).

רמב״ם ורא״ש - חייב, כדין כל אומן שקיבל שכר. **וכן הכריע בב״י ופסק בשו״ע.**

ש״ך - מהרש״ל פסק כרשב״א, אולם אין די בדבריו כדי כנגד **תוספות, רא״ש, רמב״ם ושו״ע.**

שיהיה מוכח שסומך עליו

ר״י ורא״ש ומהרש״ל - אפילו לא אמר לשולחני ׳ראה שאני סומך עליך׳ שולחני חייב.

רמב״ם ריי״ף ורשב״א - אפילו הדיוט אם לא אמר לו ׳ראה שאני סומך עליך׳ או שמוכח כן - פטור. **וכן פסק ב״י.**

שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** וי״א כר״י ורא״ש ׳ומ״מ הסברא הראשונה נראה עיקר׳ **[וכן פסק הש״ך]**.

נתיבות - רואה בשכר ודאי שמוכיחים הדברים שסומך עליו וחייב לכל הדעות.

סילוק ופיטורי אומן שקלקל (כיום הצורך בשימוע כהתראה)

בבא מציעא ק״ט - רוניא שתלא דרבינא הוה, אפסיד, סלקיה. אתא לקמיה דרבא, אמר ליה: חזי מר מאי קא עביד לי! - אמר ליה: שפיר עביד. - אמר ליה: הא לא התרה בי! - אמר ליה: לא צריכא להתרות. רבא לטעמיה, דאמר רבא: מקרי דרדקי, שתלא, טבחא, ואומנא, וספר מתא - כולן כמותרין ועומדין דמי. כללא דמילתא: כל פסידא דלא הדר - כמותרין ועומדין דמי.

[למה צריך להתרות? הכוונה שאומנים אלו נשכרו לזמן קצוב והתחדש שניתן לחזור מ׳חוזה העסקה׳ קודם כלות הזמן שקצבו בלא להתחשב בכללים המבוארים בסימן של״ג אלא ישלם לו עבור מה שעשה והשביח ופוטרו לאלתר]

האם דווקא אומן לרבים לא צריך התראה

רמב״ם - ׳הואיל והעמידו אותן הצבור עליהם׳. **השגת הראב״ד -** וכן נמי אם שתלא דיחיד.

טור - ונראה שאין חילוק בין של יחיד לשל רבים מההוא עובדא דרוניא שתלא דרבינא הוה וסלקיה בלא התראה.

ב״י - רוניא היה שתלא של רבים רק המקרה שהפסיד היה אצל רבינא.

ב״ח - רוניא היה שתל של רבים שרבינא מכוח אחריותו על הציבור טיפל בהעסקתו.

הערת הרשב״א ונ״י ע״פ הראב״ד - אף שאינן צריכים התראה על הסילוק אבל צריך שיוחזקו ג׳ פעמים לקלקל.

שו״ע - כלשון הרמב״ם **רמ״א** וי״א כטור, והביא כיש אומרים את הערת הרשב״א ונ״י ע״פ הראב״ד.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. האם אומן קונה בשבח כלי? **ראה אם אומן קונה בשבח כלי.**

א. האם זה קנין גמור או משכון בעלמא. **קצות ונתיבות ס״ק ד׳ סבר כמשכון.**

ב. לסוברים שקונה, האם גם בהשביח קרקע שייך לומר שאומן קונה בשבח. **כן. נתיבות ס״ק ד׳**

ג. אם יש הבדל בין קבלן לשכיר. **פשט הדיון בדין אומן קונה הוא רק בקבלנות וזה שהעמידו שעובר בבל תלין בשכיר. ערוך השולחן - מיהו יש מי שאומר דאפילו מאן דס״ל אומן קונה בשבח כלי אינו אלא בקבלן ולא בשכיר יום [מע״מ] וטעמא דמסתבר הוא דשכיר יום אין עינו ולבו רק לשכירת יומו ולא לעשיית הכלי בשלימות [ומ״ש הש״ך למה לא מוקי הש״ס שם כן ל״ק כלל דהא שם מפורש עשה לי שירים ונזמים הרי שכרו לעשיית הכלי וסתם אומן הוא בקבלנות כמ״ש...]**

ד. למ״ד אין אומן קונה בשבח כלי האם יש אומן שקונה בשבח כלי לכו״ע.

נתיבות כתב - ׳דאפילו מאן דס״ל אין אומן קונה, היינו דוקא בשבח שנשבח הכלי של הבעה״ב, אבל ודאי אם הוסיף האומן נופך משלו לא נקנה להבעה״ב, דהא אין אדם זוכה בשלו לאחר רק במזכה ע״י אחר, ואפילו אם מקנה לו במה קנה הא כליו של לוקח ברשות מוכר לא קנה׳. וכן כתב רע״א על הש״ך ס״ק ד׳ (אך הגביל זאת ללא הקדים לו שכרו)

ערוך השולחן סימן שלט - ומשמע בש״ס [ב״ק צ״ט א] דכשאין האומן נותן כלום לכ״ע אינו קונה בשבח כלי והפלוגתא היא כשהאומן נותן משלו [וכ״כ בנה״מ בסי׳ ש״ו ס״ק ה׳] ויראה לי דעיקר הענין כן הוא דהפלוגתא היא כששניהם נותנים בהמלאכה כמו בחייטים שעיקר הסחורה נותנים להם והחייט נותן משלו החוטים והקרסים ודברים קטנים אבל בסנדלרים שהסנדלר נותן משלו העור וכל המכשירין הוי כמכירה וכשהאומן אינו נותן כלום משלו לכ״ע אינו קונה בשבח כלי [אמנם ק״ל משם קי״ב. דאלרכוכי פריך היינו שבחא] [ולענ״ד דבריו פלא שברש״י בקי״ב מפורש שאף שאין האומן מביא חומר משלו נחלקו וכך כותב הנתיבות בס״ק ג׳ שבלרכוכי אף שאינו מביא חומר[116] אלא שתירצו האחרונים[117] (ראה מילואי משפט הערה 25 ובביאורים והערות בסוף הנתיבות) שיש לחלק בין מעשה הדיוט כגון שבעל הבית הביא את הצמר והסממנים לבין צורף ונגר שמשייף את העצים ובמעשה גדול אף שלא הביא את החומרים שייכת המחלוקת, ומה שכתב שאם כל החומרים של האומן הכל מודים שהוא כמכירה הוא פשוט ואין צריך לראיה ובמה יקנה החפץ למעסיק?]

2. ראובן מסר לחייט בד כדי לתפור ממנו חליפה החייט דרש סכום של 2000 ל״י עבור העובדה. לאחר שסיים את עבודתו דרש תוספת של 1000 ל״י בטענה שהמחירים עלו. ראובן סרב לשלם את התוספת למרות שהווה בעובדה שהמחיר עלה בשיעור זה, בטענה כי סיכמו על מחיר נמוך יותר, כתוצאה מכך סרב החייט למסור לראובן את החליפה. הצדק עם מי? הסבר. **קצות ונתיבות ס״ק ד׳ מפורש שגם למ״ד אומן קונה בשבח כלי הוא כמשכון לפי הקציצה שפסקו אמנם ראה רע״א על הש״ך בס״ק ג׳ שהסתפק בעושה בחינם.**

3. ראובן מסר רכב למוסכניק לאחר תאונה, המוסך שם את ערכו לצורך הערכה של כדאיות טיפול ולאחר מכן תיקן אותו עשה עבודת פחחות וכן החליף את החלקים שנשברו ברכב בחדשים לאחר תום התיקון קודם ששילם ראובן נגנב הרכב מהמוסך. האם על בעל המוסך לשלם וכמה?

ראה חיוב אומן בשמירה שודאי בעל מוסך דינו כשומר שכר שחייב על גניבה לגבי השאלה כפי כמה האם בעל המוסך צריך לשלם כפי ערך הרכב שהגיע אליו לאחר התאונה הוא כפי הערך בשעת גנבתו זו בדיוק השאלה אם אומן קונה בשבח כלי לדעת רי״ף, רמב״ם טור ושו״ע אליו לשלם כפי ערך הרכב בשעת הגניבה ולדעת הש״ך זהו ספיקא דדינא והמוציא מחבירו עליו הראיה וישלם רק כפי ערכו בשעה שהגיעה למוסך ונראה שערוך השלחן הכריע כשו״ע לענין תיקוני פחחות ראה שאלה 1.ד שהבאנו שדעת ערוך השלחן שבזה הכל מודים שאין אומן קונה ושנראה מרש״י והנתיבות שלא כך.

---

[116] נתיבות המשפט ביאורים סימן שו ס״ק ג - ולפענ״ד תמוהין דבריו, דכל שהאומן קונה בשבח כלי אפילו השבח הוא ע״י דבר שאין בו ממש גמור, כגון שנתן לו בגד לרכוכי, קונה בהכלי בערך השבח שנשבח, כגון שמקודם היה שוה מנה ועי״י השבח שוה ק״ן, יש לו שליש בהכלי, ואין הצבע בלבד שלו רק שקונה שיעור שבח בהכלי, דהא בנתן לו כלי לרכוכי אמר בש״ס [שם צ״ט ע״א] אומן קונה, ושם אי אפשר לקנות הריכוך רק בגוף הכלי קונה שיעור שבחא.

[117] שו״ת בית אפרים אבן העזר סימן קי״ז - ונפלאתי דודאי כוונת הראב״ד דבצמר אין פעולת האומן ניכרת דמעשה הדיוט הוא וצובע שכיר בעלמא הוא רק השבח סימנים ניכרין בו משא״כ בעצים דמעשה ידי אומן ניכרת בו ואומונתו זהו סימנים וכיוצא בזה כתבו הרמב״ן והרשב״א ביבמות דף ק״י גבי טול דינר כו׳ דאיכא למימר דשייך ביה שחכמתו מכר לו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

4. האם יכול בעל החפץ לומר לאומן תן לי דמי המוצר או האם האומן יכול לומר לבעל הבית טול דמי החפץ. אם לא רוצה לקחת, האם חייב לשלם, והאם יש בזה משום בל תלין. בל תלין **קצות כאן ס״ק ג׳ ועיין סימן של״ט קצות ס״ק ג׳**

ראה אמר בעל הכלי איני רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים

5. א. מה הדין אם נתן לנגר עצים לעשות ריהוט טוב ועשה ריהוט גרוע, האם יכול לדרוש את העצים כמו שנתן לו. **סעיף ג׳**

לא. ראה אמר בעל הכלי איני רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים

ב. נתן בהמה לטבח ונבלה, מה הדין בודאי ובספק **סעיף ה׳**

ראה חילוק בעושה ברשות וקלקל בין אומן להדיוט ובין עושה בשכר לעושה בחינם **וספק טריפה.**

ג. נתן דולרים לבדיקה ואמר לו טובים הם, ונמצאו מזוייפים **סעיף ו׳**

ראה המראה דינר לשולחני.

6. אומן ששינה ממה שציוהו בעל החפץ, ועשה דבר אחר או צבע בצבע אחר האם חייב בעל החפץ לשלם לאומן. **סעיף ג׳**

ראה נותן צמר לצבע **בעל החפץ חייב לשלם כפי השיעור שם ואינו יכול לומר** אינו רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים.

7. אומן ששבר כלי האם חייב לשלם, האם יש בזה לפנים משורת הדין לוותר לאומן והאם יש הבדל בין אומן עני לאומן עשיר והאם חייב לשלם לו שכר עבודה. **עיין סימן ש״ד סעיף א׳ - ט״ז וסמ״ע**

8. נתן מעות לסופר לכתוב ספר תורה, מי משלם את ההגהה? **סעיף ח׳ ברמ״א**

רמ״א סעיף ח׳ - הנותן מעות לחבירו לכתוב לו ס״ת ונמצא בו טעות, וצריך לשכור אחר שיגיה אותו, אם הם טעיות שדרך סופרים לטעות, אין הסופר חייב כלום. אבל אם טעה כל כך שאין דרך לטעות, חייב. ומכל מקום אזלינן בתר המנהג, אם מנהג המקום שכותבי ספרים מגיהים אף זה, צריך להגיה. ובסתם המקומות שאין על הסופר להגיה, אם עמד והגיה מעצמו, חייבים הבעלים לשלם לו (תשובת רשב״א)

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות שוכר
(כולל חכירות
וקבלנות)

צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים הלכות שוכר

סימן ש״ז - דיני השוכר וחיובו ופטורו ואם השאיל או השכיר 79
סימן ש״ח - השוכר בהמה לרכוב עליה כמה יטעון עליה 83
סימן ש״ט - השוכר את הבהמה לילך למקום ידוע והוליכה למקום אחר 86
סימן ש״י - השוכר את החמור ונסתמא או מת או נשבר 88
סימן שי״א - השוכר הספינה ופרקה בחצי הדרך או טבעה בחצי הדרך 92
סימן שי״ב - המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב או סתם 94
סימן שי״ג - המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה באיזה מקום רשאי להשתמש 99
סימן שי״ד - מה הדברים שעל המשכיר לעשות או על השוכר 101
סימן שט״ו - דין המשכיר בית על תנאי 102
סימן שט״ז - המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב ורצה השוכר להשכירו לאחרים 103
סימן שי״ז - אמר השוכר: פרעתי שכר הבית, והמשכיר אומר: לא פרעת 106
סימן שי״ח - השוכר רחים מחבירו ושוב לא נצטרך 107
סימן שי״ט - מי שהטעה חבירו עד שהכניס פירותיו לביתו 108
הלכות חכירות וקבלנות 109
סימן ש״כ - מקבל או חוכר מחבירו היאך יתנהג זה עם זה 109
סימן שכ״א - המקבל בית השלחין ושדה האילן ויבשו 110
וסימן שכ״ב - המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה 110
סימן שכ״ח - דין מקבל שרוצה להסתלק מפני רעת השדה 114
סימן שכ״ט - המקבל שדה לזמן ומת והניח בן 115

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ז - דיני השוכר וחיובו ופטורו ואם השאיל או השכיר

מקורות

בבא מציעא צ״ט. (אמר רב הונא: השואל קרדום מחבירו, בקע בו - קנאו. לא בקע בו - לא קנאו. למאי? אילימא לאונסין - מאי שנא פרה דמשעת שאילה? אלא לחזרה, בקע בו - לא מצי הדר ביה משאיל, לא בקע בו - מצי משאיל הדר ביה).

בבא מציעא ל״ה:-ל״ז. (השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה).

תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק ח (אין הפועל רשאי ..לחרוש בפרתו ערבית ולהשכירה שחרית).

ראשונים ופסיקת הלכה

תחילת חיוב השוכר בגניבה ואבידה

[בבא מציעא צ״ט. - אמר רבי אלעזר: כדרך שתקנו משיכה בלקוחות - כך תקנו משיכה בשומרים.

בבא מציעא פ׳: - שמור לי ואמר לו הנח לפני - שומר חנם.

בבא מציעא צ״א., כתובות ל״ד: - רב פפא אמר: משעת משיכה איחייב לה במזונותיה].

רא״ש - משעה שנסתלקו הבעלים. (**קצות -** טעמו תחילת עבודה כפועל).

תוספות - שומרים משעת הסתלקות בעלים, שואל ושוכר משעת משיכה **[בב״י** כתב שהתוספות כרא״ש].

רמב״ם ורש״י[118] - משעת משיכה. **וכן פסק הש״ך** (בסימן רצ״א)

ב״י ורמ״א וקצות[119] השוו בין דעת רא״ש לתוספות **אך הגר״א[120] ומחנ״א[121]** ציינו שהתוספות מחלק.

שו״ע סימן ש״ז - סתם - כרמב״ם, וי״א - כרא״ש.

שו״ע בסימן רצ״א - ויש מי שאומר - כרא״ש ויש מי שאומר - כרמב״ם.

הערת נתיבות - אם הקדים שכרו יועיל גם לרמב״ם להתחייב שפועל משתעבד בכסף.

תחילת חלות השכירות לעניין שאין יכולים לחזור בהם

בבא מציעא צ״ט. אמר רב הונא: השואל קרדום מחבירו, בקע בו - קנאו. לא בקע בו - לא קנאו. למאי? אילימא לאונסין - מאי שנא פרה דמשעת שאילה? אלא לחזרה.

ופליגא דרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: כדרך שתקנו משיכה בלקוחות - כך תקנו משיכה בשומרים.

רב הונא - משעת שימוש.

רבי אלעזר - משעת משיכה. **וכן הלכה.**

נתיבות[122] - אם השתמש ללא משיכה (כגון ספסל) גם כן נקנה לשואל לאחריות ולחזרה.

שוכר שהשאילה לאחר ומתה כדרכה

בבא מציעא ל״ה: - השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה - ישבע השוכר שמתה כדרכה, והשואל ישלם לשוכר. **אמר רבי יוסי:** כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו? אלא, תחזור פרה לבעלים.

בבא מציעא ל״ו: - אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יוסי.

שהמשכיר אינו יודע שמתה כדרכה אף שיש עדים

הלכה כר׳ יוסי וכפשט המשנה ומשלם השואל למשכיר.

---

[118] רש״י מסכת בבא קמא דף עט עמוד א - גמ׳. תיקנו משיכה בשומרים - שלא יתחייב שומר בשמירה עד שימשוך.

[119] סימן ש״ז ס״ק א׳

[120] סימן ש״מ ס״ק ט״ז.

[121] מחנה אפרים הלכות שומרים סימן ז׳

[122] סימן ש״מ ס״ק ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שהמשכיר יודע שמתה כדרכה

תלוי בהבנת טעמו של רבי יוסי.

תוספות והגהות מרדכי - השואל משלם לשוכר. טעם ר׳ יוסי הוא שהשוכר יש עליו חזקת חיוב כל עוד לא נשבע או הביא ראיה לפטור ולכן רשאי המשכיר לומר לו ׳אל תשבע ואל תביא עדים׳ כי איני תובע אותך.

רא״ש, רמב״ם, ריי״ף ור״ן - השואל משלם למשכיר. טעם ר׳ יוסי הוא ׳דחשיב כאילו השאילו בשליחות המשכיר׳ [ההתחייבות לשלם של ד׳ שומרים היא מול בעלי החפץ ולא מול מי שמסר להם בפועל לשמור].

סמ״ע, ב״ח וש״ך - הלכה כרא״ש ורמב״ם.

אם אמר לשוכר אם תרצה תשאילנה ויהיה דינך עם השואל ודיני עמך

רא״ש - ישלם שואל למשאיל. **וכן פסק שו״ע.**

כשהשאיל למשכיר

ש״ך - חייב לשלם לו ולהעמיד לו בהמה אחרת כל ימי השכירות **והאמרי ברוך חולק** (שודאי המשכיר שאמר יהיה דיני עמך התכוון דווקא שמשכירו למשכיר אחר ולא שמחזירו לבעלים)

שומר חינם שמסרו לשומר שכר מדעת בעלים מי משלם השכר

שיטמ״ק - מהר״י כץ כתב פטור הבעלים מלשלם לשומר שכר ורק השומר חינם משלם אף כחויב השומר שכר לשלם לו. **ומהר״ם סרקסטא כתב** שבעלים משלמים לשומר שכר וצ״ע.

מכה העשויה להתרפאות (מופיע גם בסימן ש״מ)

רא״ש - חכמי צרפת כתבו פטור מלשלם. **ויש מחייבים.**

טור - הביא דברי אביו, **ב״י ודר״מ -** בסימן ש״מ סתם הטור כחכמי צרפת שפטור (וכן פסק מהר״ם).

שו״ע - יש אומרים שהוא פטור מלשלם... ויש מחייבים. **רמ״א -** והסברא הראשונה נראה עיקר.

סמ״ע - הטור סתם בסימן ש״מ כמחייבים משום ששם מדובר שכחש הבשר מאליו (ושואל חייב באונסין אך לא התחייב באופן זה) וכאן כתב דברי המחייבים באחרונה שבסימן ש״ז מכוח מכה והיזק ובזה העיקר שחייב.

ש״ך - אין לחלק כחילוק הסמ״ע והעיקר כרמ״א והב״י שהטור כן הכריע לפטור **ומהרש״ל** פסק כמחייבים. ומ״מ הוא ספיקא דדינא.

קצות - יש לחלק בין היזק הבא ממילא שבו יש לומר הרי שלך לפניך לבין הוזק בידיים שלא כש״ך.

נתיבות[123] - העיקר שהדין מסופק אך זה דווקא שיחזור לקדמותו לגמרי אך ישאר בו חסרון קצת משלם כל הנזק כמו שהוא עכשיו.

שבות יעקב רע״א ונתיבות - הוצאות ריפוי כדי שתתרפא ודאי שחייב לשלם לכל הדעות.

קניין שכירות מטלטלין בכסף (מובא גם בבית יוסף סימן ש״ז)

ר׳ ירוחם בשם רמב״ן ור״ן - נקנה בכסף שלא שייך בזה שהמשכיר יאמר לשוכר נשרפו חיטיך בעליה.

נ״י בשם הרשב״א[124] ׳וכך הסכימו האחרונים׳ - נקנה במשיכה.

שו״ע סימן קצ״ח - הביא דברי הר״ן כי״א ללא חולק.

רע״א - נ״י, רשב״א, טור לא נקנה במעות ולענין תשלום אין נפקה מינה שהרי גם אם ישרף יצטרך להחזיר לו דמי שכירות.

---

[123] סימן ש״מ ס״ק ג׳

[124] בבא מציעא דף נ״ז. מובא בבית יוסף סימן ש״ז סעיף ז׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

פת״ש - שער משפט תמה איך פסק ב״י כר״ן והרי זה ספיקא דדינא ותירץ שמכיון שמעיקר הדין מעות קונות רק יש ספק בתקנה אין ספק מוציא מידי ודאי ובכל זאת סיים בצ״ע.

נתיבות[125] **-** כתב בפשטות שמועיל.

שאלות ממבחנים

1. ב. שומר אם צריך קנין? **סימן רצ״א סעיף ה׳, סימן ש״ז סעיף א׳**

ראה **תחילת חיוב שמירת השוכר לעניין חיובו בגניבה ואבידה** **ותחילת חלות השכירות לעניין שאין יכולים לחזור בהם.**

2. א. מה הדין בשומר חינם על חפץ, ומסרו מדעת הבעלים לשומר שכר לשמור ונגנב או שאבד, למי ישלם השומר שכר? **סעיף ה׳, פת״ש א׳ ראה** **שומר חינם שמסרו לשומר שכר מדעת בעלים מי משלם השכר**

ב. שוכר בית שביטח הבית בחברת ביטוח ושילם דמי הביטוח, ונשרף הבית, מי זוכה בדמי הביטוח? **עיין באור שמח הלכות שכירות פרק י׳ ופתחי חושן חלק ד׳ פרק ו׳ סעיף י״ט**

פתחי חושן חלק ד (שכירות) פרק ו - נפל הבית או נתקלקל סעיף יט

יט. השוכר שביטח את הבית על חשבונו, שלא בציווי המשכיר, ונפל או נשרף, נראה דעת רוב הפוסקים שהפיצוי שמקבל מחברת הביטוח שייך לו ולא למשכיר, ויש אומרים שחולקים ביניהם. (ובהערה מ״ד האריך בנימוק).

ג. המשכיר בית, והשוכר קיבל אחריות על שריפה, והמשכיר עשה ביטוח נגד שריפות, ונשרף הבית, האם השוכר חייב לשלם אף על פי שהביטוח משלם למשכיר? **שם ומשפטיך ליעקב חלק ב׳ סימן ל״ב**

3. מה הדין שכר פרה ונולד בה מכה בפשיעת השומר שלא מחמת מלאכה וסוף המכה להבריא. **סעיף ו׳**

ראה **מכה העשויה להתרפאות**

[125] סימן קצ״א ס״ק י״ב.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון כללי הלכות שוכר

בגדר השכירות

השוכר הינו אחד מד׳ השומרים ולהלכה נפסק שדינו כשומר שכר כלומר שהשוכר מתחייב למשכיר חיובי שמירה כפי ששומר שכר מתחייב למפקיד את חיובי שמירה. אולם מה גדר חיובו של המשכיר לשוכר האם הוא משתעבד לשוכר, האם לשוכר ישנה בעלות מסויימת על החפץ שכן בזה שונה גדר השוכר מן השומר שכר שכן השומר שכר אסור לו להשתמש בחפץ ואם השתמש בו הוא נחשב שולח יד, בשומר שכר היוזמה היא של המפקיד ורצונו של המפקיד הוא שישאר החפץ אצל השומר רק הנאתו היא מהכסף שהוא מקבל מן המפקיד בשונה מהמשכיר שהיוזמה היא של השוכר ורצונו שהחפץ ישאר אצלו ורק הנאתו של המשכיר מהכסף שהוא מקבל מהשוכר.

(מקורות:

בקע בו קנאו

כדרך שתקנו

שכירות קניא/ לא קניא)

נציג כמה אפשרויות

רמב״ם[126] וקצות[127] - קנין גמור לזמן של החפץ לפירותיו

נתיבות[128] - שעבוד הדדי בלבד

אפשרות ג׳ - קנין גמור שמתחדש כל יום ולמשך שאר התקופה שעבוד.

נפק״מ

- **מחילה על המשך התקופה בדיבור או דווקא בקניין. (לקצות** דווקא מחילה בקניין מועילה)
- **מת משכיר ויתומים חזרו בהם.**

[126] רמב״ם הלכות שאלה ופקדון פרק א׳ הלכה ה׳: והשוכר קנה הגוף לפירותיו עד זמן קצוב בדמים שנתן והשואל קנה הגוף לפירותיו עד זמן קצוב ולא נתן כלום.

[127] קצות החושן סימן שט״ז ס״ק ג׳

ועוד נראה לענ״ד שאין השוכר נפטר בדיבור בעלמא לפי מ״ש הריב״ש סי׳ תק״י דאם השוכר מוחל למשכיר אחר שנקנה לו בקנין הראוי לשכירות לא מהני אלא א״כ היה קנין מחדש משוכר למשכיר וע״ש.

[128] נתיבות המשפט ביאורים סימן שי״ז ס״ק ב׳

ובפרט לפי מה שכתבתי בכמה דוכתי [סימן שי״ב סק״ה וסימן שט״ו סק״א ועוד] דשוכר אין לו רק חיוב הגוף על המשכיר להעמיד לו בית.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ח - השוכר בהמה לרכוב עליה כמה יטעון עליה

מקורות

בבא מציעא ע״ט :-פ׳ : (ע״ט : - השוכר את החמור לרכוב עליה - שוכר מניח עליה כסותו ולגנותו ומזונות של אותה הדרך, מכאן ואילך חמר מעכב עליו... ; השוכר את החמור לרכוב עליה איש - לא תרכב עליה אשה, אשה - רוכב עליה איש. ואשה - בין גדולה ובין קטנה אפילו מעוברת ואפילו מניקה ; פ׳. - השוכר את החמור להביא עליה חטין והביא עליה שעורין - חייב, תבואה והביא עליה תבן - חייב, מפני שהנפח קשה כמשאוי. להביא לתך חטין והביא לתך שעורין - פטור, ואם מוסיף על משאו - חייב? וכמה יוסיף על משאו ויהא חייב? סומכוס אומר משום רבי מאיר : סאה לגמל, שלשה קבין לחמור ; פ׳ : - תנו רבנן : קב לכתף).

ראשונים ופסיקת הלכה

׳השוכר את החמור לרכוב עליה איש - לא תרכב עליה אשה׳ - הרכיב אישה ומתה הפרה

רמב״ן, מ״מ בשם הרשב״א - פטור מלשלם. (אין זה פשיעה מחייבת בתשלומים אלא לכתחילה אין עושים זאת ואם מנהג המקום שדורשים יותר כסף עבור אישה ישלם יותר).

דר״מ - בראי״ש ובתלמידי הרשב״א משמע שחייב.

שו״ע - סָתם ׳לא תרכב עליה אשה׳. **רמ״א -** (והא הדין לעכו״ם) **(מרדכי)** מיהו י״א - כרמב״ן ויש חולקין. ולכל הדעות אם מנהג המקום שדורשים יותר כסף עבור אישה ישלם יותר.

ט״ז (וגר״א[129]) - הלכה שחייב וכמו שפסק שו״ע לגבי השוכר בהמה לשאת עליה משקל ידוע והוסיף על משאו.

ש״ך ונתיבות - אם רכב עליו גוי לכל הדעות חייב, שגוי אינו חס על בהמה של ישראל, וזו פשיעה גמורה.

השוכר את הבהמה לשאת עליה משקל ידוע והוסיף על משאו

בבא מציעא פ׳. - וכמה יוסיף על משאו ויהא חייב? סומכוס אומר משום רבי מאיר : סאה לגמל, שלשה קבין לחמור. [בגמרא (לגבי ספינה) מבואר ששיעור זה הוא אחד משלושים ממשא הבהמה הרגיל].

רמב״ן - אם השוכר לא חרג מהמשקל הרגיל שבהמה זאת ראויה לישא, אף שאין לו לעשות כן הוא פטור.

רמב״ם[130] - השוכר את הבהמה לשאת עליה משקל ידוע והוסיף על משאו אם הוסיף חלק משלשים על השיעור שפסק עמו ומתה חייב פחות מכאן פטור אבל נותן הוא שכר התוספת. **וכן לשון שו״ע ורמ״א לא השיג.**

ב״י - בראי״ש משמע שחייב. **וכיון שדבריו מסכימים לרמב״ם כן ההלכה.**

הערת תלמידי הרשב״א - יש לחלק בין מקרה שהמשכיר ציין את המשקל שאליו מיועדת הפרה שבזה יש לומר שהוא מקפיד על המשקל מפני שיודע שבהמתו חלושה ובזה חייב השוכר לבין מקרה שהשוכר ציין את המשקל שבזה יש לומר שהמשכיר לו מקפיד והיה מסכים על משקל גבוה יותר. **ב״י -** ׳ודברי טעם הם ודברי הרא״ש בתשובה מסכימים לזה ואף דברי הרמב״ם יכולים להתפרש על פי דרך זה׳.

[שורש המחלוקת היא האם חריגה מהסיכום היא פשיעה בשמירה **לרמב״ם** ולהלכה זה פשיעה בשמירה ולכן אף שסופו באונס יש לתלות שהו אונס מחמת הפשיעה **ולרמב״ן** אין זו פשיעה בשמירה שהרי הבהמה ראויה ליותר אלא חוסר הוגנות כלפי הבעלים אך לתלות את האונס מחמת החריגה שאין זה פשיעה בשמירה].

קצות - אין הכרח בראי״ש שסבר כרמב״ם.

הגר״א - לרמב״ם, שו״ע והרא״ש חייב. ולשיטת **רש״י, תוספות ורמב״ן וש״פ** פטור.

---

[129] הגר״א משווה דין זה לדין השוכר את הבהמה לשאת עליה משקל ידוע והוסיף על משאו, ומשווה לסימן ש״ט סעיף ג׳ כלומר ששיטתו שפסיקת רמב״ם שו״ע והרא״ש היא שחייב. הוא כן מביא בס״ק ד׳ ששיטת רש״י תוספות ורמב״ן וש״פ שפטור.

[130] הלכות שכירות פרק ד׳ הלכה ו׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הנפח קשה כמשאוי

בבא מציעא פ׳. - אביי אמר - קשה כמשאוי תנן, נפחא כי תקלא, ואי מוסיף שלשה קבין [ללתך שעורים הקלים] - חייב.

רבא אמר - קשה למשאוי תנן, תקלא כי תקלא, ונפחא הוי תוספת. [ורק שהוסיף על שיעור שהם במשקל לתך חיטים] חייב. **וכן הלכה.**

קב לכתף

בבא מציעא פ׳: - אמר מר: קב לכתף. אם איתא דלא מצי ביה - בר דעת הוא, לשדיה!

אמר אביי: בשחבטו לאלתר.

רבא אמר: אפילו תימא בשלא חבטו לאלתר, לא צריכא אלא לאגרא יתירא.

רב אשי אמר: הוא סבור חולשא הוא דנקיט ליה.

רא״ש ורמ״ה - הלכה **כרב אשי** (אפילו שלא חבטו לאלתר) ולא **כרבא ואביי**. (כן הבינו **הטור והב״י**)

רמב״ם[131] - השוכר את **הבהמה** לשאת עליה משקל ידוע והוסיף על משאו אם הוסיף חלק משלשים על השיעור שפסק עמו ומתה חייב פחות מכאן פטור אבל נותן הוא שכר התוספת..

הכתף שהוסיף על משאו קב אחד הוזק במשא זה חייב בנזקיו, שאע״פ שהוא בן דעת והרי הוא מרגיש בכובד המשא יעלה על לבו שמא מחמת חוליו הוא זה הכובד.

הערת הרמ״ה - חייב רק בנזק ולא בד׳ דברים. [**קצות - בשיטמ״ק** כתוב שחיובו מדינא דגרמי (וכן כתב **הב״ח**).

נתיבות - לא הוה רק כממונו שהזיק...ואף שע״י גרמא שלו...מ״מ לא הוה רק גורם דפטור מד׳....

שו״ע - כתב לשון הרמב״ם.

ב״ח - ודאי שצריך לשלם שכר על התוספת ואין לחלק בין אדם בין אדם לבהמה (כמו שחילק הפרישה שהיה לו לשים לב ולהתנות) ונדחק להעמיד שגם הרמ״ה והרא״ש מסכימים לדין זה. **והביאו רע״א.**

גם בגר״א[132] ניתן להבין כב״ח שלא נפסק כרבא שהברייתא נאמרה לגבי שכר ולפיכך פירושה שרק בתוספת קב יש לשלם תוספת שכר, אלא כרב אשי שנאמרה לגבי היזק, אבל תוספת שכר אפילו פחות מכשיעור חייב.

הקצות כתב שבחבטו לאלתר כן חייב בד׳ דברים **ונתיבות חלק** שגם בזה פטור וחייב רק בנזק.

שוכר שלא מדעת

אינו עומד להשכרה או עומד להשכרה ומיחו בו בני ביתו של המשכיר - גזלן (כשואל שלא מדעת).

עומד להשכרה - אינו גזלן. **קצות ונתיבות -** ומכל מקום חייב במתה מחמת מלאכה ׳רצה פחתה נוטל׳.

לקחו להציל את שלו ורוצה ליתן לבעל החמור הפסדו

רמ״א - לא הוי גזלן דתנאי ב״ד הוא (**תרומת הדשן**) כדלעיל סימן רס״ד סעיף ה׳

רמ״א סימן רס״ד סעיף ה׳ - ובעל היין חייב לשפוך יינו כדי להציל דבש חבירו, הואיל והבעלים אומרים לשלם לו (**טור בסימן רע״ד בשם הרא״ש**). (ויש חולקין) **(שם בשם הרי״ף והרמ״ה).**

סמ״ע שם - טעם המחלוקת האם מכיוון שאין לאדם הפסד הוא מחויב מכח השבת אבדה או שהוא יכול לומר טוב לי ביין שלי ולכן כאשר מדובר אובדן רווח כספי והתנו לכל הדעות מחויב להציל.

רע״א - בתרומת הדשן משמע שהבין שגם במניעת רווח שהתנו נחלקו **רי״ף ורמ״ה** עם **הרא״ש.**

סמ״ע סימן ש״ח - כאן אף החולקים מודים כיוון שלא גילה בדעתו במפורש שאינו רוצה.

---

[131] שכירות פרק ד׳ הלכות ו׳ וז׳

[132] ס״ק ה׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הגר״א - כסברא הראשונה שם בסימן רס״ד וסימן רע״ד ועסמ״ע.

שאלות ממבחנים

1. השוכר פועל סבל, והעמיס עליו יותר ממה שרגיל לסחוב, והוזק, האם השוכר חייב בנזקיו? ומדוע? **סעיף ז׳**

חייב, ראה קב לכתף אף שהוא בן דעת והרי הוא מרגיש בכובד המשא, יעלה על לבו שמא מחמת חוליו הוא זה הכובד.

2. השוכר רכב להובלות והטעין עליה יותר מהמשקל המותר והרכב ניזוק, מה דין השוכר? פרט? **סעיף ה׳**

ראה השוכר את הבהמה לשאת עליה משקל ידוע והוסיף על משאו וקב לכתף

בבא מציעא פ׳: - כור לספינה.. אמר רב פפא: שמע מינה סתם ספינות בת תלתין כורין. מבואר בגמרא שאין חילוק בין אדם בהמה וספינה כל שהוסיף על המשקל המותר אם הוסיף בשיעור של יותר מאחד משלושים חייב בנזקה.

הוסיף פחות מאחד משלושים אינו חייב בנזקה אבל נותן שיעור התוספת (אם הוא קיים) ונידון זה לכל הדעות דומה לבהמה, שאף לסמ״ע שחילק (ראה קב לכתף) בין אדם לבהמה, השוני הוא דווקא באדם שהיה לו לשים לב ולהתנות.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ט - השוכר את הבהמה לילך למקום ידוע והוליכה למקום אחר

מקורות

בבא מציעא ע״ח (משנה. השוכר את החמור להוליכו בהר והוליכו בבקעה, בבקעה והוליכו בהר..)

בבא מציעא פ׳. משנה. השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה, אם נשבר הקנקן - פטור. בבקעה וחרש בהר, אם נשבר הקנקן - חייב. לדוש בקטנית ודש בתבואה - פטור, לדוש בתבואה ודש בקטנית - חייב, מפני שהקטנית מחלקת).

ראשונים ופסיקת הלכה

השוכר את החמור להוליכו בהר והוליכו בבקעה, בבקעה והוליכו בהר

בבא מציעא ע״ח. - משנה. [רישא] השוכר את החמור להוליכו בהר והוליכו בבקעה, בבקעה והוליכו בהר, אפילו זו עשר מילין וזו עשר מילין, ומתה - חייב.

[סיפא] השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה, אם החליקה - פטור, ואם הוחמה - חייב. להוליכה בבקעה והוליכה בהר, אם החליקה - חייב, ואם הוחמה - פטור, אם מחמת המעלה - חייב.

גמרא. מאי שנא רישא דלא קא מפליג, ומאי שנא סיפא דקא מפליג?

אמרי דבי רבי ינאי: רישא - שמתה מחמת אויר, דאמרינן אוירא דהר קטלה ואמרינן אוירא דבקעה קטלה. **רבי יוסי בר חנינא אמר:** כגון שמתה מחמת אובצנא.

רבה אמר: כגון שהכישה נחש.

רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: הא מני רבי מאיר היא, דאמר כל המעביר על דעת של בעל הבית נקרא גזלן. [ואין הלכה כרבי מאיר שאין חכמים מודים לו בזה]

האם ר׳ יוחנן חלק על האוקימתות האחרות ואם כן אין לפסוק אותם?

טור ורא״ש - פסק את האוקימתות האחרות ודווקא שאויר מקום משונה וביום קשה או שמצויים בו נחשים.

רמב״ם - השמיט את האוקימתות האחרות.

שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** הזכיר דעת הטור והרא״ש.

הערת רע״א - בדין שאם הוחמה מחמת מעלה שחייב הוא אף בשמירה בבעלים שהוא נחשב מזיק בידיים.

השכיר בהמתו לילך בה ולהחזירה למחר, והלך השוכר והחזירה בו ביום

בסימן ש״ח הובא ׳דין השוכר את הבהמה לשאת עליה משקל ידוע והוסיף על משאו׳ והוא מבוא לדין זה.

תשובת הרא״ש שפסקה שו״ע - השכיר בהמתו לילך בה למקום פלוני ולהחזירה למחר, והלך השוכר עליה למקום ההוא והחזירה בו ביום, ונתרעם המשכיר לזקני העיר על אשר הוליכה והביאה ביום אחד, ואמרו למשכיר לקבלה ולהשתדל ברפואתה, וכן עשה, ומתה לסוף ח׳ ימים, חייב השוכר כיון שפשע בה.

ב״י - ׳כבר נתבאר בסימן ש״ח שכך נראה מדברי **הרמב״ם** ז״ל ואף על פי שאין כן דעת **הרמב״ן** כמבואר שם מאחר ש**הרמב״ם והרא״ש** מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן׳.

ש״ך - הפנה לדין ׳שכר חמור לרכוב עליה איש והרכיב אישה ומתה הפרה׳ [שתלוי במחלוקת שם].

והגר״א - שו״ע ורמב״ם לשיטתם שסברו שהוסיף על משא שצוין בהשכרה מחייב וכן היא דעת הרא״ש.

נפצע/ נחלש החמור בדרך והמשיך השוכר להשתמש בו והוזק (<u>והוא הדין ברכב בימינו</u>)

רמ״א - השוכר את החמור ונעשה פסח בדרך, ולא חש לכך והניח עליו משוי ונתקלקל, הוי פשיעה, דלא ה״ל להניח עליו משוי. אבל אם היה נחוץ לדרכו ולא היה אפשר לשכור חמור אחר, לא הוי פשיעה, ופטור (**רא״ש**[133]).

[133] כלל צ״ב סימן א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

נתיבות - כללא דמילתא [בנחוץ לדרך] כשלא מצא לשכור חמור אחר פטור בכל גוונא, ואפילו לכתחילה יש לו רשות להניח משוי עליו, וכשמוצא חמור אחר, אז אם יש נאמן מחויב להניחו, ואם הוליכו עמו חייב, ובדליכא נאמן יכול להוליכו עמו ריקן.

[**לענ״ד** נראה ש**הערת רע״א** בהוחמה שייכת אף כאן שנחשב מזיק בידיים וחייב אפילו בבעליו עמו].

נשברה המחרשה

בבא מציעא פ׳. - משנה. השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה, אם נשבר הקנקן - פטור. בבקעה וחרש בהר, אם נשבר הקנקן - חייב.

גמרא. היכא דלא שני בה, מאן משלם? - **אמר רב פפא:** דנקיט פרשא משלם. **רב שישא בריה דרב אידי אמר:** דנקיט מנא משלם. **והלכתא:** דנקיט מנא משלם. ואי דוכתא דמחזקי גונדרי - תרוייהו משלמין.[134]

כשהשוכר חייב האם יכול לתבוע את הנערים

רמב״ם - דינו עם הנערים.

ראי״ש - נערים פטורים, שאם לא היה משנה לא היה נשבר (וגם מדויק מהגמרא ששאלה דווקא שלא שינה).

שו״ע - כרמב״ם, **רמ״א** ויי״א כרא״ש.

הרחבה בדין 'תרוייהו משלמין' (נידון בסימן שפ״ג בדין ה' שהניחו חבילות על בהמה)

רש״י - שהיה להם להזהר מאד, ובדבר מועט שעיוות אף המנהיג הוא נשבר, והוי דבר המוטל בספק.

תוספות - ואין נראה דלא קי״ל (ב״ק ד׳ לה:) כסומכוס אלא כרבנן והמוציא מחבירו עליו הראיה ואי הוה ספק הוי שניהם פטורים **אלא נ״ל** דהכא שניהם פשעו כיון דמחזקא בגונדרי הוא נשבר מאד בקל והיה לכל אחד ליתן לב על חבירו כמו על עצמו ולהזהירו ואחרי שלא הזהירו גם הוא פשע.

[נראה שגם ב**תוספות** ניתן לפרש 'פשעו' בשמירתם שהם אומנים ושומרי שכר ולא הכוונה הזיקו]

סמ״ע - העיקר **כתוספות** ולא **כעיר שושן** שביאר כ**רש״י.**

קצות סימן שפ״ג - ואיכא למידק בהא דכתב הרמב״ם ואם אין ידוע משלמין בשוה, ואמאי הא כל חד וחד מצי אמר אני לא הזקתי אלא האחרון וכן האחרון שמא הוזק בראשון והיכי מוציאין ממונא בספיקא.

נראה **שהקצות**[135] הבין **ברמב״ם** ששיטתו באופן כללי ששתיים שהזיקו (פשיעה העלולה להביא לנזק) ואין ידוע על ידי מי נגמר הנזק חולקים ואין אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה **והתוספות** וסיעתם חולקים.

ע״פ אולם המשפט - הדיון במקרה זה אינו רק מצד מזיק, כל מי שהניח חבילה על הבהמה הוא שואל [התבאר יותר ב**סיכום סימן שפ״ג**] במקרה שניתן לחייב את המזיק יגבו ממנו והשואל פטור אך אם לא ניתן לחייב את המזיק שאין ראיה ברורה אז השואל חייב, ולכן חמשת היושבים יתחייבו מדין שואל. **ונראה שבאופן זה יש לבאר גם את שיטת רש״י בבא מציעא פ׳. בדין שנפסק בסימן ש״ט וכן תרצו האחרונים.** [אם אחד מהאומנים של המחרשה הזיק בידיים ישלם הכל ואם לא יחלוקו מספק מדין אומן שומר שכר]

[**הארכתי בזה** כי זה אב כללי להרבה מקרים ונראה שלהלכה לא ניתן לחייב[136] כאשר אדם פשע אך אין הוכחה שמעשיו הם שגרמו לנזק ודין חולקים הוא רק במי שיש לו אחריות תשלומים כגון שומרים, שואל וקבלנים[137]]

---

[134] ביאר רש״י שבמקום רגיל, עיוות השורה לא גורם לשבר במידה והמחרשה לא הועמקה יותר מדי אך במקום שמצוי אבנים כן.

[135] ראה סימן שפ״ח ס״ק י׳ ששם הוא כותב זאת במפורש

[136] דין זה נידון כאיני יודע אם נתחייבתי שדינו שפטור מדיני אדם אך מדיני שמים צריך לשלם כמבואר בסימן ע״ה.

[137] המבואר בסימן שפ״ד סעיף ד׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״י - השוכר את החמור ונסתמא או מת או נשבר

מקורות

בבא מציעא דף ע״ח. ע״ט: (השוכר את החמור והבריקה, או שנעשית אנגריא - אומר לו: הרי שלך לפניך. מתה או נשברה - חייב להעמיד [לו] חמור; חילוק בין משא לרכיבה ובין ׳חמור זה׳ לחמור סתם).

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

עד עתה התבארו חיובי השוכר למשכיר כגון אחריות שמירה ואחריות השוכר לאונס או פשיעה בפקדון עתה הנידון העיקרי בחיובי המשכיר לשוכר שיתבארו בסימנים הבאים (וברמב״ם פרק ה׳ משכירות).

השוכר את החמור והבריקה

בבא מציעא ע״ח. - השוכר את החמור והבריקה, או שנעשית אנגריא - אומר לו: הרי שלך לפניך. מתה או נשברה - חייב להעמיד לו חמור.

בבא מציעא ע״ט. - [**שמואל בלישנא בתרא** שדבריו נפסקו בנעשית אנגריא אומר את דבריו **כרבי שמעון בן אלעזר**] ומי מצית מוקמת לה **כרבי שמעון בן אלעזר?** והא קתני רישא: השוכר את החמור והבריקה או שנשתטתה, אומר לו: הרי שלך לפניך. **ואילו רבי שמעון בן אלעזר אמר:** השוכר את החמור לרכוב עליה והבריקה או שנשתטתה - חייב להעמיד לו חמור! - **אמר רבה בר רב הונא:** לרכוב עליה שאני. **אמר רב פפא:** וכלי זכוכית - כלרכוב עליה דמי. **וכן הלכה.** [הבריקה: שור למשא, יכול לומר הרי שלך לפניך. לרכיבה או לכלי זכוכית חייב להעמיד לו חמור אחר].

הערת הנתיבות - אף במשא אינו יכול לתת לו מלכתחילה בהמה שהבריקה ומדובר רק שהבריקה לאחר ששכרו.

נעשית אנגריא

[נראה שמחלוקת הראשונים תלויה בשאלה ביחס לאשמה שיש לשוכר, **לרש״י וראב״ד** גם לשמואל, גם שאף מזלו של השוכר גרם אין לתלות את כל האשמה בו ולכן הדין הוא מעין המוציא מחבירו עליו הראיה ויפסידו שניהם ואילו **לתוספות ורמב״ם** נראה שמכיון ששוכר דינו כשומר שכר והחמור ניטל בדרך הליכתו כלפי השכירות דומה דינו לגניבה שאחריות שומר שכר עליה (ומכל מקום משמע שפטור מלשלם דמי חמור למשכיר) **וכן נראה שביאר הגר״א**].

בבא מציעא ע״ח: - או שנעשית אנגריא אומר לו הרי שלך לפניך.

אמר רב: לא שנו אלא באנגריא חוזרת, אבל אנגריא שאינה חוזרת - חייב להעמיד לו חמור.

ושמואל אמר: בין אנגריא חוזרת בין אנגריא שאינה חוזרת, אם בדרך הליכה ניטלה - אומר לו: הרי שלך לפניך, ואם לאו בדרך הליכתה ניטלה - חייב להעמיד לו חמור. **וכן הלכה.**

תלמוד ירושלמי בבא מציעא פרק ו׳ הלכה ג׳ - אית תניי תני אנגריא כמיתה ואית תניי תני אומר לו הרי שלך לפניך. מאן דתני אנגריא כמיתה באותו שיכול לפשר מאן דמר אומר לו הרי שלך לפניך באותו שאין יכול לפשר. **תני ר״ש בן אלעזר** אומר בדרך הליכתה אין חייב להעמיד לו חמור אחר שלא בדרך הליכתה חייב להעמיד לו חמור אחר. **א״ר אבהו בשם ר׳ יוסי בן חנינה** בקפנדריא אין חייב להעמיד לו חמור אחר. בסילקי חייב להעמיד לו חמור אחר. **ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי בר חנינה** אגרא מיכא ללוד ואינסיבת אנגריא ללוד אין חייב להעמיד לו חמור אחר. מיכא ללוד ואינסיבת אנגריא לצור חייב להעמיד לו חמור אחר.

תוספתא מסכת **בבא מציעא (ליברמן) פרק ז -** וכן היה ר׳ **שמעו׳ בן לעזר אומר** האומר לחבירו שכור לי חמורך וארכב עליו מיכן ועד מקום פלני הבריקה או נשתטה חייב להעמיד לו חמור חמורך זו אפילו מתה אפילו נטלתו אנגריא חייב להעמיד לו חמור.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

פירוש דרך הליכה ניטלה

רש״י - שהשוכר במילא צריך ללכת בדרך של עבדי המלך. [׳הואיל **ואף** מזלך גרם - שכור חמור אחר ולך אחריו, עד שיפגע בחמור אחר׳ וכן פירש במשנה[138]].

ר״ח - שעבדי המלך מצאו אותו בגלל הליכתו נידון כלפי השוכר כ׳מזלך גרם׳. **וכן הכריעו התוספות.**

רמב״ן - בירושלמי מבואר כדברי שניהם. (ראה פירוש **מראה הפנים** שיש גרסאות שלכאורה הירושלמי כפי שהוא לפנינו כולו כרש״י).

רמב״ם - השוכר את הבהמה **א.** וחלתה או **ב.** נשתטית או **ג.** נלקחה לעבודת המלך [(מאמר מוסגר צ.י.ק) אף על פי שאין סופה לחזור] אם נלקחה דרך הליכה [כל אלו דינם ש:]-

הרי המשכיר אומר לשוכר הרי שלך לפניך וחייב ליתן לו שכרו משלם.

בד״א [**ראב״ד -** שבנשטית אומר לו הרי שלך לפניך[139]] בששכרה לשאת עליה משוי שאפשר להשליכו בלא הקפדה אבל אם שכרה לרכוב עליה או לשאת עליה כלי זכוכית וכיוצא בהן חייב להעמיד לו חמור אחר אם שכר ממנו חמור ואם לא העמיד יחזיר השכר ויחשוב עמו על שכר כמה שהלך בה. **וכן לשון שו״ע.**

[**הרמב״ם** מחלק את הדינים כך בהלכה א׳ כל המקרים שדינם ש׳המשכיר אומר לשוכר הרי שלך לפניך וחייב ליתן לו שכרו משלם׳ ובהלכה ב׳ כל הדינים שהמשכיר מפסיד כל מקרה לפי עניינו צ.י.ק].

פירוש אנגריה שאינה חוזרת

רמב״ם ותוספות - משמע אפילו אין חוזרת כלל (ולתוספות הסיבה שהעיקר תלוי מי אשם).

רמב״ן על רש״י - נראה מזה שהוא אינו מפרש אנגריא שאינה חוזרת שאין המלך מחזירה לעולם, אלא שאין המלך מחזירה לשנים ושלשה ימים עד שיפגע בחמור אחר.

חלות שעבוד המשכיר לשוכר

ראב״ד - שעבוד שאינו מגוף החמור, דווקא בקנין[140] (שעבוד זה הוא שעבוד הגוף ולא יועיל משיכת חפץ).

רא״ש - במשיכת החמור.

ריטב״א[141] - וא״ת אם כששכר חמור סתם למה חייב להעמיד לו חמור אחר ובמה זכה השוכר בחמור האחר שלא יוכל המשכיר לחזור בו, **ויש מתרצין** דהכי קאמרינן שחייב להעמיד לו חמור או שיתן לו שכרו ומיהו אם רצה להחזיר לו שכרו ולחזור בו הרשות בידו, **והנכון** דכיון דמשך חמור ראשון וקנאו במשיכה למלאכתו ונתחייב למשכיר בשכרו דשוב אינו יכול לחזור בו, באותה הנאה נתחייב לו משכיר להעמיד לו חמור כאילו קנו מידו.

מ״מ - פירש את **הרמב״ם** כראב״ד ואת **הרשב״א[142] והרי״ף** כרא״ש. וכן הבין **הב״י** והכריע כרמב״ם ׳ועם כל זה כיון דאפקי ממונא הוא נראה לי דלענין מעשה נטינן כהרמב״ם ועוד דהר״א ז״ל נמי כוותיה סבר ליה היכא דלא קנו...׳

---

[138] **רש״י בבא מציעא ע״ח. -** הרי שלך לפניך - טלנה כמו שהיא סמויה ותלך, ש**אף מזלך גרם כמו מזלי**, וטרח ואשר אותה בדרכים, וגבי אנגריא נמי, המתן עד שתשוב, ש**אף מזלך גרם ונפסיד שנינו** (צריך ביאור מה הפסד הוא למשכיר באנגריא דרך הליכה ואולי לרש״י אינו משלם שכירות על זמן זה ושלא כרמב״ם). וכתב המ״מ על דברי הרמב״ם - ׳זהו שלא כדברי הר״א ז״ל והרשב״א ז״ל שהסכים לדבריו שהר״א ז״ל כתב נראה לי דלענין תביעת המשכיר על השוכר בלבד...ועוד לשמואל אנגריא שאינה חוזרת שיש למלך מלאכה ארוכה שאינה חוזרת לכמה שנים איך יתבע ממנו שכר והוא אינו יכול להשתמש בה׳.

[139] לכאורה בפירוש המשנה לא משמע כ**ראב״ד** - ׳אין המשכיר יכול לומר לשוכר הרי שלך לפניך אלא אם השכיר לו למשא ויחד לו את הבהמה. אבל אם השכיר לו לרכוב עליה הוא עצמו, או לשאת עליה משא אלא שאמר לו חמור סתם ולא ייחד לו בהמה, חייב להעמיד בהמה אחרת.׳ **וכן נראה שהבין הגר״א.** (אבל תפס כעיקר כמ״מ שאינו מדבר על אנגריא בס״ק ט׳ בליקוט).

[140] גם קנין כסף מועיל ליצור שעבוד הגוף אלא שבדרך כלל בזמנם שכירות לא היתה משתלמת אלא לבסוף. [וכן כתב הרשב״א שהביא דברי הראב״ד - ׳במה נתחייב לו אם לא בקנין או שנתן לו שכרו...׳ ולראב״ד ניתנת כסף היא רק למי שפרע כיון שבמטלטלים הפקיעו קנין כסף ובסימן ש״ז הובא מחלוקת אם קנין כסף מועיל לגמרי בשכירות שלא שייך חשש ׳נשרפו חיטיך׳].

[141] חידושי הריטב״א בבא מציעא ע״ח. ד״ה מתה או נשברה חייב להעמיד לו חמור.

[142] כן פשט הרשב״א ׳על כן נ״ל דמתני׳ ודאי בחמור סתם ואלו חזר בו קודם מסירה אינו עומד אלא למי שפרע אבל לאחר שמסר לו חמור אחד כבר נתקיים מעשה ביניהם במסירתו של זה׳ והיה מקום להקשות מדוע עומד למי שפרע כל עוד לא ניתן מעות, ואם נעמיד שניתן מעות ונתקיים הקנין לגמרי במשיכה הרי שאינו כרא״ש שהרי סוף סוף שעיבוד הגוף נוצר מכוח מעות.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

דר״מ - כיון שהרי״ף כרא״ש מסכימים היה לב״י להכריע לפי כלליו כרא״ש, ואין לזוז **מהטור** שנראה שהכריע כרא״ש.

חמור סתם - שכירות בדמי חמור

המשכיר שעבד חמורו לשוכר והשאלה האם גם באופן שיגרם לו הפסד.

בבא מציעא ע״ט. - דאתמר: השוכר את החמור ומתה לו בחצי הדרך.

אמר רב: אם יש בדמיה ליקח - יקח, לשכור - אל ישכור. **ושמואל אמר:** אף לשכור - ישכור.

במאי קמיפלגי? **רב סבר:** לא מכלינן קרנא, **ושמואל סבר:** מכלינן קרנא. **[והלכה כשמואל.]**

האם השוכר יכול לשכור ביותר מהדמים ששילם עבור ההשכרה (בחמור סתם)

טור - יכול. **ומדברי רש״י** יראה שיוכל המשכיר לומר אחזיר לך שכרך **ולא נהירא** דכל זמן שיש בדמיה לשכור כאילו היא עדיין קיימת ואין אחד מהם יכול לחזור בו.

'חמור זה' ומת בחצי הדרך

רמב״ם - ... אמר לו חמור זה אני שוכר לך אם שכרה לרכוב עליה או לכלי זכוכית ומתה בחצי הדרך אם יש בדמיה ליקח בהמה אחרת יקח ואם אין בדמיה ליקח שוכר אפילו בדמי כולה עד שיגיע למקום שפסק עמו, ואם אין בדמיה לא ליקח ולא לשכור נותן לו שכרו של חצי הדרך ואין לו עליו אלא תרעומת, שכרה למשא הואיל ואמר לו חמור זה ומת בחצי הדרך אינו חייב להעמיד לו אחר אלא נותן לו שכרו של חצי הדרך ומניח לו נבלתו. **וכן פסק שו״ע.**

השגת הראב״ד - שכרה למשא הואיל ואמר לו וכו' עד ומניח לו נבלתו. א״א אין לזה שורש וענף שאין הפרש בין רכיבה לשאר משא ולשון ההלכות הטעתו שראה שם לרכוב ולאו בדוקא נקט לה. **וכן הקשה הטור.**

שו״ע - כרמב״ם **רמ״א -** ויש חולקין כטור.

שכר לדרך של שני ימים והדרך היתה חסומה ולקח לו יותר ימים

שו״ע (ע״פ תשובת הרא״ש) - ראובן השכיר בהמתו לשני ימים לילך ולחזור, ובחזרתו ביום השני גדל הנהר עד שהוצרך לעכב יום אחד, אם שכרה לימים פשיטא שצריך ליתן לו שכירות כל יום ויום; ואם שכרה למקום פלוני ולחזור, או ששכרה לשני ימים והזכיר המקום שרוצה לילך שם וידוע שהוא מהלך שני ימים ועכבו הנהר, אם לא היה רגיל להתגדל, פסידא דבעל בהמה; ואם היה רגיל להתגדל, והשוכר מכיר ענין הנהר ולא המשכיר, פסידא דשוכר. ואם שניהם ידעו, פסידא דבעל בהמה. ומזונות הבהמה והשכירות, דין אחד להם.

חות יאיר - הִשווה בין אונס שקרה לשוכר מחמת עלילה לאונס הדרך ופטר את השוכר מהימים שהתארך **וקצות והנתיבות ושבות יעקב חלקו** שאינו דומה ויכול היה להחזיר את החמור.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. מי ששכר מכונית מחבירו למספר ימים כדי להגיע למקום מסויים ובחזרתו נגרמו עיכובים ותקלות והתעכב ימים נוספים:

א. באיזה עיכובים ותקלות אין מחייבים אותו לשלם עבור הימים הנוספים ובאיזה מקרים מחייבים?

ראה שכר לדרך של שני ימים והדרך היתה חסומה ולקח לו יותר ימים

ב. במקום שחייב לשלם האם הוא ישלם את הסכום המלא או ישלם כפועל בטל (המכונית עומדת ולא נוסעת)? **סעיף ג׳**

כפועל בטל כך מפורש בתשובת הרא״ש ראה סמ״ע והגר״א.

2. ראובן שכר מונית לנסיעה מיוחדת מתל אביב לירושלים, במחיר 1000 ₪ בהגיע לשער הגיא חלה תקלה במונית וראובן נאלץ להזמין מונית מיוחדת מירושלים שתקחהו ליעדו. עבור המונית השניה שילם ראובן 700 ₪. בעל המונית הראשונה דרש מראובן שישלם לו לפחות את מחיר הנסיעה מתל אביב לשער הגיא בסך 500 ₪. ראובן מוכן לשלם לו רק 300 ₪ (כסכום ההפרש בין מחיר הנסיעה מת״א לירושלים, לבין הסכום ששילם עבור הנסיעה משער הגיא לירושלים) הצדק עם מי? ציין מקורות. **גיטין ע״ג. קצת ענין דומה סעיף ב׳ בשו״ע ובהגהת הרמ״א סתם נהג מונית דומה לחמור זה, וסתם תחנת מוניות דומה לחמור סתם ובכל מקרה הדין ראובן השוכר**

שו״ע - מתה הבהמה או נשברה, בין ששכרה לשאת בין ששכרה לרכוב, אם אמר לו: חמור סתם אני משכיר לך, חייב להעמיד לו בהמה אחרת; ואם לא העמיד, יש לשוכר למכור הבהמה וליקח בה בהמה אחרת, ואם אין בדמים ליקח בהמה אחרת, שוכר בדמים בהמה אחרת עד שיגיע למקום שפסק עמו.

א״ל: חמור זה אני שוכר לך, אם שכרה לרכוב עליה או לכלי זכוכית, ומתה בחצי הדרך, אם יש בדמיה ליקח בהמה אחרת, יקח; ואם אין בדמיה ליקח, שוכר אפי׳ בדמי כולה, עד שיגיע למקום שפסק עמו.

3. מה הדין שכר רכב מחברת השכרה ליום שלם, ובחצי היום נתקע הרכב, האם משלם על חצי היום השני, ומי ישלם את שכר הגרר. **שו״ע סעיף א׳ וסעיף ב׳ בהגהה**

שו״ע - אבל אם שכרה לרכוב עליה או לשאת עליה כלי זכוכית וכיוצא בהם, חייב להעמיד לו בהמה אחרת; ואם לא העמיד, יחזיר השכר ויחשוב עמו על שכר כמה שהלך בה.

רמ״א - והא דאמרינן דנותן לו שכרו מחצי הדרך, היינו שיכול למכור סחורתו שם או שיכול לשכור חמור אחר עד מקום שרוצה לילך, אבל בלאו הכי אינו נותן לו כלום משכרו, דהא לא מהני ליה מידי (טור).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שי״א - השוכר הספינה ופרקה בחצי הדרך או טבעה בחצי הדרך

מקורות

בבא מציעא ע״ט (תנו רבנן: השוכר את הספינה וטבעה לה בחצי הדרך)

בבא מציעא פ׳: (...כור לספינה...אמר רב פפא: שמע מינה סתם ספינות בת תלתין כורין...)

ראשונים ופסיקת הלכה

שוכר ספינה להוליך יין

בבא מציעא ע״ט - תנו רבנן: השוכר את הספינה וטבעה לה בחצי הדרך, **רבי נתן אומר:** אם נתן לא יטול, ואם לא נתן - לא יתן.

היכי דמי? אילימא בספינה זו, ויין סתם - אם נתן אמאי לא יטול? נימא ליה: הב לי ספינתא, דאנא מייתינא חמרא. אלא בספינה סתם ויין זה, אם לא נתן אמאי לא יתן? נימא ליה: הב לי ההוא חמרא, ואנא מייתינא ספינתא!

אמר רב פפא: לא משכחת לה אלא בספינה זו ויין זה, אבל בספינה סתם ויין סתם - חולקין.

ספינה סתם ויין סתם **- טור ושו״ע -** הרי אלו חולקין השכר. ודוקא כשאין אחד מהם רוצה להשלים; אבל אם זה מביא יינו וזה אינו מביא ספינה, אם נתן שכר נמי יטול ויוציא מתחת ידו.

תשלום השכר בספינה סתם ויין זה

רמ״ה - כל שכרו.

רי״ף ורמב״ם - שכר שלם ומנכה לו כפועל בטל. **וכן פסק בב״י ובשו״ע.**

רא״ש -שכר חצי הדרך. **וכן כתב רמ״א** כויי״א.

הערת תלמידי הרשב״א - בכדי שהשוכר יהיה מחויב לשלם שכרו צריך שיהיה מעשה חלות לשכירות כגון קנין.

- ספינה זו ויין סתם - יחזיר דמי השכירות לשוכר.
- ספינה זו ויין זה - המוציא מחבירו עליו הראיה. [**כרבי נתן].**

הערת הש״ך - ההקפדה של בעל הספינה ב׳יין זה׳ היא דווקא שטבעה ספינתו וגם הוא הפסיד אך אין סברה לומר שיטול שכרו וירויח אף במקום שרק ניזוק היין ולא טבעה ספינתו ומאידך ההקפדה על ׳ספינה זו׳ שהשוכר לא יפסיד שכרו ולא יהיה מחויב לשכור דווקא אצל אותו בעל ספינה היא אפילו במקרה שטבעה ספינה ולא ניזוק היין.

רע״א - כש״ך משמע **במשנה למלך,** אבל **בטור** מדבריו לגבי חמור משמע שגם ב׳ספינה זו׳ אם לא ניזוק היין יכול ליתן ספינה אחרת (אך שמא יש לחלק שבספינה יש יותר הקפדה וחשש שהיין יטבע צ.י.ק)

קצות - העיקר כש״ך, שכירות ׳ספינה זו׳ משמעותה ׳ממכר ליומיה׳ של ספינה זו ולכן ספינה זו קנה ולא אחרת. אבל שעבוד ׳יין זה׳ אין לבעל ספינה קניין ביין אלא שעבד עצמו למלאכת העברת יין ולכן אם לא הפסיד נותן לו יין אחר.

הפסקת שכירות באמצע הדרך או החלפת שוכר

אף שהדין הוא שאין השוכר רשאי להשכיר הטעם לכך הוא מפני הטענה ׳אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר׳, בספינה אין מקום לטענה זו מפני שהחובל מנהיג את הספינה ואינו מפקידה ביד אחר (**רמב״ם**[143]).

בבא מציעא ע״ט: - תנו רבנן: השוכר את הספינה ופרקה לה בחצי הדרך - נותן לו שכרו של חצי הדרך, ואין לו עליו אלא תרעומת. היכי דמי? אילימא דקא משכח לאגורה - אמאי אית ליה תרעומת? ואי דלא קא משכח לאגורה - כוליה אגרה בעי שלומי? - לעולם דקא משכח לאגורה, אלא אמאי אית ליה תרעומת - משום רפסתא דספינתא. - אי הכי,

[143] הלכות שכירות פרק ה׳ הלכה ה׳- מכאן אני אומר שהמשכיר בית לחבירו עד זמן קצוב ורצה השוכר להשכיר הבית לאחר עד סוף זמנו משכיר לאחרים אם יש בני בית כמנין בני ביתו, אבל אם היו ארבעה לא ישכור לחמשה, שלא אמרו חכמים אין השוכר רשאי להשכיר אלא מטלטלין שהרי אומר לו אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר אבל בקרקע או בספינה שהרי בעלה עמה אין אומר כן

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

טענתא מעלייתא הוא, וממונא אית ליה גביה! אלא מאי פרקה - דפרקה - לטועניה בגויה. - אלא מאי תרעומת? - משום שינוי דעתא. אי נמי: לאשלא יתירא.

שו״ע - השוכר את הספינה ופרקה בחצי הדרך, נותן לו שכר כל הדרך. ואם מצא השוכר מי שישכיר אותה לו עד המקום שפסק, שוכר, ויש לבעל הספינה עליו תרעומת **(רמ״א -** וצריך ליתן לבעל הספינה מה שהספינה נפסדת בהוצאת הסחורה הראשונה ובהכנסת השנייה) **(טור)**. וכן אם מכר כל הסחורה שבספינה לאיש אחד בחצי הדרך, וירד ועלה, הלוקח נוטל שכר חצי הדרך מהראשון ושכר החצי מזה האחרון, ויש לבעל הספינה עליו תרעומת מפני שגרם לו לסבול דעת איש אחר שעדיין לא הורגל, וכן כל כיוצא בזה.

שאלות ממבחנים

1. חמשה אנשים שלמו לנהג מונית עבור נסיעה של אלף ש״ח, שני נוסעים ירדו בדרך והנהג העלה שני נוסעים חדשים וגבה מהם מאתיים שח עבורו, הנוסעים טוענים כי הכסף הזה שייך לחברים ששילמו עבור הנסיעה ולא נסעו, הדין עם מי? **סעיף ו׳ (השאלה מופיעה גם בסימן שט״ז שאלה 2)**

נראה שדין זה דומה לדין ספינה שפרק בחצי הדרך בסימן שי״א ששם הדין שהשוכר משלם הכל אלא אם כן מצא לשכור וכיון שהנוסעים ירדו קודם לזמן ולא דרשו את לעלות אחרים תחתם הרי שמחלו, הגע עצמך אם חמישתם היו יורדים בדרך האם לאחר שירדו, נהג המונית היה צריך לחפש אותם ולשלם להם עבור זה שהעלה אחרים?! ונראה שמונית אינה כבית שבמקומו עומד ואין בו ראיה שהשוכר מחל, אבל במונית כיון שירד מהמונית קודם זמנו ולא דרש החזר ודאי שמחל ובזה הכל יודו לברית אברהם. אולם יש לדון אם הם שותפים ודעתם היתה שחבריהם ימצאו אחרים שבזה יהיה דינם כשוכר שפרק בחצי הדרך והעלה אחרים במקומו. וכן יש לדון האם נחשב שהנסיעה קנויה לנוסעים ורשאים הנותרים אף שאינם שותפים לעלות אחרים במקומם. ונראה להכריע שאם עשה להם מבצע כיון שהם חמישה שכל אחד ישלם מאתיים אז מי שירד בחצי הדרך ולא אעלה אחר, מחל, אין יכולים לעלות אחר תחתיו והרווח לנהג המונית. אבל אם הם חמישה ששכרו את הנסיעה יחד באלף שקלים גם אם ירדו מקצתם רשאים האחרים לעלות אחרים תחתם ויש לנהג מונית תרעומת. ואם לעולם מנהג המדינה שאין רשות לנוסעים לעלות אחרים במהלך נסיעה, אזי הרוויח בעל המונית שבספינה הדין כן כי כן נהוג.

(נראה שמי ששכר נהג אוטובוס ומיניבוס ליום טיול המנהג שיכולים לעלות ולרדת נוסעים אחרים במהלך היום ויש לברר למעשה מה המנהג במוניות).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שי״ב - המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב או סתם

מקורות

בבא מציעא ק״א ׃-ק״ג. (ק״א ׃ - משנה. המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים... ; ק״ב. - משנה. המשכיר בית לחבירו לשנה... ; ק״ג. - משנה. המשכיר בית לחבירו ונפל...).

ירושלמי בבא מציעא פרק ח׳ הלכה ט׳ (המשכיר בית לחבירו וביקש למוכרו)

תוספתא בבא מציעא פרק ח׳ (השואל פונדק מחבירו ללינה אין פחות מיום אחד לשביתה אין פחות משני ימים לנישואין אין פחות משלשים (**גרסת הטור** שבעה ימים)).

בבא מציעא קט״ז ׃-קי״ז. (משנה. הבית והעלייה, נפחתה העלייה ואין בעל הבית רוצה לתקן...).

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

הסימן עוסק בג׳ נושאים ׃

- היכולת של המשכיר להוציא את השוכר מביתו. - מתחלק להשכירו לזמן קצוב והשכירו סתם.
- הכרעה בספקות בשכירות בדברים שלא סוכמו בפירוש - ׳קרקע בחזקת בעליה עומדת׳, התעברה השנה.
- מחויבות המשכיר לשוכר כאשר נפל הבית.

השכירו לזמן קצוב

רא״ש (ורשב״א) ע״פ הירושלמי - המשנה והגמרא בבבא מציעא ק״א: עוסקות דווקא בהשכירו סתם אבל לא בשוכר לזמן קצוב ׳וכן נמי אם נפל ביתו של משכיר או כלליה לבריה נראה שאין יכול להוציאו דשכירות לזמן קצוב כמכר דמי. אבל אם אין לו מה יאכל יכול **למוכרו**[144] אפילו בתוך הזמן׳.

טור ושו״ע - המשכיר לחבירו בית או חצר או מרחץ או חנות לזמן קצוב, אינו יכול לחזור בו ולהוציאו תוך זמנו, אפילו נפל ביתו של משכיר שאין לו מקום לדור בו, ואפילו העני וצריך למכרו לאחר, אינו יכול להוציאו, והמקח קיים, ולוקח צריך להניחו ביד השוכר עד שישלים זמנו.

השכירו סתם והקדים לו דמים

רקע דין דמים מודיעים לקוח מסיכום סימן רל״ב

מוכר שור ונמצא נגחן ודין דמים מודיעים

בבא קמא מ״ו/ בבא בתרא צ״ב - המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן, **רב אמר:** הרי זה מקח טעות. **ושמואל אמר:** יכול שיאמר לו לשחיטה מכרתיו לך. אמאי? וניחזי אי גברא דזבין לרדיא, אי גברא דזבין לנכסתא! לא צריכא, בגברא דזבין להא ולהא. **וניחזי אי דמי רדיא - לרדיא, אי דמי נכסתא - לנכסתא**! לא צריכא, דאוקיר בישרא וקאי בדמי רדיא **[והלכה כשמואל בדיני]**

שו״ע - אף על פי שהרוב קונים לחרישה לא אזלינן בתר רובא להוציא מיד המוכר. אבל אם עדיין המעות ביד הלוקח, לא מבעיא אם רובם קונים לחרישה, אלא אפילו כי הדדי ניהו, המוציא מחבירו עליו הראיה.

דמים מודיעים

בבא בתרא ע״ז: - מכר את הצמד - לא מכר את הבקר, מכר את הבקר - לא מכר את הצמד.

ר׳ יהודה אומר: הדמים מודיעין ; כיצד? אמר לו ׃ מכור לי צימדך במאתים זוז, הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז ; **וחכמים אומרים:** אין הדמים ראיה. **והלכה כחכמים.**

---

[144] ראה בחידושי הגהות שירת דבורה אות א׳ מה חידוש יש בכך והאם יכול למוכרו ולהוציאו, וכן בגר״א ס״ק ג׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמ״ה, ב״י בשם תוספות ורא״ש[145], ר״ן קצות, ונתיבות[146] - כל שאין הלשון סותר, דמים מודיעים, ומנהג כאילו פירשו ודמים לא יועילו נגדו, כאשר יש חריגה מהנהג חוזרים הדמים להיות ראיה.

לענין שוכר שהקדים דמים

שו״ע - ואם הקדים לו השכר, אפילו לזמן מרובה, אינו יכול להוציאו עד שיכלה זמן כל השכירות שהקדים לו.

רמ״א - ואפילו לא קצב לו זמן, אפילו הכי מסתמא שכרו נגד מעותיו **(בית יוסף)**

סמ״ע - דיוק הבית יוסף שעל פיו פסק רמ״א אינו מוכרח ׳מיהו הדין יכול להיות נכון מצד עצמו בלא הוכחה מהטור׳.

ש״ך - דין הרמ״א אינו נכון שכן נפסק שדמים אינם מודיעים.

קצות - העיקר כרמ״א כל שאין הלשון סותר להדמים דמים מודיעים.

נתיבות - אמת ש׳כל שאין הלשון סותר להדמים דמים מודיעים׳ אולם ׳אם אמר השכר לי ביתך בעד מנה ולא פירש לו זמן, כיון דסתם שכירות שלשים יום הוי כסותר הלשון ואין הדמים מודיעין, אם לא שהמנהג בעיר שאין שוכרין בית לפחות משנה שאז הסתם הוא שנה׳ [לענ״ד ניתן לדחות שסתם שכירות דוקא שלא נתן דמים יותר, ל׳ יום. צ.י.ק].

השכירו סתם

בשונה משוכר לזמן קצוב שזכה בכל ימי שכירותו, בשוכר סתם דהיינו שרק ברורה עלות השכירות לחודש או לשנה אך לא נאמר לכמה זמן השכירות, יש לדון מתוקף מה לא ניתן להוציא את השוכר אם לא הודיעו בזמן[147].

תוספתא בבא מציעא פרק ח׳ - השואל פונדק מחבירו ללינה אין פחות מיום אחד לשביתה אין פחות משני ימים לנישואין אין פחות משלשים.

בבא מציעא ק״א: - משנה. המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים - אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח. בימות החמה - שלשים יום. ובכרכים, אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים - שנים עשר חדש. ובחנויות, אחד עיירות ואחד כרכים - שנים עשר חדש. רבן שמעון בן גמליאל אומר: חנות של נחתומים ושל צבעים - שלש שנים.

גמרא...תניא נמי הכי: כשאמרו שלשים וכשאמרו שנים עשר חדש - לא אמרו אלא להודיעו. וכשם שמשכיר צריך להודיע - כך שוכר צריך להודיע.

התייקרו מחירי השכירות

אמר רב הונא: ואם בא לרבות בדמיה - מרבה. - **אמר ליה רב נחמן:** האי לנקטיה בכובסיה דלשבקיה לגלימא! - לא צריכא, דאייקור בתי.

ר״ן, רשב״א וריב״ש בשם רב האי - דווקא שהתנה קודם תחילת חודש, גובה כפי שהתנה, אף שלא הודיע ל׳ יום קודם, אבל לא התנה כלל אפילו התייקרו מחירי השכירות גובה כפי מה שקצץ בתחילה.

נסיבות מיוחדות

פשיטא, נפל ליה ביתא - אמר ליה: לא עדיפת מינאי[148]. זבניה או אורתיה או יהביה במתנה - אמר ליה: לא עדיפת מגברא דאתית מיניה. כלליה לבריה, חזינן: אי הוה אפשר לאודועיה - איבעי ליה לאודועי, ואי לא - אמר ליה: לא עדיפת מינאי.

---

[145] ראה הגהות והערות שירת דבורה אות כ״ז שלא נמצא לפנינו כפי שהפנה הב״י אבל בראש״ש בבא בתרא פרק ו׳ סימן ב׳ כתב כן.

[146] עיקר הדין קצות סימן שי״ב ס״ק ב׳ והקשה בס״ק א׳ בסימן של״א. נתיבות מסכים לו בשי״ב ס״ק ד׳ ומתרץ אותו בסימן של״ב ס״ק א׳.

[147] נציין שתי דרכים לביאור דין זה.

א. זו תקנת חכמים שחכמים הסדירו את המחויבויות של שוכר משכיר זה לזה כגון הדין במשנה הבאה (כשם שהסדירו נזקי שכנים שאינם מזיק ממש של תורה): ׳המשכיר בית לחבירו, המשכיר חייב בדלת, בנגר ובמנעול, ובכל דבר שמעשה אומן. אבל דבר שאינו מעשה אומן - השוכר עושהו׳.

ב. דין זה חל במסגרת ההתחייבויות ההדדיות של שוכר ומשכיר שאם לא יודיע בזמן יפסיד בדומה לדין המובא בסמוך בדף ק״ד. - משנה. המקבל שדה מחבירו והובירה - שמין אותה כמה ראויה לעשות, ונותן לו. שכך כותב לו: אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא (הרחבה בדין זה ראה בסיכום סימן שכ״ח).

על פי שתי הדרכים מובן מדוע אם נפל ביתו של משכיר ואין לו היכן לדור רשאי להוציא את השוכר כי באופן של אונס כזה לא התחייבו.

[148] בשונה מהשכירו לזמן קצוב שטיעון זה לא מתקבל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שוכר סתם שרוצה לצאת ולהכניס אחר במקומו

ב״י - יוהיכא שהשוכר רוצה לצאת ולא הודיעו קודם לכן ויש שוכר אחר שרוצה ליכנס לדור בבית שהניח זה, נראה דכיון שאין המשכיר מפסיד כלום אינו יכול לעכב על ידו ואפילו היה שכור בידו לזמן קצוב ויצא בתוך הזמן ויש להביא ראיה משוכר את הספינה ופרקה לה בחצי הדרך שנתבאר בסימן שקודם זה דאי שכיח לאגורי אין לו עליו אלא תרעומת. ומיהו אם השוכר שרוצה ליכנס בבית אינו הגון מאד יכול המשכיר לומר אלו הודעתני קודם הייתי מבקש אדם הגון מאד שישכרנו והכי דייק לישנא דגמרא דקאמר דאמר ליה אי הודעתן הוה טרחנא ומותיבנא ביה אינש מעליא׳ **וכן פסק רמ״א** ׳ואם רוצה להעמיד אדם שאינו הגון אין המשכיר צריך קבלו (ועיין לקמן סימן שט״ז)׳.

הסתלקות משכירות צריכה קנין

ריב״ש[149] - ׳כיון שקנה הקרקע לזמן המושכר לו בקנין גמור ובכסף, הרי הוא שלו לזמן ההוא. ואינו יכול להסתלק ממנו בדבור בלבד אפילו בפני עדים כי אם בקנין גמור. דשכירות מכירה ליומיה היא׳.

שער משפט[150] - י״ל דמהני מחילה אף בלא קנין כיון שאין גוף הקרקע שלו אלא לתשמיש לבד וכ״ש, וצ״ע לדינא.

התעברה השנה

בבא מציעא ק״ב. - משנה. המשכיר בית לחבירו לשנה, נתעברה השנה - נתעברה לשוכר. השכיר לו לחדשים, נתעברה השנה - נתעברה למשכיר.

בשנים עשר דינר זהב לשנה, מדינר זהב לחדש (׳סוגיא דמרחץ׳)

בבא מציעא ק״ב - משנה... מעשה בציפורי באחד ששכר מרחץ מחבירו בשנים עשר זהב לשנה, מדינר זהב לחדש, ובא מעשה לפני רבן שמעון בן גמליאל ולפני רבי יוסי, ואמרו: יחלוקו את חדש העיבור.

גמרא...אמר רב: אי הואי התם הוה יהיבנא ליה כוליה למשכיר. מאי קא משמע לן - תפוס לשון אחרון...

ושמואל אמר: בבא באמצע חדש עסקינן. אבל בא בתחלת חדש - כוליה למשכיר, בא בסוף חדש - כוליה לשוכר. מי אמר שמואל לא אמרינן תפוס לשון אחרון? והא רב ושמואל דאמרי תרוייהו: כור בשלשים אני מוכר לך - יכול לחזור בו אפילו בסאה אחרונה. כור בשלשים, סאה בסלע אני מוכר לך - ראשון ראשון קנה! - התם טעמא מאי - משום דתפיס, הכא נמי קא תפיס.

ורב נחמן אמר: קרקע בחזקת בעליה קיימת. מאי קא משמע לן תפוס לשון אחרון, היינו דרב! אף על גב דאפיך מיפך.

ב״י - ופסקו הפוסקים כרב נחמן[151] **וכן פסק בשו״ע**.

ויכוח על זמן השכירות

רמב״ם ושו״ע - וכן בעל הבית שאמר לזמן זה השכרתי לך והשוכר אומר לא שכרתי אלא סתם או לזמן ארוך על השוכר להביא ראיה ואם לא הביא, בעל הבית נשבע היסת ומוציאו מן הבית. **רמ״א -** וכן בכל ספק שנופל בין הדר בבית חבירו ובין חבירו **(המגיד)**; אם לא שאכלה שני חזקה, דאז נאמן במגו דלקחתי **(רשב״א)**.

---

[149] שו״ת הריב״ש סימן תק״י.

[150] סימן שט״ו.

[151] **חידושי הרמב״ן בבא מציעא ק״ב: - ורב נחמן סבירא ליה מתני׳ סומכוס היא** דסבר לא אמרינן אוקי ממונא בחזקת מריה לפיכך יחלוקו דמספקא ליה אי תפוס לשון ראשון או לשון אחרון, אבל רבנן דסברי אוקי ממונא בחזקת מריה מוקמי נמי קרקע בחזקת בעליה, וכיון שהדין ספק כולו למשכיר דהוי אידך מוציא מחבירו ועליו הראיה, ומשום הכי לא קשיא ליה מתני׳ לרב נחמן דמוקים לה כסומכוס, ולא קשיא ליה נמי ההיא מתני׳ דבית כור, דבן ננס קתני לה וסבר חלוקין עליו חבריו, שרשב״ג ור׳ יוסי דמתני׳ לא סבירא להו כוותיה והלכתא כרב נחמן [במקרקעי צ.י.ק] והלכתא כשמואל [במטלטלי צי..ק], כך כתב רבינו הגדול ז״ל בהלכות.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

נפל הבית

בבא מציעא ק״ג. - משנה. המשכיר בית לחבירו ונפל - חייב להעמיד לו בית. היה קטן - לא יעשנו גדול, גדול - לא יעשנו קטן, אחד - לא יעשנו שנים, שנים - לא יעשנו אחד. לא יפחות מן החלונות ולא יוסיף עליהם, אלא מדעת שניהם.

גמרא. היכי דמי? אי דאמר ליה: ׳בית זה׳ - נפל אזל ליה! אי דאמר ליה: ׳בית׳ סתם - אחד אמאי לא יעשנו שנים, קטן אמאי לא יעשנו גדול?

אמר ריש לקיש: דאמר ליה: בית שאני משכיר לך מדת ארכו כך וכך. - אי הכי, מאי למימרא? - **אלא, כי אתא רבין אמר ריש לקיש:** דאמר ליה בית כזה אני משכיר לך. [**בירושלמי ר׳ יוחנן** מתרץ כך. צ.י.ק]

ואכתי מאי למימרא? - לא צריכא דקאי אגודא דנהרא. מהו דתימא: מאי כזה - דקאי אגודא דנהרא, קא משמע לן.

בית זה ונפל ויש בעציו ואבניו כדי ליקח או לשכור בית אחר

רמ״ה ונימוקי יוסף - לוקח ושוכר. כדין ׳חמור זה׳ ומת המבואר בסימן ש״י.

תוספות ורא״ש - אין המשכיר צריך ליקח או לשכור עבורו. ישנו הבדל בין חמור שמת שברור שנבלתו עומדת למכירה ולכן דמי נבלתו כלולים ב׳חמור זה׳ לבית בית שנפל שאין הכרח שעציו עומדים למכירה אלא בעל הבית מוסיף דמים ובונה אותו מחדש ומכיון שלא שעבד עצמו לבנותו מחדש אין לחייבו למוכרו ולתת בדמי עציו בית. **וכן פסק שו״ע.**

חובת תיקון (נכפל סימן שי״ד)

רא״ש וטור - חייב לתקן, דווקא כשנפל פקע שעבודו, אבל כל זמן שעומד, סתם שכירות השתעבד לתקן.

שו״ע סימן שי״ב - ויש מי שאומר כטור.

רמ״א סימן שי״ד - תקן המשכיר דברים אלו, ונשברו תוך ימי השכירות, אם אמר ליה: בית זה, אין צריך להעמיד לו אחר. אמר לו: בית סתם, צריך לתקנו כל ימי השכירות (**נ״י והגהות מיימוני**). וע״ל סימן שי״ב סי״ז.

הגר״א (קצות וערה״ש) - וע״ל כו׳. רצונו לומר **דהרא״ש** פליג על זה במה שהובא **בש״ע** ׳ויש מי שאומר דדוקא כו׳. [**לענ״ד** יש מקום לומר שגם **לרמ״א** זה דווקא בדברים שאין להם בלאי טבעי שבזה כתב **נ״י בשם הריטב״א** שמזלו של השוכר גרם אבל אינו חולק על פשט שו״ע שם שהמשכיר מחויב לתקן התלעת קורות ותחזוק התקרה].

ערוך השולחן - בכל מקום ומקום לפי מנהגו חייב המשכיר לתקן...והמנהג אצלנו שאם נתקלקלו דברים כאלו במשך ימי השכירות מתקנם המשכיר אם לא שהיה בפשיעת השוכר או אחד מבני ביתו דאז אין על המשכיר לתקן.

הקדים שכירות לכל השנה ונפל ׳בית זה׳

מהר״ם ורא״ה[152] - צריך לשלם כל השכירות ואפילו לא הקדים השכירות צריך לשלם (׳שכירות ממכר ליומיה׳).

רמב״ם, רמב״ן, תוספות[153], רא״ש, טור ושו״ע - בית זה אני משכיר לך ואחר שהשכירו נפל אינו חייב לבנותו אלא מחשב על מה שנשתמש בו ומחזיר לו שאר השכירות.

בית סתם שיעבוד לבנות או לשכור ביותר מדמי העצים

רמ״ה - אינו צריך.

טור ע״פ הרא״ש - צריך, כדין חמור סתם.

---

[152] **חידושי הריטב״א בבא מציעא ק״ג. - ודעת רבינו [הוא הרא״ה ולא הרשב״א צ.י.ק]** דהא דאמרינן נפל אזדא לגביה אמרינן וחייב השוכר לפרוע השכירות ואף על פי שעדיין לא נתן הרי זה כלוקח בית ונפל קודם שיפרע דמיו, **אבל הרמב״ן ז״ל** כתב דנפל אזדא שאין חייב להעמיד לו בית אבל ודאי אין לו לפרוע שכר אלא על מה שדר בו, ואפילו נתן כבר מהדרינן ליה.

[153] בבא מציעא קט״ז: ד״ה אי

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

'בית סתם' האם יכול להוציאו לבית גדול יותר

רמ״א - אבל כל זמן שלא נפל הראשון אינו יכול להוציאו וליתן לו בית קטן כזה **(נ״י).**

ש״ך - וב'בית זה' אינו יכול להוציאו ואפילו ליפה ממנו כדלעיל סעיף א' בהג״ה.

ט״ז (וקצות) - כל זמן שלא נפל פשוט שאין יכול להוציאו אפילו לבית יפה מטעם דלא ניחא ליה לטלטל עצמו.

נתיבות - עיין ש״ך...מוכח מלשונו דבבית סתם יכול להוציאו, וכן כתב בס״ק ה' דיכול להוציאו אפילו מבית כמוהו, ע״ש, והוא תמוה מאד בעיני, דא״כ בכל יום יהיה יכול להוציאו מדירה לדירה, והוא נגד הסברא, דודאי יכול לומר לא בעינא למיטרח בכניסה ויציאה בכל יום ואדעתא שאדור מתחילת שנה עד סופה שכרתי בית... [העמיד את הרמ״א וש״ך שניתן להוציא פעם אחת בשל טענת אונס וטעות (בסעיף א' באמת מדובר שרוצה להוציא כדי לבנותו צ.י.ק)].

הבית והעליה

בבא מציעא קט״ז: - משנה. הבית והעלייה, נפחתה העלייה ואין בעל הבית רוצה לתקן - הרי בעל העלייה יורד ודר למטה, עד שיתקן לו את העלייה.

גמרא...היכי דמי? אי דאמר עלייה זו - אזדא. אלא דאמר ליה עלייה סתם - לוגר ליה אחריתי!

אמר רבא: לא צריכא, דאמר ליה עלייה זו שאני משכיר לך, כי סלקא - סליק בהדה, וכי נחית - חות בהדה. אי הכי, מאי למימרא? **אלא אמר רב אשי:** דאמר ליה עלייה זו שעל גבי בית זה אני משכיר לך, דהא שעביד בית לעלייה.

שאלות ממבחנים

1. ראובן השכיר בית לשמעון לתקופה של שנתיים, ובתוך הזמן הציע שמעון לראובן שיפנה את הבית ויחזירנו לו, וראובן הסכים, או להיפך ראובן ביקש משמעון שיפנה לו את הבית, ושמעון הסכים, האם יכולים לחזור בהם או לא? **ראה** **הסתלקות משכירות צריכה קנין.**

2. המשכיר בית לחברו **לשנה** וקבעו גובה השכירות ובנתיים עלה שכירות הבתים.

א. האם המשכיר יכול לדרוש יותר? **לא. תשובת הרא״ש פסקוהו הרמ״א בסעיף ט' ושו״ע בסעיף י'**

ב. מה הדין אם נחרב ביתו של המשכיר, האם השוכר חייב לצאת? **סעיף א'**

ראה **השכירו לזמן קצוב** **שבזה עוסק מקרה זה, שאינו יכול להוציאו כלל וכן אינו יכול לשנות מסכום שקצבו אפילו התייקר.**

ג. אם מת השוכר האם יורשיו חייבים לשלם עד תום שנת השכירות? **רמ״א סימן של״ד סעיף א' יתבאר שם.**

רמ״א סימן של״ד סעיף א' - מי ששכר בית לדור בו, ומת בתוך זמן השכירות, אין צריך לשלם לו רק מה שדר בו, דבעל הבית הוי כפועל והוי ליה להתנות (מרדכי פרק האומנין). מיהו יש חולקין (בית יוסף בס״ס שי״ב בשם תשובת רשב״א אלף וכ״ח ובשם תוספות פרק חזקת ות״ה סי' שכ״ט, וכן משמע תשובת רשב״א שהביא הב״י סימן של״ה). לכן אם קבל השכר כולו, אין צריך להחזיר כלום, כן נראה לי.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שי״ג - המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה באיזה מקום רשאי להשתמש

מקורות

בבא בתרא ו׳ (אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה, משתמש בזיזיה ובכתליה עד ד׳ אמות...)

בבא מציעא ק״א:-ק״ב. (משנה...הזבל של בעל הבית, ואין לשוכר אלא היוצא מן התנור ומן הכירים בלבד. גמרא... אמר רב אשי: זאת אומרת, המשכיר חצירו סתם - לא השכיר רפת שבה.)

ראשונים ופסיקת הלכה

האם מציאה נקנית למשכיר או לשוכר (נכפל בסימן ר״ס)

הנידון בשאלה נותן עומק להבנה של היחס בין המשכיר לשוכר, אדם ששוכר חצר יש לו רשות להניח בה את כל חפציו ולכן הכנסה לחצרו קונה לו במכר ובמתנה.

רא״ש, ראב״ד, רש״י - לשוכר. **וכן פסקו הב״ח [והגר״א] ובית מאיר.**

רמב״ם - למשכיר **וכן פסק הש״ך.**

שו״ע - בסימן ר״ס כתב **כרא״ש** שאם נכנס צבי שבור לחצר שגרים בה השוכר והמשכיר יחד זכו בו שניהם ומשמע שאם השוכר גר לבד הוא זוכה לבדו בחפץ **ובסימן שי״ג** כתב כדעת **הרמב״ם** שזבל בהמות שהגיע לחצר ׳מעלמא׳ זוכה בו המשכיר.

סמ״ע[154] וב״ח - ואיכא לתמוה טובא על הרב **בשלחן ערוך** [שב**סימן ר״ס**] פסק כתשובות הרא״ש ולקמן **בסימן שי״ג** פסק כדברי הרמב״ם והפסקים סותרים זה את זה.

בית אפרים - המוציא מחברו עליו הראיה.

ביאור האחרונים[156,155]

האחרונים העמיקו את ההבנה של מעמד חצר שכורה אצל השוכר, ניתן להבין בג׳ דרכים:

א. שכירות ממכר ליומיה - קנין הגוף גמור לפרותיו לזמן. (ראי״ש וראי״ה)

ב. בשכירות החצר משועבדת בלבד לצרכיו של השוכר. (ש״ך ותוספות)

ג. שכירות בית דינה כשכירות פועל שבעיקרה הפועל משועבד למעביד, אך שעבוד זה מגדיר את השוכר כבעלים בפירות שקנוי לו קנין הגוף לפירות לפי שבעלות קשורה לשליטה. כאשר למשכיר אין שליטה על הפירות וכל השליטה היא לשוכר אף שהשליטה היא רק מכוח של שעבוד נחשב השוכר כבעלים. (נתיבות).

בשיטת **רש״י ראי״ש והראב״ד** בנושא זה אין הכרח להסביר כאחד ההבנות, קניין חצר אינו תלוי בהכרח בבעלות על החצר, אלא בכך שזהו המקום שחפציו של השוכר משתמרים לו (**הראב״ד** ועוד ראשונים סוברים שמשיכה בסימטה קונה מטעם חצר כי בסימטה יש רשות להכניס חפצים), סתם חצר ששכורה לשוכר, לעניין הרשות להכניס חפצים באם לא צוין אחרת עומדת רק לרשות השוכר, אם המשכיר גר עמו גם המשכיר רשאי להכניס חפציו ודינם כשותפים. בשיטת **הרמב״ם** נראה שהוא סובר כפי שביאר הנתיבות **בסימן ר׳.** מכיון שחצר היא מטעם יד ושליחות, לעניין יד, צריך להיות דומה ליד ושליחות גם לעניין הבעלות. אם אינו בעליה, צריך לבחון אם יש בכוחו למנות שליחות (׳חב לאחריני׳ ובמתנה ומכר אין את הבעיה הזו אלא רק במציאה).

---

[154] סמ״ע סימן שי״ג ס״ק ה׳.

[155] מכיון שעיקר הנושא של שאלה זו קשור לעניין קניין חצר שמתבאר בסימן ר׳ ולעניין שכירות שמתבארים בסימנים ש״ז- שי״ט ולא בנושא של אבדה ומציאה פוצל בסיכום כך שמאפשר לרוצה שלא להרחיב בשאלה זו אלא רק לדעת עיקר הדין לעמוד בכך.

[156] לדף מקורות בנושא שכירות שעבוד או קניין - הרב דוד בר שלטון וכן קישור לשיעור של הרב אריאב עוזר בגדרי שכירות.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ש״ך[157] **-** העיקר כרמב״ם והעיקר ׳ששכירות לא קניא׳ ו׳שכירות ממכר ליומיה׳ נאמר רק באונאה ומריבוי הפסוק רק לענין זה ולכן כחלק מהשכירות כלול שהמשכיר מאפשר לשוכר לזכות בקנין חצר[158] (שהחצר תחשב כשליח השוכר לעניינים אלו) אולם במה שלא איפשר המשכיר, אין כוח לשוכר לזכות בו. בקנין חצר יש תנאי שהחצר תהיה חצר משתמרת ואף שהמשכיר לא גר בו מכל מקום מכיון שהיא משתמרת כלפי העולם וגם לשוכר אין רשות לגוזלו נחשב שמשומר לגם למשכיר. ׳מדברי הרמב״ם והסמ״ג והמחבר ושאר פוסקים לא משמע דמיירי שגם משכיר ביתו פתוח לאותו חצר ונראה דמ״מ מיקרי חצר המשתמרת לדעת המשכיר כיון שהוא משומר והוא חצרו׳. **וכתב שמצא כדבריו בלח״מ.**

לח״מ[159] **-** דאמרינן דשכירות מכירה ליומיה וקני היינו לענין שישתמש בו כל ימי שכירותו אבל גוף הדבר אינו קנוי כלל...ולפי האמור אתי שפיר דלא הוי ממכר אלא לענין להשתמש בו אבל מ״מ הבית בחזקת המשכיר הוא וביתו מיקרי.

גר״א - ועלח״מ ודבריו דחוקים מאד ועיין מה שכתב לעיל בסימן ר״ס סעיף ג׳ ששם סתם כדברי רש״י והרא״ש.

קצות[160] **-** גם לרמב״ם ׳מבואר דעיקר חצר למי שיש לו רשות השתמשות׳. העיקר כדברי הרב מרדכי מטאלון שהביא הלח״מ שבזבל זה מקרה מקומי, כיון שהוא עשוי להגיע, כפי שנפסק שמשכיר חצר לא השכיר רפת שבה, המשכיר לא השכיר את החצר לזבל, אך בשאר מקרים הרמב״ם מודה שחצר קונה לשוכר אף למציאה.

נתיבות[161] **-** ׳חצר ששכרו או שאלו בקנין להשתמש בו, הוי חצירו וידו של שוכר, **ודמי ממש לשוכר פועל**, וכמו שהשוכר פועל המציאות לפועל מן הסתם, משום דלאו אדעתא דהכי אגריה, רק אם הבעה״ב אומר לפועל שיזכה המציאה בשבילו, אז המציאה לבעה״ב, ה״נ כששוכר חצירו של חבירו דהוי כשוכר ידו של חבירו למלאכתו, המציאה שמונח בחצר הוא של המשכיר מן הסתם מטעם הנ״ל דלאו אדעתא דהכי אגריה, אם לא כשהשוכר רואה את המציאה שנכנס לחצר ואומר יזכה לי אז המציאה להשוכר, ומכ״ש כשאחד (מהם) נתן מתנה להשוכר, ואפילו אם המשכיר עצמו נותן מתנה לשוכר בחצירו המושכרת לו, ודאי דקונה השוכר ע״י חצר. וכן יכול השוכר לזכות לאחרים ע״י חצר המושכרת לו. אבל כשהשוכר נותן מתנה להמשכיר ומניחו בחצירו המושכרת לו, אין המשכיר קונה ע״י חצירו כיון שהיא מושכרת לו׳.

לשון הרמב״ם מפורשת ששכירות היא קנין הגוף לפירות[162] ואף שכתבה הנתיבות, הנתיבות בכמה מקומות סובר ששכירות דינה כשעבוד[163] והביאור של הנתיבות הוא שהשוכר חצר דינו כשוכר פועל והרמב״ם גם מחשיב את הפועל כקונה אותו לזמן[164] ופועל עיקרו שעבוד אלא שיתכן שלשעבוד יש דין של קנין. בקנין שכירות יש שעבוד לידו של המשכיר והשוכר שולט בה על כל מה שירצה, לגבי מציאה שלא התכוון השוכר לכך אינה שכורה לו, אלא אם כן מציין בפירוש.

שאלות ממבחנים

חצר המושכרת או המושאלת, קונה לשוכר ולשואל או למשכיר ולמשאיל? **סעיף ג׳**

ראה **האם מציאה נקנית למשכיר או לשוכר (נכפל בסימן ר״ס)**

---

[157] סימן שי״ג סעיף ג׳ ס״ק א׳.

[158] בלשון הש״ך לכאורה משמע שהמשכיר זוכה עבור השוכר אולם אם נאמר זאת יקשה כיצד המשכיר יכול להקנות לשוכר עצמו בקנין חצר והרי אין המוכר יכול לקנות עבור הקונה ורק אדם אחר יכול לקנות (ראה סימן ר׳) שהרי לא יצא מרשות מוכר.

[159] לחם משנה הלכות שכירות פרק ז׳ הלכה א׳

[160] סימן שי״ג ס״ק א׳.

[161] פתיחה לסימן ר׳.

[162] מפורש בהלכות שאלה פרק א׳ הלכה ה׳ ובהלכות שכירות פרק ז׳ הלכה א׳ ומאידך ראה בהלכות מכירה פרק כ״ג הלכות א׳ וח׳.

[163] סימן שי״ב ס״ק ה׳.

[164] רמב״ם הלכות מכירה פרק י״ג הלכה ט״ו - השוכר את הפועל לעשות עמו בין בקרקע בין במטלטלין אין לו הונייה, **מפני שהוא כקונה אותו לזמן**, ועבדים אין בהם הונייה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שי״ד - מה הדברים שעל המשכיר לעשות או על השוכר

מקורות

בבא מציעא ק״א ׃-ק״ב. (משנה. המשכיר בית לחבירו, המשכיר חייב בדלת, בנגר ובמנעול, ובכל דבר שמעשה אומן. אבל דבר שאינו מעשה אומן - השוכר עושהו...

גמרא. תנו רבנן ׃ המשכיר בית לחבירו - משכיר חייב להעמיד לו דלתות, לפתוח לו חלונות, לחזק לו תקרה, לסמוך לו קורה. ושוכר חייב לעשות לו סולם, לעשות לו מעקה, לעשות לו מרזב, ולהטיח את גגו...

רש״י - לחזק לו תקרה - אם התליעו הנסרין. לסמוך לו קורה - אם נשברה אחת מהן.)

בבא מציעא קט״ז ׃ (נפחתה, בכמה? **רב אמר:** ברובה, **ושמואל אמר:** בארבעה. [טפחים, והלכה **כשמואל**.])

ראשונים ופסיקת הלכה

חובת תיקון (נכפל בסימן שי״ב)

רא״ש וטור - חייב לתקן, דווקא כשנפל פקע שעבודו, אבל כל זמן שעומד, סתם שכירות השתעבד לתקן.

שו״ע סימן שי״ב - ויש מי שאומר כטור.

רמ״א סימן שי״ד - תקן המשכיר דברים אלו, ונשברו תוך ימי השכירות, אם אמר ליה ׃ בית זה, אין צריך להעמיד לו אחר. אמר לו ׃ בית סתם, צריך לתקנו כל ימי השכירות **(נ״י[165] והגהות מיימוני)**. וע״ל סימן שי״ב סי״ז.

הגר״א (קצות וערה״ש) - וע״ל כו׳. רצונו לומר **דהרא״ש** פליג על זה במה שהובא **בש״ע** ׳ויש מי שאומר דדוקא כו״. **[לענ״ד** יש מקום לומר שגם ל**רמ״א** זה דווקא בדברים שאין להם בלאי טבעי שבזה כתב **נ״י בשם הריטב״א** שמזלו של השוכר גרם אבל אינו חולק על פשט שו״ע שם שהמשכיר מחויב לתקן התלעת קורות ותחזוק התקרה].

ערוך השולחן - בכל מקום ומקום לפי מנהגו חייב המשכיר לתקן...והמנהג אצלנו שאם נתקלקלו דברים כאלו במשך ימי השכירות מתקנם המשכיר אם לא שהיה בפשיעת השוכר או אחד מבני ביתו דאז אין על המשכיר לתקן.

[165] יש לציין שהנ״י הובא רק בדר״מ ולא בב״י ופשט הב״י הוא שאפילו התליעה התקרה אחרי שנכנס השוכר, על המשכיר לתקנו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שט״ו - דין המשכיר בית על תנאי

מקורות

בבא קמא ע״ט ובבא מציעא צ״ט (תניא נמי הכי: כדרך שתיקנו משיכה בלקוחות, כך תיקנו משיכה בשומרין; וכשם שהקרקע נקנית בכסף, בשטר ובחזקה, כך שכירות נקנית בכסף, בשטר ובחזקה... אמר רב חסדא: שכירות דקרקע.) בבא מציעא נ״ו: (בעי רבי זירא: שכירות יש לו אונאה או אין לו אונאה? ממכר אמר רחמנא - אבל לא שכירות, או דלמא לא שנא? - אמר ליה אביי: מי כתיב ממכר לעולם? ממכר סתמא כתיב, והאי נמי ביומיה מכירה היא)

ראשונים ופסיקת הלכה

הדיון בדין 'שכירות ממכר ליומיה' התבאר בהרחבה בסימן שי״ג.

אימתי שוכר קרקע רשאי להשכיר מתבאר בסימן שט״ז.

חלות שכירות קודם תחילת זמן שכירות

מרדכי[166] **-** השיב ראבי״ה על אשה ששכרה בית מראובן לדור בו מפסח ועד עצרת והוא קבלה אצלו קודם פורים לביתו בתורת חסד או מחמת דבר אחר ועתה חוזר בו קודם פסח. נראה דיכול לחזור דכל חזקה לא מהני אלא לאחר גמר המעשה שראוי להחזיק מיד.

ש״ך בשם מבי״ט[167] **מל״מ נתיבות ועט״צ -** אם הזמן והמקח מבורר ועשו קנין מועיל, חל מעכשיו אפילו קודם זמנו.

בית יעקב - לא חל קודם זמנו אפילו בקנין כסף. זה עיקר הדין אך המנהג שחל.

ערוה״ש - וכבר בארנו.. שהקנין חל אף על לאחר זמן וזהו רק קנין כסף ושטר אבל חזקה לא מהני אלא בהגעת הזמן.

חידוש **הסמ״ע** במשייר פירות לעצמו שיכול רק להשכירם ודעות **הט״ז, הקצות והנתיבות** שתמהו בזה לא סוכמו.

[166] מרדכי מסכת קידושין פרק האומר רמז תקכ״ז.

[167] סימן שי״ב ס״ק ג׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שט״ז - המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב ורצה השוכר להשכירו לאחרים

מקורות

גיטין כ״ט. (משנה... ואם אמר לו טול לי הימנה חפץ פלוני - לא ישלחנו ביד אחר, שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר. גמרא...אמר ריש לקיש, כאן שנה רבי: אין השואל רשאי להשאיל, ואין השוכר רשאי להשכיר).
בבא מציעא ע״ט: (השוכר את הספינה ופרקה לה בחצי הדרך - נותן לו שכרו של חצי הדרך, ואין לו עליו אלא תרעומת. היכי דמי? אילימא דקא משכח לאגורה - אמאי אית ליה תרעומת?... משום שינוי דעתא. אי נמי: לאשלא יתירא).

ראשונים ופסיקת הלכה

תנאים להשכרת הבית לאחר

רמב״ם - מכאן [מדין ספינה בסימן שי״א] **אני אומר** שהמשכיר בית לחבירו עד זמן קצוב ורצה השוכר להשכיר הבית לאחר עד סוף זמנו משכיר לאחרים אם יש בני בית כמנין בני ביתו, אבל אם היו ארבעה לא ישכור לחמשה, שלא אמרו חכמים אין השוכר רשאי להשכיר אלא מטלטלין שהרי אומר לו אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר אבל בקרקע או בספינה שהרי בעלה עמה אין אומר כן, וכן אני אומר אם אמר לו בעה״ב לשוכר למה תטרח ותשכיר ביתי לאחרים אם לא תרצה לעמוד בו צא הניחו ואתה פטור משכירתו אינו יכול להשכירו לאחר שזה באל תמנע טוב מבעליו עד שאתה משכירו לאחר תניח לזה ביתו, **ויש מי שהורה** שאינו יכול להשכירו לאחר כלל ויתן שכרו עד סוף זמנו ולא יראה לי שדין זה אמת. **וכן הכריע בדר״מ.**

ראב״ד - ולא יראה לי שדין זה אמת. א״א יש בדורינו אומרים כן שיש בני אדם שמחריבים הבית בדירתם.

מרדכי בשם מהר״ם ומהרי״ו[168] - יכול להשכירו אף למי שבני ביתו מרובים שהרי יכול למלא ביתו דיורים.

׳מצאתי׳ במרדכי ב״ב[169] - לא יכול להשכירו כלל כדעת יש מי שהורה ברמב״ם. **ודחוהו בב״י וברמ״א על המרדכי.**

רשב״א - כרמב״ם, אם התנה השוכר שרשאי להשכיר, כיון שאפילו אם לא התנה רשאי להשכיר, הרי התנאי בא להוסיף שרשאי להשכיר אפילו לסיעה הגדולה מבני ביתו. **הביאו שו״ע כ׳יש מי שאומר׳** (בסעיף ג׳)
וראה בסימן שי״ב דברי הב״י בשוכר סתם שרוצה לצאת ולהכניס אחר במקומו שבאינו הגון משכיר מעכב.

שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** וע״ל סימן שי״ב סעיף ז׳ (ששם פסק רמ״א ע״פ שו״ע שבאינו הגון רשאי משכיר לעכב).

מי זכאי בדמי השכירות

רמ״א שס״ג סעיף י׳ - השוכר בית מחבירו וחזר והשכירו לאחרים ביותר ממה ששכרו, אם היה לו רשות להשכירו לאחרים בענין שנתבאר לעיל סימן שט״ז, המותר הוא שלו. ואם לא היה לו רשות להשכירו, המותר לבעלים **(נ״י)**.

שבעל הבית גר עם השוכר

רא״ש - בעל הבית מעכב עליו, ׳כי ידוע שאין לקבל כל אדם בשוה׳.

דר״מ - משמע **ברמב״ם** שאינו יכול יכול לעכב ׳אבל בקרקע או בספינה שהרי בעלה עמה אין אומר כן׳. **ומשמע שהטור** הבין שאין מחלוקת בין הרמב״ם לרא״ש אלא בספינה דרך לפרוק בחצי הדרך ועל דעת זה שוכרים ואילו בשכירות אין דרך לצאת באמצע החוזה ואין לחייב המשכיר לקבל לגור עם מי שאינו חפץ.

שו״ע - כרא״ש וכטור ׳שנים ששכרו בית בשותפות לדור בו יחד, אין אחד מהשותפין יכול להושיב אחר במקומו...׳.

הגר״א - כי יש בני אדם שאי אפשר לדור עמהם כמו שאמרו ׳אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת׳ ולא דמי לספינה שאין שם רק תרעומת **וברמב״ם** משמע דבכהי גוונא פשיטא דיכול להושיב אחר כיון דבעליו עמו אינו יכול להפסידו.

---

[168] מרדכי מסכת בבא מציעא פרק השוכר את האומנין רמז שנ״ז.
[169] רמז תקכ״ט.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שוכר שיצא קודם הזמן האם המשכיר רשאי להשכיר

רמ״א - אם השוכר רוצה לצאת מן הבית ולהניחו כך בלא דיורין, ורוצה לשלם למשכיר, יכול המשכיר להשכירו לאחרים, דביתא מיתבא יתיב ושאייה יוכת שער (ישעיה כד, כב) **(מרדכי[170])**

הערת הקצות - אם אין המשכיר מוצא למי להשכירו משלם השוכר כל הסכום ואינו מנכה לו ׳כפועל בטל׳ שדווקא באונס מנכים ולא בפשיעה ומצא בית לקנות גם אינו אונס.

מי זכאי בדמי השכירות באופן זה

באר הגולה - ׳וינכה לשוכר משכירתו׳.

סמ״ע - במרדכי מבואר שאם המשכיר קיבל מראש דמי כל השנה מהשוכר אינו צריך להחזיר לו (שהשוכר יצא זכה הבעלים בביתו) אך אם לא קיבל, השוכר רשאי לדרוש שינכה לו מדמי שכירותו.

קצות - תמה על **הסמ״ע** כיצד המשכיר עושה סחורה בפרתו של חבירו והרי הבית לשכירותו קנוי לשוכר. וכתב שעיקר דברי המרדכי דחאום ב״י ורמ״א ורק ליסוד שלא להניח ריקה הסכימו אך מכל מקום ינכה לשוכר.

נתיבות - ׳היוצא לנו, במקום שלא היה השוכר יכול להשכיר לאחרים כגון בדר עמו - השכירות שמקבל המשכיר מאחרים הוא של המשכיר אפילו לא נתן המעות כיון דאין להשוכר שייכות בגוויה.

ובמקום שיכול [השוכר] להשכיר לאחרים - השכירות להשוכר ואפילו נתן לו המעות...[ואם השוכר השני משלם יותר מן הראשון, השוכר הראשון מרוויח. ע״פ דבריו בס״ק א׳].

ואפילו רק שכיח להשכיר אינו משלם לו השכירות דלהבא כדמוכח גבי ספינה, וכן משמע במרדכי פרק חזקת. ואפילו במקום שאינו יכול להשכיר לאחרים מנכה לו מהשכירות כמה אדם רוצה ליקח פחות כשלא דר בו דומיא דפועל בטל, וכמבואר במרדכי שהבאתי׳.

ברית אברהם - אף במקום שהשוכר לא היה רשאי להשכירו והשכירו המשכיר, מנכה לשוכר [אך המותר למשכיר]. אולם אם השוכר מעצמו הקדים שכרו לכל התקופה יש לומר שנתרצה שאם יצא יוכל המשכיר להשכירו.

רע״א - אם כבר השכיר לאחר, שכירתו קיים, לכן אם אית ביה רווחא להשוכר להשכירו ביותר, רשות בידו להשכירו לכתחילה ולא שייך בזה למה תטרח וכו׳. [**כנתיבות** שהרווח לשוכר צ.י.ק]. והיכי דהשכיר לבני בית מרובים ונטל שכר יותר המותר לבעלים כמ״ש בהגה ש״ע לקמן סימן שס״ג ס״י בשם הנ״י.

משייר לעצמו כח לדור

רמ״א - מי שנתן ביתו לאחר או השכירו, ושייר כח לעצמו שכשירצה יכול לדור עם המקבל מתנה או השוכר בבית, יכול למכור כחו לאחר, ובלבד שלא יהו בני ביתו מרובים **(רשב״א)**. ויש מחלקים בין אם שייר לעצמו חלק מסויים כגון חצי הבית, אז יוכל למכרו לאחר, אבל אם שייר לעצמו חלק שאינו מסויים כגון, דיוכל לסלקו, אינו יכול למכרו או להשכיר זכותו לאחר **(ריב״ש)**

[170] מרדכי מסכת בבא בתרא פרק חזקת הבתים רמז תקכ״ט

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. א. שכר בית מחבירו לשלוש שנים ובתוך השנים האלו השכיר הבית לאחר במחיר יותר גבוה, למי שייך הרווח הזה? **סימן שס״ג סעיף י׳ בהג״ה, ועיין רעק״א כאן ראה מי זכאי בדמי השכירות.**

ב. ומה הדין אם רוצה השוכר להחזיק בדירה עד תום המועד ולהשאירה ריקה ולהמשיך לשלם את השכירות? **סעיף א׳ ונו״כ ראה שוכר שיצא קודם הזמן האם המשכיר רשאי להשכיר.**

2. חמשה אנשים שלמו לנהג מונית עבור נסיעה של אלף ש״ח, שני נוסעים ירדו בדרך והנהג העלה שני נוסעים חדשים וגבה מהם מאתיים שח עבורו, הנוסעים טוענים כי הכסף הזה שייך לחברים ששילמו עבור הנסיעה ולא נסעו, הדין עם מי? **סעיף א׳ סימן שי״א סעיף ו׳**

נראה שיש מי שדימה שאלה זאת לשוכר שיצא קודם הזמן האם המשכיר רשאי להשכיר ובשוכר ששילם את כל דמי השכירות מראש, אולם נראה שדין זה דומה לדין ספינה שפרק בחצי הדרך בסימן שי״א ששם הדין שהשוכר משלם הכל אלא אם כן מצא לשכור וכיון שהנוסעים ירדו קודם לזמן ולא דרשו את לעלות אחרים תחתם הרי שמחלו, הגע עצמך אם חמישתם היו יורדים בדרך האם לאחר שירדו, נהג המונית היה צריך לחפש אותם ולשלם להם עבור זה שהעלה אחרים?! ונראה שמונית אינה כבית שבמקומו עומד ואין בו ראיה שהשוכר מחל, אבל במונית כיון שירד מהמונית קודם זמנו ולא דרש החזר ודאי שמחל ובזה הכל יודו לברית אברהם. אולם יש לדון אם הם שותפים ודעתם היתה שחבריהם ימצאו אחרים שבזה יהיה דינם כשוכר שפרק בחצי הדרך והעלה אחרים במקומו. וכן יש לדון האם נחשב שהנסיעה קנויה לנוסעים ורשאים הנותרים אף שאינם שותפים לעלות אחרים במקומם. ונראה להכריע שאם עשה להם מבצע כיון שהם חמישה שכל אחד ישלם מאתיים אז מי שירד בחצי הדרך ולא אעלה אחר מחל ולא יכולים לעלות אחר תחתיו והרווח לנהג מונית אבל אם הם חמישה ששכרו את הנסיעה יחד באלף שקלים גם אם ירדו מקצתם רשאים האחרים לעלות אחרים תחתם ויש לנהג מונית תרעומת ואם לעולם המנהג שאין לעלות אחרים במהלך נסיעה אזי הרוויח בעל המונית שבספינה הדין כן כי כן נהוג.
(נראה שמי ששכר נהג אוטובוס ומיניבוס ליום טיול המנהג שיכולים לעלות ולרדת נוסעים אחרים במהלך היום ויש לברר למעשה מה המנהג במוניות).

3. ראובן ושמעון שכרו דירה בשותפות ומבקש ראובן להושיב אדם אחר במקומו, האם יכול שמעון להתנגד והמקור לכך. **סעיף ב׳**

ראה שבעל הבית גר עם השוכר.

4. אברך שכר דירה בעיר טבריה ליד הטיילת, האם רשאי בימי בין הזמנים לצאת מהדירה ולהשכירה לאחרים, מה נפסק בשו״ע? ואם הלכה זו תקיפה גם לימינו ומדוע?

ראה תנאים להשכרת הבית לאחר לפי פשט שו״ע יכול להשכיר רק לכמות דרים השווה לבני ביתו וראה בפתחי חושן חלק ד׳ (שכירות) - הערות פרק ד׳ - שכירות בתים וקרקע הערה (כב), האם גם היום חל דין זה, בשוכר לחופשה של בין הזמנים יש מקום לטיעון של שוכר לא הגון דהיינו שמטיילים שמתחלפים יש ביניהם כאלה שעושים נזק רב, ואם עושה זאת לעסק נראה ששוכרים שמתחלפים כל יום יש צורך שיהיה מנהג מקובל או שיציין זאת בפירוש אבל מי שמשכיר ביתו לשבתות בדרך אקראי נראה יותר שבימינו יכול להשכיר אף לבני בית מרובים יותר שודאי מקפידים שלא לקלקל.
ובכל זה ודאי שיש חילוק רב בין שוכר דירה מרוהטת לדירה שאינה מרוהטת.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שי״ז - אמר השוכר: פרעתי שכר הבית, והמשכיר אומר: לא פרעת

מקורות

בבא מציעא ק״ב:-ק״ג. (רב נחמן אמר: קרקע בחזקת בעליה קיימת; בעו מיניה מרבי ינאי: שוכר אמר נתתי, ומשכיר אמר לא נטלתי, על מי להביא ראיה?.. ;אמר רבא אמר רב נחמן: האי מאן דאוגר ליה ביתא לחבריה לעשר שנין, וכתב ליה שטרא, ואמר ליה: נקיטת חמש שנין - מהימן...)

בבא מציעא ק״י. (ההוא שטרא דהוה כתיב ביה שנין סתמא, מלוה אמר: שלש, לוה אמר: שתים... ; מלוה אומר חמש, לוה אומר שלש. - אמר ליה: אייתי לי שטרך! - אמר ליה: שטרא אירכס לי).

ראשונים ופסיקת הלכה

עקרונות בטוען ונטען בין שוכר ומשכיר

נאמנות על תשלום השכירות

היסודות לנאמנות על תשלום דומים לכל דיני מלוה, אולם בשכירות אף שיש שטר על חוזה השכירות, חוב השכירות הוא מלוה על פה שכן חוזה השכירות נועד כדי שלא יוכל השוכר לטעון 'לקוח' ולא כדי שיוכל לטעון 'שטרך בידי מאי בעי' ועל כן המשכיר משאיר אצלו את השטר אף לאחר פרעון **(סמ״ע)**. שכירות אינה משתלמת אלא בסופה ולכך קודם זמנה ישנה 'חזקה אין אדם פורע תוך זמנו' **(בבא מציעא ק״ב: ובבא בתרא ה':)** אולם לאחר זמנה נאמן השוכר אף ללא עדים **ובבא מציעא ק״ב:** מתבאר שאף ביום האחרון לשכירות נאמן. אם עשה לו שטר חוב על דמי השכירות דינה ככל מלוה בשטר שאין השוכר נאמן 'שטרך בידי מאי בעי'.

קרקע בחזקת בעליה עומדת

בבא מציעא ק״ב: - רב נחמן אמר: קרקע בחזקת בעליה קיימת.

כל מקום שיש ויכוח האם על המשכיר לאפשר לשוכר לגור עוד זמן, ללא עלות, ההכרעה היא שהמשכיר מוחזק ולכן רשאי להוציא את השוכר או לדרוש כסף על הזמן הנוסף. הכרעה היא היסוד לדין בשנים עשר דינר זהב לשנה, מדינר זהב לחדש (יסוגיא דמרחץ) וב[ויכוח על זמן השכירות] המובאים **בסימן שי״ב** וכן לגבי דין **השו״ע** 'המשכיר בית לחבירו, בשטר, לעשרה שנים, ואין בו זמן, השוכר אומר: עדיין לא עבר מזמן השטר אלא שנה, והמשכיר אומר: כבר עברו ושלמו שני השכירות ושכנת עשרה שנים, על השוכר להביא ראיה, ואם לא הביא ראיה, ישבע המשכיר היסת ויוציאנו'. **(על פי רבא אמר רב נחמן בבבא מציעא ק״ג.)**

במקרה שגר השוכר ג' שנים ואבד שטר שכירות באופן שהשוכר יכול לטעון 'לקוח' שוכר נאמן. **(בבא מציעא ק״י.)**

ויכוח על גובה השכירות

מרדכי[171] **-** משכיר אומר בי' דינר השכרתי לך ושוכר אומר בה' דינר יד המשכיר על העליונה דקי״ל כרב נחמן דאמר קרקע בחזקת בעליה קיימא. **הובא בדר״מ ובסמ״ע.**

נ״י - אם לשוכר יש מיגו של 'לא שכרתי' או 'פרעתי' שוכר נאמן. **הביאו רמ״א כ'מיהו י״א' וכן הכריעו הב״ח ש״ך והגר״א** (שאין חולק בזה ולא כהבנת רמ״א שסבר שהמרדכי כתב אף באופן שיש מיגו).

ש״ך - בויכוח על קציצה לא שייך 'קרקע בחזקת בעליה', רק שבמקום שהויכוח החל בעוד שלא נגמרה השכירות, מכוח מה שהמשכיר מוחזק בביתו, יכול להוציא את השוכר עבור הזמן שלפי טענתו השוכר לא שילם לו לפי קציצתו.

נתיבות - העמיד את הרמ״א באופן שזהו זמן פרעון אך יש עוד זמן לשכירות והמשכיר תפוס בביתו.

שאלות ממבחנים

משכיר ושוכר, מי נקרא מוחזק לגבי [תשלום השכירות], [גובה השכירות], [סיום זמן השכירות]. **סימנים שי״ז, ושי״ב.**

---

[171] מרדכי מסכת בבא מציעא פרק השואל רמז שפ״ז

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שי״ח - השוכר רחים מחבירו ושוב לא נצטרך

מקורות

כתובות ק״ג. (ההוא גברא דאוגר ליה ריחיא לחבריה לטחינה, לסוף איעתר זבין ריחיא וחמרא, אמר ליה: עד האידנא הוה טחיננא גבך, השתא הב לי אגרא...)

ראשונים ופסיקת הלכה

השוכר רחים מחבירו ושוב לא נצרך

כתובות ק״ג. - ההוא גברא דאוגר ליה ריחיא לחבריה לטחינה, לסוף איעתר זבין ריחיא וחמרא, אמר ליה: עד האידנא הוה טחיננא גבך, השתא הב לי אגרא, א״ל: מיטחן טחיננא לך; **סבר רבינא למימר**, היינו מתניתין: לא יאמרו שניהם הרי אנו זנין אותה כאחד, אלא אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות, **א״ל רב עוירא:** מי דמי? התם חד כריסא אית לה, תרתי כריסתא לית לה, הכא מצי א״ל טחון וזבין, טחון ואותיב. **ולא אמרן** אלא דלית ליה טחינא לריחיא, אבל אית ליה טחינא לריחיא, כגון זו כופין אותו על מדת סדום.

רמב״ם ושו״ע - השוכר ריחיים מחבירו שיטחון לו כ׳ סאה בכל חדש בשכרו והעשיר בעל הריחיים והרי אינו צריך לטחון שם אם יש לשוכר חטים שצריך לטחון לעצמו או לאחרים כופין אותו ליתן דמי טחינת כ׳ סאה שזו מדת סדום היא, ואם אין לו יכול לומר אין לי דמים והריני טוחן לך כמו ששכרתי ואם אין אתה צריך מכור לאחרים.

אם אין המשכיר מוצא למי למכור

ר״י - יכול לחזור בו מהשכירות. **ולכך נטה הט״ז.**

רא״ש - אינו יכול לחזור מהשכירות אלא טוחן לו כמו שהתנה אם ירצה. **ולכך נטה הסמ״ע.**

[בלשון **הרמב״ם ושו״ע** נראה יותר כרא״ש וכן משמע שהבין **הסמ״ע** צ.י.ק]

ערוך השלחן - ובאמת דעה הראשונה תמוה והרי אפילו נפל ביתו של משכיר אינו יכול להוציא את השוכר מביתו כמו שכתוב ר״ס שי״ב ודוחק לומר דס״ל כשיטת הירושלמי שם דבמקום פסידא לגמרי מבטל את השכירות ולכן י״א (הט״ז) דלא פליגי כלל דאם דרך העשירים שלא לאכול מטחינה כזו ורק עניים אוכלין אותן ולפי זה כשהזכיר לו ע״מ לטחון לו לצרכי ביתו והוי כאומר כל זמן שאצטרך לצרכי ביתי...

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שי״ט - מי שהטעה חבירו עד שהכניס פירותיו לביתו

מקורות

בבא מציעא ק״א: - ההוא גברא דזבן ארבא דחמרא, לא אשכח דוכתא לאותוביה. אמר לה לההיא איתתא: אית לך דוכתא לאוגרי? אמרה ליה: לא. אזל קדשה, יהבה ליה דוכתא לעייליה. אזל לביתיה, כתב לה גיטא, שדר לה. אזלא איהי, אגרא שקולאי מיניה וביה, אפיקתיה ואותביה בשבילא. אמר רב הונא בריה דרב יהושע: כאשר עשה כן יעשה לו, גמולו ישוב בראשו, לא מיבעיא חצר דלא קיימא לאגרא, אלא אפילו חצר דקיימא לאגרא אמרה ליה: לכולי עלמא - ניחא לי לאוגורי ולך לא ניחא לי, דדמית עלי כי אריא ארבא. **וכן הלכה.**

ראשונים ופסיקת הלכה

הצורך להודיע למי שהניח חפציו שהוא מוציאם

רמב״ם - ומדת חסידות היא שיודיע לבית דין וישכרו ממקצת דמיהן מקום משום השב אבידה לבעלים אף על פי שלא עשה כהוגן.

רא״ש - צריך להודיע ואם נאנס לאחר שהודיע פטור.

ב״י - ברמב״ם משמע שאפילו לא הודיע ונאנס פטור וזו רק מידת חסידות להודיע. **תמה על הטור** שכתב באופן שמשמע שהרא״ש והרמב״ם אינם חולקים.

דרישה[172] **-** גם הרא״ש מצריך להודיע דווקא שהמניח בעיר ובזה יש לומר שהרמב״ם מודה ואם אינו בעיר אז הוסיף הרמב״ם שיש מידת חסידות בדבר להודיע לבית דין אבל אם הוא בעיר למה יודיע לבית דין ולא למניח.

[יש להעיר שכן משמע בגמרא שאותו אדם לא היה בעיר ׳אזל לביתיה, כתב לה גיטא, שדר לה׳ וכן משמע שהיא לא הודיעה לו (ולא כתבתי לישוב הב״ח כי לא משמע שהיא הודיעה כלל)].

שו״ע - סתם כלשון הרמב״ם **רמ״א -** וי״א כרא״ש.

פרישה וסמ״ע - לבית דין יודיע קודם שיוציא אבל למכניס צריך להודיע רק כשהפירות בשוק שכבר אינו חושש שהמטעה יכנס לביתו ויזיקו [ונראה **שהגר״א** נטה להסבר זה בטור].

ט״ז - בהכניס בלא להודיע מותר להוציא מ׳דין עביד איניש דינא לנפשיה׳ ואם צריך למקום יכול להוציא בלא להודיע [ושלא כ**חו״י בפת״ש**]. אך אם אין לו הפסד כרגע ורוצה להוציא, צריך להודיע. ובעשה שלא כהוגן לא צריך להודיע.

קצות - בשיטמ״ק בשם הראב״ד והריטב״א משמע שלא צריך הודעה כלל לא בתחילה ולא בסוף וזה **כרמב״ם וכב״י.**

הכניס שלא מדעת חבירו (אך לא הטעהו)

רמב״ם - לא חילק דינו כהטעהו ׳מי שהכניס פירותיו לבית חבירו שלא מדעתו או שהטעהו׳

ר׳ ירוחם - דווקא חצר שלא עשויה להשכיר עשה שלא כהוגן ודינו כהטעהו אבל אם עשויה לשכר לא יוציא לרחוב.

שו״ע - סתם כלשון הרמב״ם. [**וסמ״ע וקצות** הזכירו דעת ר׳ ירוחם].

סמ״ע - הביא דעת ר׳ ירוחם וכתב שלרא״ש וטור אפילו בחחצר שאינה עשויה לשכר אינו כהטעהו ממש ורק רשאי להוציא אך לא למקום הפסד ולא לשכור פועלים מדמי הפירות.

שאלות ממבחנים

הכניס סחורה לבית חבירו או למחסן של חבירו שלא בידיעתו או שפשוט הטעה אותו ונעלם. האם יכול בעל הבית להוציא החפץ למקום הפקר, ואם עליו להודיע לבעלים?

מבואר בכל העמוד.

---

[172] בדרישה עצמו כתב ׳ועיין בפרישה שכתבתי עוד בעניין אחר שלא פליגי׳. ולעניות דעתי מפשט גמרא שמשמע שהאשה לא הודיעה ולפרישה ניתן לומר שלא הודיעה קודם שהוציאה אבל אחר כך כן הודיעה ונפק״מ באינו בעיר שלא ניתן להודיעה ולענ״ד נראה יותר כדרישה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות חכירות וקבלנות

סימן ש״כ - מקבל או חוכר מחבירו היאך יתנהג זה עם זה

מקורות

בבא מציעא ק״ג (המקבל שדה מחבירו, מקום שנהגו...הכל כמנהג המדינה. כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש)

בבא בתרא קס״ז :-קס״ח. (אין כותבין שטר אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם, והמקבל נותן שכר).

מבוא - הלכות חכירות וקבלנות

רי״ף בבא מציעא ס״א. (ע״פ התוספתא) - מה בין שוכר לחוכר השוכר במעות והחוכר בפירות אבל חוכר ומקבל שניהן בפירות אלא שהמקבל נותן לבעל הקרקע שליש תבואתו או רביע תבואתו לפי מה שמקבל על עצמו והחוכר נותן לו פירות קצובין ממקום שהוא רוצה ואין לו לבעל הקרקע בתבואת הקרקע כלום.

רמב״ם הלכות שכירות פרק ח׳ וכן לשון שו״ע - אחד השוכר מחבירו שדה לזורעה או כרם לאכול פירותיו **בדמים או ששכר ממנו בפירות קצובים** כגון ששכר ממנו שדה זו בעשרים כור בשנה וכרם זה בעשרים כדי יין בכל שנה שניהן דין אחד יש להן, **והשוכר בפירות הוא הנקרא חוכר**.

המקבל שדה או פרדס כדי לעבוד אותו ולהוציא עליו יציאות ויתן לבעל הקרקע שליש התבואות או רביע או מה שיתנו ביניהן **והוא הנקרא מקבל**.

הלכות חכירות וקבלנות הם המשך להלכות שכירות ומסודרים לפי סדר המשניות בפרק המקבל החל מדף ק״ג. ועד לאמצע המשנה בדף ק״י : ׳שכיר יום גובה כל הלילה, שכיר לילה גובה כל היום׳, ששם הפרק עובר לאיסור בל תלין בשכיר ונראה שבשל סמיכות הכתובים ביומו תתן שכרו לאיסורי המשכון נשנו גם הם בפרק המקבל (אולם איסור בל תלין נאמר גם בויקרא י״ט).

דברים פרק כ״ד :

(י) כִּי תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה **לֹא תָבֹא אֶל בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ** :

(יא) בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בו יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת הָעֲבוֹט הַחוּצָה :

(יב) וְאִם אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ :

(יג) הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת הָעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרַכְךָ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי ה׳ אֱלֹהֶיךָ : ס

(יד) לֹא תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ :

(טו) **בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ** וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ וְלֹא יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל ה׳ וְהָיָה בְךָ חֵטְא : ס

(טז) לֹא יוּמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים וּבָנִים לֹא יוּמְתוּ עַל אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ : ס

(יז) לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם **וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה** :

בסיכום הלכות חכירות וקבלנות לא סוכמו כל הסימנים שכמעט ואין בהם מחלוקות בין הראשונים והם כאמור מפורשים בפרק המקבל מדף ק״ג.-ק״י : לפי המשניות.

סימן ש״כ - ק״ג ; **סימן שכ״א -** ק״ג :-ק״ד. **; סימן שכ״ב -** ק״ה :-ק״ו : ; **סימן שכ״ג -** ק״ו : ; **סימן שכ״ד -** ק״ו :-ק״ז. ; **סימן שכ״ה -** ק״ט. ; **סימן שכ״ו -** ק״ד : ; **סימן שכ״ז -** ק״ט. וק״ג ; **סימן שכ״ח -** ק״ד.-ק״ה. ; **סימן שכ״ט -** ק״ט. **סימן ש״ל -** ק״ט.-ק״י. ובבא בתרא צ״ה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שכ״א - המקבל בית השלחין ושדה האילן ויבשו

וסימן שכ״ב - המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה

מקורות

בבא מציעא ק״ג :-ק״ד. (משנה. המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן, יבש המעין ונקצץ האילן).
בבא מציעא ק״ה :-ק״ו : (משנה. המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה, אם מכת מדינה היא...)

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

כפי שצוין בסיכום סימן שי״ב, בדין הצורך של המשכיר והשוכר להודיע על הפסקת השכירות בזמן, נראה שחלק מדיני שכירות וחכירות אין הנידון בהם כחלק מדיני מזיק גמור, אלא ניתן להתבונן על התוקף שלהם בשני דרכים :

א. תקנות חכמים שחכמים הסדירו את המחויבויות של שוכר משכיר וחוכר ומחכיר זה לזה.

ב. הבנה שדינים אלו כלולים במסגרת ההתחייבויות ההדדיות וההסכמות של שוכר ומשכיר וחוכר ומחכיר.

נראה שבהבנות אלו מתבארים סימנים שכ״א ושכ״ב היטב ובאופן זה ניתן להבין היטב את דין ׳מזלך גרם׳ ו׳היה לך להתפלל׳ וכן טענות נוספות שאינם מצויות בדיני טוען ונטען[173]. (אולם יש להעיר שאין זה בהכרח ההבנה המקובלת).
בסיכום אוחדו סימנים שכ״א ושכ״ב למקום אחד במיקוד לדין מכת מדינה המופיע במקור בסימן שכ״ב אולם הרמ״א התייחס אליו בסימן שכ״א ועליו כתבו נושאי הכלים.

שניזוקו גם השדות הסמוכות

בבא מציעא ק״ה: - היכי דמי מכת מדינה? **אמר רב יהודה:** כגון דאישדוף רובא דבאגא.
עולא אמר: כגון שנשתדפו ארבע שדות מארבע רוחותיה.
ראב״ד - הלכה כעולא.
רי״ף רמב״ם ורא״ש - הלכה כרב יהודה. **וכן פסק שו״ע.**

עקרונות במכת מדינה

רמ״א - הא דאמרינן אם מכת מדינה הוא מנכה לו מן חכירו, הוא הדין בכל כיוצא בזה :

אי אפשר לתקן על ידי טורח

דכל מקום שנפסד הענין לגמרי והוי מכת מדינה, מנכה לו משכירותו. ואם אפשר לתקנו על ידי טורח ותחבולות, אינו מנכה לו (**מהר״ם פאדוואה**[174]).

היכולת לחזור על הזמן להבא

וכל מקום שמנכה לו אין חילוק במה שעבר או להבא. וכן **פסק מהר״ם** על מלמד שגזר המושל שלא ילמוד, דהוי מכת מדינה וכל ההפסד על בעל הבית (**מרדכי**). ויש חולקין וסבירא להו דמכאן ולהבא בדין חזרה קאי, כמו דאמרינן לעיל סימן ש״י לענין השוכר חמור ומת, ואם לא חזר איהו דאפסיד אנפשיה ומחל (**מהר״ם פאדוואה**). והסברא הראשונה נראה לי עיקר.
סמ״ע - ביאר שבדברי הדר״מ שהשיג על המהר״ם פדואה אין השגה

---

[173] כלל גדול הוא ש׳גרמא בנזיקין פטור׳ ובית דין מחייבים רק במזיק ביידים או בגרמי הקרוב לכך, האם טענות ׳מזלך גרם׳ חזקות יותר מגרמא? בשומרים שומר מתחייב גם באופן רחוק, המחייב הוא מכוח התחייבות שלו לשמור.

[174] ע״פ התירוץ הראשון של תוספות בבא מציעא ק״ד. ד״ה דאפשר. ׳וי״ל דנקט האי טעמא לאשמועינן דאפילו יבשו נמי שאר יאורי שדות אחרים דהשתא הוי מכת מדינה אפילו הכי אינו מנכה לו כיון דאפשר לאתויי בדוולא מנהרא רבה דדוקא באכלה חגב או נשדפה שאין יכול לתקן הקלקול ע״י שום טורח מנכה לו׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

גם לשיטת המרדכי אין הכוונה שכל ההפסד הוא על המשכיר אלא שחולקים בהפסד בשווה שכשם שבמכת מדינה יש הפסד לשוכר כן יש למשכיר. השווה ל**סימן שי״א שעל פי בבא מציעא ע״ט** בדין יין וספינה:

- ספינה סתם ויין סתם - חולקין. [**כרב פפא**]
- ספינה זו ויין זה - המוציא מחבירו עליו הראיה. [**כרבי נתן**].

הסמ״ע ביאר ש**מרדכי** דימה לספינה סתם ויין סתם ורק כתב שיש הפסד לבעל הבית אך ודאי שאינו מפסיד הכל אלא חולקים ׳ונראה לע״ד פשוט דכונת המרדכי בשם מהר״ם היא דגם לבעה״ב יהיה הפסד, דהיינו יחלוקו כמו שאמרו בספינה הנ״ל׳.

ש״ך - אין הכרח **שמהר״ם פדואה והמרדכי** חלוקים, יש הבדל בין מלמד לבין שכירות חנות, במלמד במכת מדינה לא היה יכול ללמד כלל, בחנות במכת מדינה אם רצונו של השוכר שינכו לו משכרו שיעזוב את החנות, הוא אינו יכול להחזיק בחנות מצד אחד ומצד שני לבקש ינכו לו ולכן אם מבקש להחזיק בחנות ישלם כל כספו.

נתיבות[175] **-** העיקר **כרמ״א** בזה שגם בדין שלהבא דנים דין מכת מדינה, ואינו יכול לחזור ולכך הביא ראיה מהמרדכי אבל באמת חולקים בהפסד[176]. מלמד הוא דין ייחודי שמשלם האב הכל כי השכר שמקבל מלמד אינו על לימוד התורה שצריך ללמד בחינם אלא על השימור ושימור הילד אינו נכלל בגזרת המלך.

חת״ס - דחה דברי **הנתיבות** (מלמד מקבל שכר פיסוק טעמים או שכר בטלה רק ששכירותו לשנה כי עיקר ההשקעה היא בתחילת השנה) **העיקר כמהר״ם פדואה כסמ״ע וש״ך** ניתן לחזור על להבא. ובעיקר כ**ראנ״ח וש״ך** שבחנות אף אם יש מכת מדינה על מכירת שכורה מסוימת אינו נחשב מכת מדינה כי ניתן לעשות בחנות רווח בצורה אחרת.

פרי תבואה - מחשש מכת מדינה העיקר שאינו יכול לחזור.

ערוך השלחן - העיקר כ**רמ״א** ׳ורוב הגדולים הסכימו לזה וכן עיקר ועיין מה שכתבתי בסימן של״ד סעיף י״׳:

׳...נ״ל דדוקא כשהפועל או המלמד עומד מוכן לעשות מלאכתו אלא שהמלאכה נתבטלה כמו פסק הנהר הגדול שבסעיף ד׳ או אם התלמידים לבדם ברחו מקודם אבל אם בעת התהות המגפה ברח המלמד וגם התלמידים ההפסד של המלמד ומזה מיירי רבינו הרמ״א וזה שכתב אם ברחו ר״ל המלמדים או הפועלים ואינו כדין שכתב סי׳ שכ״א בגזירת המושל שלא ילמדו דהתם מוכן המלמד ללמוד אלא שאין מניחין אותו וכן בשינוי אויר והתלמיד או הפעולה נשמטה מלפניו כיון דמכת מדינה היא ההפסד על בעה״ב אבל כשהפועל או המלמד בעצמו ברח ג״כ מיד בהתחלת האונס והשמיטו את עצמם מהמלאכה בעוד שיכלו לעשות למה יסבול הבעה״ב דטעמא דמכת מדינה ההפסד הוא על הבעה״ב משום דמשמיא הוא דגזרו עליה ולא שייך זה אלא כשנתבטל הפעולה רק מצד הבעה״ב ולא כשנתבטל מצד הפועל והמלמד ג״כ וראיה לזה דהא גם במכת מדינה אם ע״י טורח גדול ביכלתם לעשות הוי ההפסד עליהם כמ״ש בסי׳ שכ״א מכ״ש כשהם נחפזו לברוח מהמלאכה דההפסד הוא עליהם׳.

וראה **פתחי חושן חלק ד׳ (שכירות) - הערות פרק ו׳ -** נפל הבית או נתקלקל **הערה (כ״ט)** שסיכם יפה. **וכבר כתב שם דברי אורחות המשפט שראוי לפשר.**

ואביא דברי הרב ניר אביב בזה[177]**:** ׳יהיה איך שיהיה, נראה שמידי מחלוקת לא יצאנו, ולכן המוציא מחברו עליו הראיה, ובהעל הבית פטור לשלם, ובתורת פשרה ראוי לשלם חצי השכר משני טעמים: א. הסברא הנראית היא שאי אפשר לומר שמזל של אחד מהם גרם אלא המזל הרע הוא של כולם בשווה והאחריות של שניהם, וראוי שיתחלקו בהפסד, וכן שיטת הסמ״ע. ב. ישנו כאן ספק שקול וראוי לצאת ידי כל השיטות, כפי שראינו במקום ספק שבתורת פשרה ראוי לחלוק את ההפסד. ואם הצ׳קים מוחזקים ביד המטפלת, מן הדין היא יכולה לטעון קים לי כדעת המחנה אפרים, ובתורת פשרה תחזיר חצי שכר להורים.

---

[175] סימן שכ״א ס״ק א׳ וסימן של״ד ס״ק א׳

[176] **נראה שכן סבר גם הגר״א לדינא** שלגבי דין חזרה כתב בס״ק ח׳ כתב ׳נראים דברי הרב׳ ׳דברי הרב נכונים׳ ולענין שחולקים בהפסד לא סבר כנתיבות שזו דעת הרמ״א אך בס״ק ז׳ תמה על דברי הרמ״א ונראה שדעתו שחולקים בהפסד.

[177] **׳שכר בטלה למוסדות חינוך וגנים בזמן הקורונה׳** https://www.psakim.org/Psakim/File/13418

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לפסקי דין למקרים שונים במגפה הקורונה ראה: https://www.beitdin.org.il/Tags/97

[ראה במבוא שיש מקום לומר שמי שנוטה שיחלקו בשוה הבין שמכת מדינה היא תקנת חכמים מדין הישר והטוב ולכן ראוי שהצדדים יפסידו בשוה ומי שמכריע לטובת אחד הצדדים נוטה להכריע בהבנה שהכל תלוי בהתחייבות ההדדיות ומכת מדינא אינה כלולה בהלייבות לשלם או לקיים את השכירות].

מכת מדינה בקבלנות

רמ״א - אבל בקבלנות אינו מנכה לו כלום אלא חולקין במה שנמצא כפי תנאם **(המגיד ונ״י)**

ערוך השולחן - אבל במכת מדינה בקבלנות אינו מנכה לו להמקבל כלום דהרי לא שייך ניכוי בזה שהרי חולקין כפי תנאם במה שנמצא וזהו דעת הרבה מרבותינו **וכן פסק רבינו הרמ״א אבל דעת הטור** וכן משמע **מהרמב״ם** בפ״ח משכירות לחלק בין מכת מדינה שנתהוה לאחר גידול התבואה כגון אכלה חגב דבזה חולקין מה שנמצא ובין מכת מדינה שנתהוה קודם גידול התבואה כמו שיבש הנהר הגדול שיתבאר ושדה זו א״א שתגדל בלא דליית מים וזה המקבל טרח והביא מים מנהרות אחרים וביכלתו היה למנוע את עצמו מטירחא גדולה כזו דהא לא קיבל אדעתא דהכי ולכן אם עשה כן מנכה לו הבעה״ב מחלקו כפי טרחתו שהיה לו [**סמ״ע**] ויש מי שאומר דלא פליגי כלל ואין חילוק בין נתהוה המכה קודם לאחר מכאן ואם המקבל לא עשה דבר יתר לא שייך ניכוי וחולקין בכל הנמצא לפי החלקים ואם עשה דבר יתר מחובתו כמו שהביא מים מנהרות רחוקים הכל מודים שהבעה״ב מוסיף לו ומנכה מחלק עצמו וזהו כוונת הטור, ורבינו הרמ״א מיירי כשלא עשה דבר יתר [**ט״ז**] **וכן עיקר לדינא**.

שוכר שברח

קצות[178] **-** הביא תשובת **מהר״ם** שהיה גזירה על היהודים שברחו שפסק שמכיון שהיו יהודים שלא ברחו שיתכן שהיה יכול להשכיר להם יחלוקו **הקצות** הבין שפסיקת יחלוקו היא משום שסבר **כר״ח** שבספיקא דדינא חולקים אבל להלכה שהכרעה שספק דדינא המוציא מחבירו עליו הראיה המשכיר שתפוס במעות (שבאותו מקרה הקדים לו שכר של שתי שנים) אינו חייב להחזיר.

[אך ראה תשובת **ראב״ן**[179] שהיא המקור למהר״ם שמשמע שדן שזו מכת מדינה רק ששניהם צריכים לחלוק בהפסד].

[178] סימן שכ״ב ס״ק א׳.

[179] ראב״ן שאלות ותשובות (בתחילת הספר) סימן צח

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. עקב 'סגר הקורונה' נמנע מן ההורים לשלוח את ילדיהם לגנים ולמוסדות החינוך, האם על ההורים לשלם שכר לימוד על תקופה זו, ומה הדין באופן ששכר הלימוד שולם מראש לכל השנה?

ראה היכולת לחזור על הזמן להבא בהכרעת הרב ניר אביב.

2. ראובן שכר דירת קיט לימי 'בין הזמנים' אך לנוכח 'סגר הקורונה' נאלץ בעל כורחו לבטל את ההזמנה, האם עליו לשלם למשכיר?

ראה https://www.beitdin.org.il/Article/381 **יש לחלק בין התחייבות לשכור וכדומה שבזה ודאי שפטור מהתחייבות שבטלה בשל אונס, לבין אדם ששכר בפועל במעשה קנין מועיל שבזה ישנו דין מכת מדינה ראה היכולת לחזור על הזמן להבא.**

חלות שכירות קודם תחילת זמן שכירות (לקוח מסימן שט״ו)

מרדכי[180] - השיב ראבי״ה על אשה ששכרה בית מראובן לדור בו מפסח ועד עצרת והוא קבלה אצלו קודם פורים לביתו בתורת חסד או מחמת דבר אחר ועתה חוזר בו קודם פסח. נראה דיכול לחזור דכל חזקה לא מהני אלא לאחר גמר המעשה שראוי להחזיק מיד.

ש״ך בשם מבי״ט[181] מל״מ נתיבות ועט״צ - אם הזמן והמקח מבורר ועשו קנין מועיל, חל מעכשיו אפילו קודם זמנו.

בית יעקב - לא חל קודם זמנו אפילו בקנין כסף. זה עיקר הדין אך המנהג שחל.

ערוה״ש - וכבר בארנו.. שהקנין חל אף על לאחר זמן וזהו רק קנין כסף ושטר אבל חזקה לא מהני אלא בהגעת הזמן.

3. בקיץ הזה יש מצב מלחמה בדרום הארץ בעיקר.

א. מה הדין במי שסיכם עוד לפני כמה חדשים צימר לתחילת החופש הגדול בדרום הארץ וכעת מתוך פחד אינו יכול לנסוע ורוצה לבטלו?

ב. מה הדין באם טרם שילם ורק הזמין, ואיך הדין באם כבר שילם, האם על פי הדין יכול לתבוע בחזרה את הכסף? **שכ״א סעיף א (ועיין ברמ״א סימן של״ד שהוא הדין לשכירות)**

ראה בשאלה 2 שאם מבטל מחמת אונס קודם לחלות השכירות אזי אינו מפסיד אבל אם חלה השכירות כגון שכבר שילם מדין קניין שכירות אזי יש לו דין מכת מדינה אולם ראה בהיכולת לחזור על הזמן להבא שכתב בפרי תבואה שמחשש מכת מדינה העיקר שאינו יכול לחזור ולכן אם הוא מפחד אך לא כל המטיילים מבטלים אינו מכת מדינה אבל אם כל המטיילים מבטלים הרי דינו כמו נסו תושבי העיר מסימן של״ד שהוא נידון כמכת מדינה.

[180] מרדכי מסכת קידושין פרק האומר רמז תקכ״ז.
[181] סימן שי״ב ס״ק ג'.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שכ״ח - דין מקבל שרוצה להסתלק מפני רעת השדה

מקורות

בבא מציעא ק״ד. - ק״ה (אם אוביר ולא אעביד)

ראשונים ופסיקת הלכה

התנה עמו: אם אוביר ולא אעביד אשלם אלף זוז (כפול בסימן ר״ז)

רי״ף - אף שהתנאי על אלף הוא אסמכתא כיון שהגזים, על החלק שאינו הגזמה החיוב חל ומשלם במיטב.

רא״ש - תנאי שלא חל משום שהגזים אינו חל גם בחלק שלא הגזים הלכה כרי״ף ולא מטעמו אלא מפני שהדין ׳אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטב׳ במקום שנוהגים בכך חל אפילו כשלא נכתב.

ב״י סימן ר״ז - להרי״ף משמע דהוי מדינא דבכלל שעבוד אלפא זוזי ישנו לשיעבוד כמה היא ראויה לעשות ולהרא״ש מטעם שנהגו לכתוב אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא ואף על פי שלא נכתב ככתוב דמי..ונפקא מינה להיכא דלא רגילי למכתב אשלם במיטבא וכתב אשלם אלפא זוזי דלמאי דמשמע מהרי״ף משלם מיהא במיטבא ולהרא״ש אינו משלם כלל

שו״ע סימן שכ״ח סעיף ב׳ - ונותן לו חלקו שהיה מגיע לו. ואם התנה עמו: אם אוביר ולא אעביד אשלם אלף זוז, הרי זו אסמכתא ואינו חייב לשלם אלא נותן כפי מה שראויה לעשות בלבד.

בסעיף א׳ כתב רמ״א - [על ׳אנא אקום ואזרע׳] ואפילו לא כתב כך, כמאן דכתב דמי.

סמ״ע - פירש את השו״ע כרא״ש ושכן מוכח מלשון הטור ׳וכמו דלא כתב לן דמי׳. [וכן נראה שהבין **החות יאיר ברמ״א** שכתב שדברי רמ״א צריכים להיות כתובים בסוף סעיף ב׳].

הגר״א בליקוט - שו״ע כרי״ף. ׳ראי״ש הקשה על ראיית הרי״ף ע״ש אבל ראיית הרי״ף ברורה דאל״כ לא הל״ל הכא מאי דאפסיד׳.

[**פירושו לענ״ד** ראיית הרי״ף היתה מ**דברי רבא בבבא מציעא ק״ט. -** ההוא שתלא דאמר להו: אי מפסדינא מסלקנא, אפסיד. אמר רב יהודה: מסתלק בלא שבחא. רב כהנא אמר: מסתלק ושקיל שבחא. ומודה רב כהנא דאי אמר אי פסידנא מסתלקנא בלא שבחא - מסתלק בלא שבחא. **רבא אמר**: אסמכתא היא, ואסמכתא לא קניא. ולרבא, מאי שנא מהא דתנן: אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא - התם מאי דאפסיד משלם, הכא - מאי דאפסיד מנכינן ליה, ואידך יהבינן ליה.

הדין הוא שאת השבח שעשה הפועל נותנים לו ורק את החלק שגרם להפסד שהיה אמור להשביח יותר מנכים לו, הרא״ש הבין שדין זה מבוסס על שיטתו ושיטת תוספות שאם אוביר ולא אעביד אשלם במיטב קיים אף כשלא נכתב כיון שהורגלו בכך אולם הגר״א בסר שאם זה הטעם לא היה צריך לנסח זאת באופן הזה אלא לומר ׳כיון דגזים אסמכתא היא׳ ומכיון שהניסוח הוא ׳מאי דאפסיד מנכינן ליה, ואידך יהבינן ליה׳ זה בא ללמד שלעולם באסמכתא של גזים החלק שלא הגזים חל ורק היתרה היא אסמכתא ויש בזה טעם כיוון שרק על החלק שלא הפסיד אין גמירות דעת].

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שכ״ט - המקבל שדה לזמן ומת והניח בן

מקורות

בבא מציעא ק״ט. (האי שתלא דשכיב - יורשים דיליה מסתלקין להו בלא שבחא. ולאו מילתא היא).
תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק ט׳ (המקבל שדה מחבירו ומת לא יאמר לבניו תנו לי מה שאכל אביכם וכן הם לא יאמרו לו תנו לנו מה שעשה אבינו אלא שמין ונותנין לו).

ראשונים ופסיקת הלכה

אחד מן השותפין או מן המתעסקין שמת

רמב״ם[182] **-** אחד מן השותפין או מן המתעסקין שמת בטלה השותפות או העסק אף על פי שהתנו לזמן קבוע שכבר יצא הממון לרשות היורשים וכזה הורו הגאונים.

כסף משנה - כן כתב **הרא״ש** בפרק המקבל גבי ההוא שתלא וכתב שכן דעת הר״מ והביא ראיה **מהתוספתא** וכתב שם **נימוקי יוסף** שכן דעת **הרמב״ן והרשב״א וכ״כ הריטב״א** בשם רבו.

טור ושו״ע - המקבל שדה מחבירו לזמן ידוע, ומת והניח בן, לא יאמר: תן לי מה שאכל אביך, וכן הבן לא יאמר לו: תן לי מה שעשה אבי, אלא שמין מה שעשה עד עת מותו ויתן לו, אפילו שהתנה עמו לזמן קבוע.

סמ״ע - הביאור שאם שילם לאביהם דמי כל השנה אינו יכול לדרוש אותו חזרה מן היתומים והיתומים יכולים לומר אנו נעבוד במקומו אך אם לא נתן להם דמי כל השנה יכול לסלקם ולהביא להם רק את הדמים שהיה אביהם אמור לקבל עד עתה.

נתיבות - ולפי זה יש ללמוד, דהוא הדין בכל פועל שהקדים לו שכירות על זמן קבוע ומת בתוך הזמן, שאינו יכול לגבות מהיורשין כשרוצין הן לעשות עבודת אביהן. **וכן באמת**, הנושא ונותן על חצי ריוח, ועשו ביניהן שיקח המקבל עיסקא בכל שבוע ושבוע כך וכך ומת בתוך הזמן, שאין היורשין צריכין להחזיר מה שקיבל אביהן כשרוצין הן לעסוק עד כלות הזמן. **ואפשר לחלק**, דכאן שצריך ליתן מעות בידו יכול לומר אין אתם בטוחין בהמעות שאתן לכם.

סמ״ע סימן שמ״א[183] **-** ולא דמי למקבל שמת שיכול הנותן לסלק לבנו אפילו בתוך הזמן ואפילו אם גם הבן בקי באותו עסק או המלאכה כמ״ש הטור והמחבר לעיל סימן שכ״ט, דשאני שאילה דכל ימי השאלה היא כקנוי לו שהרי כל הנאה דידיה וחייב אפילו באונסין, ומשו״ה בניו יורשין אותו ממנו עד כלות הזמן.

נתיבות סימן שמ״א[184] **-** והוא תמוה, דהא [המרדכי פרק האומנין[185] כתב להדיא [ד]יכול לסלק הבנים אפילו מפלגא מלוה, והפלגא מלוה ודאי דהוי כקנוי לו וכל הנאה שלו וחייב באונסין עליה.

לכן נראה בפשיטות דבשלמא בשאלה היה לו רשות בחייו לבניו לעשות מלאכתו בה כמ״ש לעיל בסמוך [סק״ג], ממילא גם אחר מותו א״י לסלק הבנים, אבל בעיסקא כיון דקי״ל דכל מקבל עיסקא מחוייב להעמיד המעות בעין תמיד ואפילו למשתי ביה שכרא אסור, ואסור לאחר לעסוק בהן כמבואר בסימן קע״ו, וכיון דאפילו בחייו אסור לעשות כן מש״ה ג״כ אחר מותו יכול לסלק הבנים מלישא וליתן.

יש לתרץ את הסמ״ע שכוונתו היא על פי דברי הרמב״ם שבעיסקא זמן פרעון המלוה הוא בזמן נטילת הפקדון דהיינו שכל זמן שמתעסק עושה רווחים בפקדון הוא עושה רווחים לעצמו במלוה אך שיגבה הנותן את חצי הפקדון הוא גובה אף את ההלוואה וכיון שמת המתעסק נתפרקה השותפות ורשאי לגבות המלוה.

שאלה ממבחנים

מה הדין בעיסקא שנפלה לפני היורשים? **מבואר בסיכום רמב״ם סמ״ע ונתיבות.**

---

[182] הלכות שלוחין ושותפין פרק ה הלכה יא
[183] ס״ק ו׳
[184] ס״ק ד׳
[185] לא מצאתי ובפרידמן הפנו לפרק המקבל סימן ש״צ ראה שם דעת המהר״ם ומהר״ם רונרנבורק .

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות
שכירות פועלים

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים שכירות פועלים

סימן של״א - השוכר פועלים ינהג עמהם כמנהג המדינה..... 118
סימן של״ב - דין האומר לשלוחו: צא ושכור לי פועלים, ושכרן יותר ממה שאמר לו..... 119
סימן של״ג - השוכר את הפועל ובא הפועל לחזור קודם שהתחיל או אחר כן 122
סימן של״ד - השוכר את הפועל להשקות השדה, והשוכר מלמד וחלה בנו 135
סימן של״ה - השוכר את הפועל למלאכה סתם או למלאכה ידועה 138
סימן של״ו - השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו 141
סימן של״ז - דין אכילת פועל בשעת מלאכה ממה אוכל או מתי אוכל..... 143
סימן של״ח - דין אכילת בהמה בשעת מלאכה ואיסור חסימתה 144
סימן של״ט - לתת שכר אדם בהמה וכלים בזמנו, ומתי זמנו..... 145

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״א - השוכר פועלים ינהג עמהם כמנהג המדינה

מקורות

בבא מציעא פ״ג (השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב. מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב - אינו רשאי לכופן. מקום שנהגו לזון - יזון, לספק במתיקה - יספק, הכל כמנהג המדינה).

בבא מציעא פ״ו.-פ״ז. (חסורי מחסרא והכי קתני: ואם פסק להן מזונות - ריבה להן...רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו צריך הכל כמנהג המדינה. הכל לאתויי מאי? - לאתויי הא דתנן: השוכר את הפועל ואמר לו כאחד וכשנים מבני העיר - נותן לו כפחות שבשכירות, דברי רבי יהושע וחכמים אומרים: משמנין ביניהם).

ראשונים ופסיקת הלכה

יש מנהג לתת מזונות ופסק להם מזונות

בבא מציעא פ״ו - חסורי מחסרא והכי קתני: **[ת״ק אומר]** ואם פסק להן מזונות - ריבה להן.

[רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו צריך הכל כמנהג המדינה.]

טור - ולכאורה נראה שהלכה כת״ק **והרמ״ה** פסק כרשב״ג. [כל מקום ששנה רשב״ג במשנתנו...**ב״ח]**

ב״י - ברי״ף, רא״ש ורמב״ם נראה שפסקו כרשב״ג. [וכן פסק **שו״ע. סמ״ע והגר״א]**

אמר להם אני נותן לכם כאחד או שנים מן העיר

בבא מציעא פ״ז. - ...אמר לו כאחד וכשנים מבני העיר - נותן לו כפחות שבשכירות, **דברי רבי יהושע וחכמים אומרים:** משמנין ביניהם **[וכן הלכה].**

פירוש משמנים

רש״י - נותנין להם כמו שנותנין לבינונים.

רמ״ה ורמב״ם - מחשבין הגדול שבשכירות והקטן שבשכירות ומה שביניהן נותן החצי. **וכן פסק שו״ע.**

דמים מודיעים (עיקרו בסיכום סימנים שי״ב ורל״ב)

קצות ונתיבות[186] ע״פ תרוה״ד ורא״ש בשם ר״ת - כל שאין הלשון סותר, דמים מודיעים, ומנהג כאילו פירשו ודמים לא יועילו נגדו, כאשר יש חריגה מהנהג (כמו במקרה של המרדכי) חוזרים הדמים להיות ראיה.

האיסור להתחייב להיות פועל לזמן ארוך (עיקרו סימן של״ג)

דר״מ בשם מרדכי[187] בשם מהר״ם - יש ליזהר לסופר או מלמד או שאר [בעלי] מלאכות להשכיר עצמו להיות בבית בעל הבית בקבע וסמוך על שלחנו שלש שנים משום כי לי בני ישראל עבדים.

מנהג המדינה

רמ״א - ואינו קרוי מנהג אלא דבר השכיח ונעשה הרבה פעמים, אבל דבר שאינו נעשה רק פעם אחת או שני פעמים אינו קרוי מנהג **(ריב״ש).**

פת״ש בשם חות יאיר - ובענין קפידת האשה על שבירת ואבדון כלי כל דהו לנכות לשפחה משכרה, ודאי דע״פ הדין, הדין עמה, כי השפחה כשומר שכר לחייב בגניבה ושבירת כלי ע״י תקלה, אם לא שנשבר מחמת מלאכה או שנדע מי מבני בית שברו וכה״ג, רק על צד המנהג רוב נשים אין מקפידות על דבר קטן, אך קיי״ל דאין הולכין בממון אחר הרוב [ב״ק כ״ז ע״ב]. מיהו דוקא אם יש כמה נשים המקפידות, משא״כ אם לא נמצאו מקפידות רק אחת ושתים בעיר, נראה דבטלה דעתן ולא נקרא מיעוטא רק מיעוטא דמיעוטא ע״ש.

---

[186] עיקר הדין בקצות סימן שי״ב ס״ק ב׳ והקשה בס״ק א׳ כאן והנתיבות מסכים לו בשי״ב ס״ק ד׳ ומתרצו בסימן של״ב ס״ק א׳.

[187] בבא מציעא הגהות מרדכי נוספות פרק האומנין רמז תנ״ט-ת״ס

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״ב - דין האומר לשלוחו: צא ושכור לי פועלים, ושכרן יותר ממה שאמר לו

מקורות

בבא מציעא ע״ה:-ע״ז. (השוכר את האומנין והטעו זה את זה; פנים זועפות ופיוס אינו משנה את הקציצה)

ראשונים ופסיקת הלכה

בעל הבית אמר בשלשה ופועל (השליח) אמר בארבעה

אין הבדל בין אמרו פועלים ׳כמו שאמר בעל הבית׳ או שהסכימו פועלים בסתם.

שליח אמר סתם או ׳שכרכם על בעל הבית׳ - אם יש פועלים שנשכרים על עבודה זו בשלשה יקבלו שלשה[188] ויש להם תרעומת, אין נשכרים אלא בארבעה יקבלו ארבעה.

שליח אמר ׳שכרכם עלי׳ - ישלם ארבעה לפועלים ואם יש פועלים הנשכרים בשלשה יטול מבעל הבית שלשה.

אמר השליח ׳שכרכם עלי׳ ואין פועלים הנשכרים בשלוש כמה השליח חוזר ונוטל מבעל הבית

טור (שלפנינו[189]), רמ״ה ורש״י - מה שהנהו דהיינו ארבעה.

ב״י - הבין ברמב״ם ברי״ף ובראי״ש שנוטל שלוש וכתב שגרסתו בטור היא ׳מה שהתנה הוא׳[190] .

דר״מ - הבנת **הב״י ברי״ף ובראי״ש** אינה מוכרחת ואפשר לפרשה כ**רש״י ורמ״ה.**

שו״ע - סָתם כלשון **הרמב״ם** ׳אמר לשלוחו: ׳צא ושכור לי פועלים בשלשה׳ והלך ושכרן בארבעה, אם אמר להם השליח: ׳שכרכם עלי׳ נותן להם ארבעה ונוטל מבעל הבית שלשה ומפסיד אחד מכיסו׳. **רמ״א -** וי״א כרמ״ה ורש״י.

ש״ך - כל הפוסקים וגם הרמב״ם מודים לדעת רמ״ה ורש״י שברמ״א ׳וכן הסכימו **הסמ״ע והב״ח** ועיקר׳.

רע״א על הש״ך - בריטב״א בשם רבו כתב שאפילו כולם נשכרים בד׳ אין צריך לשלם לו אלא ג׳[191].

בעל הבית אמר בארבעה ופועל (השליח) אומר בשלשה

אין הבדל בין אמר פועל (השליח) ׳שכרכם עלי׳ אמר ׳סתם׳ או ׳שכרכם על בעל הבית׳.

הסכימו פועלים בסתם - מקבלים שלשה ויש להם תרעומת ׳אל תמנע טוב מבעליו׳.

אמרו פועלים ׳כמו שאמר בעל הבית׳ - ספק בבא מציעא ע״ו ולא הוכרע (יקבלו ג׳ אך תועיל תפיסתם. **ש״ך[192]**).

הערת רי״ף - במקרה זה אף שעשו פועלים מלאכה השווה ארבעה, מקבלים שלשה כיון שירדו על דעת שלשה.

בואו ועשו עימי בה׳ כדרך שעשו חבריכם בה׳ ונמצא שחבריהם עשו בי׳

ב״י בשם תלמידי הרשב״א - היכן שאמר להם בעל הבית: ׳בואו ועשו עימי בה׳ כדרך שעשו חבריכם בה״ וענו לו ׳כמו שבאו הם׳ ונמצא שחבריהם עשו בי׳ מקבלים י׳ שדעתם על העילוי ׳וזה ברור׳ **ופסקו רמ״א.**

במה שונה הדין מבעל הבית אמר בארבע ופועל אומר בשלוש ואמרו פועלים ׳כמו שאמר בעל הבית׳

סמ״ע - במקרה זה היסוד להסכמה היתה ההטעיה שאותו מחיר נתן גם לחבריהם, אילולי ההטעיה לא היו מסכימים, בשונה ממקרה שסתם אומרים כמו שאמר בעל הבית ואין יסוד לומר שההטעיה גרמה שיסכימו (גם שאף במקרה זה אם היו יודעים שבעל הבית מסכים לתת ד׳ לא היו מתרצים לג׳, ההסכמה לג׳ לא היתה מכוח הטעיה). [עדיין נשאר לבאר למה יתן להם סכום הגבוה ולא בטלה הקציצה ויתן כפחות שבפועלים].

---

[188] **בטור** נכתב שב׳שכרכם על בעל הבית׳ נותן ד׳ ותמהו עליו ב״י, דר״מ, פרישה, ש״ך וגר״א וכתבו שיש להגיה ג׳ כי בטלה הקציצה.

[189] יש קושי בגרסה ׳מה שהתנה הוא׳ שהרי אין הבנה להמשך המשפט: ׳וכתב הרמ״ה דוקא עד ארבע אבל יותר אינו נוטל בעל הבית ואפילו המלאכה שוה יותר׳ ובב״י הזכיר קושי זה רק תמה לפי זה למה לא הזכיר הדעה החולקת.

[190] הביאור הוא שהואיל והשליח שמע מבעל הבית שקצץ שלוש והוא נטל על עצמו לשלם לפועלים ארבע הוא נטל על עצמו את ההפסד וכדרך שפועלים שעושים מלאכה השוה ארבע והסכימו עבור שלוש לא יקבלו יותר ומכל מקום יש לחלק שכאן הוא סבור שאילו ידע בעל הבית שאין פועלים אלא בארבע היה מסכים עבור ארבע.

[191] לא נמצא בריטב״א אלא במיוחס לריטב״א דף ע״ו. - אי דאמר ליה שכרכם עילאי ניתיב מדידיה אף על גב דשויא ארבעה לא שקיל מבעל הבית אלא תלתא **כיון דגלי בעל הבית דעתיה מכל מקום דא״ל תלתא**. מ״ר ב״ר.

[192] ס״ק י״ד וכן מפורש בריטב״א ובשיטמ״ק בשם רמ״ך.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ט״ז - מדובר דווקא שהפועלים שאלו בפירוש כמה אתה מקציב לאחרים וענה להם ה׳ וענו ׳כמו שבאו הם׳ שיש גילוי דבר גדול שסמכו דווקא על מה שנתן לחבריהם אך אם בעל הבית אמר מראש בה׳ כדרך שעשו חבריכם דינו מסופק ואינו שונה מדין ׳כמו שאמר בעל הבית׳.

ש״ך - אינו שונה, יש טעות סופר בתשובה ויתן להם ה׳.

קצות - יש לחלק בין מקום שהקוצץ נותן מקום בדבריו לשני קציצות שונות [1.בי׳ 2.כמו שעשו חבריכם אן 1. בג׳ 2. כמו שאמר בעל הבית] לבין מקום שהקוצץ אומר קציצה ורק הפועלים אומרים משהו שונה שלא אמר הקוצץ [כמו שעשו חברינו או כמו שאמר בעל הבית] במקרה שהקוצץ העלה אפשרות נוספת והפועלים בחרו בה יש לומר שהקוצץ מסכים לעילוי שאמרו הפועלים, במקום שהקוצץ לא העלה אפשרות זאת יתכן שאף הפועלים הסכימו לסכום הנמוך שהרי היה להם לוודא שהקוצץ מסכים לעילוי ומשלא בררו מחלו.

(שתיקת הקוצץ אינה כהודאה והרי הפועלים עמדו ועבדו עבור קציצה נמוכה אולם במקום שהפועלים הסכימו לסכום הגבוה שאותו אמר הקוצץ, אם התחרט וחזר בו היה לו לומר מכיוון שהוא אמר אותו].

[לא זכיתי להבין **בנתיבות** מדוע הרמאות גורמת לבעל הבית להתחייב לשלם להם יותר מפחות שבפועלים אף שעשה שלא כהוגן ואינו דומה למרחץ לענ״ד[193]. **ובאמרי בינה**[194] נראה שחולק וכן מהש״ך לא נראה כן].

רע״א - בהטעה בעל הבית בטלה קציצה, בהטעו פועלים ואמרו שהרוב בי׳ ונמצא שהרוב בט׳ לא ישלם כפחות שבפועלים הואיל ונתרצה לשלם כפי הרוב ועד י׳ ישלם ט׳ שהוא בכלל.

תנאי לקבל חפץ כשכר הפעולה

רשב״א - ודאי שלא קנה החפץ שלא משך הסתפק אם בטלה הקציצה או יתן לו שוויו.

ר״ן, ר׳ ירוחם ורא״ש - נותן החפץ או שוויו כיון שלא משך (אך לא בטלה הקציצה). **וכן פסק רמ״א.**

קצות - אם בעל הבית רוצה לתת את החפץ אין הפועל יכול לבקש תן לי דמיו (שכבר הסכים לקציצה זו).

נשרף החפץ שהבטיח לו בשכרו

קצות - צריך לתן דמיו (וכן נראה עיקר)

נתיבות - פטור. החפץ הוא כאפותיקי מפורש שאם אבד פטור מלפורעו.

[ראה בסיכום סימן ר״ג בנושא **האם ייתכן שעבוד הגוף ללא אחריות** ומכל מקום היה יותר נראה לומר את דברי הנתיבות דווקא כשאמר לו ׳לא יהיה לך פרעון אלא זה׳ ולא כאשר סתם סיכם ליתן לו את החפץ].

חיוב ׳מי שפרע׳ שנותן דמי החפץ במקום חפץ (משולב מסימן ר״ג)

קצות - חוב שנוצר על ידי הפועל דינו כמלוה ותלוי במחלוקת ב**סימן ר״ד** של**רמ״א** אינו במי שפרע אלא אם כן ׳במכוש אחרון׳ יש שוה פרוטה שאז דינו ככסף.

נתיבות[195] **-** לפי ביאור **מחנ״א והקצות** היה על המעסיק לקבל מי שפרע, ואילו בסימן רל״ב משמע שאף לכתחילה יכול לתת דמי החפץ. [הנתיבות לא התייחס לכך שזה מלוה ובמלוה לרמ״א אין מי שפרע] יש לחלק בין אם אומר שהחפץ יהיה שכרו שבאמת צריך לקבל מי שפרע לבין התחייבות שכשם שאתה עובד אצלי אני מתחייב לתת חפץ בשכרך שתשלם לי שפירושו שאין השכר החפץ אלא שיש שכר ובמקומו הוא מתחייב למכור או לפרוע בחפץ ולכן התחייבות למכור או לתת היא קניין דברים בלבד. **ומוסכם** שניתן ליצור חוב לפרוע באופן של נתינת חיטים שלא באו לעולם[196] כפי שכתב נ״י אך כשלא יוצר חוב אלא רק מתחייב לעשות מעשה נתינה זהו קניין דברים.

---

[193] בחודש העיבור כיון שהספק מכריע שבעל הבית לא היה חייב לתת לו לגור בחודש העיבור, וכיון שמקום זה עלותו דינר לחודש ישלם אבל בפועלים אף שהפועל לא היה חייב לעבוד, מכל מקום שיווי העבודה שניתן לבעל הבית שלא כהוגן הוא כפחות שבפועלים שמה לי פועל זה מה לי אחר, ואינו כחצר שלא יכול היה לשכור חצר זאת ממישהו אחר ושיוויה הוא לפי מה שעומדת להישכר.

[194] דיינים סימן מ״ב.

[195] סימן ר״ג ס״ק ז׳.

[196] ראה סימן ע״ד סעיף ז׳ שניתן להתנות על אופן הפרעון, ובהלוואה אין נידון למעשה על חיטים כי זה מחליף סאה בסאה שאסור מדרבנן ומשם גוף ראיה כדברי הנ״י ורק במכר שאין בו ריבית מותר להתנות שעיקר החוב כור חיטים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

נראה מכמה אחרונים שהבינו שהכוונה בראי״ש שמכיון שהחפץ מחוסר משיכה הרי שאנו אומרים שקצץ לתת לו דמי החפץ ולא התכוון למקח ולכן למדו מכאן שאף התחייבות בדשלב״ל חלה שהכוונה להתחייבות דמים ואילו היה ההבנה שבחפץ ההיתר ליתן דמיו היא רק משום שניתן לחזור ממקח, אין בכך שום דמיון לדשלב״ל ולאור הבנה זו אין בנותן דמי חפץ מי שפרע כלל שכל התחייבותו מתחילה היא רק קציצת דמים.

שאלות ממבחנים

שכר פועלים בשכירות או בקבלנות וסיכם לשלם ארבעה במקום שכולם משתכרים בשלושה, אם חייב לשלם להם ארבעה, ומה הדין בשדכנות? **ש״ך סק״ח**

אם שכר עבור בעל הבית ובעל הבית אמר לו בשלוש בעל הבית אמר בשלוש ופועל (השליח) אמר בארבע

אם שכר בעצמו והשאלה היא מדיני הונאה נביא את הדברים מסיכום סימן רכ״ז:

פועל וקבלן

רמב״ם - פועל אין בו אונאה בין עובד בקרקע בין במטלטלים שהוא כעבד. קבלן יש בו אונאה הרמב״ם ציין דוגמא של אורג בגד. לא התייחס בפירוש לקבלן בעבודת קרקע. **וכלשונו כתב שו״ע.**

רמב״ן ורשב״א - השוו בין פועל לקבלן. הביאו שי״א שאין להם אונאה ללא חולק. **הביאם רע״א.**

סמ״ע, נתיבות וכס״מ - קבלן קרקע דינו כקרקע שאין לו אונאה (גם לשיטת הרמב״ם בקבלן).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״ג - השוכר את הפועל ובא הפועל לחזור קודם שהתחיל או אחר כן

מקורות

בבא מציעא ע״ו :-ע״ז : (איבעית אימא : האי תנא חזרו נמי הטעו קרי ליה, שמין מה שעשו).

בבא מציעא מ״ח (והתניא : נתנה לספר - מעל, וספר הא בעי לממשך תספורת!)

בבא מציעא י׳., בבא קמא קט״ז : (דאמר רב : פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום)

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

בסימן הקודם התבארו דיני קציצת השכר שב׳הסכם העֲסָקָה׳, שבו השתעבד הפועל לעבוד והמעסיק הנקרא בעל הבית השתעבד לשלם לפועל עבור עבודתו. סימן זה עוסק בחזרה מ׳ההסכם׳ החזרה יכולה להיות קודם חלות ההסכם ואז הדיון בפיצוי על הפסדים הוא מצד גרמי, או לאחר שהחוזה חל, ואז יש לדון האם החיוב על הפסדים שקרו לפועל או למעסיק היא מכוח השתעבדות הכלולה בהסכם או מדינא דגרמי, כדי לדון בכך צריך לדון כיצד נוצרת חלות הסכם בין פועל לבעל הבית [ראה הלכו פועלים ומשיכת כלי מלאכה והאם הסכם יכול לחול מדין ערב] כמו כן במקום שלא נוצר הפסד יש לדון כיצד יש לשלם לפועל או קבלן או בעל הבית החוזרים בהם ׳באמצע היום׳ .

ההלכות בסימן חולקו לג׳ שלבים :

- חלות הסכם שכירות פועלים לעניין תשלומי הפסד.
- פועל חוזר בו בחצי היום.
- חזרה בדבר אבד.

לעניין ׳הסכם העֲסָקָה׳ האם ההתייחסות אליו היא כשעבוד הגוף של הפועל לעבוד ושל המעסיק לשלם שכרו או שלמעסיק יש ממש קניין הגוף לפירות בפועל הורחב בחלק עיון והרחבה, בפרטי הדינים בסימן אין לזה כמעט השפעה למעשה, למעט דעת הקצות בטור בחזר פועל כשהוזלה המלאכה (התנה בשמונה חזר פועל בחצי ויכול לגמור בשתים), ובסיכום התייחסות הכללית היא לפי ההבנה הפשוטה של התחייבויות הדדיות ושעבוד הגוף בלבד.

בסימן זה עשוי להיות קושי בהבנת היסוד לדינים משום שהם מבוססים על התחייבות שיסודה סימן ר״ז (אסמכתא) ושכ״ח (התחייבות ׳אם אוביר ולא אעבידי׳) סימן שפ״ו (גרמי) סימן ת״כ (שבת) ועל כן הורחב יותר בסיכום[197].

חלות הסכם שכירות פועלים לעניין תשלומי הפסד

חזר בעל הבית קודם שהלכו פועלים

רש״י - אין להן זה על זה אלא תרעומת - ...ותביעת ממון ליכא, דהא דברים בעלמא נינהו.

מ״מ בשם רמב״ן ורשב״א - דווקא אם לא יכלו להשתכר אתמול אז אין בעל הבית חייב לשלם ויש להם תרעומת אבל אם יכלו להשתכר אתמול וכעת אינם יכולים חייב לשלם שהוא ׳**כדבר האבד**׳.

תוספות, ריטב״א[198] **-** אורחא דמילתא נקט דבהלכו לא שכיח שימצאו עוד להשתכר ואם לא הלכו מסתמא כשבא לחזור חוזר מיד בעוד שימצא להשתכר.

סיבת החיוב

תוספות - גרמי.

רא״ש - אם גרם שאינם נשכרים - מדינא דגרמי. הלכו - תחילת מלאכה ואפילו לא היו נשכרים.

רשב״א - ובכל דבר האבד אפילו לא התחילו כמי שהתחילו.

---

[197] בהערות על הנתיבות הרחיבו בזה **וכן בחזו״א בב״ק סימן כ״א החל מאות כ״ו וסימן כ״ג**.

[198] מביא את דעת תוספות ולאחריו את דעת הרמב״ם ומסיים : ׳והפירוש הראשון יותר נכון׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ריטב״א[2,3] **-** ׳הסכם העֲסָקָה׳ שביניהם חל מדין ערב. ׳והטעם בתשלומין אלו הוא ממה שאמרנו למעלה דכל שהבטיח לחברו וסמך חברו עליו ואלמלא הבטחתו לא היה בא לו שום הפסד חייב לשלם לו אם פשע בדבר, דאילו כשנאנס פטור הוא, וא״ת אם כן למה אינו שוכר עליהם אלא כדי כפל שכרן בלבד או כדי חבילה, י״ל דמסתמא היינו דאסיקו אדעתייהו שאם לא יוכלו לעשות שימצא לעולם פועלים בכפל שכרן ועל זה בלבד הבטיחוהו׳[199]

׳ולכולהו פירושי ק״ל למה חייב לשלם לו כלום ומאי שנא ממבטל כיסו של חברו שהוא פטור מפני שאין היזקו אלא גרמא וכן אם הוביר שדהו אינו חייב לשלם לו אלא כשקבל עליו כן בפירוש, ותירץ ר״י דהכא נמי כשהתנה כן בפירוש שאם לא יקח לו שישלם לו פסידא שלו, ולא הזכיר התלמוד כן מפני דהא פשיטא דבלאו הכי לא מחייב ולא הוצרך אלא לפרש כיצד ישלם לו ולאיזה חשבון ישלם לו, ומורי הרב תירץ דהכא אף על פי שלא קבל עליו תשלומין כלל כיון שנתן לו מעותיו ליקח סחורתו ואלמלא הוא היה לוקח ע״י עצמו או ע״י אחרים אלא שזה הבטיחו שיקח לו וסמך עליו ונתן לו מעותיו על דעת כן הרי הוא **חייב לשלם לו מה שהפסיד בהבטחתו דבההיא הנאה דסמיך עליה ונותן לו ממונו משתעבד ליה משום ערב, <u>וזה ענין שכירות פועלים דבפרקין דלקמן שחייבין לשלם לבעה״ב מה שמפסיד כשחזרו בהן או שבעה״ב חייב לשלם להם מה שמפסידין</u>** דכיון שסמכו זה על זה נתחייבו זה לזה במה שיפסידו על פיו, וזה דין גדול.׳[200]

ר״ן - כי היכי דפועלים מחייבינן ליה לבעל הבית בדבר האבד וכדתנן במתניתן הכי נמי בעל הבית מחייב להו לפועלים.

משיכת כלי מלאכה

תלמידי רשב״א - נקנה השכירות ושוכר מדמי החבילה אפילו לא התחיל במלאכה.

מרדכי[201] **-** אינו מועיל משיכת תספורת אלא לענין שיכול לעכב התספורת [*ר״ל ויכול לחזור תדיר]

רבנו תם - נקנה השכירות (<u>ודווקא קבלן</u> לא יכול לחזור בו) **הביאו רמ״א כוי״א**. **וכתב עליו הש״ך שכן עיקר בש״ס.**

רע״א - כל קבלן החוזר בו ידו על התחתונה ולכן משיכת כלי מלאכה בהכרח מוסיף משהו ל**סמ״ע** [**והגר״א**] את היכולת לשכור פועלים מדמי כלי המלאכה ואילו **הש״ך** שסבור שלא ניתן לעשות זאת הבין שלא ניתן לחזור כלל[202].

נתיבות - העיקר בש״ס שלא כש״ך שכן משיכת כלי מלאכה היא דעת ר״ל שסבר שמהתורה משיכה קונה אבל העיקר כדעת ר׳ יוחנן שמעות קונות ולגבי פועל מועיל רק הקדמת מעות. וגם בדעת ר״ל הכוונה לקניין כלי המלאכה במקרה ששוכר פועל עם סוס או שוכר ספָּר עם כלי מלאכתו אבל לא זוכה בפועל ׳דאין שום סברא שיזכה בהאומן מכח משיכת הכלי׳

ש״ך ונו״ב - בקבלן (אך לא בפועל) מועיל קנין סודר שלא יהיה רשאי לחזור כלל אפילו באופן שידו יהיה על התחתונה אך אם עבר ולא עשה אינו חייב על ההפסדים (באופן שלא היה דבר האבד) כי הוא רק מבטל כיסו לשל חבירו.

<u>נראה לבאר דעת הש״ך</u> שקבלן משעבד גופו לתוצאה, סתם שעבוד הוא שעבוד רך דהיינו שמשעבד גופו לספק תוצאה אך מותיר לעצמו את הרשות לחזור באופן שיהיה ידו על התחתונה. אולם אם משעבד עצמו בקנין או ב<u>מעשה מוכיח</u> כגון <u>שמאפשר למעסיק למשוך</u> את כלי המלאכה[203] אזי הוא משעבד גופו להיות חייב לספק תוצאה והרי הוא ככל בעל חוב של מלוה על פה, אלא שבעל חוב חייב לפרוע דמים והוא חייב לפרוע תוצאה. כגון תספורת ובית דין כופים אותו אך אינם רשאים למכור כליו וכדומה ואין ענין משיכת כלי המלאכה קניין בפועֵל עצמו אלא סימן לגמירות דעת ככל קנין בהתחייבות שאינו לצורך הקניין עצמו שהתחייבות אינה צריכה קניין ודי באתם עדי אלא סימן לגמירות דעת.

---

[199] חידושי הריטב״א מסכת בבא מציעא דף ע״ה עמוד ב׳

[200] חידושי הריטב״א מסכת בבא מציעא דף ע״ג עמוד ב׳

[201] מסכת בבא מציעא פרק השוכר את האומנין רמז שמ״ו

[202] <u>לכאורה</u> דברי **הסמ״ע** יותר מובנים שהרי קשה מה שייך כלי מלאכה אצל יכולת חזרה, ההבנה הפשוטה שלמעסיק יש קנין בכלי המלאכה כעין משכון שלפרעון עומד לצורך המלאכה, אבל כיצד בתפיסת כלי המלאכה, עושה חלות אצל הפועל, היכן מצינו דבר דומה לזה?

[203] וכן נראה **ברע״א** על הש״ך ס״ק ל״ד - מיירי דלא משך הבעה״ב הכלי אומנות. <u>וגם לא נתן בדרך קנין שיזכה הבעה״ב</u> אלא האומן הביאום שם לצורך מלאכתו וליכא קנין.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

[**הט״ז** כתב שלא צריך שבעל הבית ימשוך די בכך שיכנס לחצרו וודאי שהוא בשיטת ה**סמ״ע והנתיבות. לש״ך** נראה שקשה לומר זאת שהרי רוב ככל הקבלנים עובדים עם כלי מלאכתם ואם כן האם דין שקבלן יכול לחזור בו וידו על התחתונה לש״ך הוא רק בפועל שעושה מלאכה בביתו ולא בבית בעל הבית? זה דוחק. ולכן נראה כפי שביארנו שזה דווקא במקום שהפועל נותן לבעל הבית למשוך כליו ובכך עושה מעשה מוכיח שמתחייב לא לחזור כלל].

עיכוב כלי מלאכה בשכיר יום

רמ״א - אבל אם הוא שכיר יום, יכול לחזור כמו שנתבאר. מיהו יכול לעכב כלי אומנתו ולשכור אחרים (**מרדכי ונ״י בשם תלמידי רשב״א והמגיד**)

ש״ך - העיקר להלכה כפי שמשמע **בראי״ש ותוספות ואגודה** שרק בקבלן שאינו רשאי לחזור בו יכול לעכב מלאכתו ולא בפועל. **והנ״י מרדכי והמ״מ** כתבו כן רק לדעת **הרמב״ן ורשב״א** שמשיכת כלי מלאכה לא יוצרים קניין כלל. ׳ואף על פי שאינני כדאי לחלוק על דברי הר״ב מ״מ נלפע״ד שירא שמים יחמיר בדבר ויחזיר להפועל את שלו׳.

נתיבות [והגר״א] - גם ל**רמ״א** אין יכול למוכרו אלא רק לעכב ויכול לתת לפועל אחר להתשמש בהם לצורך המלאכה.

ביאור המחלוקת לפי ההבנה הכללית בתועלת במשיכת כלי מלאכה

נראה שהש״ך לשיטתו שסבר שכל התועלת במשיכת כלי המלאכה היא בכך שהקבלן לא יוכל לחזור בו כלל אך לעולם אפילו בקבלן אינו יכול לגבות מכלי המלאכה בדבר שאינו אבד אזי בפועל שדינו שיכול לחזור בו כתב ׳וגם מן הסברא נראה שכיון שיכול לחזור בו ואין כאן קנין למה יעכב כלי אומנתו הא מנה אין כאן משכון אין כאן׳ ואילו הבנת **הרמ״א** היא כ**סמ״ע והט״ז והנתיבות** שהתועלת בכלי מלאכה היא שכלי המלאכה משועבדים למעסיק לצורך מימוש המלאכה ולענין שאלת הש״ך הרי גם במשכון יש אפשרות לשעבד באופן שיחול ללא תלות בשעבוד הגוף והוא שקונה בגוף המשכון כמבואר בסימן ר״ז סעיף י״ז ׳אם אחזור בי תזכה בכך וכך ממון בגוף חפץ זה׳, וכן מפורש בריטב״א וניתן להבין שהכוונה היא שאם חוזר הפועל זוכה המעסיק בחפץ זה או באופן שביאר **הנתיבות** שזוכה המעסיק בגוף לפירות בחפץ זה שיכול לתנו לפועל אחרי שיעשה המלאכה או להשכירו[204] לגבות ממנו אך לא למוכרו.

הלכו פועלים

בבא מציעא ע״ו: - במה דברים אמורים - שלא הלכו, אבל הלכו חמרים ולא מצאו תבואה, פועלין ומצאו שדה כשהיא לחה - נותן להן שכרן משלם. (וכן סתם **שו״ע**)

רש״י - במה דברים אמורים שלא התחילו במלאכה - ארישא קאי, ועד השתא פריש מידי דשכירות, והשתא פריש מילי דקבלנות. [נ״ל פירוש לפירושו: פועל - ששכור לזמן ולא לתוצאה קניינו ממתי שהתחיל ללכת עבור הבעלים, קבלן שמקבל עבור תוצאה קניינו שמתחיל במלאכה ממש[205]]

תוספות, ריטב״א[206] - אורחא דמילתא נקט דבהלכו לא שכיח שימצאו עוד להשתכר ואם לא הלכו מסתמא כשבא לחזור חוזר מיד בעוד שימצא להשתכר.

רמב״ן, רשב״א ר״ן ורא״ש[207] (וטור) - כשם ששאר הדברים נקנין בקנין כך שכירות פועלים נקנית בהתחלת מלאכה...הלכו פועלים תחילת מלאכה היא[208]. **וכן כתב הסמ״ע.**

רא״ש - הפועל יכול לתבוע בשני אופנים: מדינא דגרמי - אם לפני ששכרו יכול היה למצוא עבודה אחרת וכעת אינו יכול למצוא ובזה אין הבדל בין הלכו ללא הלכו. [**הרמב״ן והרשב״א** מגדירים זאת ׳דבר האבד׳ ולא ׳גרמי׳[209]]

---

[204] ראה במילואי המשפט הערה 13 ולכן כתבתי באופן כולל שיתאים גם לחזו״א ולכלל האפשרויות רק מבואר התירוץ לקושית הש״ך ושם הביאו עוד תירוץ שהחפץ מושאל לבעל הבית עד להשלמת מלאכה ולכן רשאי לעכב וזה תירוץ נפלא להבנה שאל ניתן למוכרו.

[205] וכן נראה בראי״ש וראה פלפולא חריפתא אות ו׳ שעמד בשוני אך דעתו שאין חילוק, והנראה לי כתבתי.

[206] מביא את דעת תוספות ולאחריו את דעת הרמב״ם ומסיים: ׳והפירוש הראשון יותר נכון׳.

[207] ׳אם הלכו דהוי תחילת מלאכה׳ ומכל מקום דעתו שאם לא הלכו ואין יותר לשכור חייב מדינא דגרמי.

[208] חידושי רשב״א בבא מציעא ע״ו: - הליכת פועלים למלאכתן היא היא התחלת מלאכתן.

[209] ייתכן לפרש שאין חילוק אולם נראה שדינא דגרמי חייב מדין מזיק ודבר האבד גורם לחלות ההסכם בדומה לדברי הריטב״א מדין ערב.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מדין התחייבות וחלות השכירות - דווקא הלכו אך בזה אם יכול להשתכר במקום אחר, עליו להשתכר ולקזז זאת מההתחייבות[210] אולם אם אינו מוצא אפילו שגם קודם לא מצא, מקבל שכרו.

שו״ע - בדומה **לרא״ש** רק שהלשון לסיבת החיוב במקרה לפני ששכרם יכול היה למצוא עבודה אחרת וכעת אינם יכול למצוא שחייב אפילו לא הלכו הוא **כרמב״ן ורשב״א** ׳הרי זה כדבר האבוד להם׳.

סמ״ע [והגר״א] - הרי זה כדבר האבוד להם. פירוש וחייב מדינא דגרמי (**שו״ע** פסק לגמרי **כרא״ש**)

רע״א - לשון שו״ע אינה מכוונת שזהו מדינא דגרמי אלא כרמב״ן. והביא קושיות על הבנה של גרמי.

נתיבות - אין זה דינא דגרמי רגיל אלא החיוב מכוח תקנת חכמים[211] אן מכוח אומדן דעת של חכמים שלכך התחייב והפנה לדבריו בסימן ש״ו ס״ק ו׳ ששם הביא דברי **השיטמ״ק** ׳ותירץ דאע״פ שלא קיבל עליו בפירוש, כיון שנתן לו מעותיו וסמך עליו חייב לשלם, דבהאי הנאה דסמך עליו ואלמלא הוא היה לוקח ע״י אחרים נשתעבד **מדין ערב, וזה ענין שכירות פועלים** שחייבין לשלם להבעלים מה שמפסידין בחזרתן, וכן הבעה״ב לפועל, דכיון שסמכו זה על זה נתחייבו זה לזה וכו׳. וכ״כ **הראב״ד** שם׳.

קצות - נראה **במהר״ם** שהשווה בין דבר האבוד לגרמי, ופטר כשלא הלכו הפועלים ולכך לא חל קנין שכירות פועלים משום שגרמי אינו חייב אלא רק בהפסד ולא במניעת רווח ולהלכה קשה להוציא ממון נגד **המהר״ם**. [אך הקצות עצמו חלק על הבנת הסמ״ע שדבר האבד פירשו מדינא דגרמי אך לא ביאר אלא כתב ׳ומשמע דהוא טעמא אחריני׳.]

הלכו חמרים ולא מצאו תבואה

בבא מציעא ע״ו: - במה דברים אמורים - שלא הלכו, אבל הלכו חמרים ולא מצאו תבואה, פועלין ומצאו שדה כשהיא לחה - נותן להן שכרן משלם, אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן, עושה מלאכה ליושב ובטל...

אי סיירא לארעיה מאורתא, פסידא דפועלים, לא סיירא לארעיה מאורתא, פסידא דבעל הבית ויהיב להו כפועל בטל.

מדוע באונס של בעל הבית פטור מלשלם?

תוספות[212] - הכא פועלים שאינם אריסין אלא נותן להם שכירות על המלאכה אפי׳ התחילו במלאכה אין להם ליטול אלא לפי מה שעשו. [מכיון שמה שלא עשו הוא באונס אין לחייב מדינא דגרמי אך מדין פועל הרי לא עשו ונראה להוסיף על פי **הריטב״א** שיש לחלק בין חלות ההסכם שחל בהליכה לבין על מה ניתן השכר בפועל שהוא על העבודה ואת זה לא עשה (אבל שליח ללכת להודיע במקום פלוני והלך ומצאו מת נותן שכר שלם כי השכר הוא על ההליכה)].

יכולת בעל הבית להעסיק את הפועלים המלאכה יותר כבדה אם מוסיף בשכרם (כפול סימן של״ה)

תלמידי רשב״א - פטורים מלהתעסק ויתן להם כפועל בטל (אם אינם מוצאים להשתכר).

מרדכי בשם מהר״ם - אם מוסיף להם כסף ואינם רוצים, יכול לחזור (ולא לשלם כפועל בטל).

רמ״א בסימן של״ג - י״א כמרדכי ויש חולקין כתלמידי הרשב״א. **בסימן של״ה -** וי״א כמרדכי.

נתיבות - היסוד לדברי המרדכי הוא שמשום שהחיוב לשלם להם על מניעת הרווח הוא מתקנת חכמים[213] (כך הבין הנתיבות) ולכך במקום שנראה שאילולי שכרם בעל הבית היו מסכימים לעבוד במלאכה כבדה לא קנסו חכמים. [ונלמד מכאן הקריטריון שמלאכה כבדה שאמרו זו מלאכה שאילולי שכרם בעל הבית היו מסכימים לעבוד בה.]

---

[210] נראה שבאמת הוא שכור אצל המעסיק הראשון אלא שאת הכסף עבור העבודה שהוא עושה בשדה האחר, צריך להעביר למעסיק אלא ׳שהפוכי מטרתא למה לי׳ (כתובות ק״י.) ולכן לוקח לעצמו ומקזז בתשלומים ולכך אם משתכר בזול פסק הרא״ש שהמעסיק ׳ישלים להם כתנאי שפסק עמהם׳ ואם משתכר ביוקר מכיון שפועל יכול לחזור בו ואף המעסיק מסכים בעדו נראה שבטלה שכירותו וכל הרווח לפועל.

[211] יש לציין שלשיטת הריצב״א והש״ך שגרמי הוא קנס שקנסו חכמים במקומות שראו לגזור אין מרחק בין הבנה זו לגרמי.

[212] דף ע״ז עמוד א׳ ד״ה דאגר.

[213] ראה בהערות על הנתיבות שדברי הנתיבות קשים שהרי הרמ״א מדבר אף שהלכו פועלים שאז יש חלות לשכירות הפועלים **ועל פי החזו״א מתורץ** שאין צורך לומר שזו תקנת חכמים ובאמת ההתחייבות חלה מדין ערב אלא שהאומדן ש**בעל הבית שעבד עצמו לשלם רק באופן שהוא גורם לפועלים נזק** אבל במקום שנראה שאילולי שכרם בעל הבית היו מסכימים לעבוד במלאכה כבדה במקום באופן זה לא התחייב.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

פועל חוזר בו בחצי היום

בבא מציעא י׳., בבא קמא קט״ז: - וכרב, דאמר רב: פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום...דכתיב: כי לי בני ישראל עבדים, ולא עבדים לעבדים.

שקיבל את כל הכסף מראש

ב״י בשם מהרי״ק - יכול לחזור אפילו אין לו מעות כרגע להחזיר (וישאר כחוב למעסיק) **וכן פסק בשו״ע.**

נשכר בקנין

שו״ת הריטב״א סימן קי״ז - באמת כן נראה מדברי **התוספות** כדבריך, [שאין הבדל בין נשכר בדיבור לנשכר בקנייין] אבל כך מקובלני ממורי **הרב הגדול ר׳ אהרן הלוי** ז״ל וכן כתוב אצלי משמו בפרק השוכר בשנים או שלשה מקומות, כי הלכה רווחת אצלו משום רבותיו ז״ל שלא אמרו שהפועל יכול לחזור בו אלא במשכיר עצמו באמירה כדין פועל של תורה, אבל כל שנשתעבד בקנין לטפויי מילתא אתא שלא יוכל לחזור בו, וכל כי האי גוונא תנאי שבממון הוא שהוא קיים[214]. **והביאו בב״י** [ורק את דבריו המסומנים באפור]**.**

ש״ך וט״ז (וקצות) - העיקר שלא כריטב״א וכשאר פוסקים שלא חילק וכן מפורש **בריב״ש** שאפילו בקנין חוזר.

שבו״י (ובפת״ש הבין שכן דעת מהר״א ששון רדב״ז ועטר״צ) - סתם קנין לא מועיל שכן עבד עברי לא נקנה בחליפין אולם אם עשו שקנין המועיל בעבד עברי כגון כסף או שטר העיקר כריטב״א[215].

האיסור להתחייב להיות פועל לזמן ארוך

דר״מ בשם מרדכי[216] בשם מהר״ם - יש ליזהר לסופר או מלמד או שאר [בעלי] מלאכות להשכיר עצמו להיות בבית בעל הבית בקבע וסמוך על שלחנו שלש שנים משום כי לי בני ישראל עבדים. **פסקו רמ״א.**

ש״ך - הבאר שבע ואגודת אזוב [ט״ז וגר״א. צ.י.ק] כתבו שהאיסור דווקא ליותר מג׳ שנים והעיקר כדבריהם, והוסיף **הבאר שבע** שמדברי **התוספות (ב״מ י׳.)** משמע שמותר אפילו לזמן ארוך **והמרדכי** באומנין (רמז שמ״ו) כתב כדבריו.

חת״ס - חוזה ליותר מג׳ שנים שמתנים שאם יחזור בו לאחר זמן לא יוכל לזקוף חובו במלוה אלא יצרך לשלם גרו מכל פועל ודומה יותר לעבד ואיסורו חמור יותר.

חו״י - רבו הדעות דמותר אפילו ליותר מג׳ שנים (אך כתב זאת בצירוף לעוד טעמים).

קצות - גם למהר״ם איסור זה הוא רק מדרבנן (דדמי לעבד)

אמרי ברוך - כל האיסור הוא **למהר״ם** שסבר שפועל גופו קנוי כעבד עברי אבל העיקר שלא כדבריו שאין קנין ולכן אין איסור.

הפסיקו באמצע המלאכה כיצד שמין להם

בבא מציעא ע״ו:-ע״ז: - במה דברים אמורים - שלא התחילו במלאכה, אבל התחילו במלאכה - שמין להן מה שעשו... קא סברי **רבנן**: יד פועל על העליונה.

רבי דוסא אומר: שמין להן מה שעתיד להעשות... קסבר: יד פועל על התחתונה.

אלא, **רבי דוסא** תרתי קאמר, **ורב סבר** לה כוותיה בחדא [בקבלן] ופליג עליה בחדא. [בפועל].

---

[214] נראה שאין הביאור ששוכר סתם הוא שעבוד ושוכר בקנין הוא קנין הגוף לפירות כדין עבד עברי אלא פשוט יותר שזכות החזרה שנתנה התורה לפועל היא זכות שרשאי לוותר אליה וכענין על מנת שלא תשמטני בשביעית (כחזו״א ולא כקצות בסימן ס״ז) על מנת שלא תחזור.

[215] כפי שמפורש בריטב״א טעמו של הריטב״א אינו כפי שהבינו בו שהוא משום שבקנין דינו כעבד. ועוד שהקצות שהוא סובר שפועל יש בו קנין גוף כתב שגם עבד עברי מגרע פדיונו ועוד שסוף סוף אין עבד עברי נוהג בזמן שאין יובל נוהג ולדבריהם איזה חילוק יש בין משכיר עצמו כך למוכר עצמו, והרי משווים דיניהם ואיזה משמעות יש לכך שאין דין מוכר עצמו בזמן הזה והרי מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה .

[216] בבא מציעא הגהות מרדכי נוספות פרק האומנין רמז תנ״ט-ת״ס

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

חזר פועל כשהוזלה המלאכה (התנה בשמונה חזר פועל בחצי ויכול לגמור בשתים)

רש״י[217] **-** שאם בא [הפועל] לעזוב לו שכרו מכאן ואילך ולחזור בו - יחזור בו.

תוספות[218] **- יד פועל על העליונה -** כלומר אינה על התחתונה [שתחתונה הוא] כדקאמר רבי דוסא שפוחת להם מה שצריך לשכור פועלין ביוקר.

טור - הוא הדין נמי אם הוזלה שיכול לגמור חצי היום הנשאר בב׳ דינרין ליתן לו ששה דינרים [שזה יותר מחצי ממה שהתנו!] ואינו מעכב עליו אלא ב׳ דינרים כדי שתגמר מלאכת היום כפי מה שהתנה.

שו״ע - כיצד דין הפועל שחזר בו אחר שהתחיל, שמין לו מה שעשה, ונוטל. (**רמ״א -** בין הוקרה המלאכה או הוזלה) **ש״ך -** [על דברי **הטור שהובאו בסמ״ע וע״ש**] ׳**לא מצאתי כן בשום פוסק** יותר וגם באמת לא נהירא לפע״ד...למה יהיה יד הפועל על העליונה לענין שיתן לו יותר ממה ששכר עמו ח׳ דינרים ליום דהיינו ד׳ דינרים לחצי יום...וכן מוכח להדיא כדברי **בתוספות וברש״י ודוק** (שוב מצאתי בטור כתוב על קלף ישן נושן דליתא שם להאי דינא)׳.

הגר״א - או הוזלה. דלא כמ״ש בטור דכה״ג שמין מה שעתיד להעשות ועתוס׳ ע״ז א׳ ד״ה יד.

קצות - העיקר **כטור** כפי שכתב **הגה״מ** שפועל יש לו דין עבד[219] ויוצא בגרעון כסף, ובגרעון כסף של עבד ההלכה היא שמחשבים להקל שאם מחיר השנים הנותרות נמוך ממה שנמכר נותן את הנותרות.

חוזר מחמת היוקר

ר״י - אין שומעים לו. **וכן פסקו רמ״א והב״ח.**

מאמר קדישין - גם אם רוצה לחזור מאדון זה וללכת לאחר אינו רשאי[220].

חו״י (הובא גם ברע״א) ומים חיים וכנס״י - העיקר שלא אלים שעבוד של הפועל שלא לחזור מאדונו ולכך יכול לחזור מאדון זה וללכת לאחר.

חזרה בדבר האבוד

בבא מציעא ע״ו: - במה דברים אמורים - בדבר שאין אבוד, אבל בדבר האבוד - שוכר עליהן או מטען. כיצד מטען? אומר להן: סלע קצצתי לכם - באו וטלו שתים. ועד כמה שוכר עליהן - עד ארבעים וחמשים זוז. במה דברים אמורים - בזמן שאין שם פועלים לשכור, אבל יש שם פועלים לשכור, ואמר צא ושכור מאלו - אין לו עליהן אלא תרעומת.

חלה וחזר לעבוד כיצד משלמים לו

תוספתא בבא מציעא פרק ז׳ - השוכר את הפועל ומת לו מת או שאחזתו חמה הרי אילו שמין לו כיצד שמין לו אם היה שכיר חודש נותנין לו לפי שכירותו קבלן נותנין לו לפי קבלנותו.

תוספות[221] **-** יש שהיו רוצים לומר שאותם שכירים מלמדי תינוקות אם חלו חצי זמן כמו כן לא יהיו משלימים את זמנן כמו ע״ע דהכא ויטלו כל השכירות כיון שהיו אנוסין...אלא ע״כ אף כי נמי הוי אנוס אינו נוטל אלא מה שהרויח וא״כ מלמדי תינוקות נמי אם חלו לא יקחו אלא מה שהרויחו דאין לדמותם כלל לע״ע דעבד עברי גופו קנוי לאדונו הילכך חלה שלש אינו חייב להשלים דאין יכול לעשות מלאכה יותר מיכולתו אבל מלמד אין גופו קנוי אלא שכר עצמו ללמוד עד הזמן וכשאינו יכול להשלים לא יטול אלא מה שהרויח...

רא״ש - אם החזירו לעבודה משלם לו הכל (מחילה).

---

[217] ד״ה כי הדר.

[218] בבא מציעא ע״ז עמוד א׳.

[219] ההגהות מימוניות מביא תשובת מהר״ם מרוטנבורג וברור שמחלוקת כאן תלויה בנושא היחס בין פועל לעבד עברי.

[220] לא ירדתי לעומק סברה זו שאין עיקר אובדן החירות תלוי בבטלה או בעמל אלא בחירות לבחור מה לעשות. ואם אדם לא נעים לו אצל מעסיק אחד ורצונו לעבור למעסיק אחר זה חירותו. ופלא בעיני מהאחרונים שלא עמדו בזה והשוו דין זה לחוזר מחמת היוקר.

[221] מסכת קידושין דף יז עמוד א ד״ה חלה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מרדכי[222] **-** צריך לשלם לו כשם שעבד שחלה משלמים לו אם חלה פחות משלוש שנים .(וכל קולי דעבד עברי יש לשכיר).

ש״ך - גבי פועל בכל ענין מנכה לו, העיקר **כתוספות** שפועל אין גופו קנוי (ונראה מדבריו שאין לטעון למחילה בסתם).

מלמד

מרדכי ומהר״ם - דינו כדבר האבוד (ו׳דלא **כר׳ יואל׳**). **וכן פסק רמ״א.**

בדבר שהיה אבד גם אילולי הפועלים (כגון שצמרו היה כבר שרוי ולא היה יכול למצוא אחרים)

כאשר עוסקים בדבר האבוד יש להבחין בין ג׳ מדרגות:

שסיבת האובדן היתה בגלל הפועל - מכיון שמצא בעל הבית את הפועל הטיל פשתנו למשרה וכעת אינו מוצא.

שאילולי הפועל היה מונע את האבדון - הטיל פשתנו למשרה ואמש היה יכול למצוא פועלים אחרים וכעת אינו מוצא.

שהפועל אינו סיבת האבדון אך בחזרתו גורם הפסד - הפשתן היה כבר שרוי וגם אמש לא היה יכול למצוא אחרים.

בשני האופנים הראשונים ניתן לדון מצד גרמי (אף שההפסד לאחר זמן[223]) או שבהתחייבות כלול שהפועל מקבל עליו אחריות מסוימת על הפסדים שיגרום, אולם כאשר הנזק היה קורה גם בלא קשר אליו לא ניתן לומר מצד גרמי אלא רק מצד התחייבות. ונראה שלעניין זה שאסור לפועל לחזור במקרה זה ניתן לומר שהדין ׳עבדי הם׳ נאמר דווקא שאינו גורם הפסד לחבירו אבל במקום שגורם הפסד הרי שמצד שהוא עבד ה׳ אין לו לחזור ולגרום הפסד לרעהו.

טור בשם הרשב״א ושו״ע - ואם לא נאנס, וחזר בו, אם היה מוצא פועלים אחרים לשכור כששכר את אלו, ועכשיו אינו מוצא, שוכר עליהם או מטען. [**לשון הטור -** אבל אם לא היה מוצא אחרים פטורים שהרי לא הפסידו לו כלום].

ב״י - ובשיטת תלמידי הרשב״א כתוב בשם הרמב״ן בדבר האבד חייבים פועלים אפילו לא היה בעל הבית מוצא פועלים אחרים מתחילה משום דאין אדם רואה ממונו אבד ושותק ומסתמא טרח בתר פועלים ואי טרח ומטפי להו אאגרייהו קצת ודאי משכח.

ש״ך - תמה מדוע בשו״ע השמיטו **דעת תלמידי הרשב״א** ׳ולפענ״ד צ״ע לדינא׳ ועוד שכן מפורש **בהג״א**[224].

ושב הכהן - העיקר כרשב״א ושו״ע.

עושה עימו בחינם

רמ״א בשם מהרי״ק - יכול לחזור מתי שירצה ואפילו בדבר האבוד.

ש״ך - ׳נלפע״ד דהיינו שיכול לחזור ולומר: ׳איני עושה בחנם אלא בשכר׳ ואפילו הוא דבר האבוד יכול לומר כן וכהי גוונא מיירי **במהרי״ק** להדיא[225] ע״ש אבל פשיטא דאם זה רוצה ליתן לו שכר ואינו רוצה לעשות עוד אפילו בשכר והוא דבר האבוד כגון שהיו מתחלה פועלים אחרים ועתה אין כאן פועלים צריך לשלם לו כל הזיקו מדינא דגרמי׳.

---

[222] מרדכי מסכת בבא מציעא פרק השוכר את האומנין רמז שמ״ו.

[223] בשונה ממראה דינר לשולחני ועל פיו מקבל את הדינר שההפסד מידי.

[224] הגהות אשרי מסכת בבא מציעא פרק ו׳ סימן ב׳ - ואם דבר האבד שעל ידי גרמתו נעשית אבד נראה לי דחייבים לשלם כל הפסידו משום דינא דגרמי דמ״ש מבעל הבית שאם גרם להפסידן שחייב (או) אפילו בדברים בלא קנין וק״ל דלקמן אמר גבי דבר האבד שוכר עליהן או מטען עד כמה שוכר עליהן עד כדי שכרן ואם באתה חבילה לידו עד מ׳ ונ׳ זוז מאי איריא באתה אפי׳ לא באתה נמי יתחייבו משום דינא דגרמי דרב נחמן גופיה משמע לכאורה דאית ליה דינא דגרמי דהא חייביה להההוא גברא דאחוי כריא דחיטי בפ׳ הגוזל **וי״ל דהתם מיירי באותו ענין שלא גרמו לו שום הפסד** כגון שהפשתן היה שרוי כבר ובשעה שהשכיר אלו לא היו אחרים מצויין **ומ״מ כיון שנשכרו לו כבר** צריכין לעשות או שוכר עליהן או מטען. [נראה שיש הבדל בין תלמידי הרשב״א שהבינו שבאמת היה טורח בעל הבית ומצליח לשכור אחרים ולכן זה ענף של גרמי אך אם לא יוכל לשכור כלל אין רשאי ולכן השמיטם שו״ע כי על פי ציורם כן יכול לשכור והוא כתב באופן שאי אפשר לבין הגהות אשרי שכתבו בפירוש אף שאינו גורם ההפסד צריך לקיים כיוון שנכרו ונראה שזה מכוח ההתחייבות].

[225] אמת שזה המקרה שכתוב במהרי״ק אך אחד הנימוקים שמביא המהרי״ק (שו״ת מהרי״ק סימן קלג): ואף על גב שהוציא מעותיו על סמך דברי ראובן שמעון הוא דאפסיד אנפשיה דה״ל לאסוקי אדעתא דלמא הדר ביה ראובן. (כמו שאומרים העולם שבחינם זה הכי יקר...)

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עד כמה שוכר עליהם בדבר האבד

בבא מציעא ע״ח. - עד כמה שוכר עליהן? - אמר רב נחמן: עד כדי שכרן. איתיביה רבא לרב נחמן: עד ארבעים וחמשים זוז! - אמר ליה: כי תניא ההיא - שבאתה חבילה לידו.

רש״י - אם עשו אצלו קצת המלאכה, ולא קיבלו כלום - שוכר עליהן, כל מה שהוא חייב להן יוסיף לאחרים ויגמרו.

ריטב״א[226] - שוכר עליהם לתת לאחרים כדי שכרן של אלו תוספת על שכרן, ואם כבר פרע לאלו גובה מהם הכפל לתת לפועלים אחרים, אם אינו מוצא פועלים בפחות מכפל שכרן של אלו, והאי ממון גמור הוא ולא קנס.

רא״ש - פרש״י .... וי״מ בכפל שכרו כדאמרינן במקח טעות עד כדי דמיהן. וכן משמע **בירושלמי...**

רמב״ם ושו״ע - וכל שיוסיף לאלו הפועלין האחרים על מה שפסק לראשונים נוטל מן הראשונים, עד כמה עד כדי שכרן של ראשונים.

סמ״ע וש״ך - אף שניתן להבין בלשון רמב״ם ושו״ע כרש״י, העיקר בדבריהם הוא ששוכר בכפל משכרם כרא״ש, ולכך כתוב 'נוטל'. הטעם שפועל משעבד את עצמו לשלם למעסיק אם יחזור במקרה הפסד בסכום שוה לסכום שמשעבד עצמו המעסיק לשלם לפועל.

כשבאת חבילה לידו

הריטב״א[227] - וליכא למימר בהאי חבילה מאי דאמרינן בפרק קמא דקידושין (ח' ב') מנה אין כאן משכון אין כאן, דהתם הוא שלא נתחייבו במנה קודם נתינת המשכון ואין משכון משתעבד אלא בחיוב קודם, אבל הכא משעת שכירות נתחייבו בתשלומי הפסדו מדינא ואההוא חיובא משתעבד המשכון, ועוד דהכא לאו בתורת משכון יהבי ליה אלא שהקנו לו בגופה של חבילה כדי דמיה מעכשו אם יחזרו בהם בדבר האבד, ועל דעת כן משך בעה״ב את החבילה, ואף על פי שלא פירש כמי שפירש דמי דמילתא דידיעא היא דסתם נותני חבילה להכי הוא דיהבי ליה, ויש בדברים אלו פירושים אחרים וזה הנכון, וכן כתבו בתוספות וכן דעת רבינו הרמב״ן.

רמב״ן - דווקא עד נ' זוז בלבד שכן 'דרך בעלי בתים לשכור כן בדבר האבד'.

רמב״ם ושו״ע - ואם היה להם ממון תחת ידו שוכר להשלים המלאכה עד ארבעים וחמשים זוז בכל יום לכל פועל אף על פי ששכר הפועל שלשה או ארבעה. **רמ״א -** ויש אומרים הא דשוכר עליהן עד ארבעים או חמשים זוז היינו דווקא שתפס כלי אומנותם, אבל שאר דברים, לא **(מרדכי)**

סמ״ע וש״ך - ביארו את השו״ע כרמב״ן.

ש״ך - העיקר כרמב״ם ולא כוי״א שהביא רמ״א.

הטעם ליכולת לשכור על חשבון הפועל בדבר האבד

רמב״ן ונ״י - מכוח ההתחייבותם לעבוד יכול לשכור אחרים שיעבדו במקומם ובדבר האבד התחייבותם חלה אף בדיבור אך אין זה דינא דגרמי 'והוי יודע שהפועלים שחזרו בהם בדבר האבד אף על פי שלא התחילו במלאכה שוכר עליהן או מטען, והיינו מתני', ואף על פי שכל זמן שלא באת חבילה לידו אין כאן אלא דברים, חייבין לשלם עד כדי שכרן ולא יותר, דסמכא דעתייהו מעיקרא ואין כאן דרך לקנין, ומיהו אם לא שכר עליהן אלא הפסיד בהמתנתם אינם משלמים שהרי לא קבלו עליהם לשלם וכל זמן שלא נעשו שומרים אף על פי שפשעו פטורין'

רשב״א (ומרדכי[228]) - כרמב״ן 'ובכל דבר האבד אפילו לא התחילו כמי שהתחילו'.

תרומת הדשן[229] - מדינא דגרמי [ולכן צריך לשלם לו כל ההפסד שלא כרמב״ן].

---

[226] בבא מציעא דף ע״ח עמוד א.

[227] מסכת בבא מציעא דף ע״ח עמוד א.

[228] הגהות מרדכי פרק האומנין רמז תנ״ח הובא בדר״מ אות ה'.

[229] סימן שכ״ט הובא בדר״מ אות ה'. ובדר״מ הביא דבריו כדעה מנוגדת לדברי הנ״י שהביא דברי הרמב״ן בשם 'כן הסכימו האחרונים'.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תשלום על הפסד במקום שלא הצליח לשכור אחרים

ריטב״א[230] **-** ונקט דבר האבד בתרי גווני, או שיש בו אבידת ממון ממש דומיא דלהעלות פשתנו מן המשרה, או בדאיכא הפסד רצונו שלא נעשית כונתו ומתאחרין מעשיו כגון ההיא דמת וכלה, וקתני דבתרווייהו שוכר עליהן או מטען, ומיהו כל שלא שכר עליהן ולא הטען בסיפא [לעלות פשתן צ.י.ק] דאיכא הפסד ממון - משתלם מהן כדי שכרן או כדי החבילה שבאת לידו, אבל באידך דליכא אלא הפסד רצון אין לדבר תשלומין.

רמב״ן ונ״י - ומיהו אם לא שכר עליהן אלא הפסיד בהמתנתם אינם משלמים שהרי לא קבלו עליהם לשלם וכל זמן שלא נעשו שומרים אף על פי שפשעו פטורין׳.

רמ״א - ואם לא שכר עליהם אחרים, אין הפועלים חייבים לשלם לו הזיקו **(נ״י)**...ודוקא בדבר האבוד שאינו ממון, כגון מלמד או כדומה לזה, אבל בדבר האבוד של ממון, צריך לשלם לו כל הזיקו. **(תרומת הדשן, הגהת אשר״י)**.

ש״ך - אף שנראה שהרמ״א כתב שלא כרמב״ן יש לבאר את הרמב״ן באופן שיכול היה לשכור ביוקר להציל ולא עשה כן אך אם לא היה יכול לשכור כלל יודה הרמב״ן שיש לפועל החוזר לשלם מדינא דגרמי.

נתיבות - הרמ״א כתב **כהג״א** שחולק על הרמב״ן, ודברי **השו״ע** הם כרמב״ן שאפילו באופן זה דווקא עד כדי שכרם. לדעת הנתיבות אין זה גרמי ממש אלא תקנת חכמים[231].

הגר״א - ודוקא כו׳. מדינא דגרמי ולכאורה נ״י חולק ע״ז כנ״ל ואם לא שכר כו׳ **אלא שהרב לא ס״ל כוותיה** אלא בדבר שאינו של ממון דוקא: **(ליקוט)** ואם כו׳ ודוקא כו׳. **הג״א** ד״ה ואם דבר כו׳ [נראה שהבין כנתיבות[232]].

אמר לפועל ׳לך מעמדי׳

מרדכי[233] **[ותשובה זו נדפסה בשו״ת הרשב״א**[234]**] -** ונשאל **לרבינו מאיר** על מלמד שהתחיל ללמוד ואמר לו בעל הבית: ׳לך מעמדי איני חפץ בך׳ ונתרצה המלמד ושוב חזר בו בעה״ב ורוצה לעכבו והמלמד אומר מחלת שעבודי ואיני רוצה ללמוד לך יותר **והשיב**: נ״ל דלא נמחל שעבודו באמירה בעלמא וראיה מפ״ק דקדושין דפריך גבי עבד עברי ולימא ליה באפי תרי זיל ומשני עבד עברי גופו קנוי אלמא דלא זכי נפשיה באמירה בעלמא והוא הדין בנדון זה דמדמינן פועל לעבד עברי פ״ק דב״מ ועוד כיון ששכרו נתחייב לבן ללומדו ולאו כל כמיניה דאב למחול שעבודו דזכין לקטן ואין חבין לו וגם אין אביו יכול למחול שעבודו ... וכן הוא גם לדברי רבינו יואל וראבי״ה בנו שפסקו שמלמד לא חשיב כפועל דאפילו בחצי היום חוזר אלא חשיב כדבר האבד ולאו כל כמיניה לחזור בו **ושלום מאיר בר ברוך**.

רמ״א - מלמד אצל בעל הבית, שאמר לו בעל הבית: לך מעמדי, ונתרצה המלמד, יוכל הבעל הבית לחזור בו ולעכבו, דאינו יכול למחול שעבודו של נער **(מרדכי ורבי ירוחם)**. מיהו בשאר פועל, אם אמר לו בפני שנים: ׳לך מעמדי׳, פטור בלא מחילה. ויש אומרים אם אמר לו דרך כעס, שאינו פטור **(רבי ירוחם)**

ש״ך - העיקר להלכה כרמ״א שפועל אין גופו קנוי ושלא כמהר״ם ולכן נמחל שעבודו בדיבור בלבד **[רע״א - וכן כתב בתשובת לחם רב]**. וכן מה שאמר רמ״א בפני שנים לאו דווקא אלא כי כן לשון הש״ס.

גר״א - מיהו בשאר - ופועל אין גופו קנוי לו וכמ״ש תוס׳ שם י״ז. בד״ה חלה ודלא כמ״ש במרדכי בשם מהר״ם שם.

---

[230] חידושי הריטב״א מסכת בבא מציעא דף ע״ה עמוד ב׳.

[231] ס״ק ג׳ - ׳ולפענ״ד לא קשה כלל, דהא הא דשוכר עליהן עד כדי שכרן ע״כ לאו דינא דאורייתא הוא, וע״כ הוא מצד תקנת חז״ל או שאמדו חז״ל דעתן שבכך מחייבין עצמן זה לזה להשלים ההיזק עד כדי שכרן...רק כונתם כיון שתיקנו חז״ל דבדבר האבד חייב כאילו מזיקו בידים, א״כ ה״נ כיון דגרם להם היזק והוא דבר האבד להם, אין לחלק בין פועל שחוזר בדבר האבד לבעה״ב החוזר...׳

[232] ההבנה שיש מחלוקת האם יש לחייב מדינא דגרמי נראית ביותר לאור סימן שפ״ו שנראה שיש מקום לדמות זאת לסילוק כרים בלבד ועוד שלשיטת שו״ע יש מקום לומר שגרמי חייב דווקא שמתכוון להזיק או עשה מעשה שפשע אבל שבשלו עושה וחוזר ללא כוונת היזק פטור והש״ך לשיטתו שם שהוא קנס ולא נכנס בגדרים הרי שיש להכניס חזרת פועלים לדינא דגרמי. אחר כך ראיתי שגם **כסף הקדשים** עמד בזה **וכתב** ׳ואולי שייך בכך החילוקים דאודות גרמא׳.

[233] מסכת בבא מציעא פרק השוכר את האומנין רמז שמ״ו.

[234] חלק א׳ סימן תתע״ג. והמעיין בפנים יראה שגם כמה תשובות סמוכות הם תשובות מהר״ם והוא חתום עליהם, ושיטת הרב״א בכמה מקומות מראה שהבין שפועל אינו כעבד עברי ואין גופו קנוי וגם ייתכן שסובר שבעבד עברי יועיל ׳לך׳ כפי שכתב הריטב״א בקידושין ט״ז.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. א. קימ״ל פועל יכול לחזור בו וידו על העליונה, פרט מקרים שאינו יכול לחזור בו כלל, ומתי יכול לחזור וידו על התחתונה? **סעיף א׳ בגר״א ש״ך ה׳ ונתיבות ב׳ וסעיף ג׳ וש״ך י״ד וס״ד.**

אינו יכול לחזור בו: ראה משיכת כלי מלאכה **ו**חזרה בדבר האבוד **שלשון שו״ע [ורמב״ם] סעיף ה׳ ׳אינו יכול לחזור בו׳ [וכן דעת הראב״ד לגבי שותפים הוזכר בסימן אך אינו ענין הסימן] . וקבלן בדבר שאינו אבד חוזר בו וידו על התחתונה.**

ב. כלא בהמת חברו ובטלה ממלאכה אם חייב לשלם? **קצות ס״ק ב׳.**

ג. כלא עבד חברו ובטלו ממלאכה אם חייב לשלם? **קצות ס״ק ב׳.**

הקצות מבאר שביטול מלאכה אינו תשלום נזק אלא מניעת רווח וחיובו מדין שבת ׳הדקיה בהדרוניה׳(סימן ת״כ) וחיוב זה קיים דווקא במזיק אדם. לענין עבד דינו כאדם שחובל בו חייב חמישה דברים ונותן שבתו לרבו (בבא קמא פ״ז. גיטין י״ב:)

2. הלכה ידועה שפועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום. מהם ההבדלים בין פועל לקבלן ומהם המקרים שגם פועל אינו יכול לחזור בו. ומה הדין במלמד תינוקות או סופר ומה הדין אם השתעבד הפועל בקניין הסבר את הטעמים? **סעיפים ג׳ - ד׳**

. **ההבדל בין פועל לקבלן שפועל שכור לפי זמן ולקבלן לפי תוצאה דין פועל חוזר בו בחצי היום נאמר רק בפועל ולא בקבלן ראה** הפסיקו באמצע המלאכה כיצד שמין להם **ופועל אינו יכול לחזור בו: ראה** משיכת כלי מלאכה **ו**חזרה בדבר האבוד **שלשון שו״ע [ורמב״ם] סעיף ה׳ ׳אינו יכול לחזור בו׳,** ומלמד דינו כדבר האבד **וראה** נשכר בקנין**.**

4. השוכר פועל וחוזר בו או הפועל חזר בו, באיזה מקרים יש חיוב א׳ לשני ובאיזה מקרים בעה״ב חייב לשלם את מלא השכר ובאיזה מקרים כפועל בטל? מה הדין בשליח שנשלח להביא איגרת שהלך חצי מהדרך והפסיק אז את שליחותו. **סעיפים א,ב וכו׳. עיין גם סימן של״ה, נתיבות ס״ק ג׳**

5. פועל שהתחיל במלאכתו, ואח״כ דורש תוספת שכר, ואומר שאם לא יוסיפו לו יחזור בו לגמרי, האם יכול לחזור בו? **רמ״א סעיף ד׳, ופת״ש ס״ק ד׳**

ראה חוזר מחמת היוקר**.**

6. פועל שעובד בחינם אצל בעל הבית האם יכול לחזור בו בחצי היום בדבר האבד, והאם מורה שחוזר בו באמצע שנת הלימודים מיקרי דבר האבד. **סעיף ה׳ בהג״ה ש״ך ונתיבות, סעיף ו׳ בהג״ה וקצות ס״ק ח׳ בסוף**

ראה עושה עימו בחינם **ו**מלמד**.**

7. פועל שנשכר לפרק זמן מסוים, ונפל למשכב למשך מספר ימים – האם חייב בעל הבית לשלם לו ״דמי מחלה״ עבור התקופה שנפל למשכב? **סעיף ה׳ בהג״ה**

ראה חלה וחזר לעבוד כיצד משלמים לו**.**

8. האם רשאי מלמד תינוקות או מורה להתפטר בתוך תקופת עבודתו? ציין מקור ונמק. **סעיף ו׳ ש״ך ס״ק כ״ו.**

ראה מלמד **שרמ״א פסק שהוא דבר האבד והש״ך ס״ק כ״ו כתב אופנים שבהם אינו אבד ויכול להתפטר: ׳נ״מ אם כששכר את המלמד לא הי׳ מוצא מלמד אחר לשכור דבכה״ג לא מיקרי דבר האבד... וכן הוא בהגה״א פ׳ האומנין וז״ל מלמד שנשכר בעת שהיו מלמדין מצויין יותר מעכשיו מ״מ לא יצטרך התינוק להתבטל בכך רק דבר מועט כגון שידוע שימצא מלמד בקרוב לא הוי דבר האבוד כ״א לפי אותו זמן ואם התינוק יכול לקרות בתורה ונביאים וכתובים בלא מלמד באותו זמן מועט וגם בלא למוד פעמים שהוא בריאות לתינוק שנותנים לו מעט ריוח מן הלימוד ואין כופין אותו אלא לרצונו ואם אין האב רגיל לדחוק עצמו על שכירות מלמד בזמן מועט כזה עד שיזדמן לו לא הוי דבר האבוד אבל אם דרך האב לדחוק עצמו על שכירות בנו מחמת פסידא דלא הדר הוי דבר האבוד ... עד כאן והיא תשובת ר״י בתשובת מהר״מ דפוס פראג סי׳ תע״ז:**

9. פועל שיכול לחזור בו בחצי היום. אם עשה קנין האם ישתנה הדין? אם הולך לעבוד אצל אחר האם יכול לחזור בו? **ש״ך ס״ק י״ד וקצות ס״ק ה׳, פת״ש ס״ק ד׳**

ראה נשכר בקנין **שנפסק שיכול לחזור אף מקנין וראה** חוזר מחמת היוקר **שהכרעת רוב האחרונים שיכול לחזור ממעשיק זה בשביל לעבוד אצל מעשיק אחר.**

10. אמר לאומן עשה לי דבר פלוני, ועשאו האומן והקונה לא רוצה לקחתו, האם מחויב לשלם, וכמה? **סעיף ח׳ שו״ע על פי הרא״ש פסק שחייב כל הפסדו.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

11. מלמד או מורה שפוטר בתוך תקופת עבודתו על ידי המעסיק, במכתב פיטורים או בעל פה, האם זכאי המעסיק לחזור בו מן הפיטורים ולדרוש ממנו לחזור להשלמת תקופת עבודתו? כיצד הדין בפועל בכגון זה. הסבר. (בעל הבית ששכר פועל ושילם לו מראש ואח״כ אמר לו לך ממני, האם חייב להחזיר מה שקיבל ולא עבד? מה הדין אם אמר זאת דרך כעס?) **סעיף ח׳ בהגהת הרמ״א.**

ראה אמר לפועל ׳לך מעמדי׳ שאין הבדל להלכה בין מכתב או בעל פה רק שלא יהיה דרך כעס בלבד אלא שגמר בדעתו.

12. מלמד שהפסיק את לימודיו בישיבה באמצע השנה, ועזב עם תלמידיו. האם צריך להחזיר שכרו שכבר קיבל מהישיבה?

13. פועל שקבל את שכרו מראש לכל תקופת עבודתו, האם יכול לחזור בו בחצי היום? **קצות סוף ס״ק ה׳, נתיבות ס״ק א׳ כן ראה שקיבל את כל הכסף מראש.**

14. אדם שעבד במוסד בתנאים מסויימים שנה אחת ואחר כך המשיך שנה שניה, אימתי אמרינן שזה לפי התנאים הראשונים, ומה הדין אם התחלפו מנהלי המוסד, ומה הדין בשוכר שהמשיך בשנה שניה מבלי לדבר על תנאים. **סעיף ח׳ בהג״ה שליח צבור שהשכיר עצמו עם מנהיגי העיר לשנה בתנאי כך וכך, ואחר כך השכיר עצמו לבני העיר הזאת עם מנהיגים שניים, ולא התנה, ודאי על תנאי הראשון השכיר עצמו. ודוקא שחזר והשכיר עצמו בשנה שנייה; אבל אם עמד עמהן בשתיקה, לא אמרינן דנשאר על תנאו הראשון (ריב״ש סימן תע״ה ומהרי״ק שורש קי״ח) וראה בש״ך ובנתיבות. וערוך השולחן סיכם הדינים:**

סעיף כ״ט

כל מי שנתמנה אצל הצבור כמו רב או ש״ץ או שו״ב או שארי התמנות ועשו עמהם כתב לכך וכך שנים על פרטים אלו אם אח״כ השכיר עצמו אצל צבור זה הן עם המנהיגים הראשונים הן עם מנהיגים אחרים שישאר עוד על זמן כך וכך ובבפרטים לא דברו - נשאר על הפרטים הראשונים. ודוקא שלא הזכירו כלל אודות הפרטים, אבל אם קצתן הזכירו וקצתן לא הזכירו - אין לו אלא פרטים אלו שהזכירו ולא האחרים דאם היה דעתם על כל הפרטים הקודמים למה פרטו את אלו [כ״מ בש״ך סקמ״ב].

ויש מי שאומר שאפילו קצבו השכירות ולא שארי דברים אין לו רק שכירות ולא שארי דברים ולא נראה כן דשכירות הוא עיקר הבנין ולכן הזכירו זה בפרטיות ומ״מ שארי פרטים הקודמים קיימים ואף אם הוסיפו או גרעו בשכירות שארי הפרטים נשארו בתקפם [וזהו כוונת הלבוש ועי׳ ש״ך]

סעיף ל

ואפילו אם בכלות זמן הכתב לא דברו כלל רק נשאר על מקומו כמקדם נשאר על כל התנאים הראשונים בלי תוספת ובלי מגרעת כמו בשוכר בית לשנה ודר בו שנה שניה סתם דדר בה על מקח הראשון כמ״ש בסימן שי״ב כמו כן בעניינים אלו וכן הסכימו גדולי אחרונים ותמהו על רבינו הרמ״א שכתב דדוקא שחזר והשכיר עצמו בשנה שניה אבל אם עמד עמהן בשתיקה לא אמרינן דנשאר על תנאו הראשון עכ״ל ונ״ל דכוונתו על הזמן העתיד כגון שנתקשר עמהם על שנה ובכלות השנה ישב חצי שנה בשתיקה וזהו ודאי דבחצי שנה העבר צריך להיות כבשנה הראשונה אבל על החצי השניה יכולים לשנות זה או זה ובזה הדין אמת כמ״ש בבית שם סעיף כ״ד ע״ש ולפמ״ש בסעיף ט״ו אין זה אלא מצד העובד אבל מצד העיר אין יכולים לשנות [נ״ל]:

15. ראובן חתם חוזה עבודה לשנה עם חברת הי-טק הנ״ל קיבל משכורת חודשית ותנאים נלווים נוספים כגון רכב, מגורים וכד׳. מה דין השכירות והתנאים הלנווים לאחר שנה כאשר:

א. הנ״ל המשיך לעבוד ללא כל דיבור על תנאי העסקתו.

ב. כאשר סיכמו שהמשכורת תמשיך כדאשתקד ולא דיברו על התנאים הנוספים.

ג. כנ״ל ונעשה שינוי בגובה המשכורת. **סעיף ח׳ ברמ״א ובנו״כ וראה בתשובה הקודמת.**

16. אברהם מסר כתב יד ליצחק כדי שיקליד לו, וסיכמו מחיר. לפני שיצחק התחיל בעבודה, חזר בו אברהם ורוצה את כתב היד בחזרה. האם יכול לחזור בו?

מדובר כאן בבעל הבית החוזר מפני קבלן קודם שהתחיל מלאכה ולא חלו השעבודים ההדדיים ורק טענת הייתי מוצא עבודה אחרת קיימת ונראה שאם לא היה מקבל עבודה אחרת פטור בעל הבית ואינו רק מחוסר אמנה (סמ״ע ס״ק א׳).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון והרחבה

היחס בין פועל לעבד עברי

היחס בין פועל לעבד עברי יכול להסביר הרבה חילוקי דינים ומחלוקות בדיני שכירות פועלים. כמובן שאם משווים פועל לעבד עברי צריך להבין את התפיסה לגבי עבד עברי, מה פירוש המשפט 'עבד עברי גופו קנוי' שהוא מחלוקת תוספות ורמב״ן. לפי התפיסה הפשוטה של קניין הגוף לפירותיו/ מעשה ידיו, והאם זה כמו להבדיל שכירות של בהמה זו [לאפוקי חמור סתם, שצריך להמציא לו אחרת] למלאכה לזמן.

ראב״ד[235] **-** ורבותי הורו שאדם יכול להקנות את עצמו לחבירו בקניין כדין עבדים וכשם שמצינו באומרת יקדשו ידי לעושיהן.

מרדכי[236] **-** ונשאל ל**רבינו מאיר** ומשני עבד עברי גופו קנוי אלמא דלא זכי נפשיה באמירה בעלמא והוא הדין בנדון זה דמדמינן פועל לעבד עברי פ״ק דב״מ. [מכיון שיש קנין ממשי לא מועילה מחילה בעל פה אלא צריך לכתוב לו או להפקיר את מה שקנוי למעסיק].

מהרי״ק וריטב״א לפי הבנת הקצות[237] **-** פועל שנשכר בדיבור זה רק שעבוד אבל נשכר בקנין דינו כעבד עברי.

ש״ך[238] **-** העיקר **כתוספות** (קידושין י״ז. ד״ה חלה) שפועל אין גופו קנוי.

קצות - פוסק כטור על פי דברי המהר״ם שפועל יש לו דין עבד עברי ויוצא בגרעון כסף אף להקל.

נתיבות- 'לכן נראה דבפועל אין שום קנין חל על גופו, ועיין שיטה מקובצת בפרק האומנין, דרק עבד עברי גופו קנוי, אבל פועל אין גופו קנוי, והקנין שמועיל בפועל אינו רק על התחייבות שהפועל התחייב עצמו לעשות מלאכה בקנין'[239]. 'וכיון דבש״ס דילן פסקו להלכה כרב דאמר פועל יכול לחזור בו, וכיון שתפסו בלשון חזרה, משמע דקיי״ל דאין לו דין עבד עברי ובדין חזרה הוא, דלא דמי לעבד עברי שיש לאדון בו קנין הגוף וצריך לקנות עצמו בגרעון כסף ולכך צריך ליתן כסף דוקא, אבל שכיר אין קנין בו ובדין חזרה קאי...וכן כמה פעמים מסיק **הש״ך** בסימן זה דאין להבעה״ב קנין הגוף בפועל'[240].

אמרי ברוך - המהר״ם דימה פועל לעבד עברי שגופו קנוי אבל **תוספות, רמ״א וש״ך** פסקו שהוא שעבוד בלבד.

בסיכום סימן שי״ג הבאנו את דברי **הנתיבות** שמשווה בין פועל לשכירות ויש ללמוד מהם על דין השכירות ובסיכום זה נראה שניתן ללמוד גם להפך:

נתיבות[241] **-** 'חצר ששכרו או שאלו בקנין להשתמש בו, הוי חצירו וידו של שוכר, **ודמי ממש לשוכר פועל**, וכמו שהשוכר פועל המציאות לפועל מן הסתם, משום דלאו אדעתא דהכי אגריה, רק אם הבעה״ב אומר לפועל שיזכה המציאה בשבילו, אז המציאה לבעה״ב, ה״נ כששוכר חצירו של חבירו דהוי כשוכר ידו של חבירו למלאכתו, המציאה שמונח בחצר הוא של המשכיר מן הסתם מטעם הנ״ל דלאו אדעתא דהכי אגריה, אם לא כשהשוכר רואה את המציאה שנכנס לחצר ואומר יזכה לי אז המציאה להשוכר, ומכ״ש כשאחד (מהם) נתן מתנה להשוכר, ואפילו אם המשכיר עצמו נותן מתנה לשוכר בחצירו המושכרת לו, ודאי דקונה השוכר ע״י חצר. וכן יכול השוכר לזכות לאחרים ע״י חצר המושכרת לו. אבל כשהשוכר נותן מתנה להמשכיר ומניחו בחצירו המושכרת לו, אין המשכיר קונה ע״י חצירו כיון שהיא מושכרת לו'.

---

[235] הלכות שלוחין ושותפין פרק ד' הלכה ב'.

[236] מסכת בבא מציעא פרק השוכר את האומנין רמז שמ״ו.

[237] האחרונים ראו דברי הריטב״א דרך דברי הב״י (וראה דברי רע״א בסיכום סימן של״ב שהביא דברי המיוחס לריטב״א בתור דברי הריטב״א ובריטב״א לא כתב כן) ולכן הבינו כך אבל בריטב״א מפורש שהטעם בקנין הוא מפני שיכולת חזרה היא תנאי שבממון שאפשר לוותר עליה.

[238] ס״ק כ״ה.

[239] נתיבות המשפט ביאורים סימן ר״ג ס״ק ז'

[240] ס״ק ו'.

[241] פתיחה לסימן ר'.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לשון הרמב״ם מפורשת ששכירות היא קנין הגוף לפירות[242] ואף שכתבה הנתיבות, הנתיבות בכמה מקומות סובר ששכירות דינה כשעבוד[243] והביאור של הנתיבות הוא שהשוכר חצר דינו כשוכר פועל והרמב״ם גם מחשיב את הפועל כקונה אותו לזמן[244] ופועל עיקרו שעבוד אלא שיתכן שלשעבוד יש דין של קנין. בקנין שכירות יש שעבוד לידו של המשכיר והשוכר שולט בה על כל מה שירצה, לגבי מציאה שלא התכוון השוכר לכך אינה שכורה לו, אלא אם כן מציין בפירוש.

יש לציין שיש קושי לראות שכירות פועלים כקניין הגוף לפירות ולא כשעבוד שהרי מה יצר את החלות? בעוד שבשכירות קרקע נאמר (בבא מציעא צ״ט): כשם ׳שקרקע נקנית בכסף ובשטר ובחזקה - כך שכירות נקנה בכסף ובשטר ובחזקה׳ ומכאן יש מקום גדול להבין ש׳שכירות ממכר ליומיה׳ כפשוטו ולא רק בהונאה הרי שבפועל שכירות פועלים נגמרת בדיבור בלבד ואין זה דרך של קניין עבדים, שהרי עבד עברי נקנה בכסף ובשטר בלבד[245] (קידושין י״ד:) והחלות נוצרת מצד שהפועל התחיל במלאכה ואיזה קנין זה רק בעבד כנעני זה שעשה מלאכה הניכרת לרבו זה קניין חזקה וודאי שהלכו פועלים לא שייך לומר שזה קניין חזקה, החלות היחידה שאנו מכירים בדיבור זה שעבוד והתחייבות שהצורך ב׳קנו מידו׳ הוא רק למניעת טענת השטאה ובפועלים לא שייך השטאה כפי שביאר הרמב״ן.

הדרך שניתן לבאר בה היא שהליכת הפועל מחייבת את בעל הבית בממון ועל ידי חוב זה נקנה גוף לפירות וגם זה ניתן לומר רק לרמב״ם שסבר שמלוה דינו ככסף (ראה סיכום סימן ר״ד). [אך **החזו״א** הבין שדבר זה לדעת הכל משום שאין החלות נוצרת מכח החוב אלא באותה הנאה שמשעבד עצמו לשלם].

בנוסף יש לציין שברמב״ם נראה **כש״ך** ב**סימן שי״ג** ששכירות ממכר לימיה נאמר רק לעניין הונאה ולכן לעניין הונאה כתב ששכירות פועל דומה לקניין פועל דהיינו שלעניין הונאה דין שעבוד שווה לדין מכר.

לכך נראה שדרך המלך היא להתייחס לפועל כשעבוד הדדי דהיינו שהפועל מתחייב לעבוד והמעסיק מתחייב לשלם לו שכרו שני ההתחייביות הם בדרך של שעבוד הגוף.

לעניין עיקר השאלה האם כל הויכוח הוא סמנטי, מה החילוק בין שעבוד הגוף לקניין הגוף לפירות, נראה כך קניין הגוף לפירות הוא בעלות, בעלות ניתן למכור מבעלות באופן פשוט לא שייך לחזור בחצי היום אלא צריך להיות ׳קונה עצמו בשנים וביובל ובגרעון כסף׳ שונה מכך שעבוד הגוף שעבוד הגוף רובץ על המשועבד למלא את חובתו השעבוד או לתת עבודה או תוצאה, לוה אינו קנוי למלוה, אף שנאמר ׳עבד לוה לאיש מלוה׳ אין הכוונה כפשוטו ממש, לוה חייב לתת תוצאה למלוה שהיא להמציא לו את אותם דמים שניתנו עבור ההלוואה.

גם בראשונים שנאמר בהם שפועל הוא כעבד שגופו קנוי נראה לבאר שזה שיתוף השם וביטוי מושאל כמו ׳עבד לוה לאיש מלוה׳ שיש הנהגות דומות לעבד והביאור הוא כך שההתייחסות של אותם ראשונים שפועל מכיוון שהוא שכור לשעות מתייחסים לאותם שעות עבודה כאילו הם קנויות למעסיק ואם נאנס הפועל ולא יכול היה לעבוד, המעסיק מפסיד. וכן בפועל ששכור ללקט מציאות אם לא חזר בו מלהיות פועל כל מציאה שירים היא למעסיק כי העבודה של הפועל באותם שעות נקנית למעסיק.

[ראה בביאורים והערות לנתיבות במהדורת ז׳ימטרובסקי שהביא ה׳ שיטות ביחס בין פועל לעבד עברי].

---

[242] מפורש בהלכות שאלה פרק א׳ הלכה ה׳ ובהלכות שכירות פרק ז׳ הלכה א׳ ומאידך ראה בהלכות מכירה פרק כ״ג הלכות א׳ וח׳.

[243] סימן שי״ב ס״ק ה׳.

[244] רמב״ם הלכות מכירה פרק י״ג הלכה ט״ו - השוכר את הפועל לעשות עמו בין בקרקע בין במטלטלין אין לו הונייה, **מפני שהוא כקונה אותו לזמן**, ועבדים אין בהם הונייה.

[245] ולא נקנה בחליפין ראה רמב״ם עבדים ב׳ הלכה א׳ ובמל״מ (ומחלוקת רק אם קונה עצמו חזרה בחליפין).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״ד - השוכר את הפועל להשקות השדה, והשוכר מלמד וחלה בנו

מקורות

בבא מציעא ע״ו ׃-ע״ז. (חיוב בעל הבית ששכר פועלים וגילה שאינו צריך לעבודתם או שסיימו מלאכתם בחצי היום).

גיטין ע״ד ׃ (אריס שהתנה עמו בעל הבית שיעבוד יותר ויוסיף לו בשכרו ואין צורך בתוספת העבודה).

ראשונים ופסיקת הלכה

חיוב בעל הבית ששכר פועלים להשקיה וגילה שאינו צריך לעבודתם

שירד גשם ולא זקוקים להשקיה

בבא מציעא ע״ו:-ע״ז. - כי הא **דאמר רבא:** האי מאן דאגר אגירי לרפקא, ואתא מטרא ומלייה מיא. אי סיירא לארעיה מאורתא - פסידא דפועלים, לא סיירא לארעיה מאורתא - פסידא דבעל הבית, ויהיב להו כפועל בטל.

׳אי סיירא לארעיה מאורתא - פסידא דפועלים׳ מי סייר מבערב?

רש״י ורא״ש - הפועל ולכך היה לו להבין שלא זקוקים לעבודתו.

רמב״ם ורמ״ה - בעל הבית ׳דמה היה לו לעשות׳ וכיון שלא פשע פטור.

[פרישה - משמע מדבריו דאם ביקר בעל הבית אף דהפועל לא ביקרו אפילו הכי פטור הבעל הבית מה שאין כן לסברא הראשונה (פירוש ׃ לרא״ש הפטור הוא בשל פשיעת הפועל ואילו לרמב״ם הפטור הוא בשל אונס בעל הבית).]

שו״ע בסימן של״ג כתב **כרמב״ם. רמ״א בסימן זה** בסתם הביא **כרש״י** וכתב **לרמב״ם** כי״א ללא חולק והפנה לשל״ג.

יבש הנהר בחצי היום ולא ניתן להשקות

בבא מציעא ע״ז. - ואמר רבא ׃ האי מאן דאוגיר אגורי לדוולא, ופסק נהרא בפלגא דיומא. אי לא עביד דפסיק - פסידא דפועלים. עביד דפסיק, אי בני מתא - פסידא דפועלים, לאו בני מתא - פסידא דבעל הבית.

רא״ש - אי לא הוה רגיל דפסיק פסידא דפועלים דכל אונסא דלא איבעי לאסוקי אדעתייהו לא פועל ולא בעל הבית אי נמי תרוייהו איבעי להו לאסוקי אדעתייהו פסידא דפועלים. דהמוציא מחבירו עליו הראיה וידו על התחתונה.

[מכאן נראה ש**הרא״ש** מסכים ליסוד של **ה**רמב״ם שדי באונס בעל הבית לפטור את בעל הבית אף שלא פשע הפועל].

מכאן נראה שאין להבין את הטעם לפטור את בעל הבית מלשלם לפועלים רק מפני שלא חלה השכירות ולומר שלא הלכו פועלים או אפילו לבאר שהליכת פועלים אינה תחילת שכירות פועלים אלא אפילו התחילו במלאכתם ממש ואינם יכולים להמשיך בחצי היום אם היה אנוס בעל הבית ולא היה לו לדעת פטור מלשלם והיה מקום לחלק בין אינם יכולים לבין הושלמה מלאכתם בחצי היום אולם **שו״ע** לא חילק[246] והעיקר שלאופן זה לא התחייב בעל הבית. **אולם הראב״ד** הזכיר דעה[247] שהכל תלוי בהתחלת מלאכה אבל **השו״ע פסק כרמב״ן** שחלק ראה בדין אריס.

שו״ע - שכרו להשקות שדהו ובא מטר בלילה בענין שאינו צריך, אינו נותן לו כלום. וכן אם בא בחצי היום, אינו נותן לו מחצי היום ואילך כלום. אבל אם בא הנהר, נותן להם כל שכרן ; מן השמים נסתייעו.

[לגבי נהר ׃ **רש״י** ביאר שנהר מכירו הבעלים והיה לו להתנות וכן ביאר **הסמ״ע והרשב״א** ביאר שהנהר עלה באופן שהצליחו הפועלים להשקות בקלות ובמהירות **וכתב המ״מ** שאפשר שזו כוונת הרמב״ם **(ושו״ע** כתב כלשון הרמב״ם רק שהוסיף ׳וכן אם בא בחצי היום׳) ולביאור אחר ראה **באור שמח]**

רמ״א - יש אומרים הא דאמרינן דאם אירע אונס הוי פסידא דפועלים היינו ששכרן למלאכה ידועה, אבל אם שכרן סתם, יכול לומר ׃ תן לי מלאכה אחרת כזו **(ת״ה)**. [דין שכרן סתם מתבאר בסימן של״ה]

---

[246] וכן הרמב״ן אבל הר״אב״ד הביא דעות שכן חילקו בכך בדיון על קבלן שהושקו שדותיו האם דינו כאריס ראה בהערה הבאה.

[247] נכתב כך כי הר״ן [והרמב״ן] כתבו אחר דברי הראב״ד ׳עוד כתב הרב ז״ל בשם אחרים׳ (ויתכן שהיה מובן מפירושו שמסכים להם) אבל המאירי כתב כן בשם גדולי המפרשים וכך הוא מכנה את הראב״ד - **׳וגדולי המפרשים** כתבו ששניהם בדין אחד הם **שאם שכרו להשקות כל היום ובא המטר בחצי היום או משהתחיל במלאכה פסידא דבעל הבית ויהיב ליה כפועל בטל** וכמו שאמרו שם האי מאן דאגר אגירי לעבידתא ושלים עבידתיה בפלגו דיומא אי איכא עבידתא דכותה עבדי דקשיא מינה לא עבדי ויהבי להו כפועל בטל ואריס הרי הוא כקבלן ומשנשלמה מלאכתו נוטל שכרו משלם ואינו עושה בדבר אחר **וא״כ מה שאמרו שם פסידא דפועלים בשלא התחילו במלאכה וכן גורסין שם בקצת ספרים אתא מיטרא בפלגו ליליא**׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אריס שהתנה עמו לעבוד יותר ולקבל יותר ואין צורך בתוספת העבודה

גיטין ע״ד: - ההוא גברא דאמר ליה לאריסיה: כולי עלמא דלו תלת דלוותא ואכלי ריבעא, את דלי ארבעה ואכול תילתא, לסוף אתא מיטרא, **אמר רב יוסף:** הא לא דלה, **רבה אמר:** הא לא איצטריכא [**והלכה כרבה**].

ראב״ד[248] **-** דווקא פועל שמקבל לפי טורח, אם לא טרח לא משלמים לו, אבל אריס והוא הדין לקבלן שמקבלים לפי התוצאה, אם הושגה ללא טורח מקבל שכרו **והזכיר דעה** שאפילו בפועל אם התחיל במלאכה זוכה בכל שכרו.

רמב״ן - חלק על האב״ד, קבלן דינו כפועל ושניהם מקבלים רק על טורחם ועבודתם. דווקא אריס שדינו כשותף.

מ״מ, נ״י ותרוה״ד - העיקר כרמב״ן.

רי״ף, רא״ש, רמב״ם ושו״ע - שהאריס כשותף ואינו כפועל. (**רי״ף**: דאי איתניסא ההיא ארעא לא הוה שקיל מידי...)

שכר בית ומת בחצי הזמן

מרדכי בשם מהר״ם - ישלם היורשים עבור הזמן שגר ואם שילם מראש על כל הזמן יחזיר המשכיר ליורשים.

תוספות בשם ר״ת, ראב״ד ורשב״א - צריכים היורשים לשלם על כל השכירות (כל זמן השכירות מכור למי שמת מתחילת שנה והשכירות חוב והבית ראוי לשימוש). [**רע״א -** וכן הוא **בתשובת הגאונים**].

דר״מ - ובתרומת הדשן פסק כדברי מוהר״ם אלא שמשמע שם דאם הקדים לו השכר אין צריך להחזירו לו.

רמ״א - מי ששכר בית לדור בו, ומת בתוך זמן השכירות, אין צריך לשלם לו רק מה שדר בו, דבעל הבית הוי כפועל והוי ליה להתנות. מיהו יש חולקין **לכן** אם קבל השכר כולו, אין צריך להחזיר כלום, **כן נראה לי**[249].

ש״ך וב״ח - העיקר להלכה כמהר״ם (שכירות ממכר ליומא נאמר רק בהונאה[250] (ובסימן שי״ג הורחב בזה)) אולם כתב **הש״ך** שאם נתן לו הכסף מראש יש לומר שנתרצה אף על האונס אך מכל מקום יחזיר באופן שישלם רק כפועל בטל.

הגר״א - מה שכתב ׳לכן אם קבל השכר כולו, אין צריך להחזיר כלום, כן נראה לי׳ ר״ל הואיל והוא פלוגא דרבוותא׳.

שכר מלמד וחלה התלמיד

שו״ע ראש״ש וטור ע״פ ר״י מיגאש - מי ששכר מלמד לבנו, וחלה התלמיד, אם אינו רגיל באותו חולי [**רמ״א:** והוא הדין אם מת הנער (**מרדכי**)], ואפילו אם רגיל והמלמד מהעיר ומכיר בו - פסידא דמלמד.

אבל אם רגיל בחולי ואין המלמד מכיר בו, כגון שאינו מן העיר - פסידא דבעל הבית, ונותן לו כל שכרו משלם. **הגה:** דכל לומדי תורה יותר נוח להן ללמוד מלילך בטל (**טור, ור׳ ירוחם**).

נתינת תלמיד אחר במקומו בזמן זה

רשב״א ור׳ ירוחם - אין לכפות על המלמד ללמד תלמידים אחרים שאין דעת כל התלמיד שוה.

רשב״א מרדכי - רשאי לתת לו תלמיד שמבין כמותו.

[לענין הבאת תלמיד קשה יותר עבור הוספת תשלום ועוד דיני מלמד ראה בסיכום סימן של״ג וסימן של״ה].

דין מכת מדינה ראה בהרחבה בסיכום סימן שכ״א.

---

[248] הב״י הביא את דברי הר״ן על הרי״ף שהביא לדברי הראב״ד ולדברי הרמב״ן שחלק וכן המאירי הביא את דבריו הובאו בהערה הקודמת.

[249] **סמ״ע -** כן משמע מתרומת הדשן סי׳ שכ״ט והביאו הד״מ **שכתב זה אדין אחר**, והביא ראיה מדין ספינה זו ליין זה שמבוארין דיניו לעיל סימן שי״א, ומשום דאינו דומה ממש כתב מור״ם דין זה בלשון ׳כן נראה לי׳ (וכן בסיכום זה נכתב בדרך שהדר״מ כותב שכן פסק תרוה״ד).

[250] הש״ך פוסק כך בפירוש בסימן שי״ג והוסיף שאפילו למי שסובר שזה ממכר יש לומר שמכר של כל יום ויום חל בנפרד ונראה שזה רק צירוף שהרי הולך אחר הקציצה ואם קצצו לשנה למה נחלק אותו ליום או לחודש או לשעה יש לציין בנוסף לגבי חלות שכירות קודם זמן השכירות נידון בסימן שט״ו וגם דעת **ש״ך בשם מבי״ט מל״מ נתיבות ועט״צ -** אם הזמן והמקח מבורר ועשו קנין מועיל, חל מעכשיו אפילו קודם זמנו. וזה לשיטתו רק שבזה אם לא הקדים שכרו ולא נכתב שטר אלא קנה בחזקה הרי שלפי שיטת הש״ך ניתן לחזור מהימים שלא חלו ולכן נראה שכתב זאת לצירוף בעלמא.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. מה הדין שכר פועל להשקות שדה מנהר ופסק הנהר או עלה הנהר או ירדו גשמים? **סעיפים א׳ וב׳**

ראה חיוב בעל הבית ששכר פועלים להשקיה וגילה שאינו צריך לעבודתם.

2. אם מת השוכר האם יורשיו חייבים לשלם עד תום שנת השכירות? **רמ״א סעיף א׳**

ראה שכר בית ומת בחצי הזמן.

3. חלה התלמיד האם יקבל המלמד שכרו על ימים אלו? **סעיף ד׳**

ראה שכר מלמד וחלה התלמיד.

4. שכר מלמד ומת התלמיד מה הדין? **סעיף ד׳ ברמ״א**

ראה שכר מלמד וחלה התלמיד.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״ה - השוכר את הפועל למלאכה סתם או למלאכה ידועה

מקורות

בבא מציעא ע״ז. (השוכר את הפועל למלאכה ונשלמה בחצי היום).

בבא קמא קט״ז (השוכר את הפועל להביא כרוב ודורמסקנין לחולה, והלך ומצאו שמת או שהבריא).

תוספתא בבא מציעא פרק ז׳ (השוכר את הפועל להביא קנים ודוקרנים לכרם והלך ולא הביא; רשאי בעל הבית לשנותו למלאכה קלה)

ראשונים ופסיקת הלכה

השוכר את הפועל למלאכה ידועה ונשלמה בחצי היום

תוספתא בבא מציעא פרק ז׳ - רשאי בעל הבית לשנותו למלאכה קלה אבל לא למלאכה חמורה הא כיצד שכרו לנכש בשדהו וגמר את שדהו, אומר לו מדעתו בוא ועדר שתי גפנים [**רמב״ן -** פירוש ולא בעל כורחו]. שכרו לעדר וגמר את שדהו, אומר לו על כרחו בוא ונכש שתי גפנים. **הביאה הרמב״ן.**

בבא מציעא ע״ז. - ואמר רבא: האי מאן דאגר אגורי לעבידתא ושלים עבידתא בפלגא דיומא, אי אית ליה עבידתא דניחא מינה - יהיב להו, אי נמי, דכותה - מפקד להו, דקשה מינה - לא מפקד להו, ונותן להם שכרן משלם. אמאי? וליתיב להו כפועל בטל! - כי קאמר רבא באכלושי דמחוזא, דאי לא עבדי חלשי.

רמב״ן - ׳אבל שכרו סתם נותן לו כל מלאכה שירצה, ואין זה צריך לראיה׳. **וכן פסקו רא״ש, רשב״א ושו״ע.**

טור ושו״ע - ודוקא שלא הראה לו אותה מלאכה תחלה, אבל אם הראה אותה לו וראה שלא היה בה מלאכת יום ולא התנה, אינו נותן לו כלום לאחר ששלמה, כמו שנתבאר בסימן שקודם זה.

רמ״א - ואם רוצה ליקח מחבירו מלאכה כזו וליתן לפועל, הרשות בידו.(**מרדכי**)

יכולת בעל הבית להעסיק את הפועלים המלאכה יותר כבדה (כפול סימן של״ג)

תלמידי רשב״א - פטורים מלהתעסק ויתן להם כפועל בטל (אם אינם מוצאים להשתכר).

מרדכי בשם מהר״ם - אם מוסיף להם כסף ואינם רוצים, יכול לחזור (ולא לשלם כפועל בטל).

רמ״א בסימן של״ג - י״א כמרדכי ויש חולקין כתלמידי הרשב״א. **בסימן של״ה -** וי״א כמרדכי.

נתיבות - היסוד לדברי המרדכי הוא שמשום שהחיוב לשלם להם על מניעת הרווח הוא מתקנת חכמים[251] (כך הבין הנתיבות) ולכך במקום שנראה שאילולי שכרם בעל הבית היו מסכימים לעבוד במלאכה כבדה לא קנסו חכמים. [ונלמד מכאן הקריטריון שמלאכה כבדה שאמרו זו מלאכה שאילולי שכרם בעל הבית היו מסכימים לעבוד בה.]

המלמד בן חבירו שלא מדעת האב

רמ״א - המלמד עם בן חבירו שלא מדעת האב, יש אומרים דחייב לשלם לו כדין היורד לתוך שדה של חבירו שלא ברשות, שיתבאר לקמן סימן שע״ה (**מרדכי**), ויש חולקין (**תשובת רשב״א**).

ש״ך - ...לפענ״ד עיקר **כהרשב״א** דראייתו ברורה ...וכן משמע **בהרא״ש ור״ן** וכן **בתוספות** וכן כתבו כל הפוסקים.

שער משפט - אם היה למלמד בידו משל האב ולמד עם בנו לכו״ע יכול לעכב עבור שכר לימודו כמבואר בסימן קכ״ח סעיף א׳ בהג״ה ובש״ך ס״ק ח׳.

שכר עובד לשמשו לזמן ומת המעסיק תוך לזמן

ב״י בשם רשב״א - ישלם לו כל שכרו, דומה לספינה סתם ויין זה. **הובא בסמ״ע (וש״ך ובאר הגולה).**

נתיבות - העיקר שישלם לו לפי הזמן שעשה אלא אם כן עבד כקבלן לזמן לא מוגדר שישלמו הכל לפי שכלתה עבודתו.

---

[251] ראה בהערות על הנתיבות שדברי הנתיבות קשים שהרי הרמ״א כתב אף כשהלכו פועלים שאז יש חלות לשכירות הפועלים **ועל פי החזו״א מתורץ** שאין צורך לומר שזו תקנת חכמים ובאמת ההתחייבות חלה מדין ערב אלא שהאומדן ש**בעל הבית שעבד עצמו לשלם רק באופן שהוא גורם לפועלים נזק** אבל במקום שנראה שאילולי שכרם בעל הבית היו מסכימים לעבוד במלאכה כבדה במקום באופן זה לא התחייב.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רע״א - צ״ע על דינו של הרשב״א כי בספינה סתם ויין זה רמ״א כתב הטעם מפני שעל כל פנים הפסיד ספינתו יכול לכך יכול ליטול, אבל שמת המעסיק לא הפסיד העובד.

טרח הפועל ולא היה צורך בכך

תוספתא בבא מציעא פרק ז׳ - השוכר את הפועל להביא קנים ודוקרנים לכרם והלך ולא הביא [**בטור וב״י:** ולא מצא] נותן לו שכר משלם השוכר את הפועל להביא ענבים ותפוחים ודרמסקנות לחולה והלך ומצאו שמת או שהבריא לא יאמר לו טול מה שהבאת בשכרך אלא נותן לו שכרו משלם **והביאה הרי״ף והרא״ש.**

בבא קמא קט״ז - ירד להציל ולא הציל, מהו? אמר לו: וזו שאילה, אין לו אלא שכרו. איתיביה: השוכר את הפועל להביא כרוב ודורמסקנין לחולה, והלך ומצאו שמת או שהבריא - נותן לו שכרו משלם! א״ל: מי דמי? התם עביד שליח שליחותיה, הכא לא עביד שליח שליחותיה.

ב״י - בטור נכתב שכשלא מצא השליח נותן לו כפועל בטל ואו שזו טעות סופר או שהכוונה שמנכה לו על דרך חזור כפי הפער שבין פועל שסוחב משא לפועל שהולך בלי. [**וכן השיג הראב״ד על הרמב״ם** שכתב שכר משלם: ׳כן הוא לשון התוספתא אבל בגמ׳ דהשוכר את האומנין מסיים בה אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן׳].

שו״ע - השוכר את הפועל להביא לו שליחות ממקום למקום, והלך ולא מצא שם מה שיביא, נותן לו שכרו משלם. ואם היה דבר כבד מה שיש לו להביא, מנכה לו, שאינו דומה בא טעון לבא ריקם, אא״כ הוא מאותם אנשים שדרכם לטרוח.

מצא תגר וחזר בו

מרדכי - ׳ושליח שהיה נושא אגרות בשכר **<u>ומצא תגר</u>** וחזר בו נראה דהוי פסידא דפועל בין היה לשניהם לידע **<u>האונס</u>** בין לא היה לשניהם לידע הכל הוי פסידא דפועלים.[252]׳ ׳שליח שהיה נושא אגרות בשליחות **<u>ונאנס</u>** נראה דלא יטול כלום[253].׳ **׳הגה״ה** פנים ולי הדיוט הכותב נראה מהא דאמרינן בפרק הזהב בני העיר ששלחו שקליהן ונגנבו או שנאבדו מידי השלוחים וקאמר דנשבעין שלוחין ליטול שכרן מבני העיר אלמא אף על גב דאין נהנין בני העיר שהרי צריכין לשקלים אחרים כדאמרינן התם אפ״ה נוטלין שכרן ואף על גב דהתם לא קאי הכי ומוקי לה במילי אוחרי מ״מ מטעמא אחרינא הוא דאידחי ליה וצ״ע אם יש לחלק ולומר דשכר מצוה בני העיר הלכך נהנין הם[254]׳.

דר״מ - כתב המרדכי פרק האומנין שליח שהיה נושא אגרת בשכר ומצא תגר וחזר בו נראה דהוי פסידא דפועל בין שהיה לשניהם לידע או שלא לידע ואם היה לבעלים לידע ולא לפועל פסידא דבעל הבית ושליח זה אפילו מה שקיבל צריך להחזיר ואפילו מחצי הדרך שהלך לא יטול ולא דמי לשכר חמור ומת בחצי הדרך (עט א) דהתם אי בעי למיתי עד הכא אגרא בעי למיתב ליה אבל הכא לא נהנה כלום בשליחותיה עכ״ל. וכן הוא תשובה זו בהגהות מרדכי דקידושין <u>אמנם</u> בהגהות שניות דבבא מציעא לא משמע כן:

רמ״א - אם שלח שליח עם אגרת, ומצא מי שנשלח אליו וחזר, אין לשליח כלום אלא אם כן הוי לבעל הבית לידע ולא לשליח, דאז הוי פסידא דבעל הבית כמו שנתבאר לעיל סימן של״ד.

סמ״ע - דברי מור״ם ז״ל בזה מגומגמים...ונראה מלשון המרדכי דהכי פירושו, דאירע לשליח אונס בהיותו באמצע דרך, והאונס היה שמצא ״ תִגר״, ור״ל ״בתגר אויבים ובעלי מלחמות״...אבל מלשון מור״ם ז״ל משמע שפירש ״ תַגר״ ״סוחר״, ופירש לשון המרדכי שנשתלח השליח עם האיגרת לסוחר ופגע בו הסוחר בחצי הדרך. **<u>ולא נהירא</u>**, דאין זה מיקרי אונס. ועוד, כיון דעל כל פנים עשה תכלית שליחותו, דהמבוקש היה שיגיע הכתב לידו והרי הגיעו, למה לא ישלם שכירותו אפילו משלם... **והסכים לו באר הגולה.**

---

[252] בבא מציעא פרק השוכר את האומנין רמז שנ״ג.

[253] מרדכי מסכת קידושין הגהות מרדכי בפסקי קדושין רמז תקנ״ט.

[254] מרדכי מסכת בבא מציעא **הגהות מרדכי נוספות** פרק האומנין רמז ת״ס.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. המלמד תורה את בן חבירו, שלא מדעת האב, האם חייב האב לשלם לו? **סעיף א׳ ברמ״א**

ראה **המלמד בן חבירו שלא מדעת האב**

2. ראובן שכר פועל להביא לו שליחות והלך ולא מצא האם יקבל שכרו? **סעיף ב׳**

ראה **טרח הפועל ולא היה צורך בכך**.

3. מה הדין בשליח שנשלח להביא איגרת שהלך חצי מהדרך והפסיק אז את שליחותו? **סעיף ב׳**

ראה **טרח הפועל ולא היה צורך בכך** **ו**מצא תגר וחזר בו**.**

4. ראובן שכר נהג לחודש ימים ומת ראובן לאחר שבועיים כמה יקבל הנהג? שכר מדריך טיולים ליומיים ומת לאחר יום, מה הדין? **סמ״ע ס״ק ז׳ ונתיבות ס״ק א׳ ופת״ש ס״ק ב׳**

ראה **שכר עובד לשמשו לזמן ומת המעסיק תוך לזמן**.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״ו - השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו

מקורות

תוספתא בבא מציעא פרק ז׳ (הלך ומצאו שמת או שהבריא לא יאמר לו טול מה שהבאת בשכרך אלא נותן לו שכרו משלם, השוכר את הפועל ונזדמן לו אנגריא לא יאמר לו הרי זה לפניך אלא נותן לו שכרו במה שעשה).

בבא מציעא קי״ח. (השוכר את הפועל לעשות עמו בתבן ובקש, ואמר לו: תן לי שכרי, ואמר לו: טול מה שעשית בשכרך - אין שומעין לו. משקבל עליו, ואמר לו: הילך שכרך ואני אטול את שלי - אין שומעין לו...).

ראשונים ופסיקת הלכה

האם בעל הבית יכול לומר לפועל טול מה שהבאת/עשית בשכרך?

תוספתא בבא מציעא פרק ז׳ - השוכר את הפועל להביא ענבים ותפוחים ודרמסקנות לחולה והלך ומצאו שמת או שהבריא לא יאמר לו טול מה שהבאת בשכרך אלא נותן לו שכרו משלם

בבא מציעא קי״ח. - השוכר את הפועל לעשות עמו בתבן ובקש, ואמר לו: תן לי שכרי, ואמר לו: טול מה שעשית בשכרך - אין שומעין לו... והתניא: שומעין לו!

אמר רב נחמן: לא קשיא, כאן - בשלו, כאן - בשל חבירו. **אמר ליה רבא לרב נחמן:** בשלו מאי טעמא - דאמר ליה: אגרא עלך, בשל חבירו נמי שכרו עליו! דתניא: השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו - נותן לו שכרו משלם, וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנה אותו.

אלא אמר רב נחמן: לא קשיא; כאן - בשלו, כאן - בשל הפקר. איתיביה רבא לרב נחמן: מציאת פועל - לעצמו, אימתי - בזמן שאמר לו בעל הבית נכש עמי היום, או עדור עמי היום. אבל אם אמר לו עשה עמי מלאכה היום - מציאתו לבעל הבית.

אלא אמר רב נחמן: לא קשיא; כאן - בהגבהה, כאן - בהבטה.

לסיכום: שו״ע - השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו, נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מחבירו מה שההנהו, ואינו יכול לומר, לו: טול מה שעשית בשכרך, אפילו לא אמר לו שכרך עלי, אלא שכרו סתם.

אבל אם שכרו לעשות בשל חבירו סתם, יכול לומר: טול מה שעשית בשכרך. ואם אמר ליה: שכרך עלי, אינו יכול לומר לו כן.

השוכר את הפועל לעשות בשלו או ללקט לו דבר של הפקר, אינו יכול לומר לו: טול מה שעשית בשכרך. שכרו לשמור לו דבר של הפקר, יכול לומר לו: טול מה שעשית בשכרך, לפי שעדיין לא זכה בו בעה״ב, וילך הוא ויזכה בו.

האם דווקא בקש ובתבן אינו יכול?

רמב״ם - השוכר את הפועל לעשות עמו בתבן וקש וכיוצא בהן ואמר לו טול מה שעשית בשכרך אין שומעין לו.

הגהות מיימוניות ומרדכי בשם מהר״ם - מפי בעל החלום דוקא בתבן וקש דלאו מידי דמיכל הוא אבל בדבר דמאכל כגון בתבואה וכיוצא בה שומעין לו והא דפריך בגמרא והתניא שומעין לו לא בעי לשנויי ההיא במידי דמיכל איירי ולהכי שומעין לו משום דקים ליה לתלמודא דמתניתין נמי איירי בתבן וקש ומסתבר ליה **עכ״ל מהר״ם זצ״ל.**

בדק הבית - ואיני יודע זו מנין לו ולא עוד אלא שהתוספתא הויא תיובתא[255]. **ובשו״ע** משמע שהוא דין כללי.

סמ״ע - הביא לדברי הגה״מ.

ש״ך - ועיין בספר **ב״ה** ודו״ק ועיין במרדכי שכן נראה לו בחלום **וי״ל** דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.

פת״ש - הביא שיש שסברו שדוקא שמי שבאיסור בל תלין חייבים ליתן לו כסף והעיקר שאינו כן והביא שהרש״ש כתב ואולי דוקא בחטין כו׳ דאינן ראויין לאכילה כמות שהן אבל פת אפוי וכיוצא גם הש״ך יודה.

[255] ייתכן שיש לתרץ ולחלק בין תפוחים לחולה שהוא מזון יקר ומיוחד ולא נוח לפועל ליטול ממנו ויש להניח שהיה שווה כמה סעודות לבין חיטים ושעורים ששווים לכל נפש.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

נתרצה הפועל ליטול בשכרו

בבא מציעא קי״ח. - משקבל עליו, ואמר לו: הילך שכרך ואני אטול את שלי - אין שומעין לו. **וכן סתם הרמב״ם.**
שו״ע - ואם נתרצה הפועל ליטלו בשכרו ואחר כך חזר בו, אין שומעין לו; <u>והוא שעשה משיכה או הגבהה</u> או שהוא ברשותו. **[ע״פ רמ״ה שהובא בטור].**
[**אור שמח**[256] **-** לשיטת הרמב״ם (סימנים קצ״ט ור״ד) שחוב דינו ככסף, קנה בחובו אף שלא משך כיון שאינו שכיח]

שכרו לשמור על חפץ הפקר ויש לו לשלם

טור - ואם שכרו לשמור לו דבר של הפקר יכול לומר לו טול מה שעשית בשכרך לפי שעדיין לא זכה בו בע״ה וילך הוא ויזכה בו **וכתב הרמ״ה** הני מילי דליכא מידי אחרינא גבי בע״ה לאישתלומי מיניה אבל אי איכא מידי אחרינא לב״ה לאשתלומי מיניה או מידי דקפיץ עליה זביני טפי אין שומעין לו **ואין נראה** דטעמא שיכול לומר לו טול מה שעשית בשכרך כיון שעדיין לא זכה בו בע״ה נמצא שאין עליו חיוב שכר לכך יכול לומר טול מה שעשית בשכרך הילכך אפי׳ אם יש לו הרבה משלו יכול לומר לו כן. **ב״י -** דברי רבינו [הטור] נכונים על פי פירוש **רש״י**...
שו״ע - סָתַם כטור.

<u>שאלות ממבחנים</u>

1. שכר פועל האם יכול לומר לו טול מה שעשית בשכרך?

ראה <u>האם בעל הבית יכול לומר לפועל טול מה שהבאת/עשית בשכרך?</u>

2. השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חברו, האם יכול לשלם לו את שכרו בשוה כסף? והאם יש הבדל בין משלם לו שוה כסף לבין נותן לו דבר מאכל? **סעיף א׳, סמ״ע ס״ק ג׳, ש״ך ס״ק ב׳.**

ראה <u>האם בעל הבית יכול לומר לפועל טול מה שהבאת/עשית בשכרך?</u> ו<u>האם דווקא בקש ובתבן אינו יכול?</u>

3. לקח אצל חנוני בהקפה, האם יכול לשלם לו אחר כך <u>בשוה כסף</u>? **סימן ק״א סעיף ו׳**

השאלה רומזת לט״ז ולרש״י שכתב: אין שומעין לו - אף על גב דבכל דוכתי אית ליה שוה כסף ככסף, הכא גבי פועל בל תלין שכרו כתיב (ויקרא יט) - מאי דאתני בהדיה משמע.
שהרשמי שאלה המובא בפת״ש הבין ברש״י שזה גזרת הכתוב במי שיש איסור בל תלין אך הרשב״א והר״ן חלקו ושאינו כן אלא מכוח שעל דעת זה התנו וכדין מלוה שדעתו על מעות.
והש״ך בס״ק ב׳ הפנה לריטב״א בבא מציעא מ״ה: - ומכאן ראיה דבמכר סחורה אינו מורידו לשומא כלל אלא שנותן לו מעות כמו שהתנה ומאותה מטבע שהתנה <u>וכדין פועל, וכן בדין דאנן סהדי שאין זה מוכר מטלטליו וסחורתו על דעת שיקבל קרקע או סובין, וכן היה אומר מורי הרב ומכאן נראה לי ראיה לדבריו</u>. והביאו ב״י סימן ק״א מחודש ג׳.
וכן נפסק בשו״ע סימן ק״א סעיף ו׳ - י״א דבמוכר סחורה אינו מורידו לשומא כלל, אלא שנותן לו מעות כמו שהתנה ומאותו מטבע שהתנה.
סמ״ע - והאי כמו שהתנו שכתב, <u>אינו רוצה לומר שהתנה כן בשעת המקח בתנאי גמור, דא״כ בהלואה נמי הוה דינא הכי, אלא מיירי כדרך התגרין שמוכרין סחורה שיתן לו בעדה כך וכך מעות</u>, ובזה אפילו קבע לו זמן לנתינת המעות והגיע הזמן ואין לו מעות צריך לשלם לו במעות דוקא, כיון דכל סוחר דעתו לכך מסתמא, משא״כ בסתם הלואה שדעתו לא היתה אלא לגמול חסד עם הלוה.
אולם התומים חלק וכתב שדווקא התנה אבל בסתם דינו כמו כל בעל חוב:
לכן ברור דאין למוכר סחורה שום תוספת עילוי <u>מן מלוה מעות בעין</u> כפי שהשכל והסברא גומר. וכן מצאתי בדרכי משה (אות ב) שכתב על הריטב״א שהביא הבית יוסף, וז״ל <u>ונראה לי דדינו כשאר בעל חוב להגבות לו מעות אם יש לו בעין כדין מלוה ולוה ולא כשארי תשלומין דמגבהו קרקע אף על פי שיש לו מעות, עכ״ל.</u>

[256] אור שמח הלכות מכירה פרק ז׳ הלכה ד׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״ז - דין אכילת פועל בשעת מלאכה ממה אוכל או מתי אוכל

מקורות

בבא מציעא פ״ז.-פ״ט: (משנה. ואלו אוכלין מן התורה: העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה, ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו, ובדבר שגידולו מן הארץ. ואלו שאין אוכלים: העושה במחובר לקרקע בשעה שאין גמר מלאכה, ובתלוש מן הקרקע מאחר שנגמרה מלאכתו, ובדבר שאין גידולו מן הארץ...)

בבא מציעא צ״א:-צ״ג. (משנה. היה עושה בידיו אבל לא ברגליו, ברגליו אבל לא בידיו, אפילו בכתיפו - הרי זה אוכל...; משנה. היה עושה בתאנים - לא יאכל בענבים...וכולן לא אמרו אלא בשעת מלאכה, אבל משום השב אבידה לבעלים אמרו: פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן, ובחזירתן מן הגת, ובחמור כשהיא פורקת...; משנה. אוכל פועל קישות אפילו בדינר...;משנה...שומרי פירות אוכלין מהלכות מדינה, אבל לא מן התורה...)

תוספתא בבא מציעא פרק ח׳ (אין הפועל רשאי לעשות מלאכתו בלילה ולהשכיר את עצמו ביום לחרוש בפרתו ערבית ולהשכירה שחרית לא יהא מרעיב ומסגיף את עצמו ומאכיל מזונותיו לבניו מפני גזל מלאכתו של בעל הבית).

ראשונים ופסיקת הלכה

מתי מותר לפועל לאכול

בבא מציעא פ״ז - משנה. ואלו אוכלין מן התורה: העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה, ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו, ובדבר שגידולו מן הארץ. ואלו שאין אוכלים: העושה במחובר לקרקע בשעה שאין גמר מלאכה, ובתלוש מן הקרקע מאחר שנגמרה מלאכתו, ובדבר שאין גידולו מן הארץ.

שו״ע - בד״א שאוכל, כשהוא עושה בגדולי קרקע במחובר בשעת גמר מלאכה, כגון בוצר ענבים ומוסק בזתים ואורה בתאנים וגודר בתמרים; ובתלוש מהקרקע קודם שיגמר סוף מלאכה המחייבת אותו בחיוב האחרון שבו. אבל העושה בדבר שאין גדולי קרקע, כגון החולב והמחבץ (פי׳ המוציא חמאה מן החלב, ערוך. וי״א המקפה את החלב בקיבה להיות נקרש, רש״י בפ״י דשבת) והמגבן, אינו אוכל. וכן העושה במחובר שלא בשעת גמר מלאכה, כגון העודר בגפנים או מכסה שרשי האילנות, ואפילו המנכש בבצלים ושומים, כגון שעוקר את הקטנים מן הגדולים, לא יאכל מהם ואף על פי שהוא גמר מלאכת הקטנים, שעיקר המלאכה לצורך הגדולים להרחיב להם ועדיין לא נגמרה מלאכתן.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״ח - דין אכילת בהמה בשעת מלאכה ואיסור חסימתה

מקורות

בבא מציעא פ״ח:, פט:- צ״א.(רוב דיני חסימה שבסימן).

בבא מציעא צ״ב. (חמור וגמל אוכלים ממשאוי שעל גביהן, ובלבד שלא יטול בידו ויאכילם).

בבא קמא נ״ד: (מתני׳. אחד שור ואחד כל בהמה -...לחסימה...וכן חיה ועוף כיוצא בהן. א״כ, למה נאמר שור או חמור? אלא שדבר הכתוב בהווה).

ראשונים ופסיקת הלכה

שו״ע - הבהמה אוכלת כל זמן שהיא עושה בגדולי קרקע, בין במחובר בין בתלוש; ואוכלת ממשוי שעל גבה עד שתהיה פורקת, ובלבד שלא יטול בידו ויאכילנה.

כל המונע הבהמה מלאכול בשעת מלאכה, לוקה, שנאמר: לא תחסום שור בדישו (דברים כה, ד) אחד שור ואחד כל מיני בהמה וחיה בין טמאים בין טהורים ואחד חרישה ואחד כל שאר מלאכות של גדולי קרקע ולא נאמר שור בדישו (דברים כה, ד) אלא בהווה.

היה הדבר שהוא עושה בו רע לבני מעיה ומזיקה, או שהיתה חולה ואם תאכל מזה תתריז (פי׳ חולי מעיים שמוציאה רעי כמים), מותר למונעה, שלא הקפידה תורה אלא על הנאתה והרי אינה נהנית.

רשאי השוכר להאכילה פקיעי עמיר (פי׳ אגודת קש של שבלים שנדושו רש״י), כדי שלא תאכל הרבה מהדיש; ורשאי בעל הפרה להרעיבה כדי שתאכל הרבה מהדיש.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן של״ט - לתת שכר אדם בהמה וכלים בזמנו, ומתי זמנו

מקורות

ויקרא פרק י״ט, פסוק י״ג - [א] **לֹא תַעֲשֹׁק אֶת רֵעֲךָ** [ב] **וְלֹא תִגְזֹל** [ג] **לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר** אִתְּךָ עַד בֹּקֶר׃

דברים פרק כ״ד

(יד) [ד] **לֹא תַעֲשֹׁק שָׂכִיר** עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃

(טו) **בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ** [ה] **וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ** כִּי עָנִי הוּא **וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ** וְלֹא יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל ה׳ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס

בבא מציעא ק״י׃-קי״ג. (כל ענייני שכר שכיר בזמנו; מכאן אמרו׃ כל הכובש שכר שכיר עובר בחמשה שמות הללו, ועשה׃ משום [א] בל תעשק את רעך, [ב] ומשום בל תגזל, [ג] ומשום בל תעשק שכיר עני, [ד] ומשום בל תלין, ומשום ביומו תתן שכרו, [ה] ומשום לא תבא עליו השמש.)

ראשונים ופסיקת הלכה

חומרת איסור כובש שכר שכיר

בבא מציעא קי״א. - מכאן אמרו׃ כל הכובש שכר שכיר עובר בחמשה שמות הללו, ועשה׃ משום [א] בל תעשק את רעך, [ב] ומשום בל תגזל, [ג] ומשום בל תעשק שכיר עני, [ד] ומשום בל תלין, ומשום ביומו תתן שכרו, [ה] ומשום לא תבא עליו השמש[257].

הני דאיכא ביממא ליכא בליליא, דאיכא בליליא ליכא ביממא? **אמר רב חסדא:** שם שכירות בעלמא

רש״י - שם שכירות - כולהו בחד ודאי לא משכחת לה, אלא הכי קאמר׃ עבירות כל השמות הללו בשם שכירות הן, יש מהן בשכירות לילה ויש מהן בשכירות יום.

בית יוסף - ורבינו שסתם וכתב עובר בחמשה לאוין ועשה נמשך אחר **הרמב״ם** ... וכתב שם **הרב המגיד** דברי הגמרא ודברי רש״י וכתב אחר כך ואם כן היתה דעת רבינו ז״ל היה לו לבאר, ולא ביאר מהו דעתו של הרמב״ם שסתם וכתב כן, ונראה לי לדחוק ולומר שהוא ז״ל מפרש דמאי דאמר רב חסדא שם שכירות בעלמא הכי קאמר אף על גב דקצתם כתובים ביממא וקצתם כתובים בליליא מכל מקום כשהוא כובש ביום או בלילה עובר על כולם דשם שכירות בעלמא חד הוא. [**ובשו״ע** כתב כלשון הרמב״ם].

בבא מציעא ק״י: - תנו רבנן׃ ממשמע שנאמר לא תלין פעלת שכיר אתך איני יודע שעד בקר? מה תלמוד לומר עד בקר - מלמד שאינו עובר אלא עד בקר ראשון בלבד. מכאן ואילך מאין? - **אמר רב:** עובר משום בל תשהא. **אמר רב יוסף** מאי קראה - אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך (משלי ג׳, כ״ח).

סמ״ע - מצוה לתת שכר שכיר בזמנו, ואם אחרו עובר בלאו.. - ובסמוך יתבאר דהכובש שכר שכיר עובר בחמשה לאוין, מ״מ לא כתבו הרמב״ם והטור והמחבר כאן אלא דעובר בלאו, משום דאאינך לאוין אינו עובר אא״כ אין דעתו לשלם לו כלל, משא״כ בלאו דלא תבוא כו׳ דעובר מיד שעבר זמנו אף שדעתו לשלם לו.

מעכב תשלום שכירות ודין שכירות קרקע

בבא מציעא קי״א. - משנה. אחד שכר אדם ואחד שכר בהמה ואחד שכר כלים - יש בו משום ביומו תתן שכרו, ויש בו משום לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר.

בבא מציעא קי״א: - תניא...מנין לרבות בהמה וכלים - תלמוד לומר בארצך, כל שבארצך.

---

[257] ראה בב״י שגרסת רמב״ם ורי״ף היתה אחרת ולפנינו בגמרא הגרסה כרש״י. **אבל הרי״ף גרס:** כל הכובש שכר שכיר עובר בחמשה שמות משום בל תעשוק ומשום בל תגזול ומשום בל תלין פעולת שכיר ומשום ביומו תתן שכרו ומשו׳ ולא תבוא עליו השמש׃
רמב״ם הלכות שכירות פרק יא הלכה ב - כל הכובש שכר שכיר כאילו נטל נפשו ממנו שנאמר ואליו הוא נושא את נפשו, **ועובר בארבע אזהרות** ועשה עובר משום בל תעשוק ומשום בל תגזול ומשום לא תלין פעולת שכיר ומשום לא תבא עליו השמש ומשום ביומו תתן שכרו.
לחם משנה - גירסתו כגירסת הרי״ף ז״ל דגורס בה׳ שמות לבד ולא חשיב תרי לא תעשוק כיון דבחד לישנא אפקינהו קרא כדכתב שם הרב נמוקי יוסף ז״ל ע״ש׃

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ירושלמי בבא מציעא פרק ט׳ הלכה י״א - כתיב [דברים כ״ד, י״ד] לא תעשוק עני ואביון מאחיך אילו ישראל. מגרך זה גר צדק. בארצך לרבות הבהמה והעבדים. בשעריך לרבות המטלטלין.

טור בשם הרמ״ה - אבל על שכר שכירות קרקע אינו עובר.

שו״ע - אחד שכר אדם או בהמה או כלים, אבל על שכר קרקע יש מי שאומר שאינו עובר.

סמ״ע ובאר הגולה - דדרשינן אשר בארצך ולא ארצך ממש.

הגר״א - עבה״ג והוא תמוה דזהו אליבא דת״ק דברייתא אבל תנא דמתני׳ לא יליף שכיר שכיר ויליף מאתך כל שפעולתו אתך ואף קרקע במשמע וקי״ל כמתני׳ כמ״ש בפ״ד דיבמות וכ״פ הרמב״ם ואף לתנא דברייתא למעט מבארצך קרקע אינו מוכרח וצ״ע:

(ליקוט) יש מי כו׳. **וכ״מ בירושלמי** שם בארצך לרבות הבהמה והעבדים בשעריך לרבות המטלטלין משמע דקרקע לא ולהכי מרבה עבדים דל״ת דהוקשה לקרקעות (ע״כ):

קצות - לענין דירה: ׳ונראה דלדעת הפוסקים דבית מיקרי תלוש כיון שהוא תלוש ולבסוף חיברו...ולכן נראה לענ״ד דהכא לענין איסור בל תלין שהוא איסור דאורייתא יש לחוש לדעת הפוסקים דהוי״ל דין תלוש[258]׳.

שער המשפט - ובאמת **הסמ״ג**...**ובספר יראים**...הביאו לשון התורת כהנים תניא אין לי אלא שכר אדם שכר בהמה וקרקעות מנין תלמוד לומר לא תלין פעולת שכיר פעולת כל דבר במשמע, עד כאן לשונו. וכן הוא בתורת כהנים שלפנינו ...לא תלין אין לי אלא שכר האדם שכר בהמה וכלים מנין שכר הקרקעות מנין תלמוד לומר לא תלין פעולת כל דבר, עכ״ל. הרי דדעת הסמ״ג ורבי אליעזר ממיץ דאף בשכר קרקע עובר בבל תלין ותניא בברייתא כוותייהו, לכן אין להקל באיסור לאו דאורייתא. **[ובפת״ש** הפנה לקצות ולשער משפט ומסיים ׳ועיין ביאור הגר״א ז״ל׳]

אומן וקבלן

בבא מציעא קי״ב. - בעו מיניה מרב ששת: קבלנות עובר עליו משום בל תלין או אין עובר משום בל תלין? אומן קונה בשבח כלי - והלואה היא, או אין אומן קונה בשבח כלי ושכירות היא? - **אמר להו רב ששת:** עובר...

נימא מסייעא ליה: הנותן טליתו לאומן, גמרה והודיעו - אפילו מכאן ועד עשרה ימים אינו עובר משום בל תלין, נתנה לו בחצי היום - משישקעה עליו חמה עובר משום בל תלין. **וכן פסקו רמב״ם ושו״ע** ׳שקבלנות כשכירות לפורעו בזמנו׳.

רי״ף ראש ורמב״ם - הלכה כרב ששת [וכברייתא].

רע״א וקצות - נתן טליתו. נ״ב אם האומן עשה משלו י״ל דהוי מכירה ואין בו משום בל תלין. **תשובת מהר״א ששון**.

שו״ע רש״ז לתניא - ע״פ הסמ״ע מכאן נלמד שאם ניתן משכון אינו עובר.

קצות - אם נתן משכון אינו עובר משום בל תלין אפילו שהחזיר את המשכון אחר כך.

ערוך השולחן - ...אבל אין ראיה מכאן דאין הטעם מפני שהאומן תופס משלו והוי כמשכון אלא הטעם הוא דכל זמן שאין האומן מחזיר לו החפץ אין לו רשות לתבוע דאיך יתבע ממנו תשלומי החפץ כשאינו מחזיר לו את החפץ, אבל בשכיר או שכבר מסר לו החפץ וחייב לשלם אם יש לו מעות אינו מועיל משכון דהא טעמא דשכיר מפורש בקרא מפני שאליו הוא נושא את נפשו שזה העני צריך לאכול ומה יעשה בהמשכון ועד שישיג עליו מעות ירעב וכיון שיש לו מעות מזומן חייב ליתן לו.

האומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים

בבא מציעא ק״י:-קי״א. - תנו רבנן: האומר לחבירו צא שכור לי פועלים - שניהן אין עוברין משום בל תלין, זה - לפי שלא שכרן, וזה לפי שאין פעולתו אצלו. היכי דמי? אי דאמר להו שכרכם עלי - שכרו עליו הוא, דתניא: השוכר את

[258] הליקוט בדברי הגר״א מאוחר יותר ופעמים רבות הוא חוזר בו שם, ראה למשל בסימן י״ג ס״ק י״ב ואין זה מקרה יחיד.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו - נותן לו שכרו משלם, וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנה אותו; - לא צריכא, דאמר להו: שכרכם על בעל הבית.

רא״ש - כאשר לא פירש להם מי משלם שכרם, זה תלוי אם הבינו אם עובדים אצל מי ששכרם לפועלים או אצל מישהו אחר, אם לא הבינו שעובדים אצל מישהו אחר מי ששכרם עובר משום בל תלין. **וכן ביאר רמ״א בשו״ע.**

שידוע שיתן לו בזמן מאוחר

בבא מציעא קי״א. - אמר רבה בר רב הונא: הני שוקאי דסורא לא עברי משום בל תלין. מידע ידעי דעל יומא דשוקא סמיכי, אבל משום בל תשהא - ודאי עובר. [**רש״י - אבל משום בל תשהא עובר -** מיום השוק ואילך]. **וכן הלכה.**

רע״א - החינוך כתב שאם נשכר ביום ו׳ כיון שאינו יכול לשלם לו בשבת שוב אינו בלאו שלא תלין רק משום אל תאמר לרעך.

לא תבעו או המחהו אצל שלחני

בבא מציעא קי״ב. - אימתי בזמן שתבעו, לא תבעו אינו עובר עליו. תנו רבנן: לא תלין פעלת שכיר יכול אפילו לא תבעו - תלמוד לומר אתך, לדעתך. יכול אפילו אין לו - תלמוד לומר אתך, שיש אתך. יכול אפילו המחהו אצל חנוני ואצל שולחני - תלמוד לומר אתך - ולא שהמחהו אצל חנוני ואצל שולחני. המחהו אצל חנוני ואצל שולחני אינו עובר.

איבעיא להו: חוזר או אינו חוזר? **רב ששת אמר:** אינו חוזר, **ורבה אמר:** חוזר. [**רי״ף ורא״ש -** הלכה כרבה].

רא״ש - אם עשו קנין גם רבה מודה שאינו חוזר.

שו״ע - סָתַם כרבה. **רמ״א -** כרא״ש

ש״ך - לשון ספר חסידים סימן תתרע״א אם תשכיר סופר לכתוב לך, תתנה עמו שלא תהיה בבל תלין פעולת שכיר, שמא כשיתבע לא יהיה לך ליתן לו. [**פת״ש -** ר״ל שמא לא יהיו לך מעות בריוח שתוכל ליתן לו כי תצטרך להוציאם, אבל אם לא יהיו כלל אינו עובר אפילו בלא תנאי כדלקמן] ואף על פי שתעשה תנאי עמו, תתן לו כשיתבע אם תוכל. ואין בזה מתנה על מה שכתוב בתורה שהרי אמרו חכמים אדם מתנה עם פועל להאכילו לחם צר ומים לחץ אף על פי שחייב להאכילו כסעודת שלמה.

פת״ש - <u>לא תבעו</u>. כתב בספר **שער משפט** וז״ל: **ובזוהר** קדושים מבואר דאף דאמר לו הפועל יהא השכירות בידך, אין לעכב השכירות תחת ידו אם לא לבתר דיהיב ליה, יע״ש, וכן משמע פשטא דמתני׳ דקתני [ב״מ קי״א.] <u>לא תבעו אינו עובר עליו, משמע מיעבר הוא דלא עבר הא איסורא איכא</u>, וכה״ג דייק הש״ס בפרק הפועלים דף צ׳.

<u>או שתבעו ולא היו לו מעות</u>. ובשו״ע של הגה״ח מהר״ש זלמן כתב **בשם האר״י ז״ל**, דמ״מ מידת חסידות ללוות ולפרוע לשכיר בזמנו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. האם עובר בבל תלין:

א. שוכר קרקע? **סעיף א׳**

ב. שוכר דירה? **קצות ס״ק א׳**

ראה מעכב תשלום שכירות לגבי שכירות קרקע ושכירות דירה.

ג. שותפים בחנות שאחד מהם מנהל בפועל את החנות והוא לא שילם את שכר הזבן בזמנו מתוך הכסף שהצטבר בקופה? **סעיף ז׳**

ראה האומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים שאם מי שהשכיר את בעל המלאכה גילה בפניו שאינו זה שמשלם את השכר אין אחד מהם עובר. וראה אומן וקבלן דברי רע״א וקצות שאם אדם מוכר חפצים שלו אין בזה איסור בל תלין.

2. שכרו ליום ערב שבת האם עובר על בל תלין באם לא פרעו מאחר ובל תלין אינו אלא בבוקר ראשון והוא שבת?

ראה דברי רע״א על סעיף ג׳ בשם החינוך בשידוע שיתן לו בזמן מאוחר.

3. א. שכר פועל בעצמו או על ידי שליח ותבע הפועל שכרו בעצמו או על ידי שליח, מתי עובר בבל תלין ומתי לא?

ראה האומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים לגבי תבעו על ידי שליח ראה כסף הקדשים שמחלק בין שליח ששלחו רק לתבוע ולא לאסוף את הכסף, דעתו שמכיון שאין בעל הבית צריך לרדוף אחר הפועל ויכול לומר לו ׳בוא אלי ואשלם לך׳ אינו עובר. ולגבי שליח שמיועד גם לאסוף את הכסף, בזה השאלה היא של נאמנות שליח ומסקנתו ששליח שעשהו בעדים אין לחשוש שמא ימותו העדים ולכן צריך המעסיק ליתן לו ואם לא נתן עובר עליו

ב. שכר פועל לעבודה ביום שישי, מתי עובר בבל תלין?

ראה דברי רע״א על סעיף ג׳ בשם החינוך בשידוע שיתן לו בזמן מאוחר.

ג. ירד לשדה חבירו שלא ברשות ועבד, האם עובר עליו המעביד בבל תלין?

נראה פשוט שלא וכל שכן מהאומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים שבעל הבית לא עובר ׳זה - לפי שלא שכרן׳.

4. פרט שלושה מקרים בהם אין עובר משום ׳בל תלין׳ ? **(קרקע, אומן שאומנתו תחת ידו, ושכירות ע״י שליח, לא תבעו,משכון לקצות)**

ראה מעכב תשלום שכירות לגבי שכירות קרקע ושכירות דירה. וקבלן לגבי אומן שאונתו תחת ידו, והאומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים, ושידוע שיתן לו בזמן מאוחר ולא תבעו או המחהו אצל שלחני.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות שאלה

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים הלכות שאלה

סימן ש״מ - השואל חייב באונס ובהמה שמתה מחמת מלאכה, ואם שלחה על יד בנו או עבדו 151
סימן שמ״א - השואל מחבירו חפץ סתם או לזמן קצוב 157
סימן שמ״ב - אין השואל רשאי להשאיל 163
סימן שמ״ג - דין השואל אחר כלות זמן השאלה 165
סימן שמ״ד - טען שמתה מחמת מלאכה או רוצה לשלם או לישבע 166
סימן שמ״ה - דין שאל פרה ושכר אחרת 167
סימן שמ״ו - דין פטור שאלה בבעלים עם כל דיניו, ובעל בנכסי אשתו 168
סימן שמ״ז - דין הזיק שור של שואל לשל משאיל או איפכא 176

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״מ - השואל חייב באונס ובהמה שמתה מחמת מלאכה, ואם שלחה על יד בנו או עבדו

מקורות

שמות פרק כ״ב

(יג) וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ מֵת בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃

(יד) אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס

בבא מציעא צ״ג., שבועות מ״ט. (משנה. ארבע שומרים הן...והשואל משלם את הכל).

בבא מציעא צ״ו׃ (לא מבעיא כחש בשר מחמת מלאכה דפטור אלא אפילו מתה מחמת מלאכה נמי).

בבא מציעא צ״ז. (ההוא גברא דשאיל שונרא מחבריה, חבור עליה עכברי וקטלוהו...)

בבא מציעא צ״ח׃-צ״ט. (השואל את הפרה ושלחה לו ביד בנו...,הכישה במקל והיא תבוא)

ראשונים ופסיקת הלכה

טעם פטור מתה מחמת מלאכה

בבא מציעא צ״ו: - אלא אמר רבא׃ לא מיבעיא כחש בשר מחמת מלאכה דפטור, אלא אפילו מתה מחמת מלאכה - נמי פטור. דאמר ליה׃ לאו לאוקמא בכילתא שאילתה.

רמב״ן - ׳וי״ל דשואל ודאי חייב באונסין אבל לא בפשיעה דמשאיל, וכאן משאיל פשע בה שהשאילה למלאכה והיא אינה יכולה לסבול אותה׳.[259] **וכן כתב הר״ן.**

ריטב״א בשם רמב״ן - דשואל קביל עליה אחריות כל אונסין דלא אתו מחמת פשיעה דמשאיל אבל לא מאי דאתי מחמת פשיעה דמשאיל. [השואל לא מקבל על עצמו אחריות על פשיעת משאיל][260].

רשב״א - מחילה. ׳נ״ל דהיינו עיקר טעמיה דרבא דודאי מאן דמשאיל פרה לחברו למלאכה מידע ידע דעבידא לאכחושי בבשרא דלאו לאוקמה בכילתא שאלה ואפ״ה לא שם ליה מעיקרא בכחשא וכיון דלאו בכחש קפיד **אף במתה מחמת מלאכה נמי לא קפיד** דמה לי קטלה כלה מ״ל קטלה פלגא.

[בשיטמ״ק מפורש שזו מחלוקת רמב״ן ורשב״א ׳אבל הרשב״א כתב׳]

ש״ך - נראה שסבר שהעיקר כרמב״ן . (ס״ק ה׳ ׳וכאן שלא פשע המשאיל חייב׳). [וכך נראה שפסק **רמ״א**[261]].

נתיבות - ביאר את **השו״ע** כרשב״א (ס״ק ה׳ ׳שהמשאיל אפקריה לגבי אונסין...׳)

שיטת הרמב״ם במתה מחמת מלאכה

רמב״ם -..בד״א כשנאנס שלא בשעת מלאכה, אבל אם שאל בהמה מחבירו לחרוש בה ומתה כשהיא חורשת ה״ז פטור...וכן השואל בהמה מחבירו לילך בה למקום פלוני ומתה תחתיו באותה הדרך, או ששאל דלי למלאות בו ונקרע בבור בשעת מלוי, או ששאל קרדום לפצל בו עצים ונשבר בעת שפצל בו מחמת הבקוע וכל כיוצא בזה, ה״ז פטור שלא שאל אלא לעשות בו מלאכה זו והרי לא שינה.

כס״מ ולח״מ בשם ריב״ש - כי הוקשה לו איך נדע הבהמה מחמת מה מתה ומי מפיס ולכך פירש כן שכל שמתה בשעת מלאכה נתלה ונאמר מחמת מלאכה מתה וכשמתה שלא בשעת מלאכה נאמר שלא מחמת מלאכה מתה.

הראשונים תמהו על דעת הרמב״ם והיא לא הובאה להלכה.

---

[259] חידושי הרמב״ן מסכת בבא מציעא דף צו עמוד ב׃ קשיא לי וכי מגרע גרע כיון דכי מתה מחמת עצמה חייב אף על גב דמלאך המות הוא דקטלה ומ״ל הכא ומ״ל התם, כי מתה מחמת מלאכה דשואל דמ״מ איהו גרם לה היכי מפטר, בשלמא למפטר בה שאר שומרין בהך טענה דלאו לאוקמה בכילתא שאילתה טענה מעלייתא היא לומר דלאו פשיעה דידהו היא אלא שואל מי יכלת למימר בה טפי מאונס, **וי״ל דשואל ודאי חייב באונסין אבל לא בפשיעה דמשאיל, וכאן משאיל פשע בה שהשאילה למלאכה והיא אינה יכולה לסבול אותה.**

[260] הבאתי את דברי הריטב״א משום שבריטב״א מפורש שזו משום שהשואל לא קיבל על עצמו ואילו ברמב״ן הדברים סתומים וכך גם השיטמ״ק אף שהביא את הרמב״ן הביא את הריטב״א שברמב״ן אפשר לומר שהתורה לא חייבה באונסים שבאים מחמת המשאיל ואין זה כתלות בקבלת השואל.

[261] ׳ודוקא שאירע האונס מכח השואל; אבל אם אירע האונס מכח המשאיל, פטור׳ גר״א ס״ק ג׳ וראה שואל בהמה לדרך ובאו עליה ליסטים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הצורך שידע השואל שמתה דווקא מחמת המלאכה

ראש (ר׳ ירוחם ותרומת הדשן) - ודוקא שהרגיש בעודו במלאכה, אבל אם לא הרגיש מיד, לא יכול לישבע דמתה מחמת מלאכה, דדילמא בלאו הכי נמי היתה מתה. **וכן פסק רמ״א בהגהת שו״ע וכן פסק ש״ך.**

בדק הבית - אדרבה ראוי לומר דכיון דמתה בדרך מסתמא מחמת מלאכה מתה ואין צריך לישבע אלא שמתה בדרך ופטור. **וכן השמיט דברי ראש בשו״ע.**

נתיבות - זה ספק שלא היה לו לדעת שפטור משבועה אלא אם כן נאמר שבאופן שהיה לו לדקדק ולא דקדק.

קצות - אף שזה איני יודע אם נתחייבתי אם לא יכול להישבע עיקר שבועה חייב (ותלוי מה עיקר שבועה אם שלא פשע, ואינו יודע אם פשע חייב, ואם יודע שלא פשע רק לא יודע אם מתה כדרכה או ממלאכה פטור).

מכה העשויה להתרפאות/ נכחש הבשר וסופו לחזור (לקוח מסימן ש״ז)

ראש - חכמי צרפת כתבו פטור מלשלם. **ויש מחייבים.**

טור סימן ש״ז - הביא דברי אביו, **ב״י ודר״מ -** בסימן ש״מ סתם הטור כחכמי צרפת שפטור (וכן פסק מהר״ם). [ב״י בסימן ש״מ חזר על כך שדברי הטור בסימן ש״מ לפי חכמי צרפת]

שו״ע שם- יש אומרים שהוא פטור מלשלם... ויש מחייבים. **רמ״א -** והסברא הראשונה נראה עיקר.

טור ושו״ע סימן ש״מ - סתמו שפטור.

סמ״ע - הטור סָתם בסימן ש״מ כמחייבים משום ששמר מדובר שכחש הבשר מאליו (ושואל חייב באונסין אך לא התחייב באופן זה) אולם בסימן ש״ז כתב דברי המחייבים באחרונה ששם זה מכוח מכה והיזק ובזה העיקר שחייב.

ש״ך - אין לחלק כחילוק הסמ״ע והעיקר **כרמ״א והב״י** שהטור כן הכריע לפטור ומ״מ הוא ספיקא דדינא.

קצות - יש לחלק בין היזק הבא ממילא, שבו יש לומר הרי שלך לפניך, לבין הוזק בידיים, שלא כש״ך.

נתיבות[262] - העיקר שהדין מסופק אך זה דווקא במקרה שיחזור לקדמותו לגמרי אך אם ישאר בו חסרון קצת משלם כל הנזק כמו שהוא עכשיו.

שבות יעקב, רע״א ונתיבות - הוצאות ריפוי כדי שתתרפא ודאי שחייב לשלם לכל הדעות.

שואל בהמה לדרך ובאו עליה ליסטים

טור - כתב הרמ״ה מי ששואל בהמה לילך דרך ידוע ובאו עליו לסטין באותו הדרך או חיות רעות ואנסוה ממנו חשיב שפיר מתה מחמת מלאכה כיון שמחמת הדרך ששאלה לילך בה הוליכה ונאנסה. כי היכי דפטרינן להוא דשאיל שונרא מחבריה ואכלה עכברים טובא ומתה אף על פי שלא הרגתה המלאכה גופה כיון שבמלאכה ששאלה לצרכה מתה בגרמתה **וא״א הרא״ש ז״ל** אומר דאין נראה דלא דמי לשונרא ששאלה להרוג עכברים דבאותה מלאכה עצמה נאנסה והוי כשואל בהמה למהלך יום אחד ומחמת ההילוך מתה אבל אם נאנסה ממנו בדרך אונס אחר הוא ואינו מחמת מלאכה שאף בלא מלאכה אפשר שתאנס ממנו הילכך חייב.

בדק הבית - י״ל דאין הכי נמי דאמרינן דמחמת אותה מלאכה נאנסה שהרי אין חיות רעות וליסטים מצויים בעיר והדרכים בחזקת סכנה.

נראה לומר **שהרמ״ה והב״י** סברו **כרשב״א והרא״ש** סבר **כרמב״ן** בטעם פטור מתה מחמת מלאכה.

שו״ע - כרמ״ה. **רמ״א -** ויש חולקין כרא״ש.

ש״ך - העיקר כרא״ש. שטעם הפטור כדברי כרמב״ן . (ס״ק ה׳ ׳וכאן שלא פשע המשאיל חייב׳).

נתיבות - ביאר את **שו״ע** כרשב״א (׳שהמשאיל אפקריה לגבי אונסין..׳) ובחידושים פסק כש״ך.

הגר״א[263] - רמ״א פסק כרמב״ן בסעיף א׳ ומטעמו פסק כרא״ש.

---

[262] סימן ש״מ ס״ק ג׳

[263] ס״ק ג׳ וי״א.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״מ - השואל חייב באונס ובהמה שמתה מחמת מלאכה, ואם שלחה על יד בנו או עבדו

שאל כלי מלחמה להלחם בשונאים ונטלו אותם השונאים

ב״י בשם תרומת הדשן - פטור, מתה מחמת מלאכה [ונראה שסבר בטעם הפטור כרשב״א]

שו״ע ורמ״א השמיטו דין זה **והסמ״ע** הביאו.

ש״ך - תרומת הדשן סובר **כרמ״ה** אך העיקר **כרא״ש ורמב״ן** שחייב בזה שהרי המשאיל לא פשע.

ממתי משתעבד שואל

[בבא מציעא צ״ט. - אמר רבי אלעזר: כדרך שתקנו משיכה בלקוחות - כך תקנו משיכה בשומרים.

בבא מציעא פ׳: - שמור לי ואמר לו הנח לפני - שומר חנם.

בבא מציעא צ״א., כתובות ל״ד: - רב פפא אמר: משעת משיכה איחייב לה במזונותיה].

רא״ש וטור -מיד שנסתלקו בעלים. (כשיטתם בשאר שומרים ושואל לשיטתם גם שומר).

תוספות[264] - משעת משיכה (שואל אינו פועל כשומר אלא יש קנין בחפץ ומתוך כך משתעבד באחריות).

ב״י ורמ״א וקצות[265] השוו בין דעת רא״ש לתוספות אך **הגר״א ומחנ״א[266]** ציינו שהתוספות מחלק.

רמב״ם רש״י[267] - משעת משיכה כשיטתו בכל השומרים. **וכן פסק הש״ך[268].**

בדק הבית - מבבא מציעא צ״א., כתובות ל״ד: תשובה נצחת על דברי ר״י וראי״ש[269]. [אולם לפי חילוק תוספות אין זה קשה כי הוא מודה בשואל ובזה יש להעמיד את דברי רב פפא].

שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** וי״א כרא״ש.

הערת הנתיבות - גם שימוש ללא משיכה ושמירה (ספסל בחצר המשאיל) מחייב באונסים.

שואל חמור ורכב עליו שלוחו ויש ספק אם מתה מחמת מלאכה

נ״י לשיטתו - שאל כדי שירכב שלוחו - פטור, איני יודע אם נתחייבתי. שאל לעצמו - חייב, כיון שפשע שהרי אין השואל רשאי להשאיל נשתעבדו נכסיו משעת פשיעה ודינו כאיני יודע אם נפטרתי.

ספק חיוב לשומר האם דינו שאיני יודע אם פרעתיך או איני יודע אם נתחייבתי

נ״י בשם רא״ה - איני יודע אם נתחייבתי ופטור.

ש״ך ומהרש״ל - איני יודע אם פרעתיך וחייב.

קצות - העיקר כרא״ה וכן מוכח בכל הראשונים. הוסיף: ׳שומר אין עליו חיוב השבה כלל כל זמן שהוא בעין, ודוקא גנב וגזלן הוא דמיחייבי בהשבה אבל שומר אינו חייב בהשבה אלא כל היכא דאיתא ברשות בעלים הוא והבעלים מחזרין על שלהן׳.

הרב אריאב[270] - ודאי שלשומר יש חיוב השבה אלא שיש להבחין בין אחריות על ה׳בעין׳ לבין חיוב תשלומים:

כאשר החפץ בעין - יש חיוב השבה. כאשר ייתכן שהחפץ בעין והאדם אינו יודע אם החזיר ודאי שזה ׳איני יודע אם פרעתיך׳, כל זמן שהחפץ בעין על השומר יש חובת השבה וכעת אינו יודע אם קיימה.

כאשר החפץ אינו בעין - יש חיוב תשלומים וכאשר ברור שהחפץ אינו בעולם, הספק האם נתחייב השומר בתשלומים ספק זה הוא ספק של ׳איני יודע אם נתחייבתי׳.

---

[264] תוספות מסכת בבא מציעא דף צט עמוד א ד״ה כך תקנו - ׳ואי אשואל קאמר מדאורייתא נמי לא קני אלא במשיכה׳.

[265] סימן ש״ז ס״ק א׳

[266] מחנה אפרים הלכות שומרים סימן ז׳

[267] רש״י מסכת בבא קמא דף ע״ט עמוד א׳ - גמ׳. תיקנו משיכה בשומרים - שלא יתחייב שומר בשמירה עד שימשוך.

[268] סימן רצ״א ס״ק י״ג.

[269] נראה שראי״ש מודה שמשיכה מועילה קודם שהסתלקו בעלים אלא שאם הבעלים הסתלקו ללא משיכה אף בזה חייב.

[270] לשיעור של הגאון הרב אריאב עוזר שליט״א בנושא (דף מקורות מופיע בתיאור הסרטון):
https://www.youtube.com/watch?v=SEA9gDCaAYY

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הכישה במקל והיא תבוא

בבא מציעא צ״ט. - ביד עבדו חייב? יד עבד כיד רבו! - **אמר שמואל:** בעבד עברי, דלא קני ליה גופיה. **רב אמר:** אפילו תימא בעבד כנעני, נעשה כאומר ליה: הכישה במקל והיא תבא.

נימא מסייע ליה: **[לרב]** השאילני פרתך. ואמר ליה: ביד מי? ואמר ליה: הכישה במקל והיא תבא, כיון שיצאת מרשות משאיל ומתה - חייב. **אמר רב אשי:** [לדחות את הסיוע לרב] הכא במאי עסקינן - כגון שהיתה חצרו של שואל לפנים מחצרו של משאיל.

ריטב״א - והנכון כדפירש״י דטעמא דהכא דאמר ליה הכישה במקל והיא תבא שיעבד נפשיה מהשתא ע״כ, פירוש לפירושו דהכא לא מדין שאלה נתחייב בה, אלא שכל שאומר לחברו שיוציא ממונו על פיו למקום שאינו משתמר או שיזרקנו לים וכיוצא בו ויתחייב לו, מיד שעשה כן על פיו נשתעבד לו בההיא הנאה כאילו קבלו ממנו ממש, **ואב לכולן ערב**...ומאן דמותיב לה בסמוך סבר דכיון דעבד בן דעת ואימת רבו עליו מקום המשתמר הוא חשוב וכיון שלא אמר לו ואתחייב אני לך פטור, מ״ר.

רי״ף, ר״ח, רמב״ם, תוספות, ר״ן - שמואל חלק על רב ולכן אין הלכה כרב. **וכן פסק שו״ע.**

רא״ש (וריטב״א) - אין הכרח ששמואל חלק על רב והלכה כרב.

ש״ך וגר״א[271] - מחלוקת רב ושמואל היא מחלוקת ממתי משתעבד שואל וראי״ש פסק לשיטתו אלא שיש לתמוה על **רמ״א** שהשיג על **שו״ע** לגבי ממתי משתעבד שואל ופסק כמותו לגבי הכישה במקל.

[הראי״ש בסימן ט״ו מקשר בין הפסיקות אולם לפי דברי הריטב״א ב׳ומאן דמותיב לה׳ ניתן לומר שרמ״א סבר ששמואל סובר שבהכשה במקל לא סילק בעלים שמירתו והשומר לא החל לשמור[272]].

נתיבות - לרמ״א בהכישה יש להעמיד שלא התחיל לשמור והמחלוקת היא אם מתחייב מדין ערב.

כשאמר המשאיל כן לשואל בחזרתו האם נפטר

נתיבות - מדברי השו״ע נראה שמשווה שאלה לחזרה, נראה ששואל חייב. **ונראה לבארו[273]** שבשואל [ובשוכר] עשאו רחמנא כאילו הוא שלו [ברמב״ם[274] מפורש שזה קנין גוף לפירות לזמן] והחיוב חל מכוח שנחשב ששלו נאנס ולא מכח שעבוד ולכן אין לדמות זאת למלוה שניתן למחול על שעבוד.

התנה שואל להיות חייב מחמת מלאכה אם צריך קנין

קצות - תלה בשני תירוצי תוספות מדוע במתנה שומר חינם להיות כשואל די בדברים, האם התחדש בכל המקרים שכדי שהשומר יפטר צריך שבועה או שהתחדש דווקא בדברים שחיובם קיים בשומר אחר. **בשיטמ״ק[275]** כתב שלא צריך קנין **ובריטב״א** משמע שצריך. ׳וא״כ מידי ספיקא לא נפקא ופטור השואל אפילו התנה אא״כ קנו מידו׳.

נתיבות - מתה מחמת מלאכה הוא כמזיק בידיים, ואדם רגיל היה חייב בכך אלא שמכיוון ששאלו לכך יש פטור מיוחד ועל פטור זה יכול לוותר ולהחשב כאדם רגיל. [לעיתים מתה מחמת מלאכה אינו בידיים כגון מי שהשאיל חתול לאכול עכברים אך מכל מקום יש לומר גם בזה כדברי הנתיבות שרואים שהשואל לחרוש ודש חייב, כלומר יש פטור ספציפי שאפשר לוותר וביחוד לשיטת הרשב״א שפטור מתה מחמת מלאכה הוא כי הבעלים לא מקפיד].

---

[271] בהגהות על הראי״ש ובס״ק ט״ז

[272] הריטב״א מבאר שהחיוב חל מדין ערב וגם בדעת הראי״ש (פרק ח סימן ט״ו) ניתן להבין שיסוד החיוב ׳מיד שסלק בעל הבהמה שמירתה מעליה מדעת השומר קמה לה ברשות השומר לשומרה׳ הוא מדין ערב אולם **הקצות בסימן ש״ז ע״פ נ״י ורמב״ן** סובר שזה מטעם שפועל משתעבד מתחילת מלאכה, **ויתכן שזו מחלוקת רא״ש ותוספות ב**ממתי משתעבד שואל שהרי לטעם של דין ערב ודאי שאין לחלק בין שואל לשומר אך לתוספות שואל אינו פועל של המשאיל (ראה רש״י ב״מ פ״א ד״ה שמירה בבעלים) ורמ״א סבר כטעם של פועל ושואל אף הוא שומר ובהכישה לא החל לשמור.

[273] ע״פ דבריו בס״ק י״ד ובסימן שד״מ ס״ק א׳

[274] רמב״ם הלכות שאלה ופקדון פרק א׳ הלכה ה׳

[275] בבא מציעא ס״ט:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

החזיר לאשת המפקיד (נכפל סימן רצ״א)

רמ״א סימן רצ״א - וכן אם הנפקד החזיר הפקדון לאשת המפקיד, פטור (**מרדכי**). (וע״ל סימן ש״מ סעיף ח׳)

רמ״א סימן ש״מ - וי״א דהוא הדין אם החזירה ליד אשת המשאיל ונאנסה, חייב (**ב״י** בשם **הרשב״א**) (ועיין לעיל בסימן ע״ב סל״א ובס״ס ק״כ מ״ש מזה ועיין לעיל סימן רצ״א סעיף כ״א)

דר״מ סימן ש״מ - ועיין לעיל סימן רצ״א, תשובת **מהר״ם** דלגבי מפקיד בכהאי גוונא פטור ואולי יש לחלק בין שואל למפקיד.

סמ״ע סימן ש״מ - שואל שכל ההנאה שלו דינו שונה משאר פקדון.

ש״ך סימן ע״ב[276] **-** מהרמ״א נראה שמחלק בין שאלה לפקדון אולם ׳מ״מ משמע מדברי הר״ב **בבדק הבית** דאינו מחלק בין פקדון לשאלה, רק בין השמירה לחזרה, ושיש חילוק בין היא נושאת ונותנת בתוך הבית [שנתינה לה כן נחשבת כהחזרה] או לא, וכדברי **הב״ח ומהרש״ל**, **וכן נראה עיקר׳**.

נתיבות סימן ש״מ - יש חילוק בין אשה שנושאת ונותנת שנתינה לה הוא כהחזרה ופטור אף בשואל לבין סתם אשה שנתינה לה דינה כמסר למי שרגיל המפקיד לתת לו שחייב בשואל ופקדון פטור (אך יש בזה נפק״מ במקום שאין לאשה לשלם).

ביאור הגר״א סימן ק״כ - ודחקו עצמן האחרונים דלא פליגי אבל המעיין במקורן יראה דפליגי **ודברי הרשב״א עיקר** דבחזרה ל״ל ע״ד אשתו ובניו דהא משנה שלימה שם צ״ח ב׳ השואל כו׳ וכן כו׳ וכן בהלואה כמ״ש בב״ק ק״ד א׳ ע״ש דמדמי לשואל דאמר שם תנן השואל כו׳ וכמש״ל ר״ס קכ״א וכדר״א שם נ״ז א׳. [דא״ר אלעזר: הכל צריכין דעת בעלים, חוץ מהשבת אבידה צ.י.ק] [נראה שהביאור בהגר״א כך אין נתינה לאשת המפקיד נחשבת החזרה (אולם בסימן ע״ב נראה שמודה לש״ך שבנושאת ונותנת כן נחשב שהחזיר) (**כמהרש״ל** שהביא **ש״ך** סימן ק״כ) אלא נחשב שנתן למי שרגילים להפקיד אצלו. בשאלה ועוד יותר בהלוואה אין זה מועיל, שחייב אף באונסים ואין חיובו בגלל שפשע בהתנהלותו].

[276] ש״ך חושן משפט סימן עב ס״ק קל״ו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. השואל רכב מחבירו ובדרך מחבלים רגמו אותו באבנים:

א. האם נחשב מתה מחמת מלאכה? **סעיף ג׳**

ראה שואל בהמה לדרך ובאו עליה ליסטים

ב. ומה הדין אם החום עלה ברכב והנהג המשיך לנסוע וזה גרם להפסקת המנוע?

דין זה לא נאמר בפירוש לגבי שואל אולם נאמר לגבי שוכר בסימן ש״ט:

נפצע/ נחלש החמור בדרך והמשיך השוכר להשתמש בו והוזק (והוא הדין ברכב בימינו)

רמ״א - השוכר את החמור ונעשה פסח בדרך, ולא חש לכך והניח עליו משוי ונתקלקל, הוי פשיעה, דלא ה״ל להניח עליו משוי. אבל אם היה נחוץ לדרכו ולא היה אפשר לשכור חמור אחר, לא הוי פשיעה, ופטור (**רא״ש**[277]).

נתיבות - כלל הדבר [בנחוץ לדרך] כשלא מצא לשכור חמור אחר פטור בכל גוונא, ואף לכתחילה יש לו רשות להניח משוי עליו, וכשמוצא חמור אחר, אז אם יש נאמן מחויב להניחו, ואם הוליכו עמו חייב, וכשאין נאמן יכול להוליכו עמו ריקן.

האם דין נחוץ לדרך שמותר לו להשתמש אף שגורם קלקול נאמר אף בשואל? לא נאמר בפירוש אולם מלשון תשובת הרא״ש כלל צ״ב קצת נראה שאין לחלק ושזה נחשב מחמת מלאכה.

ג. אם ליסטים תפסו ממנו את המכונית, האם נחשב כמתה מחמת מלאכה?

ראה שואל בהמה לדרך ובאו עליה ליסטים **וכתב הנתיבות שגם לשיטת הרמ״ה והשו״ע הפטור יהיה רק במצב שאילו קורה הדבר בעיר היו מצילים אותו או שדווקא בדרך זו יש ליסטים ודווקא בפניו.**

2. א. השואל בהמה ממתי חייב באונסין ובמזונותיה? וממתי המשאיל לא יכול לחזור בו? **סעיף ד׳, וסי׳ רצ״א סעיף ה׳, וסי׳ של״ח סעיף ד׳**

ראה ממתי משתעבד שואל **לגבי חזרה אין מחלוקת.**

בבא מציעא דף צ״ט. אמר רב הונא: השואל קרדום מחבירו, בקע בו - קנאו. לא בקע בו - לא קנאו. למאי? אילימא לאונסין - מאי שנא פרה דמשעת שאילה? אלא לחזרה, בקע בו - לא מצי הדר ביה משאיל, לא בקע בו - מצי משאיל הדר ביה.

ופליגא דרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: כדרך שתקנו משיכה בלקוחות - כך תקנו משיכה בשומרים. תניא נמי הכי: כשם שתקנו משיכה בלקוחות - כך תקנו משיכה בשומרים.

ופסקו כל הפוסקים כרבי אלעזר. דהיינו שהקובע לחזרה הוא המשיכה.

ב. כחשה הבהמה מחמת חוסר מזון או מלאכה האם חייב השואל לשלם הפחת? **סעיפים ב׳ וד׳**

כחש שאינו חוזר מחמת פשיעה חייב ואם הוא חוזר ראה מכה העשויה להתרפאות/ נכחש הבשר וסופו לחזור**. כחש מחמת מלאכה פטור, בבא מציעא צ״ו: לא מבעיא כחש בשר מחמת מלאכה דפטור,**

3. מתה הבהמה לאחר שעשה בה מלאכה ואינו יודע אם מתה מחמת מלאכה, נחלקו הפוסקים האם חייב לשלם, מהם צדדי הספק, ואיך מתיישבים הדברים עם סוגיית שומר שמסר לשומר. הרחב בביאור הענין. **ש״ך סימן רצ״א ס״ק מ״ד וקצות ס״ק ג׳**

ראה שואל חמור ורכב עליו שלוחו ויש ספק אם מתה מחמת מלאכה **ו**ספק חיוב לשומר האם דינו שאיני יודע אם פרעתיך או איני יודע אם נתחייבתי

4. אדם ששאל מכונית מחבירו והלך המנוע, והשואל אינו יודע מחמת מה הלך, האם חייב לשלם?

סעיף ג׳ ראה שיטת הרמב״ם במתה מחמת מלאכה **ו**הצורך שידע השואל שמתה דווקא מחמת המלאכה **וכן** ספק חיוב לשומר האם דינו שאיני יודע אם פרעתיך או איני יודע אם נתחייבתי**.**

[277] כלל צ״ב סימן א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שמ״א - השואל מחבירו חפץ סתם או לזמן קצוב

מקורות

כתובות ל״ד :, בבא קמא קי״ב. (אמר רבא : הניח להן אביהן פרה שאולה - משתמשין בה כל ימי שאלתה, מתה - אין חייבין באונסה, הניח להם אביהם אחריות נכסים...)

תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק ח׳ הלכה כ״ח (השואל פונדק מחבירו ללינה אין פחות מיום אחד לשביתה אין פחות משני ימים לנישואין אין פחו׳ משלשים השואל מחבירו חלוק לילך בו לבית האבל (או) כדי שילך ויחזור לבית המשתה כל אותו היום לבית האבל ולבית המשתה שלו אין פחות משבעה ימים (טור כתב שלושים יום אך לפנינו וברמב״ם ובשו״ע שבעה ימים)).

בבא מציעא צ״ט. (משיכה קונה שאין משאיל יכול לחזור בו)

בבא מציעא ק״ג. (שואל אדם בטובו ; אמר רבא : האי מאן דאמר ליה לחבריה : אושלן מרא למירפק ביה האי פרדיסא - רפיק ביה ההוא פרדיסא. פרדיסא - רפיק ביה כל פרדיסא דבעי, פרדיסי - רפיק ואזיל כל פרדיסי דאית ליה, ומהדר ליה קתיה ; אמר רב פפא : האי מאן דאמר ליה לחבריה אושלן האי גרגותא ונפלה - לא בני לה, גרגותא ונפלה - בני לה. בי גרגותא - כרי ואזיל כמה גרגותי בארעיה עד דמתרמי ליה. וצריך למיקני מיניה.)

ראשונים ופסיקת הלכה

סתם שאלה

מכות ג׳: - המלוה את חבירו סתם - אינו רשאי לתובעו פחות מל׳ יום.

רבנו תם[278] - הוא הדין לסתם שאלה שאינו רשאי לתובעו.

[שבת קמ״ח. - אמר ליה רבא בר רב חנן לאביי : מאי שנא השאילני ומאי שנא הלויני? אמר ליה : השאילני - לא אתי למיכתב, הלויני - אתי למיכתב. **רש״י - הלויני -** משמע לזמן מרובה, וקיימא לן במסכת מכות (ג, ב) : סתם הלואה שלשים יום].

רש״י, רמב״ם, רא״ש, רמב״ן, רשב״א, ור״ן - סתם שאלה יכול לתובעו מיד. **וכן פסק שו״ע.**

הניח להן אביהן פרה שאולה

ראה גם הרחבה בסוגיית הניח להן אביהן פרה שאולה

כתובות ל״ד:, בבא קמא קי״ב. - אמר רבא: הניח להן אביהן פרה שאולה - משתמשין בה כל ימי שאלתה, מתה - אין חייבין באונסה.

רא״ש, תוספות רשב״א ור״ן - אפילו התשמשו, חייבים רק בגניבה ואבידה. **וכן פסק שו״ע.**

הערת נ״י[279] בשם ריטב״א ורשב״א - אפילו לא התשמשו חייבים בגניבה ואבידה כיון שרשאים. **וכן פסק שו״ע.**

נ״י[280] - אבל הראב״ד[281] ז״ל כתב דהיכא דרצו להשתמש בה בתורת שאלה אחזיקו בה ומתה חייבין באונסיה והכא במתה באגם דוקא מיירי.

הערת הרא״ש - רשאי לומר להם ׳קבלו עליכם אונסים או החזירו לי הפרה. **הביאו שו״ע** כויש מי שאומר ללא חולק.

נתיבות - יש להעמיד את המקרה בבנים שהם סמוכים דהיינו שכבר בחיי השואל היה להם רשות להשתמש בחפץ (לצורך אביהם), ולכן אין המשאיל יכול לומר את מהימן לי וכדומה[282].

---

[278] מובא בראי״ש שם (סימן ד׳), והראי״ש דוחה ראיותיו וכותב שמשמע מרש״י שיכול לתבוע מיד.

[279] בבא קמא דף ל״ט עמוד א׳ הביאו **בפרישה** בשם הר״ן.

[280] בבא קמא דף ל״ט עמוד א׳

[281] ראה בהרחבה בסוגיית הניח להן אביהן פרה שאולה שהוא הרב אב״ד בעל האשכול ולא הראב״ד בעל ההשגות.

[282] מדברי **הגהות רע״א** בסימן הבא נראה שהוא חולק אך הוא מקשה על עצמו שמדבריו לא נראה ברשב״א ואילו דברי הנתיבות עולים יפה עם תשובת הרשב״א שם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הניח להן אביהם פרה שכורה

רמב״ם[283] **-** ואפילו מת השואל הרי היורשין משתמשין בשאלה עד סוף הזמן, ודין הוא ... והשוכר קנה הגוף לפירותיו עד זמן קצוב בדמים שנתן והשואל קנה הגוף לפירותיו עד זמן קצוב ולא נתן כלום, כשם שהנותן כמוכר שאינו יכול לחזור בו לעולם כך המשאיל כמשכיר שאינו יכול לחזור בתוך הזמן...

כשאביהם טרם שילם את השכירות ולא השאיר נכסים לגבות מהם השכירות

ריטב״א[284] **-** הרי זה כאילו שכר אביהם בית ומת שמשתמשין בו כל ימי שכירותו ואין חייבין בשכירותו אם לא הניח להם אביהם אחריות נכסים.

רע״א - הסתפק אם צריכים לשלם מכיסם כיון שאף אביהם לא היה גר בחינם או שנחשב שאביהם כבר בעל חוב על הכל והכל קנוי לו לפירות לזמן אחר כך כתב שמצא בריטב״א שפטורים לשלם.

ש״ך בשם מהרי״ח (הג״א) - אם עדיין לא השתמשו היתומים הם פטורים מגניבה ואבידה.

נתיבות - דברי הש״ך תלוים במחלוקת בסימן של״ד במקרה שלא שילם אביהם השכירות אם גובים מנכסיו, אם גובים מנכסיו או שאביהם שילם חייבים בגניבה ואבידה כדין הניח להם פרה שאולה.

ממתי השתעבדו נכסי[285] **שומר (הניח להם אביהם אחריות נכסים)**

כתובות ל״ד:, בבא קמא קי״ב. - אמר רבא: ...מתה - אין חייבין באונסיה ;

כסבורים של אביהם היא וטבחוה ואכלוה - משלמין דמי בשר בזול.

הניח להם אביהם אחריות נכסים - חייבין לשלם.

איכא דמתני לה ארישא [שאף במתה כדרכה משלמים מנכסי אביהם שמשעת משיכה השתעבדו]

ואיכא דמתני לה אסיפא. [שדווקא שטבחוה משלמים מנכסי אביהם שמשעת פשיעה[286] השתעבדו]

מאן דמתני לה ארישא, כל שכן אסיפא, ופליגא דרב פפא ; [רבא חולק על רב פפא]

מאן דמתני לה אסיפא, אבל ארישא לא, והיינו דרב פפא [רבא מסכים לרב פפא]

דא״ר פפא: ... היתה פרה שאולה לו וטבחה בשבת - פטור, שאיסור שבת ואיסור גניבה באין כאחד.

רא״ש, רמב״ן ורשב״א - הלכה שהשתעבדו משעת פשיעה וכלישנא שרבא מסכים לרב פפא.

הרמב״ם פסק כאף במתה כדרכה משלמים מנכסי אביהם ובכל אופן פסק כרב פפא.

שאלה פרק א הלכה ה - ואם הניח להם אביהם נכסים ומתה או שטבחוה משלמין את דמיה מנכסיו.

גניבה פרק ג׳ הלכה ד׳ - היתה פרה שאולה אצלו וטבחה בשבת דרך גניבה פטור אף מן הכפל שהרי איסור שבת ואיסור גניבה באין כאחת ואם אין גניבה אין טביחה ואין מכירה.

שו״ע - הניח להם אביהם וטבחוה משלמים דמיה מנכסיו. (השמיט מתה וכרא״ש. **סמ״ע)**

ש״ך - גם **המרדכי, הנ״י, ר׳ ירוחם ומהרש״ל** פסקו **כרא״ש** אולם **רי״ף וסמ״ג** פסקו **כרמב״ם**.

ראה הרחבה בביאור דעת הרמב״ם אימתי השתעבדו נכסי שומר בחלק העיון

---

[283] שאלה ופקדון פרק א הלכה ה

[284] חידושי הריטב״א מסכת כתובות דף לד עמוד ב

[285] אין לטעות ולומר שהמחלוקת היא ממתי שומר משתעבד בשמירה שודאי חיוב השמירה הוא מהמשיכה (או מתחילת שמירה לתוספות ולרא״ש) ועל כן פטור שמירה בבעלים תלוי בשעה זו שלא התחייב לשלם אם ימות אם בשעת ההתחייבות היה בעליו עמו כמפורש בבא מציעה צ״ו. מכח מסתברא ואינו תלוי במחלוקת הלישנות ורב פפא. השאלה האם התחייבות לשלם אם ימות משעבדת נכסים משעת ההתחייבות עצמה או משעת פשיעה/מיתה.

[286] מכיוון שאם היה אביהם אומר להם שהיא שאולה לא היו טובחים אותה, אף שנאנס ומת מכל מקום שואל חייב באונסים ושעבוד נכסים מתחיל משעה הגורם לאונס ולא משעת האונס ממש.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

משיכה קונה שאין משאיל יכול לחזור בו

בבא מציעא צ״ט. - אמר רב הונא: השואל קרדום מחבירו, בקע בו - קנאו. לא בקע בו - לא קנאו. למאי? אילימא לאונסין - מאי שנא פרה דמשעת שאילה? אלא לחזרה, בקע בו - לא מצי הדר ביה משאיל, לא בקע בו - מצי משאיל הדר ביה...**ופליגא דרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר:** כדרך שתקנו משיכה בלקוחות - כך תקנו משיכה בשומרים.[רב הונא סבר שאין די במשיכה אלא צריך שימוש[287]])

רי״ף, רמב״ם ורא״ש - הלכה כרבי אלעזר שדי במשיכת השואל בכך שהמשאיל לא יכול לחזור בו.

שואל אדם בטובו

בבא מציעא ק״ג. - אמר רב נחמן: שואל אדם בטובו לעולם. אמר רב מרי ברה דבת שמואל: והוא דקני מיניה. אמר רב מרי בריה דרב אשי: ומהדר ליה קתיה.

פירוש רי״ף רמב״ם - השאילני דבר פלוני בטובתך כלומר אין אתה משאיל לי דבר זה כדרך כל המשאילין אלא כפי טובת לבך ונדבותיך שאינך מקפיד על הזמן אם ארך.

דינו - אם קנו מיד המשאיל על זה הרי השואל משתמש בו לעולם עד שיתבטל הכלי מלעשות מלאכתו ויחזיר שבריו או שיריו, ואין השואל רשאי לחזור ולתקן הכל. [**הרשב״א** מביא שדעת ראב״ד שיכול לתקנו (יש מי שפירש במ״מ)] [ומשמע שללא קניין הוא כשאלה רגילה] **וכן פסק שו״ע** [ואין השואל רשאי לחזור לתקן].

פירוש רש״י ורא״ש - בטובו משמע לן: כל זמן שהוא **[<u>הַחפץ</u>]** טובו, אפילו מחזירו - חוזר ונוטלו כשיצטרך.

דינו - <u>ללא קנין -</u> משתמש לעולם. <u>עם קנין -</u> אפילו מחזירו חוזר ונוטלו כשיצטרך. [ראש] ואין השואל רשאי לחזור ולתקן הכל. **הביאו רמ״א** כו״א.

סמ״ע - ׳מר אמר חדא ומר אמר חדר ולא פליגי׳. **נתיבות -** ׳דין בטובתך הוא מחלוקת בהפוסקים וממע״ה׳.

[287] ראה רש״י ד״ה לא בקע בו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. שואל שמת האם הבנים חייבים כשומר שכר או כשומר חינם? **סעיף ג׳**

ראה הניח להן אביהן פרה שאולה

2. יתומים שהניח להם אביהם פרה שאולה ונשתמשו בה בתוך ימי שאלתה ומתה האם חייבים לשלם את הפרה או לא ומה הדין אם נגנבה או נאבדה? **סעיף ג׳ וראה** הניח להן אביהן פרה שאולה

3. מה הדין בעיסקא שנפלה לפני היורשים? **סמ״ע ס״ק ו׳ נתיבות ס״ק ד׳ ובסימן שכ״ט**

רמב״ם[288] **-** אחד מן השותפין או מן המתעסקין שמת בטלה השותפות או העסק אף על פי שהתנו לזמן קבוע שכבר יצא הממון לרשות היורשים וכזה הורו הגאונים.

מרדכי מסכת בבא מציעא פרק המקבל רמז ש״צ - ועוד פסק רבינו מאיר על המלוה חבירו למחצית שכר ומת הלוה ואינו רוצה להניח הממון ביד אלמנותו דאם הלוה לו בסתם סתם הלואה ל׳ יום והאי עסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון ואם הלוה לו לזמן קצוב ועדיין לא הגיע זמן (*קצוב) [*הקצוב] נ״ל דאינו יכול להוציא (*מידו) [*מידה] דכל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד וישאו ויתנו בהן למחצית שכר כל ימי משך זמן העסקא כדאמר פרק אלו נערות הניח להם אביהן פרה שאולה משתמשים בה כל ימי שאלתה. **ומצאתי הר״ם מנורנבור״ק** מספקא ליה דדלמא דוקא גבי שמירת בהמות אבל בעסקא יכול לטעון הם אינם יודעים להשתדל כמו אביהם

סמ״ע סימן שמ״א[289] **-** ולא דמי למקבל שמת שיכול הנותן לסלק לבנו אפילו בתוך הזמן ואפילו אם גם הבן בקי באותו עסק או המלאכה כמ״ש הטור והמחבר לעיל סימן שכ״ט, דשאני שאילה דכל ימי השאלה היא כקנוי לו שהרי כל הנאה דידיה וחייב אפילו באונסין, ומשו״ה בניו יורשין אותו ממנו עד כלות הזמן.

נתיבות סימן שמ״א[290] **-** והוא תמוה, דהא [המרדכי פרק האומנין[291] כתב להדיא [ד]יכול לסלק הבנים אפילו מפלגא מלוה, והפלגא מלוה ודאי דהוי כקנוי לו וכל הנאה שלו וחייב באונסין עליה.

לכן נראה בפשיטות דבשלמא בשאלה היה לו רשות בחייו לבניו לעשות מלאכתו בה כמ״ש לעיל בסמוך [סק״ג], ממילא גם אחר מותו א״י לסלק הבנים, אבל בעיסקא כיון דקי״ל דכל מקבל עיסקא מחוייב להעמיד המעות בעין תמיד ואפילו למשתי ביה שכרא אסור, ואסור לאחר לעסוק בהן כמבואר בסימן קע״ו, וכיון דאפילו בחייו אסור לעשות כן מש״ה ג״כ אחר מותו יכול לסלק הבנים מלישא וליתן.

יש לתרץ את הסמ״ע שכוונתו היא על פי דברי הרמב״ם שבעיסקא זמן פרעון המלוה הוא בזמן נטילת הפקדון דהיינו שכל זמן שמתעסק עושה רווחים בפקדון הוא עושה רווחים לעצמו במלוה אך שיגבה הנותן את חצי הפקדון הוא גובה אף את ההלוואה וכיון שמת המתעסק נתפרקה השותפות ורשאי לגבות המלוה.

4. מי שמת והשאיר פרה שאולה והבנים חשבו שהיא של אביהם ושחטוה ואכלו את הבשר, באיזה אופן ישלמו במחיר מוזל, ואיזה חלק בפרה ישלמו במחיר מלא בכל מקרה.

סעיף ד - חשבו שהיא של אביהם, וטבחוה ואכלוה, משלמים דמי בשר בזול, שהוא שני שלישים, והעור ישלמו כולו. ואם הניח להם נכסים וטבחוה, משלמים דמיה מנכסיו. (ע״פ בבא קמא קי״ב ורש״י ד״ה בזול)

---

[288] הלכות שלוחין ושותפין פרק ה הלכה יא

[289] ס״ק ו׳

[290] ס״ק ד׳

[291] לא מצאתי ובפרידמן הפנו לפרק המקבל סימן ש״צ ראה שם דעת המהר״ם ומהר״ם רונרנבורק .

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון

הרחבה בסוגיית הניח להן אביהן פרה שאולה

כתובות ל״ד:, בבא קמא קי״ב. - אמר רבא: הניח להן אביהן פרה שאולה - משתמשין בה כל ימי שאלתה, מתה - אין חייבין באונסה.

[סוגיה דומה בא נראה שיש היתר שימוש במה ששאל קרובו ללא חיוב באונסין]

בבא מציעא צ״ו - בעי רמי בר חמא בעל בנכסי אשתו שואל הוי או שוכר הוי? - **אמר רבא:** לפום חורפא שבשתא...אלא, כי קא מיבעיא לרמי בר חמא כגון דאגרא איהי פרה מעלמא, והדר נסבה. **...אמר רבא:** בעל לא שואל הוי ולא שוכר הוי, אלא לוקח הוי.

הרחבה בדעת הרמב״ם (והאשכול[292])

רמב״ם[293] - ואפילו מת השואל הרי היורשין משתמשין בשאלה עד סוף הזמן, ודין הוא הלוקח קונה הגוף קנין עולם בדמים שנתן ומקבל מתנה קנה הגוף קנין עולם ולא נתן כלום והשוכר קנה הגוף לפירותיו עד זמן קצוב בדמים שנתן והשואל קנה הגוף לפירותיו עד זמן קצוב ולא נתן כלום, כשם שהנותן כמוכר שאינו יכול לחזור בו לעולם כך המשאיל כמשכיר שאינו יכול לחזור בתוך הזמן, הניח להם אביהם פרה שאולה [לא כתוב שהשתמשו] ומתה אין חייבין באונסיה.

מגיד משנה - ובפ״ב אעורר על הכרעת רבינו.

רמב״ם[294] - לפיכך אם היתה דבר השאלה בהמה ומתה הבעל פטור אף על פי שהוא משתמש בה כל ימי שאלתה אפילו פשע מפני שהוא כלוקח והאשה חייבת לשלם כשיהיה לה ממון, ואם הודיעה את בעלה שהיא שאולה ה״ז נכנס תחתיה

השגת ראב״ד - אשה ששאלה וכו׳ עד נכנס תחתיה. א״א והוא שקיבל אותה על עצמו בשאלה.

מגיד משנה - ואינו דומה ליורשין שאמרנו למעלה שאפילו נשתמשו בה אין חייבים באונסין וכפי דעת הרשב״א ז״ל דהתם ירושה שהיא ממילא ויכולין לומר זכות אב אנו יורשין להשתמש בה שלא בקבלת חיוב האונסין ואפשר ג״כ שרבינו חלוק על הדין הנזכר למעלה אלא שהיה לו לבאר שם.

אבן האזל[295] - יש לומר דבאמת הרמב״ם מבואר שפיר מסדר דבריו בהלכה זו, דבגמ׳ איתא הניח להם אביהם פרה שאולה משתמשין בה כל ימי שאלתה, מתה אין חייבין באונסיה, ומלשון הגמ׳ משמע דאפי׳ אם נשתמשו בה ומתה אין חייבין, אבל הרמב״ם הא כתב דין זה בפני עצמו שהיורשין יכולין להשתמש בדבר השאול עד סוף הזמן ולא כתב ע״ז דין מתה אין חייבין באונסיה, ואח״כ כתב הניח להם אביהם פרה שאולה ומתה אין חייבין באונסיה, ובזה שפיר יש לפרש שהוא כל זמן שלא נשתמשו בה ... וא״כ אדרבא יש להוכיח מזה שסדר הרמב״ם דין הגמ׳ לשני דינים דמפרש בד׳ הגמ׳ מתה אין חייבין באונסיה דלא קאי על משתמשין בה כל ימי שאלתה.

...וצ״ל שהראב״ד שהביא אח״כ הוא הרב אב״ד וזה מתאים עם ד׳ המאירי שהרב אב״ד היה מנרבונה והמאירי בב״ק ריש הגוזל ומאכיל הובא בש״מ כתב ג״כ שגדולי קדמונינו שבנרבונה פירשו דוקא בלא נשתמשו בה, וא״כ שפיר יש לפרש שיטת הרמב״ם דוקא בלא נשתמשו בה וא״צ לחלק מיורשין לבעל וכמו שבארנו.

מאירי - וכתבו בה **גדולי המפרשים** אפילו נשתמשו בה שלא מכח שאלה והם באים בתשמישה אלא מכח ירושה **ומכל מקום גדולי קדמונינו שבנרבונה פירשוה** במתה קודם שנשתמשו בה שמשנשתמשו בה נעשו הם עצמם שואלין וחייבין באונסיה.

תוספות - יורשים - דינם כשומרי שכר. בעל בנכסי אשתו - שומר חינם וחייב בפשיעה.

---

[292] רבי אברהם בן יצחק (ראב״י) חותנו של הראב״ד בעל ההשגות ומכונה הרב אב״ד ולעיתים ראב״ד (הראב״ד השני)

[293] הלכות שאלה ופקדון פרק א׳ הלכה ה׳

[294] הלכות שאלה ופקדון פרק ב׳ הלכה י״א

[295] הלכות שאלה ופקדון פרק א׳ הלכה ה׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמב״ן ר״ן - תמהו על חילוק התוספות, דין בעל בנכסי אשתו ודין היורשים שווה שהשואל עצמו חייב באחריות אף לאונסים אך לקרובים יש היתר השתמשות. [וכתבו שכן כתב הרמב״ם].

הרחבה בביאור דעת הרמב״ם אימתי השתעבדו נכסי שומר

הרמב״ם פסק שאף במתה כדרכה משלמים מנכסי אביהם ובכל אופן פסק כרב פפא.

שאלה פרק א הלכה ה - ואם הניח להם אביהם נכסים ומתה או שטבחוה משלמין את דמיה מנכסיו.

גניבה פרק ג׳ הלכה ד׳ - היתה פרה שאולה אצלו וטבחה בשבת דרך גניבה פטור אף מן הכפל שהרי איסור שבת ואיסור גניבה באין כאחת ואם אין גניבה אין טביחה ואין מכירה.

כס״מ - לאו למימרא דמשעת שאלה לא איחייב באונסיה כלל דהא ודאי משעת שאלה איחייב בהו אלא היינו לומר שחיוב זה תלוי ועומד הוא שמא לא תיאנס ואם תיאנס יתחייב נמצא כשטבחהו אז נתחייב בפועל [ולכן יש בו קים ליה בדרביה מינה] ואותו חיוב בכח התחיל משעת שאלה.

ש״ך - חלק על **הכס״מ** הרמב״ם מחייב קרן משעת שאלה אך כפל פטור.

קצות - יפה הקשה **הש״ך** על **הכס״מ (והלח״מ)**, אם החיוב הוא כמו תנאי ועיקר החיוב הוא בשעת משיכה אין זה משנה שקיום התנאי נעשה יחד עם איסור שבת החיוב חל למפרע[296]

ותירץ על פי השטמ״ק (וכן נראה דעת הבאר יצחק[297] שהפנה אליו הפת״ש) שחיובו על הטביחה אינו מטעם שהוא שואל מטעם שהוא גנב, וביאר **הבאר יצחק** ששומר משתעבד להוסיף בחיובו על מה שאדם רגיל פטור בו, ׳אבל במזיק ממש כמו בטבחה דאף אם לא היה שומר גם כן היה חייב אם כן כיון דלא צריך לקבל חיוב זה על עצמו לא נכלל בהאחריות שקיבל עליו, ולכן במתה פסק הרמב״ם שפיר דמשתעבד ממשיכה, משום דכיון דקבל האחריות עליו וסתם הוי כמעכשיו כנ״ל לכן משתעבד ממשיכה, אבל טבחה דהזיק בידים ולא נכלל זה בקבלת האחריות אינו מתחייב רק מעת שהזיק ואינו משתעבד רק מעת פשיעה ואונסין׳.

רע״א[298] - ומה״ט נ״ל ליישב פסקא דהרמב״ם דפסק לדר״פ ובההיא דסמוך פסק כמאן דמתני ארישא והוי סתירה דהא אמרינן מאן דמתני ארישא ופליגא דר״פ, והה״מ כ׳ דהרמב״ם היה לו גירסא אחרת ולענ״ד דהרמב״ם גריס בהיפוך דבל״ק אמרי׳ והיינו דר״פ והיינו דמה דאמרינן שאילה חייב במזונותיה קמ״ל היינו דקמ״ל דאף דמשעת שאילה חייב באונסין מ״מ פטור מד׳ וה׳ כיון דליכא חיוב **קרן דגנבה** אבל לא דקמ״ל דאינו חייב באונסין דא״כ הו״ל למנקט הדין בעלמא דאינו חייב באונסין מעידן שאלה ואין לו שייכות לדין ד׳ וה׳, אלא ודאי דפירושו דקמ״ל דמ״מ מקרי אם אין גנבה כיון **דחיוב קרן דגנבה** ליכא, ולזה אמרי׳ בל״ק היינו דר״פ אבל ללישנא בתרא דאינו חייב משעת משיכה ע״כ דפליגי דר״פ דמדברי ר״פ מוכח דס״ל דבאמת חייב משעת שאלה אלא דפטור מד׳ וה׳ וכנ״ל ונכון בעזה״י.

ביאור לביאורו (ונראה שדבריו דומים לדברי הנתיבות) - היסוד הוא שהניח **השיטמ״ק** שחיוב הטביחה הוא מצד הגניבה אלא שאין לחדש כדברי **הקצות והבאר יצחק** שכתבו ששומר לא השתעבד מדין שומר על מקרה שיזיק הוא ויגנוב הוא[299], אלא יש לו חיוב נכסים גמור משעת שאלה ובנוסף מתחייב כגנב (ונתיבות כתב שנפק״מ נבילה) אלא שחיוב הקנס תלוי בכך שיהיה קרן של גניבה ואם אין קרן של גניבה אין כפל וטביחה אבל קרן של חיוב ׳צדדי׳ של שומר, שהתנה שאם ימות משלם משעת משיכה אינה מועילה, להיחשב קרן של קנס כפל של גניבה.

---

[296] לענ״ד יש לדון בדבר, זמן החיוב הוא משעת משיכה אולם סיבת החיוב הוא משעת הטביחה, וכדי לחייבו בית דין דנים על סיבת החיוב, וקים ליה בדרבה מינה אומר שאין לדון בצד הממוני של איסור כרת.

[297] שו״ת באר יצחק חלק חושן משפט סימן ג׳ לרבי יצחק אלחנן ספקטור זצ״ל מחבר הספר ׳נחל יצחק׳

[298] מסכת כתובות דף ל״ד עמוד ב׳

[299] ושמא יש לדחות את הוכחת הבאר יצחק ששם מדובר על שטרות שאין בהם דיני שומרים רגילים וכל חיובו מכח דבריו ורק על מה שהתחייב בפירוש התחייב.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שמ״ב - אין השואל רשאי להשאיל

מקורות

בבא מציעא כ״ט: (כאן שנה רבי אין השואל רשאי להשאיל, ואין השוכר רשאי להשכיר).

בבא מציעא ל״ה: (שהמשאיל ללא רשות אינו מתחייב בכך, רק בשל חוסר נאמנות בשבועה (כרבא))

ראשונים ופסיקת הלכה

שואל ספר תורה

בבא מציעא כ״ט: - השואל ספר תורה מחבירו הרי זה לא ישאילנו לאחר. מאי אריא ספר תורה? אפילו כל מילי נמי! דאמר רבי שמעון בן לקיש: כאן[300] שנה רבי אין השואל רשאי להשאיל, ואין השוכר רשאי להשכיר. - ספר תורה איצטריכא ליה, מהו דתימא: ניחא ליה לאיניש דתיעביד מצוה בממוניה - קא משמע לן.

שו״ע - אין השואל רשאי להשאיל, אפילו שאל ספר תורה, שעושה מצוה בשאלתו, אינו רשאי להשאיל לאחרים; ואם השאיל לאחרים, אפילו נתקלקל מחמת המלאכה ששאלו בשבילה, חייב, אלא אם כן יש לו ראיה שיכול ליפטר בה אילו היה בידו.

תשובת הר״ן שמשאיל ספר תורה דינו כשומר שכר (עיקר הדיון בסימן ע״ב סעיף ג׳)

שו״ת הר״ן[301] - אלא שאני רואה בכאן טעם אחר לפטור שמעון לפי שראובן כשהשאיל לו ספרו מצוה עבד וכדאמרינן בפרק אלו מציאות [ב״מ כ״ט:] מאי איריא ספר תורה אפילו כל מילי נמי, ואסיקנא ספר תורה איצטריכא ליה מהו דתימא ניחא ליה לאינש דליתעביד מצוה בממוניה קמ״ל, וכיון דמצוה קא עביד נמצא שאין כל הנאה של שואל שאף המשאיל נהנה משום פרוטה דר׳ יוסף הילכך כי היכי דהמלוה על המשכון קרינן ליה ש״ש משום דמצוה קא עביד.

הביאו הסמ״ע סימן ע״ב[302]

ש״ך - זהו ספיקא דדינא, לשיטתו שיש ספק האם פוסקים כרבה או כרב יוסף בפרוטה דרב יוסף.

תומים - נטה לכך שאין הלכה כר״ן, העיקר שפרוטה דרב יוסף הוא בשל השיטוח והניעור העתידי ולא בשל ההשאלה עצמה ובמשאיל שעושה מצוה לא שייך שיטוח וניעור **וראייתו משו״ע** בסימן שלנו. **וכן נראה דעת הגר״א[303]**

קצות - בסימן ע״ב כתב שגם לרבה יש לומר שדינו כשומר שכר משום מצוות לאו להינות ניתנו ובסימן שמ״ב הביא **תשובת מהר״ם** שפוסק שדינו כשואל וכתב ששמא פוסק כרבה לגבי אבידה.

נתיבות - העיקר **כתומים** שפרוטה דרב יוסף משום שיטוח וניעור ואף את הר״ן יש להעמיד שהמשאיל נטל משכון על השאלתו חפץ של מצוה. [כשיש מצוה עוברת של הצלה מדליקה או פיקוח נפש כתב שדינו כשומר שכר]. דחה את דברי הקצות שמצוות לאו להנות ניתנו שיכול ליטול עליה שכר וכן השואל יכול להשכיר לאחר לקרוא כאשר הוא עומד על גביו ויש להנאתו שווי ממוני.

רגיל להפקיד האם דינו כרגיל להשאיל שמותר להשאיל לו

ש״ך הסתפק ׳ומסתברא דפטור׳. **חכמת שלמה (קלוגר) -** אפילו לכתחילה מותר להשאילו.

[**לענ״ד** יש מקום ללמוד היתר זה בצורה מוגבלת דהיינו דווקא אם חפץ זה, אותו משאיל רגיל להשאילו אבל דבר שאין דרכו להשאילו יש לומר שלא נתרמה אלא לו והוא חושש על בלייתו ואסור להשאילו אף למי שרגיל להשאילו לו חפצים אחרים, בנוסף שואל חייב באונסים וצריך לומר כגון שהתנה שיהיה פטור מאונסין ודברי השו״ע הם ׳אלא אם כן יש לו ראיה שיכול ליפטר בה אילו היה בידו, כמו שנתבאר בסימן רצ״א סעיף כ״ו׳.].

---

[300] הכוונה למשנה בגיטין כ״ט. - ואם אמר לו טול לי הימנה חפץ פלוני - לא ישלחנו ביד אחר, שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר.

[301] שו״ת הר״ן סימן יח /במקור כתוב: סימנים יח - כ/ [התשובה נקראת סימן י״ט]

[302] ס״ק כ״א.

[303] ס״ק כ״ח.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אם הבעלים יכול להוציא מיד מי שהשאיל לו השואל ללא רשות המשאיל

רע״א - הסתפק, כתב שנראה להוכיח מדין הניח להם אביהם פרה שאולה שזה נקרא כמו בדיעבד שאין המשאיל יכול להוציא ממנו אך ׳דברי הרשב״א נפלאו ממני׳ וכתב שגם בן דודו דעתו כן.

דברי הרשב״א שרע״א מתייחס אליהם הם מה שהובא בבית יוסף **ופסקם רמ״א** : ׳כתב הרשב״א בתשובה...לא אמרו אין השוכר רשאי להשכיר ואין השואל רשאי להשאיל אלא במטלטלין שאין דרכן של בני אדם להשתכר ולהשאיל עמהם מפני שאפשר להבריחם ואינו רוצה שיהיו מטלטליו אצל אחרים.׳ וראייתו שאומרים כן אף בשאלה מהניח להם אביהם, **ודברים אלו מתאימים לשיטת הנתיבות** בסיכום סימן שמ״א שדין זה הוא ביתומים שהיה להם רשות להשתמש בהם בחיי אביהם כי כל המפקיד על דעת אשתו ובניו מפקיד (ואין לחשוש שיבריחו). **ואם כן לפי הנתיבות המשאיל יכול להוציא אף בדיעבד.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שמ״ג - דין השואל אחר כלות זמן השאלה

מקורות

בבא מציעא פ׃-פ״א. (אמר לו שואל שלח, ושלחה ומתה - חייב, וכן בשעה שמחזירה. אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא׃ לא שנו אלא שהחזירה בתוך ימי שאילתה, אבל לאחר ימי שאילתה - פטור.... מסתברא, פטור משואל וחייב כשומר שכר, הואיל ונהנה מהנה הוה).

שאלה ממבחנים

שואל או שוכר לזמן וכלתה הזמן של שמירתן והניחו מלהשתמש ונגנב או נאנס מה דינם?

שו״ע סעיף א׳ - השואל חפץ או כל דבר, לזמן, מיד כשיכלה הזמן חוזר הדבר השאול לרשות המשאיל להפטר השואל מאונסים, אפילו הוא עדיין בביתו. ומכל מקום חייב הוא בגניבה ואבידה כדין שומר שכר.

ערוך השלחן - וכשא״ל השואל טול את שלך אינו אלא שומר חנם כיון שכלה הזמן [הגר״א בסימן שד״מ ס״ק ז׳]

שו״ע סעיף ב׳ - שומר שכר לזמן, כיון שכלה זמנו כלתה שמירתו. ואפילו היא עדיין בביתו, אינו עליה אלא שומר חנם.

הקצות הביא שדעת הריטב״א שלגבי פקדון צריך לומר למפקיד טול את שלך ואין די בכלות הזמן.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שמ״ד - טען שמתה מחמת מלאכה או רוצה לשלם או לישבע

מקורות

בבא מציעא פ״ג. (איסי בן יהודה אומר: אין ראה שבעת ה׳ תהיה בין שניהם, הא יש רואה - יביא ראיה ויפטר.)
בבא מציעא ל״ד. (אמר ליה רב זביד, הכי אמר אביי: שואל עד שישלם. מאי טעמא - הואיל וכל הנאה שלו, בדיבורא לא מקני ליה כפילא. תניא כוותיה דרב זביד...)
בבא מציעא צ״ז.-צ״ח: (והלכתא כרב כהנא ורב אסי, דמהדר ליה תבריה וממליא ליה דמי מנא; השואל את הפרה, שאלה חצי יום ושכרה חצי יום, שאלה היום ושכרה למחר...)
בבא קמא י״א. (פחת נבילה...לא, דכ״ע דניזק).

ראשונים ופסיקת הלכה

אותם מעות מלוה שאתה חייב לי יהיו בידך למחצית שכר

מרדכי[304] **-** מעשה בראובן שהלוה י׳ ליטרין לשמעון לזמן קצוב ואחר הזמן אומר ראובן לשמעון אותם י׳ ליטרין שאתה חייב לי יהא לך למחצית שכר ובכך נתעסק שמעון בהם ושוב נאנסו:

נראה דשמעון חייב באונסין כאשר בתחלה כי אין המעשה נשתנה בחליפות דברים וראיה מפורש פרק החובל האומר קרע כסותי ושבר כדי חייב ורמינהו עלה לשמור ולא לקרוע ואמר רבא לא קשיא הא דאתא לידיה בתורת שמירה וכו׳ אלמא היכא דאתא לידיה בתורת שמירה ואף על גב דהדר ביה ואמר ליה לקרוע לאו כלום הוא ובתורת שמירה קאי הכי נמי בתורת **מלוה** קאי ולא משתנה לעסקא **ועוד** דאמרי׳ פרק הפועלים מתנה ש״ח להיות פטור משבועה ושואל להיות פטור מלשלם כו׳ ופריך בגמ׳ ואמאי מתנה על מה שכתוב בתורה הוא ומסיק לעולם ר״מ הוא ושאני הכא דמעיקרא לא שיעבד נפשיה משמע הא שיעבד נפשיה לא מצי מתנה [דר״מ: בדברים בעלמא] **הביאו דר״מ וסמ״ע.**

בדר״מ בגרסה שלפנינו כתב כיון שמתחילה בתורת **שמירה** אתא לידיה. וכן **בקצות אך לא בנתיבות.**

קצות - דווקא שלא פירש בבירור אך אם היה אומר בפירוש שאם יאנסו יהיה פטור היה מועיל לו.

נתיבות - מחילה לא מועילה בשואל כי החפץ נחשב כקנוי לו ואם יקרה לחפץ אונס הרי כאילו שלו נאנס ומתוך כך מגיע החיוב ולכן האמירה שאם יקרה משהו יהיה פטור היא אסמכתא לעומת זאת **לרמ״א** בשומר חינם שזהו שעבוד לשמור שמירה מעולה וכדומה יכול לפטרו מיד במחילתו.

נראה לומר[305] בפשטות על פי גרסת המרדכי ׳בתורת מלוה קאי׳ שודאי מעות מלוה לא יכולות להפוך לפקדון בלי גורם נוסף שיזכה את המעות למלוה. צריך שהמעות יעברו לבעלות המלוה ורק לאחר מכן ישוב ויפקיד אותם בתורת פקדון. סתם מעות מִלוה שייכים ללווה ואינו יכול לזכותם למלוה. מה שפרעון בעל כורחו חשוב פרעון הוא מטעם ששעבודו של הלוה הוא להמציא מעות למלוה, אבל אין זה אומר שקודם שזכה בהם המלוה בהגבהה או באחד מדרכי הקניין הם של המלוה. [ולגבי ׳אם יאבדו מעות הללו שהם שלך הריני פוטר אותך מן החוב׳ זה ודאי אסמכתא].

חיוב שמירה על שברי החפץ השאול

נ״י[306] **-** והסכימו האחרונים ז״ל **לדעת הרמב״ן ז״ל** שאם אמר לו שואל למשאיל טול שברים שלך או הטפל בנבלה שלך ונאנסו לאחר מכן שנאבדו לגמרי הוי כאילו נאנסו ברשות משאיל ואין השואל חייב כלום אלא מדמי מה שהזיקו מתחלה דכל זה בכלל פחת נבלה אף על פי שנאבדו למשאיל לגמרי דהיינו נאנסו.

ריטב״א[307] **-** והוא הדין שאם נאנסו לאחר שבירה שנאנסו לבעלים דכיון שנשברו כלתה שאלתם ואין השואל עליהם אלא שומר שכר.

---

[304] מרדכי מסכת בבא קמא פרק החובל רמז ק׳.
[305] ראה בהערות הדמיטרובסקי שהאריכו בזה.
[306] מסכת בבא מציעא דף נ״ה עמוד ב׳ מדפי הרי״ף.
[307] מסכת בבא מציעא דף צ״ו עמוד ב׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ר״ן - ואיכא דנפקי נמי מפלוגתייהו דרב ורב אסי דלרב דאמר זיל שלים דמי נרגא מעלי בתחלה אומר לו ב״ד שישלם דמי כולה נרגא מיהו אם אמר לי׳ שואל דלשקול שברים דידי׳ בשווי׳ אית להו למשקלינהו דכל מילי אקרי ממון ואפי׳ סובין ומ״מ ב״ד דמים הם מחייבין אותו ולמ״ד אין שמין אין ב״ד אומר לו אלא שישלם דמים לתשלומין של שברים ונ״מ שאם אמר לי׳ שואל למשאיל טול שברים שלך ונאנסו לאחר מכאן לרב נאנסו לשואל ולר׳ כהנא נאנסו למשאיל.

רמ״א - נגנבו השברים או נאבדו [(ואפילו נאנסו)] השואל חייב, אלא אם כן אמר למשאיל: טול את שלך (**נ״י** פרק השואל **ובב״י** ס״ס זה)

סמ״ע - בגרסת **רמ״א** שלפנינו משמע שמיד שנשבר הכלי ואינו ראוי לשאלתו הוא שומר שכר, [ואם אמר לו טול את שלך הוא שומר חינם] אולם **בנ״י** משמע שגם שנשבר הוא חייב כשואל ואמר לו טול את שלך נהפך לשומר שכר ולכן יש להוסיף בדברי רמ״א ׳ואפילו נאנסו׳.

קצות - העיקר שמעת שנשבר החפץ ואינו ראוי למלאכה הוא שומר שכר עליו ואם אמר לו טול את שלך פטור אפילו מפשיעה. **ובנ״י** צריך לפרש נאנסו לאו דווקא אלא אפילו נגנבו.

נתיבות - הסכים ל**סמ״ע** שאף שנשבר הוא שואל על החפץ ולא כלה חיוב שמירתו בשבירה אולם אם אמר לו טול את שלך שבזה **הנ״י** לא דיבר, הרי הוא כשומר חינם.

הגר״א - האמת בנ״י כסמ״ע אולם **העיקר להלכה כרמ״א** שאחר שנשבר כלתה שמירתו וכפי שרואים שאפילו במשאיל חפץ בטובו כיון שנשבר אסור לתקנו וכלתה שאילתו וכאשר שכלתה שאלה נפסק בסימן שמ״ג שהוא שומר שכר, ובאמר טול את שלך הרי הוא שומר חינם כדין אומן שאמר טול את שלך [**הקצות** סבר שהתוספות חילק ביניהם **ולענ״ד** נראה **כגר״א** שאין לחלק[308]].

גלגול שבועה ומתוך שאינו יכול להשבע משלם (עיקרו בחושן ב׳ סימן ע״ה)

שאלות ממבחנים

1. השואל כלי ונשבר, והוקרו השברים, ועתה שוים כשווי כלי שלם כפי שעת השאלה, אלא שעתה בגלל שהוקרו אין המשאיל יכול לקנות בדמי הנזק כלי שלם, כיצד ישלם המזיק בכה״ג? **סעיף ב, סמ״ע סק״ו ועי׳ בקצות ונתיבות רצ״א סק״א ובמחנה אפרים נזק״מ סימן א, ואו״ש שכירות ג, ג**

בסימן שלנו נפסק ששמים כמה היו השברים שווים בעת השבירה ונותן שברים למשאיל והיתר משלם השואל אולם הנידון של השאלה הוא היתר ממה, ממה שהחפץ היה שווה בשעת השאלה או בשעת האונס.

וראה בסיכום סימן רצ״א ׳יוקרא וזולא׳ שלהלכה כל השומרים משלמים כשעת פשיעה. (קצות סימן רצ״א - הרב המגיד כתב כל השומרין משלמין כשעת הפשיעה וכן כתב בש״ך בפשיטות... (הנתיבות והקצות נחלקו בטעם עיין בסיכום שם)).

ולכן הדין הוא ששמין כמה היו השברים שווים בשעת השבירה וכמה דמי חפץ שלם בדמי השבירה ונותן לו השברים ומשלם לו את ההפרש בין דמי שברים לדמי החפץ כפי שעת השבירה.

סימן שמ״ה - דין שאל פרה ושכר אחרת

מקורות

בבא מציעא צ״ז.-צ״ח: (שכר אחת ושאל אחת ומתה...)

[308] תוספות מסכת בבא מציעא דף מט עמוד א׳ ד״ה אלא - והא דאמר בפרק האומנין (לקמן דף פ:) טול שלך והבא מעות שומר חנם היינו משום דמעיקרא היה שומר שכר וכשא״ל טול שלך לא לסלק עצמו לגמרי משמירה קאמר אלא שלא יהיה שומר שכר. ולכן נראה שאף במקרה זה שאחר שנשבר הכלי כלתה השמירה והוא שומר שכר אמירתו טול שלך היא לסלק עצמו ׳שלא יהיה שומר שכר׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שמ״ו - דין פטור שאלה בבעלים עם כל דיניו, ובעל בנכסי אשתו

מקורות

פרשת משפטים שמות פרק כ״ב

(יג) וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ מֵת **בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ** שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃

(יד) **אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ** לֹא יְשַׁלֵּם אִם שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס

בבא מציעא צ״ד.-צ״ז. (צ״ד.- השואל את הפרה ושאל בעליה עמה; צ״ד׃- פרה במשיכה ובעלים באמירה; צ״ה.- פשיעה בבעלים; צ״ה׃- היה עמו בשעת שאילה אין צריך להיות עמו בשעת שבורה; צ״ו.- שאל פרה לרבעה או להראות בה או לעשות בה פחות משוה פרוטה, שואל משותפין, בעל בנכסי אשתו, אמר לשלוחו/עבדו צא והשאל עם פרתי; צ״ז.- אשקיין מיא, מקרי דרדקי, שתלא, טבחא, ואומנא, ספר מתא כולהון בעידן עבידתייהו כשאילה בבעלים, עזר להטעין ופיקוח שלא יפגע בפרה).

בבא מציעא צ״ח׃-צ״ט. (שלחה לו ביד בנו, שאלה בבעלים ושכרה שלא בבעלים..).

בבא מציעא פ׳׃-פ״א. (שמור לי ואשמור לך - שומר שכר. ואמאי? שמירה בבעלים היא!)

ראשונים ופסיקת הלכה

פועל שהסכים לעבוד ממתי נחשב שהוא ׳עמו׳ במלאכתו

בבא מציעא צ״ד: - פרה במשיכה ובעלים באמירה.

רש״י - משאמר לו הרי פרתי ואני נשאלין לך - הוי גופו שאול לו, ופרה אכתי מיחסרא משיכה.

ר״ן[309] - פירוש לאו למימרא דבעלים משתעבדי באמירה שלא יוכלו לחזור בהם כי היכי דמקניא פרה במשיכה דהא אעפ״י שהתחילו במלאכה יכולין לחזור בהן כדאיתא בפרק האומנין. אלא הכי קאמר ובעלים באמירה דאמירה דידהו כתחלת מלאכה היא ובאמירה בעלמא חשיב נשאל דכתיב שארית ישראל לא יעשו עולה וכל שקבל עליו לעשות מלאכתו בעליו עמו קרינן ביה [**וכן פסק הש״ך**].

כתב הראב״ד ז״ל[310] האי אמירה לאו אמירה בלחוד דהא בעינן התחלה במלאכה. או הליכה למלאכה אלא כיון שאמר לה השאילני פרתיך והשאל לי עמה כיון שהתחיל להתחיל ללכת עם פרתו אף על פי שעדיין לא יצא מביתו כבר התחיל בשאלתו. [אבל משיכה אינה קונה ברשות המשאיל]

בבא מציעא צ״ז. - אמר רבא: מקרי דרדקי, שתלא, טבחא, ואומנא, ספר מתא - כולהון בעידן עבידתייהו כשאילה בבעלים דמו.

רא״ש - וצ״ל דבעידן עבידתייהו לאו דוקא אלא בשעה שמזמנין ומנידין עצמן ללכת מיקרי עידן עבידתייהו היינו אמירה דלעיל. וכן פי׳ **הראב״ד** ז״ל **וכן פסק שו״ע**[311]**.**

לסיכום׃ **לרש״י ור״ן** משעת אמירה ממש. **לראב״ד ולר״ן** משעת הכנה לעבודה. **וכן פסק שו״ע.**

רמב״ם - מלמד תינוקות, והנוטע לבני המדינה, והמקיז להם את הדם, והסופר שלהן, כל אחד מאלו וכיוצא בהן ביום שהוא יושב בו לעסוק במלאכתן אם השאיל או השכיר לאחד מאלו שהוא עוסק במלאכתם ה״ז שמירה בבעלים.

משנה למלך - מדקדוק דברי רבינו ז״ל משמע דביום שמחוייב לעשות המלאכה נקרא שמירה בבעלים אף על פי שעדיין לא נתעסק במלאכתם.

השו״ע הבין שיש מחלוקת בין הרמב״ם לשאר הראשונים׃ ...יום שהוא יושב בו לעשות במלאכתו, אם השאיל או השכיר לאחד מאלו שהוא עוסק במלאכתם הרי זה שמירה בבעלים, ואפילו פשע בה השומר פטור. אבל הוא ששאל

---

[309] חידושי הר״ן מסכת בבא מציעא דף צ״ד עמוד ב׳

[310] מובא בשיטה מקובצת ובחידושי הריטב״א (מיוחס לו) מסכת בבא מציעא דף צ״ד עמוד ב׳

[311] סעיף ג׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

או שכר מהם, חייב, שאינם שאולים לו. ויש אומרים שבזמן הראוי למלאכה, אף על פי שאינם עסוקים בה, לפי שאינו רשאי להשמט מהמלאכה ההיא בכל עת שצריכים לו, הוי לגבייהו שאלה בבעלים.
כלומר מהיש חולקים מתבאר שהשו״ע הבין ברמב״ם שדווקא שעסוקים במלאכת העיר.
נתיבות - הבין שלרמב״ם דווקא עוסק ממש במלאכת השואל, ויש חולקים אף אם עוסק במלאכת האחר כיון שיש בזה ׳טובה לכולם שנעשה פנוי מעסקיו שיהיה יכול לעסוק במלאכת השואל׳.

עשה משאיל מלאכה מעצמו

מרדכי - לא נחשב שאלה בבעלים.
טור - נחשב שאלה בבעלים. **וכן פסק שו״ע. (רמ״א -** ודלא כיש חולקין בזה).

האומר לשלוחו או עבדו ׳צא והשאל עם פרתי׳

בבא מציעא צ״ו. - אמר ליה רבינא לרב אשי: האומר לשלוחו צא והשאל לי עם פרתי, מהו? בעליו ממש בעינא - וליכא, או דלמא: שלוחו של אדם כמותו, ואיכא?
אמר ליה רב עיליש לרבא: האומר לעבדו צא והשאל עם פרתי, מהו? תיבעי למאן דאמר שלוחו של אדם כמותו, תיבעי למאן דאמר שלוחו של אדם אינו כמותו. תיבעי למאן דאמר שלוחו של אדם כמותו - הני מילי שליח דבר מצוה הוא, אבל עבד דלאו בר מצוה - לא, או דלמא: אפילו למאן דאמר אין שלוחו של אדם כמותו - הני מילי שליח, אבל עבד - יד עבד כיד רבו דמיא? - אמר ליה: מסתברא, יד עבד כיד רבו דמיא.
תוספות הרא״ש - שליח פלוגתא דר׳ יאשיה ור׳ יונתן. תימה היכי מדמי הך שליחות דהפרה יותר משאר שליחות של תורה דבהנהו ודאי לא פליג ר׳ יאשיה, **וי״ל** משום דהכא כפל הכתוב ׳בעליו עמו׳ ו׳אין בעליו עמו׳ והכא נמי כתיב ׳אשה יקימנו ואשה יפרנו׳, **אי נמי** לשון אישות ולשון בעליו משמע קפידא דדוקא אשה בעינן ודוקא בעליו בעינן. (וכן נראה ברמב״ם וכאי נמי[312])
רמב״ם - האומר לשלוחו צא והשאל עם פרתי אינה שאילה בבעלים שנא׳ אם בעליו עמו לא ישלם הבעלים עצמן לא שליח, אמר לעבדו הכנעני צא והשאל עם פרתי ה״ז שאילה בבעלים שיד העבד כיד רבו, נשאל העבד עמה שלא מדעת רבו אינה שאילה בבעלים.

פסיקה בשליח

רמב״ם ורי״ף - אינו נחשב בעליו עמו. **ב״י -** ׳וכיון ששניהם מסכימים כאחד **הכי נקטינן**׳.
רמ״ה - נחשב שמירה בבעלים, להלכה בכל התורה ׳שלוחו של אדם כמותו׳ בין בממון בין במצוה.
רא״ש - דחה ראיית ריי״ף, **בדר״מ** כתב שסבר כרמ״ה **בהגהות דר״מ** חלק וסבר שלא הכריע ועל כן השמיטו **הטור.**
שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** ויש חולקין ואומרים כרמ״ה.
ש״ך - הכרעת הרמ״א, היא מספק שלא מוציאים ממון אך אם תפס לא מוציאים ממנו **וכן עיקר.**

באיזה מקרה נחשב שעבודת עבד/ השליח כעבודת המשאיל

בבא מציעא צ״ח:-צ״ט. - משנה. השואל את הפרה ושלחה לו ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו, או ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו של שואל, ומתה - פטור. אמר לו השואל: שלחה לי ביד בני, ביד עבדי, ביד שלוחי, או ביד בנך, ביד עבדך, ביד שלוחך...חייב... **גמרא.** ביד עבדו חייב? יד עבד כיד רבו! - אמר שמואל: בעבד עברי, דלא קני ליה גופיה.
רש״י - ביד - והרי לא יצאת מרשות משאיל, דיד עבד כיד רבו דמיא, והרי הוא כאילו הוליכה לו הוא.

[312] רב יאשיה ור׳ יונתן לא חולקים שבכל התורה שלוחו של אדם כמותו וכן נפסק בכל מקום, השאלה האם בלשון הכתוב שיש חזרה או הדגשה של מילת שמציינת בעלות האם במקרה זה התורה הקפידה שדווקא הוא ולא שלוחו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוספות[313] **-** האַ דאמרינן יד עבד כיד רבו היינו שנשאל הרב עצמו עם הפרה ושלח עבדו במקומו וכיון שבמקום בעלים לא חשיב כבהמה אבל הכא ששואל את עבדו הוה ליה כשואל שתי פרות דעבדו כבהמתו דמי.

רי״ף להגר״א[314] **-** ועוד ראיה לדברי הרי״ף ממש״ש צ״ט א׳ יד עבד כו׳ ומשני בעבד עברי ואם איתא עדיין שאלה בבעלים וכן בשלוחו ואפשר שזה קושית הגמ׳ משום שאלה בבעלים **דלא כפרש״י**[315]**.**

ראב״ד[316] **-** והצרפתי שהקשה על משנה זו ואמר כשיאמר לבנו או לשלוחו הילך פרה לפלוני אף על פי שאמר לו השואל שלח למה יהיה חייב במיתתה אפילו אם הגיע לרשות השואל והלא שאלה בבעלים היא שהרי אמר לשלוחו השאל עם פרתי להוליכה לו ש״מ אמר לשלוחו צא והשאל עם פרתי שאלה שלא בבעלים היא ותיפשוט מיהא. והיא קושיא של הבל כי המזכה לחברו על יד בנו או שלוחו אינו אומר לו היה במקומי אבל אומר לו היה במקום פלוני וזכה לו בחרץ זה והאומר לשלוחו השאל עם פרתי השואל עצמו מושך ממנו בעצמו מן המשאיל שיעזור לו במלאכתו ואמר לו אני לא אוכל לעזור לך אבל שלוחי יעזור לך במקומי נמצא כשאמר לשלוחו השאל עם פרתי לעזרו היה במקומי אמר לו וזאת היתה שאילתינו אם יהיה השליח במקום המשאיל לפטרו כאילו הוא עצמו נשאל לו וזה אינו דומה למשנתי׳

ר׳ אשר מלוניל[317] **- צא והשאל עם פרתי מהו.** איכא דבעי, אמאי לא אוכח הא ממתניתין דתנן השואל את הפרה ושלחה לו המשאיל ביד בנו או ביד עבדו או ביד שלוחו של משאיל וכי אמר לו השואל שלח חייב אמאי הא שאלה בבעלים היא. שהרי אמר לשלוחו צא והשאל עם פרתי להוליכה לו, שמע מינה דלאו שאלה בבעלים היא. ותפשוט מהא. הרב ר׳ אברהם בר׳ דוד ז״ל. והא לא קשיא, דהא במתניתין מיירי דשליח לא אזיל בשליחותיה דמשאיל כלל. אלא איכא למימר דדילמא משאיל מזכה ליה לשואל על ידם והם זוכים בשבילו. אי נמי אפילו בלא על ידי זיכוי משכחת לה שהמשאיל אמר לשליח ״תרצה להיות שלוחו של שואל״ והוא קיבל [עליו] להוליך פרה זו לשואל, מיד כשבאה לידו הוי שלוחו של שואל, ויצא מרשות המשאיל. כי הוא מוליך מדעתו וברצונו. **ושלוחו של שואל [הוא] ולא של משאיל.** [אבל מכל מקום בעבד כנעני לא היתה יציאת מרשות המשאיל]

פסיקה בעבד

תוספות וראב״ד - דווקא שהעבד עושה מלאכה במקום אדונו אחרת נחשב כשואל שתי פרות.

רמב״ם רי״ף וטור - לא חילקו, ודברי הרמב״ם בנשאל עבד שלא מדעת משמע שלא כתוספות.

[ייתכן לתלות זאת אף במחלוקת בעשה משאיל מלאכה מעצמו וראב״ד כמרדכי]

שו״ע - אם אמר לעבדו הכנעני: צא והשאל עם פרתי, הרי זה שאלה בבעלים, שיד העבד כיד רבו. **רמ״א:** נשאל לו העבד בלא דעת רבו, לא מקרי שאלה בבעלים **(רמב״ם)**.

לח״מ, הגר״א ורע״א - הרמב״ם חלק על התוספות ושו״ע ורמ״א פסקו כמותו.

נתיבות - אין לומר שהרמב״ם חולק על התוספות אלא שיש לבאר שנשאל לו העבד בלא דעת רבו היינו שעשה מעצמו מלאכה שרבו התחייב לעשות.

שאל פרה לרבעה או להראות בה או לעשות בה פחות משוה פרוטה

בבא מציעא צ״ו. - בעי רמי בר חמא: שאלה לרבעה מהו? כדשיילי אינשי בעינן - ולהכי לא שיילי אינשי, או דלמא: טעמא מאי - משום הנאה, והאי נמי הא איתי ליה הנאה? שאלה ליראות בה מהו? ממונא בעינן - והאיכא, או דלמא ממונא דאיתי ליה הנאה מיניה בעינן, וליכא? שאלה לעשות בה פחות מפרוטה מהו? ממונא בעינן - ואיכא, או דלמא

---

[313] בבא מציעא דף צ״ט עמוד א׳

[314] ס״ק י׳ בליקוט

[315] והתירוץ הכישה במקל והיא תבוא לרב מתרץ שיסוד החיוב אינו בשל השאלה אלא מדין ערב ראה בריטב״א ולכן בשעת משיכה לא היה בעליו עמו והשעת ההכשה אין החיוב מגדר שאלה שיפטר אליה מדין בעליו עמו כדין שלא לרבעה. וכן מפורש בר״ן שבשיטמ״ק

[316] חידושי הריטב״א (מיוחס לו) מסכת בבא מציעא דף צח עמוד ב

[317] ר׳ אשר מלוניל (בשיטת הקדמונים) מסכת בבא מציעא דף צ״ו עמוד א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

כל פחות מפרוטה לא כלום היא? שאל שתי פרות לעשות בהן פרוטה, מהו? מי אמרינן: זיל בתר שואל ומשאיל - ואיכא, או דלמא: זיל בתר פרות, וכל חדא וחדא ליכא ממונא?

רש״י - מהו - מחייב באונסיה או לא.

ריטב״א - שאלה לרבעה מהו. פירוש כל הני בעיי קמייתא עד שאל מן השותפין לענין חיוב אונסין הן וכדפירש״י דדילמא בכל הני לא חייב רחמנא לשואל באונסין ואין דינו אלא כשומר שכר בעלמא.

רא״ש רמ״ה - אם יש לשואל הנאה שווה פרוטה (אף שזה מכמה פרות) חייב כשומר שכר[318].

רמב״ם[319] - השואל את הבהמה **בבעלים** לרבעה או להראות בה או לעשות בה פחות משוה פרוטה או ששאל שתי פרות לעשות בהן שוה פרוטה הרי כל אלו **ספק שאלה בבעלים**.

ביאור שיטת הרמב״ם בשאלה לרבעה או להראות בה יבואר בחלק **ה**עיון

תורת חיים ומחנ״א - לרמב״ם הספק רק בשאלה בבעלים אבל בשואל רגיל חייב באונסים.

לח״מ וחידושי הרי״ם - לרמב״ם בלא בעלים פטור כל עוד לא נשתמש אבל השתמש מתחייב.

שו״ע - שאל פרה לרבעה או ליראות או לעשות בה פחות משוה פרוטה, או ששאל שתי פרות לעשות בהן שוה פרוטה, [עד כאן לשון זהה לטור] הרי זה ספק, ואין מוציאין מידו.

סמ״ע - ׳המחבר סתם בדבריו [הרי זה ספק] כדי לפרש בו איזה פירוש שנרצה׳.

באר הגולה ותורת חיים - שו״ע פסק כרש״י. (וכן נראה **בש״ך**).

ש״ך - הביא דברי הרא״ש וכתב ׳משמע מכאן שאין שומר שכר חייב בגנבה ואבדה אא״כ שכרו שווה פרוטה׳.

שאל משותפים ונשאל לו אחד מהם

בבא מציעא צ״ו. - שאל משותפין, ונשאל לו אחד מהן, מהו? כולו בעליו בעינן והא ליכא, או דלמא: מההוא פלגא דידיה מיהא מיפטר?

ב״י - ׳ועיין במה שכתב **נ״י** על דברי הרמב״ם בזה׳.

נ״י - אמר המחבר כתב **הרמב״ם** ז״ל פרק שני מהל׳ שאלה אם מתה אינו משלם ואם תפסו הבעלים אין מוציאין מידם הרי שהרב ז״ל לא כתב אם מתה אינו משלם אלא פלגא כמו שמשמע מהלכה זו **וגם הרי״ף** ז״ל כתב סתם וצריך עיון שנראה שדעתם ז״ל שאינו משלם כלום דיהבינן ליה דין שואל בבעלים בכוליה מספק ומלישנא דגמרא דאמר בפשיטות והא ליכא לא משמע הכי...

מהרש״א[320] - והוי כחידוש כו׳ עכ״ל ובהכי ניחא אמאי לא מבעיא ליה בהיפך כולו ׳אין בעליו עמו׳ וליכא או דלמא מההיא פלגא דידיה מיהא מיחייב[321] **מיהו מדברי הרי״ף** שסתם בהך איבעיא לפטור בכולו דספק ממונא להקל למחזיק כמ״ש הנ״י נראה לומר שהוא מפרש דבהיפך נמי קמבעיא ליה לפטור בכולה וחדא מתרתי אבעיות נקט ותו לא מידי **הפנה אליו האור יקרות[322].**

שו״ע - שאל משני שותפים ונשאל לו אחד מהם, וכן השותפים ששאלו ונשאל לאחד מהם, הרי זה ספק אם היא שאלה בבעלים אם לאו, לפיכך אם מתה אינו משלם, ואם תפסו הבעלים אין מוציאין מידם.

פרישה/סמ״ע - חצי של השותף השני חייב לשלם. **קצות -** ולא מתחלקים בו אלא הכל לשותף שני.

גר״א - משמע אף כולה וכ״מ בדברי הרי״ף ורא״ש שסתמו אבל לפי גירסא שלנו בגמרא דוקא אפלגא וענ״י שם.

---

[318] אך אם לא פטור ולא כפשט רש״י וריטב״א, שכל השאלה היא רק על חיוב אונסין.

[319] הלכות שאלה ופקדון פרק ב׳ הלכה ט׳

[320] חידושי הלכות מסכת בבא מציעא דף צ״ו עמוד א׳ ד״ה תוס׳ בד״ה ונשאל

[321] ראה במקורות נאמר: בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ שָׁלֵם יְשַׁלֵּם. ונאמר אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם וראה בדף צ״ה:-צ״ו. שיש לדרוש מרישא ויש לדרוש מסיפא. רק שתוספות תירץ שכיון שהפטור הוא חידוש יש לצמצמו ולא להרחיבו.

[322] רבי מאיר יצחקי היה אב״ד ור״מ בעיר קושטא.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

כששואל פשע

טור - וכתב הרמב״ם ז״ל הנך בעיין לא איפשיטו ולא מפקינן מספק ואם פשע בהן השומר הרי זה משלם **ואיני מבין** מה חילוק יש בין פשיעה לאונס כיון דקיימא לן פשיעה בבעלים פטור.

מ״מ - אף על פי שפשיעה בבעלים פטורה, ובדין זה הדבר ספק אם הוא בבעלים אם לא, דעתו ז״ל שהפושע הוא כמזיק כמ״ש בביאור פ״ב מהלכות שכירות וכיון שהוא כמזיק ואין שם ראייה ברורה לפטרו חייב לשלם [צ.י.ק: כדין איני יודע אם נפטרתי[323]]. וכבר כתבתי שחלקו עליו.

שו״ע - ואם פשע בה, יש מחייבים ויש פוטרים.

הגר״א - ודעת הרמב״ם הואיל והן שני ספיקות לחיוב[324] **דלא כמ״מ** והביאו **באר הגולה** שכתב וכיון שהוא כמזיק ואין כו׳ דאם כן כל פשיעה בבעלים יחייב [צ.י.ק: שדין זה לא הוכרע בדף צ״ה ואין הכוונה כל ספק[325] פשיעה].

שאלה בעלים ואחר כך שכר שלא בבעלים וכן להיפך

בבא מציעא צ״ח: - בעי רבי אבא בר ממל: שאלה בבעלים, שכרה שלא בבעלים, מהו? מי אמרינן: שאילה לחודה קיימא, ושכירות לחודה קיימא. או דלמא: שכירות בשאלה מישך שייכי, דהא מיחייב בגניבה ואבידה? **אם תמצא לומר** שכירה בשאלה מישך שייכי,

שכרה בבעלים שאלה שלא בבעלים, מהו? שאלה בשכירות - ודאי לא שייכא, או דלמא כיון דשייכא במקצת - כמאן דשייכא בכולה דמי? **אם תמצא לומר** [**לרש״י** יש לגרוס: לא, אך **לתוספות ורא״ש** אין לגרוס: לא] אמרינן כיון דשייכא במקצת כמאן דשייכא בכולה דמי?

שאלה בבעלים ושכרה שלא בבעלים, וחזר ושאלה, מהו? הדר אתיא לה שאלה לדוכתה, או דלמא אפסיקא לה שכירות ביני וביני?

שכרה בבעלים ושאלה, וחזר ושכרה, מהו? מי אמרינן: אתיא לה שכירות לדוכתה, או דלמא אפסיקא לה שאלה ביני וביני? - **תיקו.**

רא״ש - לדעת **הגאונים** [**ולרמב״ם** צ.י.ק] כל מקום שכתוב ׳אם תמצא לומר׳ כן ההלכה.

ב״י - הרמב״ם לא גרס בבעיא השניה ׳אם תמצא לומר׳ ולכן פסק שגם היא ספק בבעלים.

שו״ע - כרמב״ם שאל ואחר כך שכר נחשב בבעלים כל השאר ספק **רמ״א -** וי״א כרא״ש.

בעל ואשתו

כששואלים זה מזה

בבא מציעא צ״ו - בעי רמי בר חמא בעל בנכסי אשתו...מה נפשך, אי שואל הוי - שאלה בבעלים היא, אי שוכר הוי - שכירות בבעלים היא.

רמב״ם[326] - האשה ששברה כלים בעת שעושה מלאכותיה בתוך ביתה פטורה, ואין זה מן הדין אלא תקנה, שאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם אלא נמצאת נזהרת ונמנעת מרוב המלאכות ונמצאת קטטה ביניהם.

---

[323] כבר לגבי שעבוד נכסים התבאר בסימן שמ״א שיש חילוק לרוב הראשונים שבפשיעה הנכסים משתעבדים משעת פשיעה קודם שקרה הנזק בפועל (הניח להם פרה שאולה וטבחוה) והחילוק הוא שדין פושע כמזיק התחדש מ׳על כל דבר פשע׳ שאם שומר לא שמר כראוי הוא נחשב כמזיק ולרמב״ם גם בשמירה בבעלים שומר צריך לשמור כראוי כמבואר להדיא ברמב״ם הלכות שכירות פרק א׳ הלכה ד׳: ׳...והוא שלא ימעט שמירתו, כיצד ימעט שמירתו כגון שהיה מופקד אצלו בשכר והפקידו אצל אותו השני בחנם או שהיה שאול אצלו והפקידו אצל אותו השני בשכר הואיל ומיעט שמירתו פושע הוא ומשלם, **אף על פי ששאל או ששכר בבעלים** הרי הוא הוציא הדבר השמור מידו ליד שומר אחר׳. כלומר גם בבעלים אסור לפשוע וחייב שמור מגניבה ואבידה ונחשב כמזיק אם לא עושה כן. לשיעור של הגאון הרב אריאב עוזר שליט״א בנושא (דף מקורות מופיע בתיאור הסרטון): https://youtu.be/3wxqvftU10Q?si=I9LMYD_d5NFe2Upo

[324] הספק השני הוא האם פטור שמירה בבעלים הוא גם בפשיעה שזו מחלוקת רב אחא ורבינא בדף צ״ה.

[325] במהדורה הראשונה כתבתי שנ״ל שהכונה כל ספק שמירה ואינו כן, אלא כל שמירה בבעלים לדברי המ״מ נכון לחייב בפשיעה כיון שפטור פשיעה בבעלים הוא איני יודע אם נפטרתי שהרי אין הכרעה ברורה בין רב אחא ורבינא ולכן העיר הגר״א שלרמב״ם דוקא בכל הספיקות של שמירה בבעלים פושע חייב, מדין שיש שני ספקות לחייבו וזו ההלכה הראשונה שהביא בה שהיא ספק וכן רק בה כתב שתפיסה מועילה.

[326] הלכות אישות פרק כ״א הלכה ט׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ראב״ד - לא מן השם הוא זה אלא מפני שהיא שמירה בבעלים שהוא שכור לה בכל שעה.

נ״י - כרמב״ם, איש נחשב עם אשתו רק שמתעסק בצרכיה וכמוכח בירושלמי (שפטורה רק מתקנה) והסכימו האחרונים עם הרמב״ם אבל האשה לעולם נחשב במלאכת הבעל שהיא תדיר במלאכתו.

כשהבעל משתמש בנכסים ששאלה אשתו

בבא מציעא צ״ו: - כי קא מיבעיא לרמי בר חמא כגון דאגרא איהי פרה מעלמא, והדר נסבה... **אמר רבא:** בעל לא שואל הוי ולא שוכר הוי, אלא לוקח הוי.

תוספות - ומיהו נראה לר״י דשומר חנם הוי וחייב בפשיעה.

רא״ש וטור - הביאו את ר״י, יוגבי בעל בנכסי אשתו לא נפקא מינה מידי דפשיעה בבעלים פטור׳.

רמ״א לפי מרדכי - בדברים שאינם של האשה (שכור/שאול) אין הבעל נחשב שומר חינם בבעלים. **ש״ך והגר״א -** העיקר **כרמ״א** בזה [**הגר״א** יודברי הרא״ש וטור צע״ג].

לשון רמב״ם[327] ושו״ע - הבעל כלוקח ממנה ואינו לא ש״ש ולא שואל, לפיכך אם היתה דבר השאלה בהמה ומתה הבעל פטור אף על פי שהוא משתמש בה כל ימי שאלתה אפילו פשע מפני שהוא כלוקח והאשה חייבת לשלם כשיהיה לה ממון, ואם הודיעה את בעלה שהיא שאולה ה״ז נכנס תחתיה.

ש״ך והגר״א - כדעת הרמב״ם שבעל כלוקח ומתוך כך פטור מפשיעה סברו גם **רמב״ן, רשב״א, ר״ן [הגר״א - ורוב הפוסקים].**

ראב״ד ורמ״א - והוא שקיבל אותה על עצמו בשאלה.

ש״ך בביאור רמ״א ורא״ש - בעל אינו נחשב שומר כלפי המשכיר או השוכר אבל כלפי אשתו ששמנה נחשב לוקח הרי שדין לוקח כשומר חינם ואצל אשתו הוא בבעלים. **אולם העיקר שלא כרא״ש** שהבעל שומר חינם של המשכיר וכן דעת **ר״י ונ״י ואגודה והגה״מ.**

לוקח פרה לשלושים יום

רמב״ן - דינו כשומר שכר.

תלמיד הרשב״א[328] - הלוקח פרה לשלשים יום יש מגדולי המפרשים כתבו שדינו כשומר חנם ואינו חייב אלא בפשיעה. ויש מגדולי האחרונים שכתב שדינו כשוכר וחייב בגנבה ואבדה. **ונראין דבריו**, שאינו אלא כשוכרה לשלשים יום.

מיוחס לריטב״א - ולא נהיר אלא נראה בודאי דלוקח בהמה לשלשים יום חייב הלוקח להחזירה אחר ל׳ יום בכל עניין אפילו נאנסה משום דתנאה הוא ואם לא יחזיר אין המקח כלום וחייב להחזיר לו בהמתו

ר״י בתוספות, ורא״ש -דינו כשומר חינם. **וכן פסק שו״ע.**

קצות - תמה על **השו״ע** שהרי **ברמב״ם** משמע שהוא פטור אף בפשיעה. לשיטתו יש לתלות את המחלוקת **רמב״ם ראב״ד** לגבי היתר השחתת קרקע במכר לזמן[329] **לרמב״ם** פטור מפשיעה. **ולראב״ד** חייב בשמירה.

החזון איש ואבן האזל חלקו ואמרו שהרמב״ם אמר את דבריו רק בקרקע.

---

[327] הלכות שאלה ופקדון פרק ב׳ הלכה י״א

[328] (בשיטת הקדמונים) מסכת בבא מציעא דף צ״ו עמוד ב׳

[329] **רמב״ם הלכות מכירה פרק כ״ג הלכה ו׳ -** ומה הפרש יש בין המוכר קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה לפירותיה, שהקונה לפירות אינו יכול לשנות צורת הקרקע ולא יבנה ולא יהרוס, אבל הקונה לזמן קצוב הוא בונה והורס ועושה בכל זמנו הקצוב כמו שעושה הקונה קניין עולם לעולם.

השגת הראב״ד - א״א איני מוצא מוכר לזמן קצוב שיבנה ושיהרוס אלא באומר נכסי לך ואחריך לפלוני ודבר זה אינו מיושב עלי במכר שאם אמר נכסי מכורין לך במאה דינרין ואחריך לפלוני בעשרים דינרין שנאמר בזה אין לשני אלא מה ששייר ראשון ויפסיד השני מה שנתן לו בדמים, ואפשר שיהיה כן כי לפי הספק נתן השני דמים. עוד אפשר מוכר שדהו לששים שנה או לחמשים שנה או לארבעים שנה שיעשה בו כל חפצו כל ימי המכר מפני שהוא כמוכר בזמן היובל, עכ״ל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עוד הוסיף **הקצות** לתרץ קושיית הב״ח [שכתב בדומה למיוחס לריטב״א] ששיטת רא״ש שבהתנה על מנת להחזיר חייב באונסין, שחלוק הוא תנאי שכל שלא קיימו גזל, אבל קניין לזמן ממילא חוזר.

ש״ך (והגר״א) - והיאך סתם לקמן סי״ח כהמחבר דלוקח בהמה לל׳ יום הוי ש״ח והלא בתוספות מבואר דלמדו כן מדברי ר״י דס״ל בשאלה ונישאת הוי שומר חינם וצריך לומר דס״ל למור״ם דגם הרמב״ם מודה בזה ולא קאמר הרמב״ם אלא בבעל בנכסי אשתו דהוי לוקח גמור כל ימיה דאשה וגם דהא כשתמות הרי הם שלו לגמרי למפרע אם כן הוי כלוקח גמור מה שאין כן בלוקח לל׳ יום.

שאלות ממבחנים

1. א. נוטע של העיר והשאיל או השכיר, האם נקרא שאלה בבעלים? **סעיף י״ב**

ראה פועל שהסכים לעבוד ממתי נחשב שהוא ׳עמו׳ במלאכתו בבא מציעא צ״ז. ובביאור המחלוקת בשו״ע

ב. מה הדין האידנא בפועל של העירייה?

ג. שליח ציבור לקהל, האם נחשב שאילה בבעלים? **סעיף י״ג ברמ״א**

הגה: וכן הדין בשליח צבור עם קהל שלו, דאם הקהל אינן יכולין להשמט ממנו הם כשאולין לו; ואם הוא אינו יכול להשמט מהן, הוא נשאל להן (בית יוסף בשם הרשב״ץ).

2. מה הדין באשה ששאלה פרה ואח״כ נישאת ופשע בה הבעל? **סעיף י״ז**

ראה כשהבעל משתמש בנכסים ששאלה אשתו.

עיון

ביאור שיטת הרמב״ם בשאלה לרבעה או להראות בה

רמב״ם[330] - השואל את הבהמה **בבעלים** לרבעה או להראות בה או לעשות בה פחות משוה פרוטה או ששאל שתי פרות לעשות בהן שוה פרוטה הרי כל אלו **ספק שאלה בבעלים**.

תורת חיים - וי״ל דשלא בבעלים אף על גב דהנך לאו שאלה מעליא נינהו מכל מקום פשיטא ליה דמחייב כיון דכל הנאה שלו הוה אבל למיפטר בבעלים דחידוש הוא איכא למימר דאין לך בו אלא חדושו ולא פטר רחמנא אלא בשאלה מעליא דמסתמא קרא בשאלה מעליא איירי **ובשלחן ערוך סימן שמ״ו** כתב שאל פרה לרבעה או ליראות בה כו׳ הרי זה ספק ואין מוציאין מידו מדלא כתב שאל פרה לרבעה בבעלים כו׳ **משמע דס״ל כפירש״י ז״ל אבל פירוש הרמב״ם נראה עיקר** ואם כן השואל דבר להראות בו או לעשות בו פחות משוה פרוטה חייב באונסין אם אין בעליו עמו.

לחם משנה - ואולי י״ל דמיבעיא ליה היכא דשאלה להראות ונראה בה או לרבעה ורבעה דעשה המלאכה אשר שאל בה ולהכי בעי אי הוי שאלה בההיא שעתא דשאלה הוא פטור משום דהוי שאלה בבעלים ואי לא הוי שאלה לא הוי שאלה בבעלים דאותה שעה לאו שעת שאלה היא ומ״מ חייב משום שנשתמש בה וכי היכי דאמרינן במפקיד מעות אצל חבירו דהיכא דנשתמש חייב באונסין אף על גב דלא שאלן לכך ה״נ חייב [הספק הוא שהיתה משיכה בבעלים ושימוש שלא בבעלים].

[330] הלכות שאלה ופקדון פרק ב׳ הלכה ט׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מחנה אפרים[331] **-** ולדעת הרמב״ם ז״ל דס״ל דבעיין לא הוי אלא לענין שאלה בבעלים אבל לענין אונסין ה״ז חייב, ולע״ד נראה כן וראיה מהתוספתא שהביאו התוס׳ בפרק הרבית והטור בי״ד וז״ל המשכיר מעות לשולחני להתראות בהם נגנבו או נאבדו חייב נאנסו פטור מפני שהוא נושא שכר.[332]

חידושי הרי״מ[333] **-** ולמ״ש י״ל כיון דלאו כדשיילי אינשי היינו שהוא באיסור ושייך דמימלך, לא נעשה שואל במשיכה, ואף שהיה עמו בשעת שאלה לא אח״כ לא הוי בבעלים דהחיוב בשעת הרביעה.

נראה לבאר שיש שני דרכים בהבנת הרמב״ם:

א. דין <u>בעליו עמו</u> הוא חידוש ולכן דווקא בו נאמר שהתחדש בשאלה רגילה.

ב. דין <u>קניין</u> החפץ לפרותיו[334] במשיכה שתקנו חכמים בשומרים, הוא דווקא שיש ממשות של קניין גוף, אך כאשר אין זה גוף לפרותיו כי אין הזה שווי או שיש איסור במכר זה או שאין זה פירות הרגילים של אותו גוף בזה לא חל הקניין (או שלא צקנו בזה) ורק התשמיש מחייב אותו באחריות ולכן אם רק בשעת משיכה היה עמו לא נפטר בכך.[335]

ונראה לבאר על פי זה את שאר הראשונים בשני דרכים[336]**:**

א. דין <u>חיוב אונסים</u> שאינו נמנע על ידי שמירה מעולה הוא חידוש ולכן רק בו נאמר שהתחדש בשאלה רגילה (אבל גניבה ואבידה אם היה יושב ומשמרו לא היה קורה, בזה חייב לרש״י). כן נראה דעת **הריטב״א והמגיד משנה (ומביאו באר הגולה).**

ב. דין <u>קניין</u> החפץ לפרותיו[337] במשיכה שתקנו חכמים בשומרים, הוא דווקא שיש ממשות של קניין גוף, אך כאשר אין זה גוף לפרותיו כי אין הזה שווי או שיש איסור במכר זה או שאין זה פירות הרגילים של אותו גוף בזה לא חל הקניין (או שלא תקנו בזה) וגבי קניין תשמיש:

1. או שחלקו וסברו שהתשמיש לא מחייב אותו באחריות[338].

2. או שמדובר שנאנסה קודם לתשמיש.

---

[331] הלכות שאלה ופקדון סימן ג׳

[332] יש לדחות שדווקא בדבר שאין רגילות בדבר שהוא חריג אז אינה שאלה רגילה אבל בחנווני דרך בכך.

[333] מסכת בבא מציעא דף צ״ו עמוד א׳

[334] כמפורש ברמב״ם הלכות שאלה ופקדון פרק א׳ הלכה ה׳ ׳והשואל קנה הגוף לפירותיו׳.

[335] נראה לבאר יותר על פי הספק אם שואל שלא מדעת שואל הוי או גזלן, ולהלכה נפסק שהוא גזלן, אולם לאפשרות שאינו גזלן ודאי שלא עשה בכך קניין הגוף לפירות וודאי שהבעלים יכולים להוציא ממנו אלא שהשימוש אף הוא מחייב באחריות וכדברי הנתיבות בספסל, וכאן ודאי שאינו גזלן שהרי הבעלים הסכימו לו רק שאין ממשות בגוף לפירות, וגם אין כאן כלי שלם שהוא חשוב שדעת הרמב״ם שנזקקים אליו בפחות משווה פרוטה שהרי עיקר החפץ בבעלות בעלים.

[336] הביאור שהשואל לא התכוון לשעבד את עצמו לענ״ד קשה, השואל לעולם לא רוצה לשעבד עצמו והמשאיל לעולם לא ירצה להוציא הפרות מתחת ידו בחינם ללא חיוב אחריות מלא ואין זה משנה לו אם זה לרבעה או לחרישה.

[337] כמפורש ברמב״ם הלכות שאלה ופקדון פרק א׳ הלכה ה׳ ׳והשואל קנה הגוף לפירותיו׳.

[338] ברמב״ם נראה יותר לומר שסבר שתשמיש מחייב שכן הוא שיטתו במקח וממכר ראה מחלוקת בסימן קצ״ב סעיפים ח׳ - י״א ובסיכום שם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שמ״ז - דין הזיק שור של שואל לשל משאיל או איפכא

מקורות

בבא קמא י״ג:-י״ד. (אמר מר: כשהזיק חב המזיק - להביא שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר. היכי דמי? אילימא דאזקיה תורא דמשאיל לתורא דשואל, לימא ליה: אילו אזיק בעלמא בעית לשלומי את, השתא דאזקיה לתורא דידך בעינא לשלומי? אלא דאזקיה תורא דשואל לתורא דמשאיל, לימא ליה: אילו איתזק מעלמא בעית לשלומי כוליה תורא, השתא דאזקיה תורא דידך, פלגא ניזקא הוא דמשלמת לי? לעולם, דאזקיה תורא דמשאיל לתורא דשואל, והכא במאי עסקינן - שקבל עליו שמירת גופו ולא קיבל עליו שמירת נזקיו).

ראשונים ופסיקת הלכה

שו״ע - שאל פרה בסתם, והזיק שורו של שואל לשורו של משאיל - אפילו אם הוא תם, משלם נזק שלם, שאפילו אם הוזק משור דעלמא צריך לשלם, דמסתמא צריך לשומרו שלא יזיק ושלא יוזק.

ואם קבל עליו שמירתו שלא יזיק, אבל לא שלא יוזק, והזיק (שורו) של שואל - תם משלם חצי נזק, ומועד נזק שלם.

ואי אזקיה תורא דמשאיל לתורא דשואל, והשאלה היתה בסתם - בין תם בין מועד פטור.

ואי אזיק לתורא דעלמא, - שואל בעי לשלומי, שעליו מוטל לשומרו שלא יזיק.

ואם קבל עליו לשומרו שלא יוזק אבל לא שלא יזיק, והזיק לשורו של שואל - משלם לו המשאיל, תם חצי נזק, ומועד נזק שלם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות גניבה

צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים הלכות גניבה

סימן שמ״ח - איסור גניבה ומי נקרא גנב ומאיזה שעה מתחייב 179
סימן שמ״ט - דין אשה ועבד וקטן שגנבו 186
סימן ש״נ - דין הגונב חלבו של חבירו ואכלו 189
סימן שנ״א - דין הגונב כיס בשבת 191
סימן שנ״ב - דיו טוען טענת גנב בפקדון 193
סימן שנ״ג - נשתנה הגניבה ביד הגנב או שנתיאשו בעליה ממנה 194
סימן שנ״ד - השביחה הגניבה ביד הגנב 199
סימן שנ״ה - גנב שהחזיר הגניבה שלא מדעת הבעלים 204
סימן שנ״ו - אסור לקנות שום דבר מהגנב, והקונה מגנב מפורסם או אינו מפורסם 207
סימן שנ״ז - המכיר כליו וספריו ויצא לו שם גניבה בעיר 211
סימן שנ״ח - דברים האסורים לקנות מהרועים ומשומרי פירות ומבעלי אומנות 215

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שמ״ח - איסור גניבה ומי נקרא גנב ומאיזה שעה מתחייב

מקורות

שמות פרק כ״א, ל״ז - פרק כ״ב, ג׳

(לז) כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃

(א) אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃

(ב) אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃

(ג) אִם הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד חֲמוֹר עַד שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ ס

ויקרא פרק י״ט פסוק י״א׃ לֹא תִגְנֹבוּ וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ. (לא תגנב שבדברות מדבר על גונב נפשות).

תרגום המיוחס ליונתן - **עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תֶהֱוֹון גַּנָּבִין** וְלָא תְכַפְּרוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֵינַשׁ בְּחַבְרֵיהּ׃

בבא מציעא ס״א׃ (לא תגנבו דכתב רחמנא למה ליז לכדתניא׃ לא תגנב - על מנת למיקט, לא תגנב על מנת לשלם תשלומי כפל).

בבא קמא ע״ט (הצורך במשיכה בגניבה, גנב עושה בסתר וגזלן בגלוי).

סנהדרין נ״ז, נ״ט. (גוי חייב בגזל אף בפחות משווה פרוטה וישראל חייב רק מפרוטה).

בבא קמא קי״ג (גזל הגוי אסור, טעותו מותר).

בבא מציעא י׳׃ (קניין חצר בגוי, והתניא׃ בידו - אין לי אלא ידו, גגו חצירו וקרפיפו מנין? תלמוד לומר המצא תמצא [בידו הגנבה] - מכל מקום.)

ראשונים ופסיקת הלכה

איסור לגנוב פחות מפרוטה

סנהדרין נ״ט. - ליכא מידעם דלישראל שרי ולנכרי אסור. - ולאז והרי יפת תואר! - התם משום דלאו בני כיבוש נינהו. - והרי פחות משוה פרוטה! - התם משום דלאו בני מחילה נינהו.

רש״י - משום דלאו בני מחילה נינהו - שאף ישראל נצטוו על הגזל, אלא שפחות משוה פרוטה אינו נחשב גזל בעיניהם, שעוברין על מדתן שרחמנין הן ומוחלין על דבר קל, אבל בני נח אכזרים הם.

רש״י[339] - צערא בשעתא מי לית ליה [גוי מישראל בפחות משוה פרוטה] - הלכך גזל הוא, אלא שאין בית דין ישראל נזקקין להשיבו, דבתר הכי מחיל ליה, <u>ובישראל בישראל נמי אסור, ומעבר לא עבר דכתיב (ויקרא יט) לא תגזול (שם ה) והשיב את הגזילה אמידי דהשבון קרי גזל ואידך לא</u>, אבל בנכרי דלאו בר השבון הוא - שכל דינו למיתה, לא נפיק פחות משוה פרוטה מכלל פרוטה, ואפילו מישראל - דמחיל ליה בתר הכי.

רמ״ה - ויש לפרש דכותים לאו בני מחילה נינהו אשתכח דפחות משוה פרוטה לגבייהו ממונא הוי ואסיר להו למשקליה.

מ״מ, ב״י וסמ״ע - אסור כדין חצי שיעור. (ע״פ הרמ״ה נפרש ששיעור ממון אצל ישראל הוא פרוטה).

מחנה אפרים[340] - כל שגזל פחות משוה פרוטה אף שלא ידעו הבעלים או שידעו ולא מחלו מ״מ אינו חייב להחזיר דלא חייבו רחמנא להשיב אלא דבר דמיקרי ממון ופחות משוה פרוטה לאו ממון מיקרי.

יד המלך[341] - דין חצי שיעור נאמר באיסורים כגון באיסור אכילה. הסברה מחייבת שיהיה שיעור שפחות ממנו אין זה אכילה, אך לא נאמר לענין ממון שהסברה מחייב שהאיסור בכלשהו, רק שמכח שפחות מפרוטה אצל ישראל יש מחילה, זה נחשב כאילו גזל וקיים את ההשבה.

היוצא מכל זה <u>שטעם</u> לחיוב גזלה מפרוטה ואילך הוא מחילה אבל אין זה <u>גדר</u> הדין ומחילה אינה מעכבת.

---

[339] מסכת סנהדרין דף נ״ז עמוד א׳

[340] הלכות גזילה סימן א׳ הבאתי את סיכומו של בנו׃ ׳אמר יאודה ראיתי אחרי רואי מה שהעתיק אדוני אבי הרב הגדול זלה״ה והנראה מדבריו הוא דס״ל...׳

[341] יד המלך (לנדא) הלכות גניבה פרק א הלכה ב

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

איסור לגנוב אפילו דרך שחוק ואפילו כדי לשלם את הכפל

ויקרא פרק י״ט, י״א - לֹא תִגְנֹבוּ וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ׃

תרגום המיוחס ליונתן - עַמִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תֶהֱווֹן גַנָבִין וְלָא תְכַפְּרוּן וְלָא תְשַׁקְרוּן אֱינַשׁ בְּחַבְרֵיהּ׃

בבא מציעא ס״א: - לא תגנבו דכתב רחמנא למה ליז לכדתניא׃ לא תגנב - על מנת למיקט, לא תגנב על מנת לשלם תשלומי כפל.

רמב״ם ושו״ע - אסור לגנוב אפילו דרך שחוק, ואפילו על מנת להחזיר או כדי לשלם תשלומי כפל או כדי לצערו, הכל אסור, כדי שלא ירגיל עצמו בכך[342].

קצות - ונסתפקתי בגונב על מנת למיקט אם הו״ל דין גנב ממש להתחייב באונסין, או נימא כיון דבדעתו להשיבו ואינו עושה אלא על מנת לצערו לשעה, נהי דאיסורא עביד אבל אין בו דין גנב להתחייב באונסין.

והנה מדברי **שיטה מקובצת**... נראה דגוזל על מנת לשלם אינו חייב באונסין... ואכתי צ״ע.

[ראה גדר האיסור בתרגום ירושלמי. **המיוחס לריטב״א**[343] כתב שנראה שאיסור על מנת למיקט גם בגזל אולם **במנחת חינוך ורבנו בחיי**[344] **וברמב״ם** נראה שהאיסור דווקא בגניבה שהאיסור הוא על עצם המעשה המתועב ואף ללא תלות בתוצאה, ואף גונב ממון עצמו דרך גניבה **בן בג בג** אסר ובזה מתבאר ספקו של **הקצות**. **רמ״ה** כתב שאיסור זה הוא דווקא על עם ישראל ומדויק כן בתרגום אבל גוי אין לו חלוקה בין גזל לגניבה וכל איסורו הוא מחמת גזל[345] ונראה מזה שאף בישראל אינו חייב באחריותו שאין בזה תוצאה של חסרון חבירו].

גניבת הגוי (לקוח מסימן שנ״ט לגבי גזל הגוי)

[הנידון לגבי גניבת הגוי וגזל הגוי שווה למעשה וכן לגבי חיוב השבה ייתכן לחלק לגבי המקור לאיסור מהתורה]

מקור האיסור

תוספתא מסכת בבא קמא (ליברמן) פרק י׳ - הגוזל את הגוי חייב להחזיר לגוי, חמור גזל הגוי מגזל ישראל הגוזל את הגוי ונשבע ומת חייב להחזיר מפני חילול השם.

בבא קמא קי״ג - תניא׃ **אמר ר׳ שמעון,** דבר זה **דרש ר״ע** כשבא מזפירין׃ מנין לגזל כנעני שהוא אסור ת״ל׃ אחרי נמכר גאולה תהיה לו, שלא ימשכנו ויצא, יכול יגלום עליו? ת״ל׃ וחשב עם קונהו, ידקדק עם קונהו...

אמר רב הונא: מנין לגזל הכנעני שהוא אסור? שנאמר׃ ואכלת את כל העמים אשר ה׳ אלהיך נותן לך, בזמן שהן מסורים בידך, ולא בזמן שאינם מסורין בידך.

[שני המקורות לא אומרים שהמקור לאיסור הוא לאו של ׳לא תגזל׳ אולם מאידך ניתן לומר שהפסוקים מלמדים על הלאו של ׳לא תגזל׳ שהוא כולל אף את הגוי, או שמלמדים שהתורה מקפידה על חסרון הגוי].

רמב״ם - ואסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזלו או לעשקו, ואם גזלו או עשקו יחזיר.

כס״מ - יש לתמוה על זה שכתב שאסור לעשקו דהא קרא לא תעשוק את רעך כתיב דמשמע לאפוקי עובד כוכבים וע״ק דאמרי׳ בפרק הגוזל ומאכיל (דף קי״ג׃) דהפקעת הלואתו מותר ועושק היינו הפקעת הלואתו כמ״ש רבינו בסמוך אי זהו עושק וכו׳ כגון שהיה לו ביד חבירו הלואה או שכירות **וי״ל** שרבינו סובר כדפירש״י הפקעת הלואתו שאין גזל ממש שרי כי ליכא חלול השם כגון היכא דטען ליה ליורש נתתיו לאביך ומת דלא ידע העכו״ם בהדיא דקא משקר וגם התוס׳ כתבו שם אף על גב דטעות העכו״ם מותר אסור להטעות העכו״ם כשהוא יודע שגוזל ועושה עצמו

---

[342] מהנימוק ומהלשון קצת נראה שהרמב״ם הבין שדברי הגמרא הם אסמכתא ולא לימוד גמור.

[343] בבא מציעא ס״א עמוד ב׳

[344] רבינו בחיי ויקרא פרק י״ט פסוק י״א

[345] להרחבה בביאור גדר גניבה וחילוקו מאיסור גזל מצורף קישור לשיעור של הרה״ג אריאב עוזר בפתיחה לפרק מרובה׃ https://www.youtube.com/watch?v=0wJykxaTLbI דפי מקורות בתיאור הסרטון.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

כלא יודע. **ודייק רבינו** לכתוב אסור לגזלו או לעשקו ולא כתב שעובר עליו בל״ת לומר שאין איסור זה מן התורה. [האם רק על עושק כתב כן או דווקא על העושק?]

מחנה אפרים - שם כתב בכ״מ וי״ל שרבינו סובר כדפרש״י הפקעת הלואתו שאין גוזל ממש. נ״ב המרדכי בפ״ק דקידו׳ כתב דכי תבע ליה הלואתו הוי גזל אבל אי לא תבע ליה לא דלא מיקרי גזל אלא מיד ליד, ונראה דה״ה אם היה בידו של ישראל פקדון של גוי ושכחו ה״ז מותר ואין זה גזל, וכן מוכח מהתוס׳ בפ׳ אלו מציאות גבי נטלה ע״מ להחזירה אינו עובר אלא משום השב תשיבם.

שו״ע - אסור לגזול או לעשוק אפילו כל שהוא, בין מישראל בין מעובד כוכבים.

שו״ע סימן שמ״ח - כל הגונב אפילו שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו (ויקרא יט, יא) וחייב לשלם, אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של גוים, ואחד הגונב מגדול או מקטן.

ש״ך - משמע מכאן דאסור דאורייתא **וכ״כ מהרש״ל** פרק הגוזל דס״ל **להרמב״ם וטור וסמ״ג** שכתבו בלשון הזה דאסור מדאורייתא ע״ש וקשה מכאן על מה שכתב הרב בהג״ה באבן העזר ריש סימן כ״ח קדשה בגזל או בגניבת עכו״ם הוי מקודשת דהא אינה צריכה להחזיר רק משום קידוש השם עכ״ל.

נתיבות[346] **-** ולפענ״ד נראה ליישב דנהי דהגניבה הוא איסור דאורייתא מוחשב [ויקרא כ״ה נ׳] או מואכלת [דברים ז׳ ט״ז] כדאיתא בב״ק דף קי״ג:, מ״מ הא בישראל גופיה אילו לא הוה כתיב עשה דוהשיב את הגזילה [ויקרא ה׳ כ״ג] הוי אמרינן אף דעבר אלאו דלא תגנובו [שם י״ט י״א] מ״מ איסורא דעבד עבד ובהשבה אינו חייב, רק דבישראל רחמנא נתקיה לעשה דוהשיב את הגזילה, אבל בגוי נהי דקרא דוחשב לדרשה גמורה אתי, מ״מ היכן מצינו דחייביה רחמנא בהשבה לגוי, והשבה לגוי אינה אלא משום קידוש השם, וזהו שדקדק הרב בהג״ה באה״ע [סי׳ כ״ח סעיף א׳] דאין צריך להחזיר רק משום קידוש השם.

טעות הגוי

[הרחבת בדעת הרמב״ם בדין הפקעת הלוואת הגוי ראה **בסיכום סימן שס״ט**]

בבא קמא קי״ג: - אמר שמואל: טעותו מותרת; כי הא דשמואל זבן מכותי לקנא דדהבא במר דפרזלא בד׳ זוזי, ואבלע ליה חד זוזא. רב כהנא זבן מכותי מאה ועשרים חביתא במאה, ואבלע ליה חד זוזא, אמר ליה: חזי דעלך קא סמיכנא. רבינא זבן דיקלא הוא וכותי לצלחא, א״ל לשמעיה: קדם ואייתי מעיקרו, דכותי מניינא ידע.

חולין צ״ד. - דאמר שמואל: אסור לגנוב דעת הבריות, ואפילו דעתו של עובד כוכבים.

רמב״ם - אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם, ואחד עובד כוכבים ואחד ישראל שוים בדבר זה, היה יודע שיש בממכרו מום יודיעו ללוקח, ואפילו לגנוב דעת הבריות בדברים אסור[347].

טעות הגוי כאבידתו ומותרת והוא שטעה מעצמו אבל להטעותו אסור[348]. **הגה״מ -** וכן פירש **ר״ח וראבי״ה.**

טור - טעות עובד כוכבים, כגון להטעותו בחשבון או להפקיע הלואתו, מותר, ובלבד שלא יודע לו, דליכא חילול השם.

ובב״י לא הביא דעה חולקת. **בדר״מ -** הביא ש**המרדכי** כתב שאסור להטעותו.

רמ״א - סתם כטור ויש אומרים כמרדכי. [**ומהרש״ל** פסק **כרמב״ם ומרדכי**].

באר הגולה (על האיסור להטעות) - וכ״כ הרמב״ם ...וע״ל ר״ס רס״ו ושאם החזיר האבידה לעכו״ם לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח וכו׳ ע״כ וכן הדין בחזרת הטעות שטעה העכו״ם מעצמו **ואני כותב זאת לדורות** שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו העכו״ם ולא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון ולא הניחו אחריהם ברכה וכמו שכתב ב**ספר חסידים סימן תתרע״ד** רבים אשר קדשו ה׳ והחזירו טעיות העכו״ם בדבר חשוב גדלו והעשירו והצליחו והניחו יתרם לעולליהם.

---

[346] ביאורים סימן שמ״ח ס״ק א׳

[347] הלכות מכירה פרק י״ח הלכה א׳

[348] הלכות גזלה ואבדה פרק י״א הלכה ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

קנייני גזלה

הצורך במשיכה והיכן היא קונה

בבא קמא ע״ט. - מתני׳. גנב ברשות הבעלים וטבח ומכר חוץ מרשותם, או שגנב חוץ מרשותם וטבח ומכר ברשותם, או שגנב וטבח ומכר חוץ מרשותם - משלם תשלומי ארבעה וחמשה, אבל גנב וטבח ומכר ברשותם - פטור. היה מושכו ויוצא ומת ברשות הבעלים - פטור, הגביהו או הוציאו מרשות בעלים ומת - חייב.

תוספות - או שהוציאו מרשות בעלים כו׳ - בריש אלו נערות (כתובות דף לא: ושם) פליגי רב אחא ורבינא חד אמר שהוציאו לסמטא אבל לרה״ר לא קני ודייק מסיפא הוציאו דומיא דהגביהו דאתי לרשותיה ואידך אמר אפילו הוציאו לרה״ר קנה ודייק מרישא דמת ברשות בעלים פטור הא חוץ לרשות חייב אפי׳ הוציאוהו לרה״ר **ונראה דההוא פליג אאביי ורבא** דאמרי בהמוכר את הספינה (ב״ב דף פד:) משיכה קונה בסמטא אבל לא ברה״ר ואין נראה לחלק כלל בין קניית גנב שאין אלא להתחייב באונסין ולשאר קניות מדדרשינן לעיל (דף סה.) גבי גנב אין לי אלא ידו חצירו וקרפיפו מנין משמע דלא מחייב אלא במקום שראוי לקנות כי היכי דדרשינן גיטין (דף עז.) ונתן בידה **ונראה דהלכה כאביי ורבא** מדמייתי מילתייהו בהמוכר [את] הספינה (שם) משמע שהם עיקר ולא שייך כאן כל היכא דפליגי רב אחא ורבינא הלכה כרבינא לקולא.

רמב״ם - הגונב ברשות הבעלים הואיל והגניבה עדיין היא ברשותן פטור מן הכפל, וכן אם טבח ומכר שם ברשותן פטור, ואם הגביה הגניבה נתחייב משום גונב אף על פי שעדיין לא הוציאה מרשות הבעלים.

משנה למלך - ודוקא שמשך לסימטא או לרשות שניהם אבל משך לרה״ר אינו חייב דומיא דקנין שנתבאר בטח״מ סי׳ קצ״ז ס״ח **כן כתבו התוס׳** בפרק מרובה (דף ע״ט) ד״ה או. אך בפ׳ אלו נערות (דף ל״א) ד״ה וברשות כתבו **בשם ר״י** דלרבינא גנב מתחייב באונסין אפי׳ משכו לרה״ר אף דלקנין לא קני ואף דרב אחא פליג עליה אפשר דהלכתא כרבינא **אך מסתימת דברי הפוסקים** נראה דס״ל דחיוב הגנב אינו אלא במקום דמהני קנין, ועיין בתשובת מהרימ״ט.

אבן האזל - ונראה **דהרמב״ם והטור** הולכים בזה לשיטתם. **דהרמב״ם** דפוסק כרבינא דסובר דעיקר דין גנבה וגזלה הוא הוצאה מרשות הבעלים, ולכן היכי דכבר הוציאה הראשון אינו מתחייב השני בחיוב גנבה וגזלה ואף שהכניסה לרשות שלו משום דאין ההכנסה חיוב הגנבה והגזלה אלא ההוצאה. **אבל הרא״ש והטור** לשיטתם דפוסקים כרב אחא כמו שיבואר בפ״ג דדוקא בהכנסה לרשותו מתחייב הגנב, וכיון דעיקר הגנבה והגזלה הוא ההכנסה לרשותו, אם כן גם השני שגונב או גוזל ומכניס לרשותו שפיר מתחייב בדין גנב וגזלן.

לסיכום: לדעת הטור ורא״ש משיכה של גזלן צריכה להיות ראויה לקניין ואילו **ברמב״ם (וברמב״ן[349])** יש מדייקים שאפילו אינה ראויה לקניין כגון הרשות הרבים, כיון שהוציא מרשות התחייב באחריותה וכרבינא.

שו״ע - העתיק לשון הרמב״ם. **סמ״ע -** דווקא במקום שקונה משיכה.

רע״א - נראה מפשטות דברי המחבר לקמן סימן שנ״א ׳היה מגררו ויוצא לרה״ר וכו׳ ולא נקט כשצרף ידו למטה מג׳ כמו שכתב הטור והובא בסמ״ע, מוכח דס״ל כאוקימתא דרבינא דמשיכה קונה ברה״ר לענין גניבה עכ״פ.

הגר״א - עיין סמ״ע והוא דעת **תוספות והטור** אבל מלשון **רמב״ם וש״ע** בסימן שנ״א לא משמע כן ועמש״ש:

גנב מהשואל, והמשאיל נתפשר עם השואל על סכום פחות

יש להעיר ששאלה זו היא דווקא במקרה שאין הגניבה בעין שהגנב חייב לשלם דמים. אם הגניבה בעין יש תביעת ׳ממוני גבך׳ והמשאיל נוטל את ממונו (ולגבי כפל בשילם ולא רצה להישבע מבואר טור **סימן רצ״ה**).

רע״א - גנב דבר מחבירו שאותו דבר היה שאול ביד הנגנב ונתפשר הנגנב עם המשאיל בדבר מועט אין הגנב חייב לשלם **לו** [**לשואל**] רק כפי מה שנתפשר עם המשאיל. **שלט״ג**

[349] ראה בעמוד סיכום שכתבנו בסוף קונטרס דינא דגרמי וכן רמב״ן סובר שלעולם קנין משיכה מדרבנן ראה שיטמ״ק ב״מ מ״ז:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שער משפט[350] **-** והיכא דשמעון יכול לפטור עצמו **מן הכותי** בדבר מועט אם ראובן צריך לשלם כל דמי שויו או לא לא נתבאר כאן... וא״כ הכא נמי בהשאיל לו חפץ של עכו״ם אף דהוא מצי פטר נפשיה מן העכו״ם בדבר מועט מ״מ השואל וכן הנפקד צריך לשלם להמפקיד שלו כל דמי שוויו. [וגם **במל״מ** פקפק על השלט״ג].

נקודת המחלוקת היא רק לגבי השואל וכגון במשאיל גוי, שאין הגונב צריך לשלם לגוי [שייתכן שיש בכך חילול ה׳ שיוודע שהגנב ישראל] אבל אם המשאיל ישראל צריך לשלם למשאיל את יתרת התשלום.

בא לידו הגניבה והחזירה לגנב

רא״ש - אין לוי יכול להוציאו ממנו בדין ולא דמי לשומר אבדה שצריך להשיבה ליד בעלים כיון ששמעון אומר שמן הדין נטלה מבית לוי מחמת תביעה שיש לו עליו ואם היה ראובן מחזירו ללוי יהיה שמעון עוין עליו כל ימיו ואם יתפוש שמעון משל ראובן לא היה מחזירו לו אין ראובן חייב להציל ממון לוי בממונו:

מרדכי - צריכה לשלם. דמאחר שידעה שהמעות היו של בעל, כשבאו לידה המעות הוי עלייהו כשומר אבידה דמצוה להחזירו לבעליו ומאחר שהחזירה ליד הגנבת הוי פשיעה [דהוי כהשליכתם לאיבוד] וחייבת לשלם.

שו״ע - פסק את הרא״ש **רמ״א -** דוקא שיש לגנב טענה כנגד אבל אין טענה וידע שגנוב, חייב כמרדכי.

[**הרא״ש והמרדכי** דיברו בשני מקרים שונים ודרך המלך לומר שאין מחלוקת ביניהם[351]].

שליח לקניין גניבה

בבא מציעא י׳: - והתניא: בידו - אין לי אלא ידו, גגו חצירו וקרפיפו מנין? תלמוד לומר המצא תמצא [בידו הגניבה] - מכל מקום. ואי סלקא דעתך חצר משום שליחות איתרבאי אם כן מצינו שליח לדבר עבירה, וקיימא לן: אין שליח לדבר עבירה!

אמר רבינא: היכא אמרינן דאין שליח לדבר עבירה - היכא דשליח בר חיובא הוא, אבל בחצר דלאו בר חיובא הוא - מיחייב שולחו...

רב סמא אמר: היכא אמרינן אין שליח לדבר עבירה - היכא דאי בעי עביד, ואי בעי לא עביד. אבל חצר, דבעל כרחיה מותיב בה - מיחייב שולחו.

מאי בינייהו? - איכא בינייהו: כהן דאמר ליה לישראל צא וקדש לי אשה גרושה. אי נמי, איש דאמר לה לאשה: ׳אקפי לי קטן׳. להך לישנא דאמר כל היכא דאי בעי עביד, אי בעי לא עביד - לא מיחייב שולחו, הכא נמי אי בעי עביד אי בעי לא עביד - לא מיחייב שולחו. להך לישנא דאמרת כל היכא דשליח לאו בר חיובא - מיחייב שולחו, הני נמי כיון דלאו בני חיובא נינהו - מיחייב שולחו.

רש״י - בר חיובא הוא - שאף הוא מוזהר על הדבר, התם פטור השולח, דאמרינן ליה דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, ולא היה לו לעשות.

כאשר השליח אינו יודע שהדבר אסור (אינו יודע שנשלח לגנוב)

תוספות - אי בעי לא עביד - וא״ת והא דתנן (ב״ק דף עט. ושם) היה מושכו ויוצא [ומת ברשות בעלים] פטור הגביהו [או הוציאו מרשות בעלים ומת] חייב ופרש״י בלשון אחד שאמר גנב לשומר שור אחד יש לי בבית פלוני קחנו ותהא עליו שומר חנם הוציאו השומר מרשות בעלים ומת חייב הגנב במשיכת השומר ואמאי והא אי בעי לא עביד **וי״ל** כיון שאין השומר יודע שהוא גנוב הוה ליה כחצר דבעל כרחו מותיב ביה.

[ראה ביאור רש״י על בר חיובא, ובשוגג נעשה שליח לפי שני הטעמים ועוד שאחרת היה זה גם נפק״מ]

---

[350] סימן עב ס״ק י״ב

[351] נפסק בשו״ע סימן רצ״ב - המפקיד אצל חבירו ממון או כלים חשובים, ובאו עליו גנבים וקדם ונתן להם הפקדון להציל עצמו, אם היה אמוד שהוא בעל ממון, חייב, שחזקתו שבגללו באו הגנבים ונמצא זה מציל עצמו בממון חבירו. ואם אינו אמוד, חזקתו שלא באו אלא לשמע הפקדון. במקרה של גנב ודאי שהוא בא בשביל ממונו. במקרה רגיל שאדם רואה ממון גנוב ויכול להחזירו לבעליו ללא הפסד גם נראה שהכל מודים שיש לו חיוב של השבת אבידה, במקום יש סיכון לממונו אם ישיב יש לומר שפטור לא רק מכוח סימן רצ״ב אלא שמראש הוא נכלל בהיתר להתעלם ואינו שומר כלל של הנגנב ופטור אף בפשיעה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

נ״י[352] **-** וכתבו האחרונים ז״ל דאינו נכון דבפ׳ שנים אוחזין (דף י ב) אמרי׳ גבי חצר דלאו בת ידיעה היא אי ס״ד חצר משום שליחות איתרבאי א״כ מצינו שליח לדבר עבירה ומאי קשיא שאני חצר שהוא כמי שאינו יודע בדבר ויש שליח ובמס׳ קדושין [דף מג א] נמי אמר דדוד לא נענש על שהרגו לאוריה לפי שיואב הרגו ואין שליח לדבר עבירה ואף על פי שיואב לא היה יודע בדבר והיה סובר כשראה הספר ששלח לו המלך שהיה חייב לו מיתה.

מרדכי[353] **-** אמר לחבירו קח לי שור מבית פלוני שהוא שלי ונמצא שלא היה שלו אלא לגנבו נתכוון נתחייב שולחו באחריות של שור במשיכת השליח דכיון שהשליח לא ידע שהוא גנוב חשוב כמו חצר דבע״כ מותיב בה ואף על גב דאי בעי [*פי׳ השליח] עביד ואי בעי לא עביד. **הובא בב״י**.

דר״מ - הביא **המרדכי** והביא **שהנ״י** חולק עליו.

הגהת רמ״א - הטמין הגנב הגניבה והוצרך לצאת מן העיר עד שאינו יכול להבריח הגניבה, ושלח אח״כ איש אחד להביא לו הגניבה, השליח חייב לשלם, דהוא עיקר הגנב, מאחר שידע שהוא גניבה.

סמ״ע - הזכיר את דעת הנ״י.

ט״ז - העיקר כמרדכי שדעת **תוספות ורש״י** כמותו ושלא **כנ״י**, גם יואב לא נענש על הריגת אוריה.

ש״ך - המהרש״ל פסק כמרדכי, אבל העיקר **כנ״י** שהמשלח פטור, ואין הכוונה שהשליח חייב אלא אף השליח פטור **וכן פסק מהר״י בן לב**. אין לומר שעיקר הטעם שאין שליח לדבר עבירה הוא מדברי הרב שכן זה היה הוא אמינא למסקנה הטעם שזו גזירת הכתוב ששני פסוקים אין מלמדים[354] [וכן פסק **ערוך השלחן**].

קצות - ובעיקר הדין נראה כהכרעת **הש״ך** דאפילו היכא דלא ידע השליח אין שליח לדבר עבירה ומשום דאי בעי עבד ואי בעי לא עבד. וכן נראה מדברי **רש״י**...והביא ראיה מכך ששליח בית דין גולה שכהרג כתוצאה מכך שטעה הדיין במניין והשליח הכה יותר וכאן זה שוגג.

נתיבות - מהא דשליח חייב בשוגג אין ראיה, דהא כתב הש״ך בסימן רצ״ב דאף במקום שיש שליח לדבר עבירה לא חידשה רחמנא רק לחייב המשלח ולא לפטור השליח, רק במקומות של קניין יש לחייב רק את מי שנקנה לו ואם המשלח זכה אז יש לפטור את השליח (שלא הוא מעל /גנב). להלכה נראה שמכריע כתוספות.

הפסק במחלוקת רבינא ורב סמא (נידון גם בסימן קפ״ב)

רמ״א סימן קפ״ב - בכל דבר שלוחו של אדם כמותו, חוץ מלדבר עבירה דקיימא לן אין שליח לדבר עבירה ודוקא שהשליח בר חיובא, אבל אם אינו בר חיובא הוי שליח אפילו לדבר עבירה **(הגה״מ)**

ש״ך - רוב הראשונים פסקו כרב סמא ׳אלא ודאי פסק כרב סמא והלכך לא משכחת שלד״ע אלא חצר׳.

רמ״א סימן שמ״ח - המראה לחבירו לגנוב או שלחו לגנוב, אין המשלח חייב (ת״ה סימן שט״ו), דאין שליח לדבר עבירה (ד״ע). מיהו אם השליח אינו בר חיובא, י״א דהמשלח חייב. **(מרדכי)**.

הגר״א - מיהו כו׳. כרבינא אבל **הרא״ש** שם בשם **הרמ״ה** פסק כרב סמא **וכ״פ הר״ן ונ״י** בשם **הרמ״ה**.

נתיבות סימן קפ״ב - מה שנאמר שאין שליח לדבר עבירה אינו לענין שהמעשה קיים, אלא עיקר הדבר הוא שאין המשלח נענש על עשיית השליח, אין חיוב עונשין כאשר לא בהכרח שפעולת המשלח תפעל, אי בעי לא עביד, ולכן צריך לומר שחיוב האחריות של גזלן אף על אונסים היא מדיני עונשים ולכן המשלח פטור.

---

[352] מסכת בבא קמא דף כ״ט עמוד א׳

[353] מרדכי מסכת בבא מציעא פרק שנים אוחזין רמז רל״ז

[354] הש״ך גם כתב שייתכן שהטעם של ׳דברי הרב...׳ שייך גם בשוגג שהיה לשליח לחשוש והוא דחוק מאוד לחשוד סתם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. הגוזל או גונב מחבירו רק כדי להרגיז אותו או אפילו בכוונה לשלם לו יותר, אם מותר? **סעיף א׳**

לגבי לגנוב ראה איסור לגנוב אפילו דרך שחוק ואפילו לשלם את הכפל

לגבי גזל על מנת לשלם יותר סימן שנ״ט סעיף ב׳: אסור לגזול, אפילו על מנת לשלם דבר יפה ממנו. ויש מי שאומר דהיינו אם אין התשלומין בעין, שאם הם בעין כיון שהם יפים מהדבר שלוקח זכות הוא להם ויזכה אותם לבעלים על ידי אחר. ויתבאר שם בסיכום. ולגבי לגזול על מנת לצער, במיוחס לריטב״א כתב שאסור ואילו במנחת חינוך כתב שמדברי הרמב״ם משמע שמותר וכן נראה ברבנו בחיי וראה בקובץ שעורים בבא בתרא אות ס״ג.

2. א. הגונב או הגוזל מגוי, האם עובר על איסור, ואיזה איסור? **ש״ך סק״ב ונתיבות סק״א וסימן שנט ש״ך סק״ב ראה גניבת הגוי (לקוח מסימן שנ״ט לגבי גזל הגוי)**

ב. האם יש חיוב השבה כשגונב מגוי? **גר״א סק״ח מתוספתא ונתיבות סק״א ועיין שער המשפט סק״ב**

ג. מה הדין בעיר שרוב ישראל והגוי יודע שישראל גנבו, אבל לא יודע מי גנב? **עיין ב״ח סימן רס״ו סק״א**

ד. האם מותר להטעות את הגוי, ומה הדין כשהטעה את עצמו? **סעיף ב ברמ״א ראה טעות הגוי.**

ה. האם מותר לגנוב דעת גוי? **סמ״ע סק״ו וגר״א סקי״ג ראה טעות הגוי.**

3. קיי״ל, אין שליח לדבר עבירה. מה דין כאשר השליח עבריין, האם יתחייב המשלח? **לא. רע״א סימן קפ״ב**

4. שליחות לדבר עבירה בגניבה:

א. שלח אדם לגנוב חפץ מבית הבעלים, האם תחול השליחות? **ראה שליח לקניין גניבה**

ב. ומה הדין בגונב עבורו ועבור חבירו? **סעיף ח וקצות סק״ג ופת״ש סק״ז מבבא מציעא ח ע״א שותפין שגנבו ורש״י ותוספות שם.**

לרש״י קנה ולתוספות לא קנה, לקצות ספיקא דדינא ובשער משפט כתב שהעיקר כתוספות.

5. שני גנבים אחד עלה על סולם והוציא מהבית וזרק לחבירו והשני לקח וברח, מי חייב בגניבה, הראשון השני או שניהם? **פת״ש ס״ק ז׳**

פת״ש - עיין בתשובת חות יאיר סי׳ רי״ב שכתב אודות שני גנבים שאחד עלה בסולם ונכנס דרך חלון וגנב מהבית והשני עמד ברחוב, וזה זרקו לתוך חיקו וברח. פשוט שזה השני עיקר הגנב ויכול הנגנב להוציא כל גניבתו ממנו אף על פי שנתנה לגנב הראשון, וזה מוכח מהגה בחו״מ סוף סימן שמ״ח, ומ״מ גם שם גם כאן אם אי אפשר להוציא משני מצי לתבוע לראשון שגנב בפועל ממש, אך צ״ע בסימן ת״י סעיף ל״ז דיש חולקין וס״ל דמן הדין שנים שהזיקו ואי אפשר להפרע מאחד השני אינו משלם רק החצי, וא״כ הוא הדין שנים שגנבו כו׳, ע״ש עוד.

ועיין בתשובת שבות יעקב ח״א סי׳ קע״ח חולק על החות יאיר בזה שמדמה שנים שגנבו לשנים שהזיקו, ובאמת לא דמי כלל, דשנים שהזיקו שלא עשו משום הנאת עצמן לא הוו ערבים זה לזה, אבל שנים שגנבו בשותפות להנאת עצמן והתעסקו בשותפות לגנוב, ודאי נעשו אחראין וערבאין זה לזה כמו בשנים שלוו כאחד בסימן ע״ז [סעיף א׳] כו׳, וא״כ פשוט דשנים שגנבו ביחד וברח אחד מהם השני חייב לשלם הכל, עש״ה. [והביאו רע״א בסימן ת״י וכן משמע בגר״א שם]

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שמ״ט - דין אשה ועבד וקטן שגנבו

מקורות

בבא קמא ט״ו. (והנשים בכלל הנזק...השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה).

בבא קמא פ״ז. (חש״ו פגיעתן רעה, החובל בהן - חייב, והם שחבלו באחרים - פטורין. העבד והאשה פגיעתן רעה, החובל בהם - חייב, והם שחבלו באחרים - פטורין, אבל משלמין לאחר זמן ; נתגרשה האשה, נשתחרר העבד - חייבין לשלם).

ראשונים ופסיקת הלכה

חיוב שבועה על בעל שאשתו שמרה חפצים ונגנבו או אבדו ומודה שבאו לרשותו

רא״ש - צריך להשבע: שאינם ברשותו, שלא פשע, ושלא שלח יד.

בד״ה - תמה מדוע צריך להשבע שלא פשע והרי אינו שומר, וכתב שמצא **בחזה התנופה**[355] שהשמיט שלא פשע. **וכן פסק בשו״ע** שצריך להשבע והשמיט שלא פשע.

תפיסה בקנס ביותר מדמי נזקו כגון שהיה מתחייב ד׳ וה׳

כתובות מ״א:/בבא קמא ט״ו: (ופ״ד.) - [לגבי חצי נזק] לא מגבינן בבבל... ואי תפס לא מפקינן מיניה.

טור - מפני שאין דנין עתה דיני קנסות אין רצוני עתה להאריך בדין כפל ותשלומי ד׳ וה׳ אבל משום דלא מפקינן מיניה אם תפס אכתוב מהם מעט בדרך קצרה **אף על פי שכתב הרמ״ה** הא דאמרינן בקנסא אי תפס לא מפקינן מיניה היינו דוקא כדי נזקיה אבל טפי מכדי נזקיה כגון כפל וד׳ וה׳ מפקינן מיניה דתקנתא עבדו ליה רבנן לניזק וכי עבדי ליה תקנתא דלא ליפסוד ממוניה אבל לארווחיה ממוניה דחבריה לא תקינו ליה רבנן **ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל** וכתב דלאו תקנתא היא אלא דינא הוא דאדאורייתא מיחייב אלא שאין לנו דיין בבבל שיכופנו ליתן וכל כה״ג עביד אינש דינא לנפשיה ולא מפקינן מיניה עד דיהיב ליה כל מאי דמיחייב ליה מדאורייתא עד כאן ולמעלה בתחלת הספר הארכתי בדיני קנס.

רמ״א סימן שמ״ח - אימתי גנב חייב בכפל וארבע וחמשה, עיין בפנים, ולא כתבן המחבר הזה, לפי שהוא קנס ואינו נוהג האידנא. מיהו יש נפקותא אם תפס.

סמ״ע סימן שמ״ח - ואפשר **דהמחבר פסק כהרמ״ה** שכתב הטור בשמו שם בסוף סימן שמ״ט שלא מהני תפיסה בקנס אלא בכדי נזקו ולא בכפל ד׳ וה׳ שהוא יתר מנזקו, דתקנתא עבדי ליה רבנן לניזק ולא עבדי תקנתא להרויח על ממוניה כו׳, ומשו״ה השמיטן המחבר, **ומור״ם ז״ל ס״ל כהרא״ש שהטור** כתב שם עליו שהרא״ש חלק על דבריו וס״ל דלאו תקנתא היא דמדאורייתא מחייב ליה אלא שאין לנו דיין בבבל שיכפנו ליתן, וכל כה״ג עביד אינש דינא לנפשיה לתפוס בשיעור כפל ד׳ וה׳ ואין מוציאין מידו כו׳. **וכן הגר״א תלה דעת שו״ע ורמ״א במחלוקת זו בסימן ל״ח ובסימן שמ״ח (ס״ק י״ח וכתב שלכאורה פשט גמרא כרמ״ה).**

עיר שושן - אפילו לכתחילה מנדים עד סכום זה.

סמ״ע, ש״ך ותומים - אין מנדים אך אם תפס מועיל.

חרש שוטה וקטן (נכפל בסימן תכ״ד)

בבא קמא פ״ז. - חש״ו פגיעתן רעה, החובל בהן - חייב, והם שחבלו באחרים - פטורין.

הגהות אשרי - מיהו קטן חייב לשלם כשיגדיל וכן פרש״י לקמן בהגוזל עצים כפייה רפרם לרב אשי ששרף שטר חבירו בילדותו ואגבי מיניה גובינא מעלייתא וכן משמע פ׳ שור שנגח ד׳ וה׳ (לט ב) דקאמר רבי יוסי ברׁ חנינא מעליית אפוטרופוס וחוזרים ונפרעים מיתמי לכי גדלי וכ״ש היכא דאזקי נפשייהו. מא״ז.

---

[355] רבי משה די ברושליש, תלמיד הרא״ש, חיבר קיצור של תשובות נבחרות מאת רבו הרא״ש.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תפארת שמואל - (ב) וכן פרש״י לקמן. ובכתובות פ׳ הכותב פרש״י בענין אחר שהיה רב אשי מדקדק עמו וכפייה והקיפו בראיות עד שהסכים עמו ע״ש **וכן עיקר** וכן נ״ל להוכיח מפרק הגוזל דף קי״ב ע״א גבי קטנים מי מחייבי **וכן פסק רש״ל** ועי׳ בסוף ש״ת מהר״ם פאדוה.

שו״ע סימן שמ״ט - קטן שגנב, מחזירין קרן לבעלים אם הוא בעין ; ואם אינו בעין, פטור אף לאחר שיגדיל.

רמב״ם טור ושו״ע סימן תכ״ד - החובל בחרש, שוטה וקטן, חייב ; והם שחבלו באחרים, פטורים ; אף על פי שנתפקח החרש ונשתפה השוטה והגדיל הקטן, אינם חייבים לשלם, שבשעת שחבלו בהם לא היו בני דעת.

הגר״א[356] **-** דלא כהגהות אשרי.

ט״ז - העיקר כפירוש שהקיפו לרב אשי בראיות וגם את פירושו שהיה קטן יש לפרש שהיה מעל י״ג שנה.

מידת חסידות

שבת נ״ו: - אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל האומר יאשיהו חטא - אינו אלא טועה, שנאמר ויעש הישר בעיני ה׳ וילך בכל דרך דוד אביו אלא מה אני מקיים וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב וגו׳ - שכל דין שדן מבן שמנה עד שמנה עשרה החזירן להן. שמא תאמר : נטל מזה ונתן לזה - תלמוד לומר בכל מאדו - שנתן להם משלו.

רש״י - מבן שמונה - שישב על כסא מלכותו, דכתיב בן שמונה שנה וגו׳. **עד בן שמונה עשרה -** שמצא חלקיה את הספר, ועיין ודקדק בתורה ובדיניה בכתב ובעל פה, והבין שמא טעה בדינא.

ספר חסידים סימן תרצ״ב - אחד בא לפני חכם א״ל זוכר אני כשהייתי קטן הייתי גונב לבני אדם וגם הייתי חוטא בשאר חטאים אמר שמא אינו צריך תשובה לשלם הגניבות כי כשחטאתי לא הייתי בן י״ג שנים ויום אחד וכיון שהייתי קטן למה אני צריך תשובה ולשלם, א״ל כל עונות שאתה זוכר וכל אשר גנבת אתה צריך לשלם שהרי יאשיהו שב מכל עונות ושלם כל אשר דן שלא כדין שצוה להפסיד ממון שלא כדין בקטנותו.

תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן ס״ב - ובפ׳ החובל נמי משמע להדיא באשירי דקטן שחבל או הזיק פטור אפילו לכשיהיה גדול, משום דלאו בר עונשין, וילפינן התם מי שאינו במשפטים אינו במצות וחקים. אמנם **בה״ג** שם כתב דחייב לשלם לכשיגדל. ונראה נמי אי דייקי תלמודא בכמה דוכתין, דסימן רעה הוא לקטן שנעשו מכשולות מתחת ידו, לכך נראה טוב הוא שיקבל איזה כפרה.

רמ״א אורח חיים סימן שמ״ג - וקטן שהכה את אביו או עבר שאר עבירות בקטנותו, אף על פי שא״צ תשובה כשיגדל, מ״מ טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה, אף על פי שעבר קודם שנעשה בר עונשין (פסקי **מהרא״י** סי׳ ס״ב). **הגר״א -** מ״מ. שבת נ״ו ב׳ שכל דין כו׳ ועיין רש״י ב״ק צ״ח ב׳ ...

שו״ת שבות יעקב[357] **-** אך נראה דאף לצאת ידי שמים אין מן הצורך לשלם הכל כמ״ש **מהראי״**ה עצמו שם בתשובה וז״ל טוב שתקבל איזה כפרה ואני אינני רגיל כל כך להעריך כפרה ותשובה במשקל עכ״ל וכן משמעות לשון רמ״א בא״ח שכתב שיקבל איזה דבר לתשובה על כן המוחל לא יהיה אכזרי ויפוייס במה דיפייס משום תקנת השבים כאלו שרוצים לצאת ידי שמים ובספר חסידים סי׳ תרצ״ב משמע שחייב לשלם הכל כשהגדיל ואולי ממידת חסידות קאמר או שהיה ממון הגניבה תחת ידו.

משנה ברורה - טוב לו - קטן שגנב או שהזיק ראוי לב״ד להכותו שלא ירגיל בה [וכן חבלה וביוש וכל דברים שבין אדם לחבירו ב״ד מצווין להפרישו שלא יארע תקלה על ידו] אבל אין צריך לשלם אם אין הגנבה בעין. וכ״ז מדינא אבל לפנים משורת הדין בין שחבל בו בגופו או שהזיק לו בממונו צריך לשלם לו [**ט״ז וח״א וכן משמע מהגר״א**].

שו״ת יביע אומר חלק ח - חושן משפט סימן ו׳ - מסקנא דדינא קטן שגנב או שהפסיד ממון לחבירו, מן הדין פטור לשלם אפילו לאחר שיגדל. ואינו חייב אפילו לצאת ידי שמים, ומכל מקום ממדת חסידות טוב שיתן איזה סכום לכפרתו, ושב ורפא לו. והנלע״ד כתבתי.

---

[356] בסימן תכ״ד.

[357] חלק א׳ סימן קע״ז הובא בפת״ש בסימן שמ״ט.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

אשה שהשאילה לחברתה חפץ ויצא קול שנגנב החפץ ובעלה של השואלת מודה שידע מהשאלה והחפץ גם בא לרשותו ולהאשה אין ממה לשלם ומתה מי יהיה חייב לשלם. **סעיף ב׳ ע״פ תשובת הרא״ש. ראה** חיוב שבועה על בעל שאשתו שמרה חפצים ונגנבו או אבדו ומודה שבאו לרשותו

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״נ - דין הגונב חלבו של חבירו ואכלו

מקורות

בשו״ע: כתובות ל׳:-ל״א. (אמר רב חסדא: מודה ר׳ נחוניא בן הקנה בגונב חלבו של חבירו ואכלו שהוא חייב)

ראשונים ופסיקת הלכה

השו״ע לא כתב בספרו כל דיני קנס היתרים על הקרן ועל כן בשו״ע קיצר ואילו בטור יש אריכות.

הרחבה בדין האם טובת הנאה היא ממון

השאלה האם טובת הנאה נחשבת ממון נוגעת למספר נושאים:

- נוגע בעדות - סימן ל״ז
- שבועה על טענה של חסרון טובת הנאה - סימן פ״ז
- קניינים - סימן ר״ג לגבי קניין חליפין ואגב
- ירושה - סימן רע״ו
- גונב תרומה - ש״ך סימן ש״נ

כדי להגדיר את השאלה היטב ניתן לשאול כמה שאלות:

א. האם טובת הנאה מבטאת בעלות מסוימת על החפץ, שאלה זאת נוגעת ליכולת להוריש ולהקנות ואף לנוגע.

ב. האם הנאה שמתקבלת מיכולת השליטה בממון היא הנאה שניתן להגדירה כקבלת ממון.

ג. האם היכולת לבחור למי לתת היא מכוח שליחות, הגזבר שליח של התורמים, בתרומה התורה עשתה אותו כשליח, או שאינו יכול להקנות, אלא רק יש לו זכות לשמור ולא לתת ופעולת הזכיה מגיעה רק מכוח המקבל.

השאלה הראשונה הינה רק לחידוד אולם לא נראה שיש מי שפוסק אותה, אף לדעות שהנאה מהחזקת הכסף נחשבת ממון. קשה לומר שלגזבר יש בעלות ממשית על הצדקה, הוא רק שליח או שומר.

בנוסף נראה שבשאלת הקניין והירושה אין הכרח לומר שמכיון שטובת הנאה אינה ממון אז אינו יכול להקנותו או שאינה עוברת ליורש, שהרי גם שליח יכול להקנות ושמא התורה זכתה גם לבנו של התורם את הירושה אלא הכוונה היא שמכיוון שאיננו בעלים על החפץ מתעוררת שאלה אם באמת דינו כשליח וכן אם בנו יורש את השליחות.

פסיקת הלכה

לעניין נוגע בעדות (סימן ל״ז)

השאלה האם נחשב בעל דבר שפסול אף ללא חשש שקר וכן האם יש חשש משקר בשל ההנאה.

ריטב״א בשם ר״ח ורמב״ן - טובת הנאה חשובה ממון לעניין נגיעה.

רמ״א - כ״ש שקרוביהם כשרים להעיד אע״פ שהגזבר מחלק הממון למי שירצה למ״ד טובת הנאה אינו ממון.

סמ״ע - השווה פסק **טור, שו״ע ורמ״א** בנושאים אחרים שטובת הנאה אינה חשובה ממון גם לעניין נגיעה.

ש״ך - ׳לא מסתבר לומר דלמ״ד טובת הנאה אינה ממון יכול להעיד, דעד כאן לא אמרינן טובת הנאה אינה ממון אלא לענין תשלומי כפל וקדושי אשה ושבועה וכה״ג,... אבל לענין נגיעת עדות לא בעינן נגיעה של ממון, דנגיעה של שום הנאה נמי פסול, דהא חיישינן שמעיד להעמידה בפני בעל חובו, אף על גב דלית ליה הנאת ממון רק דלא לקרוייה אינשי לוה רשע ולא ישלם,... **ודברי הרב צל״ע**׳.

קצות - בתחילה נטה שטובת הנאה אינה פוסלת כלל לעדות אך לבסוף נטה להסביר כתומים.

תומים, נתיבות, רע״א ומחנה אפרים - בטובת הנאה של גזבר ישנו חשש שקר אך כיון שנפסק שאינו ממון אין הגזבר נחשב כבעל דבר. קרוב פסול להעיד על ממון קרובו אך אין בו חשש משקר, ולכן יכול להעיד אף שיש טובת הנאה לקרובו [וזה ביאור הרמ״א שכתב שדווקא קרוב הגזבר מעיד ודווקא למי שאומר שהנאה אינה חשובה ממון].

לעניין שבועה (סימן פ״ז)

ב״י סימן פ״ז - אין נשבעין היסת על תביעת טובת הנאה אפילו למאן דאמר שהיא ממון. **מרדכי**.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סמ״ע - דטובת הנאה לא מחשב ממון, ואפילו מחשב ממון לא נתקנה היסת על כה״ג. **מרדכי שם.**

לעניין ירושה (סימן רע״ו)

האם יכולת הבחירה של גזבר לאיזה עני לתת, או ישראל לאיזה כהן, האם זו זכות החזקה או זכות בחירה, האם הגזבר שומר על הצדקה עד שיבוא העני שראוי לתת לו, או שהוא שליח לתת לעני הראוי, אם הוא שליח, אדם אינו מוריש את השליחות לבנו, אם הוא שומר מינו שהבן עומד תחת אביו לשמור אך דווקא שלא יצא מרשותו.

רמ״א סימן רע״ו - אין היורשין יורשין ...או טובת הנאה בעלמא שאינו ממון **(מהרי״ק ומוהר״ם פאדוואה).**

ש״ך סימן רע״ו - וכן ביורש מיירי בכה״ג דאם הוא ביד היורש פשיטא דטובת הנאה הוא שלו וכתב מוהר״ם דכמו שאינו יכול להוריש כך אינו יכול ליתנם עכ״ל ד״מ דהיינו אם הוא תחת יד אחרים א״י להוציאה מידם וליתנו לאחרים אבל אם הוא תחת ידו יכול ליתנו לאחרים לחלקן למי שירצו. **(והנתיבות** הסכים לו שם)

דגו״מ - יורש צריך לתת לעני או כהן הראשון שפוגש.

לעניין קניין (סימן ר״ג)

גם אם לעניין ירושה עיקרו של הגזבר הוא שליחות ואינו מורישה לבניו, ישנו שליח להקנות וישנו שליח הולכה, השאלה אם גזבר ותורם יש להם יכולת להקנות בקניינים שבאים מצד המקנה את צדקה או החפץ.

רמ״א בהגה - וטובת הנאה לאו ממון, ואינה נקנה בחליפין (**הגה״מ**). (אלא בקניינים המועילים בהפקר)

גר״א - לרמב״ם ושו״ע ניתן להקנות באגב וחליפין למעט חליפין בתרומה, האיסור הוא משום דמיון למקח.

ש״ך - טובת הנאה נקנית בחליפין ואגב.

קצות - כרמ״א, ׳כיון שאינו יכול להוריש כל שכן שאינו בהקנאה׳. (וגם ברע״ו חלק על הש״ך)

נתיבות - אגב וחליפין אינם כרוכים זה בזה, אף אם ניתן לקנות טובת הנאה באגב, בחליפין לא ניתן, הסיבה שלא חילקו כך בגמרא היא מפני שרצו לומר שאף למי שטובת הנאה חשובה ממון וניתן לקנותה בחליפין לא יועיל חליפין להקנות תרומות ומעשרות.

לעניין גונב תרומה

האם מזיק חייב לשלם

ר״ח, רמב״ן, רשב״א (ראה רע״א), ר״ן - ממון.

רמב״ם[358],מהר״ם, מרדכי, טור[359], מהרש״ל רמ״א - אינה ממון.

רע״א[360] הפנה למהרי״ט - ששיטתו **שרבא** סבר שטובת הנאה ממון לעניין הנאה שיש לאדם ממנה אבל אינו בעלים על החפץ ולכן לעניין קניין אינו יכול להקנותו בחליפין ואגב.

ש״ך, קצות ודגו״מ - העיקר כפוסקים שאינה ממון.

סיכום:

להלכה ודאי טובת הנאה אינה נחשבת שהאדם יש לו בעלות על החפץ ולכן קרוביו יכולים להעיד לו, אולם אי אפשר לבטל את ההנאה שבדבר ולכן אצלו יש חשש משקר.

נראה ששיטת רוב הפוסקים להלכה שטובת הנאה אינה נחשבת ממון שניתן לתבוע אותו מן המזיק (גרמא ומניעת רווח בלבד).

לעניין קניינים **לדעת רמ״א ומהרי״ט** מכיוון שלבעל טובת ההנאה אין בעלות, המקבל הוא זה שצריך לפעול את הזכיה. ובדעת הש״ך נראה לומר שלעניין תרומה שהתורה מנתה אותו לשליח אין זה כשאר שליחים שבהם יש לומר אותך מינית ולא את בנך, והבן עומד תחת אביו להיות שליח להקנות התרומה. אולם לעניין גזבר יתכן לומר שיודה שאין לבנו יכולת לפעול קניינים שפועלים מצד המקנה.

---

[358] הלכות גניבה פרק ב׳ הלכה ה׳

[359] יורה דעה סימן של״א

[360] סימן ר״ג סעיף א

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״א - דין הגונב כיס בשבת

מקורות

כתובות ל״א (היה מגרר ויוצא מגרר ויוצא פטור, שהרי איסור שבת וגניבה באין כאחד..).

סנהדרין ע״ב. (היה בא במחתרת ושבר את החבית, אם יש לו דמים - חייב, אם אין לו דמים פטור).

ראשונים ופסיקת הלכה

באיזה משיכה גנב או גזלן מתחייבים באחריות

כתובות ל״א - הגונב כיס בשבת - חייב, שכבר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור סקילה; היה מגרר ויוצא מגרר ויוצא - פטור, שהרי איסור שבת וגניבה באין כאחד...

ודאפקיה להיכא? אי דאפקיה לרה״ר, איסור שבת איכא, איסור גניבה ליכא! אי דאפקיה לרשות היחיד, איסור גניבה איכא, איסור שבת ליכא! לא צריכא, דאפקיה לצידי רשות הרבים. וכמאן? אי כר׳ אליעזר, דאמר: צידי רה״ר כרה״ר דמו, איסור שבת איכא, איסור גניבה ליכא! אי כרבנן, דאמרי: צידי רה״ר לאו כרה״ר דמו, איסור גניבה איכא, איסור שבת ליכא!

לעולם כר׳ אליעזר, וכי אמר ר״א צידי רה״ר כרה״ר דמו - הני מילי לענין חיובא דשבת, דזימנין דדחקי רבים ועיילי להתם, אבל לענין מיקנא - קני, מ״ט? דהא לא שכיחי רבים.

רב אשי אמר: כגון שצירף ידו למטה משלשה וקיבלו, כדרבא, דאמר רבא: ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה.

רב אחא מתני הכי.

רבינא מתני: לעולם דאפקיה לרה״ר, וברה״ר נמי קנה.

ותרוייהו בדיוקא דהא מתני׳ קמיפלגי, דתנן: היה מושכו ויוצא ומת ברשות בעלים - פטור, הגביהו או שהוציאו מרשות בעלים ומת - חייב; רבינא דייק מרישא, רב אחא דייק מסיפא. רבינא דייק מרישא: היה מושכו ויוצא ומת ברשות בעלים - פטור, טעמא דמת ברשות בעלים, הא הוציאו מרשות בעלים ומת - חייב; רב אחא דייק מסיפא: הגביהו או שהוציאו, הוצאה דומיא דהגבהה מה הגבהה דאתי לרשותיה, אף הוצאה נמי דאתי לרשותיה.

[**הגמרא** מבארת את הלמדנות שמאחורי מחלוקת **רב אחא ורבינא**:

לרב אחא - גזל הוא הכנסה לרשות הגזלן והוא צריך להיות ככל הקניינים במכר שעניינם הכנסה לרשות.

לרבינא - חיוב הגזלן באחריות הוא על כך שהוא הוציא את החפץ מרשות הבעלים אף שלא הכניסו לרשותו.]

תוספות - וברשות הרבים נמי קנה - והא דאמר בהמוכר את הספינה (ב״ב פד:) דאביי ורבא דאמרי תרוייהו דמשיכה לא קניא ברה״ר **אומר ר״י** דלא פליגי אדרבינא דהכא דהא דקאמר [רבינא] דקני היינו לענין להתחייב באונסין אבל אינו קונה שיהא שלו לגמרי. [**בתוספות רא״ש** הביא כן בשם **ר״ת** וכן כתב **נ״י**[361]]

וריצב״א נראה לו דפליג דהא במרובה (ב״ק דף עט. ושם) גבי נתנה לבכורות בנו דקתני סיפא איכא נמי למידק כמו שמדקדק כאן והתם לענין משיכה דקנין איירי ללשון ראשון שפי׳ שם בקונט׳ ואפילו ללשון שני הא מוכח התם בגמ׳ (דף סה.) שאין לגנב להתחייב אלא במשיכה הראויה לקנין.

[**לר״י** ניתן לפסוק הלכה כרבינא כי אין השוואה בין חיוב אחריות גזלן לבין קנין וכמו שהצגנו את המחלוקת.

וריצב״א פוסק הלכה כרב אחא כי הוא מבין שמוסכם כרב אחא שגזל צריך להיות ככל קנין הכנסה לרשות].

תוספות בבא קמא ע״ט.[362] **-** ונראה דההוא פליג אאביי ורבא דאמרי בהמוכר את הספינה (ב״ב דף פד:) משיכה קונה בסמטא אבל לא ברה״ר **ואין נראה לחלק כלל** בין קניית גנב שאין אלא להתחייב באונסין ולשאר קניות ... **ונראה דהלכה כאביי ורבא** מדמייתי מילתייהו בהמוכר [את] הספינה (שם) משמע שהם עיקר ולא שייך כאן כל היכא דפליגי רב אחא ורבינא הלכה כרבינא לקולא.

---

[361] נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף כ״ט עמוד א

[362] ד״ה או שהוציאו

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

טור - כרב אחא, ׳הגונב כיס בשבת ולא הגביהו ברשות בעלים אלא היה מגררו ומוציאו מרשות בעלים לר״ה וחבר ידו למפתן הבית תוך שלש סמוך לארץ והפילה לתוכה שאיסור שבת ואיסור גניבה באין כאחד׳

רמב״ם ושו״ע - גנב כיס בשבת והיה מגררו עד שהוציאו מרשות הבעלים שהיא רשות היחיד לרשות הרבים ואבדו שם, הרי זה פטור מן התשלומין שאיסור שבת ואיסור גניבה והזק[363] באין כאחת. **סמ״ע -** כטור.

הגר״א, רע״א[364] ואבן האזל - הרמב״ם ושו״ע פסקו כרבינא וכתירוץ ר״י ושלא כטור[365].

פטור קים ליה בדרבא מיניה (אין אדם מת ומשלם)

[טעם הפטור מובא פעמים רבות בגמרא: ״כדי רשעתו׳ כתיב, משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות׳]

שהחפץ בעין

סנהדרין ע״ב. - אמר רב: הבא במחתרת ונטל כלים ויצא - פטור. מאי טעמא - בדמים קננהו.

אמר רבא:...ולא היא, כי אוקמינא רחמנא ברשותיה - לענין אונסין, אבל לענין מקנא - ברשותיה דמרייהו קיימי, מידי דהוה אשואל.

מתיב רב ביבי בר אביי: הגונב כיס בשבת - חייב, שהרי נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור שבת. היה מגרר ויוצא - פטור, שהרי איסור גנבה ואיסור סקילה באין כאחד.

והלכתא: דשדנהו בנהרא. [**וכן הלכה** שכל שהחפץ בעין חייב הגנב להחזירו לבעליו].

קצות ונתיבות - אף שאין החפץ נקנה לגזלן, לא התחייב בחיוב ׳והשיב׳ ואינו חייב בטורח השבה.

שהחפץ השתנה

נתיבות - כיון שהטעם ששינוי קונה הוא מפני שהגזלן חייב לשלם דמים אם אינו יכול להחזיר כעין שגזל, וחיוב הדמים הוא שמקנה לגזלן את החפץ[366], גזלן שפטור מכוח קלב״מ לא קונה בשינוי.

שהחפץ אינו בעין אך ניזק לאחר גמר האיסור

רש״י - מסתברא - מילתא דרב דפטור בששבר בין עכשיו בין לאחר זמן, דליתנהו, ותשלומין מדידיה לא מצינן לחיוביה במקום מיתה.

ר׳ ישעיה, רמ״ה, רמב״ן וטור - חייב. [וכן הבינו **ברמב״ם, הגר״א, אור שמח ואבן האזל**].

מ״מ בשם רמב״ם רש״י - פטור **וכן הכריע להלכה.**

רמב״ם ושו״ע - היה מגררו עד שהוציאו מרשות הבעלים שהיא רשות היחיד לרשות הרבים ואבדו **שם**, הרי זה פטור מן התשלומין שאיסור שבת ואיסור גניבה והזק באין כאחת.

רמ״א - אבל אם אבדו אחר כך חייב, וכל שכן אם עדיין הוא בעין שחייב להחזירו. וי״א שאם אינו בעין בכל ענין פטור מלשלם.

גר״א - שם - כן הוא לשון הרמב״ם משמע שס״ל כס׳ ראשונה בהג״ה וז״ש בהג״ה אבל כו׳ דלא כמ״מ. **ב״ח.**

שאלות ממבחנים

החופר בור בשבת ואחר כך נפל בו שור או חמור האם הוא חייב? **הר צבי או״ח ב׳ סימן א׳ אות ט׳ וברכ״ש ב״ק סימן י״ז**

---

[363] הזק מתייחס להלכות שמובאות בתחילת ההלכה, קורע בגד ומדליק גדיש.

[364] סימן שמ״ח על דברי הסמ״ע בס״ק ח׳

[365] לכאורה דעת רש״י כטור שכן פירש רש״י בסנהדרין ע״ב.: היה מגרר ויוצא - שלא הגביהו ולא קנאו בתוך הבית אבל כשיוצא לרשות הרבים קנאו בשנוי רשות שהוציאו מרשות הבעלים, וצירף ידו למטה משלשה וקבלה בידו, דידו חשובה לו כארבעה על ארבעה, והרי הוא לו כחצרו, ואף על פי שאין כאן הגבהה, והכי מוקים לה בכתובות.
אולם אין זה כן כי רש״י מפרש את דעת רב שסובר שאף שהחפץ בעין הוא נקנה לגזלן ולכן אי אפשר לפרש כר״י ור״ת שלעניין אונסין הוא מתחייב משעת הוצאה אף שלא קנה כל זה ניתן לומר בשיטת רבא להלכה שהדיון הוא רק לגבי אחריות החפץ שהתחייב עליה בשעה שגזל שבזה יש דין קים ליה בדרבא מינה ובזה ניתן לומר שמתחייב אף שלא מועיל לקנות במשיכה זו.

[366] עיקר טעם זה נמצא ברש״י בבא מציעא נ״ז: לעניין מעילה ׳וכיון שמעל הגזבר יצאו מעותיו לחולין והוו להו דהדיוט׳׳ והוו ליה דהדיוט - של גזבר, **שהרי עליו לשלם** להקדש קרן וחומש.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ב - דיו טוען טענת גנב בפקדון

מקורות

בבא קמא ק״ו.-ק״ח: (הטוען טענת גנב בפקדון - משלם תשלומי כפל, טבח ומכר - משלם תשלומי ארבעה וחמשה)

ראשונים ופסיקת הלכה

שו״ע - הפקיד לשנים וטענו: נגנב, והודה האחד ועל השני באו עדים, בין שניהם משלמים הקרן.

סמ״ע - והמחבר לא כתב דין כפל וחומש וכמ״ש בסימן שמ״ח (שהשמיט דיני קנסות).

הגר״א - והמחבר לא כתב מזה כלום כי אין נ״מ האידנא ולא כתב [דין זה שאין בו חידוש ורק נידון ברמב״ם וטור לגבי תשלום כפי באופן זה] אלא לסדר סימני הטור.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ג - נשתנה הגניבה ביד הגנב או שנתיאשו בעליה ממנה

מקורות

הנידון בשינוים נידון בהרחבה בפרק מרובה ס״ה:-ס״ז. ובפרק הגוזל קמא צג:-צ״ח:

בבא קמא ס״ה:- (אמר רבי אילעא: גנב טלה ונעשה איל, עגל ונעשה שור - נעשה שינוי בידו וקנאו,

בבא קמא ס״ו.- ס״ח: (האם יאוש בגזל קונה).

סוכה ל׳.-ל״א. (אמר להו רב הונא להנהו אוונכרי: כי זבניתו אסא מנכרי לא תגזזו אתון אלא לגזזוה אינהו ויהבו לכו. מאי טעמא - סתם נכרים גזלני ארעתא נינהו, וקרקע אינה נגזלת. הלכך, לגזזוה אינהו, כי היכי דליהוו יאוש בעלים בידייהו דידהו, ושינוי הרשות בידייכו).

ראשונים ופסיקת הלכה

המקור ששינוי קונה

בבא קמא ס״ה: - דתניא: נתן לה באתננה חיטין ועשאן סולת, זיתים ועשאן שמן, ענבים ועשאן יין...

ב״ש אוסרין, **ובית הלל** מתירין. מאי טעמא דבית שמאי? דכתיב: גם - לרבות שינוייהם. **ובית הלל**? הם - ולא שינוייהם. [...׳גם׳ לבית הלל קשיא]

[(דברים פרק כ״ג, י״ט) לֹא תַּבְאִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית ה׳ אֱלֹהֶיךָ לְכָל נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת ה׳ אֱלֹהֶיךָ גַּם **שְׁנֵיהֶם**:]

בבא קמא ס״ו.- אמר רבה: שינוי קונה כתיבא ותנינא; כתיבא: והשיב את הגזלה אשר גזל - מה ת״ל אשר גזל? אם כעין שגזל - יחזיר, ואם לאו - דמים בעלמא בעי שלומי. **מופיע גם בדף ס״ז. בשם ר׳ יונתן לא״ד.**

תוספות - הן ולא שינוייהם - תימה דבסמוך נפקא ליה לרבה דשינוי קונה מקרא אחרינא דכתיב אשר גזל כעין שגזל יחזיר ועוד קשה דרב חסדא קאמר דשינוי אין קונה דדריש אשר גזל מ״מ ובהגוזל קמא (צד:) קאמר רבי יוחנן דבר תורה גזילה המשתנית חוזרת בעיניה מדכתיב והשיב את הגזילה מ״מ וכי פליגי אבית הלל **ונראה לר״י** דלקמן [לימוד מ׳אשר גזל׳] מיירי בשינוי החוזר לברייתו.

רע״א[367] - תוד״ה הן ולא שנוייהם, תימה דבסמוך וכו׳. לכאורה נראה ליישב דבגזל ס״ד כיון דעובר עבירה לקנות שאינו שלו הוא בכלל לא תעביד דאי עביד לא מהני, וכדפרכי׳ באמת בתמורה[368] לרבא מההיי׳ דהגוזל עצים ועשאן כלים ומשני שאם התם דכתיב אשר גזל כעין שגזל, א״כ מה״ט צריך קרא בגזל וליכא ללמדה מאתנן. ובזה מיושב מה דפריך התם ולאביי אשר גזל למ״ל, ולכאו׳ תמוה מה בכך דאי עביד מהני, מהיכן ידענו דשינוי אית בי׳ קנין לומר עליו דאי עביד מהני, הא בלאו קרא ס״ד דהוי הכל כמעיקרא ולא עבד מידי לומר בו דמהני. ולפי הנ״ל דפרכת הש״ס הוא כמו קושי׳ תוס׳ כאן, דלאביי כיון **דמקרא דאתנן ידעי׳ דשינוי מלתא הוא**, ממילא נדע דגם גזל מהני כיון דהכלל דאי עביד מהני.

סוגי השינוי

- **שינוי השם -** מחלוקת רבי עילעא ורבי חנינא[369].
- **שינוי מעשה**

שניהם מועילים אף ללא יאוש ונידון בהם דין שינוי החוזר לברייתו [׳שינוי דרבנן׳[370]] - בסימן ש״ס.

- **שינוי רשות -** מועיל רק עם יאוש, ואם צריך שיקדם יאוש לשינוי רשות יתבאר בסימן.

׳שבח׳ -

---

[367] רבי עקיבא איגר מסכת בבא קמא דף ס״ה עמוד ב׳.

[368] דף ו׳ עמוד א׳.

[369] יתכן שאף רבי חנינא מודה אלא שהמחלוקת האם איל בין יומו קרוי איל.

[370] ב״ק צ״ג:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שינוי החוזר לברייתו אינו קונה

בבא קמא צ״ו: - אמר רב פפא: האי מאן דגזל עפרא מחבריה ועבדיה לבינתא - לא קני, מאי טעמא? דהדר משוי ליה עפרא; לבינתא ועבדיה עפרא - קני, מאי אמרת? דלמא הדר ועביד ליה לבינתא, האי לבינתא אחריתי הוא, ופנים חדשות באו לכאן. **ואמר רב פפא:** האי מאן דגזל נסכא מחבריה ועביד זוזי - לא קני, מאי טעמא? הדר עביד להו נסכא; זוזי ועבדינהו נסכא - קני, מאי אמרת? הדר עביד להו זוזי, פנים חדשות באו לכאן. **וכן פסקו הראשונים ושו״ע בסימן ש״ס.**

ביאור החילוק: כאשר כל מה שגזל האדם הוא חומר גלם הניתן להתכה וכדומה שניתן להחזירו לקדמות, אין בשינוי הצורה של החומר שינוי כלפי הגזלה, מה שהגזלן צריך להחזיר לגזלן זה אותו חומר גלם וגם כאשר אדם גזל חומר גלם גולמי של כסף ועשה ממנו מטבעות סוף סוף גם שהחומר גלם כעת לבש צורת מטבעות גם המטבעות הם חומר גלם הניתן להתכה ומקיים בכך השבה של מה שגזל, לעומת זאת כאשר אדם לא גזל חומר גלם אלא דבר בעל צורה, כאשר הותכה הצורה פקע מחומר הגלם הצורה לגמרי.

ברש״י פירש:

פנים חדשות באו לכאן - לא זו היא לבינה הראשונה אלא זו לבינה אחרת שהוצרך תיקון וגיבול בפני עצמה ומשונה היא מהראשונים דאי אפשר לצמצם או גדולה או קטנה. [סימן או סיבה?]

הדר עביד להו נסכא - אם ירצה ושינוי החוזר לברייתו הוא והכא ליכא למימר פנים חדשות דאין אדם מקפיד על רבועה ותקונה אלא שתהא חתיכה בעלמא. [חומר גלם]

על מה שכתב ומשונה היא מהראשונים דאי אפשר לצמצם או גדולה או קטנה. יש לחקור באופן פשוט האם זה **סיבה** ולפיכך אילו היה יכול לצמצם אז לא היה קונה בשינוי, או שזה **סימן** ויש לבאר אף בו כביאור שביארנו.

שינוי החוזר חשוב

תוספות - דוקא עבדיה זוזי אבל עשה מן הנסכא כלי כגון כוס של כסף קני אף על גב דהדר עביד ליה נסכא דלא גרע מנסרים ועשאן כלים אבל זוזי ולבינה אין תורת חשיבות עליהן כ״כ.

רשב״א - ואינו מחוור בעיני דאין לך חשיבות יותר גדול מן המטבע שהוא נעשה דמים על הכל ולבינה נמי למה לא יחשב כלי חשוב ככלי אדמה. והראיה שהביאו מנסרים ועשאן כלים אף הוא נראה דלא קנה, דלא קי״ל לא כאביי דאמר דשינוי דרבנן כלומר דהדר כנסרין ועשה מהן כלים קני...

שו״ע סימן ש״ס - סתם. **סמ״ע -** כתב את המחלוקת. **ש״ך -** העיקר כרשב״א וכן הוא **בראב״ן** וכן פסק **מהרש״ל.**

יאוש

בבא קמא ס״ו. - אמר רבה:...יאוש אמרי רבנן דניקני, מיהו לא ידעינן אי דאורייתא אי דרבנן; אי דאורייתא, מידי דהוה אמוצא אבידה, מוצא אבידה לאו כיון דמייאש מרה מינה מקמי דתיתי לידיה קני ליה, האי נמי כיון דמייאש מרה קני ליה, אלמא קני; **או דלמא לא דמיא לאבידה, אבידה הוא דכי אתאי לידיה - בהתירא אתיא לידיה, אבל האי כיון דבאיסורא אתאי לידיה** - מדרבנן הוא, דאמור רבנן ניקני מפני תקנת השבים.

ורב יוסף אמר: יאוש אינו קונה, ואפילו מדרבנן.

בבא קמא ס״ז - אמר עולא: מניין ליאוש שאינו קונה? שנאמר: והבאתם גזול את הפסח ואת החולה, גזול דומיא דפסח, מה פסח דלית ליה תקנתא כלל, אף גזול דלית ליה תקנתא, לא שנא לפני יאוש ולא שנא אחר יאוש.

רבא אמר, מהכא: קרבנו - ולא הגזול; אימת? אילימא לפני יאוש, פשיטא...וש״מ: יאוש לא קני, ש״מ.

בהמשך גם מובא שדעת **רב ששת ר׳ יוחנן ורב נחמן** סוברים שיאוש אינו קונה.

לעניין חושן משפט נפסק שיאוש אינו קונה. לעניין צורך גט לחומרא, דעת **הרא״ש** שצריך ויתבאר באבן העזר.

הובא ממנו בסיכום סימן שס״א

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

יאוש ושינוי החוזר לברייתו

רא״ש, תוספות וטור - ואם יש עם היאוש שינוי השם אפילו הוא גרוע שחוזר לברייתו קונה מן התורה ואינו צריך להחזיר [הגנב/גזלן] אלא הדמים. [וצריך לבאר מה הטעם בכך[371]].

שו״ע - ואם יש עם היאוש שינוי השם שחוזר לברייתו, י״א שקונה ואינו צריך להחזיר אלא דמיה.

רע״א - אבל דעת **המאור ורמב״ן** פרק הגוזל ומאכיל דלא מהני שינוי החוזר לברייתו אף אם היאוש...ועיין **דרישה** דכתב בפשיטות דלדעת התוס׳ והרא״ש דגם שינוי מעשה החוזר לברייתו קנה עם יאוש ובמחכ״ת אשתמיטתיה דברי **תוספות סוכה** דהוכיחו דלענין זה גרע שינוי מעשה משינוי השם.

תרומת הכרי - אבל לדידן דקימ״ל דשינוי מעשה החוזר לחודא אינו קונה כלל אף מדרבנן דלא כרבה א״כ אפשר דאף אם יאוש אינו קונה, ומדברי התוס׳ הללו אין ראייה... **אבל דע שבתוס׳** ריש פ׳ לולב הגזול [סוכה ל׳: ד״ה ולקניוה] כתבו כן דשינוי החוזר מהני עם יאוש וזה מסכים לדעת **הטור** ז״ל, אך **התוס׳** מחלקים בין שינוי מעשה החוזר ובין שינוי השם החוזר דשינוי השם החוזר הוא דמהני עם יאוש אבל שינוי מעשה החוזר אפילו עם יאוש לא מהני, **וגם זה נראה בעיני** שהוא ג״כ סברת **הטור** ז״ל.

שינוי רשות ואחר כך יאוש (התייאשו הבעלים אצל הלוקח מן הגנב) (נידון גם בסימן שנ״ו)

בבא קמא קט״ו. - איתמר: גנב ומכר ואח״כ הוכר הגנב, **רב משמיה דרבי חייא אמר:** הדין עם הראשון.

ר׳ יוחנן משמיה דרבי ינאי אמר: הדין עם השני.

רב זביד אמר: כגון שנתייאשו הבעלים ביד לוקח ולא נתייאשו ביד גנב, ובהא פליגי, **מר [ר׳ יוחנן] סבר:** יאוש ואח״כ שינוי רשות - קני, שינוי רשות ואח״כ יאוש - לא קני, **ומ״ס: [רב]** לא שנא.

[כלומר רב סבר שהנגזל יכול לבוא רק לראשון שהוא הגנב **ור׳ יוחנן** סבר שיכול לבוא אף לשני דהיינו הקונה.]

רב פפא אמר... (ראה ביאור מחלוקת רב ור׳ יוחנן בסימן שנ״ו)

רמב״ם - גם יאוש ביד הקונה מועיל להפקיע את בעלות הנגזל מן החפץ. **וכן פסק שו״ע.**

רשב״א, רא״ש ומרדכי - אינו קונה, הלכה כר׳ יוחנן לגבי רב, והעמדת רב זביד לא נדחתה. **וכן פסק רמ״א.**

ש״ך - כדעת הרא״ש גם פסקו **רש״י, האגודה, תוספות, ר״י, רז״ה רמב״ן ומהרש״ל וכן עיקר.**

נתינת טעם למחלוקת[372]

נראה שהטעם תלוי בהבנה מדוע יאוש לבדו אינו מועיל.

בביאור סיעת הרא״ש:

אפשרות א׳ - יאוש אינו הפקר אלא מתיר זכיה - **תוספות[373], נתיבות, קצות ותרומת הכרי -** גם אחר יאוש באבידה החפץ בבעלות הבעלים עד שיזכה בו המוצא, במצב יאוש הבעלים אינו מקפיד שאחרים יזכו בחפץ ובכך הוא מאפשר זכיה, יש להקפיד שהמכר יחול במצב של יאוש וכך הקנין מן הגזלן חל, יאוש לאחר מכן לא מועיל כי הקונה מחזיק בחפץ מכח קנין ראשון ולא מתכוון לזכות בחפץ.

אפשרות ב׳ - יאוש גורם שלא נחשב ׳באיסורא אתא לידה׳ - יאוש יוצר הפקר מכוח ש׳אבדה שליטה אבדה בעלות׳, כל עוד הבעלים מבקשים אחר החפץ לא אבדה לגמרי השליטה, כמו כן אם המחזיק בחפץ מצווה להחזירו לא אבדה השליטה. כאשר שני המצבים אינם מתקיימים כיון שהבעלים התייאשו ומאידך החפץ אינו תחת מי שמחויב

---

[371] **ונראה לבאר** שבאמת שינוי החוזר לברייתו אינו קונה כי עדיין הגזלן יכול לקיים ׳והשיב את הגזלה אשר גזל׳ ויאוש אינו קונה מן התורה מלימוד ׳קרבנו׳ ולא הגזול ובאמת שינוי שחוזר לברייתו אינו קונה, אבל הוא גורם שהיאוש יקנה, שהיה מן הדין שכיוון שהתייאשו הבעלים יפקע בעלותם וכל מה שהתחדש שיאוש לא קונה זה דווקא שהחפץ כעין שגזל ממש אבל לא כשהשתנה שמו.
[**יאוש עובד מצד הנגזל** שנפקע בעלותו **ושינוי עובד מצד הגזלן** ששוב אינו יכול לקיים והשיב, מצד הגזלן שינוי החוזר לברייתו לא מפקיע ממנו את היכולת להשיב אך מצד הנגזל יאוש עם שינוי שם אף שניתן לתקנו סוף סוף שמו שונה ומועיל להפקיע בעלות].

[372] טרם שמעתי את שיעוריו של הרב הגאון אריאב עוזר שליט״א על פרק מרובה (נמצאים בקול הלשון) אך הדברים מבוססים על דברים שהבנתי ממנו בשיעוריו על אלו מציאות.

[373] בבא קמא ס״ו. ד״ה כיון

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

להחזירו, פקעה השליטה ופקעה מכוחה הבעלות. יש להקפיד שהמכר יחול במצב של יאוש וכך הקנין מן הגזלן חל, יאוש לאחר מכן לא מועיל כי הקונה מחזיק בחפץ מכח קנין ראשון ולא מתכוון לזכות בחפץ.

ביאור שיטת הרמב״ם - יאוש יוצר הפקר מכוח ש׳אבדה שליטה אבדה בעלות׳, כל עוד הבעלים מבקשים אחר החפץ לא אבדה לגמרי השליטה כמו כן אם המחזיק בחפץ מצווה להחזירו לא אבדה השליטה אך כאשר שני המצבים אינם מתקיימים כיון שהבעלים התייאשו ומאידך החפץ אינו תחת מי שמחויב להחזירו, פקעה השליטה ומכוחה פקעה הבעלות. גם יאוש אחר המכר מועיל כי חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו.

יאוש ואחר כך שינוי רשות, האם הקונה נותן ממון לנגזל (מעיקר הדין ובמקום שאין תקנת השוק).

רמב״ם רמב״ן וראב״ד - צריך לתת דמים. **וכן פסק שו״ע.**

ר״י, רש״י[374], (רשב״א), רא״ש וטור - קנה הקונה את החפץ לגמרי ואינו צריך לתת דמים. **וכן כתב רמ״א.**

לכאורה נראה כך בדעת רמי בר חמא בבא קמא קי״א:[375] ורבא לא על זה חלוק עליו.

תקנת השוק והחילוק בין גנב מפורסם ושאינו מפורסם יבואו בסיכום סימן שנ״ו.

בביאור דעת הרמב״ם

הלכה למשה[376] - לכן נראה דלא מטעם תקנת השוק הוא דכתב רבינו ז״ל דלא יחזיר את הדמים כדכתב מרן ז״ל אלא לעולם כל דאיכא יאוש ושנוי רשות קנה לגמרי אלא דאפשר דבגנב מפורסם משום קנסא כיון דבאיסורא אתא לידיה.

יד המלך (לנדא) - והנראה לי לחדש בכוונת רבינו בזה, דמסתבר ליה לרבינו דאף דיאוש ושינוי רשות קני קנין גמור הן לענין גוף החפץ והן לענין דמיו, ומכח גוף החפץ לא נשאר שום חיוב לנגזל על הלוקח, מ״מ כיון דקודם שנשתנה הרשות היה עדיין החפץ ברשות הנגזל, ואף דהיה מונח ברשות הגזלן מ״מ כל היכא דאיתא ברשותא דמרא קאי, ורק ע״י קניה זו שקנאו הלוקח יצא החפץ מרשותו של הנגזל, הלכך מסתבר ליה לרבינו דנתחייב הלוקח לשלם לנגזל מדין מזיק, ומשום דאפסדיה ליה בקניה זו בידים, דע״י קניה זו שקנאו הלוקח והכניס הגזלה לרשותו יצא החפץ מרשותו של הנגזל ואין לך מזיק גדול מזה.

[חתם סופר[377] - הקנין חל רק שאת המעות הקונה לא הביא למוכר האמיתי ועל כן צריך לשלם לו.]

שינוי רשות על ידי ירושה

בבא קמא קי״א: - ...תנן הגוזל ומאכיל את בניו והניח לפניהם - פטורין מלשלם; תיובתא דרב חסדא! אמר לך רב חסדא: כי תניא ההיא - לאחר יאוש. [**נפסק כרב חסדא** ולכן העמדה הנכונה בגמרא לאחר יאוש].

אם הניח לפניהם - פטורין מלשלם. **אמר רמי בר חמא,** זאת אומרת: רשות יורש כרשות לוקח דמי.

רבא אמר: רשות יורש לאו כרשות לוקח דמי, והכא במאי עסקינן - כשאכלום. **והלכה כרבא.**

ביאור: כאשר אדם גזל והניח לפני היורשים נאמר במשנה שהם פטורים מלשלם והתבאר בגמרא שהעמדה הנכונה היא שמדובר לאחר יאוש [סתם גזל יאוש בעלים] **רמי בר חמא** סבר שהטעם הוא שזה נחשב ליאוש ואחר כך שינוי רשות ואילו **רבא** סבר שאין זה שינוי רשות אלא שמדובר לגבי חיוב דמים לאחר שאכלו ולא לגבי קנין **וירושה אינה**

---

[374] רש״י בבא קמא קט״ו. ד״ה לא שנא - דקני לגמרי ואפילו בדמי לא מהדר לו. [והוא הדין לר׳ יוחנן ביאוש ואחר כך שינוי רשות].

[375] רמי בר חמא הבין שבמשנה מדובר בירושה לאחר יאוש ודינה כיאוש ולאחר מכן שינוי רשות ועל זה נאמר במשנה שפטורים. ולשיטת הרמב״ם היה צריך לכתוב בלשון קנו, ואילו לשיטת הרא״ש לא רק שקנו אלא שפטורים מדמיה מובן הניסוח פטורים.

[376] הלכות גניבה פרק ה׳ הלכה ג׳

[377] בשו״ת חלק ה׳ (חושן משפט) סימן נ״ו

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

כשינוי רשות. [היסוד לכך הוא שבירושה אין החפץ עובר לרשות היורש אלא החפץ במקומו עומד וכל מה שהיה תחת רשות האב נשאר כשהיה, אלא שהבן נכנס תחת אביו לרשותו, ולכן ירושה היא גם בדבר שלא נתפס בו קניין].

שאלות ממבחנים

1. קיימא לן: יאוש ושנוי רשות קונה, היכי תימצי שמכירה לא תחשב כשנוי רשות?

ניסוח השאלה מראה שלא מתכוונים למתי שינוי רשות אינו קונה (מכירה ואחר כך יאוש לרא״ש) ולא לשינוי רשות על ידי ירושה ונראה שמתכוונים לדברי הנתיבות לגבי קניין על ידי חליפין בסימן שנ״ו ס״ק א׳:

׳ובזה מסתברים דבריו שהבעלים יכולין לומר אני הצלתי לעצמי חפצי מהגנב ומה לי בכך שאתה קנית בקנין סודר מהגנב דהא אין קנין שלך נתפס, אבל כשכבר הגיע החפץ להלוקח ונתן דמים להגנב, אף שהבעלים תפסו החפץ מהלוקח חייבים להחזיר הדמים מפני תקנת חכמים, דודאי לא מהני תפיסה לפטור מהדמים שתיקנו חז״ל לשלם מפני תקנת השוק׳ [חליפין הוא מעשה קנין של מעבר בעלות בלא הכנסה לרשות ולכן אינו נחשב שינוי רשות לקנות בו מהגזלן].

2. א. באיזה אופן קונים כשיש יאוש ושינוי רשות? **סעיף ג׳**

יאוש ואחר כך שינוי רשות קונה לכל הדעות, וראה שינוי רשות ואחר כך יאוש (התייאשו הבעלים אצל הלוקח מן הגנב)(נכפל בסימן רנ״ו) שזו מחלוקת הרמב״ם וכמותו פסק השו״ע כנגד שאר הראשונים וכמותם פסקו הרמ״א והש״ך וראה יאוש ואחר כך שינוי רשות האם נותן ממון שגם בזה נחלק הרמב״ם עם שאר הראשונים ויבואר יותר בשנ״ו.

ב. והאם קונה ביאוש בלבד? **סעיף ב׳ ראה יאוש שאינו קונה.**

ג. גנב והתייאשו הבעלים וקידש הגזלן בחפץ הגנוב אשה, האם מקודשת? **סמ״ע סק״ג, ועיין אבן העזר סימן כ״ח סעיף א׳**

ראה יאוש והרא״ש כתב שצריכה גט מספק שחוששין שקונה מדרבנן (חלק מהאמוראים רק אמרו ׳מנין שיאוש לא קונה מהתורה׳ אך לא גילו דעתם על דרבנן), ב״י כתב שלא מצא לרא״ש חבר ואילו הסמ״ע תמה שלא הביא הרמ״א דעת הרא״ש וכתב הגר״א ׳אבל הרא״ש והטור פ׳ כרבה לחומרא וכ״פ בא״ע סי׳ כ״ח ס״א בהג״ה׳ ומכל מקום עיקר השאלה קשורה לאבן העזר ולא לחושן משפט.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ד - השביחה הגניבה ביד הגנב

מקורות

בבא קמא צ״ג:-צ״ו: (מתני׳... גזל פרה מעוברת וילדה, רחל טעונה וגזזה)

בבא קמא ס״ה.-ס״ז: (אמר רבה: האי מאן דגזל חביתא דחמרא מחבריה, מעיקרא שויא זוזא ולבסוף שויא ד׳ זוזי, תברה או שתייה - משלם ד׳, איתבר ממילא - משלם זוזא!)

בבא קמא י״א. (אמר שמואל: אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא לנזקין.)

בבא מציעא ז׳. (והאמר רבי יוחנן: גזל ולא נתייאשו הבעלים - שניהם אינם יכולין להקדישו)

ראשונים ופסיקת הלכה

הקדמה

כדי להבין היטב את הסימן יש להבחין בחילוקי הדינים בין ג׳ מושגים: א. שינוי. ב. שבח ג. יוקר. עיקר המחלוקת בסימן היא בהגדרת ׳שבח׳, מה נקרא שבח ומה נקרא שינוי, האם גיזות וולדות הם שבח או שינוי מעשה.

הגר״א[378] - וג׳ חילוקים **להרמב״ם (שפסקו השו״ע)**:

נשתנה - אפילו קודם ייאוש הכל לגזלן ואין מחזיר אלא דמי הגזילה כשעת הגזילה.

הוקרה - אפילו לאחר ייאוש חוזרת הכל לנגזל כמ״ש בסימן שס״ב.

השביחה - **הגוף**: חוזר לעולם לנגזל. והשבח: **מחמת הוצאה** - דגזלן.

ממילא: לאחר ייאוש - דגזלן [משום תקנת השבים] קודם ייאוש - דנגזל **וגיזה ולידה שבח הם** כנ״ל.

[לדעת הרא״ש והטור לידה וגיזה הם שינוי מעשה ולא שבח ודינם כנשתנה לרמב״ם שאף הגוף לא חוזר.

ג׳ שיטות בפרה מעוברת וכבשה טעונה

רמב״ם - זהו שינוי החוזר לברייתו שאינו קונה ומתוך כך גם השבח ותולדות נשארות בבעלות הנגזל.

רא״ש - זה שינוי גמור (צריך לבאר מדוע אינו נקרא ׳חוזר׳) שקונה וכל שכן שהשבח והגיזות נקנות לגזלן.

רמב״ן ונ״י - בפרה ובכבשה - שינוי החוזר לברייתו שאינו קונה. אולם בולדות ובגיזות - שינוי גמור. ולכן צריך להחזיר את הפרה ולא את דמיה וזוכה בגיזות לעצמו כיון שלא התחייב בדמיהם בשעה שגזל].

הגר״א[379] - הכלל דשינוי דהדר:

לרי״ף ורמב״ם ורא״ש - לא קונה אפילו מדרבנן.

ולתוספות - קני.

ומ״מ השבח לדברי הכל [למעט הרמב״ם] דגזלן הוא ואפילו בנסרים ועבדן כלים כמ״ש ר׳ יוחנן וכמ״ש בטור ר״ס שס״ב וכמ״ש הרב שם בס״ח

אבל להרמב״ם לא קני אלא לאחר ייאוש או מחמת הוצאה.

וגזלה ריקנית שינוי דהדר הוא ותלוי בפלוגתא הנ״ל

ולהרא״ש וטור חוזר הגוף לנגזל.

ולתוספות הוא דגזלן.

אבל מעוברת וילדה

אף לרא״ש וטור [וכל שכן לתוספות] קנה לגמרי

ולהרמב״ם דינו כמו בגזל ריקנית.

ומ״מ השבח שלא ע״ג הגזילה כגון שילדה וגזזה ודאי שנוטל הגזלן בעין דעד כאן לא קאמרינן ששמין בדמים אלא בשבח שע״ג הגזלה, וכ״כ הטור שהגיזה והוולדות שלו וכ״כ הרמב״ם וש״ע בסי׳ שס״ב ס״ז.

---

[378] סוף ס״ק א׳ לפני הליקוט. בתחילתו כותב שלרמב״ם שבח שממילא לאחר יאוש קנוי לגזלן מתקנת השבים.

[379] סוף ס״ק ב׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

(בסיס המחלוקת בהבנת השיטות השונות בגמרא וכמי נפסק ראה הרחבה בביאור מחלוקת רמב״ם וראי״ש).

לידה וגיזה

בבא קמא צ״ג: - מתני׳... גזל פרה מעוברת וילדה, רחל טעונה וגזזה - משלם דמי פרה העומדת לילד, ודמי רחל העומדת ליגזז. גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה, רחל ונטענה אצלו וגזזה - משלם כשעת הגזלה.

[תוספות[380] **- משלם דמי פרה העומדת לילד -** וכל שבח שמשעת גזלה עד שתלד לגזלן.

הגהת הב״ח על תוספות - וכן כתב **האשר״י**.

הגהת הגר״א על תוספות - לנגזל צ״ל שלא **כרא״ש.**

רשב״א[381] **-** משמע דאע״פ שאין עומדת לילד בשעת הגזלה ולא עומדת ליגזז משלם כאלו עומדת לילד וליגזז, וגידול הגזה והולד אינו נעשה שינוי שהגזות והולדות טפילה הן לגוף הבהמה וכיון שגוף הבהמה לא נשתנה אף על פי שגוף הגזה והולד נשתנה אין זה קרוי שנוי].

רא״ש וטור - הגזלן קונה את הפרה בשינוי, התשלום הוא כפי ערך הפרה כשעת הגניבה אפילו במעוברת בשעת גניבה אין אומרים שהשינוי קרה רק בלידה וישלם ׳דמי פרה העומד לילד׳ ממש אלא לאפוקי מעוברת שעומדת לבשר שהיא זולה יותר.

רמב״ם - גוף חוזר לבעלים ולגבי השבח, לאחר ייאוש - לגזלן [משום תקנת השבים] קודם ייאוש - לנגזל.

שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** וי״א דאפילו שבחה מאליה הוא של גנב, אפי׳ קודם יאוש, וכל שכן אם גנב כבשה ונתעברה אצל גנב דהשבח של גנב, אפילו תבעוה הבעלים קודם שילדה, הואיל וגנבה ריקנית.

קצות - הביא ראיה לדעת הרמב״ם.

הוקרה או הוזלה (וכן בכחש ופיטום שממילא)

אם החפץ בעין יחזירו כמות שהוא הדיון הוא במקרה שהחפץ נשבר.

בבא קמא ס״ה. - אמר רבה: האי מאן דגזל חביתא דחמרא מחבריה, מעיקרא שויא זוזא ולבסוף שויא ד׳ זוזי, תברה או שתייה - משלם ד׳, איתבר ממילא - משלם זוזא!

רא״ש - נשבר ממילא, דינו כשעת הגזילה אפילו אם השבירה בפשיעת הגזלן ׳שלא קיבל עליה שמירתה׳[382].

גנב כלי ושברו האם יכול לשלם בשבריו

בבא קמא י״א. - אמר שמואל: אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא לנזקין. , ואני אומר: אף לשואל, ואבא מודה לי...והלכתא: אין שמין לא לגנב ולא לגזלן, אבל לשואל שמין, **כדרב כהנא ורב אסי**.

רש״י - אמר שמואל - מנהג דיינין הוא שאין שמין לא לגנב ולא לגזלן שאם גנב וגזל בהמה או כלים ונפחתו אצלו אין שמין הנבילה והשברים לבעלים שיחזיר גנב הפחת אלא ישלם בהמה וכלים מעולים והשברים שלו.

בבא מציעא צ״ו:-צ״ז. - דההוא גברא דשאיל נרגא מחבריה ואיתבר, אתא לקמיה **דרב, אמר ליה:** זיל שלים ליה נרגא מעליא. - אמרו ליה **רב כהנא ורב אסי לרב:** דינא הכי? ושתיק רב. **והלכתא כרב כהנא ורב אסי**, דמהדר ליה תבריה וממליא ליה דמי מנא. [אך גנב לא יכול ל׳מהדר ליה תבריה וממליא ליה דמי מנא׳].

---

[380] מסכת בבא קמא דף צ״ה עמוד א׳

[381] מסכת בבא קמא דף צ״ה עמוד א׳

[382] ראה בסיכום סימן רצ״א ׳יוקרא וזולא׳ ששומר משתעבד לשלם את החפץ כפי שהיו שווים בזמן פשיעה או אונסו של החפץ ולא משעת משיכה, הרא״ש בא להסביר למה לא נאמר שניתן לבוא לגזלן מכוח חיובו כשומר, ולחייבו בסכום הגבוה, ותשובתו, שחיוב הדמים של גזלן אם לא יחזיר דמים הוא משעה שהוציאו על ידי גזלה או גניבה מרשות הבעלים בלבד ולא ניתן לבוא אליו מכוח חיוב שומר.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רא״ש - גנב וגזלן שצריך לשלם לו בהמה וכלים שלימים והנבילה והשברים לגנב ולגזלן דבגנב כתיב חיים שנים ישלם בגזלן כתיב והשיב את הגזילה אשר גזל כעין שגזל ומיהו מעות יכול ליתן לו דמה לי הן ומה לי דמיהן כיון שיכול לקנות בהן כעין שגזל אבל לא דבר שיצטרך לטרוח ולמוכרו ולקנות בדמים כעין שגזל.

הגהות אשרי מרדכי ותוספות בבא מציעא[383] - הביאו דעת **רשב״ם** ש׳פירש דיכול ליתן לו אפילו סובין או נבילות או השברים אלא שהנגזל אין מקבל עליו הפחת אלא הגזלן והגנב׳.

ריב״ם - אין פותחין להם לומר תנו לבעלים השברים ושלמו את המותר אבל אם טענו מעצמן מקבלין מהן.

נ״י - אבל הרמ״ה ז״ל כתב דהיינו דוקא כשיש לגנב או לגזלן זוזי לאשתלומי מינייהו אבל לית ליה זוזי לאשתלומי מינייהו אף על גב דאית ליה קרקע או שאר מטלטלי למגבא מינייהו שיימינן ליה.

רשב״א - והעיקר כמו **שפירשו הגאונים** [**כתב בתחילה** בשם **ר״ח ושאילתות**] **ורש״י ז״ל** דבגנב וגזלן לא כתב רחמנא כסף ישיב אלא צריך לשלם הגניבה והגזילה כעין שהיו, והכין איתא **בירושלמי** דגרסינן התם מנין שאין שמין לא לגנב ולא לגזלן א״ר אבא בר ממל חיים שנים ישלם ולא מתים עד כדון גנובה גזולה מנין א״ר בון והשיב את הגזלה אשר גזל כאשר גזל.

רמב״ם - מי שגנב כלי ושברו או פחתו או נשבר או נפחת מאליו אין שמין לו הפחת אלא רואין כמה היה שוה הכלי ומשלם לבעלים שנים בדמיו והכלי השבור יהיה לגנב, וכן כל כיוצא בזה, ואם רצו הבעלים ליטול הכלי השבור וישלם להם הפחת והכפל שומעין להן. **וכן פסק שו״ע[384]. ורמ״א כתב כרמ״ה** [ולא כתב שהיא דעה חולקת].

הגה בש״ך (חתנו) - כשאין לו לשלם גם רש״י וסיעתו מודים שיכול לשלם בשברים.

גר״א[385] - ונמצא ג׳ שיטות: (ונראה שפסק כתוספות בב״ק וכרא״ש).

להרמ״ה - כמו שכתב בהג״ה. (וכתב **הגר״א** שלא קי״ל כמותו)

ולתוס׳ דב״מ - אפילו ביש לו מעות יכול לשום בשברים וכמו שנפסק בסימן תי״ט (לעניין מזיק).

ולתוס׳ דב״ק הנ״ל - אפילו אין לו מעות אינו יכול לשום בשברים אלא או שלמים או מעות ועיין **ברא״ש** שם ואף שאר מטלטלין אינו יכול ליתן לו. (ועל הגזלן לטרוח למוכרם ולפרוע דמים שיחזיר כעין שגזל חפץ כמותו ממש).

אם רצו הבעלים ליטול הכלי השבור

רמב״ם ושו״ע - ואם רצו הבעלים ליטול הכלי השבור וישלם להם הפחת שומעין להן.

מ״מ הובא בב״י - תמה מדוע לא נקנה לגזלן בשינוי ותירץ שאולי מדובר ששמו עליו.

סמ״ע[386] - מדובר שאין לגזלן מעות ובא לשלם במטלטלים שהואיל ועושה שלא כדין יכול הנגזל לכופו לשברים אלו.

ש״ך - מהרש״ל דחה לתירוץ **המ״מ וצ״ע.** [וכן סיים **הקצות** בצ״ע].

הגר״א - דחה לתירוץ המ״מ וסמ״ע וכתב שדין זה תמוה, ושברשב״א כתב דין זה בראוי למלאכתו ראשונה.

מעמד החפץ כשגנב ולא נתייאשו הבעלים

בבא מציעא ז׳. - והאמר רבי יוחנן:[387] גזל ולא נתייאשו הבעלים - שניהם אינם יכולין להקדישו, זה - לפי שאינה שלו, וזה - לפי שאינה ברשותו. - מי סברת במסותא מטלטלין עסקינן? - במסותא מקרקעי עסקינן, דכי יכול להוציאה בדיינין - ברשותיה קיימא.

שו״ע - גנב או גזל ולא נתייאשו הבעלים, אינם יכולים להקדיש לא הגנב והגזלן ולא הבעלים, אפילו אם יש להם עדי גניבה וגזילה שיכולים להוציאו בדיינים. במה דברים אמורים, במטלטלים; אבל בקרקע, אם יש לבעלים עדים שיכולים להוציא בדיינים, יכולים הבעלים להקדישו.

---

[383] אבל בתוספות בבא קמא הסבירו דעת רש״י ולא הביאו דעת רשב״ם

[384] רק שבשו״ע בשינוי לשון שהוא משמיט כל דיני כפל וארבעה וחמישה.

[385] סוף ס״ק י״ב.

[386] סימן שס״ב ס״ק כ״ג

[387] בבא קמא ס״ח:,ס״ט.,ע׳., קידושין נ״ב.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הרחבה בביאור מחלוקת רמב״ם ורא״ש לעניין גיזה וולדות

בבא קמא צ״ג: - מתני׳. הגוזל עצים ועשאן כלים, צמר ועשאן בגדים - משלם כשעת הגזלה. גזל פרה מעוברת וילדה, רחל טעונה וגזזה - משלם דמי פרה העומדת לילד, ודמי רחל העומדת ליגזז. גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה, רחל ונטענה אצלו וגזזה - משלם כשעת הגזלה. זה הכלל: כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה.

...אמר אביי: ר׳ שמעון בן יהודה ובית שמאי ור׳ אליעזר בן יעקב ור״ש בן אלעזר ורבי ישמעאל, כולהו סבירא להו: שינוי במקומו עומד.

בבא קמא צ״ד. - ר׳ שמעון בן אלעזר מאי היא? דתניא, **כלל זה אמר ר׳ שמעון בן אלעזר:** כל שבח שהשביח גזלן - ידו על העליונה, רצה - נוטל שבחו, רצה - אומר לו הרי שלך לפניך. מאי קאמר? אמר רב ששת, ה״ק: השביחה - נוטל שבחו, כחש - אומר לו הרי שלך לפניך, דשינוי במקומו עומד. אי הכי, אפילו השביח נמי! אמרי: מפני תקנת השבים.

א״ל רב פפא לאביי: איכפל כל הני תנאי לאשמועינן כב״ש? **א״ל, הכי קאמרי:** לא נחלקו בית שמאי וב״ה בדבר זה.

אמר רבא: ממאי? דלמא...ועד כאן לא קאמר ר״ש בן אלעזר התם - אלא בהכחשה דהדר.

אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה **כרבי שמעון בן אלעזר**.

ומי אמר **שמואל** הכי? והאמר **שמואל:** אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא לנזקין.

בשלמא לרבא, דאמר: כי קאמר ר׳ שמעון בן אלעזר התם בהכחשה דהדר, לא קשיא, כי קאמר: הלכה כרבי שמעון בן אלעזר דשינוי במקומו עומד - בהכחשה דהדר, וכי קאמר שמואל התם: אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא לנזקין - בהכחשה דלא הדר.

אלא לאביי, דאמר: כי קאמר רשב״א - בהכחשה דלא הדר קאמר, מאי איכא למימר?

אביי מתני הכי, אמר רב יהודה אמר שמואל: אמרו הלכה כרבי שמעון בן אלעזר, וליה לא סבירא ליה.

א״ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: דבר תורה - גזילה הנשתנית חוזרת בעיניה, שנאמר: והשיב את הגזלה אשר גזל, מכל מקום; ואם תאמר: משנתנו! משום תקנת השבים. ומי אמר ר׳ יוחנן הכי? והאמר רבי יוחנן: הלכה כסתם משנה, ותנן: לא הספיק ליתנו לו עד שצבעו - פטור! אמר להו ההוא מדרבנן ורבי יעקב שמיה, לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יוחנן: כגון שגזל עצים משופין ועשאן כלים, דהוה ליה שינוי החוזר לברייתו.

בבא קמא צ״ה. - גזל פרה מעוברת וילדה וכו׳. תנו רבנן: הגוזל רחל וגזזה, פרה וילדה - משלם אותה ואת גיזותיה ואת ולדותיה, **דברי רבי מאיר. ר׳ יהודה אומר:** גזילה חוזרת בעיניה. **רבי שמעון אומר:** רואין אותה כאילו היא שומא אצלו בכסף.

בבא קמא צ״ו. - אמר רבא: גזל והשביח ומכר, וגזל והשביח והוריש - מה שהשביח מכר, מה שהשביח הוריש. בעי רבא: השביח לוקח, מהו? בתר דבעיא הדר פשטה: מה מכר ראשון לשני? כל זכות שתבא לידו. בעי רבא: השביח עובד כוכבים, מהו? א״ל רב אחא מדפתי לרבינא: תקנתא לעובד כוכבים ניקו ונעבוד?

(לא השלמתי יש להשלים על פי הגר״א)

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. גנב שגנב כבשה והשביחה כשהיתה ביד הגנב, באיזה מצב יהיה השבח שייך לגנב ובאיזה אופן יהיה השבח שייך לבעלים? **ראה הקדמה, לידה וגיזה והוקרה או הוזלה (וכן בכחש ופיטום שממילא) ובהשביחה בידיים לכל הדעות נוטל השבח אף לפני יאוש (סעיף א׳).**
2. מפני מה אין שמין לגנב ולגזלן ומה הדין באם הבעלים רוצים את השברים והאם יש הבדל באם נשתנה שם החפצא על ידי השינוי או שנפחת סתם? **סמ״ע ס״ק י׳ וי״א וקצות ס״ק ג׳**

ראה גנב כלי ושברו האם יכול לשלם בשבריו ואם רצו הבעלים ליטול הכלי השבור והשאלה מתייחסת לדעת הרמב״ם ודברי הב״י עליו, שהבין שדין זה תקנת הבעלים ורש״י כתב מנהג הדיינים אולם ראה במקורות שבירושלמי משמע שזה לימוד גמור מהתורה כעין שגזל וחיים ולעניין שינוי המ״מ הקשה מדוע הגזלן לא יכול להשאיר אצלו את השברים שהרי נקנו לו בשינוי ותירץ ששמו עליו, ונראה שאם השתנה שמו אז הבעלים לא יוכלו לומר שרוצים דווקא בשברים לכל הדעות.

3. א. גזל חפץ מחבירו ונשבר, הגזלן רוצה להחזיר את החפץ השבור ששויו פחות וישלים את המחיר שהיה שוה לכתחילה והנגזל מסרב, מה הדין? **סעיף ה׳ ראה גנב כלי ושברו האם יכול לשלם בשבריו**

ב. מה הדין במזיק? **סימן שפ״ז, הדין עם המזיק, שבמפורש פסקו רב שמואל ששמין לנזיקין**.

ג. גנב בהמה והתיקרה בשעת העמדה בדין לפי איזה זמן ישלם? **סעיף א׳**

ראה הוקרה או הוזלה (וכן בכחש ופיטום שממילא)

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ה - גנב שהחזיר הגניבה שלא מדעת הבעלים

מקורות

בבא קמא קי״ח (גנב שהחזיר הגניבה האם צריך דעת בעלים).

ראשונים ופסיקת הלכה

הצורך ליידע את הבעלים בחזרת הגניבה

בבא קמא קי״ח - משנה. הגונב טלה מן העדר והחזירו, ומת או נגנב - חייב באחריותו.

לא ידעו בעלים לא בגניבתו ולא בחזירתו, ומנו את הצאן ושלימה היא - פטור.

גמ׳. אמר רב: לדעת - צריך דעת, שלא לדעת - מנין פוטר, וכי קתני ומנו את הצאן והיא שלימה - אסיפא.

ושמואל אמר: בין לדעת בין שלא לדעת - מנין פוטר, וכי קתני ומנו והיא שלימה פטור - אכולה.

ורבי יוחנן אומר: לדעת מנין פוטר, שלא לדעת אפי׳ מנין נמי לא צריך, וכי קתני ומנו את הצאן והיא שלימה - אריישא.

רב חסדא אמר: לדעת - מנין פוטר, שלא לדעת - צריך דעת, וכי קתני ומנו את הצאן והיא שלימה - אריישא.

אמר רבא: מ״ט דרב חסדא? הואיל ואנקטה נגרי ברייתא.

רי״ף - מסתברא לן דהלכתא כרב חסדא משום דאנקטה ניגרא ברייתא דהא רבה כוותיה ס״ל ועוד דטעמא דיליה מסתבר: והי״מ בבעלי חיים משום דאנקיט להו ניגרא ברייתא אבל מידי דלאו בעלי חיים כגון סלע מן הכיס וכיוצא בו הילכתא כר׳ יוחנן דקי״ל דכל רב ושמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ורב חסדא לא פליג עליה דר׳ יוחנן אלא בבעלי חיים משום דאינקיט להו ניגרא ברייתא אבל מידי דלאו בעלי חיים לא פליג הלכך הלכתא כר׳ יוחנן דאמר לדעת מנין פוטר שלא לדעת אפילו מנין לא צריך **וכן פסקו רמב״ם ושו״ע.**

בטעם הדבר לצורך ליידע

[האם כל הצורך לידע הוא רק מחשש שחוסר הידיעה תפגע בשמירתו של החפץ או שיש טעם אחר].

בבא מציעא ל״א. - וכדרבי אלעזר, דאמר: הכל צריכין דעת בעלים, חוץ מהשבת אבידה, שהתורה ריבתה השבות הרבה.

רש״י - הכל צריך דעת בעלים - גנב, גזלן, וארבעה שומרים שהשיבו - צריכין להודיעו, ואם לא הודיעו ומתה או נגנבה - חייבים באחריותן, דכיון דידע שאבדה ולא ידע שהושבה - לא נזהר בה, ולא מאכילה.

רש״י בפירוש דברי רב - לדעת צריך דעת - אם הכירו הבעלים שנגנב מהן טלה צריך שיודיעם כשיחזירנה ואי לא הודע להו אף על גב דמנו את הצאן והיא שלימה עדיין חייב באחריותה **דכיון דידע הויא ליה גזילה גמורה ובעינן השבה מעליותא.**

פסקי רי״ד[388] - אמר רב לדעת צריך דעת...דכיון דידעו בגניבה ונעצב לבם לא הויא השבה מעליא עד שידעו בחזרה וייטב לבם. [בדרך כלל הרי״ד הולך בדרכו של רש״י].

רשב״א[389] - וראיתי מי שפירש...ורב דאמר לדעת צריך דעת משמע דכעין שהיתה הגנבה כך תהא חזרה, ועוד הוצרכו לומר דטעמא דלדעת בחזרה משום קנס שקנסוהו לומר זו גניבתי. ואיני רואה בכל שמועתינו טעם לקנס...אלא שבעיקרן של דברים ק״ל למה צריך דעת ואפילו מנין דכל שהחזירו למקום שנטל כבר קיים והשיב את הגזלה אשר גזל, ואי משום דאנקטה ניגרי ברייתא הא ליכא מאן דאית ליה הכין אלא ר״ח, ואדרבה בשלא לדעת הוה לן לאצרוכי טפי משום דאנקטה ניגרי ברייתא. וי״ל דכל שנטל וידעו בו בעלים **קסבר רב** דבעינן השבה כעין הגזלה כדי שיצא זה שחשדוהו שאם לא כן פעמים שיטעו הבעלים ויחשבו שזה אחר.

---

[388] מסכת בבא קמא גמרא דף קי״ח עמוד א׳

[389] חידושי הרשב״א מסכת בבא קמא דף קי״ח עמוד א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לסיכום בדעת רב ודאי הדבר שיש צורך ממשי בידיעה ואין זה רק צורך של שמירה, רק שיש לחקור האם ר׳ יוחנן סובר שמנין הוא כידיעה, אך צריך שידע שהושב אליו הדבר, או שחששות ר׳ יוחנן הם רק לעניין שמירה.
סמ״ע - הגנב לא נפטר כו׳. דלא הוה השבה מעליא, דכיון דידעו הבעלים שנגנב נתיאשו מלשומרו עוד, ואף שהחזירו, הא לא ידע הבעל מזה שישמרנו.

גונב בעלי חיים
רב חסדא אמר: לדעת - מנין פוטר, שלא לדעת - צריך דעת, וכי קתני ומנו את הצאן והיא שלימה - ארישא.
אמר רבא: מ״ט דרב חסדא? הואיל ואנקטה נגרי ברייתא.
שו״ע - הגונב טלה מן העדר, וידעו בו הבעלים, והחזירו לעדר שלא מדעת בעלים, ומת או נגנב, חייב באחריותו. ואם מנו את הצאן והיא שלימה, פטור. ואם לא ידעו הבעלים לא בגניבתו ולא בחזרתו, אף על פי שמנו את הצאן והיא שלימה, חייב באחריותו עד שיודיע את הבעלים כדי שישמרו את הטלה הגנוב, שהרי למדו דרך אחרת חוץ מדרך שאר הצאן שבעדר זה.
חידושי ר׳ מאיר שמחה[390] - ודע דצ״ע לי בהא מלתא טובא, אם אמרינן הואיל ונגנבה ומלומדת לצאת שוב צריך לחזור מדעת, ואם כן כי מתה גם כן חייב דהא לא החזירה עדין השבה מעליא, או דילמא דוקא נגנבה לחודיה חייב אבל במתה פטור, דלא שייך תחילתו בפשיעה לגבי גניבה וסופו באונס דהא לא בא האונס מחמת הפשיעה... אולם מלשון **רי״ף ורש״י ורמב״ם ושו״ע** מוכח דלא הוה השבה כלל, כיון דהבעלים לא נטר לה כדבעי למינטריה, ובטלה דעתי מפני סתימת דברי אבות העולם.

כיס של מעות
בבא קמא קי״ח: -לימא, מנין פוטר תנאי היא; דתניא: הגוזל את חבירו והבליע לו בחשבון - תני חדא: יצא, ותניא אידך: לא יצא.
סברוה, דכ״ע אית להו דר׳ יצחק, דאמר: אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה; מאי לאו בהא קמיפלגי, דמ״ד יצא - סבר: מנין פוטר, ומאן דאמר לא יצא - סבר: מנין אינו פוטר!
אמרי: אי סבירא לן כר׳ יצחק, כ״ע לא פליגי דמנין פוטר, אלא בדרבי יצחק קמיפלגי, מר אית ליה דר׳ יצחק, ומר לית ליה דר׳ יצחק.
ואי בעית אימא: דכ״ע אית להו דר׳ יצחק, ולא קשיא: הא דמני ורמא ליה בכיסיה, והא דמני ורמא לידיה. **ואיבעית אימא:** אידי ואידי דמני ורמא בכיסיה, הא דאית ליה זוזי אחריני בכיסיה, הא דלית ליה זוזי אחריני בכיסיה.
שו״ע - לפיכך גנב לו מעות והבליע לו בחשבון ונתנם לתוך כיסו, אם יודע מנין המעות שלו, יצא, שאדם עשוי למשמש בו בכל שעה והרי מצא שהחזיר לו בכלל מעותיו. אבל אם זרקן לכיסו שאין בו כלום, לא יצא, וחייב באחריות הגזלה עד שיודיענו שהחזיר לכיס פלוני. ואם לא ידעו הבעלים שנגנב מהם, מיד כשהחזירם למקומם יצא אף על פי שלא מנאום הבעלים.
לענ״ד מלשון שו״ע טור ושאר ראשונים נראה בטעם הדבר שיש צורך שימצא שהחזיר לו בכלל מעותיו ואינו רק כדי שישמרם ונראה שהדברים מחלוקת בדעת ר׳ יוחנן וראה באר הגולה וסמ״ע שסיים בצ״ע .

שומר שגנב
...**לימא כתנאי:** הגונב טלה מן העדר, וסלע מן הכיס - למקום שגנב יחזיר, **דברי רבי ישמעאל,**
ר״ע אומר: צריך דעת בעלים. **[וכן הלכה]**

[390] מסכת בבא קמא דף קי״ח עמוד ב׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אמר רב זביד משמיה דרבא: בשומר שגנב מרשות בעלים - כ״ע לא פליגי כדרב חסדא, והכא בשומר שגנב מרשותו שיחזיר למקום שגנב קמיפלגי, **ר״ע סבר:** כלתה לו שמירתו **ור׳ ישמעאל סבר:** לא כלתה לו שמירתו.

שו״ע - שומר שגנב מרשות עצמו, כגון שהופקד אתו כיס או טלה <u>ויש עדים שגנבו</u>, אף על פי שיש עדים שהחזירו למקומו חייב באחריותו עד שיודיע לבעלים, שהרי כלתה שמירתו ואינו עוד שומר עליו והרי הוא כאילו לא החזירו עד שיודיע לבעלים.

סמ״ע וב״ח - דווקא שיש עדים שגנבו, חושש בעליו שלא חזר בתשובה אלא ליראה וכלתה שמירתו.

ש״ך ופילפולא חריפתא - אפילו לא גנבו בעדים כיון שגנב כלתה שמירתו החידוש שאפילו יש עדים שהחזירו.

[במחלוקת זאת האחרונים הולכים ׳לשיטתם׳ **בסימן רצ״ב סעיף א׳**

נפקד ששאל חפץ מהפקדון והחזירו למקום שנטל (לקוח מסיכום סימן רצ״ב)

מרדכי - הנפקד אם שאל חפץ אחד מן הפקדון שבידו ולאחר זמן החזירו למקום שהיה מונח בתחלה בחזקת פקדון שאין עליו דין שואל אלא שומר בעלמא דדעת שומר חשיב כדעת בעלים **<u>ואפילו ר׳ עקיבא</u>** דאמר כלתה שמירתו הני מילי גונב דמעתה לא מהימן ליה אבל שואל מהימן ליה ולא כלתה שמירתו.

רמ״א - הבין שדין זה הוא אפילו בשואל שלא מדעת ופסק כן שאפילו בשואל שלא מדעת מועיל החזרה.

סמ״ע וב״ח - מדובר ששאל בתשמיש שאינו מחסרו שלטור הוא רק שואל שלא מדעת ואף שלשואל שלא מדעת יש דיני גזלן, אין לו את הדין שיותר המפקיד לא סומך עליו ואינו יכול לחזור ולהיות כיד המפקיד.

ש״ך, ט״ז (וגר״א) - רק ששאל ברשות הבעלים לא כלתה שמירתו אבל אם שאל שלא מדעת הוא גזלן וכלתה שמירתו.

וכתב הש״ך ׳הלכך כל זמן שאין לנו יישוב ברור אין בנו כח לפסוק כדברי הר״ב בזה שהוא נגד הש״ס וכל הפוסקים׳.]

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ו - אסור לקנות שום דבר מהגנב, והקונה מגנב מפורסם או אינו מפורסם

מקורות

[בבא קמא קי״ח:-קי״ט: (מתני׳. אין לוקחין מן הרועים צמר וחלב וגדיים...)

קידושין נ״ו: (לאו עכברא גנב אלא חורא גנב).]

בבא קמא קט״ו. (גנב ומכר ואח״כ הוכר הגנב).

ראשונים ופסיקת הלכה

חומרת האיסור לקנות מהגנב

גנב ומכר ואחר כך הוכר הגנב

בבא קמא קט״ו. - איתמר: גנב ומכר ואח״כ הוכר הגנב:

רב משמיה דרבי חייא אמר - הדין עם הראשון.

ר׳ יוחנן משמיה דרבי ינאי אמר - הדין עם השני.

ביאור מחלוקת רב ור׳ יוחנן

אמר רב יוסף: לא פליגי, כאן לפני יאוש - הדין עם השני, כאן לאחר יאוש - הדין עם הראשון, ותרוייהו אית להו דרב חסדא [שאמר[391]: גזל ולא נתייאשו הבעלים, ובא אחר ואכלו ממנו, רצה מזה גובה, רצה מזה גובה]...

[לפני יאוש יכול הנגזל לגבות ממי שיבחר או מן הגזלן או מהקונה כרב חסדא, לאחר יאוש אינו יכול לתבוע את הקונה אלא רק את המוכר שיחזיר לו דמי החפץ הואיל ונקנה לקונה]

ולאביי דאמר: פליגי, במאי פליגי? בדרב חסדא.

[רב לא קיבל את דעת רב חסדא וסובר שעל הנגזל לגבות מן הגזלן ולא מהקונה ואילו רבי יוחנן קיבלו].

רב זביד אמר: כגון שנתייאשו הבעלים ביד לוקח ולא נתייאשו ביד גנב, ובהא פליגי, מר סבר: יאוש ואח״כ שינוי רשות - קני, שינוי רשות ואח״כ יאוש - לא קני, ומ״ס: לא שנא.

[לר׳ יוחנן צריך שיקדום היאוש למכר ואילולי כן המכר לא חל ויכול לתבוע את הקונה השני ואילו לרב אין חילוק שכל שהתייאשו הבעלים כשהחפץ נמצא ברשות אחרת פקעה בעלותם ודינם על דמי החפץ מול הגזלן]

רב פפא אמר: בגלימא - דכ״ע לא פליגי דהדר למריה, והכא בעשו בו תקנת השוק קמיפלגי, רב משמיה דר׳ חייא אמר: הדין עם הראשון, דינא דלוקח דלישקול זוזי מגנב, ולא עשו בו תקנת השוק; ור׳ יוחנן משום דר׳ ינאי אמר: הדין עם השני, דינא דלוקח דלישקול מבעל הבית, ועשו בו תקנת השוק.

[מדובר לפני יאוש, הדין הוא שנגזל נוטל את החפץ הגזול מן הקונה אולם המחלוקת היא לגבי תביעת הקונה: לרב יש לו לתבוע רק את הראשון דהיינו את הגזלן ולר׳ יוחנן מכוח תקנה יכול לתבוע את השני דהיינו הנגזל].

אלו דעות התקבלו להלכה

כללי הפסיקה הם שרב ור׳ יוחנן הלכה **כר׳ יוחנן**. להלכה נפסק **כרב חסדא** בסימן שס״א ולכן ניתן לקבל גם את דעת רב יוסף וגם את דעת אביי. כמו כן נפסק כרב פפא בסימן שלנו כפי שיבואר. לגבי דעת רב זביד, **הרמב״ם ושו״ע** לא פסקו אותו להלכה **ואילו הרא״ש, רשב״א ורמ״א** פסקו כמותו כמבואר בסימן שלנו ובסימן שנ״ג.

[ניתן לומר שלרמב״ם כל דעה חולקת על קודמתה ואילו לרא״ש מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי]

[391] בבא קמא דף קי״א עמוד ב׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מה תקנו חכמים בתקנת השוק

טור (וכנה״ג) - ׳תקנו חכמים [למחזיק החפץ הגזול] שאינו צריך להחזיר לבעליו אלא עד שיתן לו דמיו[392].

רש״י - עשו לו תקנה שישלם לו בעל הבית מעותיו. [**הב״י** הביא אותו כמקור לטור ולא סבר שהוא חולק].

׳מיהו לאחר שישלם הגניבה יתבע מעותיו מבעל הבית[393]׳ (ציטוט זה לא הובא בב״י)

רמב״ם ושו״ע - חוזר החפץ לבעליו והבעלים נותנין ללוקח דמים ששקל לגנב.

ר״מ אלשיך, ש״ך וקצות - אם בא הדבר הגנוב אחר שנמכר לבעלים, אין צריך לשלם ללוקח אף שידוע שקנה.

רע״א[394] - המהרי״ט הסתפק האם בספק אם יש תקנה השוק נאמר שאת החפץ הוא ודאי צריך להחזיר ולגבי הדמים הוא ספק והוא מוציא מחבירו שעליו הראיה **(וכפשט רש״י ורמב״ם)** אולם יש להכריע שאף שאת החפץ צריך להחזיר, אינו צריך להחזיר לו עד שיתן דמים ולכן הנגזל הוא המוציא מחבירו. **(כטור)**.

תקנת השוק במתנה

רקע מסימן ס׳: מנהג שאף שכתב שמשעבד מטלטלים אגב קרקע אין גובים ממטלטלים

רא״ש - אם יש מנהג ברור מפני תקנת שוק, נהגו לא לגבות מלוקח ומקבל מתנה אבל גובים ממוכר שטרות.

ב״י - הרשב״א חלק על **הרא״ש** לעניין מתנה אך הלכה כרא״ש שאף במתנה אין גובים. נימוקו: ׳[395]מתנה אי לאו דהוה ליה הנאה מיניה לא הוה יהיב ליה מתנה הדר הוה ליה מתנה כזבינא הרי בהדיא דמתנה כמכר׳.

דר״מ - ישנה תשובת **הרא״ש** שמשמע ממנה כ**רשב״א** שאין תקנת השוק במתנה. (התשובה לגבי מתנת שטר חוב)

ש״ך - הרא״ש והרשב״א לא נחלקו, **הרא״ש** כתב את דבריו לגבי המנהג הכתיבה בשטרות חוב ואילו הרשב״א כתב את דבריו לגבי חפץ גזול שניתן במתנה שדינו שהנגזל נוטלו מהמקבל ללא נתינת דמים.

לגבי תקנת השוק שנגזל נותן דמים ללוקח

רשב״א - במתנה לא עשו תקנת השוק.

ב״י - הבין שהשוואת הרא״ש בין מתנה למכר שייכת גם בדין זה.

כנה״ג[396] - מהרי״ט וגידולי התרומה סברו שהרא״ש יודה לרשב״א לגבי חפץ גזול שניתן במתנה.

ש״ך - הרא״ש והרשב״א לא נחלקו. בתקנת השוק שבנגזל שאילולי כן לא ימכרו איש לרעהו תיקנו, אבל במתנה אין חשש כזה ולא תיקנו ואפילו בגנב פרע בחובו לא תקנו. הרא״ש אמר את דבריו רק לגבי מנהגם לא לגבות ממטלטלים.

תקנת השוק בגנב מפורסם (וגנב פרע בחובו ובהקיפו ושוה מאה במאתים)

בבא קמא קט״ו. - אמר רבא: אם גנב מפורסם הוא, לא עשו בו תקנת השוק. והא חנן בישא דמפורסם הוה, ועשו בו תקנת השוק! נהי דמפורסם לבישותא, לגניבותא לא מפורסם.

איתמר: גנב ופרע בחובו, גנב ופרע בהיקיפו - לא עשו בו תקנת השוק, דאמרי: לא אדעתא דהנהו יהיבת ליה מידי.

משכנתא שוי מאתן במאה - עשו בו תקנת השוק, שוה בשוה - **אמימר אמר:** לא עשו בו תקנת השוק.

מר זוטרא אמר: עשו בו תקנת השוק. (והלכתא: עשו בו תקנת השוק.)

---

[392] כך גם נראה הסדר בסיפור שהובא בהמשך הגמרא: נרשאה גנב ספרא, זבניה לפפונאה בתמנן זוזי, אזל פפונאה זבניה לבר מחוזאה במאה ועשרין זוזי, לסוף הוכר הגנב, אמר אביי: ליזיל מרי דספרא ויהב ליה לבר מחוזא תמנן זוזי ושקיל ספריה, ואזיל בר מחוזאה ושקיל ארבעין מפפונאה. מתקיף לה רבא: השתא לוקח מגנב עשו בו תקנת השוק, לוקח מלוקח מיבעיא? אלא אמר רבא: ליזיל מריה דספרא ויהיב ליה לבר מחוזאה מאה ועשרין זוזי ושקיל ספריה, וליזיל מרי דספרא ...

[393] רש״י מסכת בבא קמא דף קט״ו עמוד א׳ ד״ה ור׳ יוחנן. ובהגהות והערות (שירת דבורה) אות ו׳ הביאו שהדובב מישרים ואולם המשפט הבינו שהטור חולק על רש״י (גם ברמב״ם נראה כרש״י ולא כטור) והכנה״ג הבין כטור.

[394] על ס״ק ו׳ בש״ך

[395] מגילה כ״ו:

[396] הגהות ב״י אות ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

זבינא שוה בשוה - עשו בו תקנת השוק, שוה מאה במאתן - **רב ששת אמר:** לא עשו בו תקנת השוק.
רבא אמר: עשו בו תקנת השוק.
והלכתא: בכולהו עשו בו תקנת השוק, לבר מגנב ופרע בחובו, גנב ופרע בהיקיפו.
טור בשם הרי״ף, רמב״ם (רשב״א) ותוספות לפנינו - בגנב מפורסם אין תקנת השוק, ׳והלכתא׳ נאמר רק על דברים שנאמרו אחרי ה׳איתמר׳, אבל על דברי רבא אין חולק.
ר״י ותוספות שהיו לפני הרא״ש - בגנב מפורסם יש תקנת השוק, ׳והלכתא׳ כולל את דברי רבא. [רק במקרה שידוע שחפץ זה גזול נוטל בלא דמים ואף הגנב לא צריך להחזיר שודאי נתן לו מעותיו על דעת מתנה. **מרדכי**].
שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** וי״א כר״י.
ש״ך - מהרש״ל פסק כר״י ׳ולי נראה שהעיקר כמחבר׳ וכן פסקו **רב האי, ראב״ן, בעה״ת, מהר״ם וריב״ש.**
הערת הש״ך - הרז״ה כתב שבלוקח מגוי אין תקנת השוק אולם העיקר **כרמב״ן, רב שרירא, הגה״מ, ראב״ן, תרוה״ד רבנו גרשום** ושאר פוסקים שלא חילקו.

לטובה נתכוונתי
תוספות[397] **-** וא״ת בלא תקנה יטול מה שנתן דמצי אמר להציל נתכוונתי ולהשיב אבידה **וי״ל** דמיירי שהיה יכול לתבוע מבני אדם שלנו בתוך ביתו אפילו לא היה זה קונה אותם.
הגה״מ ומרדכי - נאמן. **בד״ה -** אין דברים אלו מוכרחים אלא שמצאתי להם קצת סמך בדברי התוספות.
שו״ע השמיט דין זה **ורמ״א** הביאו. **הש״ך** הביא דברי תוספות וכתב: ׳והבאתי דברי התוספות ללמוד מדבריהם דהיכא דהיה יכול להוציא מהגנב אף אם לא היה זה קונה אין צריך להחזיר מעותיו.
קצות - במקרה שלא היה יכול להוציא בדרך אחרת אף שלא התכוון צריך לשלם לו מה שהנהו.
נתיבות[398] **-** אף שלא היה יכול להוציא בדרך אחרת אם ידע שהוא גזול ולא התכוון להציל אינו משלם לו.
שער משפט - צריך שבועה בנקיטת חפץ שנתכוון לטובה כדין שנשבע בכמה קנה וצ״ע.

יאוש ושינוי רשות
האם שינוי רשות ואחר כך יאוש קונה (מבואר בסימן שנ״ג)
המקור למחלוקת ראה ביאור מחלוקת רב ור׳ יוחנן והפסיקה היא בסימן שנ״ג.
רמב״ם - גם יאוש ביד הקונה מועיל להפקיע את בעלות הנגזל מן החפץ. **וכן פסק שו״ע.**
רשב״א, רא״ש ומרדכי - אינו קונה, הלכה כר׳ יוחנן לגבי רב, והעמדת רב זביד לא נדחתה. **וכן פסק רמ״א.**
ש״ך - כדעת הרא״ש גם פסקו **רש״י, האגודה, תוספות, ר״י, רז״ה רמב״ן ומהרש״ל וכן עיקר.**

האם במקרה שהחפץ נקנה ללוקח מחויב הלוקח מעיקר הדין לשלם דמיו לנגזל (מסימן שנ״ג)
רמב״ם רמב״ן וראב״ד - צריך לתת דמים. **וכן פסק שו״ע.**
ר״י, רש״י[399]**, (רשב״א), רא״ש וטור -** קנה הקונה את החפץ לגמרי ואינו צריך לתת דמים. **וכן כתב רמ״א.**
לכאורה נראה כך בדעת רמי בר חמא בבא קמא קי״א:[400] ורבא לא על זה חלוק עליו.
לשיטות שמחויב הלוקח לשלם לנגזל דמיו מה דינו לאחר תקנת השוק
(האם ישלם לנגזל הפער במקרה שקנה בזול בין מה ששילם לבין שומת דמי החפץ הרגילה).

---

[397] בבא קמא דף קי״ד עמוד ב׳ ד״ה המכיר.
[398] סימן רל״ו ס״ק ז׳.
[399] רש״י בבא קמא קט״ו. ד״ה לא שנא - דקני לגמרי ואפילו בדמי לא מהדר לו. [והוא הדין לר׳ יוחנן ביאוש ואחר כך שינוי רשות].
[400] רמי בר חמא הבין שבמשנה מדובר בירושה לאחר יאוש ודינה כיאוש ולאחר מכן שינוי רשות ועל זה נאמר במשנה שפטורים. ולשיטת הרמב״ם היה צריך לכתוב בלשון קנו, ואילו לשיטת הרא״ש לא רק שקנו אלא שפטורים מדמיה מובן הניסוח פטורים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ו - אסור לקנות שום דבר מהגנב, והקונה מגנב מפורסם או אינו מפורסם

רמ״א, סמ״ע וב״ח - המותר מדמי המקח (כגון שקנה בזול) צריך הקונה לשלם לנגזל.
ש״ך[401] - אין צריך להחזיר לו כלום. (ולכן אינו נוגע בעדות).

שאלות ממבחנים

1. א. מה היא ״תקנת השוק״ בגנב, ובאלו מקרים לא נתקנה תקנה זו? **סימן שנ״ו כולו.**

ראה תקנת השוק בגנב מפורסם (וגנב פרע בחובו ובהקיפו ושוה מאה במאתים) וב׳והלכתא׳ שם וכן ישנו דיון על תקנת השוק במתנה (לזה נראה לי עיקר הכוונה בשאלה)

ב. מה הדין במתנה? האם על כל דבר חלה תקנה זו?

ראה תקנת השוק במתנה.

2. מה הדין הקונה מגזלן ואח״כ באו הבעלים ודרשו את הגזילה בין לפני יאוש ובין לאחר יאוש:

א. בקרקע? **ש״ך ס״ק ז׳**

ב. בספרים? **קצות ס״ק ג׳ באר היטב ס״ק ה׳**

ג. אם אמר הקונה לטובה נתכוונתי? **סעיף ב׳ ברמ״א ראה לטובה נתכוונתי.**

ד. קנה ספר תורה שניצל מהשואה באירופה ונמצאו יורשיו? **פד״ר א 170 אמנם עיין קול מבשר ח״א סימן נ״ז, וישכיל עבדי ו חו״מ כ׳**

[401] סימן שנ״ג ס״ק ה׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ז - המכיר כליו וספריו ויצא לו שם גניבה בעיר

מקורות

בבא קמא קי״ד:-קט״ו. (מתני׳. המכיר כליו וספריו ביד אחר, ויצא לו שם גניבה בעיר).

ראשונים ופסיקת הלכה

הקדמה

במשנת ׳המכיר כליו וספריו ביד אחר, ויצא לו שם גניבה בעיר׳ שעליה מבוסס הסימן יש לדון בכמה עניינים:

- המכיר - נאמן בסימנים או שצריך עדים.
- כליו וספריו - עשוים להשאיל ולהשכיר או לא, בעל הבית עשוי למוכרם או לא.
- יצא לו שם גניבה - באיזה רמה: קול, ידוע שנגנבו לו חפצים, ידוע שנגנבו לו חפצים כעין אלו.

המכיר כליו

בבא קמא קי״ד:-קט״ו. - מתני׳. המכיר כליו וספריו ביד אחר, ויצא לו שם גניבה בעיר - ישבע לו לוקח כמה נתן ויטול, ואם לאו - לאו כל המנו, שאני אומר: מכרן לאחר ולקחן זה הימנו.

גמ׳. וכי יצא לו שם גניבה בעיר מאי הויי? ליחוש דילמא זבנינהו, והוא ניהו קא מפיק שמא!

א״ר יהודה אמר רב: כגון שבאו בני אדם בתוך ביתו, ועמד והפגין בלילה ואמר נגנבו כליי. כ״ש עילא מצא! **רב כהנא מסיים בה משמיה דרב:** כגון שהיתה מחתרת חתורה בתוך ביתו, ובני אדם שלנו בתוך ביתו יצאו ואנבורקראות של כלים על כתפיהם, והכל אומרים נגנבו כליו של פלוני. ודלמא כלים הוו, ספרים לא הוו! **א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן:** כגון דקאמרי נמי ספרים. וליחוש דלמא זוטרי, וקא טעין רברבי!

א״ר יוסי בר חנינא: דקאמרי ספר פלוני ופלוני. ודלמא הוו עתיקי, וקא טעין חדתי!

אמר רב: כגון דאמרי הללו כליו של פלוני, הללו ספריו של פלוני...

אמר רבא: לא שנו אלא בעל הבית העשוי למכור כליו, אבל בעל הבית שאינו עשוי למכור כליו, לא צריך לאהדורי עליה כולי האי. ודלמא איצטריך ליה זוזי וזבין! **אמר רב אשי:** הרי יצא לו שם גניבה בעיר.

בעל הבית שעשוי למכור כליו - מסקנה

רי״ף - ואסיקנא **א״ר אבהו** באומרים הללו כליו של פלוני והללו ספריו של פלוני.

נ״י - באומרין הללו כליו. ואין מכירין הגנב אלא שמכירין הכלים והספרים דהשתא לא איירי בהוכר הגנב דפליגי רב ור׳ יוחנן בגמ׳.

רמב״ם - היה בעל הבית עשוי למכור את כליו ולא היו מדברים העשויין להשאיל ולהשכיר אף על פי שיצא לו שם גניבה בעיר והוכרו כליו אינו מחזירן מיד הלקוחות שמא הוא מכרן לאחרים. אבל אם באו בני אדם ולנו בתוך ביתו ועמד וזעק בלילה נגנבו כלי וספרי ובאו בני אדם ומצאו מחתרת חתורה ובני אדם שלנו בתוך ביתו יוצאין וצרורות של כלים על כתפיהם והכל אומרים הללו כליו וספריו של פלוני הרי זה נאמן, וישבע זה שהכלים בידו בנקיטת חפץ כמה הוציא ויטול מבעל הגניבה ויחזיר לו כליו.

בעל הבית שאינו עשוי למכור כליו ׳לא צריך לאהדורי עליה כולי האי׳ - פירושו

רש״י - לא צריך לאהדורי כולי האי - דנימא ספר פלוני ופלוני.

רא״ש - אמר רב אשי הרי יצא לו שם גניבה בעיר ואין צריכים לברר הללו ספריו של פלוני.

רמב״ם - בעל הבית שאינו עשוי למכור את כליו ויצא לו שם גניבה בעיר והכיר כליו וספריו ביד אחרים, או שהיה עשוי למכור והיו כלים אלו שהכיר מכלים העשויין להשאיל ולהשכיר, אם באו עדים שזה כליו של זה ישבע זה שהן בידו בנקיטת חפץ בכמה לקח ויטול מבעל הבית ויחזיר לו כליו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ב״י - והדבר מבואר שהוא ז״ל מפרש דכי אמר רבא אבל בעל הבית שאינו עשוי למכור כליו לא צריך לאהדורי עליה כולי האי היינו לומר שאין צריך שום תנאי מהתנאים האמורים דאפילו לא באו בני אדם בתוך ביתו כלל מאחר שאינו עשוי למכור כליו ועדים מכירים שאלו הם כליו ביצא לו שם גניבה סגי דרגלים לדבר שלא מכרם אלא נגנבו ממנו וכדמסיק רב אשי הרי יצא לו שם גניבה בעיר דמשמע דביצא לו שם גניבה בלחוד סגי אפילו לא באו בני אדם בתוך ביתו וכו׳.

נאמנות ׳המכיר׳

בבא מציעא קי״ד: - אמר רב: כגון דאמרי הללו כליו של פלוני, הללו ספריו של פלוני.

רמב״ם - צריך עדים שחפץ פלוני היה שלו.

טור - יתן סימן אף על פי שאין עדים מכירים שהם כליו.

ב״י - תמה כיצד מוציאים על ידי סימנים, שמא ראה אותם ביד אחר והכיר סימניהם.

דר״מ - אם נחשוש לחשש הב״י גם אין להשיב אבידה לפי סימנים[402].

׳יצא לו שם גניבה׳ להלכה כיצד

אף שבהקדמה הוספנו את השאלה באלו כלים מדובר, נלך בדרכו של הבית יוסף שכתב שבאיזה כלים זה תחת הכותרת שם גניבה, דהיינו שייתכן שבאותו מקרה בכלים מסוימים יצא שם גניבה ובאחרים לא.

רבא חילק בין בעל הבית שעשוי למכור כליו למי שאינו החילוק בכלים העשוים להשאיל מפורש ברמב״ם.

כלים שאינם עשויים להשאיל ולהשכיר ובעל הבית שאינו עשוי למכור כליו

טור - באו בני אדם ולנו בביתו ובלילה עמד וצווח כלי נגנבו ועדים ראו אותן בני אדם שחתרו להן בקיר וראו אותן יוצאין וחבילות על כתפן הרי זה מוציא כליו מיד המחזיק בהן...אע״פ שאין העדים מכירין שהן כליו.

רמב״ם - אם יבואו עדים שהן כליו של זה ...מחזיר לו כליו ע״כ **טור -**רוצה לומר כיון שעדים מכירין שהן כליו א״צ שיעידו שראו אותם האנשים שחתרו ויצאו וחבילות על כתפיהם **והכי מסתברא.**

ב״י - הטור הכריע **כרמב״ם** וחלק על פירוש **רש״י (ואביו)** בפירוש ׳לא צריך לאהדורי עליה כולי האי׳.

דר״מ - הטור סבר שניתן לקבל גם את פירוש **רש״י והרא״ש** וגם את דברי רמב״ם. דהיינו שבאופן שיהיה נאמן בסימנים בלבד, בזה צריך שיראו יוצאים חבילות, אבל אם יצא שם גניבה בלבד בזה לא יועיל סימנים אבל אם יש עדים שאומרים ׳הללו כליו של פלוני, הללו ספריו של פלוני׳ נאמן.

שו״ע - כרמב״ם **ורמ״א** לא השיג.

סמ״ע - הביא דברי טור וכתב כ**דר״מ** שאינם חולקים זה על זה.

כלים שאינם עשויים להשאיל ולהשכיר ובעל הבית עשוי למכור כליו

רמב״ם וטור - אינו נאמן עד שיעידו העדים שהן אותן הכלים שראו נושאין אותן שחתרו בקיר [**טור -** וזה נותן בהן סימן].

כלים העשויים להשאיל ולהשכיר

רמב״ם הלכות טוען ונטען פרק ח הלכה ה׳ - אין כל הדברים האלו אמורים אלא שהיה בעל הכלי טוען אני הפקדתיו אצלך או השאלתיהו אצלך, אבל אם טען שכלי זה היה שלי ונגנב או אבד או נגזל והביא עדים שהוא ידוע לו וזה

[402] אולם לכאורה ודאי שיש לחלק בין אבידה שודאי איננה של המוצא לבין המכיר שרוצה להוציא על ידי סימנים מן המוחזק וראה בסיכומי סימנים רנ״ט ורצ״ז סיכום המחלוקת ׳האם סימנים מועילים גם להוציא מהמוחזק (או רק באבדה)׳ .

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שתחת ידו אומר איני יודע אבל אחרים מכרוהו לי או נתנוהו לי במתנה, אף על פי שהוא מדברים שעשויין להשאיל ולהשכיר מעמידין אותו ביד זה שהוא בידו ואינו נשבע כלל שהרי אין לו טוען.

רמב״ם - בעל הבית שאינו עשוי למכור את כליו ויצא לו שם גניבה בעיר והכיר כליו וספריו ביד אחרים, או שהיה עשוי למכור והיו כלים אלו שהכיר מכלים העשויין להשאיל ולהשכיר, אם באו עדים שזה כליו...

ראב״ד - אם היו כלים אלו מדברים העשויין להשאיל ולהשכיר לא היה צריך לשם גנבה אלא להפטר משבועה שלא השאילן ושלא השכירן ושלא מכרן.

הבנת הטור ונ״י ברמב״ם - בכלים אלו אפילו לא יצא לו שם גנבה בעיר נאמן. **וכן כתבו הב״ח וסמ״ע.**

הבנת המ״מ, הגה״מ וב״י ברמב״ם - אף בכלים אלו צריך שיצא לו שם גנבה בעיר. **וכן הכריע הש״ך.**

ראי״ש - אין לטוען גניבה יתרון בכלים העשוים להשאיל ולהשכיר שהרי אינו טוען שהשאילם.

שו״ע - כתב לשון הרמב״ם. **רמ״א -** וי״א כראי״ש. **ובסימן קל״ג** מפורש **ששו״ע** מצריך שם גניבה. אפילו בכלים העשוים להשאיל **ובסימן צ׳** הכריע כדעה שבכלים העשוים להשאיל לו מועיל סתם טענת גניבה.

הגר״א - הבנה הנכונה **ברמב״ם** היא **כב״ח וסמ״ע** שכן מדויק בלשונו, אולם להלכה אין מחלוקת בין **השו״ע לרמ״א,** שהרי **השו״ע** הבין **ברמב״ם** שצריך שם גניבה, **ולרמ״א** שפסק **כרא״ש** גם צריך שם גניבה, ושם גניבה מועיל **להבנת רמ״א ברא״ש** אף עם עדים בלבד כמו שכתב **בדר״מ**. וצריך שיראו העדים שעתה בידו.

אולם לדינא נראה **שהגר״א** פסק **כראב״ד,** ויבואר בביאור הגר״א בדעת הרמב״ם.

אבן האזל[403] **-** ולפלא גדול שהגר״א ז״ל הסכים לדברי הב״ח, מדחלקינהו לתרתי רק שכתב דצ״ע מדבריו בפ״ח מהלכות טוען[404] ולא אבין איך נבוא לעשות סתירה מפורשת בדברי הרמב״ם מדקדוק קלוש.

ש״ך - הרמב״ם סובר שכדי להוציא ממון מהמחזיק צריך ׳תרתי לטיבותא׳:

א. אינו עשוי למכור ב. שם גניבה.

א. עשוי להשאיל ולהשכיר ב. שם גניבה.

לש״ך יועיל לפי זה: א. אינו עשוי למכור. ב. עשוי להשאיל ולהשכיר. אף בלא שם גניבה ולא על זה דיבר הרמב״ם בהלכות טוען.

הש״ך סובר שבמקרים אלו מוציאים אף שעדים לא ראו עתה בידו **והגר״א** חולק ומצריך עדים שאתה בידו.

קצות - הסכים **לש״ך** שצריך שיצא שם גניבה שכן מפורש ברמב״ם בטוען.

ביאור הגר״א בדעת הרמב״ם

יש לחלק בין טענת ׳אתה גנבת ממני׳ שאינה מתקבלת, משום ׳אחזוקי אינשי בגנבי׳ לבין טענת ׳אתגלגל לידך חפץ שגנבו לי׳ שבזה אין לומר ׳אחזוקי אינשי בגנבי׳ שהרי אינו טוען שמי שמולו גנב, והרי יש גניבות בעולם[405].

[**השו״ע** לא הסכים לחילוק זה אולם ראו דברי **התומים** בסימן קל״ג[406]: **והש״ך** בס״ק י״ג האריך להביא דעת **תוס׳** (ב״מ קט״ז. ד״ה והא) **ורא״ש** (שבועות פ״ז סי׳ ה) **ומרדכי** (ב״ק סי׳ קסב) דס״ל בטוען גנובים סתם נאמן בדבר העשוי להשאיל ולהשכיר דהא יש לו מיגו, ואחזוקי אינשי בגנבי לא שייך כיון דאין אומר מי גנבן].

יש להבין מה היחודיות של ׳כלים שעשוים להשאיל ולהשכיר׳ **הבנת רא״ש ושו״ע** שזה מגבה את טענתו של מי שטוען שהשאיל לפלוני ואילו לדעת הרמב״ם בכלים אלו אין חזקה ׳כל דבר המטלטל שהוא ביד האדם, בחזקת שהוא שלו׳. וכלשונו ׳אבל דברים העשויין להשאיל ולהשכיר לעולם הן בחזקת בעליהן כמו שבארנו, ואף על פי שהוציאן מגולין

---

[403] הלכות גניבה פרק ה׳ הלכה י׳

[404] לא מצאתי ואולי כוונתו לגר״א בסימן קל״ג ס״ק ל״ה.

[405] והביא שחילוק זה מפורש בתוספות בבא מציעא דף קטז עמוד א׳ ד״ה והא רבא:
ואף על גב דקאמר בפרק כל הנשבעין דאחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן ואין נאמן לומר גנובים במגו דאי בעי אמר שאולים היינו היכא דאמר גנבת לי אבל היכא דאמר גנב אחר גנבם לי ומכרם לך לאו היינו אחזוקי אינשי בגנבי דהא כמה גנבי איכא בשוקא.

[406] ס״ק ד׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ואף על פי שבעל הבית הזה עשוי למכור את כליו הואיל ויש לו עדים שזה הכלי עשוי להשאיל ולהשכיר בלבד ידוע הוא לו מוציאין אותן מיד זה על כל פנים עד שיביא ראיה שמכרו לו או נתנו לו במתנה **כדין קרקעות.**[407]
[ונראה להסביר שכן שיטת **הגר״א** אולם ראה **באבן באזל** שהרמב״ם לא הסכים להנחה הראשונה שהרי סוף סוף לפי טענתו, או שהמחזיק גנב או שהמוכר לו גנב, ושייך בזה ׳אחזוקי אינשי בגנבי׳].

שאלות ממבחנים

קיי״ל כל המטלטלין בחזקת מי שהן תחת ידו, והטוען על חברו שלי הוא, צריך להוכיח פרט לדברים העשוים להשאיל ולהשכיר. היש חילוק בין יצא לו שם גנבה בעיר ללא יצא לו שם גנבה? **סעיף א׳**
ראה כלים העשויים להשאיל ולהשכיר

[407] רמב״ם הלכות טוען ונטען פרק ט׳ הלכה ד׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ח - דברים האסורים לקנות מהרועים ומשומרי פירות ומבעלי אומנות

מקורות

בבא קמא קי״ח:-קי״ט: (מתני׳. אין לוקחין מן הרועים צמר וחלב וגדיים, ולא משומרי פירות עצים ופירות)
בבא מציעא כ״ב. (אמימר ומר זוטרא ורב אשי אקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק - אכילה מפירות שנתן אריס).

ראשונים ופסיקת הלכה

הקדמה

הכלל העיקרי בסימן:

שו״ע - כל דבר שחזקתו שהוא גנוב, אסור ליקח אותו. וכן אם רוב אותו דבר שהוא גנוב, אין לוקחין אותו...
כללו של דבר, כל שהרועה מוכרו, אם היה בעל הבית מרגיש בו מותר ללוקחו; ואם לאו, אסור.
וכולם שאמרו: הטמן, אסור לקחת מהם.
הדוגמאות מפורטות בבא קמא קי״ח:-קי״ט: ונביא רק את מה שיש בו מחלוקת.

לקיחת פירות מאריס

בבא קמא קי״ט. - רב[408] זבין שבישתא מאריסא, **א״ל אביי**, והא תנן: ולא משומרי פירות - עצים ופירות!
א״ל: ה״מ בשומר, דלית ליה בגופא דארעא מידי, אבל אריס דאית ליה בגוויה, אימא מדנפשיה קא מזבין.
בבא מציעא כ״ב. - אמימר ומר זוטרא ורב אשי אקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק, אייתי אריסיה תמרי ורימוני ושדא קמייהו.
אמימר ורב אשי אכלי. **מר זוטרא** לא אכיל.
[**רא״ש - אמימר ורב אשי** היו סומכים על זה דאריסא מחלקו יהיב להו ויתן לבעלים אחרים כנגדן.
מר זוטרא לא אכל כיון שמן השותפות קודם החלוקה יהיב להו בלא דעת הבעלים לא מצי למיכל].
אדהכי אתא מרי בר איסק, אשכחינהו, ואמר ליה לאריסיה: אמאי לא אייתית להו לרבנן מהנך שפירתא? **אמרו ליה אמימר ורב אשי למר זוטרא:** השתא אמאי לא אכיל מר? והתניא: אם נמצאו יפות מהן - תרומתו תרומה!
אמר להו [מר זוטרא], הכי אמר רבא: לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה בלבד, משום דמצוה הוא, וניחא ליה. אבל הכא - משום כסיפותא הוא דאמר הכי.
טור - הלכה כ**מר זוטרא,** דווקא בסתם אריס מותר לקחת **כרב** אבל ידוע שלא חלקו אסור. ואין תולין שודאי יתן לבעל הבית כנגדן.
ב״י - יש לתמוה מדוע פסק הטור כיחיד כנגד רבים ועוד שזה כנגד **רב אשי,** וכן נראה דעת **רמב״ם** כרב אשי.
שו״ע - סתם שמותר ליקח מהאריס. **רמ״א -** וי״א כטור. **וכן פסק הב״ח.**

היתר לקיחת דבר שיודע בחברו שיתרצה לתת

ש״ך - מדברי התוספות והגהת אשר״י והגהת מרדכי מבואר דאם אדם נותן לאכול לחברו מדבר שאינו שלו אלא של חברו אף על פי שיודע שחברו יתרצה אסור לאכלו דהלכה כאביי דיאוש ש״מ לא הוי יאוש ואף על גב דהשתא ניחא ליה מעיקרא לא הוי ניחא ליה
ואי לאו דמסתפינא הייתי אומר שמותר ויאוש שלא מדעת שאני שגם אח״כ אינו מייאש אלא משום שאינו יודע היכן הוא ובעל כורחו הוא מתייאש א״כ אמרינן מעיקרא באיסורא אתי לידיה דבמה יקנה אי ביאוש הא השתא אינו מתייאש ואלו היה יודע שהוא אצלו לא מתייאש משא״כ הכא כיון שידוע שיתרצה א״כ השתא נמי בהיתרא אתי

[408] ברי״ף כתוב רבה, ובהערות וציונים ויש שכתבו (הגי״א) רבא, בכל מקרה נראה שאין זה רב שהרי הוא חי שנים הרבה לפני אביי.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לידיה דמסתמא אינו מקפיד על זה ואף על גב דבש״ס שם מדמה תרומה וטומאה ליאוש שלא מדעת טעמא אחרינא איכא התם דלענין תרומה וטומאה ידיעה ממש בעינן.

קצות - תירץ מדוע לא קשה על דעת **תוספות** מדין מי שנשטתה שבית דין מפרנסים את אשתו משום שבמצוה דנים שנח לאדם אף שלא מדעת.

[**בנתיבות סימן רמ״ד ס״ק א׳** משמע שמסכים לש״ך ׳במתנה...אפילו שיש אומדנא דמוכח או גילוי דעת שנותן לו במתנה קנאה כמו שכתב הש״ך בסימן שנ״ח ס״ק א׳]

לבוש מרדכי[409] **-** ונראה לי ברור **דהרמב״ם** ס״ל **כדעת הש״ך (וכן שו״ת עונג יום טוב סימן קי״א**[410]).

ספק גזל בדבר שהמוכר עשה בו שינוי החוזר לברייתו (כר מלא מוכין)

בבא קמא קי״ט: - ת״ר: אין לוקחין מן הסורק מוכין, מפני שאינו שלו, ובמקום שנהגו להיות שלו - לוקחין; ובכל מקום לוקחין מהן כר מלא מוכין וכסת מלאה מוכין, מאי טעמא? קננהו בשינוי.

רשב״א - וא״ת והלא שינוי חוזר לברייתו הוא וכל שחוזר לברייתו אינו שינוי, **תירץ הראב״ד ז״ל** שאין זה גזל ודאי אלא מספק אתה בא לאסרו וכיון שכן בשינוי כל דהוא מותר. **וכן כתב המ״מ. (והב״ח חלק).**

הלכה למשה - וכבר כתבנו למעלה **דמדברי הר״י בעל הטורים** מוכח דלא ס״ל הכי וכהסכמת **הב״ח** ז״ל, ואם כן יש להחמיר לכתחילה דאף שהוא ספק גזל כיון שהוא שינוי דחוזר לברייתו אין לקחתו לכתחילה.

ראה **שער המלך**[411] שביאר שיש כאן גם שינוי השם ולכן לא קשה מסוכה ל׳: שעוסקת גם בספק גזל.

ש״ך - בב״ח פסק דלא כהרב המגיד וריב״ש **ול״נ דאין הכרעתו מוכרחת** בזה גם **בי״ש** פסק כהרב המגיד.

שאלות ממבחנים

ראובן ושמעון מתגוררים בבית אחד. האם מותר לראובן לקחת לעצמו חפץ או דבר מאכל משל שמעון, מבלי ששמעון יודע על כך, אע״פ שראובן בטוח ששמעון יתרצה לכשידע? ציין את המקורות והסבר **ש״ך ס״ק א׳ וקצות סק״א ראה היתר לקיחת דבר שיודע בחברו שיתרצה לתת.**

---

[409] מסכת בבא מציעא סימן כ׳

[410] לשיעור הרחבה בנושא של הגאון הרב אריאב עוזר ראה: https://www.youtube.com/watch?v=OFH3newaQ0Y
וראה שם בדף מקורות בתיאור השיעור.

[411] הלכות גניבה פרק ו הלכה ט

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות גזלה

צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים הלכות גזלה

סימן שנ״ט - איסור גזילה אפילו על מנת להחזיר, ומה נקרא גזילה ואיסור לא תחמוד ולא תתאוה 219
סימן ש״ס - מצוה על הגזלן להשיב הגזילה, ואם אין בה שוה פרוטה או נשתנית 224
סימן שס״א - דין יאוש, ואם יש עמו שינוי השם או שינוי רשות..... 227
סימן שס״ג - הגוזל בהמה ועבדים והזקינו, והדר בחצר חבירו שלא מדעתו..... 231
סימן שס״ה - הגוזל ואינו יודע ממי גזל 238
סימן שס״ו - גזלן שבא לעשות תשובה אם מקבלין ממנו 240
סימן שס״ח - דין המציל או הקונה מלסטים ישראל או עובד כוכבים..... 242
סימן שס״ט - אסור לקנות מגזלן ולסטים וליהנות מממונם, ודינא דמלכותא כיצד 244
סימן שע״א - קרקע אינה נגזלת אפילו נתייאשו הבעלים 250
סימן שע״ה - היורד לשדה חבירו או לתוך חורבתו ונטעו או בנאו 253
סימן שע״ו - דין המסיג גבול רעהו 257
סימן שע״ז - מי שדרך הרבים עובר בתוך שדהו 259

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שנ״ט - איסור גזילה אפילו על מנת להחזיר, ומה נקרא גזילה ואיסור לא תחמוד ולא תתאוה

מקורות

ויקרא פרק י״ט, י״ג: **לֹא תַעֲשֹׁק** אֶת **רֵעֲךָ** וְלֹא **תִגְזֹל** לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר.

ויקרא פרק ה׳:

(כ) וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר:

(כא) נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּה׳ וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ **בְגָזֵל** אוֹ **עָשַׁק** אֶת **עֲמִיתוֹ**:

(כב) אוֹ מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֵשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל שָׁקֶר עַל אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָּהֵנָּה:

(כג) וְהָיָה כִּי יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא:

שמות פרק כ׳, י״ד: לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ:

דברים פרק ה׳, י״ח: וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ.

סנהדרין נ״ז. (איסור גזל בכלשהו שיש צער בשעת החסרון).

ירושלמי מסכת דמאי פרק ג׳ הלכה ב׳ - ואינו אסור משום גזל כהדא ר״ש בר כהנה הוה מסמיך לר׳ לעזר עברון על חד כרם א״ל אייתי לי חד קיסם מחצד שינייי חזר ואמר ליה לא תיתי לי כלום אמר דאין אייתי כל בר נש ובר נש מיעבד כן הא אזיל סייגא דגוברא.

בבא קמא קי״ט. (א״ר יוחנן: כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה - כאילו נוטל נשמתו ממנו **וכן פסק שו״ע**).

בבא קמא ס׳: (מציל עצמו בממון חברו, גוזל על מנת לשלם).

בבא מציעא מ״א.,בבא בתרא פ״ח. (שואל שלא מדעת הרי הוא גזלן)

ראשונים ופסיקת הלכה

מבוא

חילוק גדול יש בין גניבה לגזלה, בגזלה עיקר הדבר מצד הנגזל שמחסר ממון או שפוגע בבעלותו, חמורה ממנה היא הגניבה שהיא מעשה מתועב שמראה שהוא ירא מפני הבריות ואינו ירא מרבונו של עולם ולכך חדשה התורה בגניבה קנסות של כפל ותשלומי ד׳ וה׳. ונראה שזה הטעם ששואל שלא מדעת נקרא גזלן ולא גנב כי אינו בוש בדבר. בגניבה עיקר החומרה מצד העושה. בגזלה עיקר החומרה מצד המעשה ובשל חסרון הנגזל.

גזל הגוי (נידון גם בסימן שמ״ח לגבי גניבת הגוי)

מקור האיסור

תוספתא מסכת בבא קמא (ליברמן) פרק י׳ - הגוזל את הגוי חייב להחזיר לגוי, חמור גזל הגוי מגזל ישראל הגוזל את הגוי ונשבע ומת חייב להחזיר מפני חילול השם.

בבא קמא קי״ג - תניא: **אמר ר׳ שמעון,** דבר זה **דרש ר״ע** כשבא מזפירין: מנין לגזל כנעני שהוא אסור ת״ל: אחרי נמכר גאולה תהיה לו, שלא ימשכנו ויצא, יכול יגלום עליו? ת״ל: וחשב עם קונהו, ידקדק עם קונהו...

אמר רב הונא: מנין לגזל הכנעני שהוא אסור? שנאמר: ואכלת את כל העמים אשר ה׳ אלהיך נותן לך, בזמן שהן מסורים בידך, ולא בזמן שאינם מסורין בידך.

[שני המקורות לא אומרים שהמקור לאיסור הוא לאו של ׳לא תגזל׳ אולם מאידך ניתן לומר שהפסוקים מלמדים על הלאו של ׳לא תגזל׳ שהוא כולל אף את הגוי]

רמב״ם - ואסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזלו או לעשקו, ואם גזלו או עשקו יחזיר.

כס״מ - יש לתמוה על זה שכתב שאסור לעשקו דהא קרא לא תעשוק את רעך כתיב דמשמע לאפוקי עובד כוכבים וע״ק דאמרי׳ בפרק הגוזל ומאכיל (דף קי״ג:) דהפקעת הלואתו מותר ועושק היינו הפקעת הלואתו כמ״ש רבינו

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בסמוך אי זהו עושק וכו׳ כגון שהיה לו ביד חבירו הלואה או שכירות **וי״ל** שרבינו סובר כדפירש״י הפקעת הלואתו שאין גזל ממש שרי כי ליכא חלול השם כגון היכא דטען ליה ליורש נתתיו לאביך ומת דלא ידע העכו״ם בהדיא דקא משקר וגם התוס׳ כתבו שם אף על גב דטעות העכו״ם מותר אסור להטעות העכו״ם כשהוא יודע שגוזל ועושה עצמו כלא יודע. **ודייק רבינו** לכתוב אסור לגזלו או לעשקו ולא כתב שעובר עליו בל״ת לומר שאין איסור זה מן התורה. [האם רק על עושק כתב כן או דווקא על העושק]

מחנה אפרים - שם כתב הבכ״מ וי״ל שרבינו סובר כדפרש״י הפקעת הלואתו שאין גוזל ממש. נ״ב המרדכי בפ״ק דקידו׳ כתב דכי תבע ליה הלואתו הוי גזל אבל אי לא תבע ליה לא דלא מיקרי גזל אלא מיד ליד, ונראה דה״ה אם היה בידו של ישראל פקדון של גוי ושכחו ה״ז מותר ואין זה גזל, וכן מוכח מהתוס׳ בפ׳ אלו מציאות גבי נטלה ע״מ להחזירה אינו עובר אלא משום השב תשיבם׃

שו״ע - אסור לגזול או לעשוק אפילו כל שהוא, בין מישראל בין מעובד כוכבים.

שו״ע סימן שמ״ח - כל הגונב אפילו שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו (ויקרא יט, יא) וחייב לשלם, אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של גוים, ואחד הגונב מגדול או מקטן.

רמ״א - טעות עובד כוכבים, כגון להטעותו בחשבון או להפקיע הלואתו, מותר, ובלבד שלא יודע לו, דליכא חילול השם (טור ס״ג). ויש אומרים דאסור להטעותו, אלא אם טעה מעצמו, שרי. (מרדכי פרק הגוזל בתרא).

ש״ך - משמע מכאן דאסור דאורייתא וכ״כ **מהרש״ל** פ׳ הגוזל דס״ל להרמב״ם וטור וסמ״ג שכתבו בל׳ הזה דאסור מדאורייתא ע״ש וקשה מכאן על מ״ש הרב בהג״ה בא״ע ריש סי׳ כ״ח קדש׳ בגזל או בגניבת עכו״ם הוי מקודשת דהא אינה צריכה להחזיר רק משו׳ קידוש השם עכ״ל.

נתיבות[412] - ולפענ״ד נראה ליישב דנהי דהגניבה הוא איסור דאורייתא מוחשב [ויקרא כ״ה נ׳] או מואכלת [דברים ז׳ ט״ז] כדאיתא בב״ק דף קי״ג [ע״ב], מ״מ הא בישראל גופיה אילו לא הוה כתיב עשה דוהשיב את הגזילה [ויקרא ה׳ כ״ג] הוי אמרינן אף דעבר אלאו דלא תגנובו [שם י״ט י״א] מ״מ איסורא דעבד עבד ובהשבה אינו חייב, רק דבישראל רחמנא נתקיה לעשה דוהשיב את הגזילה, אבל בגוי נהי דקרא דוחשב לדרשה גמורה אתי, מ״מ היכן מצינו דחייביה רחמנא בהשבה לגוי, והשבה לגוי אינה אלא משום קידוש השם, וזהו שדקדק הרב בהג״ה באה״ע [סי׳ כ״ח סעיף א׳] דא״צ להחזיר רק משום קידוש השם.

איסור לגזול כלשהו

סנהדרין נ״ז. - אלא אמר רב פפא׃ לא נצרכה אלא לפחות משוה פרוטה. - אי הכי נכרי בישראל אסור? הא בר מחילה הוא! - נהי דבתר הכי מחיל ליה, צערא בשעתיה מי לית ליה?

גוזל על מנת לשלם ואם אומרים זכין במכר

כמו שהתבאר אסור לגזול על מנת לשלם אלא שאם הוא מזכה לחבירו דבר טוב יותר אזי אם המכר חל אין בכך גזל כלל וכך פסק הרא״ש והדיון האם נפסק כרא״ש שניתן ליצור מכר שלא מדעת האדם ובגבולות הדין.

בבא קמא ס׳: - ורבנן, ואיתימא רבה בר מרי אמרו׃ גדישים **דשעורין** דישראל הוו וגדישין **דעדשים** דפלשתים, וקא מיבעיא להו׃ מהו ליטול גדישין של שעורין דישראל ליתן לפני בהמתו, על מנת לשלם גדישין של עדשים דפלשתים? שלחו ליה׃ חבול ישיב רשע גזילה ישלם, אף על פי שגזילה משלם - רשע הוא, אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו.

רא״ש - ויראה דמיירי שעדיין לא היו מזומנין. אלא רצו ליקח גדישים של שעורים דישראל ולכשיזדמן להם גדישים דעדשים דפלשתים יחזירו להם. אבל אם היו גדישין דעדשים מזומנין אפילו אין בעלי גדישין שעורים לפנינו מותר

[412] ביאורים סימן שמ״ח ס״ק א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לזכות להן גדישין של עדשים על ידי אחר וליקח גדישין של שעורים דזכות הוא לו דעדשים עדיפי טפי. וכן משמע לישנא דקרא חבול ישיב רשע גזילה ישלם דמשלם אחר שכבר גזלו

שו״ע - סתם ׳אסור לגזול אפילו על מנת לשלם דבר יפה ממנו׳ ויש מי שאומר כרא״ש.

ט״ז - ושוב ראיתי **לרש״ל** שכתב על דברי הרא״ש האלו וז״ל, ולא נהירא כלל, וכי שרי להסתחר בממון חבירו שלא מדעתו, דדילמא חביב עליו יותר שעורים, או דילמא אפשר שלא ניחא ליה למכור את שלו כו׳, ולא אמרינן שזכין לאדם שלא בפניו אלא היכא שיש זכות בלי חסרון, עכ״ל. **ונראה לענ״ד שיפה פסק רש״ל** שלא לסמוך על הרא״ש בזה, רק שלפענ״ד דאם הוא צורך גדול יש להקל ליקח בלא דעת חבירו, דמסתמא ניחא לבעלים בזה דליעבד מצוה בממוניה, ואז אפילו אינו נותן פירות יפים מזה אלא אפילו בדכוותייהו שרי, כן נראה לענ״ד הלכה למעשה׳.

ש״ך - ׳ודוקא שידוע שזכות הוא לו כגון בדבר העומד לימכר אבל בחפצי ביתו לא כן כתב **הטור** ומשמע מדבריו **דהרא״ש** מיירי בכה״ג ובהכי ניחא דלא קשה כל מה שהקשה **מהרש״ל** על **הרא״ש** ובהכי ניחא נמי **דהתוספות** לא פליגי לענין דינא על **הרא״ש** ע״ש ודוק ונראה דמ״ש הטור בדבר העומד לימכר ר״ל שידוע בבירור שהבעל לא יחזיקנו בעצמו רק ימכרנו׳.

הגר״א - היינו בדבר שעומד לימכר בודאי ...אבל בלא״ה הוי חמס כמו שכתוב בסעיף ט׳ וכ״כ **ש״ך** ואמרינן רוצה אדם בקב שלו כו׳ **ומ״מ דברי הרא״ש צ״ע**.

רע״א - הר״ן בשם הראב״ד כתב שדבר העומד למכור אין איסור ליטול ע״מ לשלם. משמע אף דאינו מזכה לו הממון ע״י אחר שרי. והפנה **לקול אליהו**[413].

קצות - דחה את דברי **מהרש״ל** כל שהוא בפניו ומוחה אין לומר זכין אבל בסתם ניתן לתלות שיתרצה.

לסיכום: הרא״ש חידש שיש דין זכין גם במכר אם נותן יפות והביאו **שו״ע** כיש מי שאומר. **מהרש״ל** חלק על היסוד שניתן ׳להסתחר בממון חבירו שלא מדעתו׳, **הט״ז והגר״א** נטו לדבריו **ואילו בש״ך קצות ורע״א** נראה שהסכימו לעיקר דינו של הרא״ש במקום שעומד להימכר (שאז יש לומר שזו זכות) [וכן לענין מכר בזול הוכיח הקצות בסימן קצ״ה ס״ק ג׳ שאומרים זכין ׳...ואם כי אין תלמיד כמוני מכריע הייתי אומר דהיכא שהיה מקח בזול לכו״ע זכין שלא בפניו, וראיה מדברי **הטור** בשם **הרמב״ן** אם בא לחצירו סחורה בזול שזוכה לו חצירו ואין אדם אחר יכול לקנותו ע״ש. **וכן במרדכי**...וכן פסק **בשו״ע** סימן שנ״ט...ע״ש בש״ך׳]

מציל עצמו בממון חברו

בבא קמא ס׳: - רב הונא אמר: גדישים דשעורים דישראל הוו דהוו מטמרי פלשתים בהו, וקא מיבעיא ליה: מהו להציל עצמו בממון חבירו? שלחו ליה: אסור להציל עצמו בממון חבירו, אבל אתה מלך אתה, [ומלך] פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו. [וראה שו״ת הרשב״א חלק ד׳ סימן י״ז]

תוספות - מהו להציל עצמו בממון חבירו - איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש.

רא״ש - אבל הא לא מיבעיא ליה אי שרי למיקלינהו להצלת ישראלים. דמילתא דפשיטא היא דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא שלש עבירות. אלא הכי איבעיא ליה מהו למיקלינהו אדעתא דליפטר מתשלומין. ואמרו ליה אסור להציל עצמו בממון חבירו אדעתא דליפטר אלא יציל עצמו וישלם.

---

[413] שו״ת קול אליהו חלק א - אבן העזר סימן ג
ואשר אני אחזה לי בעניותי ליישב דלא לאפושי פלוגתא בין ר״ת והראב״ד להרא״ש ז״ל הוא, דעד כאן לא קאמרי דבדבר העומד לימכר שרי ע״מ לשלם אלא דוקא בפני הבעלים, דמסתמא כל אדם שלא הוחזק בגזלן כל שלוקח מדברים העומדים לימכר ליכא הוכחה דלשם גזל קא עביד לגזול בפני הבעלים דבר, אדרבה סופו מוכיח על תחילתו שלא כיון לגזל שהרי אח״כ משלם דמיו לבעלים. אבל כשאין הבעלים לפניו, אפילו אם יגזול ע״מ לשלם לבעלים, וכונתו דוקא ע״מ לשלם, אף אם הוא מדברים העומדים לימכר, דכיון דאין הבעלים לפניו, אף שכונתו לשלם כשימצאנו, סוף סוף נראה כגזל, אי משום מראית העין דלאו כו״ע ידעי שעתיד ליפרוע, ואי משום שמא יתרשל ולא יבוא לידי פרעון. לפיכך כתב הרא״ש ז״ל דצריך שיהיו התשלומין בידו לזכות ע״י אחר וכמעשה שהיה, דהתם ודאי לא היו הבעלים לשם, דאם היו שם לא היה צריך לכל זה והיה קונה ממנו בפירוש ע״מ לשלם בביתו, אבל אה״נ דאם הבעלים שם גם הרא״ש ז״ל מודה דליכא איסורא אפילו בלא זיכוי. וזה מוכרח ומילתא דמסתבר הוא.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

חוטף משכון מיד חברו

שבועות מ״ד: - נגזל כיצד? היו מעידין אותו שנכנס לביתו למשכנו שלא ברשות...

רמב״ם ור״י מיגאש - נחשב גזלן.

ראב״ד - אינו נקרא גזלן בכך (רק לומר שאינו נפסל לעדות בכך או שגם דינו כשומר שכר בלבד?)

בדק הבית סימן ל״ד - ומשמע לי שאינו נפסל לעדות בכך משום דלא משמע לאינשי דהוי גזלן בהכי וכדאמרינן בריש מציעא (ה:) לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו **וכן הכריע הש״ך.**

גזל ועושק

רמב״ם - איזה הוא גוזל, זה הלוקח ממון האדם בחזקה, כגון שחטף מטלטלין מידו, או שנכנס לרשותו שלא ברצון הבעלים ונטל כלים משם, או שתקף בעבדיו ובבהמתו ונשתמש בהן, או שירד לתוך שדהו ואכל פירותיה, וכל כיוצא בזה הוא הגוזל, כענין שנאמר (שמואל ב׳ כ״ג כ״א) ויגזול את החנית מיד המצרי.

איזה הוא עושק, זה שבא ממון חבירו לתוך ידו ברצון הבעלים וכיון שתבעוהו כבש הממון אצלו בחזקה ולא החזירו כגון שהיה לו ביד חבירו הלואה או פקדון או שכירות והוא תובעו ואינו יכול להוציא ממנו מפני שהוא אלם וקשה, ועל זה נאמר (ויקרא י״ט י״ג, דברים כ״ד י״ד) לא תעשק את רעך.

שו״ע - כתב לשון הרמב״ם והשמיט את 'כענין שנאמר..' ואת 'או פקדון'

לא תחמוד ולא תתאוה

בבא מציעא ה': - והא קא עבר על לאו דלא תחמד! - לא תחמד לאינשי בלא דמי משמע להו.

תוספות סנהדרין כ״ה: - וא״ת והא אמרינן בפ״ק דבבא מציעא (דף ה:) לא תחמוד בלא דמי משמע להו משמע לאינשי דווקא הוא דמשתמע כך אבל הם טועים דלא תחמוד הוו אפי' בדיהיב דמי **וי״ל** דמשמע להו דקאמר ר״ל נמי דכן הוא האמת **ועי״ל** דהכא הכי קאמר דמי קא יהבי והיו מפייסים אותם עד שיאמרו רוצה אני אם כן לא עברי אלאו דלא תחמוד כיון דחזו דשקלי בעל כרחייהו ולא היו חוששין אם יתפייסו פסלינהו.

תוספות בבא קמא ס״ב. - אבל היכא דיהיב דמי כשר אף על גב דלא אמר רוצה אני אף על פי שעובר על לאו דלא תחמוד **הפנה אליו הגר״א.**

רמב״ם - כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה שנ' (שמות כ' ט״ז) לא תחמד, ואין לוקין על לאו זה מפני שאין בו מעשה, ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד, כענין שנ' (דברים ז' כ״ה) לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך חימוד שיש בו מעשה.

השגת הראב״ד - כל החומד עבדו או אמתו וכו' אף על פי שנתן לו דמים יקרים. א״א ולא אמר רוצה אני.

המשך הרמב״ם - כל המתאוה ביתו או אשתו וכליו של חבירו וכל כיוצא בהן משאר דברים שאפשר לו לקנותן ממנו כיון שחשב בלבו היאך יקנה דבר זה ונפתה לבו בדבר עבר בלא תעשה שנ' (דברים ה' י״ח) לא תתאוה ואין תאוה אלא בלב בלבד.

התאוה מביאה לידי חימוד והחימוד מביא לידי גזל, שאם לא רצו הבעלים למכור אף על פי שהרבה להם בדמים והפציר ברעים יבא לידי גזל שנ' וחמדו בתים וגזלו, ואם עמדו הבעלים בפניו להציל ממונם או מנעוהו לגזול יבא לידי שפיכות דמים, צא ולמד ממעשה אחאב ונבות.

הא למדת שהמתאוה עובר בלאו אחד והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן עובר בשני לאוין לכך נאמר לא תחמד ולא תתאוה, ואם גזל עבר בשלשה לאוין.

סמ״ג (הובא בב״ח) - איסור חמדה ותאוה הוא שווה ואינו עובר עדי שיעשה מעשה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שו״ע - הכופה את חבירו למכור את שלו, ונותן לו דמיו, אסור אבל אין לו דין גזלן ליפסל מדאורייתא, אלא מדרבנן, כמו שנתבאר.

סמ״ע - עובר בלאו שלא תחמוד ושלא **כעיר שושן**. וכן פסק **הב״ש**[414].

באר היטב - העיקר כעיר שושן.

סיכום: הובאו ג׳ דעות בלא תחמוד:

תירוץ א׳ בתוספות סנהדרין, עיר שושן ובאר היטב - לעולם לא תחמוד הוא בלא דמים ואם נתן דמים לא עבר.

תירוץ ב׳ בתוספות סנהדרין, תוספות בבא קמא וראב״ד - אף ששילם דמים אם לא אמר רוצה אני עובר בלא תחמוד.

רמב״ם שו״ע וסמ״ע - אפילו אמר רוצה אני, אם הקונה הפעיל עליו לחץ פסול כדי להתרצות עובר בלא תחמוד.

שאלות ממבחנים

1. א. הגונב או הגוזל מגוי, האם עובר על איסור, ואיזה איסור? **סימן שמ״ח ש״ך סק״ב ונתיבות סק״א וסימן שנ״ט ש״ך ס״ק ב**

   ב. האם יש חיוב השבה כשגונב מגוי? **סימן שמ״ח גר״א סק״ח ונתיבות ס״ק א׳ ועיין שער המשפט ס״ק ב׳**

   ג. מה הדין בעיר שרוב ישראל והגוי יודע שישראל גנבו, אבל לא יודע מי גנב? **עיין ב״ח סימן רס״ו ס״ק א׳**

   ד. האם מותר להטעות את הגוי, ומה הדין כשהטעה את עצמו? **סימן שמ״ח סעיף ב׳ ברמ״א**

   ה. האם מותר לגנוב דעת גוי? **סימן שמ״ח סמ״ע סק״ו וגר״א סקי״ג**

   כל התשובה ראה בגזל הגוי (נידון גם בסימן שמ״ח לגבי גניבת הגוי) ובסימן שמ״ח הורחב יותר.

2. א. האם מותר לקחת חפץ של חבירו, על מנת לתת לו חפץ אחר טוב יותר? **סעיף ב׳**

   ב. נתן לצורף שרשרת זהב ישנה ע״מ שיתיך אותה ויצור ממנה שרשרת חדשה, האם מותר לצורף להשתמש בזהב זה לצורכו, ולעשות לבעל השרשרת שרשרת חדשה מזהב אחר באותו הטיב והכמות?

פת״ש סק״ג על פי בית אפרים אם מזכה לו זהב אחר מותר בדוממה לדין הרא״ש המובא בגוזל על מנת לשלם ואם אומרים זכין במכר וגם בחולקים יש לומר שיאמרו דווקא בדברים שיש לומר ששייך בהם הקפדה של רוצה אדם בקו שלו ולא בכגון זה שהוא רק התכה ואינו קב שלו וכל עוד אינו מוחה יש לומר שזה נהנה וזה לא חסר ׳וצ״ע׳. יש להעיר שזה דווקא אם מזכה לו אבל משתמש בהלוואה לא כפי שכתב הקול אליהו שהובא בהערה כי אינו זכות שיש חשש שלא ימצא לו כמותו.

[414] אבן העזר סימן כ״ח ס״ק ב׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״ס - מצוה על הגזלן להשיב הגזילה, ואם אין בה שוה פרוטה או נשתנית

מקורות

בבא קמא ק״ג., ק״ה. (מתני׳. הגוזל את חבירו שוה פרוטה ונשבע לו, יוליכנו אחריו למדי.. אמר רבא: גזל שלש אגודות בשלש פרוטות והוזלו ועמדו על שתים, אם החזיר לו שתים - חייב להחזיר לו אחרת)
גיטין נ״ה. (העיד רבי יוחנן בן גודגדא:...ועל המריש הגזול שבנאו בבירה שיטול את דמיו, מפני תקנת השבים)
סוכה ל״א. (אמר רבינא: האי כשורא דמטללתא דגזולה, עבדי ליה רבנן תקנתא משום תקנת מריש).
בבא קמא צ״ג:-צ״ו: (שינוי בגזלה)

ראשונים ופסיקת הלכה

חיוב השבה דווקא בשוה פרוטה

גזל שלש אגודות בשלש פרוטות והוזלו ועמדו על שתים והחזיר לו שתים

הנידון לגבי גזלן שגזל יותר משוה פרוטה, החזיר חלק ונותר בידו מן הגזלה חלק שבעת הגזלה היה שוה פרוטה ואילו בעת ההשבה הוזל ושוה פחות משוה פרוטה. ההכרעה כיון שנתחייב חלק זה בהשבה מעיקרו לא קיים את חיוב ההשבה.

בבא קמא ק״ה. - אמר רבא: גזל שלש אגודות בשלש פרוטות והוזלו ועמדו על שתים, אם החזיר לו שתים - חייב להחזיר לו אחרת, ותנא תונא: גזל חמץ ועבר עליו הפסח - אומר לו הרי שלך לפניך; טעמא דאיתיה בעיניה, הא ליתיה בעיניה, אף על גב דהשתא לאו ממונא, כיון דמעיקרא ממונא הוא בעי שלומי, הכא נמי אף על גב דהשתא לא שוה פרוטה, [כיון דמעיקרא הוי שוה פרוטה] בעי שלומי **וכן הלכה.**

גזל שתי אגודות בפרוטה והחזיר לו אחת מהן

הנידון לגבי גזלן שגזל יותר משוה פרוטה והחזיר חלק ונותר בידו מן הגזילה חלק שגם בעת הגזילה וגם בעת ההשבה שוה פחות משוה פרוטה, האם יש להתבונן רק על מה שמחזיק עתה הגזלן או בצורה כוללת יותר.

בבא קמא ק״ה. - בעי רבא: גזל שתי אגודות בפרוטה והחזיר לו אחת מהן, מהו? מי אמרינן השתא ליכא גזילה, או דלמא הא לא הדר גזילה דהואי גביה? הדר פשטה: גזילה אין כאן, השבה אין כאן. אי גזילה אין כאן, השבה יש כאן? הכי קאמר: אף על פי שגזילה אין כאן, מצות השבה אין כאן.

מה פירוש: ׳אף על פי שגזילה אין כאן, מצות השבה אין כאן׳.

רמ״ה[415] **-** בתר דבעיא הדר פשטה גזלה אין כאן מצות השבה אין כאן כלומר אף על פי שאין כאן גזלה ביד הגזלן מכל מקום מצות השבה אין כאן וחייב לקיים מצות השבה. **הובא בראי״ש**.

מאירי - אף על פי שאם גזל פחות משוה פרוטה מצוה להשיב מכל מקום אין עבירת גזלה גמורה בידו אבל בזו עבירת גזלה גמורה בידו הואיל וגזל ממון ולא השיבו.

בדברי הרמב״ם יש שינויי גרסאות והגרסה לפנינו: הגוזל פחות משוה פרוטה אף על פי שעבר אינו בתורת השב גזלה...גזל שתים שוות פרוטה והחזיר אחת גזלה אין כאן מצות השב גזלה אין כאן.

הטור סבר שדעת **הרמב״ם כרמ״ה** ואילו **הב״י** סובר שדעתו שמצבו שכרגע אינו נחשב גזלן וגם לא רובץ עליו חיוב השבה כיון שהוא מחזיק בפחות משוה פרוטה בלבד.

שו״ע - סתם. ׳אף על פי שגזילה אין כאן, מצות השבת גזילה אין כאן׳. **סמ״ע ובאר הגולה -** ביארו כרמ״ה.

[415] שיטה מקובצת בבא קמא דף ק״ה עמוד א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תקנת השבים

סוכה ל״א. - אמר רבינא: האי כשורא דמטללתא דגזולה, עבדי ליה רבנן תקנתא משום תקנת מריש. פשיטא, מאי שנא מעצים? - מהו דתימא: עצים שכיחי, אבל האי לא שכיחא, אימא לא - קא משמע לן. הני מילי - בגו שבעה, אבל לבתר שבעה - הדר בעיניה. ואי חברו בטינא, ואפילו לאחר שבעה נמי - יהיב ליה דמי.

תקנת השבים בקרקע

רמ״א - גזל קרקע ובנה עליה בניינים גדולים, צריך לסתור הכל ולהשיב קרקע לבעלים, דלא עשו תקנת השבים בקרקע (**ר׳ ירוחם**).

הגר״א - מפנה **לתוספות** בבא קמא צ״ו. ד״ה כל זכות שכותב שתקנת השבים בשבח היא דווקא במטלטלים.

מבי״ט - בהשגת גבול בשוגג יש תקנת השבים החמירו רק במזיד וה**מל״מ חלק עליו.**

שער משפט - דין זה תלוי במחלוקת בסימנים **רע״ד ורס״ד** האם כאשר מחזירים לאדם את דמי החפץ שהפסיד הוא מחויב להפסיד את ממונו כדי להציל סכום רב יותר של חברו [ויש לחלוק ולומר שדווקא במטלטלין[416]].

שינוי בגזלה

דיני שינוי בגזלה שווים לדיני שינוי בגניבה שהתבארו **בסימנים שנ״ג ושנ״ד.**

שינוי החוזר לברייתו אינו קונה (מובא גם בסימן שנ״ג)

בבא קמא צ״ו: - אמר רב פפא: האי מאן דגזל עפרא מחבריה ועבדיה לבינתא - לא קני, מאי טעמא? דהדר משוי ליה עפרא; לבינתא ועבדיה עפרא - קני, מאי אמרת? דלמא הדר ועביד ליה לבינתא, האי לבינתא אחריתי הוא, ופנים חדשות באו לכאן. **ואמר רב פפא:** האי מאן דגזל נסכא מחבריה ועביד זוזי - לא קני, מאי טעמא? הדר עביד להו נסכא; זוזי ועבדינהו נסכא - קני, מאי אמרת? הדר עביד להו זוזי, פנים חדשות באו לכאן. **וכן פסקו הראשונים ושו״ע בסימן ש״ס.**

ביאור החילוק הוא שכאשר כל מה שגזל האדם הוא חומר גלם הניתן להתכה וכדומה שניתן להחזירו לקדמות, אין בשינוי הצורה של החומר שינוי כלפי הגזלה, מה שהגזלן צריך להחזיר לגזלן זה אותו חומר גלם וגם כאשר אדם גזל חומר גלם גולמי של כסף ועשה ממנו מטבעות סוף סוף גם שהחומר גלם כעת לבש צורת מטבעות גם המטבעות הם חומר גלם הניתן להתכה ומקיים בכך השבה של מה שגזל, לעומת זאת כאשר אדם לא גזל חומר גלם אלא דבר בעל צורה, כאשר הותכה הצורה פקע מחומר הגלם הצורה לגמרי.

ברש״י פירש:

פנים חדשות באו לכאן - לא זו היא לבינה הראשונה אלא זו לבינה אחרת שהוצרך תיקון וגיבול בפני עצמה ומשונה היא מהראשונים דאי אפשר לצמצם או גדולה או קטנה. [סימן או סיבה?]

הדר עביד להו נסכא - אם ירצה ושינוי החוזר לברייתו הוא והכא ליכא למימר פנים חדשות דאין אדם מקפיד על רבועה ותקונה אלא שתהא חתיכה בעלמא. [חומר גלם]

על מה שכתב ׳ומשונה היא מהראשונים דאי אפשר לצמצם או גדולה או קטנה.׳ יש לחקור באופן פשוט האם זה **סיבה** אבל אילו היה יכול לצמצם אז לא היה קונה בשינוי או **סימן** ויש לבאר אף בו כביאור שביארנו.

שינוי החוזר חשוב

תוספות - דוקא עבדיה זוזי אבל עשה מן הנסכא כלי כגון כוס של כסף קני אף על גב דהדר עביד ליה נסכא דלא גרע מנסרים ועשאן כלים אבל זוזי ולבינה אין תורת חשיבות עליהן כ״כ.

---

[416] הדין הוא שאין הונאה לקרקעות וכן אדם יכול לומר שקרקע זו משובחת לו בדמים הרבה שכן מבואר בבבא בתרא י״ב עמוד ב׳: ההוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה, כי קא פלגו, א״ל: פליגו לי אמצראי; אמר רבה: כגון זה כופין על מדת סדום. **מתקיף לה רב יוסף, אמרי ליה אחי: מעלינן ליה עלויא כי נכסי דבי בר מריון! והלכתא כרב יוסף.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רשב״א - ואינו מחוור בעיני דאין לך חשיבות יותר גדול מן המטבע שהוא נעשה דמים על הכל ולבינה נמי למה לא יחשב כלי חשוב ככלי אדמה. והראי׳ שהביאו מנסרים ועשאן כלים אף הוא נראה דלא קנה, דלא קי״ל לא כאביי דאמר דשינוי דרבנן כלומר דהדר כנסרין ועשה מהן כלים קני...

שו״ע - סתם. **סמ״ע -** הציג את המחלוקת. **ש״ך -** העיקר כרשב״א וכן הוא **בראב״ן וכן** פסק **מהרש״ל.**

קצץ דקל

בבא קמא צ״ו. - אמר רב פפא: האי מאן דגזל דיקלא מחבריה וקטליה, אף על גב דשדיא מארעא לארעא דידיה - לא קני, מאי טעמא? מעיקרא דיקלא מיקרי והשתא נמי דיקלא מיקרי; דיקלא ועביד גובי - לא קני, השתא מיהת גובי דדיקלא מיקרי; גובי ועבדינהו כשורי - קני; כשורי רברבי ועבדינהו כשורי זוטרי - לא קני, עבדינהו קצוצייתא - קני. **כתב בתוספות רבינו פרץ[417]:** דלא קנה אלא בדקל יבש, או בדקל שאינו יבש כגון שעקרו עם שרשיו שיכול לנוטעו במקום אחר, אבל אם היה טוען פירות וקצצו שאינו יכול עוד לטעון פירות נראה דהוי שינוי כמו הרג הבהמה, או בכחשה דלא הדר עכ״ל. [**אולם בשאר הראשונים אין התייחסות** אם הדקל נושא פירות].

׳אין נקרא שינוי אלא אם כן נשתנה שם הגזילה מכח השינוי׳

תוספות[418] ורא״ש - עצים ועשאן כלים בוכני - דוקא שיפוי כי האי שנעשה בכך בוכני מועיל דחשיב שינוי מעשה וכן עבדיה נסרים נמי מהני אבל שיפוי שאין משתנה שמו בכך לא מהני וכן אמרינן לקמן (דף צו.) גזל דיקלא וקטליה לא קני דיקלא ועבדיה גובי לא קני דגובי דדיקלא מקרי אבל גובי ועבדינהו כשורי קני מעיקרא גובי והשתא כשורי.

טור - ואפילו שיפן אינו נקרא שינוי אם לא שישתנה שמם על ידי השינוי.

רמ״א - ואין נקרא שינוי אא״כ נשתנה שם הגזילה מכח השינוי.

סמ״ע - המקור דברי רב פפא שהובאו בקצץ דקל ושודאי זה שינוי מעשה גדול ובכל אופן לא קנה.

ש״ך - התורת חיים חלק אולם העיקר **כתוספות, רא״ש, טור ורמ״א וכן פסק מהרש״ל.**

הגר״א - עתוס׳ הנ״ל ד״ה עצים כו׳. ומיהו לאו כללא הוא...משמע דשינוי מעשה אין צריך לשינוי השם.

קצות - שינוי שם הנצרך בשינוי מעשה הוא שינוי מינימלי אחרת לא היה חילוק בין שינוי מעשה לשינוי שם.

[נראה לבאר, **שהגר״א והקצות** מכוונים לדבר אחד. הצורך לשינוי השם בשינוי מעשה, הוא ששינוי השם **סימן** לכך שלשינוי המעשה יש משמעות וחשיבות ושינוי המעשה הוא **הסיבה** לקניין. החפץ באמת השתנה מכוח המעשה לעומת זאת בשינוי השם **הסיבה** לקנין היא שינוי השם].

נתיבות[419] - שינוי השם צריך לבוא מהגזלן שינוי מעשה אפילו השתנה שמו מאליו.

שאלות ממבחנים

1. ראובן בנה בנין, רובו על מגרש השייך לו, ומיעוטו על מגרש השייך לשמעון. כשתבע שמעון את ראובן לדין, הסכים ראובן לפצותו בערך המלא של הקרקע ואף למעלה מזה, שמעון התנגד ודרש שראובן ״יחתוך״ את חלק הבנין במגרש השייך לשמעון, כיצד נפסוק? **סעיף א׳ בהגהת הרמ״א**

ראה תקנת השבים בקרקע.

2. מה הדין אם גזל שווה פרוטה ונאבדה הגזלה ושוב הוזלה, ואין שווה פרוטה. **סמ״ע סק״ח**

אגודות שוות ג׳ פרוטות כו׳. וכ״ש אם גזל אחת שוה פרוטה והוזלה דצריך להשיב אותה או דמיה שוה פרוטה כמו שהיתה מתחילה... וראה גזל שלש אגודות בשלש פרוטות והוזלו ועמדו על שתים והחזיר לו שתים.

---

[417] מובא בפסקי רי״ד מסכת בבא קמא גמרא - הערות דף צ״ו עמוד א׳ הערה 46*.

[418] בבא קמא דף צ״ג עמוד ב׳.

[419] סימן שס״א ס״ק א׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שס״א - דין יאוש, ואם יש עמו שינוי השם או שינוי רשות

סימן זה מקביל בדיניו לסימנים שנ״ג-שנ״ו אלא ששם התבארו הדינים לגבי גניבה וכאן לגבי גזלה.

מקורות

בבא קמא ס״ה:-ס״ח: (יאוש, יאוש ושינוי רשות).

בבא קמא קי״א: (הגוזל ומאכיל את בניו).

ראשונים ופסיקת הלכה

יאוש

בבא קמא ס״ו. - אמר רבה:...יאוש אמרי רבנן דניקני, מיהו לא ידעינן אי דאורייתא אי דרבנן; אי דאורייתא, מידי דהוה אמוצא אבידה, מוצא אבידה לאו כיון דמייאש מרה מינה מקמי דתיתי לידיה קני ליה, האי נמי כיון דמייאש מרה קני ליה, אלמא קני; **או דלמא לא דמיא לאבידה, אבידה הוא דכי אתאי לידיה - בהתירא אתיא לידיה, אבל האי כיון דבאיסורא אתאי לידיה** - מדרבנן הוא, דאמור רבנן ניקני מפני תקנת השבים.

ורב יוסף אמר: יאוש אינו קונה, ואפילו מדרבנן.

בבא קמא ס״ז - אמר עולא: מניין ליאוש שאינו קונה? שנאמר: והבאתם גזול את הפסח ואת החולה, גזול דומיא דפסח, מה פסח דלית ליה תקנתא כלל, אף גזול דלית ליה תקנתא, לא שנא לפני יאוש ולא שנא אחר יאוש.

רבא אמר, מהכא: קרבנו - ולא הגזול; אימת? אילימא לפני יאוש, פשיטא...וש״מ: יאוש לא קני, ש״מ.

בהמשך גם מובא שדעת **רב ששת ר׳ יוחנן ורב נחמן** סוברים שיאוש אינו קונה.

בענייני חושן משפט נפסק[420] שיאוש לא קונה. לעניין צורך גט לחומרא דעת **הרא״ש** שצריך.

[גזלן שקידש אשה בחפץ גזול שהתייאשו בעליו

קידושין נ״ב: - ההוא גברא חטף זוזי מחבריה ושדא לה, אמר לה מיקדשת לי; אתא ההוא גברא לקמיה **דרבא**, אמר: לית דחש להא דר׳ שמעון דאמר סתם גזילה יאוש בעלים הוי. [משמע שאם היה יאוש מקודשת].

טור - הרא״ש חייב גט מספק, שמא יאוש ללא שינוי רשות קונה מדרבנן.

רמב״ם[421] - המקדש את האשה בגזל או בגניבה או בחמס, אם נתייאשו הבעלים ונודע שקנה אותו דבר בייאוש הרי זו מקודשת ואם לאו אינה מקודשת.

המ״מ - שהוא ביד אשה הרי יש כאן יאוש ושינוי רשות כשהיא בידה וכיון דקנאתו היא אף הוא קונה אותה.

שו״ע אבן העזר[422] - כתב לשון רמב״ם. **רמ״א -**...קדשה בגזל אחר יאוש לבד, מקודשת מדרבנן **(רבינו ירוחם)**.

ט״ז - לרא״ש לא מקרי שינוי רשות בזה לענין שתהיה מקודשת דבעינן שבשעה שנותן לה הכסף יהיה שלו.

הגר״א באבן העזר - אבל הרשב״א כתב דבייאוש לבד מקודשת דהוי שינוי רשות בידה וקנאתו **וכ״כ הר״ן והמ״מ וכ״מ** שם דקא׳ לית דחש לר״ש אף על גב דלא הוי שם אלא יאוש לבד וכן הסוגיא שם דרב ור׳ יוחנן דוקא משום דלפני יאוש **אלא דלהרא״ש י״ל** דמדרבנן קני אבל כ״ז דוחק דזה הוא דוקא (לרבא) [לרבה] דס״ל יאוש קני ומספקא ליה כו׳ אבל עולא ורב נחמן וכל החולקים סבירא להו דיאוש לא קני כלל וכן ס״ל לר׳ יוחנן כמ״ש בפ״ז דב״ק וכן לרבא ועתוס׳ שם ס״ז ב׳ ד״ה אמר עולא.

קצות[423] - האריך לבאר שיסוד המחלוקת האם צריך לקדש בממון המקדש או אף שהביא לה ממון שאינו שלו וזכתה בו מעצמה מכוח יאוש שינוי רשות מקודשת וכן האם ביאוש ושינוי רשות האם נחשב שהקונה גורם שיזכה בו הגזלן למפרע מכוח שינוי השם, או שהקונה זוכה בו, אך אין זה נחשב שהגזלה נקנתה לגזלן].

---

[420] סימן שנ״ג סעיף ב׳ וסימן שס״א סעיף א׳

[421] הלכות אישות פרק ה׳ הלכה ז׳

[422] אבן העזר הלכות קידושין סימן כ״ח סעיף א׳.

[423] בקצות בסימן שנ״ג ובאבני מילואים סימן כ״ח ס״ק ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

יאוש ושינוי החוזר לברייתו (לקוח מסימן שנ״ג)

ראי״ש, תוספות וטור - ואם יש עם היאוש שינוי השם אפילו הוא גרוע שחוזר לברייתו קונה מן התורה וא״צ להחזיר [הגנב/גזלן] אלא הדמים. [וצריך לבאר מה הטעם בכך[424]].

שו״ע - ואם יש עם היאוש שינוי השם שחוזר לברייתו, י״א שקונה ואינו צריך להחזיר אלא דמיה.

רע״א - אבל דעת **המאור ורמב״ן** פרק הגוזל ומאכיל דלא מהני שינוי החוזר לברייתו אף אם היאוש...ועיין **דרישה** דכתב בפשיטות דלדעת התוס׳ והרא״ש דגם שינוי מעשה החוזר לברייתו קנה עם יאוש ובמחכ״ת אשתמיטתי׳ דברי תוס׳ סוכה דהוכיחו דלענין זה גרע שינוי מעשה משינוי השם.

תרומת הכרי - אבל לדידן דקימ״ל דשינוי מעשה החוזר לחודא אינו קונה כלל אף מדרבנן דלא כרבה א״כ אפשר דאף אם יאוש אינו קונה, ומדברי התוס׳ הללו אין ראייה... אבל דע שבתוס׳ ריש פ׳ לולב הגזול [סוכה ל׳ ב׳ ד״ה ולקניוה] כתבו כן דשינוי החוזר מהני עם יאוש וזה מסכים לדעת הטור ז״ל, אך התוס׳ מחלקים בין שינוי מעשה החוזר ובין שינוי השם החוזר דשינוי השם החוזר הוא דמהני עם יאוש אבל שינוי מעשה החוזר אפי׳ עם יאוש לא מהני, וגם זה נראה בעיני שהוא ג״כ סברת הטור ז״ל.

סתם גזילה לא הוי יאוש בעלים מבואר בסיכום סימן שס״ח

שינוי רשות שלא מדעת הגזלן

שו״ע - לא הוי שינוי אלא אם כן מכרו או נתנו לאחר. (**רמ״א -** י״א (**נ״י** פ׳ חז״ה) דאם מכרו באחריות או נתנו בטעות או בעל כרחו, לא מקרי שינוי רשות) (תשובת **רשב״א** סימן תתקס״ח). **המש״ך שו״ע -** אבל אם בא אחר ונטלו מבית הגזלן. כאילו נטלו מבית הבעלים.

ש״ך - דעת **הנ״י** שמכר באחריות אינה כשינוי רשות אינם נראים והעיקר שלא כדבריו.

נטלו מבית הגזלן לאחר יאוש

בבא קמא קט״ו:[425] - ואמאי? לימא ליה: מהפקירא קא זכינא! מי לא תניא: הרי שהיה טעון כדי יין וכדי שמן וראה שהן משתברות, לא יאמר הרי זה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי, ואם אמר - לא אמר כלום! כדא״ר ירמיה: כשעקל בית הבד כרוך עליה, ה״נ כשעקל בית הבד כרוך עליה. ואם אמר - לא אמר כלום, והתניא: מי שבא בדרך ומעות בידו ואנס כנגדו, לא יאמר הרי פירות שיש לי בתוך ביתי מחוללים על מעות הללו, ואם אמר - דבריו קיימין! הכא במאי עסקינן - בשיכול להציל.

שו״ע סימן שס״ח - המציל מיד לסטים ישראל, הרי אלו שלו, מפני שסתם הדבר שנתייאשו הבעלים.

הגר״א - קשה על דין הטור ושו״ע בסימן זה מדין המציל מן הגזלן שזכה בו.

נתיבות - הקשה קושיית הגר״א ועוד שזה נגד פסיקתו בסימן שס״ח ותירוצו:

נתייאש לאחר שהגיע לידי הגזלן - בזה דיבר שו״ע בסימן זה שאין החוטף קונה כיון שנתחייב הגזלן בהשבה.

נתייאש קודם שהגיע לידי גזלן - בזה דיבר שו״ע בסימן שס״ח, שהנוטלו זוכה. כיון שקודם לגזילה יש יאוש של אבידה ניתן לזכות בחפץ. הגזלן עצמו מתחייב בתשלומים מכח דינא דגרמי משום שמחמתו בא היאוש.

חזו״א - תמה שלפי דברי הנתיבות הגזלן עצמו זוכה בחפץ כיון שנתייאשו הבעלים [ואף שהגזלן חייב תשלומים בגרמי] והחוטף ממנו גוזל את הגזלן.

ונראה שהדברים תלוים לשיטתם במחלוקת לגבי ביאור יאוש של אבידה:

---

[424] **ונראה לבאר** שבאמת שינוי החוזר לברייתו אינו קונה כי עדיין הגזלן יכול לקיים והשיב את הגזלה אשר גזל׳ ויאוש אינו קונה מן התורה מלימוד קרבנו׳ ולא הגזול ובאמת שינוי שחוזר לברייתו אינו קונה, אבל הוא גורם שהיאוש יקנה, שהיה מן הדין שכיוון שהתייאשו הבעלים יפקע בעלותם וכל מה שהתחדש שיאוש לא קונה זה דווקא שהחפץ כעין שגזל ממש אבל לא כשהשתנה שמו.
[**יאוש עובד מצד הנגזל** שנפקע בעלותו **ושינוי עובד מצד הגזלן** ששוב אינו יכול לקיים והשיב, מצד הגזלן שינוי החוזר לברייתו לא מפקיע ממנו את היכולת להשיב אך מצד הנגזל יאוש עם שינוי שם אף שניתן לתקנו סוף סוף שמו שונה ומועיל להפקיע בעלות].

[425] סוגית זכיה מכח יאוש שאין יכולים להציל מתחילה מדף קי״ד. אך הבאתי קטע שממנו עולים הדברים בבירור.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמב״ם, רש״י, ריטב״א וחזון איש - מעת היאוש החפץ הפקר ונחשב לחפץ ללא בעלים.

תוספות[426]**, נתיבות**[427]**, קצות ותרומת הכרי -** של הבעלים עד שיזכה בו המוצא, הבעלים אינו מקפיד שאחרים יזכו בחפץ.

ויש לבאר את הנתיבות שאם החפץ היה הפקר מכח היאוש אף הגזלן היה זוכה בו כמו שסובר **חזו״א** אלא שיסוד הוכחת **הנתיבות** לשיטתו הוא מדברי **תוספות**[428] שיאוש אינו הפקר וראייתו מכך שהגזלן לא זוכה בו, והביאור שביאוש לנתיבות יש נתינת רשות לבני אדם לזכות בחפץ אבל כל זה בסתם אדם אבל עבור הגזלן ודאי שאינו מרשה[429] וממילא אף שהחפץ אצל הגזלן לא זוכה בו הגזלן אך החוטף ממנו יש לו רשות לזכות.

נתנו לקטן אם חשוב שינוי רשות

קצות[430] **-** נסתפקתי בנתן הגזילה לאחר יאוש לקטן במתנה אם הקטן קונה אותו ביאוש ושינוי רשות, ומשום דקטן אינו קונה מן התורה אלא היכא שדעת אחרת מקנה.

הקצות תולה זו במחלוקת הראשונים האם צריך שיקדום יאוש לשינוי רשות:

תוספות רא״ש ורמב״ן - צריך שיקדם יאוש וטעם הזכיה, הוא מכוח יאוש, רק שיאוש בעל כורחו של גזלן לא מועיל כי לגזלן יש קנייני גזלה בחפץ לצורך ההשבה ובנתן מדעתו חזר להיות כיאוש של אבידה.

קטן לא זכה שמציאתו שלו משום דרכי שלום ולעניין גזילה אין כאן דרכי שלום שיהיה קנוי לקטן ולא לנגזל.

רמב״ם - זכה, לא צריך שיקדם יאוש וקונה משום שינוי השם (להבנת הקצות לענין [גזלן שקידש אשה בחפץ גזול שהתייאשו בעליו]) והחפץ נקנה לגזלן 'נתינתו וקנייתו באים כאחד' ונחשב שדעת אחרת מקנה לקטן.

שינוי רשות על ידי ירושה

בבא קמא קי״א: - ...תנן הגוזל ומאכיל את בניו והניח לפניהם - פטורין מלשלם; תיובתא דרב חסדא! אמר לך רב חסדא: כי תניא ההיא - לאחר יאוש. [**נפסק כרב חסדא** ולכן העמדה הנכונה בגמרא לאחר יאוש].

אם הניח לפניהם - פטורין מלשלם. **אמר רמי בר חמא,** זאת אומרת: רשות יורש כרשות לוקח דמי.

רבא אמר: רשות יורש לאו כרשות לוקח דמי, והכא במאי עסקינן - כשאכלום. **והלכה כרבא.**

ביאור: כאשר אדם גזל והניח לפני היורשים נאמר במשנה שהם פטורים מלשלם והתבאר בגמרא שהעמדה הנכונה היא שמדובר לאחר יאוש. **רמי בר חמא** סבר שהטעם הוא שזה נחשב ליאוש ואחר כך שינוי רשות ואילו **רבא** סבר שאין זה שינוי רשות אלא שמדובר לגבי חיוב דמים לאחר שאכלו ולא לגבי קנין **וירושה אינה כשינוי רשות.** [היסוד לכך הוא שבירושה אין החפץ עובר לרשות היורש אלא החפץ במקומו עומד וכל מה שהיה תחת רשות האב נשאר כשהיה אלא שהבן נכנס תחת אביו לרשותו ולכן גם דברים שלא נתפס בהם קניין עוברים ליורש כמו דבר שאין בו ממש ודשלב״ל וכד'].

שו״ע - מת והוריש הגזילה לבניו, לא הוי שינוי רשות, אלא הוי כאילו אביהם קיים, שאם הוא בעין ולא נשתנית צריכים להחזירה אפילו נתייאשו הבעלים; ואם נשתנית והיא קיימת, נותנים דמיה. אבל אם אכלוה, בין בחיי האב בין לאחר מותו, אם קודם יאוש אכלוה חייבים לשלם; לאחר יאוש פטורים, אם לא הניח אביהם נכסים; אבל אם הניח אביהם נכסים, אפילו אכלוה אחר יאוש חייבים לשלם.

---

[426] בבא קמא ס״ו. ד״ה כיון דבאיסורא: מכאן משמע שיאוש אינו כהפקר גמור, דא״כ אפילו בתר דאתי לידיה באיסורא יכול לקנות מן ההפקר.

[427] סימן רס״ב ס״ק ג'

[428] בבא קמא ס״ו. ד״ה כיון דבאיסורא: מכאן משמע שיאוש אינו כהפקר גמור, דא״כ אפילו בתר דאתי לידיה באיסורא יכול לקנות מן ההפקר.

[429] ניתן לומר שהתורה איננה מרשה אבל בגלל שהנתיבות כותב שגזלן שגורם ליאוש חייב מדינא דגרמי קשה לומר זאת.

[430] סימן שס״ב סעיף ג' ס״ק א'

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שער משפט - וקשה כיון דקיי״ל דשינוי קונה ואין צריך לשלם רק הדמים א״כ כיון דהשינוי היה אצל אביהם וקנה בשינוי ואינו חייב אלא דמים א״כ אף שהגזילה בעין למה ישלמו היורשים הא מטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבעל חוב... תירוצו שמדובר שהשתנה הגזלה ביד היתומים[431] [שאז בדומה לקונה מגנב לאחר יאוש שלרמב״ם כיון שזכה בחפצו של הנגנב חייב לשלם דמיו, והוא הדין ליורשים כיון שזכו מכוח השינוי ישלמו דמיו ראה בסיכום סימן שנ״ג].

הגוזל את חברו בעדים אם צריך לפורעו בעדים

שו״ע - הגוזל את חבירו בעדים, יש אומרים שאינו צריך להחזיר לו בעדים, ויש אומרים שצריך.

ש״ך - י״א שצריך. כ״כ **הרב המגיד והריב״ש בשם הרמב״ם** ולפע״ד לא מוכח מהרמב״ם מידי ע״ש שוב מצאתי בכ״מ ג״כ דלא מוכח מהרמב״ם מידי.

ולענין דינא פשיטא דקי״ל דאין צריך שכן דעת **הר״ן והנ״י וכ״כ הריב״ש** שם שרבו כמו רבו החולקים על הרמב״ם ושכן דעת **הרמ״ה** וכ״כ **הריטב״א** שאע״פ שיש לדחות ראיית הרמ״ה מ״מ דינו אמת וכן דעת **הראב״ד והרמב״ן וכ״כ בספר התרומות** וכ״כ **ר׳ ירוחם** בשם הפוסקים הנ״ל ובשם **רשב״א** וכ״כ **הרב המגיד שכן דעת חכמי הדורות**, שוב מצאתי **בבדק הבית** סי׳ צ׳ כ׳ ג״כ כיון דרבוותא סוברים דא״צ ואין הוכחה מהרמב״ם הכי נקטינן וכן עיקר לדינא וכ״כ בפשיטות **בסמ״ע** לעיל סי׳ ק״ז וכ״כ בתשובת דברי ריבות **ודלא כב״ח** שם שפסק דהוי ספיקא דדינא.

ערוך השולחן - וגדולי אחרונים הכריעו כדעה ראשונה ונ״ל דאף לדעה ראשונה זהו כשהחזירה בלא כפיית ב״ד אבל אם ב״ד כפוהו להחזיר ואומר שהחזירה אינו נאמן אלא בעדים דלא גרע ממ״ש בסי׳ ע״ט בטוען מנה לי בידך וזה אומר לא היו דברים מעולם ועדים מעידים שהלוהו דהוחזק כפרן ואינו נאמן לומר פרעתי.

שאלות ממבחנים

גזל חפץ ומכרו לאחר או נתנו במתנה, אי חשיב שינוי רשות? ואם נתנו לקטן, האם חשיב שינוי רשות? **סעיף ה׳, וסימן שס״ב סעיף ג׳, ובקצות שם ס״ק א׳ לגבי קטן**

נעיר שסתם גזל אין בו יאוש בעלים כפי שנפסק בסעיף ג׳ וגמרא המופיע ב[גזלן שקידש אשה בחפץ גזול שהתייאשו בעליו]**.**

לעניין שינוי רשות כגון שידוע שהתייאשו הבעלים, סתם מכר ומתנה נחשבים שינוי רשות ראה שינוי רשות שלא מדעת הגזלן **בדברי השו״ע וביאור מקרים שונים, ולעניין אם צריך שיקדום יאוש לשינוי רשות התבאר בסימן שנ״ג.**

וראה נתנו לקטן אם חשוב שינוי רשות

וראה קובץ שעורים בבא קמא אות ט״ו:

טו) [דף סו ע״א] והנה למ״ד יאוש לא קני, אבל יאוש ושינוי רשות מהני, והטעם כתב במלחמות להרמב״ן, משום דלגבי לוקח בהיתירא אתי לידי׳, וכתב בקצה״ח, דלטעם זה הלוקח קונה מצד עצמו ולא מפני הקנאת הגזלן, ואם ימכור הגזלן לקטן לא יקנה דלא הוי דעת אחרת מקנה, וכן פירש לשיטה זו הגרעק״א בליקוטים בסוף ספרו דרוש וחידוש.

[431] הבנתי את הקושיה היטב אך לא הבנתי תירוצו לגמרי. וראה עוד באמרי משה סימן ל״ב אות מ״ח שם ברור יותר.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שס״ג - הגוזל בהמה ועבדים והזקינו, והדר בחצר חבירו שלא מדעתו

מקורות

בבא קמא צ״ו: - צ״ח: (גזל בהמה והזקינה, עבדים והזקינו משלם כשעת הגזלה, קניסה מי שרגיל לגזול על מנת שלא לשלם שכירות, תוקף עבדו של חברו בשעת מלאכה חייב שלא בשעת מלאכה פטור, תוקף ספינה).
בבא קמא כ׳.-כ״א. (הדר בחצר חברו שלא מדעתו האם צריך לעלות לו שכר).

ראשונים ופסיקת הלכה

גזל מטבע ונסדק או נפסל

בבא קמא צ״ז. - גזל מטבע ונסדק [-משלם כשעת הגזלה. מטבע ונפסל - אומר לו הרי שלך לפניך].
אמר רב הונא: נסדק - נסדק ממש, נפסל - פסלתו מלכות;
ורב יהודה אמר: פסלתו מלכות נמי היינו נסדק, אלא ה״ד נפסל? שפסלתו מדינה זו ויוצאה במדינה אחרת.
רמב״ם ונ״י- הלכה כרב יהודה. **[הגר״א -** כשיטת **הגאונים** בכל מקום לפסוק כרב יהודה לגבי רב הונא דס״ל דגדול מרב הונא היה דשמואל קרי ליה שיננא].
רא״ש [ותוספות] - הלכה כרב הונא דהוה רביה דרב יהודה ועוד שנראה שרב שמואל ורבא סברו כמותו.
ב״י - והרי״ף כתב פלוגתא דרב הונא ורב יהודה ולא הכריע.
שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** וי״א כרא״ש. [**ש״ך -** וכן פסקו **בשלט״ג ומהרש״ל]**

גזל עבדים וכחשו כחש שאינו חוזר (ובדין עבד כקרקע)

בבא קמא צ״ו:-צ - מתני׳. גזל בהמה והזקינה, עבדים והזקינו - משלם כשעת הגזלה.
רבי מאיר אומר: בעבדים - אומר לו הרי שלך לפניך.
גמרא:...**אמר רב חנינא בר אבדימי אמר רב:** הלכה כרבי מאיר.
ומי אמר רב עבדא כמקרקעי דמי? **והאמר רב דניאל בר רב קטינא אמר רב:** התוקף בעבדו של חבירו ועשה בו מלאכה - פטור, ואי ס״ד עבדא כמקרקעי דמי, אמאי פטור? ברשותא דמריה קאי!
הכא במאי עסקינן - שלא בשעת מלאכה.
רי״ף - ולית הלכתא כוותיה דקיימא לן עבדא כמטלטלי דמי.
רמב״ם, רא״ש, ראב״ד ורמ״ה - הלכה כר׳ מאיר שהוקשו עבדים לקרקעות לעניין גזל.
שו״ע - כרמב״ם ושאר הראשונים. [**סמ״ע -** לעניין דאורייתא הוקשו עבדים לקרקעות].
ש״ך - אין לחלק **כתוספות רא״ש ומהרש״ל** שחילקו שלעניין דאורייתא הוקשו עבדים לקרקעות אבל בדיני דרבנן עבד כמטלטלים, אלא לעניין בעל חוב וסמיכת דעתו דווקא יש להחריג עבדים שבעל חוב אין דעתו סומכת עליהם [**הערת רע״א -** וכן כתב **תוספות יבמות**] ושכן דעת **רשב״ם, רז״ה, רמב״ן ונ״י בשם רא״ה.**

מת העבד תחת ידי הגזלן (לא שהרגו, שההורג עבד חייב מיתה ואין אדם מת ומשלם)

ש״ך - הראב״ד[432] כתב שאם מת חייב שהרי עבדים נגזלים ונלמד מ׳וישב ממנו שבי׳ שהפודה משובה לשם חירות אין לנגזל יכול להשתעבד בעבד וכן נקנה ביאוש. **אולם העיקר כרמב״ם** שפטור אף שמת שכן יש היקש גמור שעבד כקרקע וקרקע אינה נגזלת. ולכן העבד נחשב שהוא ברשות בעליו ואין לגזלן חיוב אחריות על העבד. לגבי עבד שנשבה יש לומר או שנקנה מדין יאוש או שגם יאוש לא מועיל ושבי זה קניין מלחמה ולא גזלה שמועיל אף בקרקעות ועבדים.
נתיבות - יאוש מועיל בעבד, וכן בקרקע שאינו יכול להוציאה בדיינים. עבד וקרקע אינם נגזלים דהיינו שאין הגזלה גורמת שיחשב שהם ברשות הגזלן, יאוש אינו מועיל בדברים שעומדים ברשות בעלים, הדרך שניתן לבחון בהם אם עדיין הם ברשות בעלים הוא השליטה, בקרקע היכולת להוציא בדיינים ובעבד היכולת להבריחו.

[432] השגת הראב״ד על הלכות גזלה פרק ט׳ הלכה א׳. וכן הרמב״ם והמ״מ שמדבר עליהם הש״ך שם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לעניין גזלת קרקע ויאוש בקרקע גזולה יתבאר עוד בהרחבה **בסיכום סימן שע״א**.

תוקף ספינתו של חברו

בבא קמא צ״ז. - איתמר: התוקף ספינתו של חבירו ועשה בה מלאכה:

אמר רב: רצה - שכרה נוטל, רצה - פחתה נוטל.

ושמואל אמר: אינו נוטל אלא פחתה.

אמר רב פפא: לא פליגי, הא דעבידא לאגרא, הא דלא עבידא לאגרא.

ואיבעית אימא: הא והא דעבידא לאגרא, הא דנחית ליה אדעתא דאגרא, והא דנחית ליה אדעתא דגזלנותא.

[**וכן הלכה** כשני הלשונות, (ובלא עבידא לאגרא אף שירד אדעתא דאגרא נוטל פחתה בלבד. **רא״ש**)]

ירד על מנת שאלה (והוא שואל שלא מדעת)

טור - דינו כגזלן, משלם מה שקלקלה ששואל שלא מדעת הוי גזלן. **וכן פסק שו״ע.**

השכירו לאחרים

רמ״ה - כיון שהספינה עשויה לשכר והוא ירד על מנת לשלם, ישלם לנגזל מה ששילם לגזלן.

ב״י - אין השוכר צריך לשלם לנגזל. כיון שהדין הוא שכל הגזלנים משלמים כשעת הגזלה, דהיינו שיש קניין לגזלן לחפץ הנגזל לעניין תשמישים ומתוך כך הוא פטור משכירות, ותשמישים הם אלו שנשכרו מהגזלן.

דר״מ - יש כאן את אותו עקרון של 'כיצד הלה עושה שחורה בפרתו של חברו', של שוכר שהשאיל פרתו.[433]

[**פרישה -** השבח שבמקרה רגיל נשאר בידי הגזלן זה מדרבנן מתקנת השבים ובמקרה זה אין צורך לתקן[434].

[**ב״ח -** יש לחלק בין שוכר שיש לו קניין בגוף לפירות, ולכן אף שהשאיל והחפץ אינו תחת ידיו, מי ששכר ממנו צריך לשלם לו, על התשמישים אך לא על הפרה, לבין גזלן שאין לו קניין גוף לפירות. אין לומר שאף שהחפץ עכשיו תחת ידי השוכר ממנו, זה נחשב שהשוכר משתמש תשמישים שבבעלות הגזלן[435]]

שו״ע - השמיט דין זה. **רמ״א -** כרמ״ה. **וכן פסק הב״ח.**

הדר בחצר חברו שלא מדעתו (זה נהנה וזה איננו חסר)[436]

בבא קמא כ.-כ״א. נפסק שבזה נהנה וזה אינו חסר פטור מלשלם.

אמר לו צא ולא יצא בשדה שאינה עשויה לשכר

טור - חייב לשלם לו כל שכרו. **ב״י -** 'ופשוט הוא'. **וכן פסק שו״ע.**

הג״א ומרדכי - התוקף את בעל הבית והוציאו אין זה אלא גרמא בעלמא. **וכן פסק ברמ״א.**

[**כנה״ג** הקשה על ב״י שלא הביאם כחולקים על הטור והרי מה גרע תוקף ממחאת חברו ותירץ וסיים 'וצ״ע'.

בשטמ״ק[437] - נראה שזו מחלוקת **רשב״א ורי״ד, ובנחלת דוד** כתב בשם **ר' חיים מוולזין** שהעיקר כרשב״א ולא כטור שאף במוחה אין אפשרות לגבות ממנו תשלום על מה שנהנה הואיל ואינה עשויה לשכר.[438]]

---

[433] יש לחלק בין המקרים, בין מקרה שהרווח הוא תולדה של תשמישים שקנוים לשוכר ובין מקרה 'שהרווח' נולד בשל גוף הפרה שנאנס, שהרי גוף הפרה שייך למשכיר לכאורה במקרה של גזלן שהשכיר יש לדמותו לדמי השכירות של שוכר שהשכיר ולא לתשלומי על דמי הפרה עצמה בשוכר שמסר לשואל.

[434] נראה שזו דעה יחידאה שפטור גזלן מתשלומי שכירות הוא רק מדרבנן מתקנת השבים וחלק מזה שהשבח נשאר בידי הגזלן.

[435] כך נראה לי כוונתו אף שלא ביאר אותם היטב.

[436] לשיעור של הרב אריאב עוזר שליט״א בנושא ולדף מקורות: https://youtu.be/VkXe_aluxS8

[437] שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף כ״א עמוד א' ד״ה כהדיוט מדעת דמי

[438] 'ועוד בעיקר סברתם לא הבנתי כלל, דמה בכך שמיחו בו הבעלים בפירוש מ״מ כיון דסוף סוף לא חסר אמאי יהיה חייב לשלם...**ועכ״פ לדינא נראה עיקר בזה דלא כהטור וב״י וכדברי הרשב״א בשם ר״ח** אשר עליו כתבו הפוסקים שכל דבריו קבלה, וביותר דבריו מסתברין טפי בסוגיין, ובפרט שדברי הטור הם להוציא ממון, וכיון דהסוגיא מתפרשת ברווחא לפום פירושא תנינא, א״כ מנא לנו לפרש כהך פירושא קמא ולחדש דין בכדי להוציא ממון מן המוחזק, **וכמדומה שכן שמעתי מאדמו״ר הגאון החסיד זלה״ה** דלית הילכתא כהטור בזה, ועיין'.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

זה לא נהנה וזה חסר (גברא דלא עביד למיגר וחצר דקיימא לאגרא)

תוספות - פטור כיון שלא נהנה, ועל מה שהפסיד חבירו זהו גרמא בעלמא.

רי״ף ורמב״ם - חייב, ׳דהא חסריה ממונא׳, ׳שהרי חסרו ממון׳. **וכן סָתם שו״ע.**

רא״ש - חייב, הוא גרמא ולא מזיק ׳אלא אי איכא לחיובי מהאי טעמא איכא לחיובי משום שאכל חסרונו של זה׳.

נ״י - והרא״ה ז״ל כתב שכל הגאונים ז״ל פה אחד אומרים שהוא חייב.

לשיטות המחייבות מה הדין שלא השתמש אלא נעל דלת חברו שלא ישתמשו בה

רמ״ה - חייב.

רא״ה, ריטב״א ורא״ש - פטור. **וכן פסק רמ״א.**

זה נהנה וזה חסר מעט (שחרוריתא דאשייתא)

רשב״א, ריטב״א, רא״ש, תוספות, מרדכי וטור - ישלם כל מה שנהנה ממנו.

רמ״ה (הוא היש חולקים בנ״י) - ישלם מה שהחסירו.

שו״ע - כתב את הרשב״א והטור כי״א ללא חולק. **רמ״א -** ואם אין דרכו לשכור פטור דהא לא נהנה ויש חולקין.

[היסוד למלוקת הוא מה סיבת החיוב בזה נהנה וזה חסר, **הרמ״ה** שסובר שעיקר החיוב הוא על הנזק וסובר שאף הנועל דלת חייב, מחייב על החסרון, ואילו לחולקים, עיקר החיוב הוא על הנהנה, שהנהנה הנאה ממונית מחברו עליו לשלם ׳אכל פירות חבירו׳, אלא שהנהנה מחברו בדרך שאין בה הפסד לחברו, אין זה נחשב שנהנה מחברו הנאה ממונית אלא נחשב שהוא יצר וחידש הנאה בעולם, החיסרון הוא סימן לבעלות[439]].

שכר מגזלן חצר שאצל הבעלים אינה עשויה לשכר

בבא קמא כ״א. - א״ל רבה בר רב הונא, הכי אמר אבא מרי משמיה דרב: אינו צריך להעלות לו שכר, והשוכר בית מראובן - מעלה שכר לשמעון. שמעון מאי עבידתיה? הכי קאמר: נמצא הבית של שמעון - מעלה לו שכר. תרתי? הא דקיימא לאגרא, הא דלא קיימא לאגרא.

רמ״ה רא״ה וריטב״א וטור - פטור מלשלם ואפילו השיב הגזלן הכסף לבעלים יש לבעלים להחזירו לשוכר.

שו״ע - כתב דין זה כי״א ללא חולק.

חצר העשויה לשכר והשכירו הגזלן בזול

ר׳ יונה, ריטב״א וטור - ישלם תשלום מלא ויחזור ויתבע לגזלן.

שו״ע - כתב דין זה כי״א ללא חולק.

קצות - הקשה מדוע דין זה שונה מדין השאיר להם פרה שאולה ואכלוה משלמים דמי בשר בזול (בבא קמא קי״ב. ונפסק בסימן שמ״א סעיף ד׳) הואיל ויכולים לומר אילו היינו יודעים לא היינו אוכלין.

נתיבות - קרקע אינה נגזלת ואין בה קנין גזלה והאדם צריך לשלם דמי שכירותו על הקרקע ומה שטוען שהיה שוכר בזול אין לו בזה הפסד לפי שהוא חוזר על הגזלן מדין האחריות המשכיר לשוכר לספק לו את דירתו, וזה שונה מיתומים ששאלו שאין להם על מי לחזור, אולם בשואל מגזלן צריך לשלם כפחות שבדירות.

[439] המשל לכך הוא אדם הגר סמוך לאולם ושומע מביתו הופעה, פטור מלשלם על כך שהוא נהנה מן המוזיקה, אף שההנאה נעשית מחבירו ויש שמשלמים עליה, וחברו הוציא הוצאות על המופע. אולם כשאדם נכנס לשם כך לאולם ששכור על ידי חברו הוא צריך לשלם דמים מלאים שכן ודאי ההנאה בתוך האולם היא הנאה ממונית מחברו שבבעלות חברו ויש לו לשלם עליה תשלום מלא, ולא רק את חלקו היחסי בהוצאות שכירות האולם וההוצאות על הנגנים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

האומר לחברו ׳דור בחצרי׳[440]

תשב״ץ[441] **-** הנדון שלפנינו שראובן הדר בחצר שמעון שלא השכירו לו בפירוש אלא אמר לו דור בחצרי סתם שהוא פטור שאפילו נכנס הוא מעצמו בחצר זו בלא רשות בעל החצר פי׳ דר בחצר חבירו שלא מדעתו היה פטור דזה נהנה וזה לא חסר הוא. [**והתשובה המלאה לא היתה בפני האחרונים רק ראו מה שהובא בב״י**]

ב״י - כתב הר״ש בר צמח: ראובן הדר בחצר שמעון שלא השכירו לו בפירוש אלא אמר לו דור בחצרי סתם כשהיה פורש שמעון לים ודאי פטור ואפילו פירש לים ולא אמר לו דור בחצרי אלא מעצמו נכנס ודר בו פטור.

רמ״א סימן שס״ג - האומר לחבירו: דור בחצרי, אין צריך ליתן לו שכר (**ב״י בשם הרשב״ץ**).

רמ״א סימן רמ״ו[442] **-** האומר לחבירו אכול עמי, צריך לשלם לו, ולא אמרינן מתנה קא יהיב ליה. (**תרו״ה**).

ש״ך סימן רמ״ו - ע״ל סי׳ שס״ג ס״י בהג״ה ב׳ **וצ״ע.**

ש״ך סימן שס״ג - והב״ח פסק דהמע״ה...והיינו דוקא בחצר דקיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר משא״כ בגברא דלא עביד למיגר גם הב״ח מודה דפטור מאחר דזה חסרו מדעתו כן נ״ל.

ט״ז סימן רמ״ו - ולענין הלכה נראה עיקר כהך דהכא, דראיתו ברורה, וראיה ע״ז מדברי ב״י ביו״ד...

קצות - והאחרונים לא הכריעו בזה והניחו הדבר בספק וכמ״ש הב״ח ושו״ת. **בסימן רמ״ו** נראה שנוטה להכריע שבעביד למיגר חייב ובלא עביד למיגר פטור.

הגר״א - עיין **בה״ג** בשם **ב״ח** ודבריו צ״ע דהא כאן מיירי דלא עבידא לאגרא כמ״ש התשובה שם.

[לסיכום האחרונים לא ראו שדברי תשב״ץ נאמרו בזה נהנה וזה אינו חסר. **ב״ח, ש״ך וקצות** הכריעו שזה ספקא דדינא אף בקרקע העשויה לשכר **ואילו לפי התשובה ובט״ז ובגר״א** בעבידא לאגרא לעולם חייב].

צמר וסמנין

בבא קמא ק״א. - איבעיא להו: יש שבח סמנין על הצמר, או אין שבח סמנין על הצמר? היכי דמי? אילימא דגזל סמנין ודקינהו ותרנהו וצבע בהן, תיפוק ליה משום דקנינהו בשינוי! לא צריכא, דגזל סמנין שרויין וצבע בהו, מאי? יש שבח סמנין על גבי צמר, דאמר ליה: הב לי סמנאי דשקלתינהו, או דלמא אין שבח סמנין על גבי הצמר, דא״ל: לית לך גבאי ולא מידי?

שו״ע - מי שהיה לו צמר וסמנים שרויין, ובא אחד וגזלן וצבע הצמר בסמנים, והוזל צמר הצבוע בענין שאינו שוה אלא כמו שהיה שוה בהיותו לבן, ושואל הנגזל מהגזלן דמי סמנים, פטור. ואם תפס הנגזל, אין מוציאין מידו.

---

[440] לשיעור בנושא מפי הרב דוד בר שלטון ודפי מקורות: https://youtu.be/HEG1zJR4OX4

[441] שו״ת תשב״ץ חלק א׳ סימן קע״ד

[442] סעיף י״ז.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון והרחבות

חיוב שבת בעבד (התוקף עבדו של חברו ולא עשה בו מלאכה)

התוקף עבדו בשעת מלאכה ועשה בו מלאכה מפרש בבבא קמא צ״ז שחייב שזה נהנה וזה חסר.

גיטין י״ב: - אמר ר׳ יוחנן: הקוטע יד עבדו של חבירו - נותן שבתו ורפואתו לרבו,

נתיבות - האדון זוכה בשבת מטעם שהוא זוכה בחיוב שבת שחייבים לעבדו שהרי הוא חייב במצוות והמזיקו חייב שבת, אך אין חיוב שבת מצד האדון שהרי לאדון העבד כממונו שהוזק ואין שבת לממון.

מילואי משפט (ראה הערה 18 בהרחבה) - חיוב שבת הוא עבור מה שהאדם יכול היה להרויח, העבד לא היה מרויח עבור עצמו דבר ולכן אין לומר מושג של שבת של עבד מצד העבד.

[נראה לומר ע״פ האחרונים שגם בשור וגם בעבד יש מושג של שבת וריפוי יש מושג של מניעת רווח התורה לא חייבה במניעת רווח אלא רק במי שעשה מעשה חמור של חבלה ואף שמניעת הרווח היא לאדון כיון שמניעה מעשתה על ידי חבלה החובל חייב עליה (התורה חייבה על מניעת רווח שנעשית בדרך של חבלה אף שחבל את העבד ולא את האדון)].

פטור היזק שאינו ניכר - האם נאמר דווקא בגזלן או אף בשומרים

בבא קמא צ״ו: - מתני׳: גזל...חמץ ועבר עליו הפסח, בהמה ונתעבדה בה עבירה, או שנפסלה מעל גבי המזבח, או שהיתה יוצאה ליסקל - אומר לו הרי שלך לפניך.

בבא קמא צ״ח: - חמץ ועבר עליו הפסח - אומר לו הרי שלך לפניך. מאן תנא: אומרין באיסורי הנאה הרי שלך לפניך?

אמר רב חסדא: ר׳ יעקב היא.

דתניא: שור שהמית, עד שלא נגמר דינו, מכרו - מכור, הקדישו - מוקדש, שחטו - בשרו מותר, **החזירו שומר לבעליו** - מוחזר; משנגמר דינו, מכרו - אינו מכור, הקדישו - אינו מוקדש, שחטו - בשרו אסור, **החזירו שומר לבעליו** - אינו מוחזר.

רבי יעקב אומר: אף משנגמר דינו, **החזירו שומר לבעליו** - מוחזר.

[המשך הוכחת דברי רב חסדא] מאי לאו בהא קמיפלגי, דרבי יעקב סבר: אומרין באיסורי הנאה הרי שלך לפניך, ורבנן סברי: אין אומרין באיסורי הנאה הרי שלך לפניך!

א״ל רבה: לא, דכולי עלמא - אמרינן באיסורי הנאה הרי שלך לפניך, דאם כן, נפלגו בחמץ בפסח!

אלא אמר רבה: הכא בגומרין דינו של שור שלא בפניו קא מיפלגי, **רבנן סברי:** אין גומרין דינו של שור שלא בפניו, דאמר ליה: אי אייתיתיה ניהליה הוה מעריקנא ליה לאגמא, השתא מסרתיה ביד מאן דלא מצינא לאישתעויי דינא בהדיה.

רש״י - אבל סיפא דמתניתין ודאי רבי יעקב היא ולא רבנן דקתני או שהיתה יוצאה ליסקל אומר לו הרי שלך לפניך. [ולפי זה או שנפסק כר׳ יעקב או שאין הלכה **כשו״ע** בגזלן שמשיב שור שיוצא ליסקל שאומר הרי שלך לפניך].

תוספות בבא קמא נ״ו: - ...מצינו דברים שהשומר חייב והגזלן פטור שהרי בכחשה בהמה הכחשה דהדרא ובפירות שהרקיבו מקצת מוכח בהגוזל קמא (לקמן ד׳ צח:) דגזלן אומר לו הרי שלך לפניך משום דלא חשיב שינוי ולא קנינהו ופטור אפילו בפשיעה דלא קבל עליו שמירה אבל שומר כיון שמתחייב בכחשה דלא הדר׳ ובהרקיבו כולם אם נעשו בפשיעה כמו כן יתחייב בכחשה דהדרא ובהרקיבו מקצתם כיון דקבל עליו שמירה דלמה לא יתחייב בזה כמו בזה...

מהרש״ל[443] - דווקא בגזלן רשאי לומר הרי שלך לפניך ולא בשומר ומשנה לדברי הכל וכן נראה **ברמב״ן.**

ש״ך - ׳אין השכל נותן ששומר ומזיק יגרע מגזלן לענין זה׳ [ונראה שהבין שפוסקים כר׳ יעקב].

נתיבות - תמה על משפטו של הש״ך והביא לתוספות, אך לדינא לענין דין זה הסכים לש״ך. כיון שהעיקר שהיזק שאינו ניכר פטור מהתורה ורק במזיד קנסו (מבואר בסימן שפ״ה) שומר לא יהיה חמור מעיקר דין מזיק בידיו שפטור.

[443] ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ט׳ סימן כ׳ - ׳דין שאומר בכל איסורי הנאה הרי שלך לפניך גבי גזלן. אבל לא גבי שומר׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

[**החת״ס** כתב[444] ׳האמת יורה דרכו דלא נאמרו דיני גרמי וגרמא אלא באיניש דעלמא המזיק חברו אבל מי שבא הדבר לידו בתורת שמירה או שליחות חייב אפילו על צד רחוקה ונפלאה וכל פשיעת השומרים ועיוות שליחות כד מעיינת בהו איננו אלא גרמא בעלמא׳ אולם אין בזה סתירה לנתיבות, כי השומר חייב על נזק שקרה לפקדון אפילו בדרך רחוקה ובזה הכל מודים אולם לעיקר השאלה האם זה נחשב נזק, יש לנו ללמוד מדיני מזיק].

מג״א[445] **-** שומר שלא מכר את חמצו של המפקיד חייב. ומיהו אם החמץ עדיין בעין אומר לו הרי שלך לפניך.

רע״א[446] **-** אולם לענ״ד אין ראיה דשפיר י״ל דפשיעתו דהשומר הוי כמזיק ממש ואף בהיזק שאינו ניכר חייב מדרבנן ושאני בשור שנגמר דינו דל״ש שם קנסא דרבנן שלא יהא כל א׳ וא׳ וכו׳.... אבל בעלמא י״ל דכל דע״י פשיעותא דהשומר ניזק בהיזק שאינו ניכר הוי כמזיק והוא בכלל תקנת חז״ל לחייבו במזיד ולענין זה גרע שומר מגזלן כמו בהרקיבו... **אמנם מ״מ נ״ל ראיה להמג״א** דשומר שפשע פטור באינו ניכר ממה דפסקינן...

[לסיכום נראה שהכרעת האחרונים[447] שגם לגבי שומר היזק שאינו ניכר אינו היזק ויכול לומר הרי שלך לפניך].

משנ״ב[448] **- ורוב אחרונים**[449] מסכימים דבין שומר חנם ובין שומר שכר פטור דזה לא נכנס בכלל שמירה שלא קיבל עליו אלא לשמור את החפץ שיהא ברשות בעליו ושיחזירנו לו בשלימות אבל לא קיבל עליו למוכרו שהרי אדרבה במכירה זו מוציאו מרשות בעליו ואינו צריך למוכרו אלא מטעם מצות השבת אבידה ולא מצינו שמחוייב לשלם מי שאינו משיב אבידה.

[**קצות -** הביא דברי **חק יעקב** שבפסח עצמו אין הגזלן יכול לומר הרי שלך לפניך לפי שהכל מצווים לבערו אולם הקצות הכריע שאף שאסור לגזלן לעשות זאת אם עבר ועשה יצא ידי חובת השבה].

גזל אתרוג והשיבו אחר סוכות

פת״ש - בתשובת ב״ש הובא שחייב לפי שיש הבדל בין חמץ שעבר עליו הפסח שאין הכל יודעים שעבר עליו הפסח ולכן הוא נחשב היזק שאינו ניכר לבין אתרוג אחר סוכות שהכל יודעים שעבר מצוותו [ולכן מחיר כל האתרוגים נמוך] וזהו היזק ניכר. **הפת״ש** תלה מחלוקת זו במחלוקת לגבי גזל מטבע ונסדק או נפסל שיש לדמות מקרה זה למטבע שנפסל בכל המדינות, להבנה שדבר זה נחשב היזק ניכר יש לחייב ואילו להבנה שגם זה נקרא היזק שאינו ניכר לפי שההיזק צריך להיות בגוף החפץ [בדומה ל׳מכה בהמה ישלמנה׳] פטור. **וכן הסכים בערוך השלחן** שהוא תלוי בשתי הדעות.

יש להעיר שאם פסל את האתרוג דהיינו הזיקו שוב אינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך וחייב לשלם לו דמים של אתרוג מעולה. **חכם צבי סימן ק״כ** וראה **מל״מ קרבנות פרק ט״ז** שגם כתב לעיקר כמותו והפנה אליהם **חידושי חתם סופר** על הגיליון לסימן שפ״ה.

---

[444] שו״ת חתם סופר חלק ה׳ (חושן משפט) סימן ק״מ הובאו דבריו בפת״ש סימן נ״ה ס״ק א׳.

[445] אורח חיים סימן תמ״ג ס״ק ה׳

[446] אורח חיים סימן תמ״ג סעיף ב׳ על דברי המגן אברהם.

[447] וכן פסק בערוך השלחן.

[448] אורח חיים סימן תמ״ג ס״ק י״ב

[449] שער הציון סימן תמג ס״ק טז [ורוב האחרונים -] אבן העוזר ומטה יהודה ויד אליהו והגר״ז ובית מאיר, עיין שם שהאריכו בטוב טעם, והאליה רבה מסתפק בזה...

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. דין יהרי שלך לפניך׳:

א. גזל אתרוג שהיה שוה הרבה לפני סוכות והחזירו לאחר סוכות. האם יכול לומר לו הרי שלך לפניך? **פת״ש ס״ק א׳ וערוך השולחן ס״ק ו׳ שואל ומשיב תליתאה ג׳, ל״ג**

ראה גזל אתרוג והשיבו אחר סוכות

ב. גזל סחורה לפני היריד והחזירה לאחר היריד, מה דינו? **פת״ש שם ומשיב דבר ח״ג סימן ט״ז**

שו״ת משיב דבר חלק ג׳ סימן ט״ז - אבל במעט דברים שהעתיק מע״כ שי׳ אני דן. שלא כמו שהבין מעכ״ת שי׳ דמניעת זה הריוח הוי היזק שאינו ניכר. וכמו חמץ שעבר עליו הפסח. לא כן ידידי. היזק ניכר הוא דתמול היה שוה הסחורה כך והיום שוה כך. ומי אינו יודע שומת הסחורה. ולא דמי לחמץ שעבר עליו הפסח שאין ניכר דזה החמץ של ישראל היה בפסח. או טהרות ונטמא. שאינו ניכר אם נטמא. אבל כאן ניכר שהסחורה בזול. וה״ז כמו פסלתו מלכות דאיתא בב״ק (דף צ״ז) דמיקרי הזיקא דמינכר. ולא פטר רב הונא בגזלן. אלא משום דס״ל דלעולם מיקרי כעין שגזל כ״ז שלא נשתנה. אבל לכ״ע הוי הזיקא דמינכר [ואף על גב דבגזלן והשהה הסחורה עד עבור היריד והוזל. לכ״ע אומר לו הש״ל. אפי׳ לשיטת הרמב״ם דפסק כרב יהודה. שאני גזלן דבעינן הזיקא שאינו מצוי. אבל הזיקא דמינכר ומצוי מודה רב יהודה כהא דפירות שהרקיבו מקצת דהוי הזיקא דמינכר כמבואר בתוס׳ (ב״ק נ״ו:) ד״ה פשיטא. דשומר חייב. ואף על גב דשם (דף נ״ה) פשיטא להו להתוס׳ דשומר פטור בהיזק שא״נ. ומוכרח דמיקרי הזיקא דמינכרי ומ״מ גזלן א״ל הש״ל. והיינו כמ״ש הנימוק״י בטעם פירות שהרקיבו מקצת משום דמצוי כך. ה״נ מצוי שיוזל השער. אבל לענין מזיק אין נ״מ בכך]:

בשאלה הנידון הוא במזיק, ולכן המשיב דבר כתב שהוא היזק ניכר אולם בגזלן תלוי במחלוקת רב הונא ורב יהודה.

2. א. הגוזל מחבירו בהמה, מכונית, עבד, ספינה, השתמש בהם והחזירם, כמה ישלם עבור השימוש? **סעיפים ג-ה (לגבי מכונית עיין במאמר בנזר התורה יט עמ׳ צג-צט)**

לגבי בהמה, מכונית, וספינה שהם מטלטלים ראה תוקף ספינתו של חברו לגבי עבד שדינו כקרקע שאינה נגזלת ראה גזל עבדים וכחשו כחש שאינו חוזר (ובדין עבד כקרקע) ובגמרא שהובאה שם לגבי תוקף עבדו שעל זמן שנחשב שהוא שעת מלאכה חייב לשלם דמיו ועל מה שלא שעת מלאכה פטור. שלא בשעת מלאכה דינו כדר בחצר חברו שלא מדעתו (זה נהנה וזה איננו חסר) שפטור מלשלם ובשעת מלאכה זה נהנה וזה חסר חייב.

ב. ומה הדין כשהגזלן השכירם לאחרים וקיבל שכר? **סעיף ה׳ בהגהת הרמ״א**

ראה השכירו לאחרים

3. שכר בית מחבירו לשלוש שנים ובתוך השנים האלו השכיר הבית לאחר במחיר יותר גבוה, למי שייך הרווח הזה? **סעיף י בהג״ה, ועיין סימן שט״ז ברעק״א**

בב״י ודר״מ הביאו דעת נ״י שאם הרשות בידו להשכיר המותר לשוכר ואם אינו רשאי כגון שאין בני ביתו מרובים כמו מי שהשכיר לו המותר לבעלים. וכן פסק רמ״א.

רע״א סימן שט״ז - והיכי דהשכיר לבני בית מרובים ונטל שכר יותר, המותר לבעלים כמ״ש בהגה ש״ע לקמן סימן שס״ג ס״י בשם הנ״י:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שס״ה - הגוזל ואינו יודע ממי גזל

מקורות

יבמות קי״ח: (גזל אחד מחמשה ואין יודע מאיזה גזל, כל אחד אומר אותי גזל - מניח גזילה ביניהן ומסתלק, דברי רבי טרפון; רבי עקיבא אומר: אין זו דרך מוציא מידי עבירה, עד שישלם לכל אחד ואחד).

בבא קמא ק״ג:-ק״ד. (אלא לעולם ר׳ טרפון היא, ומודה ר׳ טרפון היכא דאישתבע, מאי טעמא? דאמר קרא: לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו. ורבי עקיבא? (דאמר) אף על גב דלא מישתבע **קניס**).

בבא מציעא ל״ז (משנה. אמר לשנים: גזלתי לאחד מכם מנה, ואיני יודע איזה מכם. או: אביו של אחד מכם הפקיד לי מנה ואיני יודע איזה הוא - נותן לזה מנה ולזה מנה, [לצאת ידי שמים] **שהודה מפי עצמו**).

ראשונים ופסיקת הלכה

גזל אחד מחמשה ואין יודע מאיזה גזל

יבמות קי״ח: - גזל אחד מחמשה ואין יודע מאיזה גזל, כל אחד אומר אותי גזל - מניח גזילה ביניהן ומסתלק, **דברי רבי טרפון; רבי עקיבא אומר:** אין זו דרך מוציא מידי עבירה, עד שישלם לכל אחד ואחד.

בבא קמא ק״ג:-ק״ד. - ר׳ טרפון היא, ומודה ר׳ טרפון היכא דאישתבע, מאי טעמא? דאמר קרא: לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו. **ורבי עקיבא?** (דאמר) אף על גב דלא מישתבע **קניס**.

רמב״ם - הגוזל אחד מחמשה ואינו יודע מי הוא הנגזל וכל אחד ואחד מהן תובעו ואומר לי גזלת אף על פי שאין שם עדים שגזל הרי כל אחד מהן נשבע שזה גזלו ומשלם גזלה לכל אחד ואחד**[עד כאן העתיקו שו״ע]** אף דבר זה קנס הוא שקנסו אותו חכמים מפני שעבר עבירה וגזל אבל דין תורה אינו חייב לשלם מספק.

ב״י - וידוע דהלכה כרבי עקיבא מחבירו (כתובות פד:) וכן פסקו הפוסקים.

ש״ך - והבעל המאור פסק כר״ט דמניח גזילה ביניהם ומסתלק... וא״כ נראה נהי **דרוב הפוסקים** פסקו כר״ע מ״מ מצי הגזלן המוחזק לומר קים לי **כהבעל המאור ורב האי גאון והלכות גדולות והראב״ד** ז״ל **כן נ״ל**.

אמר לשנים: גזלתי את אחד מכם ואיני יודע איזהו

בבא מציעא ל״ז. - משנה. אמר לשנים: גזלתי לאחד מכם מנה, ואיני יודע איזה מכם. או: אביו של אחד מכם הפקיד לי מנה ואיני יודע איזה הוא - נותן לזה מנה ולזה מנה, שהודה מפי עצמו...

גמרא: ... הכא - בבא לצאת ידי שמים. דיקא נמי, דקתני שהודה מפי עצמו - שמע מינה.

רמב״ם - אמר לשנים גזלתי אחד מכם או אביו של אחד מכם ואיני יודע איזהו, אם בא לצאת ידי שמים חייב לשלם גזלה לכל אחד ואחד אבל בדין אינו נותן אלא גזלה אחת והן חולקין אותה ביניהן, שהרי אין אחד מהן יודע שנגזל אלא זה בא והודיעם ולא קנסו חכמים בדבר זה מפני שאין לו תובע. **וכן פסק שו״ע.**

ש״ך - מדינא חולקים ולא אומרים שיהא מונח עד שיבוא אליהו, כיון שאינם יודעים ואין רמאי.

חיוב לצאת ידי שמים בפקדון והלוואה (עיקרו סימן ע״ו)

שו״ע סימן ע״ו - ואי לא תבעי ליה, אלא הוא מעצמו אומר: אחד מכם הלוה לי מנה ואיני יודע איזהו, פטור אף מלצאת ידי שמים. וי״א שלצאת ידי שמים צריך לתת לכל אחד (וכן נראה מדברי התוס׳ פ׳ המפקיד דף ל״ז ע״א ע״ש ודו״ק (הסוגריים במקור)).

רמ״א סימן ש׳ - ואי אינהו לא תבעי ליה, פטור אפילו בבא לצאת ידי שמים. אבל אם אמר: אביכם של אחד מכם הפקיד אצלי ואיני יודע איזה מכם, חייב בבא לצאת ידי שמים **(טור)**.

ש״ך סימן ע״ו - ולקמן סימן ש׳ סעיף ג׳ כתב הר״ב בסתם כסברא הראשונה. וק״ק למה לא הגיה כאן שהעיקר כסברא הראשונה, דפשיטא דאין לחלק בזה בין הלואה לפקדון.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

טעם לפטור

סמ״ע - המלוה והמפקיד פשעו שלא זכרו. [**נתיבות -** ויש להוסיף שהלוה סבר שלא חצוף אדם אחר לתובעו].
ש״ך - לא העלה על דעתו שישכח מי המלוה ויתבלבל עם אחר ׳וכ״כ **בספר מעדני מלך ובספר גדולי תרומה׳.**

שאלות ממבחנים

אברך שביקש לעשות צדקה באמצע הסדר ונכנס למלתחה כדי להוציא מכיס חליפתו כסף, וטעה והכניס ידו לכיס של אחר. ובסוף היום ראה שטעה אך לא יודע למי להחזיר. ותלה מודעה בישיבה ׳למי שחסר חמישים שח שיפנה אליו״ מה הדין כגון זה: שאף אחד לא פונה אליו?

נראה שיש לחלק בין מקרה שיודע מי האפשרות שגזל מהם והם טוענים שאינם יודעים לבין מקום שמצויים בו רבים שעל זה מדובר בסימן שס״ו סעיף ב׳

נראה שאם יש ספק בין כמה אנשים ספציפיים במקווה כגון שאינם זוכרים אם היה להם סכום כזה בכיס כדי לצאת ידי שמים צריך לשלם לכל אחד ואחד ואין נידון זה תלוי בשאלה האם גזל בשוגג הוי גזל אלא גם בפקדון לעיתים יש חיוב לצאת ידי שמים היכן שפשע והחילוק בין אמר לשנים: גזלתי את אחד מכם ואיני יודע איזהו **לחיוב לצאת ידי שמים בפקדון והלוואה ראה בטעם לפטור שהוא שבפקדון לא פשע והמפקיד פשע אבל במקרה זה הוא פשע והם לא פשעו וחייב לתת לכל אחד ואחד ולעניין שאינו יודע כלל ממי לכך:**

שו״ת אגרות משה חושן משפט חלק א׳ סימן פ״ח

ומה ששאלת באות ב׳ מה לעשות אם אין מכיר את בעל הגנבה. הנה זה מפורש בב״ק דף צ״ד שצריך לעשות צרכי צבור ואיפסק כן בש״ע חו״מ סי׳ שס״ו סעי׳ ב׳ וזהו דוקא לצרכי רבים ולא לצדקה ולבנין ותקון מקואות הוא כלצרכי רבים ולכן טוב שיתן למקואות. ואם יודע את בעל הגנבה אך אינו יודע היכא הוא רשאי להחזיק אצלו עד שימצא את בעל הגנבה כיון שלא נשבע ואף שבעל הגנבה אינו יודע שהוא גנב שיוכל לתבוע ממנו לא מבעיא להסמ״ע בסי׳ שס״ז סק״ג שאף בהוא רחוק אינו מחוייב להודיע להרמב״ם ומשמע שסובר כן להלכה, דכ״ש באינו יודע היכן הוא אף שאפשר שבקושי גדול יוכל להודע ולהודיעו שאינו מחוייב. אלא אף להש״ך בסק״ג שפליג וסובר דצריך להודיעו, אולי הוא רק ביודע היכן הוא אבל הוא ברחוק אבל באין ידוע היכן הוא שאפשר שאף בהשתדלות גדולה לא יתודע לא יתחייב אך מ״מ טוב שישתדל להודע ולהודיע לו.

יש לציין שאם היו פונים אליו כמה וטוענים שנטל מהם גם מעיקר הדין לא היה צריך לשלם אלא רק לצאת ידי שמים ראה גזל אחד מחמשה ואין יודע מאיזה גזל שאפילו לרבי עקיבא יש לומר שפטור כיון שכל דינו של רבי עקיבא הוא מטעם קנס ואין לומר שקנסו שוגג אטו מזיד.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שס״ו - גזלן שבא לעשות תשובה אם מקבלין ממנו

מקורות

בבא קמא צ״ד :-צ״ה. (תקנה שלא ליטול מגזלנים שביקשו לעשות תשובה, תקנת מי שגזל מרבים)
בבא קי״ח. (מקום החזרת הגזלה)

ראשונים ופסיקת הלכה

תקנה שלא ליטול מגזלנים שביקשו לעשות תשובה

בבא קמא צ״ד: - תנו רבנן: הגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו - אין מקבלין מהן, והמקבל מהן - אין רוח חכמים נוחה הימנו.

אמר רבי יוחנן: בימי רבי נשנית משנה זו; דתניא: מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה, א״ל אשתו: ריקה, אם אתה עושה תשובה, אפילו אבנט אינו שלך! ונמנע ולא עשה תשובה; באותה שעה אמרו: הגזלנין ומלוי רביות שהחזירו - אין מקבלין מהם, והמקבל מהם - אין רוח חכמים נוחה הימנו.

... כאן בגזילה קיימת, כאן בשאין גזילה קיימת. והא אבנט, דגזילה קיימת היא! מאי אבנט? דמי אבנט. וכל היכא דגזילה קיימת, לא עבוד רבנן תקנתא? והרי מריש דגזילה קיימת היא, ותנן: על המריש הגזול שבנאו בבירה - שיטול דמיו, מפני תקנת השבים! שאני התם, דכיון דאיכא פסידא דבירה, שויוה רבנן כדליתא.

רש״י - אין רוח חכמים נוחה הימנו - אין רוח חכמה וחסידות בקרבו. **הביאו סמ״ע.**

ר״ת[450] - בימי רבי נשנית משנה זו - לא לפניו ולא לאחריו אלא לדורו דוקא תקן משום מעשה שהיה ולא לדורות הבאין דהא מעשים בכל יום שמקבלים מן הגזלנים ודנין דיני גזילות.

ר״י - אף לדורות ולא תקן רבי דאין מקבלים אלא מאותן בני אדם שרוב עסקם ומחייתם בכך והיו ניזונים בגזל ורבית ומתפרנסים בכך כל ימיהם כדקתני הגזלנין ומלוי ברבית דמשמע שאומנותם בכך וכן רועים וכל הנהו דמייתי אבל ממתניתין לא פריך שלא עשו תקנה מלקבל מאדם שגוזל ומלוה ברבית באקראי בעלמא.

ר״י ורמ״ה - דוקא כשהחזירו מעצמן וכמעשה שהיה אבל היכא דלא אהדר ליה עד דתבע ליה בדינא מקבלין מהן דכי עביד רבנן תקנתא לבעלי תשובה לגזלנין העומדין במרדן לא עבידו רבנן תקנתא.

רמ״ה[451] - כי אמרינן אין מקבלין מהן לאו למימר דכייפינן ליה לנגזל דלא ליקביל מיניה דאם כן למה לאהדוריה כלל האי חוכא בעלמא הוא דקא מחייך ביה דידע דלית ליה רשותא לנגזל לקבולי מיניה כלל וקא מהדר ליה וכהאי גוונא ודאי לא נפיק ידי שמים. ותו מדקתני והמקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו שמע מינה דלא כייפינן ליה דומיא דההיא דאמרינן התם אנו אין לנו עליו אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו.

ברמב״ם משמע[452] שדין זה שייך בכל דור ובכל גזלן ואפילו גזל פרוטה ואינה קיימת.

טור - כר״י ורמ״ה, בכל דור דווקא בגזלן מפורסם שבא מעצמו ובגזלה אינה קיימת. **וכן פסק שו״ע.**

שו״ע - גזלן מפורסם (שעסקיו בכך ותשובתו קשה) הבא לעשות תשובה מעצמו, אם אין הגזילה קיימת אין מקבלין ממנו, כדי שלא ימנע מלעשות תשובה, ואם רצה לצאת ידי שמים והחזיר, אין מוחין ביד הנגזל מלקבלו.

הגר״א - (ליקוט) הבא כו׳. הרמב״ם כתב דבר זה לבד הבא כו׳ ולא כתב גזלן מפורסם כו׳.

ש״ך - כתב בספר חסידים דווקא כשהנגזל אינו חייב לאחרים אבל אם הנגזל חייב לאחרים ואין לו מה לפרוע יש לו לקבל כדי שיפרע לבעלי חובות שלו.

---

[450] תוספות מסכת בבא קמא דף צ״ד עמוד ב׳ ד״ה בימי רבי.

[451] שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף צ״ד עמוד ב׳.

[452] הלכות גזלה ואבדה פרק א׳ הלכה י״ג - כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו שנ׳ (משלי א׳ י״ט) כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח, ואעפ״כ אם לא היתה הגזלה קיימת ורצה הגזלן לעשות תשובה ובא מאליו והחזיר דמי הגזלה, תקנת חכמים היא שאין מקבלין ממנו אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים, וכל המקבל ממנו דמי הגזלה אין רוח חכמים נוחה הימנו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

גזל מרבים

בבא קמא צ״ד: - ת״ש: הרועים, והגבאין, והמוכסין - תשובתן קשה, ומחזירין למכירין! אמרי: מחזירין ואין מקבלין מהם. ואלא למה מחזירין? לצאת ידי שמים. אי הכי, אמאי תשובתן קשה? ועוד, אימא סיפא: ושאין מכירין - יעשה בהן צרכי ציבור, ואמר רב חסדא: בורות, שיחין ומערות!...

תפארת שמואל[453] **וב״ח -** ברייתא דרועים וגבאים ומוכסין על זה קאמר ר״נ דבאין גזילה קיימת א״צ להחזיר.

[ברמב״ם וברי״ף - לא מצאתי דין זה ואולי מפני שכשאין הגזלה קיימת פטורים מלהחזיר ושהגזלה בעין לא תקנו].

טור ושו״ע - הרועים והגבאים והמוכסים, תשובתן קשה מפני שגזלו את הרבים ואין יודעים למי יחזרו, לפיכך יעשו בו צרכי רבים, כגון בורות שיחין ומערות.

סמ״ע - צרכי רבים - דאז גם הנגזל יהנה מן הדברים הנעשים **<u>מדמי</u>** הגזילה.

פת״ש - עיין **בהרא״ש** שכתב, ובגזילה קיימת אייריי, **וכ״כ בקיצור פסקי הרא״ש** שם **וביש״ש**. **ובב״ח** תמה על הטור [והמחבר] שסתם ולא הזכיר זה, ותירץ שסמך עצמו על מה שכתב תחילה גבי גזלן מפורסם, ע״ש. ועיין בתשובת **שיבת ציון** סימן קי״ב שכתב דתירוץ הב״ח הוא דחוק, **אך נראה** דס״ל להטור והמחבר דהאי תקנה דאין מקבלין מהם הוא רק אם יודע למי גזל ורוצה להחזיר להנגזל עצמו, אבל אם אינו יודע למי גזל ומדינא צריך לעשות צרכי רבים, בזה לא שייך האי תקנה שלא לקבל מהם.

וטעם הדבר הוא על פי מ״ש **הש״ך** ביו״ד סימן קס״א ס״ק י״ג בשם **הריב״ש** דגזלן חייב להחזיר הגזילה, רק על הנגזל גזרו שלא יקבל ממנו וימחול לו, א״כ באינו יודע למי גזל שאין הנגזל לפנינו מי ימחול לו, וכל זמן שאין הנגזל מוחל לו עדיין מחויב הוא להחזיר כו׳, ע״ש וצ״ע.

מקום החזרת הגזלה

בבא קמא קי״ח. - מתני׳. <u>הגוזל</u> את חבירו, או שהלוה הימנו, או שהפקיד לו <u>בישוב</u> - לא יחזיר לו <u>במדבר</u>, על מנת לצאת במדבר - יחזיר לו במדבר.

טור ושו״ע - אבל אם מחזירו ביישוב, אפילו אינו באותו מקום שגזלו, יצא. (מדקדוק לא יחזיר לו במדבר)

[453] מסכת בבא קמא פרק ט׳ סימן ב׳ אות א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שס״ח - דין המציל או הקונה מלסטים ישראל או עובד כוכבים

מקורות

בבא קמא קי״ד. (ליסטים, האם בסתם גניבה וסתם גזלה יש יאוש בעלים והחילוק בין גוי לישראל).

ראשונים ופסיקת הלכה

החילוק בין ליסטים גוי לליסטים ישראל

בבא קמא קי״ד. - מתני׳. נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר, נטלו **לסטים** את כסותו ונתנו לו כסות אחרת - הרי אלו שלו, **מפני** שהבעלים מתייאשין מהן.

המציל מן הנהר או מן הגייס או מן **הלסטין**, **אם** נתייאשו הבעלים - הרי אלו שלו.

אמר רב אשי[454]**:** לא שנו אלא לסטים עובד כוכבים, אבל ליסטים ישראל לא, סבר: למחר נקיטנא ליה בדינא. **מתקיף לה רב יוסף:** אדרבה, איפכא מסתברא, עכו״ם דדייני בגיתי - לא מייאש, ישראל כיון דאמרי מימר - מייאש! **אלא אי איתמר אסיפא איתמר:** המציל מן העכו״ם ומן הלסטים, אם נתייאשו הבעלים - אין, סתמא - לא; לא שנו אלא עכו״ם, משום דדייני בגיתי, אבל לסטים ישראל, כיון דאמרי מימר - מייאש.

וכן פסקו רמב״ם, רי״ף, רא״ש, ושו״ע - סתם לסטים ישראל נתייאשו הבעלים, וסתם עובד כוכבים לא נתייאשו. מפני שהבעלים יודעים שעובדי כוכבים מחזירין מיד הגזלן אף על פי שאין שם עדים שגזל אלא בראיות רעועות ובאומד הדעת.

סתם ליסטים נחשב כגנב או כגזלן (מה הדין בסתם גנב וסתם גזלן)

רש״י - מוכס גזלן - לסטים גנב.

תנן התם: עורות של בעל הבית - מחשבה מטמאתן, ושל עבדן - אין מחשבה מטמאתן, של גזלן - אין מחשבה מטמאתן, ושל גנב - מחשבה מטמאתן; [**לחכמים -** סתם גזלן - אינו יאוש. סתם גנב - יאוש בעלים].

ר״ש אומר: חילוף הדברים, של גזלן - מחשבה מטמאתן, של גנב - אין מחשבה מטמאתן, לפי שלא נתייאשו הבעלים.

[**לר׳ שמעון -** סתם גזלן - יאוש בעלים. סתם גנב - לא נתייאשו]

אמר עולא: מחלוקת בסתם, אבל בידוע - דברי הכל יאוש קני. **והלכה כחכמים לפי הסבר עולא.**

רבה אמר: בידוע נמי מחלוקת.

א״ל אביי לרבה: לא תיפלוג עליה דעולא, דתנן במתני׳ כוותיה: לפי שלא נתייאשו הבעלים, טעמא דלא נתייאשו הבעלים, אבל נתייאשו הבעלים - הרי אלו שלו.

אמר ליה: אנן לפי שאין יאוש לבעלים מתנינן לה.

תנן: נטלו מוכסין חמורו כו׳; מני? אי רבנן, קשיא גזלן! אי ר״ש, קשיא גנב! **בשלמא לעולא** דאמר: בידוע - קני, הכא נמי בידוע ודברי הכל, **אלא לרבה דאמר:** בידוע - נמי מחלוקת, הא מני? לא רבנן ולא ר״ש!

[**רבה** מעמיד] בלסטים מזויין, ור״ש היא. אי הכי היינו גזלן! תרי גווני גזל. [אבל לעולא שבידוע, לסטים=גנב].

טור - ויש מפרשים הא דבגנב הוי סתמיה יאוש דוקא בגנב ישראל אבל בגנב עכו״ם לא הוי סתמיה יאוש, ולפ״ז בלסטין אפילו אם הוא ישראל סתמא לא הוי יאוש. **אבל מדברי אדוני אבי הרא״ש ז״ל** יראה דבלסטין ישראל סתמא הוי יאוש ולסטין עכו״ם סתמא לא הוי יאוש אלא אם כן ידוע שנתייאש ולפ״ז בגנב אפילו אם הוא עכו״ם סתמא הוי יאוש. [**לא ניתן** להבין את הטור בלי לפרש שהוא הבין שלסטים = לסטים מזוין=גזלן].

שו״ע - סתם כרמב״ם. ׳סתם לסטים ישראל נתייאשו הבעלים, וסתם עובד כוכבים לא נתייאשו׳.

רמ״א - וסתם גניבה הוי יאוש אפילו בעובד כוכבים.

---

[454] לפנינו הגרסה רב אשי והרא״ש וכן בגיליון הש״ס מתקנים רב אסי והוא מוכרח שכן רב אשי היה חותם התלמוד וכמה דורות מאוחר מרב יוסף רבו של אביי.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מהרש״ל, ש״ך, תפארת שמואל[455] והגר״א - לסטים למסקנה לעולא הוא גנב, והלכה כביאור רב יוסף שסתם ליסטים הוא כסתם גנב, ולכן סתם גנב ישראל יאוש בעלים וסתם גנב גוי לא הוי יאוש וגזלן בין ישראל בין גוי אינו יאוש. כלומר סתם גוי בין גנב ובין גזלן לא הוי יאוש בעלים ובזה ניתן להלום לשון שו״ע.

שאלות ממבחנים

1. לסטים ישראל או גוי ששדד את ישראל אחר, ועמד אחד והציל מידו. האם הוא חייב להחזיר לבעלים או לא? ומה הדין במציל מיד גנב גוי או יהודי **שו״ע רמ״א ש״ך והגר״א ונתיבות סימן שס״א ס״ק ב׳**

לגבי שאלת יאוש בלסטים נפסק לסטים ישראל סתמו שמתייאש ולסטים גוי סתמו שאין יאוש.

לגבי גנב, דעת הטור ורמ״א - שאפילו בגנב גוי סתמו מתייאש ודעת מהרש״ל ש״ך והגר״א ותפארת שמואל דינו כלסטים.

לגבי ׳מציל מידו׳ עיקרו נתיבות בסימן שס״א ס״ק ב׳ לגבי הדין שלקיחה בעל כורחו של גזלן אינה שינוי רשות.

ונביא את הדברים מתוך סיכום סימן שס״א לגבי שינוי רשות שלא מדעת הגזלן

שו״ע סימן שס״ח - המציל מיד לסטים ישראל, הרי אלו שלו, מפני שסתם הדבר שנתייאשו הבעלים.

הגר״א - קשה על דין השו״ע בסימן שס״א וטור ששינוי רשות בעל כורחו אינו יאוש מדין המציל מן הגזלן.

נתיבות - הקשה קושיית הגר״א ועוד שזה נגד פסיקתו בסימן שס״ח ותירוצו:

נתייאש לאחר שהגיע לידי הגזלן - בזה דיבר שו״ע בסימן זה שאין החוטף קונה כיון שנתחייב הגזלן בהשבה.

נתייאש קודם שהגיע לידי גזלן - בזה דיבר שו״ע בסימן שס״ח, שהנוטלו זוכה. כיון שקודם לגזילה יש יאוש של אבידה ניתן לזכות בחפץ. הגזלן עצמו מתחייב בתשלומים מכח דינא דגרמי משום שמחמתו בא היאוש.

חזו״א - תמה שלפי דברי הנתיבות הגזלן עצמו זוכה בחפץ כיון שנתייאשו הבעלים [ואף שהגזלן חייב תשלומים בגרמי] והחוטף ממנו גוזל את הגזלן.

ונראה שהדברים תלוים לשיטתם במחלוקת לגבי ביאור יאוש של אבידה:

רמב״ם, רש״י, ריטב״א וחזון איש - מעת היאוש החפץ הפקר ונחשב לחפץ ללא בעלים.

תוספות[456], נתיבות[457], קצות ותרומת הכרי - של הבעלים עד שיזכה בו המוצא, הבעלים אינו מקפיד שאחרים יזכו בחפץ.

ויש לבאר את הנתיבות שאם החפץ היה הפקר מכח היאוש אף הגזלן היה זוכה בו כמו שסובר **חזו״א** אלא שיסוד הוכחת **הנתיבות** לשיטתו הוא מדברי **תוספות**[458] שיאוש אינו הפקר וראייתו מכך שהגזלן לא זוכה בו, והביאור שביאוש לנתיבות יש נתינת רשות לבני אדם לזכות בחפץ אבל כל זה בסתם אדם אבל עבור הגזלן ודאי שאינו מרשה[459] וממילא אף שהחפץ אצל הגזלן לא זוכה בו הגזלן אך החוטף ממנו יש לו רשות לזכות.

הערת ר׳ מאיר שמחה[460] - אך דע דזה נראה פשוט מאד לענ״ד, דהא שכתבו הפוסקים דבנוטל בע״כ לא הוה שנוי רשות, טעמיה משום דמפסיד לגזלן, דאם איתא בעינא לגזלן בעי להדורי כדי לפטור נפשו מנגזל, וזה דוקא בישראל אבל בעכו״ם כיון דהפקעת הלואתו מותר, כ״ש הכא דחפצא לאו בעי לאהדורי ותו קני ביאוש ושנוי רשות, ודוק.

2. גוי גזל חפץ מישראל ובא ישראל אחר וגזלה ממנו, אם צריך להחזיר לנגזל? **(עי׳ גם שס״א ה׳ (וחידושי ר׳ מאיר שמחה)**

נידונים: גוי שגזל אם הוי יאוש, אם גזלה הוי כשינוי רשות, האם זה שונה לדעות שאף שגזל הגוי אסור אין חיוב השבה בגוי (חידושי ר׳ מאיר שמחה). והכל מבואר בשאלה הקודמת.

---

[455] רבי אהרן שמואל בן ישראל קוידנובר (מהרש״ק) מופיע אחרי הדרכי משה הארוך בטור ועל הרא״ש (בסימן ט״ו אות ב׳).

[456] בבא קמא ס״ו. ד״ה כיון דבאיסורא: מכאן משמע שיאוש אינו כהפקר גמור, דא״כ אפילו בתר דאתי לידיה באיסורא יכול לקנות מן ההפקר.

[457] סימן רס״ב ס״ק ג׳

[458] בבא קמא ס״ו. ד״ה כיון דבאיסורא: מכאן משמע שיאוש אינו כהפקר גמור, דא״כ אפילו בתר דאתי לידיה באיסורא יכול לקנות מן ההפקר.

[459] ניתן לומר שהתורה איננה מרשה אבל בגלל שהנתיבות כותב שגזלן שגורם ליאוש חייב מדינא דגרמי קשה לומר זאת.

[460] חידושי ר׳ מאיר שמחה (לבעל האור שמח ומש״ך חכמה) מסכת בבא קמא דף קי״ד עמוד א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שס״ט - אסור לקנות מגזלן ולסטים וליהנות מממונם, ודינא דמלכותא כיצד

מקורות

בבא קמא קי״ח:-קי״ט: (איסור לקנות דברים החשודים כגזולים או מהחשודים כגזלנים).

בבא קמא קי״ג.-קי״ד. (מתני׳. אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין, ואין נוטלין מהם צדקה, אבל נוטל הוא מתוך ביתו או מן השוק, דינא דמלכותא דינא).

ראשונים ופסיקת הלכה

האיסור לקנות מהגזלן

רמב״ם - אסור לקנות דבר הגזול מן הגזלן ואסור לסעדו על שינויו כדי שיקנהו שכל העושה דברים אלו וכיוצא בהן מחזק ידי עוברי עבירה ועובר על (ויקרא י״ט י״ד) ולפני עור לא תתן מכשול. **וכן פסק שו״ע.**

[**הטור** השמיט את המילים: ׳ועובר על (ויקרא י״ט י״ד) ולפני עור לא תתן מכשול׳]

מדוע עובר על ׳לפני עור׳

קרית ספר - מחזק ידי עובר עבירה.

דרך אחרת[461] **-** טביחה ומכירה השוותה לתברא ושתיא שהגזלן מתחייב בהם כשעת מכירה משום שהוא העמקת מעשה הגזל שהגזלן מפקיע בעלות הנגזל לגמרי ועל כן ׳לסעדו על שינוי׳ זהו המכשול שעוזר לו לגזול.

הנאה מגזלה לאחר יאוש בעלים

בבא קמא קי״ג: - גופא, **אמר שמואל:** דינא דמלכותא דינא.

אמר רבא: תדע, דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עלייהו.

א״ל אביי: ודלמא משום דאייאוש להו מינייהו מרייהו!

אמר ליה: אי לא דינא דמלכותא דינא היכי מייאשי?

[**לכאורה** משמע שגם יאוש מועיל שלא יאסר לעבור ולהנות מהגשר רק שרבא סובר שאילולי המלך לא היה יאוש **וכן הבינו בתוספות** ואחר כך הביאו **ובקונטרס פירש**].

רש״י [ומאירי] - כלומר מי הוי יאוש [**פירוש:** להועיל להפקיע בעלות הנגזל. צ.י.ק] הא יאוש כדי הוי ואין כאן שנוי רשות שברה״ר הן ושינוי מעשה נמי ליכא דהשתא נמי גובא דדיקלא מקרו. [ולכן היה אסור להנות].

רשב״א [והמ״מ] - הא דדחינן שאני התם דאייאוש מרותיהו מנייהו, **פי׳ הראב״ד ז״ל** ואף על פי שאין היאוש קונה, ושינוי גמור נמי אין כאן דמחובר לתלוש לא שמי׳ שינוי הואיל ושמו עליו, יאוש עם השינוי הזה מיהת יקנה, **ואינו מחוור בעיני.** אלא נראה דיאוש ושנוי רשות איכא שהרי המלך מוסר הגשרים לרבים.

[**מדברי רש״י, מאירי, ראב״ד ורשב״א** משמע שכל שלא פקע בעלות הנגזל, אסור להנות מהגזלה].

רמב״ם - אסור ליהנות בדבר הגזול ואפילו לאחר יאוש והוא שידע בודאי שדבר זה הוא הגזלה עצמה, כיצד ידע בודאי שבהמה זו גזולה אסור לרכוב עליה או לחרוש בה.

טור - ואין נראה כן מהא דאמר שמואל דינא דמלכותא...ופריך אביי ודילמא משום דאיאוש מרייהו אלמא לאחר יאוש שרי[462]. [כהבנת התוספות].

שו״ע - כרמב״ם, **רמ״א -** מיהו אם מסרו לרבים, מותר ליהנות ממנו, דהא הוי יאוש עם שינוי רשות **(המגיד)**

---

[461] ראה הגהות והערות שירת דבורה אות ב׳ וכן נראה לי הפשט. ואף לקצות שסובר שחיוב תברא ושתיה הוא מדין מזיק ניתן לומר שמכל מקום מודה שעצם המכירה והפקעת בעלות הנגזל היא נזק ואסור להזיק.

[462] נראה שיש לבאר את שיטת הטור גם על פי השמטתו את איסור ׳לפני עור׳ (ראה בהערה הקודמת) וגם לפי שיטת הנתיבות ההולכת ביסוד יאוש. היסוד ליאוש לנתיבות ותוספות הוא שיאוש זה היתר זכיה, כאשר אדם מתיאש מחפץ שאינו ברשותו רשאים אחרים לזכות בו, למעט מי שהתחייב קודם לכן בהשבה דהיינו מוצא וגזלן, גזלה שהתיאשו ממנה הבעלים, מותר לבני אדם לזכות בה (מתאים לשיטת ר״י וטור שפוטרים מדמים לזוכה בשינוי רשות מהגזלן) וכשם שמותר לזכות בחפץ כן ניתן להנות ממנו ואין לחלק בכך, והחולקים סוברים שיש איסור בעצם השינוי רשות רק שהוא מועיל והאיסור איננו כקרית ספר, שהקונה מהגזלן תומך בו וגורם לו לקנות עוד, אלא האיסור הוא בעצם השותפות להפקעת הבעלות ויאוש פועל בדרך אחרת. (כגון ׳פקעה שליטה - פקעה בעלות׳)

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הנאה <u>מגזלן</u>

בבא קמא קי״ט. - איתמר: גזלן, מאימת מותר לקנות הימנו?

רב אמר: עד שתהא רוב משלו.

ושמואל אמר: אפילו מיעוט שלו. **אורי ליה רב יהודה לאדא דיילא**, כדברי האומר: אפילו מיעוט שלו[463].

ר״ח - הלכה כרב. **ב״י -** 'איני יודע טעמו'.

רמב״ם, רא״ש ושו״ע - הלכה כשמואל.

מוכס (האיסור ליטול ממנו ואיסור ההברחה ממנו)

בבא קמא קי״ג. - מתני'. אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין, ואין נוטלין מהם צדקה, אבל נוטל הוא מתוך ביתו או מן השוק.

ומוכסין. **והאמר שמואל:** דינא דמלכותא דינא!

אמר רב חנינא בר כהנא אמר שמואל: במוכס שאין לו קצבה.

דבי ר' ינאי אמרי: במוכס העומד מאליו...

ואיכא דמתני אהא: נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין - שהיא של תרומה, שהיא של בית מלך, אף על פי שאינה של תרומה, אף על פי שאינה של מלך; ולמוכסין, והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא!

א״ר חנינא בר כהנא אמר שמואל: במוכס שאין לו קצבה.

דבי ר' ינאי אמרי: במוכס העומד מאליו.

רב אשי אמר: במוכס כנעני, דתניא: ישראל וכנעני (אנס) שבאו לדין, אם אתה יכול לזכהו בדיני ישראל - זכהו ואמור לו: כך דינינו, בדיני כנענים - זכהו ואמור לו: כך דינכם, ואם לאו - באין עליו בעקיפין, דברי ר' ישמעאל; ר״ע אומר: אין באין עליו בעקיפין, מפני קידוש השם...

רש״י - בהפקעת הלוואתו - שאין גזל ממש שרי כי ליכא חילול השם <u>ולהבריח המכס הוי כהפקעת הלואתו</u>.

רמב״ם[464] - במה דברים אמורים שהמוכס כליסטיס בזמן שהמוכס גוי או מוכס העומד מאליו או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה אלא לוקח מה שירצה ומניח מה שירצה, אבל מכס שפסקו המלך ואמר שילקח שליש או רביע או דבר קצוב והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא, <u>ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גוזל מנת המלך, בין שהיה המלך גוי</u> בין שהיה מלך ישראל.

טור - אבל אם קנאו עובד עבודה זרה מותר דהוי כהפקעת הלואתו דשרי במקום דליכא חילול השם.

[**ברמב״ם** הביאור הוא שסתם מוכס עכו״ם אינו נאמן ואילו **ברש״י וטור** ההיתר הוא אף בנאמן משום הפקעת הלוואה, ולכן לשיטתם דברי **רב אשי** הובאו רק לגבי ההיתר להבריח ולא לגבי באיסור ליטול מהם].

בד״ה - תמה מדוע אסר הרמב״ם במוכס נאמן ובמלך גוי והרי זה <u>הפקעת הלוואת גוי</u> ותירץ שבמלך יש לחשוש שאם ייודע מלבד שהוא חילול ה' יכול לבוא לידי סכנה. [והאחרונים הקשו שברמב״ם לא כתב כן[465]].

---

[463] דעת שמואל שאין הולכים בממון אחר הרוב וצריך להטעים דין זה, לעצם הדין שבאיסור ניתן להכריע על פי הרוב יש לדון האם זה חידוש או סברא, האם עדיין אין ספק שמא המקרה הוא מאותו מיעוט? ונראה שיש לתת טעם בעניין שיש שני סוגי רוב, רוב דאיתא קמן ורוב דליתא קמן, רוב דליתא קמן הוא רוב כללי התנהגותי, כגון רוב נשים יולדת לט' רוב בעילות אחר הבעל, רוב שהוא התנהגותי כללי ולא מקרי מתקבל בדיני ממונות והוא חלק מהחזקות, 'חזקה אין אדם פורע תוך זמנו' כמו כן 'רוב בעילות אחר הבעל' אולם רוב מקרי שנשפט לפי המקרים שלפנינו כגון: ט' חנויות מוכרות בשר שחוטה וא' נבלה, אין זה רוב כללי אלא רוב מקרי שכך הדבר לפנינו, רוב כזה אינו רוב להכריע על פיו להוציא מן המוחזק (באיסור לחתיכת הנבלה שתמצא אין חזקה כל שהיא של היתר או של איסור אזי החזקה נמדדת על פי הרוב, גם בהשבת אבידה שזו ממון שאין לו חזקה ניתן ללכת אחר הרוב, ובעיר שרובה גוים לא צריך להשיב אבידה, אולם כאשר יש לממון מוחזק, אין רוב חזקה טובה להוציא ממון).
לעניין רוב האם הוא הנהגת היתר בתורת ודאי או ספק ראה שיעור

[464] הלכות גזלה ואבדה פרק ה' הלכה י״א

[465] וראה <u>הפקעת הלוואת גוי [הרחבה]</u>

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ר״ן - ישראל שממונה לגבות מכס אינו רשאי להכריח ישראל לפרוע לו את מכס אם לא מיראת מלכות ׳דנהי דדינא דמלכותא דינא לא יהיה אלא הלוואתו הא קיימא לן הפקעת הלוואתו מותרת׳. **וכן פסק רמ״א וגר״א**[466]

שו״ע - אם ישראל קנה המכס מהמלך, המבריח עצמו הרי זה גוזל ישראל שקנאו. **(רמ״א-** וי״א דאפילו ידוע דהישראל לוקח יותר מן הקצבה, מ״מ אסור להבריח ממנו דבר הקצוב, דהוי כגוזל מן הגזלן, דאסור) **(ב״י)**. **שו״ע -** אבל אם קנאו עובד כוכבים, מותר, משום דהוי כהפקעת הלואתו דשרי במקום דליכא חלול השם. **רמ״א -** וי״א דאפילו המוכס ישראל, אם לא קנאו לעצמו רק גובה למלך עו״ג, אף על גב דאסור להבריח מכח דינא דמלכותא, מ״מ אם אדם מבריח אין למוכס לכוף אותו ליתן, דהוי כהפקעת הלוואתו דשרי. מיהו אם יש בזה משום יראת המלך, ודאי יכול לכוף אותו **(ר״ן)**.

סמ״ע - אם כדי שיטול ממנו את הסכום שצריך לתת על פי דין צריך לשקר שיש לו פחות, רשאי לשקר.

ט״ז - אם המוכס ידרוש ממנו לתת יותר ממה שהוא צריך והבירה בידו או שישלם יותר ומוכס יגזלנו או לבריח מכס, מותר לו להבריח את המכס.

קצות - מוכס שנוטל יותר, איבד את ההגדרה שלו כשליח המלך ולכן מותר להבריח ממנו.

[466] ס״ק י״ט - כן פי׳ הר״ן והרא״ש בנדרים אבל אם גובה למלך שרי דהוי הפקעת הלואתו דדוקא ישראל הקונה ממנו כיון שקנה בדינא דמלכותא אסור לגזול ממנו וכמ״ש בהג״ה וי״א דאפי׳ המוכס כו׳:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון והרחבות

הפקעת הלוואת גוי [הרחבה]

ראה **בסיכום סימן שנ״ט** לגבי גזל הגוי.

הרמב״ם לא כתב בשום מקום ב׳יד החזקה׳ היתר הפקעת הלוואת הגוי אלא רק טעות הגוי שטעה מעצמו שהוא כהשבת אבידה אין מחזירין לו.

רמב״ם - טעות הגוי כאבידתו ומותרת והוא שטעה מעצמו אבל להטעותו אסור[467].

ואסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזלו או לעשקו, ואם גזלו או עשקו יחזיר[468].

איזה הוא עושק, זה שבא ממון חבירו לתוך ידו ברצון הבעלים וכיון שתבעוהו כבש הממון אצלו בחזקה ולא החזירו כגון שהיה לו ביד חבירו הלואה או פקדון או שכירות והוא תובעו ואינו יכול להוציא ממנו מפני שהוא אלם וקשה, ועל זה נאמר (ויקרא י״ט י״ג, דברים כ״ד י״ד) לא תעשק את רעך[469].

אחד הנושא ונותן עם ישראל או עם הגוי עובד עבודה זרה אם מדד או שקל בחסר עובר בלא תעשה וחייב להחזיר, וכן אסור להטעות את הגוי בחשבון **אלא ידקדק עמו שנאמר (ויקרא כ״ה נ׳) וחשב עם קונהו** אף על פי שהוא כבוש תחת ידיך, קל וחומר לגוי שאינו כבוש תחת ידיך, והרי הוא אומר (דברים כ״ה ט״ז) כי תועבת ה׳ אלהיך **כל עושה** אלה כל עושה עול מכל מקום[470].

הביאור בדעת הרמב״ם

כס״מ - יש לתמוה על זה שכתב שאסור לעשקו דהא קרא לא תעשוק את רעך כתיב דמשמע לאפוקי עובד כוכבים וע״ק דאמרי׳ בפרק הגוזל ומאכיל דהפקעת הלואתו מותר ועושק היינו הפקעת הלואתו כמ״ש רבינו בסמוך אי זהו עושק וכו׳ כגון שהיה לו ביד חבירו הלואה או שכירות **וי״ל** שרבינו סובר כדפירש״י הפקעת הלואתו שאין גזל ממש שרי כי ליכא חלול השם [**וכן כתב הלכה למשה** שמטעם חילול השם אסר].

יש״ש[471] וקדושת יו״ט[472]- הרמב״ם הבין מדין מוכס שלא הועמד בגוי, שלא נפסק היתר הפקעת הלוואתו.

אבן האזל - והגר״ח [מוולוזין] ז״ל בס׳ חוט המשולש מחלק בין עושק להפקעת הלואתו דעושק הוא דוקא באלמות שאומר איני נותן לך או שכופר והלה יודע[473], אבל הפקעת הלואתו שמטעהו בחשבון גם הרמב״ם מודה דמותר אי לאו חילול השם, **וגם דבריו אינם מיושבים** דאכתי היה להרמב״ם לכתוב בפירוש היתירא דהפקעת הלואתו באופן דליכא חילול השם. [והאריך לבאר הסברו שלרמב״ם הפקעת הלוואתו אסורה בעצם].

לענ״ד נראה שיש לחלק ברמב״ם בין המעשה לתוצאה, דהיינו אין איסור בתוצאה שיהיה תחת ידו ממון של גוי ולכן באופן שהגיע לידו ממון של גוי, אינו מחויב להשיבו וזהו היתר אבידתו וטעותו, אלא שיש מעשים שאסורים משני סיבות, חילול השם, כפי שביארו **הכס״מ הלכה למשה והגר״ח מוולזין** וזה הטעם לעושק אך אין זה הטעם היחיד אלא יש איסור בעשיית מעשים של רמאות ׳תועבת ה׳ אלהיך **כל עושה** אלה׳ האיסור מצד העושה ולא בשל התוצאה, ונלמד מ׳וחשב עם קונהו׳ שהוא אף בגוי ויש מן החכמים שסברו שאפילו ליטול ממון עצמו בדרך של גניבה אסור (ראה בהרחבה בשיעור ובדף מקורות של **הרב אריאב עוזר** שליט״א[474])

---

[467] הלכות גזלה ואבדה פרק י״א הלכה ד׳

[468] הלכות גזלה ואבדה פרק א׳ הלכה ב׳

[469] הלכות גזלה ואבדה פרק א׳ הלכה ד׳

[470] הלכות גניבה פרק ז׳ הלכה ח׳

[471] ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק י׳ סימן י״ח

[472] רבי יום טוב אלגאזי (המהרי״ט אלגאזי) נחשב לאחד מגדולי האחרונים. נולד בשנת תפ״ז (1727) בעיר איזמיר, לאביו רבי ישראל יעקב אלגאזי שנודע לימים כרבה של ירושלים, מקובל גדול, ומחברם של ספרים ידועים (׳ארעא דרבנן׳, ׳שארית יעקב׳ ועוד).

[473] כמו שהודגש בקו מתחת בדברים שהובא המתחילים במילים: איזה הוא עושק.

[474] https://www.youtube.com/watch?v=0wJykxaTLbI וקישור לדפי מקורות לשיעור מופיע בתיאור הסרטון.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שיטת שאר הפוסקים

ראי״ש[475]**, רש״י, ר״ן, בד״ה, שו״ע ורמ״א**[476] **-** כתבו היתר הפקעת הלוואת הגוי.

שו״ע - הפקעת הלואתו דשרי במקום דליכא חלול השם. וכתב איסור לעשוק הגוי כלשון הרמב״ם.

רמ״א - טעות עובד כוכבים, כגון להטעותו בחשבון או להפקיע הלואתו, מותר, ובלבד שלא יודע לו, דליכא חילול השם (טור ס״ג). ויש אומרים דאסור להטעותו, אלא אם טעה מעצמו, שרי. **(מרדכי)**

באר הגולה (על האיסור להטעות) - וכ״כ הרמב״ם ...וע״ל ר״ס רס״ו ושאם החזיר האבידה לעכו״ם לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח וכו׳ ע״כ וכן הדין בחזרת הטעות שטעה העכו״ם מעצמו **ואני כותב זאת לדורות** שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו העכו״ם ולא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון ולא הניחו אחריהם ברכה וכמו שכתב ב**ספר חסידים** סימן תתרע״ד רבים אשר קדשו ה׳ והחזירו טעיות העכו״ם בדבר חשוב גדלו והעשירו והצליחו והניחו יתרם לעוללים.

דינא דמלכותא דינא[477]

בבא מציעא ע״ג: - אמר ליה רב פפא לרבא: חזי מר הני רבנן דיהבי זוזי אכרגא דאינשי ומשעבדי בהו טפי! **אמר ליה:** השתא איכו שכיבא לא אמרי לכו הא מילתא. **הכי אמר רב ששת:** מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח, ומלכא אמר: מאן דלא יהיב כרגא לשתעביד למאן דיהיב כרגא.

רב סעורם אחוה דרבא הוה תקיף אינשי דלא מעלו, ומעייל להו בגוהרקא דרבא. **אמר ליה רבא:** שפיר קא עבדת, דתנינא: ראית שאינו נוהג כשורה, מנין שאתה רשאי להשתעבד בו - תלמוד לומר לעולם בהם תעבדו ובאחיכם. יכול אפילו נוהג כשורה - תלמוד לומר ובאחיכם בני ישראל איש באחיו וגו׳.

יראים[478] **-** לא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא דוקא בדינין התלויין בקרקע כמו מכס שאומר המלך לא יעבור אדם בארצי אם לא שיתן המכס...והיינו טעמא דדיניו דין, דארצו הוא, ואף הדיוט שיש לו קרקע כך דינו שלא יהנה אדם מארצו אלא מדעתו ובקצבתו

רשב״א - לא אומרים דינא דמלכותא אלא במה שהוא מחוקי המלוכה, אבל חוקי הערכאות לא, שאם אתה אומר כן ביטלת ח״ו דיני ישראל.

ר״ן בשם בתוספות[479] **-** דוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדינא דמלכותא דינא מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ אבל במלכי ישראל לא לפי שא״י כל ישראל שותפין בה וכי אמרינן דינא דמלכותא דינא ה״מ לענין שאם קנה אחד מכס זה חייבים ליתן לו את המכס וכן נמי אם לא קנה אותו אלא שהוא ממונה לגבות את המכס שאינו רשאי ישראל חבירו לישבע שהן תרומה דליכא אונסא כיון דדינא דמלכותא דינא.

רמ״א - י״א דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא במסים ומכסים התלוים בקרקע, כי המלך גוזר שלא ידורו בארצו כי אם בדרך זה, אבל בשאר דברים, לא (**הרא״ש פ׳ ד׳ נדרים בשם הרא״מ ומרדכי פרק הגוזל בתרא**). ויש חולקין וסבירא להו דאמרינן בכל דבר דינא דמלכותא דינא (**מרדכי שם בשם התוס׳ ות״ה סי׳ ש״ט**), ולכן המלוה על המשכון יכול למכרו אחר שנה, הואיל וכן דינא דמלכותא (**שם בשם ר״י בר פרץ**); **וכן הוא עיקר**, וכמו שנתבאר לעיל סימן שנ״ו סעיף ז׳.

---

[475] ראי״ש מסכת בבא קמא פרק י׳ סימן י״ב.

[476] שו״ע ורמ״א סימן שס״ט סעיף ו׳ רמ״א גם בסימן שמ״ח סעיף ב׳.

[477] לעניין שיטת הרמב״ם ושו״ע התבאר בשיעורו של הרב דוד בר שלטון.

[478] **ר׳ אליעזר** ב״ר שמואל **ממיץ [הרא״ם]** חי בצרפת במאה הי״ב. היה מבעלי התוספות, מתלמידיו הגדולים של רבינו תם, ולמד גם אצל אחיו הרשב״ם. היה רבם של רבים מבעלי התוספות בדורו, ביניהם **הראבי״ה** ור׳ אלעזר בעל הרוקח.

[479] נדרים כ״ח. ד״ה מוכס

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

[**שו״ת בית יוסף**[480] **-** דינא דמלכותא הוא דין כללי לא רק לגבי קרקע, יש לחלק אם המלכות מקפידה דווקא על קניין מסוים שאז זה יחול, לבין אם היא מאפשרת קניין נוסף אך לא מקפידה עליו שאין קניין זה קונה וצריך להקנות רק בקניין על פי הקניינים של תורה].

[480] שו״ת בית יוסף דיני כתובות סימן י

ועוד יש להכשירם מטעם שהמלכות מקפדת באותן גלילות שלא יכתבו שטרות כי אם ע״י הסופרים ההם וכתב הרא״ש אם הנהיג המלך שלא יעשה שום שטר **אלא** בפני הערכאות אז היו כל השטרות הנעשי׳ בערכאות כשרים אפי׳ שטרי מתנות משום דינא דמלכות׳ עכ״ל וכשם ששטרי מתנות אפי׳ בערכאות פסולים ועל ידי דינא דמלכותא נכשרים כן הדין לכל שטרות שעל ידי סופרים הללו שהם שלא בפני הערכאות דאע״ג דמדינא פסילי משום דינא דמלכותא מתכשרי ואף על גב דסיים בה הרא״ש אבל כיון דהאידנא ליכא דינא דמלכותא הני שטרי מתנות הנעשים בערכאות חספ׳ בעלמא הם הדבר ברור דמנהג מקומו כתב וכיון שאנו רואים בגלילות של בעלי דינים אלו המלכות מקפדת שלא יעשה שום שטר אלא בפני הסופרי׳ ההם כשרים משום דינא דמלכותא. וכן היה המנהג במקומו של הריב״ש כמ״ש בסימן רנ״ג. [רק גם בתחילת התשובה שכותב שדברים אלו אף לרמב״ם]

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שע״א - קרקע אינה נגזלת אפילו נתייאשו הבעלים

מקורות

ויקרא פרק י״ט, י״ג: לֹא תַעֲשֹׁק אֶת רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר.

ויקרא פרק ה׳

(כא) נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּה׳ וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת עֲמִיתוֹ:

(כב) אוֹ מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֵשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל שָׁקֶר עַל אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָּהֵנָּה:

(כג) וְהָיָה כִּי יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא:

(כד) אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשְׁתָּיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ:

בבא קמא קט״ז:-קי״ז: (הגוזל שדה מחברו ונטלוה מסיקין..אם מחמת הגזלן חייב; ת״ר: הגוזל שדה מחבירו ושטפה נהר - חייב להעמיד לו שדה אחר, דברי ר׳ אלעזר, וחכ״א: אומר לו הרי שלך לפניך).

סוכה ל׳:-ל״א., בבא קמא צ״ה. (קרקע אינה נגזלת).

ביאור המקורות הוא שהפסוק שעליו מדובר על חיוב השבה או תשלום על הגזלה הוא דווקא כעין פקדון ונלמד מכלל ופרט שיצאו קרקעות עבדים ושטרות (קרקע לא שייך להפקיד, עבד כקרקע ושטרות אינם ממון).

ראשונים ופסיקת הלכה

הקדמה - הלימוד של קרקע אינה נגזלת

אף שאין הדבר מובא בפירוש בנושאי כלים על הדף, דברים אלו חשובים לסיכום לחושן משפט כי זה יסוד הכולל דברים רבים.

איסור לא תגזל נאמר בויקרא י״ט ואילו חיוב השבה ׳והשיב׳ ו׳ושלם׳ מופיע בויקרא ה׳, בגמרא ב**תמורה ד׳:-ו׳.** נחלקו **אביי ורבא** האם: ׳כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד. אם עביד - מהני׳

ובדף ו׳. נאמר: והרי גזל, דרחמנא אמר לא תגזול, ותנן: הגוזל עצים ועשאן כלים, צמר ועשאן בגדים - משלם כשעת הגזילה, תיובתא דרבא! אמר לך רבא: שאני התם, דאמר קרא אשר גזל - כמה שגזל.

כלומר לשיטת רבא אילולי הלימוד בפסוק, לא היה שום חלות למעשה הגזלה ורק מכח הפסוק **בויקרא ה׳** יש תוקף ממוני לכך שהגזלה נחשבת שהיא ברשות הגזלן ויש קניין גזלה לעניין שבח, שינוי וכמה עניינים.

בבבא קמא קי״ז: מבאר שלדעת חכמים, עבדים שטרות וקרקעות אינם כלולים בפרשה השבה שבויקרא ה׳:

ת״ר: הגוזל שדה מחבירו ושטפה נהר - חייב להעמיד לו שדה אחר, **דברי ר׳ אלעזר, וחכ״א:** אומר לו הרי שלך לפניך. במאי קא מיפלגי? **ר״א** דרש ריבויי ומיעוטי: וכחש בעמיתו - ריבוי, בפקדון - מיעט, כל אשר ישבע עליו לשקר - חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה - ריבה הכל, ומאי רבי? רבי כל מילי, ומאי מיעט? מיעט שטרות. **ורבנן** דרשי כללי ופרטי: וכחש - כלל, בפקדון - פרט, או מכל - חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט דבר המיטלטל וגופו ממון, אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאין מטלטלין, יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות, יצאו שטרות - שאע״פ שמטלטלין אין גופן ממון.

אולם ניתן להבין מיעוט זה בשני דרכים:

א. פרשת ׳והשיב את הגזלה אשר גזל׳ מלמדת על איסור ׳לא תגזל׳. גם איסור לא תגזול לא נאמר בעבדים שטרות וקרקעות שהם נחשבים שעומדים ברשות בעלים - כן נראה מפורש **בטור ובסמ״ע.** דברים אלו מתאימים לשיטת **ריצב״א, טור**[481]**, וסמ״ע** בסימן **שמ״ח** שהגזלה היא דווקא כשמכניס הגזלן את הגזלה לרשותו, ולכן יש להעמיד את חיוב גזלן המושך לרשות הרבים דווקא כשמשך לסימטה.

[481] בסימן שע״א מביא תשובת הרא״ש כלל צ״ה ומפורש שצריך שיכניס לרשותו ומפורש שאין בקרקע לא תגזל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ב. עבדים שטרות וקרקעות לא התמעטו מהלאו של ׳לא תגזל׳ רק מחיוב ׳והשיב׳, אין סתירה בין הדין שקרקע בחזקת בעליה עומדת לבין לא תגזל, דברים אלו מתאימים לשיטת **הרמב״ם ושו״ע** בסימן **שמ״ח** [ראה בגר״א] שגזלן חייב כשהוא מושך ומוציא מרשות הבעלים אפילו משכו לרשות הרבים ממש אף שלא הכניס לרשותו. גזל הוא מעשה למעט שליטת בעלים על החפץ[482] ולאו דווקא הכנסה לרשות גזלן.

וראה השלמה לעניין זה ב<u>**סיכום סימן שע״ו**</u> לעניין האיסורים שעובר מסיג גבול רעהו.

יאוש בקרקע גזולה

ירושלמי (וילנא) כלאים פרק ז׳ הלכה ד׳ - מאימתי נקרא אנס משישקע.

אמר רבי אחא <u>נשתקעו הבעלים ולא נתייאשו הבעלים</u> איסורו דבר תורה. <u>נתייאשו הבעלים ולא נשתקעו הבעלים</u> איסורן מדבריהן. ויש קרקע נגזל.

אמר רבי לא - אף על פי שאין קרקע נגזל יש ייאוש לקרקע.

רמב״ם, רשב״ם, סמ״ג, וטור - אינו מועיל, לעולם ברשות בעליה עומדת.

ראב״ד - <u>עבד</u> נגזל ונקנה ביאוש מ׳וישב ממנו שבי׳.

רא״ש[483] ותוספות ב״ב - הביאו לירושלמי שיאוש מועיל בקרקע וכתב ׳וי״ל דאע״ג דיש יאוש בקרקע מ״מ לא שכיח בה יאוש לפי שאינה דבר הכלה ואינו מתייאש שאם לא יוכל להוציאנה מידו יוציאנה מיד בנו...׳

תוספות הרא״ש[484] - ...<u>אבל נשתקעו שם הבעלים ממנו ונקרא על שם האנס **אף על פי שלא נתייאשו הבעלים** נעשה כמי שצווח על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים</u>...

תוספות סוכה[485] - ומיהו היכא דנשתקע שם בעלים אפילו מדאורייתא יש יאוש.

נתיבות - יאוש מועיל בעבד, וכן בקרקע שאינו יכול להוציאה בדיינים, מה שעבד וקרקע אינם נגזלים פירושם שאין הגזלה גורמת שיחשב שהם ברשות הגזלן, יאוש אינו מועיל בדברים שעומדים ברשות בעלים, הדרך שניתן לבחון בהם אם עדיין הם ברשות בעלים הוא השליטה, בקרקע היכולת להוציאה בדיינים ובעבד היכולת להבריחו.

הירושלמי אינו סותר לבבלי כי הוא מדבר בנשתקע שם הבעלים[486]. **ותרומת הכרי כתב בדרך דומה.**

תרומת הכרי - ונראה לי דלעולם לא מהני יאוש אלא על דבר שיצא מרשות בעלים אבל על דבר שעדיין הוא ברשות בעלים לא מהני יאוש, וכ״כ הרמב״ן בס׳ המלחמות... ודע דהיכי דנשתקע שם הבעלים מהקרקע מהני יאוש לכ״ע דבר תורה ואפילו אמרו דלא מייאשי <u>אנן סהדי דמייאש</u> ונעשה כצוח על ביתו שנפל...

עוד נראה לי דהא דלא מהני יאוש לקרקע משום שאינה נגזלת דכל היכי דאיתא ברשותיה דמארי איתא וזה לא שייך אלא בשנקרא שם בעלים עליו אבל בשנשתקע שם הבעלים ממנו תו לא קיימי ברשות דבעלים דתפיסת הבעלים בקרקעות שלהם ע״י שמא דידהו הוא שנקרא על שם הקרקע אבל בשנשתקע שם הבעלים הימנה יוצאת בזה מרשותא דידהו ונגזלת לכן מהני לה יאוש בכה״ג.

והנראה בעיני דהא טעמא דלא מהני יאוש לחודא הוא משום דאתי׳ לידו באיסורא וכל שנתחייב בהשבה לא מיפטר מהחיוב ההוא ע״י יאוש, וקרקע כיון דקימ״ל אינה נגזלת לא נתחייב עליה הגזלן מעולם בהשבה וכיון דבנשתקע מהני יאוש תו קונה ליה יאוש לחודא כדרך שקונה לחודא באבידה דלעולם לא אתיה לידיה באיסורא כיון דקרקע אינה נגזלת ואינה עומדת ברשות הגזלן וכמו יאוש באבידה דקני לחודא ועדיין יש להתיישב.

---

[482] ראה רע״א על כתובות ל״ד:

[483] מסכת בבא בתרא פרק ג׳ סימן מ״א

[484] מסכת סוכה דף ל׳ עמוד ב׳

[485] דף ל׳ עמוד ב׳

[486] נראה שהדברים מתאימים לשיטת הנתיבות ביאוש ועל פי שיטתו ללכת בדעת תוספות שיאוש אינו גורם להפקר אלא הוא מאפשר זכיה. אולם לשיטת הרמב״ם שיאוש הוא מדין זוטו של ים שיסוד יאוש הוא שפקע שליטה פקע בעלות יש לומר על פי תוספות רא״ש שנשתקע שם הבעלים מועיל אף ללא יאוש שהוא כזוטו של ים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

גזלוה מהגזלן

בבא קמא קט״ז: - אם מחמת הגזלן - חייב. היכי דמי? אילימא דאנסוה לארעא דידיה ולא אנסוה כולי ארעתא, הא מרישא שמעת מינה: אם מכת מדינה היא כו׳, אי לא - לא! לא צריכא, דאחוי אחווייי. לישנא אחרינא: הב״ע - כגון דאנסוה עכו״ם ואמרי ליה אחויי ארעתיה, ואחוי ההוא בהדייהו.

הגר״א על השו״ע - כלישנא בתרא שם. **והרי״ף והרא״ש** לא גרסו שם אלא לישנא בתרא לבד ובגמ׳ שם קי״ז ב׳ משמע כגי׳ שלנו דאמרינן ואוקימנא כו׳ ואין נ״מ לדינא וגם לא פליגי ותרווייהו לישנא אמת לדינא.

ש״ך - ההכרעה היא שדין זה קנס ולא קנסו בנו אחריו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שע״ה - היורד לשדה חבירו או לתוך חורבתו ונטעו או בנאו

מקורות

בבא מציעא ק״א (איתמר, היורד לתוך שדה חבירו ונטעה שלא ברשות).

כתובות ע״ט:-פ׳. (בעל בנכסי אשתו כיורד ברשות).

בבא מציעא מ״ב: (שותף כיורד ברשות).

ראשונים ופסיקת הלכה

היורד לשדה חבירו שלא ברשות, ואמר לו: עציי ואבניי אני נוטל

בבא מציעא ק״א - איתמר, היורד לתוך חורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשותו, ואמר לו: עציי ואבניי אני נוטל, **רב נחמן אמר:** שומעין לו, **רב ששת אמר:** אין שומעין לו.

מיתיבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר: **בית שמאי אומרים:** שומעין לו, **ובית הלל אומרים:** אין שומעין לו. לימא רב נחמן דאמר כבית שמאי?

הוא דאמר כי האי תנא, דתניא: שומעין לו, דברי רבי שמעון בן אלעזר. רבן שמעון בן גמליאל אומר: בית שמאי אומרים: שומעין לו, ובית הלל אומרים: אין שומעין לו.

מאי הוי עלה? - אמר רבי יעקב אמר **רבי יוחנן:**

בבית שומעין לו, בשדה - אין שומעין לו. בשדה מאי טעמא - משום ישוב ארץ ישראל. **איכא דאמרי:** משום כחשא דארעא. מאי בינייהו? איכא בינייהו חוצה לארץ.

רש״י - משום כחשא דארעא - שכבר הכחישו הנטיעות את השדה שינקו ממנה.

ריטב״א - וש״מ דדוקא לאחר שהשרישו דאיכא כחשא (ואפילו בארץ ישראל **וכן כתב בנ״י**). **וכן פסק ערוך השלחן.**

רמב״ם טור ושו״ע - ואם אמר בעל הבנין עצי ואבני אני נוטל, בבית שומעין לו, בשדה אין שומעין לו מפני שמכחיש את הקרקע. **רמ״א[487] -** מיהו אם א״ל תחלה: עקור אילנך ולך, יכול בעל האילן לעשות, אף על פי שחוזר בעל השדה אחר כך **(נ״י)**.

סמ״ע - רש״י פירש.... ונראה שכן דעת **הרמב״ם והמחבר**, אף על פי שכתבו לשון שמכחיש הארץ. **ולא כעיר שושן** שכתב ז״ל, מפני שמכחיש הקרקע בעקירת האילנות.

אמר בעל הקרקע 'עקור נטיעותיך' בשדה העשויה ליטע

רמב״ם - אמר לו בעל השדה עקור אילנך ולך שומעין לו, אמר הנוטע הריני עוקר אילני אין שומעין לו מפני שמכחיש את הקרקע. **וכן כתב שו״ע.**

השגת הראב״ד - אמר לו בעל השדה עקור אילנך ולך שומעין לו. א״א נראה לי שאין אומרין כך בארץ ישראל מפני ישוב ארץ ישראל וכן אם אומר הנוטע הריני עוקר אילני אין שומעין לו כמו שכתב הוא ואפילו בחוצה לארץ מפני שמכחיש את הקרקע וזה מוסיף הוא דאית ליה נמי משום ישוב א״י.

טור - י״א שאינו רשאי אבל **רא״ש** כתב שרשאי **ורמ״ה** כתב שאף את ההוצאות על העקירה משלם הנוטע.

סמ״ע - הביא דעת **הרא״ש ורמ״ה** וכתב שכן משמע **ברמב״ם** ולא כפי שהבין **המ״מ**.

חיוב תשלומים לנוטע שיורד לשדה חבירו שלא ברשות

בבא מציעא ק״א. - איתמר, היורד לתוך שדה חבירו ונטעה שלא ברשות:

אמר רב: שמין לו, וידו על התחתונה.

ושמואל אמר: אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנוטעה.

---

[487] הגה בסעיף ג׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אמר רב פפא: ולא פליגי; כאן - בשדה העשויה ליטע, כאן - בשדה שאינה עשויה ליטע.
והא דרב לאו בפירוש איתמר, אלא מכללא איתמר. דההוא דאתא לקמיה דרב, אמר ליה: זיל שום ליה!
אמר ליה: לא בעינא. - אמר ליה: זיל שום ליה, וידו על התחתונה. - אמר ליה: לא בעינא. לסוף חזייה דגדרה וקא מנטר לה. - אמר ליה: גלית אדעתיך דניחא לך - זיל שום ליה, וידו על העליונה.

שדה העשויה ליטע

התבאר על פי דברי **רב פפא** שהכל מודים ש׳אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנוטעה׳. **וכלשון זה כתבו הרמב״ם ושו״ע.** (כלומר העלות הרגילה של פעולה זו ׳כשאר שתלי העיר, כמנהג המדינה׳ **רא״ש רש״י**[488] **וב״י**)

שדה שאינה עשויה ליטע

התבאר על פי דברי **רב פפא** שהכל מודים ש׳שמין לו, וידו על התחתונה׳.
מה פירוש ׳ידו על התחתונה׳?
תוספתא מסכת כתובות (ליברמן) פרק ח הלכה י - היורד לחרבתו של חבירו ובנאה שלא ברשות שמין לו וידו על התחתונה ברשות שמין לו וידו על העליונה כיצד ידו על התחתונה אם השבח יתר על ההוצאה נותן לו את ההוצאה ואם הוצאה יתירה על השבח נותן לו את השבח
רש״י - ידו על התחתונה - אם השבח יתר על הוצאה - יש לו הוצאה, ואם הוצאה יתירה על השבח - אין לו אלא שבח. **רמב״ן - כרש״י** מפורש בתוספתא בכתובות.
רשב״א - ופי׳ ידו על התחתונה בפחות שבשכירות כמו שמזלזלים הפועלים הפחותים. **ורבי׳ האיי גאון** פירש במו״מ בשער ז׳ ידו על התחתונה בפחות שישומו אותו שמאים בקיאים.
ר״ן וריטב״א - הרא״ה ז״ל פירש ידו על התחתונה בפחות שבשכירות כלומר כמו שמזלזלים פועלים פחותן בשכירותן. וידו על העליונה במעולה שבשכירות כלומר כאדם שאמר לפועל בקי בנה לי קרקע זה או נטע לי שדה זו ולא אצטריך אני לטרוח בדבר כלל דבכה״ג ודאי יהיב לי׳ שכירות מעולה והיינו דאמרינן רואים כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנטעה כלומר שלא יצטרך הוא לעמוד ע״ג וקרוב לזה כתב רבינו האי גאון ז״ל.

שדה שאינה עשויה ליטע וגילה דעתו שמתרצה בדבר

בדינו של רב שהובא, פסק **רב**: ׳אמר ליה: גלית אדעתיך דניחא לך - זיל שום ליה, וידו על העליונה׳.
רש״י - גלית אדעתך דניחא לך - ועשיתה שדה העשויה ליטע, וידו על העליונה הוא - כשאר שתלי העיר, כמנהג המדינה. **וכן דעת רמ״ה ורמב״ן.**
רא״ש - רוב המפרשים פירשו **כרש״י** אבל קשה כיצד יחייבו שיהיה ידו על העליונה במעשה שמכתחילה לא היה נוח לו ורק בדיעבד נתרצה. **ובב״י תירץ** ז״ל דאין הכי נמי דאי אמר ליה הואיל וכבר נטעת אני רוצה לקיימה בשדה שאינה עשויה ליטע ידו על התחתונה אבל כשאומר תחלה שאינו חפץ ואחר כך גלי דעתיה שהוא חפץ אמדינן דעתיה דניחא ליה כאילו היתה עשויה ליטע והכי דייק לישנא דרש״י שכתב גלית דעתך דניחא לך עשיתה שדה העשויה ליטע וידו על העליונה הוא׳
ב״י - גם **הרמב״ם** סבר **כרש״י** וגם **הרא״ש** כתב שרוב המפרשים סברו כמותו ולכן כך יש לפסוק.
שו״ע - היורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות ונטע או בנה, ואח״כ בא בעל השדה והשלים הבנין, או ששמר הנטיעות וכיוצא באלו הדברים שמראה שדעתו נוטה למה שעשה זה **וברצונו בא הדבר**, שמין וידו על העליונה.

[488] ד״ה גלית אדעתך.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לאור דין זה מתי מתקיים הדין של ידו על התחתונה

- שאומר שמתחילה לא היה חפץ וכל מה שהוא רוצה להשאיר את הנטיעות, הוא רק לאחר מעשה[489] ואין דבר המוכיח שהתרצותו היא התרצות מלכתחילה ושמח שחבירו נטע **- ב״י. וכן כתב ערוך השלחן** ׳אם שניהם מתרצים בדיעבד שישארו הנטיעות והבנינים ושישלם לו כמה ישלם אמרו חז״ל [ב״מ ק״א.]...
- יורד לנכסי רטושים או קטן שאינם עשוים ליטע ולא הספיקו בית דין לסלקו **- ריב״ש ורמב״ן.**

ביצע עבודות שימור בכרם קיים

ריב״ש - ׳אין לך כרם שאינה עשויה לזה והוה ליה כשדה העשויה ליטע׳.

בונה חורבה ואמר עצי ואבני אני נוטל ובעל קרקע מקדים מעות

נ״י - אם בעל הקרקע היה מקדים לו דמיו לא מצי תו למימר עצי ואבני אני נוטל דכיון שעל דעת ליטול מבעל הבית בנה ה״ל כאומר לחבירו זכה לפלוני במנה זה אם ירצה דכיון שרצה הלה זכה זה בשבילו הכא נמי כיון שנתרצה זכתה לו חצרו ושוב אין הלה יכול לחזור בו. **וכתב שכן דעת רשב״א ור״ן.**

תלמידי הרשב״א - רבנו נר״ו[490] חילק ובחורבה שאינה עשויה ליטע יכול לומר שלו זיכה אלא על מנת שיביא לו כדין ידו על העליונה וכשאר בונה העיר ואם לא יתן לו, יטול אבניו. **(הגר״א -** ודלא כנ״י[491]**)**

שו״ע - השמיט דין זה. **ורמ״א** הביא דין זה דווקא לגבי חצרות ומשמע **כתלמידי הרשב״א (הגר״א)**

רע״א - הביא **לנ״י** בדין חורבה ומשמע אף באין עשויה לבנות והפנה לדברי **רמ״א בסימן קנ״ז** ׳ומיד שאמר ליתן חצי ההוצאה זכה בחצי הכותל ואין חבירו יכול למחות, ומחייבין אותו ליתן׳ **(המגיד ונ״י)**.

יורד ברשות

תוספתא בבא קמא (ליברמן) פרק י׳ - היורד לחורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשות שמין לו וידו על התחתונה היורד ברשות שמין לו וידו על העליונה כיצד ידו על העליונה אם השבח יתר על ההוצאה נותן לו את השבח ואם הוצאה יתירה על השבח נותן לו את הוצאה. **וכן פסקו הרמב״ם ושו״ע.**

הגר״א - אם הוצאה יתירה על השבח נותן לו את הוצאה - כיון שירד ברשות אבל בס״ג אף דידו על העליונה אין נוטל יותר על השבח כיון דירד שלא ברשות. נוטל את השבח פירושו כשאר שתלי העיר.

בעל בנכסי אשתו

כתובות ע״ט: - מתני׳. המוציא הוצאות על נכסי אשתו, הוציא הרבה ואכל קימעא, קימעא ואכל הרבה - מה שהוציא הוציא, ומה שאכל אכל; הוציא ולא אכל - ישבע כמה הוציא ויטול.

כתובות פ׳. - א״ר יעקב אמר רב חסדא: המוציא הוצאות על נכסי אשתו קטנה, כמוציא על נכסי אחר דמי; מ״ט? עבדו בה רבנן תקנתא כי היכי דלא ניפסדינהו.

רשב״א ומ״מ - בעל בנכסי אשתו גדולה מעיקר הדין כל הגירושין תלוים בו ואין חשש שלא יזרע ולא יטע ולא יוציא הוצאות בנכסי אשתו ולכן דינו שידו על התחתונה. שונה דינה של קטנה שהשיאו אחיה ואמה שדינה שכל אימת שהיא ממאנת היא יוצאת מעצמה ולכן תקנו חכמים לבעל שיהיה ידו על העליונה כדי שיטע ויזרע ויטרח.

---

[489] כגון שהעקירה תכחיש את הקרקע ולא תוציא הקרקע יבול טוב השנה בשדה לבן וכד׳, או שניכר לדיינים שמה שהוא רוצה להשאיר את הנטיעות הוא מתוך רחמים על הנוטע שלא יצטרך לחקור נטיעות על חשבונו וילך בפחי נפש.

[490] נטריה רחמנא ופרקיה, וכתבתי כך, כי שמא המכונים תלמידי הרשב״א למדו גם אצל הרא״ה וכמו שבריטב״א רבינו הוא הרא״ה ולא הרשב״א.

[491] ס״ק י״ז.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שותף

בבא בתרא מ״ב: - אמר שמואל: שותף כיורד ברשות דמי... אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: לומר, שנוטל בשבח המגיע לכתפים בשדה שאינה עשויה ליטע כשדה העשויה ליטע. **וכן פסקו רמב״ם ושו״ע**

שולחן סימן קע״ח סעיף ג׳ - שותף שירד לשדה המשותף ועבדה, חשוב כיורד ברשות ונוטל כדין אריסי העיר, אפילו בקמה העומדת לקצור, ואפילו בשדה שאינה עשויה ליטע. והוא הדין אם מתעסק בלא רשות בדבר המטלטל המשותף.

רמ״א - ואין השותף נוטל הוצאה, רק כפי השבח שמשביח; ואם לא השביח כלום, אינו נוטל כלום **(נ״י) [הרמ״א בסימן שע״ה הפנה לסימן קע״ח]**

נתיבות שם - אם הוציא מכספי השותפות ההפסד לאמצע.

סמ״ע - הזכיר את השלמת הדין מסימן קע״ח וחשוב כיורד ברשות הוא כ׳ דמיון ולא לגמרי.

שאלות ממבחנים

1. אדם שירד לבית חבירו ושיפצו וסיידו שלא מדעתו, האם חייב לשלם לו? או מה הדין אם טוען בעל הבית שלא היה מסייד כלל או שטוען עשית בחינם, האם שומעים לו? **סעיפים ג-ד, וע״ע חזון איש ב״ק כ״ב, ו׳ וסימן רס״ד סעיף ד׳ ברמ״א**

לעניין טענה שלא היה מסייד כלל:

בתשובת הרא״ש שהביא הטור (ומובאת בשלט״ג) משמע שטענה זו מתקבלת:

אבל מה שבנה שלא היה צורך לבנות כגון שבנה חדרים וסייד וכייד זה עשה להנאת עצמו ואין ראובן חייב לפרעם לו אלא אומר לו טול עצך ואבניך וכן פסק בערוך השלחן.

אולם מדברי הנתיבות (ס״ק ב׳) לא נראה כן שכתב: נראה דדוקא בכה״ג שיכול ליקח האילנות כמו שנתן ולכך יכול לומר לו איני רוצה בהנאה זו ואיני רוצה ליהנות מזה, אבל כשאינו יכול ליקח הדבר ההוא כגון שצבע לו בגד ואי אפשר להעביר הצבע מחויב לשלם לו. (הואיל ונהנה וידו על תחתונה כדין שדה שאינה עשויה ליטע)

אולם נראה להעמיד את הנתיבות שלא יסתור את דברי הרא״ש בצמר שעומד למכירה והשביחו שבא עליו מדין משתרשי ולא מדין הנאה אבל דבר שלא העלה את ערך הדירה ורק בא עליו מדין הנאה כל שלא גילה שנוח לה בה פטור לגמרי. אף שהפשט שהנתיבות הבין שהרא״ש כתב במקרה שלא נהנה כי לא גר בדירה, אולם יש חידוש בכך שאדם יכול לחייב אדם שאינו חפץ להנות בהנאה שנהנה ויש לומר רק במקום של משתרשי שגרם לו רווח כספי.

וראה במהדורת דמיטרובסקי כאן במילואים והערות ובסימן ש״ו הערה 32 שהקשו כן ומה שתירצו ושהחזו״א חלק על הנתיבות וכתב שהכל כראות הדיין ואם אינו רוצה בשבח פטור מלשלם ושכן נראה מדעת הגר״א.

לעניין טענה בחינם עשית הרמ״א כותב בזה דברים מפורשים בסימן רס״ד ובסימן זה הוא מפנה אליהם

רמ״א - וכן כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה, לא יוכל לומר: בחנם עשית עמדי הואיל ולא צויתיך, אלא צריך ליתן לו שכרו (ר״ן פ׳ שני דייני גזירות).

ביאור הגר״א (ס״ק יג) - (ליקוט) וכן כל אדם שעושה כו׳. כמו יורד שלא ברשות ומקיף חבירו כו׳ והשוכר את הפועל והראהו בשל חבירו כו׳. תוס׳ דב״ק נ״ח א׳ סד״ה א״נ. והיכא שמשביח כו׳ (ע״כ):

2. א. מה דין יורד לשדה חבירו ברשות או שלא ברשות? **סעיפים ג׳-ד׳**

ראה חיוב תשלומים לנוטע שיורד לשדה חבירו שלא ברשות

ב. מה דין הבעל בנכסי אשתו ושותף בשדה שיש לו חלק? **סעיף ה׳**

ראה בעל בנכסי אשתו **ו**שותף

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שע״ו - דין המסיג גבול רעהו

מקורות

דברים פרק י״ט

(י״ד) לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים **בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ** ׃ ס

ספרי דברים פרשת שופטים פיסקא קפ״ח

(יד) לא תסיג גבול רעך, **והלא כבר נאמר (ויקרא י״ט, י״ג) לא תגזל** ומה תלמוד לומר לא תסיג מלמד שכל העוקר תחומו של חבירו עובר בשני לאוים יכול בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל בארץ ישראל עובר בשני לאוים בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לאו אחד בלבד.

ראשונים ופסיקת הלכה

דין המסיג גבול רעהו

רמב״ם, רמב״ן[492] ושו״ע - המסיג גבול רעהו והכניס מתחום חבירו בתוך תחומו אפילו מלא אצבע, אם בחזקה עשה, הרי זה גזלן. ואם הסיג בסתר, הרי זה גנב. ואם בארץ ישראל הסיג הגבול, הרי זה עובר בשני לאוין ׃ בלאו גניבה או בלאו גזילה ובלאו דלא תסיג **(דברים י״ט, י״ד) [רמב״ם -** ואין חייבין בלאו זה אלא בארץ ישראל שנאמר ׃ בנחלתך אשר תנחל].

טור סימן שע״א - אבל מקרקעי נתמעטה מדין גזל לפיכך אם גזל שדה ולא חרשה ולא זרעה או בית ולא נשתמש בו אין כאן לא תגזול דברשות בעלים הן עומדין אף על פי שמנעו הבעלים מהשתמש בהן גרמא בניזקין הוא ואינו חייב לשלם אבל אם אכל פירות השדה עובר משום לא תגזול וכן אם נשתמש בביתו ולא העלה שכר לבעליו עובר משום לא תגזול. (הלא תגזל הוא על פירות שלקח שהם מטלטלים ועל דמי שכירות).

טור - המסיג גבול רעהו והכניס מתחום רעהו לתוך תחומו אפילו מלוא אצבע אם בחזקה <u>הרי זה גזלן</u> ואם בסתר <u>הרי הוא גנב</u> ואם בא״י <u>עובר בלאו</u> דלא תסיג גבול רעך ׃

פרישה (וסמ״ע) - ואמת הוא שהרמב״ם כתב שם שבארץ ישראל עובר בשני לאוין. אבל אין נראה דכוונת רבינו הוא כן אלא דוקא קאמר בארץ ישראל עובר אלאו דלא תסיג לחוד דאילו לאו דלא תגזול ולא תגנובו אינו עובר דקרקע אינה נגזלת[493] **אלא דגזלן מדרבנן הוא מכח דעבירה** דגניבה או גזילה יש עליו.

ערוך השולחן - ואין זה שייך למ״ש קרקע אינה נגזלת דזהו רק לענין שאינה נעקרת ממקומה כמטלטלין ואינו מתייאש אבל בלאו דגזילה עובר וכך שנינו בספרי...ולבד זה קם ליה בארור מסיג גבול רעהו וגם בחוץ לארץ קם בארור [נ״ל] וכבר נתבאר בסימן ש״ס דלא עשו תקנת השבים בקרקע ע״ש ואסור ליכנס לקפח פרנסת חבירו וגם זה בכלל הסגת גבול מלבד תקון קדמונים.

הביאור למחלוקת (הובא בהרחבה בסימן שע״א בדין קרקע אינה נגזלת)

את המיעוט שקרקע אינה נגזלת ניתן להבין בשני דרכים ׃

א. פרשת ׳והשיב את הגזלה אשר גזל׳ מלמדת על איסור ׳לא תגזל׳. גם איסור לא תגזול לא נאמר בעבדים שטרות וקרקעות שהם נחשבים שעומדים ברשות בעלים - כן נראה מפורש **בטור ובסמ״ע.** דברים אלו מתאימים לשיטת **ריצב״א, טור[494], וסמ״ע** בסימן **שמ״ח** שהגזלה היא דווקא כשמכניס הגזלן את הגזלה לרשותו, ולכן יש להעמיד את חיוב הגזלן המושך לרשות הרבים באחריות על הגזלה, דווקא כשמשך לסימטה.

---

[492] השגות הרמב״ן לספר המצוות לרמב״ם שורש ה׳ בשכחת הלאוין (מצוה י״א).

[493] ובתוספות מסכת בבא מציעא דף סא עמוד א׳ ד״ה אלא לאו ׃ דהא קרקע אינה נגזלת אינו מן המקרא אלא משום דאי אפשר לזוזה ממקומה אבל עבדי דניידי אף על גב דהוקשו לקרקעות יעבור בלא תגזול.

[494] בסימן שע״א מביא תשובת הרא״ש כלל צ״ה ומפורש שצריך שיכניס לרשותו ומפורש שאין בקרקע לא תגזל וראה הערה קודמת.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ב. עבדים שטרות וקרקעות לא התמעטו מלאו של ׳לא תגזל׳ רק מחיוב ׳והשיב׳, אין סתירה בין דין שקרקע בחזקת בעליה עומדת לבין לא תגזל, דברים אלו מתאימים לשיטת **הרמב״ם ושו״ע** בסימן **שמ״ח** [ראה בגר״א] שגזלן חייב שהוא מוציא מרשות הבעלים ואפילו מושך לרשות הרבים ממש אף שלא הכניס לרשותו. גזל הוא מעשה למעט שליטת בעלים על החפץ[495] ולאו דווקא הכנסה לרשות גזלן.

בספרי מפורש כדברי **הרמב״ם, רמב״ן ושו״ע** וגם **רמ״א** לא השיג וכן נראה הסכמת **הגר״א וערוך השלחן**.

[495] ראה רע״א על כתובות ל״ד:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שע״ז - מי שדרך הרבים עובר בתוך שדהו

מקורות

בבא בתרא צ״ט :-ק׳. (מתני׳. מי שהיתה דרך הרבים עוברת לתוך שדהו, נטלה ונתן להם מן הצד - מה שנתן נתן, ושלו לא הגיעו.)

ראשונים ופסיקת הלכה

מי שהיתה דרך הרבים עוברת לתוך שדהו, נטלה ונתן להם מן הצד

בבא בתרא צ״ט: - מתני׳. מי שהיתה דרך הרבים עוברת לתוך שדהו, נטלה ונתן להם מן הצד - מה שנתן נתן, ושלו לא הגיעו...

גמ׳. אמאי שלו לא הגיעו? לינקוט פזרא וליתיב! שמעת מינה: לא עביד איניש דינא לנפשיה אפי׳ במקום פסידא!

אמר רב זביד משמיה דרבא - גזירה שמא יתן להן דרך עקלתון.

רב משרשיא משמיה דרבא אמר - בנותן להם דרך עקלתון.

רב אשי אמר - כל מן הצד דרך עקלתון היא, קרובה לזה ורחוקה לזה.

רשב״ם - רב אשי אמר - מתני׳ בכל דרכים שבעולם מיירי הן ישרים הן עקלתון ולא משום גזירה אלא משום דכולהו הוו עקלתון דכל דרך שנותנין מצד אחד שלא היה שם דרך תחלה יש בני אדם שנעשית להם רחוקה מן הראשונה ויש שנעשית להם קרובה יותר דלאותן העומדים בעיר מצד דרך הראשון אז נעשית להן עכשיו דרך עקלתון ואין הרשות בידו לגזול את הרבים ובין רב אשי לרב זביד ליכא מידי אלא חילוק טעמים.

רמב״ם ושו״ע - מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו, נטלה ונתן להם מן הצד, מה שנתן נתן וזכו בו, וזה שנטל לא זכה בו. [**טור -** ואינו יכול למנוע מהם אפילו נתן להם דרך טובה וישרה.]

דר״מ - ובמרדכי, הא דמיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו היינו דוקא שהחזיקו בו ברשות **ופסקו בהגה.**

סמ״ע - נראה דהיינו דוקא בדרך שכל מי שרוצה ילך שם אפילו ממקומות דעלמא הוי דינא דזכו בשניהן, דדרך הראשון אין כח בידו לבטל זכות הרבים דעלמא, והדרך שנתן להן מדעתו מן הצד זכו בו אלו בנתינתו זו שנתן להן מדעתו, **משא״כ אם היה הדרך מיוחד דוקא לבני מבוי או עיר אחת לחוד ולא לזולתם, דאזי אותו בני העיר ואפילו ז׳ טובי עיר לחוד יכולין להחליף אותו הדרך בדרך אחר ומי ימחה בידם** ותנאם ועסקם קיים, וכ״ש דלא זכו בזה ובזה, וק״ל:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות נזיקין ומוסר

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים הלכות נזיקין ומוסר

סימן שע״ח - אסור להזיק ממון חבירו ולא לגרום שום היזק 262
סימן שע״ט - דין זה בא בחביתו וזה בא בקורתו ונשבר החבית 268
סימן ש״פ - האומר לחבירו : קרע כסותי או של חבירי, או רודף או נרדף ששיברו כלים 270
סימן שפ״א - דין חמשה שישבו על ספסל אחד 273
סימן שפ״ב - הקוצץ אילן של חבירו והמונע חבירו מלעשות מצוה 274
סימן שפ״ג - דין אדם המזיק לבהמת חבירו 277
סימן שפ״ד - דין אדם המזיק שלא בגופו 281
סימן שפ״ה - דין היזק שאינו ניכר כגון מנסך יינו של חבירו 282
סימן שפ״ו - חילוק שבין גרמא בנזקין לדינא דגרמי, והזורק כלי מראש הגג 285
סימן שפ״ז - שמין השברים לניזק ומשלם לו עליהם 292
סימן שפ״ח - הלכות מאבד ממון חבירו בידים ומוסר ומלשין 296

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שע״ח - אסור להזיק ממון חבירו ולא לגרום שום היזק

מקורות

בבא קמא כ״ו.-כ״ז. (מתני׳. אדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד, בין ער בין ישן...נפל מראש הגג).

בבא קמא ל״א:-ל״ב: (מתני׳. זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה - פטור, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך... רץ חייב מפני שהוא משונה ובערב שבת פטור)

בבא קמא מ״ח (ואמר רבא: נכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות, והזיק את בעל הבית או בעל הבית הוזק בו - חייב, הזיקו בעל הבית - פטור).

ראשונים ופסיקת הלכה

האיסור להזיק[496]

[מקובל להביא את דברי **ר׳ יונה** בפירוש על אבות פרק א׳ - ׳שהרי כתוב לא תגזול וכל נזיקין בכלל אותו הלאו׳ אולם אין זה עניין לכאן, שודאי המזיק אינו כגזלן ואין בו קנייני גזילה וכמה חילוקי דינים בין גזלן למזיק אלא שהמזיק יש לו חיוב לשלם ואם אינו משלם הרי הוא עושק[497] שהוא כגזל ונאמר באותו פסוק].

רמ״ה[498] **-** וגרמא בנזקין פטור, היינו טעמא דנהי דלא אהנו מעשיו בגופו של דבר הניזק מיהו האי מעשה גופיה דאהנו ביה מעשיו איסורא הוא, דאסיר למגרם מידי דאתי מיניה היזקא לאינשי, אי משום לפני עור לא תתן מכשול ואי משום ואהבת לרעך כמוך.

רמב״ם[499] **-** המזיק ממון חבירו חייב לשלם נזק שלם. [בחובל כתב[500]: אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו]

טור - כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו כך אסור להזיק ממון שלו אפילו אם אינו נהנה כיון שמזיקו בין במזיד בין בשוגג חייב לשלם ובלבד שלא יהא אנוס.

פרישה - מדברי הטור ׳כשם׳ נלמד שיש איסור להזיק אפילו על מנת לשלם, כשם שגניבה וגזלה אסורים אפילו על מנת להחזיר.

ב״ח - אפילו מזיק ממון עצמו יש בו איסור ׳בל תשחית׳.

ב״ח סימן ל״ד - וראיתי במרדכי הארוך בשם ה״ר יקיר דהמזיק לחבירו במזיד אף על פי שדעתו בשעה שמזיק לשלם לו ההיזק נקרא רשע דחמס כדאשכחן בסוף פרק הכונס (ב״ק ס׳:) במעשה דדוד שרצה להדליק גדישים של שעורים כדי לשלם גדישים של עדשים קרי ליה (יחזקאל לג טו) חבול ישיב רשע גזילה ישלם.

שער משפט סימן ל״ד - יש לומר דאף מדאורייתא אסור לגרום היזק לחבירו והא ראיה דהא גרמא בניזקין פטור לשלם אף מדרבנן לכו״ע ואפילו הכי אמרינן בבא בתרא דף כ״ב: דאף גרמא בניזקין אסור לגרום לחבירו היזק.

שו״ע - אסור להזיק ממון חבירו.

רש״ש[501] **וקהלות יעקב -** האיסור נלמד בק״ו מהשבת אבידה, הקיימת גם על מניעת היזק [שו״ע סימן רנ״ט - אבידת קרקע גם כן חייב להשיב, שאם ראה מים באים לשטוף שדה חבירו חייב לגדור בפניהם כדי להציל].

[ראה עוד בקהלות יעקב בבא קמא סימן א׳ ובפתחי חושן חלק ו׳ (נזיקין) - פרק א - כללי אדם המזיק הערה א׳].

---

[496] אסור לאדם שיאבד את טבעיות יושרו וברור שאין נכון לנסח האם מותר להזיק, אלא שלהיקף האיסור וחומרתו יש השלכה לגבי נושאים הלכתיים כגון פסול עדות (ראה קהילות יעקב שהביא בזה מחלוקת אם צריך הכרזה) קניין גזילה, שמין לנזיקין וכדומה.

[497] ראה רמב״ם גזלה פרק א׳ הלכות ג׳-ד׳ וחוב מזיק בכלל הלוואה לענין זה והוא מלוה הכתובה בתורה.

[498] יד רמ״ה מסכת בבא בתרא דף כ״ו עמוד א׳.

[499] חובל ומזיק פרק ו׳ הלכה א׳ (עד פרק ו׳ אלו דיני החובל בחבירו ומפרק ו׳ אלו דיני אדם המזיק ממון).

[500] חובל ומזיק פרק ה׳ הלכה א׳.

[501] רש״ש מסכת כתובות דף י״ח עמוד ב׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מזיק באונס[502]

תוספות[503] **-** דווקא אונס שאינו גמור (תחילתו בפשיעה) אבל אונס גמור פטור. (אונס הדומה לאבידה חייב, אונס הדומה לגניבה פטור, ממוצע בין שומר חינם לשכר).

רמב״ן[504] **-** חייב בכל האונסים שבעולם. פטור אדם מזיק הוא רק שהניזק פשע. אומן שונה שהוא עושה ברשות.

טור - כתוספות ׳ובלבד שלא יהיה אנוס׳.

ריב״א[505] **-** באונס גמור פטור, אונס של גניבה נחשב אונס שאינו גמור.

שו״ע - חייב לשלם נזק שלם בין שהיה שוגג בין שהיה אנוס (**רמ״א -**ודווקא שאינו אנוס גמור, כמו שיתבאר).

הגר״א - כרמ״א כתבו **תוספות, רא״ש, רשב״א, מ״מ וכס״מ.**

ש״ך - אונס דווקא כהזיק בלא כוונה אבל הבוחר להזיק בשל אונס נפשות אפילו שצריך לעשות כן חייב.

רע״א בשם יש״ש - שיכור כלוט אינו נחשב אונס גמור (שפשע שהגיע למצב זה).

[ראה בעיון ביאורים בשיטת הרמב״ם באדם המזיק באונס].

נפל מראש הגג והזיק

בבא קמא כ״ז. - ואמר רבה: נפל מראש הגג ברוח שאינה מצויה והזיק ובייש - חייב על הנזק ופטור בד׳ דברים, ברוח מצויה והזיק ובייש - חייב בד׳ דברים ופטור על הבשת, ואם נתהפך - חייב אף על הבשת...

טור - ובלבד שלא יהא אנוס כגון אם נפל מן הגג ברוח שאינה מצויה והזיק [שאז פטור].

ב״י - תמה על פסק הטור והביא בשם מ״מ שרוח שאינה מצויה אינו אונס גמור.

ב״ח - הטור לא התכוון לרוח מצויה של הגמרא אלא לרוח שאינה מצויה כלל וחזקה שהיא אונס גמור. **כן הביא בפת״ש** בשם **צמח צדק,** וכן תורף תירוץ **הט״ז** (שברוח של הטור היה לו מעקה ועף למעלה ממנו).

שו״ע - נפל מן הגג והזיק, חייב לשלם נזק שלם, בין שנפל ברוח מצויה בין שנפל ברוח שאינה מצויה. (**רמ״א -** דלא מקרי אונס גמור) (**טור**)

סמ״ע - לטור ברוח שאינה מצויה הזיק אדם - חייב בנזק, הזיק כלים -פטור.[506]

גר״א - יש טעות סופר בטור ולא צריך לתירוצי **סמ״ע וב״ח.**

נזק ברשות המזיק

בבא קמא מ״ח - ואמר רבא: נכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות, והזיק את בעל הבית או בעל הבית הוזק בו - חייב, הזיקו בעל הבית - פטור.

א״ר פפא: לא אמרן אלא דלא הוה ידע ביה, אבל הוה ידע ביה, הזיקו בעל הבית - חייב ; מ״ט? משום דאמר ליה : נהי דאית לך רשותא לאפוקי, לאזוקי לית לך רשותא.

ואזדו לטעמייהו, דאמר רבא, ואיתימא רב פפא: שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות, הזיקו זה את זה - חייבין, הוזקו זה בזה - פטורין ; טעמא דשניהם ברשות או שניהם שלא ברשות, אבל אחד ברשות ואחד שלא ברשות, דברשות - פטור, שלא ברשות - חייב.

---

[502] לשיעור ודפי מקורות בנושא של הרב אריאב עוזר שליט״א וביחוד דיון בשיטת הרמב״ם : https://youtu.be/lv2Y4OaCaYA
לשיעור ודפי מקורות של הרב דוד בר שלטון שליט״א בנושא : https://youtu.be/O7rpb0FzdsY

[503] בבא קמא דף כ״ז עמוד ב׳ ד״ה ושמואל אמר. בבא מציעא דף פ״ב עמוד ב׳ ד״ה וסבר רבי מאיר

[504] חידושי הרמב״ן מסכת בבא מציעא דף פ״ב עמוד ב׳

[505] תוספות רבינו פרץ ז״ל בבא קמא דף כ״ז. ד״ה ואמר

[506] דברי הסמ״ע קשים כפי שחלקו עליו כל האחרונים ושורש סברתו באדם שיש חיוב ד׳ דברים אז באונס חייב בנזק ופטור בד׳ דברים, וכלים שאין חיוב ד׳ דברים באונס פטור לגמרי ׳נחית חד דרגא׳ ודברים אלו קשים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בבא קמא ל״ב. - מתני׳. שנים שהיו מהלכין ברה״ר, אחד רץ ואחד מהלך, או שהיו שניהם רצין, והזיקו זה את זה - שניהם פטורין.

מה החילוק בין הזיק להוזק (ובין דף מ״ח לדף ל״ב)

רש״י[507] **ותוספות**[508] **-** והזיק - קרי בין מתכוין בין שאין מתכוין ומיהו בידים הזיקו ; הוזק - שזה היה עומד במקומו ובא בעל הבית ונתקל בו ; חייבין - דבנזקין לא שני לן בין מתכוין לשאין מתכוין והא דתנן בהמניח (דף ל״ב) שנים שהיו מהלכין ברה״ר והזיקו זה את זה פטורין ההוא הזיקו הוזקו הוא ולא דק בלישניה.

ביאור דף מ״ח -

רש״י ותוספות - הזיקו - בידיים. הוזקו - בגופו. ואין נפקא מינה בין בכוונה לבין שלא הכוונה (שהרי אדם מועד לעולם).

רמב״ם - הוזקו גם על ידי מעשה. הזיקו - בכוונה. הוזקו - בלא כוונה.

ביאור דף ל״ב. -

רש״י ותוספות - הכוונה להוזקו והמשנה לא דייקה בלשונה.

רמב״ם - הכוונה אפילו להזיק בידיים אך עשה זאת ללא כוונה.

היסוד ברש״י ותוספות - אין לחלק בין הרשויות לעניין העקרוני רק שאדם שלא ידע שנכנסו לרשותו זה אונס גמור, אך ידע אין זה אונס גמור ולכן החילוק בו יהיה בין הזיק בידיו ובין הוזקו בגופו.

היסוד ברמב״ם - יש חילוק עקרוני ברשויות שבהם אדם מזיק, חיוב אדם המזיק בשוגג רק ברשות הניזק.

׳**במה דברים אמורים ברשות הניזק** אבל ברשות המזיק אינו חייב לשלם אלא אם הזיק בזדון אבל בשגגה או באונס פטור, **וכן** אם היו שניהן ברשות או שניהן שלא ברשות והזיק אחד מהן ממון חבירו שלא בכוונה פטור.׳[509]

פסיקת השו״ע

שו״ע - סעיף ו׳ - כל מקום שמזיק חייב לשלם, בין בר״ה בין ברשות הניזק, ואפילו ברשות המזיק...ודוקא במזיקו במזיד, אבל אם הזיקו בשוגג, פטור בע״ה [**משמע כרמב״ם**]. ואם בע״ה הוזק בנכנס, אפילו בשוגג, חייב הנכנס כיון שנכנס שלא ברשות. ויש מי שאומר דדוקא בשלא ידע בעל הבית שנכנס, אבל אם ראהו שנכנס, אם הוזק בו, פטור.

סעיף ז׳ - היו שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות, והוזקו זה בזה בין בגופם בין בממונם, אם לא ידעו זה בזה, פטורים. אבל אם ראו זה את זה, אף על פי שלא כיונו, חייבים. לפיכך שנים שהיו רצים ברשות הרבים, או שהיו מהלכים והוזקו זה בזה, פטורים ; הזיקו זה את זה, חייבים. [**משמע כרש״י**]

סמ״ע וט״ז - הסבירו דברי השו״ע כתוספות.

הגר״א - תמה ששו״ע ׳הרכיב שיטת רש״י עם הרמב״ם׳.

ערוך השולחן - ודבריו צריכים ביאור דבסעיף ד׳ העתיק לשון הרמב״ם.. וא״כ איך כתב בסעיף ו׳ דבכל מקום שמזיק חייב לשלם בין ברה״ר בין ברשות הניזק עכ״ל והרי רה״ר דינו כרשות המזיק [הגר״א] וכן מ״ש בסעיף ז׳ הוא לשיטת רש״י ולא להרמב״ם **ונ״ל דרבינו הב״י** הכריע מסברת עצמו ואינו מסכים להרמב״ם רק לענין רשות המזיק דאז אינו חייב רק במתכוין להזיק אבל כששניהם ברשות לא בעי כוונה להזיק ואינו פטור רק אם לא ידעו זה בזה אבל בידעו חייב אף באין כוונתו להזיק וברשות הניזק חייב אף בלא ידע.

ע״פ הנצי״ב[510] **-** צריך לומר שגם לפי **הרמב״ם ושו״ע** ההולך ברשות הרבים שלא נזהר זה נקרא פשיעה והליכה לא זהירה אין לה רשות להלך ברשות הרבים. (אין רשות ללכת ברשות הרבים בלי להיזהר אלא להיפך ׳איבעי ליה לעיוני ומיזל׳) וזה טעם החיוב ב׳אבל אם ראו זה את זה, אף על פי שלא כיונו, חייבים׳. אין זה בגדר שוגג אלא פשיעה.

---

[507] דף מ״ח

[508] ל״ב. ד״ה שנים

[509] רמב״ם הלכות חובל ומזיק פרק ו׳ הלכה ג׳ ודברים אלו מוסבים על הלכה א׳ ששם כתב חיוב על נזקי ממון בשוגג ואונס.

[510] לשיעור ודפי מקורות של הרב דוד בר שלטון שליט״א בנושא : https://youtu.be/O7rpb0FzdsY

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

[הפטור ׳שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים׳ הוא רק בהולך רגל אבל נהג רכב איבעי ליה לעיוני ואפילו אדם פשע והשאיר את אופניו בכביש ובא נהג ושבר אותה חייב].

רץ בערב שבת

בבא קמא ל״ב. - ומודה איסי, בע״ש בין השמשות שהוא פטור, מפני שרץ ברשות. **א״ר יוחנן:** הלכה כאיסי בן יהודה.
מרדכי - דוקא אותה מצוה דבין השמשות דאין לו שהות אבל בשאר מצוה כגון לרוץ לבית הכנסת או לבית המדרש דיש לו פנאי אם הזיק חייב. **וכן פסק חות יאיר** הובא **בפת״ש** לגבי רץ לקידוש לבנה שחייב.
נ״י - הפטור בערב שבת הוא רק אם רץ לצורך השבת אבל ידוע שרץ לשאר חפציו חייב. **וכן פסק רמ״א.**

מזיק בשעת שמחה של מצוה (חתונה או פורים)

סוכה מ״ה. - רבי יוחנן בן ברוקה אומר: חריות של דקל היו מביאין, וחובטין אותן בקרקע בצדי המזבח, ואותו היום נקרא חבוט חריות. מיד תינוקות שומטין את לולביהן, ואוכלין אתרוגיהן.
רש״י - ואוכלין אתרוגיהן - של תינוקות, ואין בדבר לא משום גזל, ולא משום דרכי שלום, שכך נהגו מחמת שמחה.
תוספות - ויש ללמוד מכאן [מרש״י] לאותן בחורים שרוכבים בסוסים לקראת חתן ונלחמים זה עם זה וקורעין בגדו של חבירו או מקלקל לו סוסו שהן פטורין שכך נהגו מחמת שמחת חתן **ועוד יש לומר דמתני׳ לא איירי כלל** שיחטפו הגדולים מידן של תינוקות אלא מיד כלומר לאלתר התינוקות שומטין לולבי עצמן מתוך הערבה לפי שהלולב ארוך ושוחקין בו ואתרוגיהן היו אוכלין.
[**יש לציין** שיש שהבינו[511] שרש״י רק דיבר בגזל קטן ובמציאת קטן נפסק שאסורה מפני דרכי שלום אולם יש קושי בדבר שהרי זה מדובר על מציאת הפקר וכגון שהקטן קטף בעצמו ד׳ מינים משדה הפקר אבל במה שאביו קנה לו הוא גזל גמור או בשל דעת אחרת מקנה או שגוזלים אביו ולכן למדו מכאן תוספות לגדולים].
בתוספות, תוספות רא״ש[512] ובמאירי - נראה שנטו שהעיקר שהתינוקות היו אוכלים את האתרוגים שלהם.
דר״מ - במרדכי כתב ויש ללמוד לאותן הבחורים הרוכבים לקראת חתן וכלה ונלחמים זה עם זה וקורע איש בגדי חבירו או קלקלו שהן פטורין הואיל ונהגו כן מחמת שמחת חתן וכלה עכ״ל. וכן פסק בחידושי **אגודה** שם, בחורים ששוחקין זה עם זה והכו זה את זה אם אינם מכוונים פטורין.
[נראה מהשוואה של האגודה ודר״מ שאין טעם הפטור משום המצוה אלא מטעם שמקובל שיש בזה מחילה].
ב״י או״ח תרצ״ה - וכתב עוד [**תרוה״ד**] שמצא בתשובה שכל מאכל שלוקחים הבחורים זה מזה אפילו שלא ברשות משום שמחת פורים משעת קריאת המגילה עד ליל סעודת פורים שהם שני לילות ויום אחד אין בהם משום גניבה ולא גזילה ואין להזמינו לבית דין ואין חוששין עליו ובלבד שלא יעשו שלא כהוגן על פי ז׳ טובי העיר עכ״ל. **ונ״ל** דהיינו לדידהו שהיו נוהגים הבחורים כך אבל אנו שלא נהגו כן אין חילוק בין פורים לשאר ימות השנה לענין זה.
הגהת רמ״א או״ח סימן תרצ״ה - ויש אומרים דאם הזיק אחד את חבירו מכח שמחת פורים, פטור מלשלם. **(ת״ה).**
משנ״ב - בב״ח מחלק בין היזק גדול לקטן, בין בגוף בין בממון, דבהיזק גדול מקפידין ואין מנהג לפטור בהיזק גדול.

בחורים שהכו זה את זה דרך משחק יתבאר בסיכום סימן תכ״א[513]

[511] כך נראה במאירי.
[512] וכן כתב הגר״א שהרא״ש חולק על פירוש זה.
[513] סעיף ה׳ בשו״ע.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. מה מקור האיסור להזיק ממון חבירו? **ראה** האיסור להזיק

2. החנה את רכבו במקום האסור בחניה. חבירו לא ראה את הרכב ופגע בו. לשני הרכבים נגרם נזק, מה הדין? **סעיף ו-ז**

ראה נזק ברשות המזיק ומה החילוק בין הזיק להוזק (ובין דף מ״ח לדף ל״ב)

[קודם יש להעיר שנהג נדרש לזהירות רבה יותר מהולך רגל ולחפש את הולכי רגל ולכן לענ״ד לא ראה אינה טענת אונס בו]

לרש״י תוספות וטור החילוק בין הוזק למזיק הוא מעשה בידים ולכן הרכב הפוגע נחשב מזיק, לגבי פטור חבירו שלא ידע בו הטעם לדבר שנחשב כאנוס אולם ברכב, אי הראיה הוא פשיעה ולא אנוס, שהרי עלול היה להיות שם ילד חוצה כביש חלילה. ולכן לשיטתם יש לחייב את הרכב הפוגע אף שחבירו פשע.

לשיטת הרמב״ן (הובאו דבריו בשאלה 4) שניזק פשע והמזיק שוגג הוא פטור אולם דברי רמב״ן לא נפסקו ראה מזיק באונס.

לשיטת הרמב״ם - לכאורה נראה שפטור שהרי זה בכלל 'וכן אם היו שניהן ברשות או שניהן שלא ברשות והזיק אחד מהן ממון חבירו שלא בכוונה פטור'. שוגג שאינו נחשב ברשות הניזק וביחוד שהיזק פשע פטור לרמב״ם. אולם ראה לגבי שנים מהלכים ברשות הרבים שכתב (חובל ומזיק פרק ו' הלכה ח') 'היה בעל החבית ראשון ובעל הקורה אחרון ונשברה חבית בקורה חייב, שזה כמי ששברה בידו בכוונה' ודאי שהוא נתקע בשוגג בחבירו אבל רשלנותו שלא התבונן נחשבת ככוונה.

ולכן בשאלה זו המצויה המזיק נראה שאינו יכול לומר קים לי כרמב״ם אם אין בזה מנהג המדינה ודינא דמלכותא.

וראה בפסיקת השו״ע לביאור הנצי״ב שנהג שראה ואינו נזהר אינו נחשב שהולך ברשות, והוא פשיעה ולא שוגג ואף הרמב״ם מחייב בכך אולם בלא ראה דומה לשניהם רצים ונראה שפטור [נידונים דומים החל 1:05:00 בשיעור של הרב דוד בר שלטון].

ולכן בלא ראה ושגג ופגע יש מקום לפטור את הפוגע לפי הרמב״ם ושו״ע אך בראה יש לחייבו[514] אף בשגג אם אין תקנה בדבר. לגבי יכולת הפוגע לתבוע את החונה, לגבי נזקי רכבו הרי שהרכב הוא כבור ו'בור ולא אדם חמור ולא כלים' וגם לגבי עצמו כבר כתבנו שיכול לפטור עצמו בטענת איבעי לך לעיוני. [ואם בדינא דמלכותא מחייבים יש מקום לכך משום שהוא תקנת הציבור].

3. נפל מהגג והזיק. האם חייב לשלם? **סעיף ב', וסימן תכ״א סעיף י״א ראה נפל מראש הגג והזיק.**

4. אדם המזיק באונס לשיטת התוספות פטור, הבא 2 ראיות לחיזוק הסברא הזאת, ולדעה שסוברת שגם באונס חייב, איך יסביר את מאמר חז״ל במסכת בבא קמא כשנתקל אנוס הוא ומשום הכי בנתקל ונפל הכד ובשעת נפילתו הזיק פטור, מדוע פטור? **תוס' ב״ק כ״ז ד״ה ושמואל, רמב״ן ב״מ פ״ב:**

הדברים מתבארים בדברי הרמב״ן שמביא בתחילה ראיות להוכחת שיטת תוספות ודוחה אותם ובסוף מתרץ שסבל שנתקל אין בו משום אדם המזיק שאין דין זה באומנים העושים ברשות וחיובם מדין שמירה או לגבי חיוב ממונו של אדם שהזיק שבממונו פטור באונס אף לרמב״ן [ראה הדגשות בקו] - ומצאתי בתוס' בב״ק (כ״ז ב') שמפרשים אותה משום אדם המזיק, וא״כ למה פטרוהו לדברי האומר אנוס הוא והלא אדם מועד לעולם בין באונס בין ברצון, והם השיבו שאינו חייב באונסין גדולים וסמכו אותה 1.מן הירו' שאמרו בישן ובא חבירו וישן אצלו הוא המועד, ואי אפשי להעמידה דהתם משום דשני פשע בעצמו, 2.וכן מה שאמרו באם היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון וכולה מתני', 3. וכן מה שאמרו לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, כלם כשהם אדם המזיק משום פשיעה דניזק פטרו בהם, או שהם בור וכגון שהלה נתקל בו, ואין להאריך כאן, ועוד הביאו 4. טבח אומן שקלקל דפטור בחנם ואמאי אדם מזיק הוא, וכי נמי סבירא לן אנוס הוא ליחייב, וזה ודאי קשה עליהם דכיון דמיחייב בשכר אלמא כעין גנבה ואבדה הוא ולאו אונס גדול ולאו אונס קטן הוא ופטרוהו בחנם, אלא שאין באומן הטועה במלאכתו משום מזיק

5. האם חייב על נזק באונס? פרט את השיטות, הראיות, ופסיקת ההלכה? **ראה מזיק באונס**

6. מזיק בזמן שמחה של מצוה, מה דינו? **סעיף ט'**

ראה מזיק בשעת שמחה של מצוה (חתונה או פורים) וראה שם [ביחוד בב״י באו״ח ובמשנ״ב] שאין טעם הפטור משום שמחת מצוה אלא העיקר הוא המנהג שלא להקפיד ומטעם של מחילה אך במקום שאין מנהג חייבים אף בזמן שמחה של מצוה.

---

[514] וכן ראיתי שפסק הרב ישועה רטבי שליט״א:
https://www.inn.co.il/news/524629?utm_source=email&utm_medium=social&utm_campaign=share

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון

ביאורים בשיטת הרמב״ם באדם המזיק באונס[515]

ערוך השולחן - ונ״ל דהרמב״ם ס״ל דכיון דבגמ׳ מחייב מזיק באונס אין סברא לחלק בין אונס לאונס אלא דס״ל דבמקום שיש אחר שגרם לנזק זה והוא פושע יותר מזה האנוס אין לנו לחייב את זה שנאנס אלא זה שפשע... [ערוך השולחן קירב שיטת הרמב״ם לרמב״ן וראה בהמשך דבריו שמתרץ המקרים בדומה לרמב״ן]

בפרק א׳ לא כתב הרמב״ם אנוס, ואילו בפרק ו׳ כתב, וכן יש לדון מה שיטת הרמב״ם באונס גמור[516]

ר׳ אריה לייב מאלין[517] - פרק א׳ - ה׳ - חיוב חובל - מדין ׳פצע תחת פצע׳. פרק ו׳ והילך - חיוב מזיק - מדין ׳מכה בהמה ישלמנה׳.

ברמב״ם עולה יפה ש׳פצע תחת פצע׳ זה ריבוי - נקודת מוצא ששוגג פטור.

׳מכה בהמה ישלמנה׳ לא חילק הכתוב. זה אומר שהכתוב השאיר אותנו על נקודת המוצא ומכאן אתה למד שנקודת המוצא שחייבים.

מתבאר יפה שהרמב״ם למד שאדם החובל בחברו זה עונש ולכך נקודת המוצא שעונש מגיע למזיד והיה צריך לרבות שוגג ואילו במכה בהמה שאין זה עונש התורה לא חלקה וכן מסברא אין לחלק.

הרב אריאב עוזר - [בעיקר השיטה והחילוק הסכים לר׳ אריה לייב ׳ניכרים דברי אמת׳ אלא הוסיף וביאר בכדי לתרץ קשיים על ביאור זה] ׳אדם מועד לעולם׳ - אדם מוזהר לעולם שלא להזיק. ׳רֵד הָעֵד בָּעָם׳ (שמות י״ט,כ״א). ישנם גם חיובים של ממון שחייבים עליהם שלא מכוח ׳מכה בהמה׳ כגון ישן שהחיוב שהיה עליו להיזהר כי אדם מועד היינו לשמור עצמו שלא להזיק וחיובים אלו לא לישון בדרך שעלול להזיק ולכן כלל אותם הרמב״ם בפרק א׳ בדין ׳אדם מועד לעולם׳.

פטור כוחו באונס שאינו גמור - נשמטה השליבה, כוחו נחשב כחלק מ׳מכה בהמה׳ רק אם נעשה כתוצאה מרשלנות מסוימת, ודבר זה מפורש **בראב״ד.**

---

[515] לשיעור ודפי מקורות בנושא של הרב אריאב עוזר שליט״א וביחוד דיון בשיטת הרמב״ם: https://youtu.be/lv2Y4OaCaYA

[516] ראה בדף מקורות שיש מקומות מטים לכאן ולכאן ועמדו בכך כבר במ״מ וכס״מ וגר״א ועוד.

[517] סימן ע״ה: https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=51220&st=&pgnum=184&hilite=

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שע״ט - דין זה בא בחביתו וזה בא בקורתו ונשבר החבית

מקורות

בבא קמא ל״א.-ל״ב. (שנים המהלכים ברה״ר ופגעו זה בזה)

ראשונים ופסיקת הלכה

שנים המהלכים ברה״ר ופגעו זה בזה

[עיקר יסוד החיוב התבאר בסיכום סימן שע״ח, סימן זה הוא סימן המשך]

בבא קמא ל״א:-ל״ב. - מתני׳. זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה - פטור, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך.

היה בעל הקורה ראשון ובעל חבית אחרון, נשברה חבית בקורה - פטור בעל הקורה, ואם עמד בעל קורה - חייב, ואם אמר לבעל חבית עמוד - פטור.

היה בעל חבית ראשון ובעל קורה אחרון, נשברה חבית בקורה - חייב, ואם עמד בעל חבית - פטור, ואם אמר לבעל קורה עמוד - חייב. וכן, זה בא בנרו וזה בפשתנו.

גמרא - בעא מיניה רבה בר נתן מרב הונא: המזיק את אשתו בתשמיש המטה, מהו? כיון דברשות קעביד - פטור, או דלמא איבעי ליה לעיוני?...התם תרוייהו כהדדי נינהו, הכא איהו קעביד מעשה.

רמב״ם - כלשון המשנה **וכן כתב שו״ע.**

טור - שנים שמהלכין בר״ה זה בחביתו וזה בקורתו ופגעו זה בזה ונשברה החבית בקורה פטור לפי שהיו שניהן ברשות ודוקא שסייע בעל החבית בשבירתה שדרך הילוכו הטיח חביתו בקורה אבל אם עמד בעל החבית ובעל הקורה בא בקורתו ושברה חייב היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון ונשברה חבית בקורה פטור. [**ב״י -** כך הבין הטור מהספק לגבי תשמיש שגם בשניהם ברשות הפטור רק ששניהם עושים מעשה].

הצורך להזהיר שעמד לתקן משאו

בבא קמא ל״א. - רב נחמן בר יצחק אמר: אפילו תימא לא היה לו לעמוד, היה לו להזהיר ולא הזהיר.

ורבי יוחנן אמר: כיון דלא היה לו לעמוד לא היה לו להזהיר, **דטריד**.

תנן: היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון נשברה חבית בקורה פטור, ואם עמד בעל קורה חייב; מאי לאו שעמד לכתף דאורחיה הוא, וקתני חייב, דהוה ליה להזהיר! לא, כשעמד לפוש. אבל עמד לכתף מאי? פטור.

רי״ף, רמב״ם, טור (אף שרא״ש תמה) ושו״ע - הלכה כר׳ יוחנן שהמתקן משא טרוד ואינו פושע שלא הזהיר.

לגבי בעל חבית ראשון ובעל קורה אחרון ועמד לתקן משאו שלא הוזכר דינו בפירוש.

רמב״ם, טור ושו״ע - בעל קורה חייב.

יש״ש - בעל קורה פטור. **רע״א** הביאו בלי לחלוק **וש״ך** חלק שאינו שונה מדין היה בעל קורה ראשון.

[**הש״ש** הבין שבעמד לכתף שניהם נידונים כאנוסים ולכן אין לחייב את האחד על נזקי חבירו, ולכן כשבעל קורה מכתף הוא פטור כי לא פשע ובעל חבית סופג נזקיו אולם גם להיפך כשבעל חבית מכתף אין אשמה על בעל הקורה שלא הספיק לעמוד ואין לחייבו על נזקי חברו אך החולקים סוברים שיש לשמור מרחק מפני כיתוף].

הממלא חצר חברו חביות

בבא קמא כ״ז:-כ״ח. - אתמר, **רב יהודה אמר:** לא עביד איניש דינא לנפשיה,

רב נחמן אמר: עביד איניש דינא לנפשיה.

היכא דאיכא פסידא - כ״ע לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה, כי פליגי - היכא דליכא פסידא,

רב יהודה אמר: לא עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דליכא פסידא ליזיל קמיה דיינא.

ר״נ אמר: עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דבדין עביד לא טרח.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תא שמע: הממלא חצר חבירו כדי יין וכדי שמן - בעל החצר משבר ויוצא משבר ונכנס! [וקשה על רב יהודה]
אמר ר״נ בר יצחק[518]**:** [מתרץ לרב יהודה] משבר ויוצא - לב״ד, משבר ונכנס - להביא זכיותיו.
להלכה נפסק **בסימן ד׳** כרב נחמן ש׳הלכה כמותו בדיני׳ שעושה אדם דין לעצמו ואינו צריך לטרוח לבית דין.
רמב״ם - הרי שמילא חצר חבירו כדי יין ושמן אפילו הכניסם ברשות הואיל ולא קיבל עליו בעל החצר לשמור הרי זה נכנס ויוצא כדרכו וכל שישתבר מן הכדים בכניסתו וביציאתו הרי הוא פטור עליהן, ואם שברן בכוונה אפילו הכניסם בעל הכדים שלא ברשות הרי זה חייב לשלם, וכן כל כיוצא בזה. **וכן לשון שו״ע.**
השגת הראב״ד והטור - וכל שישתבר מן הכדים בכניסתו וביציאתו הרי הוא פטור עליהן. א״א **אפשר לדין זה** כשלא נתן לו רשות למלאות אבל נתן לו רשות למלאות חייב. [וכתב **המ״מ הביאו הב״י** ׳וזה הנכון׳].**הביאם הסמ״ע.**
הגר״א - אפילו כו׳. כשיטתו בסימן שקדם דאפילו ברשות אינו חייב [ברשות המזיק צ.י.ק] אלא בכוונה והראב״ד חולק על זה וכתב דוקא שלא ברשות דס״ל כשיטת רש״י.

יישום הלכתי - רכב החוסם את דרך היציאה מהחניה
השלמה מסימן תי״ב סעיף ב׳ - ואם מילא כל הדרך כדים שאי אפשר לעבור, אפילו שברו בידים פטור. ומיהו אם בשעה ששיברם הוזק בחרסיה, פטור, אף על פי שזה מילא כל הדרך, דאיהו דאזיק אנפשיה.
נביא את הדברים כפי שניסחם הרב ישועה רטבי[519]:

- המחנה את רכבו במקום שאסור לחנות והוא חוסם את המעבר - ניתן לנסוע בצורה רגילה למרות שתוך כדי הנסיעה יתכן וייגרם נזק לרכב שחוסם את כל המעבר. (מדין הממלא חצר חברו חביות)
- המחנה את רכבו במקום שאסור לחנות, והרכב לא חוסם את כל המעבר, כך שיש מקום לעבור בזהירות - אין אפשרות להזיק לרכב החונה, ואם הזיק לרכב החונה - חייב לשלם.

כל דין ׳עביד איניש דינא לנפשיה׳ שנפסק **בסימן ד׳** שמותר לאדם להכות או להזיק הוא רק במקרה שאין דרך אחרת, וטעמו שלא חייבו חכמים את האדם לטרוח ללכת לבית דין (ובימינו לחכות עד זמן שהמשטרה תזיז את הרכב, אם המשטרה באותו מקום לא עונה ויש טורח ועיכוב בדבר) **בבא קמא כ״ח.** ת״ש: וקצתה את כפה - ממון; מאי לאו [אפילו] בשאינה יכולה להציל ע״י דבר אחר! [וקשה על רב נחמן] לא, שיכולה להציל ע״י דבר אחר. אבל אינה יכולה להציל ע״י דבר אחר - פטורה.
ואפילו בפרה דין זה נכון, נאמר בבא קמא כ״ד: - אנא בההיא חיובי מחייבנא, דאמרינן ליה: כי אית לך רשותא לסגויי עלי, לבעוטי בי לית לך רשותא.
ובסימן שפ״ט סעיף כ׳ נפסק: פרה שרבצה ברשות הרבים, והלכה פרה אחרת דרך עליה ובעטה בה, אף על פי שזאת שינתה ורבצה, אין למהלכת לבעוט בה. אבל אם הזיקה דרך הילוכה, פטורה.
לסיכום: רכב שחוסם את החניה מותר לאדם לנסות לצאת אף שיגרם נזק לרכב שחנה שלא כדין, קרה נזק לרכב החונה פטור המנסה לצאת מלשלם, אולם אף אם ניזוק הרכב המנסה לצאת לא יוכל לתבוע את הרכב שלא חנה שלא כדין כפי שהובא בהשלמה מסימן תי״ב.

[518] סתם רב נחמן בתלמוד הוא רב נחמן בר יעקב ראה תוספות ב״ב מ״ו: ד״ה שלח וגיטין ל״א: ד״ה אנא ועירובין מ״ג: ד״ה יתיב
[519] https://www.inn.co.il/news/524629?utm_source=email&utm_medium=social&utm_campaign=share

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״פ - האומר לחבירו: קרע כסותי או של חבירי, או רודף או נרדף ששיברו כלים

מקורות

בבא קמא צ״ב. במשנה, צ״ג. בגמרא (האומר סמא את עיני... קרע את כסותי...עשה כן לאיש פלוני)
סנהדרין ע״ד./בבא קמא קי״ז: (רודף, נרדף ורודף אחר נרדף שהזיקו אם משלמים)
בבא קמא קט״ז:, קי״ז: (תשלום על משא שהושלך מן הספינה כדי להצילה).

ראשונים ופסיקת הלכה

ההבדל שבין קרע כסותי לסמא את עיני (עיקרו בסימן תכ״א)

בבא קמא צ״ב. - משנה...האומר סמא את עיני, קטע את ידי, שבר את רגלי חייב, ע״מ לפטור חייב. קרע את כסותי, שבר את כדי חייב, ע״מ לפטור פטור. עשה כן לאיש פלוני על מנת לפטור חייב, בין בגופו בין בממונו.

בבא קמא צ״ג. - האומר סמא את עיני כו׳. **א״ל רב אסי בר חמא לרבא:** מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? **אמר ליה:** רישא, לפי שאין אדם מוחל על ראשי אברים. א״ל: וכי אדם מוחל על צערו? דתניא: הכני, פצעני, על מנת לפטור - פטור! אישתיק.

אמר: מידי שמיע לך בהאי? אמר ליה, **הכי אמר רב ששת:** משום פגם משפחה. [מבייש משפחתו[520]]

איתמר, **ר׳ אושעיא אמר:** משום פגם משפחה; **רבא[521] אמר:** משום שאין אדם מוחל על ראשי אברים שלו.

רבי יוחנן אמר: יש הן שהוא כלאו, ויש לאו שהוא כהן. תניא נמי הכי: הכני, פצעני, על מנת לפטור? ואמר לו הן? הרי יש הן שהוא כלאו; קרע את כסותי, על מנת לפטור? ואמר לו לאו? הרי לאו שהוא כהן.

לסיכום: ג׳ דעות בחיוב בראשי אברים אף שאמר על מנת לפטור:

רבא - מחילתו אינה בגמירות דעת שאנן סהדי, שאין אדם מוחל על זה, אך על צערו ובגדו מוחל.

רב ששת ור׳ אושעיא - משום שמבייש משפחתו אינו רשאי למחול או שמשום כך אין לו באמת גמירות דעת.

ר׳ יוחנן - מה שאמר שהוא מוחל על כך לא אמר כן ברצינות (אך אם יאמר ברצינות גמורה מחילתו מחילה).

רמב״ם ושו״ע סימן תכ״א - ׳האומר לחבירו: קטע את ידי, או: סמא את עיני על מנת שאתה פטור, הרי זה חייב בחמשה דברים, שהדבר ידוע שאין אדם רוצה בכך.׳ **כרבא**, דברי ר׳ יוחנן לא נאמרו כאמירה על סמא את עיני אלא כאמירה בפני עצמה (שהרי מתייחס רק לצער וקריעת בגד ולא לראשי אברים).

תוספות, רא״ש, טור ורמ״א - וי״א דאם א״ל בפירוש: ע״מ לפטור, פטור, אלא שאם לא א״ל בפירוש, רק דברים שמשמען כך, אנו דנין דבריו שלא פטרו, כגון שא״ל: קטע ידי, או: סמא עיני, וא״ל המזיק: על מנת לפטור, וא״ל הניזק: הן, אנו דנין שבתמיה קאמר הן, וחייב המזיק. **כר׳ יוחנן.**

קרע את כסותי

רבי יוחנן אמר: יש הן שהוא כלאו, ויש לאו שהוא כהן. תניא נמי הכי: הכני, פצעני, על מנת לפטור? ואמר לו הן? הרי יש הן שהוא כלאו; קרע את כסותי, על מנת לפטור? ואמר לו לאו? הרי לאו שהוא כהן.

שבר את כדי, קרע את כסותי - חייב. ורמינהי: לשמור - ולא לאבד, לשמור - ולא לקרוע, לשמור - ולא לחלק לעניים! [**רש״י -** דהפקידו אצלו לשמור חייב בפשיעה ולא כשהפקידו אצלו ע״מ לאבד. וראה תוספות].

אמר רב הונא, לא קשיא: הא דאתי לידיה, הא דלא אתי לידיה. אמר ליה **רבה:** לשמור, דאתי לידיה משמע! **אלא אמר רבה:** הא והא דאתא לידיה, ולא קשיא: הא דאתא לידיה בתורת שמירה, [צריך לומר על מנת לפטור] הא דאתא לידיה בתורת קריעה. [פטור אף שלא אמר על מנת לפטור] **וכן פסקו רמב״ם ושו״ע.**

---

[520] יש שפירשו ולכן אף שאומר שמוחל אינו מוחל בגמירות דעת ויש שפירשו שאינו רשאי למחול על כך (מדרבנן).
[521] רבו הגרסאות בזה יש שגרסו רב (כן בב״י) ויש שגרסו רבה, שהרי רבא למעלה אישתיק.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רא״ש ע״פ ר׳ יוחנן - אפילו לא אמר לו בפירוש ע״מ לפטור אלא הניזק א״ל שבור כדי ושאל אותו המזיק אתה אומר ע״מ שאהיה פטור והשיב הניזק לא ואפילו אם נראה קצת בניחותא שמשמע שאינו נותן לו רשות על מנת ליפטר אפילו הכי יש לנו לומר דבתמיה קאמר לא פשיטא היאך לא הייתי אומר לך על מנת ליפטר אלא ודאי על מנת ליפטר אמרתי לך ולכן פטור ובשל חבירו כיוצא בזה חייב. **והביאו רמ״א** כנ״א.

רודף (דין רודף מתבאר בסימן תכ״ה וכאן מובא בהקשר של נזקי ממון כתוצאה מהרדיפה)

סנהדרין ע״ג. - משנה. ואלו הן שמצילין אותן בנפשן: הרודף אחר חבירו להרגו, ואחר הזכר, ואחר הנערה המאורסה. אבל הרודף אחר בהמה, והמחלל את השבת, ועובד עבודה זרה אין מצילין אותן בנפשן.

גמרא ...תנו רבנן: אחד הרודף אחר חבירו להרגו, ואחר הזכר, ואחר נערה המאורסה, ואחר חייבי מיתות בית דין, ואחר חייבי כריתות [**תוספות -** בעריות מיירי דומיא דנערה] - מצילין אותן בנפשו. אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט - אין מצילין אותן בנפשו. נעבדה בה עבירה - אין מצילין אותה בנפשו. יש לה מושיע - אין מצילין אותה בנפשו. רבי יהודה אומר: אף האומרת הניחו לו שלא יהרגנה.

[**סימן תכ״ה סעיף ד׳ -** אמרה להם: הניחוהו כדי שלא יהרגני, אין שומעין לה אלא מבהילין אותו ומונעין אותו ע״י הכאת אבריו, ואם אינם יכולים באבריו אפילו בנפשו].

סנהדרין ע״ד./בבא קמא קי״ז: - דאמר רבא[522]: רודף שהיה רודף אחר חבירו, ושיבר את הכלים, בין של נרדף ובין של כל אדם - פטור. מאי טעמא - מתחייב בנפשו הוא. [קים ליה בדרבה מיניה].

ונרדף ששיבר את הכלים, של רודף - פטור, של כל אדם - חייב. של רודף פטור - שלא יהא ממונו חביב עליו מגופו [כשם שיכול להינצל על ידי שיהרגו כן על ידי שיזיקו], של כל אדם חייב - שמציל עצמו בממון חבירו.

ורודף שהיה רודף אחר רודף להצילו, ושיבר את הכלים בין של רודף בין של נרדף, בין של כל אדם - פטור. ולא מן הדין, שאם אי אתה אומר כן - נמצא אין לך כל אדם שמציל את חבירו מיד הרודף. **וכן הלכה.**

ספינה שחשבה להשבר מכובד המשוי

בבא קמא קט״ז: - ת״ר: ספינה שהיתה מהלכת בים, עמד עליה נחשול לטובעה והקילו ממשאה - מחשבין לפי משאוי ואין מחשבין לפי ממון, ולא ישנו ממנהג הספנים.

בבא קמא קי״ז: - ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא קמי דסליקו אינשי במברא, בעי לאטבועי, אתא ההוא גברא מלח ליה לחמרא דההוא גברא ושדייה לנהרא וטבע, **אתא לקמיה דרבה**, פטריה. **אמר ליה אביי:** והא מציל עצמו בממון חבירו הוא! **א״ל** האי מעיקרא רודף הוה.

ר׳ ברוך הספרדי (בשיטת הקדמונים) - ההוא גברא דאסיק חמריה למעברא. פירוש בספינה: מקמי דסליקו אינשי ליבשתא. (נכנס לפני שיצאו מהסירה אלו שהגיעו מהעבר השני) וקא בעי למיטבע אינשי. דחף אחד מהעוברים החמור והשליכו בנהר והקיל הספינה. [וכן נראה שהבין הראב״ד].

רמב״ם[523] - ספינה שהיתה מהלכת בים ועמד עליה נחשול לטבעה והקילו ממשאה, מחשבין לפי משאוי ואין מחשבין לפי ממון, ואל ישנו ממנהג הספנים.

רמב״ם[524] - ספינה שחשבה להשבר מכובד המשוי ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך בים פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להרגם ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם. **וכן לשון שו״ע.**

השגת הראב״ד - ...אין כאן דין רודף כלל ואין זה דומה למעשה דחמרא דפרק הגוזל ודין זה שהטיל לים אף על פי שהטיל משל איש אחד מחשבין על כולם לפי משאם כדאיתא בגמרא.

---

[522] בבא קמא קי״ז: נכתב רבה.

[523] הלכות גזלה ואבדה פרק י״ב הלכה י״ד

[524] הלכות חובל ומזיק פרק ח׳ הלכה ט״ו

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מ״מ - ומתוך דבריו נ״ל שהוא מחלק בין זו לזו דההיא דוקא עמד עליה נחשול שהוא צער כבד מגלי הים ואין הספינה טעונה יותר מדאי אלא להשקיט שאון גלי הים היה הם משליכים על צד זה אמרו מחשבין לפי משאוי וכמה פעמים יקרה זה ליורדי הים ומ״ש כאן הוא כשהים מתנהג כדרכו אלא שהספינה טעונה יותר מדאי שאחד או שנים מהם טענוה ואז המשוי כרודף והיינו עובדא דחמרא וזה חילוק מבואר ודברים של טעם הן. [אם אין חריגת משקל הרודף הוא הגל והשלכת משא מתחלקת בשווה בין כל בעלי הספינה, יש חריגת משקל הרודף הוא המשא צ.י.ק].
שו״ע - כלשון הרמב״ם **רמ״א -** וי״א כביאור המ״מ. [וכן הבין בו **סמ״ע והגר״א]** הכניס חמור בספינה וקופץ בספינה ובקש לטבעו, ובא א׳ והשליך החמור לנהר, אם דרך להכניס חמורים בספינה אז המשליכו חייב לשלם; ואם לאו, פטור, דאז החמור מקרי רודף וכל כיוצא בזה, וכן נ״ל עיקר. **(מרדכי ותשובת מיימוני)**

שאלות ממבחנים

1. מה הדין באם אמר לו אכול אצלי או שבור כדי האם חייב לשלם? האם יש הבדל בין אם ידע שזה של חבירו ללא ידע?

אכול אצלי התבאר ברמ״א סימן רמ״ו: האומר לחבירו אכול עמי, צריך לשלם לו, ולא אמרינן מתנה קא יהיב ליה. וראה בסיכום שם ובסימן שס״ג מחלוקת האחרונים בדבריו.

שבור כדי ראה קרע את כסותי,

לגבי לא ידע שהוא של חבירו - סמ״ע כתב: כליו של פלוני על מנת שאתה פטור כו׳ חייב. בזה כו״ע מודים דאפילו אם א״ל בפירוש על מנת שאתה פטור אפ״ה חייב כיון שיודע המשבר שהוא של חבירו. משמע ממנו שבאינו יודע פטור וכן משמע הס״ק הבא בו.

2. מי שרודף אחר רודף כדי להציל את הנרדף והזיק ממון של אחרים, האם חייב לשלם? מה הטעם? **סעיף ג׳**
ראה רודף שפטור מתקנת חכמים שלא ימנעו אנשים מלהציל.

3. ספינה שעמדה להשבר מכובד המטען, וקם אחד והשליך חפצים לים האם חייב לשלם? **סעיף ד׳**
ראה ספינה שחשבה להשבר מכובד המשוי

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שפ״א - דין חמשה שישבו על ספסל אחד

מקורות

בבא קמא ט׃, י׃ (הכשרתי במקצת נזקו - ה׳ שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו, ובא אחד וישב עליו ושברו).

ראשונים ופסיקת הלכה

ה׳ שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו, ובא אחד וישב עליו ושברו

בבא קמא ט׳: - מתני׳. כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו. הכשרתי במקצת נזקו, חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו.

בבא קמא דף י׳: - גמרא... מתקיף לה רב פפא, והא איכא הא דתניא׃ ה׳ שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו, ובא אחד וישב עליו ושברו - האחרון חייב, **ואמר רב פפא:** כגון פפא בר אבא! **[רש״י -** שהיה בעל בשר.]

היכי דמי? אילימא דבלאו איהו לא איתבר, פשיטא!

אלא דבלאו איהו נמי איתבר, מאי קעביד.

סוף סוף מתניתא היכא מתרצא? לא צריכא, דבלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי, והשתא איתבר בחדא שעה, דאמרי ליה׃ אי לאו את, הוי יתבינן טפי פורתא וקיימין. ולימא להו׃ אי לאו אתון, בדידי לא הוה מיתבר! לא צריכא, דבהדי דסמיך בהו תבר.

פשיטא! מהו דתימא כחו לאו כגופו דמי, קמ״ל דכחו כגופו דמי, דכל היכא דגופו תבר, כחו נמי תבר.

רש״י - לא צריכא דבהדי דסמיך עלייהו - לעולם דבלאו איהו לא הוה מיתבר כלל ודקאמרת פשיטא לא צריכא דלא ישב עליו אלא עמד על רגליו ונסמך עליהם ואתא לאשמועינן דכחו כגופו דמי.

תוספות - מפרש רשב״ם [דבריו יובאו **בטור וברמ״א**]...**ור״ת** מפרש דנקט פפא בר אבא משום דקאמר במסקנא דכחו כגופו דמי ודוקא פפא בר אבא שהוא אדם כבד ומתוך כבדו מונען לעמוד אבל שאר בני אדם שאין כבידין כל כך ואין סמיכתן מעכב מלעמוד אינהו נמי פשעו שלא עמדו וכולן חייבין.

שו״ע - חמשה שישבו על הכסא ולא נשבר, ובא אחרון וישב עליו ונסמך עליהם ולא הניחם לעמוד ונשבר, אף על פי שהיה ראוי לישבר בהם קודם [שישב], הואיל וקרב שבירתו, האחרון חייב, שהרי אומרים לו׃ אילו לא נסמכת [עלינו] היינו עומדים קודם שישבר. ואם ישבו כאחד ונשבר, כולם חייבים. וכן כל כיוצא בזה.

רמ״א - וי״א דסתם ספסל היא שאולה לסתם בני אדם ואם נשברה תחתיהן הוי כמתה מחמת מלאכה ופטורים מלשלם (**טור בשם הרא״ש תוס׳ פ״ק דב״ק**), אע״כ היושבים הם משונים ושמנים וכבדים משאר בני אדם, אז אם ישבו עליה ביחד ונשברה תחתיהן כולם חייבים לשלם; ואם ישבו בזה אחר זה, אם לא היתה נשברת בלא ישיבת האחרון, הוא לבד חייב לשלם. ואם היתה נשברת בלא האחרון, הוא פטור. ואם לא היתה נשברת רק תוך ב׳ שעות, ועמו נשברה תוך שעה, אז רואין אם סמך עליהן ומנען לעמוד, הוא לבד חייב לשלם; ואם לאו, כולן חייבין (**הכל טור בשם הרא״ש**).

הגר״א - רמב״ם ושו״ע סברו **כר״ת ורש״י** שאם יכלו לקום אף שלא היה נשבר לולא אחרון חייבים.

רע״א - מהרש״ל פסק שאף בסתם ספסל חייבים[525] **והתורת חיים** הכריע כר״ת.

דינים נוספים יתבארו בדין ׳ה׳ שהניחו ה׳ חבילות׳ בסיכום סימן שפ״ג (כגון דין ׳אין ידוע כולם משלמים׳).

שאלות ממבחנים

חמישה שישבו על ספסל ולא נשבר, ובא אחרון וישב ונשבר, מי חייב לשלם? **סעיף א׳ הכל מבואר בעמוד**.

---

[525] ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק א׳ סימן כ״ח׃ ותמיה לי בהסכמתו, כי אף שסתם ספסל עשוי לישב עליו. מ״מ מי ימר שנותן רשות לפטור היושב עליו ומשברו, אפשר דלא נקרא גזלן בהכי כשיושב עליו. אבל מ״מ לפוטרו בדין מתה מחמת מלאכה אין שייך אלא כששואל מדעת בעלים, שאז יכול לומר לאו לאוקמיה בכילתא שאלתיה. (וכן הבין שזו **סברת הרמב״ם ור׳ עזריאל)**
וראה בסימן שפ״ג שמכיון שכולם שואלים אם לא ניתן לחייב אף אחד משום מזיק ׳אם אין ידוע כולם משלמים בשוה׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שפ״ב - הקוצץ אילן של חבירו והמונע חבירו מלעשות מצוה

מקורות

בבא קמא צ׳: (החובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי - פטור, אחרים שחבלו בו [אפילו שאדם זה רגיל לחבול בעצמו] - חייבים, והקוצץ נטיעותיו אף על פי שאינו רשאי - פטור, אחרים - חייבין).

בבא קמא צ״א: (נאמנות לומר שחבירו אמר לו להזיק את שלו וחיוב י׳ זהובים לחוטף מצוה).

חולין פ״ז. (מעשה באחד ששחט, וקדם חבירו וכסה, וחייבו רבן גמליאל ליתן לו י׳ זהובים. איבעיא להו: שכר מצוה, או שכר ברכה?... א״ל: כוס של ברכה אתה שותה, או ארבעים זהובים אתה נוטל?)

ראשונים ופסיקת הלכה

נאמנות לומר שחבירו אמר לו להזיק את שלו

בבא קמא צ״א: - תני רבה בר בר חנה קמיה דרב: שורי הרגת נטיעותי קצצת, אתה אמרת לי להורגו אתה אמרת לי לקוצצו - פטור. **א״ל:** א״כ, לא שבקת חיי לברייתא! כל כמיניה? **א״ל: א**יסמייה? א״ל: לא, תתרגם מתניתך: בשור העומד להריגה, ובאילן העומד לקציצה. אי הכי, מאי קא טעין ליה? דא״ל: אנא בעינא למיעבד האי מצוה.

שו״ע - קצץ אילן זה שלא מדעת הבעלים, חייב לשלם לבעלים כמו שיראו הדיינים, שהרי הפקיעם מלעשות מצוה. ואם טען ואמר: אתה אמרת לי להרגו ולקצצו, הואיל והוא עומד לכך, הרי זה פטור. **רמ״א -** (אבל שאר מזיק אינו נאמן לומר שהוא נתן לו רשות **(טור)**, אפילו יש לו מיגו לומר: לא הזקתי, כגון דליכא עדים שהזיקו, דהוי כמיגו במקום חזקה[526] דלא הוי מיגו **(מרדכי ונ״י)**. אבל נאמן לומר: (אתה אמרת לי וכו׳) במיגו דלא היה שלך מה שהזקתי אלא שלי היה) **(מרדכי)**.

דיני מונע מחברו לעשות מצוה בזמן הזה

רי״ף[527] - איכא מאן דאמר האי דחייביה ר״ג להאי גברא י׳ זהובים קנסא הוא דקנסיה ולא גמרינן מינה לדינא אחרינא וכד מעיינת בגמרא לא אשכחת להאי סברא דאי סלקא דעתך קנסא הוא דקניס רבן שמעון בן גמליאל ולא גמרינן מינה לדינא אחרינא אמאי קא גמר מינה רב להא דתנן נטיעותי קצצת אתה אמרת לי לקצצן פטור דשמעי׳ מינה טעמא דאמר הכי הא לא אמר הכי חייב אלא לאו דינא הוא וגמרינן מיניה.

גר״א - רי״ף ורמב״ן סברו כשמואל שמקנסא לא ילפינן (ראה סיכום סימן שפ״ה) אבל לשיטת **הרמב״ם** וכפי שנפסק בסימן שפ״ה (אך ראה דעת הש״ך שם) הלכה כרב שלמדים מקנס ודין זה ייתכן שהוא קנס.

תוספות[528] - לא דיינינן השתא ליחייב עשרה זהובים דבמלתא דלית בה חסרון כיס לא עבדינן שליחותייהו.

ר״ת[529], טור[530] ושו״ע - ובזמן הזה אין מגבין אותו, אבל אם תפס לא מפקינן מיניה.

ערוך השלחן - עכשיו שאין לנו סמוכין כמו שכתבתי בסימן א׳ אין דנין דיני קנסות[531] ולכן אין מגבין בזמן הזה הקנסות מכל מה שכתוב בסימן זה ואם תפס לא מפקינן מיניה כמו שכתוב שם ומ״מ בין כך וכך לא טוב עשה וצריך לפייסו ומכל מה שכתוב למדנו שאין לאדם לקבוע מזוזה בבית חבירו שלא מדעתו ולעשות לו ציצית או שאר מצוה שלא מדעתו דבודאי רוצים הבעלים לעשותה בעצמם ולכן לא יעשה בלא רשיונו אם לא במקום שיש קלקול בדבר דאז מצוה עליו לעשות.

---

[526] אין זה מיגו נגד אנן סהדי שאדם לא רוצה שיזיקו אותו שאחרת זה לא היה עובד אפילו במקרה שלא ידוע של מי הרכוש, אלא נגד חזקה שרכושו של פלוני אינו עומד להזיק שהיא תולדה של חזקה שסתם אדם לא רוצה בהיזק ממונו.

[527] מסכת בבא קמא דף ל״ב עמוד ב׳

[528] מסכת חולין דף פ״ז עמוד א׳ ד״ה וחייבו

[529] תוספות בבא קמ״א צ״א: ד״ה וחייבו

[530] ביורה דעה סימן כ״ח.

[531] אין ראיה מכאן שאין זה קנס דרבנן, שהרי בסימנים שפ״ה ושפ״ו התבאר שקנס דרבנן גובים שהרי תירץ הגר״א שהעיקר תלוי במידי דשכיח ואין בו חסרון כיס מונע מצוה אין בו חסרון כיס ולא דנים אותו ואילו גרמי והיזק שאינו ניכר יש בו חסרון ודנים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

האם קנס לחוטף מצוה הוא דבר קצוב

בבא קמא צ״א:/חולין פ״ז. - מעשה באחד ששחט, וקדם חבירו וכסה, וחייבו רבן גמליאל ליתן לו י׳ זהובים.

ב״י יורה דעה כ״ח - וז״ל **הרמב״ם** בפ״ז מהלכות חובל: מי ששחט חיה או עוף ובא אחר וכיסה הדם שלא מדעת השוחט חייב ליתן כמו שיראו הדיינים ויש מי שהורה שהוא נותן קנס קצוב והוא עשרה זהובים. וכתב הרב **המגיד** דעות אלו שכתב הרב אם הוא דבר קצוב או למראית העין סברות הם כתובות בהלכות **והרי״ף (ב״ק לב:) הכריע** שהוא דבר קצוב עכ״ל. וכן דעת **הרא״ש**...שהוא דבר קצוב.

ברכת המזון

חולין פ״ז. - אמר לו: רצונך שתסעוד אצלי? אמר לו: הן, לאחר שאכלו ושתו, א״ל: כוס של ברכה אתה שותה, או ארבעים זהובים אתה נוטל?

רש״י - ברכת המזון - ד׳ ברכות הן ואיכא ארבעים זהובים ואי בתר מצוה אזלת כו׳ חדא מצוה היא.

קצות - וכתבו התוס׳: וא״ת דהו״ל למימר חמשים זהובים דהא איכא ברכת פרי הגפן, וי״ל דסבר כמ״ד (פסחים קג, ב) דא״צ לברך אכסא דברכתא אלא אכסא קמא עכ״ל. **ובש״ך** כתב לתרץ כיון דהא דחייב עשרה זהובים אינו אלא במצוה דאורייתא ולא במצוה דרבנן, וכמ״ש **מוהרש״ל (ביש״ש)** דנראה דבמצוה דרבנן פטור, והטוב והמטיב ביבנה תיקנו ואינו אלא דרבנן וא״כ עם ברכת פרי הגפן ליכא אלא ד׳ וכו׳ ע״ש.

וקשיא לי דא״כ אמאי משלם עבור פרי הגפן דהוא נמי אינו אלא מדרבנן, דכל הברכות אינן אלא דרבנן לבד ברכת המזון שהוא מן התורה, או ברכת התורה לדעת קצת פוסקים מן התורה, אבל שאר ברכות ליכא למ״ד מן התורה. ולכן נראה דאפילו לדברי **מוהרש״ל** נמי היינו דוקא במצוה דרבנן הוא דאינו משלם אבל בעד ברכה משלם אפילו בברכה דרבנן, וכדמוכח להדיא מברכת הכיסוי דנמי אינו אלא דרבנן. אלא דעיקר סברת מוהרש״ל לא נדע לחלק בין דאורייתא לדרבנן כיון דאשכחן דמשלם בעד ברכה דרבנן והוא ברכת הכיסוי.

ערוך השולחן - י״ל דודאי גם על דרבנן מחייבינן אלא דבמקום שיש דאורייתא לא מחייבינן על דרבנן ושלש ברכות דמזון הם מן התורה לכן לא מחייבינן על דרבנן משא״כ ברכת הגפן היא תמיד בפ״ע לפיכך מחייבינן עליה גם בברהמ״ז [ובזה אתי שפיר קושית הקצה״ח על הש״ך] **וי״א** דבעד הטוב והמטיב משלם ואינו משלם בעד ברכת הגפן מפני שהיא ברכת הנהנין והקנס אינו רק על ברכת המצות [**רי״ו**]

עניית אמן

תוספות[532] **-** ומעשה באחד שקראו ש״צ לקרות בס״ת ובא אחר וקדם וקרא ושאל **לר״ת** ואמר לו שיתן לו תרנגולת לשחוט תחת אותם שתי ברכות **ואין נראה לר״י** טעם זה דאם כן למה חייבו ר״ג עשרה זהובים **ועוד פטרו ר״ת** משום שיענה אמן וגדול העונה אמן יותר מן המברך. **פסקו הטור** ביורה דעה סימן כ״ח.

ש״ך - חלק על **המהרש״ל** שהעמיד את **ר״ת** דווקא במצוות שאין בהם מעשה אלא הברכה אבל אם חטף המעשה ישלם למי שחטף ממנו אף שחבירו ענה אמן. **הש״ך** סבר שאין לחלק ובכסוי המכסה כיסה בלחש ולכן לא ענה אמן וכן יש להעמיד בכל המקרים שחייבו שלא ענה אמן. אך נשאר בצ״ע מברכת המזון.

מילה

רא״ש[533] **-** ובלאו הנך טעמי דר״ת נראה לי לפטור המוהל. דאע״פ שאמר האב למוהל אחד למול את בנו לא זכה באותה המצוה לחייב אחר אם קדם ועשאה. ולא דמיא לכסוי דאמרה תורה ושפך וכסה מי ששפך יכסה. וכן האב

[532] מסכת בבא קמא דף צ״א עמוד ב׳ ד״ה וחייבו

[533] מסכת חולין פרק ו׳ סימן ח׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שחייב למול את בנו ורצה למולו וקדם אחר חייב. אבל אם אין האב רוצה למולו כל ישראל חייבין למולו ובדבור שאמר האב למוהל לא זכה למצוה לחייב לאחר אם קדמו. **וכן פסק רמ״א.**

ערוך השולחן - יש מרבותינו...אין מחייבין אלא החוטף מצוה שלו כגון שחטף כיסוי הדם של השוחט או המילה מאבי הבן אבל אם השוחט כיבד לראובן לכסות הדם או שכיבדו למול בנו ובא שמעון וכיסה ומל פטור מלשלם לראובן דבמה קנה ראובן את המצוה ואפילו הקנה לו השוחט או אבי הבן בקנין אינו כלום דקנין דברים הוא **[לבוש וש״ך]**

[לא סיכמתי אריכות דברי **הש״ך והקצות**, הש״ך הוציא מהרא״ש שמי שיודע למול אסור לתת למישהו אחר למול וכן בקצות האריך ולענ״ד אינו מוכרח, ונראה שהרא״ש כיוון שמצד עריבות אין למי שאביו מינה אותו אחריות ומצוה יותר ממי שחטף וכלפי אביו סוף סוף המצוה התקיימה וממילא לא רצה לעשותה בעצמו].

שאלות ממבחנים

1. אילן שהוא מזיק לרבים שדינו לקוץ ובא אדם זר וקצצו, האם חייב לשלם לבעלים?

ראה נאמנות לומר שחבירו אמר לו להזיק את שלו שחייב שכר חטיפת מצוה אם לא נתן לו בעליו רשות וכן הלכה.

2. א. מנע חבירו לעשות מצוה כמה משלם?

ראה האם קנס לחוטף מצוה הוא דבר קצוב.

ב. אם אב מינה מוהל ואחר חטף ומל מה הדין?

ראה מילה.

ג. במקרה של ברכה, האם יש משמעות לכך שהשני הנחטף ענה אמן אחר ברכתו של החוטף?

ראה עניית אמן.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שפ״ג - דין אדם המזיק לבהמת חבירו

מקורות

בבא קמא כ״ז. (חיוב תשלום למניח גחלת שניתן לכבותה).

בבא קמא כ״ח. (מזיק בהמה כדי להציל ממונו מהיזקה).

בבא קמא י׳ (ה׳ שהניחו ה׳ חבילות על גבי בהמה (בנידון של חמישה שישבו על ספסל)).

סנהדרין ע״ו :-ע״ז. (הכובש בהמת חברו במים).

ראשונים ופסיקת הלכה

חיוב מניח גחלת על עבד ושור

בבא קמא כ״ז. - ואמר רבה: הניח לו גחלת על לבו ומת - פטור, על בגדו ונשרף - חייב. **אמר רבא:** תרוייהו תננהי ; על לבו - **דתנן:** כבש עליו לתוך האור או לתוך המים, ואינו יכול לעלות משם ומת - חייב, דחפו לתוך האור או לתוך המים, ויכול לעלות משם ומת - פטור; בגדו - **דתנן:** קרע את כסותי שבר את כדי - חייב, על מנת לפטור - פטור[534].

בעי רבה: הניח גחלת על לב עבדו, מהו? כגופו דמי או כממונו דמי? אם תמצא לומר כגופו דמי, שורו מהו? **הדר פשטה:** עבדו - כגופו, שורו - כממונו.

רש״י - עבדו כגופו דמי - ואם הניח אדם גחלת על לב עבדו פטור שהיה לו לעבד לסלקה.

שורו כממונו - שאין בו דעת לסלקה וחייב.

תוספות - הניח גחלת על לב עבדו - כשעבד כפות ורבו עומד אצלו איירי כדפרישית לעיל (דף כב : ד״ה והיה) ומיירי שלא מת העבד אלא הוזק ולהכי מספקא ליה שמא לא יחוש הרב לסלקו מפני שישלם לו דמי נזקו.

[המקור למחלוקת רש״י ותוספות :

בבא קמא כ״ב: - תא שמע : המדליק את הגדיש, והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו - חייב, עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו - פטור

רש״י - ונשרף עמו חייב - אגדי ואגדיש לפי שאין לו דין מיתה בשביל העבד שהיה לו לברוח.

עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרפו עמו פטור - אגדי ואגדיש דקם ליה בדרבה מיניה שההורג העבד נהרג דכתיב נקם ינקם (שמות כא) והאי דנקט גדי משום דמוקמינן לקמן בגדי דחד ועבד דחד דבגדיש ועבד ליכא לאוקמי הכי דאורחא דמלתא לשדורי איניש עבדיה לשמור גדישו ואיידי דנקט גבי עבד כפות וסמוך נקט גבי גדי כפות וסמוך ואף על גב דבגדי אין לומר היה לו לברוח שהרי אין בו דעת ואם אינו כפות וסמוך נמי חייב כדאמרינן בשילהי פרקין (דף כ״ז.) שורו כממונו.

תוספות - והיה גדי - ..ופי׳ רשב״ם דגדי נמי היה לו לברוח ורישא דקתני גדי כפות ועבד סמוך דוקא בכה״ג חייב ובסיפא גדי סמוך ועבד כפות לו פי׳ או עבד כפות לו וה״פ גדי סמוך לו ועבד כמו שאמר ברישא שהיה סמוך לו פטור אף על גב דלא קם ליה בדרבה מיניה משום דהיה לו לברוח ועבד כפות לו וגדי כמו כן כפות כמו שאמר ברישא פטור אף על גב דלא היה לו לברוח דקים ליה בדרבה מיניה וההוא דסוף פירקין (ד׳ כז.) עבדו כגופו שורו כממונו איירי בעבד ושור כפות והבעלים עומדים אצלם וכשהניח הגחלת על לב עבדו פטור שמחשב בלבו שהאדון יסירנה ולא יסמוך אתשלומין אבל כשהניח על לב שורו אינו חושש האדון להסירה לפי שישלם לו דמי שורו]

[נראה **שרש״י** סובר שאף שגדי עשוי לברוח שאינו כפות מכל מקום אין תנאי באש שיהיה ברי היזקא שכן האש לעולם תלויה ברוח ואין זה נקרא שכלו חיציו כי זה לא שהגדי רץ למקום שהאש לא היתה עשויה לבוא אלא שהגדי היה עשוי להציל עצמו ודווקא במי שהוא בר דעת שבוחר שלא להציל את עצמו אנו דנים שהוא מעורב בהיזקו]

[534] אף שבסיכום סימן ש״פ התבאר שהגמרא בדף צ״ג. העמידה מקרה זה בשומר אבל אם לא בא לידו בתורת שמירה פטור אף שלא אמר לו להיפטר מכל מקום נלמד שצריך ציווי אבל עצם היכולת של הבעלים להציל אינם פוטרים את המזיק.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שו״ע סימן תי״ח סעיף י״ח - הניח לחבירו גחלת על לבו, ונשרף, פטור, אפילו התרו בו ; שלא היה סבור שלא יסלקנה שאין דרך שיניח אדם עצמו לשרוף כדי שיהרג חבירו. אבל אם הניח גחלת על בגדו של חבירו ונשרף, חייב, שאינו חושש לסלקו כיון שזה חייב לשלם לו. ועבדו כגופו, ושורו כבגדו. **רמ״א -** וי״א דעבד קטן דינו כשור **(נ״י)**. וי״א דווקא בשור כפות, אבל בשור שאינו כפות, פטור **(טור סי״ד בשם רשב״א והרא״ש)**.

שו״ע סימן שפ״ג - הניח גחלת על לב שור חבירו כשהוא כפות, ונשרף ; או שדחפו לים, חייב. ואם הניח גחלת על לב חבירו ונשרף, יתבאר בסימן תי״ח.

סמ״ע - ודברים אלו כתבן הטור כאן בקיצור, ועיקרן לקמן בדין האש **סימן תי״ח סעיף י״ח**, משום הכי לא כתבן המחבר גם כן כאן, רק שקיצר שם ולא הזכיר כפות לא בשור ולא בעבד, וצ״ל שסמך על מה שכתב כאן. אבל אין לומר שכתב שם על פי שיטת **פירוש רש״י** שפירש בלא כפות, מאחר שכתב כאן דמיירי בכפות והוא **כדעת התוספות והרא״ש והטור בשם רשב״ם**.

הגר״א - ועסמ״ע אבל בסימן תי״ח סתם כפירש״י ועבהגי״ה שם ודעת הרמב״ם כרש״י...ולכן דברי ש״ע תמוהין שכתב כפות בדברי הרמב״ם.

מזיק בהמה כדי להציל ממונו מהיזקה

בבא קמא כ״ח. - ת״ש : שור שעלה ע״ג חבירו להורגו, ובא בעל התחתון ושמט את שלו ונפל עליון ומת - פטור ; מאי לאו במועד, דליכא פסידא! לא, בתם, דאיכא פסידא. אי הכי, אימא סיפא : דחפו לעליון ומת - חייב ; ואי בתם, אמאי חייב? שהיה לו לשמטו ולא שמטו.

רמב״ם ושו״ע - שור שעלה על גב שור להורגו, ברשות הניזק שהוא בעל התחתון, בין שהיה תם בין שהיה מועד, ובא בעל התחתון ושמט את שורו להצילו, ונפל עליון ומת, הרי זה פטור. דחפו לעליון ומת, אם היה יכול לשומטו ולא שמטו, הרי זה חייב. ואם לא היה יכול לשומטו, הרי זה פטור. **רמ״א -** וכן ראובן שלקח כלי של שמעון וסמך בו חביתו של יין שלא יפול, ובא שמעון ונטל כלי שלו ונשבר חביתו של יין, שמעון חייב, דה״ל לסמכו בדבר אחר **(תשובת הרא״ש כלל ק״א סימן ג׳).**

ה׳ שהניחו ה׳ חבילות על הבהמה כאחד

דין זה זהה לדין ה׳ שישבו על ספסל שהובא בהרחבה ב**סיכום סימן שפ״א** והובאו בסמוך **בבא קמא י׳** וברמב״ם **בחובל ו׳ הלכות י״ד וט״ו** אלא שהטור סידר בנפרד דין אדם מזיק ממון **בשפ״א** ואחר כן דין אדם המזיק ממון שמצוה לקצצו ואגב זה כל חוטף מצוה **וסימן שפ״ג** ׳כשם שחייב על נזקי שאר ממון חבירו כך חייב על נזקי בהמתו׳ דהיינו אדם המזיק בהמה ולכך הובא רק לשון שו״ע והשאר מבואר בסיכום שפ״א.

שו״ע - שנים שהמיתו את הבהמה כאחד או שברו את הכלי כאחד, משלמים ביניהם.

ה׳ שהניחו ה׳ חבילות על הבהמה כאחד, ולא מתה, ובא זה האחרון והניח חבילתו עליה ומתה, אם היתה מהלכת באותם החבילות ומשהוסיף זה חבילתו עמדה ולא הלכה, האחרון חייב ; ואם מתחלתה לא היתה מהלכת, האחרון פטור. ואם אין ידוע, כולם משלמין בשוה.

ואם אין ידוע, כולם משלמין בשוה.

קצות - ואיכא למידק בהא דכתב הרמב״ם ואם אין ידוע משלמין בשוה, ואמאי הא כל חד וחד מצי אמר אני לא הזקתי אלא האחרון וכן האחרון שמא הוזק בראשון והיכי מוציאין ממונא בספיקא.

נראה **שהקצות**[535] הבין **ברמב״ם** ששיטתו באופן כללי ששתיים שהזיקו (פשיעה העלולה להביא לנזק) ואין ידוע על ידי מי נגמר הנזק חולקים ואין אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה **והתוספות** וסיעתם חולקים.

[535] ראה סימן שפ״ח ס״ק י׳ ששם הוא כותב זאת במפורש

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ע״פ אולם המשפט - הדיון במקרה זה אינו רק מצד מזיק, כל מי שהניח חבילה על הבהמה הוא שואל, [כפי שביאר **הנתיבות**[536] בסימן ש״מ בספסל שגם שימוש ללא משיכה ושמירה (ספסל בחצר המשאיל) מחייב באונסים.] במקרה שניתן לחייב את המזיק יגבו ממנו והשואל פטור אך אם לא ניתן לחייב את המזיק שאין ראיה ברורה אז השואל חייב, ולכן חמשת היושבים יתחייבו מדין שואל ומוכח מסימן שפ״א שהרא״ש סבר שדינם שואלים ולגבי פטור מתה מחמת מלאכה לרא״ש ראה סיכום סימן ש״מ שהרא״ש מחייב באיני יודע אם מתה מחמת מלאכה. [אין לומר שהשתמש שלא על מנת לשאול יהיה פטור כי סוף סוף יהיה חייב מדין גזלן והשבה מעליא צריך ומכל מקום נראה שאף ששואל שלא מדעת הוי גזלן זה דווקא שעשה מעשה הראוי לקניין גזילה אבל כל שלא עשה קניין גזילה הרי הוא ככל שואל שחייב באונסים וזהו גוף החילוק בין תוקף ספינתו של חבירו על מנת שלא לשלם לבין הדר בחצר חבירו שלא מדעתו שעשויה לשכר]. ונראה שבאופן זה יש לבאר גם את שיטת רש״י בבא מציעא פ׳. וסימן ש״ט וכן תרצו האחרונים.

[**הארכתי בזה** כי זה אב כללי להרבה מקרים ונראה שלהלכה לא ניתן לחייב[537] כאשר אדם פשע אך אין הוכחה שמעשיו הם שגרמו לנזק ודין חולקים הוא רק במי שיש לו אחריות תשלומים כגון שומרים, שואל וקבלנים[538]].

הכובש בהמת חבירו במים, או שהניחה בחמה

סנהדרין ע״ו:-ע״ז. - ההוא גברא דמצמצמא לחיותא דחבריה בשימשא, ומתה, **רבינא** מחייב, **רב אחא בר רב** פטר.

רבינא מחייב: קל וחומר, ומה רוצח שלא עשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון - חייב בו את המצמצם, נזקין שעשה בהן שוגג כמזיד ואונס כרצון - אינו דין שחייב בהן את המצמצם?

רב אחא בר רב פוטר. **אמר רב משרשיא:** מאי טעמא דאבוה דאבא דפוטר - אמר קרא מות יומת המכה רצח הוא, ברוצח הוא דחייב לן מצמצם, בנזקין - לא חייב לן מצמצם.

רא״ש רמב״ם ורמב״ן - הלכה כרבינא שחייב. (**רא״ש ומ״מ ורמב״ן -** משום דינא דגרמי[539])

רמב״ם - הכובש בהמת חבירו במים, או שנפלה ומנעה מלעלות עד שמתה במים, או שהניחה בחמה וצמצם עליה המקום כדי שלא תמצא צל עד שהרגתה החמה, חייב לשלם, וכן כל כיוצא בזה.

טור - ודוקא שאחזה בידו אבל סגר עליה הדלת שלא תצא נראה שפטור מדיני אדם.

שו״ע - הכובש בהמת חבירו במים, או שהניחה בחמה וצמצם עליה המקום כדי שלא תמצא צל עד שהרגתה החמה, חייב. **רמ״א -** ודוקא שאחזה בידו, אבל סגר עליה הדלת שלא תצא יש אומרים דפטור מדיני אדם.

[**השו״ע** כתב לשון **הרמב״ם** אך השמיט את המילים ׳או שנפלה ומנעה מלעלות עד שמתה במים׳ וכן העיר בבאר הגולה ולכאורה נראה שסותרים לדעת **הטור** וכן נראה שהבין **הגר״א**[540] שהרמב״ם לא מחלק בין גרמי לגרמא כפי שחילקו בסימן שפ״ו הטור הרא״ש וסיעתם, וכיוון שגרם והתכוון להזיק חייב].

---

[536] ס״ק ח׳

[537] דין זה נידון כאיני יודע אם נתחייבתי שדינו שפטור מדיני אדם אך מדיני שמים צריך לשלם כמבואר בסימן ע״ה.

[538] המבואר בסימן שפ״ד סעיף ד׳.

[539] בכוונה כתבתי זאת בסוגריים משום שלסוברים שדינא דגרמי קנס, הלכה כרבינא ולא מטעמו שהוא מחייב מק״ו מהתורה.

[540] שהפנה לבאר הגולה ולדבריו בסימן שצ״ו סעיף ד׳ שהביא שם דעת הרמב״ם כפי שהבאנו שהחילוק בין גרמי לגרמא בכוונה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. חמישה הניחו חבילות על בהמה ובא אחרון והניח חבילתו ומתה, מי חייב? **סעיף ד׳**

ראה **ה׳ שהניחו ה׳ חבילות על הבהמה כאחד**

2. מה הדין בנזק שנעשה ע״י שנים ואין ידוע על ידי מי נעשה הנזק? מה יהא הדין במקרה הנ״ל באחד שאין לו לשלם? **(ראה סימן ת״י סעיף ל״ז)**

ראה **ואם אין ידוע, כולם משלמין בשוה.** **לענין מי שאין לו לשלם יתבאר בעז״ה בסיכום סימן ת״י.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שפ״ד - דין אדם המזיק שלא בגופו

מקורות

בבא קמא ג׳: (והתנן: אדם מועד לעולם, בין ער בין ישן! אלא, אכיחו וניעו. היכי דמי? אי בהדי דאזלי קמזקי, כחו הוה! אי בתר דנייח, בין לרב בין לשמואל היינו בור!).

בבא קמא צ״ח: (והבנאי שקיבל עליו לסתור את הכותל, ושיבר את האבנים או שהזיקן - חייב לשלם; היה סותר מצד זה ונפל מצד אחר - פטור, ואם מחמת המכה - חייב).

בבא מציעא קי״ח: (תנו רבנן: החצב שמסר לסתת - הסתת חייב, הסתת שמסר לחמר - החמר חייב, החמר שמסר לכתף - הכתף חייב, הכתף שמסר לבנאי - הבנאי חייב, הבנאי שמסר לאדריכל - אדריכל חייב. ואם הניח אבן על הדימוס והזיקה - כולן חייבין לשלם. והתניא: אחרון חייב וכולן פטורים! - לא קשיא: כאן - בשכירות, כאן - בקבלנות).

ראשונים ופסיקת הלכה

טור - אדם המזיק הוא אחד מאבות נזיקין ונזק העושה בידו או בגופו הוא האב והנזק שאינו עושה בגופו הוא תולדתו כגון זרק אבן או ירה חץ או פטר מים על חבירו או על כליו והזיקו או שרק והזיקו בזריקת הרוק קודם שנח אבל אם הזיק אחר שנח הו״ל תולדות בור כאשר יתבאר בנזקי הבור. **וכעין זה בשו״ע.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שפ״ה - דין היזק שאינו ניכר כגון מנסך יינו של חבירו

מקורות

גיטין נ״ב:-נ״ג: (מתני׳. המטמא, והמדמע, והמנסך, בשוגג - פטור, במזיד - חייב).

גיטין מ״ד: (בהיזק שאינו ניכר שהוא קנס, לא קנסו בנו אחריו).

חולין מ״א. (אפי׳ למ״ד אדם אוסר דבר שאינו שלו - ה״מ כותי, אבל ישראל לצעוריה קא מיכוין).

ראשונים ופסיקת הלכה

ראה היזק שאינו ניכר - הגדרתו בחלק העיון.

היזק שאינו ניכר - דינו

גיטין נ״ב: - מתני׳. המטמא, והמדמע, והמנסך, בשוגג - פטור, במזיד - חייב.

גיטין נ״ג. - אמר חזקיה: דבר תורה אחד שוגג ואחד מזיד - חייב; מאי טעמא? היזק שאינו ניכר שמיה היזק, ומה טעם אמרו בשוגג פטור? כדי שיודיעו. אי הכי, אפילו במזיד נמי! השתא לאוזוקי קא מכוין, אודועי לא מודע ליה?

ור׳ יוחנן אמר: דבר תורה אחד שוגג ואחד מזיד - פטור; מאי טעמא? היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק, ומה טעם אמרו במזיד חייב? שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומטמא טהרותיו של חבירו, ואומר פטור אני.

גיטין נ״ג: - מתיב רב פפא: גזל מטבע ונפסל, תרומה - ונטמאת, חמץ - ועבר עליו הפסח, אומר לו הרי שלך לפניך; ואי אמרת היזק שאינו ניכר שמיה היזק, האי גזלן הוא, ממונא מעליא בעי שלומי! תיובתא [דחזקיה].

גיטין מ״ד: - אמר אביי, נקטינן: טימא טהרות של חבירו ומת - לא קנסו רבנן בנו אחריו; מ״ט? היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק, וקנסא דרבנן היא, לדידיה קנסוהו רבנן, לבריה לא קא קנסו רבנן. **וכן הלכה.**

האם הקנס הוא דווקא במטמא, מדמע וממנסך או בכל היזק שאינו ניכר

גיטין נ״ב:-נ״ג. - איתמר: מנסך - **רב אמר:** מנסך ממש, **ושמואל אמר:** מערב.

ולמאן דאמר מנסך [**רב**], מ״ט לא אמר מערב? אמר לך: מערב היינו מדמע.

ואידך [**שמואל**]? קנסא הוא, ומקנסא לא ילפינן.

ולמאן דיליף קנסא מקנסא [**רב**], כל הני למה לי? צריכא, דאי תנא...

רמב״ם - כרב שדין זה בכל היזק שאינו ניכר ׳וכן כל כיוצא בזה׳ **וכן נראה שפסקו טור ושו״ע.**

ש״ך - ברמב״ן, רב האי, רי״ף ורא״ש נראה שפסקו כשמואל שקנסא מקנסא לא ילפינן, אך נראה שהעיקר כרמב״ם שהרי דינא דגרמי הוא קנסא והוא בכל דין המקיים כללי גרמי.

הגר״א - כרב שמוכח כמותו בב״ק קי״ז וע״ש **ברשב״א** [שכתב: ומסקנא משמע דמקנסא נמי גמרינן]

עמד בדין האם חייבים היורשים לשלם

סמ״ע - פטורים.

ש״ך - חייבים שמנפסק דינו הוא ככל חוב וכך מוכח הראשונים **וכן פסק בערוך השלחן**.

מודה שניסך ודימע

ערוך השולחן - ואם הודה מפי עצמו שבמזיד עשה כן חייב אף על גב דבכל מודה בקנס פטור זהו בקנסות דאורייתא ולא בקנס דרבנן **[יש״ש]:**

שאלות מבחנים

בהיזק שאינו ניכר, האם מחייבים את היורשים? ומה הדין בעמד בדין ומת? **סעיף א׳ בסמ״ע ובש״ך.**

ראה היזק שאינו ניכר - דינו ודין עמד בדין האם חייבים היורשים לשלם

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון

היזק שאינו ניכר - הגדרתו

הגדרת היזק שאינו ניכר לא התבררה בסימן בשו״ע ונושאי כלים. ורבו בו המחלוקות וראה אנציקלופדיה תלמודית כרך ח, הזק שאינו נכר ומקצת פרטים כתבתי פה.

רמב״ם - הואיל ולא נשתנה הדבר ולא נפסדה צורתו.

רש״י - היזק שאינו ניכר - כגון הני דמתניתין שלא נשתנו מכמות שהיו.

תוספות[541] - אף על גב דהיזק שאין ניכר לא שמיה היזק נראה לר״י דהא חשיב היזק ניכר שהרי ניכר שהוא כלאים כשרואה הגפנים בשדה אבל מטמא טהרות חבירו אף על פי שרואין השרץ על הטהרות לא חשיב היזק ניכר דמי יודע אם הוכשרו. [בעת ההיזק ניתן להבחין שיש היזק ללא ידע מוקדם]

רמב״ן[542] וריטב״א[543] - גבי פגול שחיטה ראויה היא אלא שדבר אחר גרם לה ליפסל, וכיון שכן היזק שאינו ניכר הוא, וזה נכון. [נראה שהפירוש בריטב״א היא שההיזק תולדה של דבר חיצוני אבל עצם הדבר לא הוזק, דהיינו מטמא מדמע ומנסך גוף הטהרות ראוים לשימוש אלא שנגרם שיש איסור חיצוני להשתמש בה, מפגל השחיטה ראויה אלא שמחשבה לא נכונה בשחיטה נחשבת כדבר חיצוני לעצם הבהמה השחוטה.].

הפסד מרובה באחד שתפס סחורה של חברו כסבור שיש לו טענה והפסיד היריד.

שו״ת משיב דבר חלק ג׳ סימן ט״ז - אבל במעט דברים שהעתיק מע״כ שי׳ אני דן. שלא כמו שהבין מעכ״ת שי׳ דמניעת זה הריוח הוי היזק שאינו ניכר. וכמו חמץ שעבר עליו הפסח. לא כן ידידי. היזק ניכר הוא דתמול היה שוה הסחורה כך והיום שוה כך. ומי אינו יודע שומת הסחורה. ולא דמי לחמץ שעבר עליו הפסח שאין ניכר דזה החמץ של ישראל היה בפסח. או טהרות ונטמא. שאינו ניכר אם נטמא. אבל כאן ניכר שהסחורה בזול. וה״ז כמו פסלתו מלכות דאיתא בב״ק (דף צ״ז) דמיקרי הזיקא דמינכר. ולא פטר רב הונא בגזלן. אלא משום דס״ל דלעולם מיקרי כעין שגזל כ״ז שלא נשתנה. אבל לכ״ע הוי הזיקא דמינכר [ואף על גב דבגזלן והשהה הסחורה עד עבור היריד והוזל. לכ״ע אומר לו הש״ל. אפי׳ לשיטת הרמב״ם דפסק כרב יהודה. שאני גזלן דבעינן הזיקא שאינו מצוי. אבל הזיקא דמינכר ומצוי מודה רב יהודה כהא דפירות שהרקיבו מקצת דהוי הזיקא דמינכר כמבואר בתוס׳ (ב״ק נ״ו:) ד״ה פשיטא. דשומר חייב. ואף על גב דשם (דף נ״ה) פשיטא להו להתוס׳ דשומר פטור בהיזק שא״נ. ומוכרח דמיקרי הזיקא דמינכרי ומ״מ גזלן א״ל הש״ל. והיינו כמ״ש הנימוק״י בטעם פירות שהרקיבו מקצת משום דמצוי כך. ה״נ מצוי שיוזל השער. אבל לענין מזיק אין נ״מ בכך:

פסל אתרוג

גזלן שפסל את האתרוג דהיינו הזיקו שוב אינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך וחייב לשלם לו דמים של אתרוג מעולה. **חכם צבי סימן ק״כ** וראה **מל״מ קרבנות פרק ט״ז** שגם כתב לעיקר כמותו והפנה אליהם **חידושי חתם סופר** על הגיליון לסימן שפ״ה.

שו״ת מנחת שלמה חלק א׳ סימן פ״ח - ...ואם הכניס כף חולבת לתוך קדירה של בשר עיין בשעה״מ סוף חובל ומזיק **ובפת״ש** חו״מ סי׳ שפ״ה אות א׳ שהביא מהפרמ״ג שמסתפק בכך, **ולענ״ד נראה** דאם מרגישים בתוך הבשר טעם של חלב חשיב ודאי היזק ניכר, ולא ידעתי מה טעם סובר שם השעה״מ שגם בפחות מששים הו״ל היזק שאינו ניכר, [כמו״כ לא זכיתי להבין מה שכתב שם ״דכיון דבהיותה עוסקת במלאכת הבישול נאסרה הו״ל כמתה מחמת

---

[541] בבא קמא דף ק׳ עמוד ב׳ ד״ה חייב ונכפל בבבא בתרא דף ב׳ עמוד ב׳ ד״ה וחייב

[542] קונטרס דינא דגרמי והביאו הקצות סימן ש״ו ס״ק ט׳

[543] חידושי הריטב״א מסכת גיטין דף נ״ג עמוד א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מלאכה דקיי״ל דשואל פטור״, ולענ״ד נראה דעל כגון דא הוא דאמרינן אדם מועד לעולם וחשיב ממש אדם המזיק], ומיהו בכה״ג שאין מרגישים שום טעם אבל כיון דבשעה שתוחב את הכף הי׳ אפשר להרגיש ע״י טעימה שהכף הוא של חלב, אפשר דתלוי בפלוגתא דהתוס׳ והרמב״ן הנ״ל דלדעת התוס׳ הרי ניכר בשעה שתוחב שהוא מזיק ומפסיד משא״כ להרמב״ן הרי גם אז אין הכף עושה שום שינוי בבשר, אך אפשר דכיון שאם הכף אינו פולט כלום לא נאסר ורק משום דפולט מקצת אמרינן דרואין את כל הכף כאילו הוא חלב וא״כ אפשר דחשיב נמי קצת כהשתנות בגוף הבשר באופן דאסור משום חומרא, אולם אם גם בכף לא מרגישים כלל טעם חלב אלא שהכף נאסר משום חומרא דלא ידעינן כמה בלע, בכה״ג נראה דכיון דלא מורגש כלל שהכף הוא של חלב דשפיר חשיב לכו״ע כהיזק שאינו ניכר.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שפ״ו - חילוק שבין גרמא בנזקין לדינא דגרמי, והזורק כלי מראש הגג

מקורות

ראה סקירת המקרים שנאמרו בגמרא בדינא דגרמי ובגרמא

בבא קמא צ״ח (ד׳ מקרים שבם רבה פטר: זורק מטבע, שף מטבע, צורם אוזן, שורף שטר, ושהלכה שגובים דמי שטר מעליא מדינא דגרמי אפילו בבבל (רפרם ורב אשי)).

בבא קמא צ״ט:-ק׳: (הנותן בהמה לטבח וניבלה, מראה דינר, מחיצת כרם, ריש לקיש פסק דינא דגרמי)

בבא קמא כ״ו: (אמר רבה זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות)

בבא בתרא כ״ב: (מרחיקין את הסולם מן השובך - גרמא פטור אבל אסור כאן הובאו חילוקים בתוספות)

ירושלמי שבועות פרק ו׳ הלכה ו׳ (המקרע שטרות חבירו חוץ מדעתו ... מאן דאמר חייב משום קנס).

ראשונים ופסיקת הלכה

שיטות הראשונים בחילוק שבין גרמא בנזקין לדינא דגרמי

רמב״ן[544] **-** ׳כלל גדול יהיה בידך כל הגורם ומחמת גרמתו בא היזק שאי אפשר אלא באותו היזק ואינו תלוי בדעת אחרים, אלא בשעה שגרם בא ההיזק או שהוא עתיד לבוא, כגון זה חייב ר״מ ונקרא בגמ׳ ברי היזיקא׳.

רש״י - אין חילוק. (כן כתב **הרמב״ן**[545] ואף **שמהרש״ל** כתב שרש״י מחלק **הש״ך** הוכיח שהעיקר כרמב״ן).

תוספות[546] **- וחילק רבינו יצחק** לשון אחר דדינא דגרמי חייב היינו שעושה הוא עצמו היזק לממון חבירו ועוד חילק דדינא דגרמי דחייב היינו משעת מעשה שבא ההיזק. ועל הכל קשה...ונראה לריצב״א...

ריצב״א[547] **-** אין גדר לחילוק. ׳דינא דגרמי הוי מטעם קנס כדמוכח בירושלמי ולכך כל היזק המצוי ורגיל לבא קנסו חכמים׳.

רא״ש[548] **-** ׳ויש לחלק דכל היכא דהוא בעצמו עושה ההיזק לממון חבירו וברי היזיקא מיקרי דינא דגרמי וחייב...ועוד יש לחלק דכל היכא דההיזק נעשה מיד בשעת מעשה נקרא דיני דגרמי׳.

מאירי[549] **-** מפסידו דרך גרמא, וכונתו להזיק ואין מסייע באותו הניזק. (וכך הבין שדעת **הרמב״ם**[550])

רמב״ם - לא כתב חילוק וראה הרחבה בדעת הרמב״ם לגבי דינא דגרמי.

[הטור הביא את המקרים **שר״י** חייב ואת המקרים שפטר ולא כתב טעם לחילוק].

שו״ע - על אף הכותרת של הסימן לא כתב חילוק וכתב רק מקרים שחייב ובפסיקת המקרים פסק כרמב״ם.

רמ״א - על דברי השו״ע וי״א כטור דהיינו המקרים שר״י חלָק ופטר ובמשפט חדש י״א כריצב״א.

ש״ך - העיקר כריצב״א. **וכן נראה שהסכים הגר״א** בדעת **רמ״א**. **וכן בחו״י** פסק כש״ך ׳וכבר הכריע הש״ך...׳.

קצות - דחה את קושיות הש״ך על הרמב״ן.

דינא דגרמי קנס או ממון

ירושלמי שבועות פרק ו׳ הלכה ו׳ - המקרע שטרות חבירו חוץ מדעתו **רבי חנניה ורבי מנא** חד אמר חייב וחד אמר פטור. מאן דאמר חייב משום קנס ומאן דאמר פטור כסותם פי עידי חבירו.

---

[544] קונטרס דינא דגרמי ראה בעמוד סיכום שכתבנו בסוף קונטרס דינא דגרמי את היסודות העולים מן הרמב״ן.

[545] בחידושיו בב״ב כ״ב: ובקונטרס דינא דגרמי והבאנו את הציטוט ביסודות העולים מן הרמב״ן.

[546] מסכת בבא בתרא דף כ״ב עמוד ב׳ ד״ה זאת אומרת

[547] תוספות מסכת בבא בתרא דף כ״ב עמוד ב׳ ד״ה זאת אומרת

[548] רא״ש מסכת בבא בתרא פרק ב׳ סימן י״ז וראה רא״ש מסכת בבא קמא פרק ט׳ סימן י״ג **ויש להדגיש שלא הביא דעת ריצב״א**

[549] בית הבחירה (מאירי) מסכת גיטין דף מ׳ עמוד ב׳: ודינא דגרמי הוא שמפסידו עיקר ממון אלא שמפסידו דרך גרמא כגון שורף שטר חבירו וחייב ומזיק שעבוד הוא אם דרך גרמא כגון משחרר עבדו אם במעשה בידים כגון פחת שחיטה הנזכר בשלישי של קמא אלא ששניהם בדנפשיה קא עביד וגרמא בנזיקין הוא שאין כונתו להזיק או שכונתו להזיק אלא שיש מסייע באותו הניזק.

[550] בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא קמא דף נ״ו עמוד א׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

[**רמב״ן -** ומה שסמכו על הירושלמי במקרע שטרותיו של חברו שהוא חייב משום קנס, מאן לימא לן דאינהו דייני דינא דגרמי דילמא לא דייני והכא קנסא בעלמא הוא דקנסו ולא גמרינן לשאר דוכתא׳]

רמב״ן, רשב״א, טור[551]**, ראב״ד, תרומות**[552]**, ראב״ן ומהרש״ל**[553] **-** ממון.

רמב״ם, רא״ש - לא הזכירו את המושג קנס (רמב״ם חייב במוסר, בנו אחריו).

ריצב״א (ומרדכי), הגה״מ, אגודה, מהר״ם מהרי״ל ומהרי״ו[554] **-** קנס.

שו״ע - לא הזכיר קנס ובסימן ס״ו במוחל שטר חוב חייב את יורשיו **רמ״א -** יי״א כריצב״א.

ש״ך - העיקר כריצב״א. **וכן נראה שהסכים הגר״א** בדעת רמ״א[555], **ובחו״י** כתב כש״ך.

נפק״מ אם דינא דגרמי קנס או ממון

חיוב יורשים: אם ממון - בנים חייבים. אם קנס ולא עמד בדין[556] - פטורים. **בטור ושו״ע סימן ס״ו סעיף ל״ב** נפסק לגבי מוחל שטר חוב ׳ואם מת, ישלמו יורשיו׳. אולם **הש״ך** השיג שם וכתב שכיון שהוא קנס פטורים. ולגבי מוסר **בסימן שפ״ח רמב״ם ושו״ע** חייבו בנו אחריו **ורמ״א** כתב וי״א דווקא שעמד בדין.

שוגג - אם ממון - חייב ככל שוגג, אם קנס - פטור (לא קנסו שוגג וכדין היזק שאינו ניכר בסימן שפ״ה).

גורם דגורם - אם ממון - חייב שגורם הוא כעושה (כן כתב **רמב״ן**), אם קנס - לא גזרו בכעין זה (לא שכיח).

דימוי מקרים שלא נאמרו - **הרמב״ן** ועוד ראשונים סברו שהלכה כשמואל וקנסא מקנסא לא ילפינן אולם ראה סיכום סימן שפ״ה בדין היזק שאינו ניכר ש**הרמב״ם טור ושו״ע** הכריעו כרב שקנסא מקנסא ילפינן.

ראה מודה במקצת בדינא דגרמי מחלוקת אם זה תלוי בזה.

נזק שנעשה על ידי גרמי של בהמתו

רמ״א בשם נ״י - ודוקא באדם חייב דינא דגרמי, אבל בבהמה, לכולי עלמא פטור.

ש״ך - הנ״י כתב כן בשם **הרא״ה** בשם רבו וקשה שהרי רבו הוא **הרמב״ן** ורמב״ן מחייב בזה אולם מכיון שהעיקר שדינא דגרמי הוא קנסא יש להכריע שלא נאמר על גרמי על ידי בהמתו.

הגר״א - ומ״מ זה הדין ברור (לתוספות וש״פ) דכל גרמי של בהמה אינן אלא גרמא כיון שאינו עושה בעצמו.

גרמי באונס

ש״ך - מהרש״ל (שסובר שדינא דגרמי ממון) כתב שבאונס פטור אולם **הרמב״ן** פטר רק במוסר ומוחל שהם בדיבור אך בעושה מעשה באונס כגון שורף מחייב (לשיטת רמב״ן מזיק חייב אף באונס גמור) אולם מכיון שהעיקר שדינא דגרמי הוא קנסא יש לפטור אפילו מי שעשה בשוגג (אך פושע כבמראה דינר נחשב כמזיד).

דבר הגורם לממון

ר׳ שמעון - דבר הגורם לממון כממון דמי.

רבנן - דבר הגורם לממון לאו כממון דמי.

בעה״ת וראב״ד - כשם שהלכה כר׳ מאיר בדינא דגרמי כן הלכה כר׳ שמעון.

---

[551] טור חושן משפט הלכות הלואה סימן ס״ו: וכשמוחל המוכר או יורשיו צריכין לשלם ללוקח ואם מת בנו משלם תחתיו שאין זה קנס לומר שלא קנסו לבנו אלא ממון גמור הוא.

[552] ספר התרומות שער נא חלק ו אות ח וגם דעת הראב״ד מזכיר שם.

[553] ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ט׳ סימן כ״ו

[554] יש להעיר שזה אותו בית מדרש.

[555] כלומר שאין חילוק מספיק טוב בין גרמי לגרמא לר״י טור ורמ״א אלא קנס אולם בדעת הרמב״ם הוא סובר שהוא ממון.

[556] אם עמד בדין הרי הוא ככל חוב רגיל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמב״ם, רמב״ן, רא״ש, רי״ף, ברטנורא - אין הלכה כר׳ שמעון. **וכן פסקו סמ״ע וש״ך.**
[הרמב״ן הדגים את החילוק באמצעות גנב שטבח שור שהקדישו חבירו קרבן מדין נדר, שכעת גורם לחבירו להתחייב להקדיש קרבן אחר עבורו לר׳ שמעון הגורם כממון, ולכן יש לחשוב כאילו טבח ממש שור חבירו ולכן מתחייב תשלומי ד׳ וה׳ ואילו מדינא דגרמי חייב רק על הגורם אך אינו כממון וחייב רק דמי שור].

מודה במקצת בדינא דגרמי

ב״י הביא בעל תרומות בסתם ללא חולק שחייב שבועה.

ש״ך - בעל התרומות חייב מפני שסובר דבר הגורם לממון כממון וללא דין זה היה פוטר.

בשורף שטר (אין נשבעים על שטרות)

מהרש״ל - חייב (לשיטתו שדינא דגרמי ממון).

ש״ך - פטור שהרי זה חלק מדין שאין נשבעים על שטרות שאין גופן ממון.

קצות - דין זה תלוי במחלוקת **רמב״ם ראב״ד** אם נזק שבא מקרקע דינו כקרקע או ממון.

בשאר דינא דגרמי

ש״ך - פטור. אין גופו ממון.

קצות - חייב. **הרמב״ן** פטר רק בחוב של שטר, **המהרש״ל** פטר לשיטתו שמודה בקנס דרבנן פטור[557], אבל לפי מה שפסק **הש״ך** וכן הלכה שמודה בקנס דרבנן חייב, יש לחייב במודה זה ככל חוב אף לסוברים שגרמי קנס. ׳אפילו בממון דרבנן נמי נשבעין שבועת התורה, כיון דהפקר בי״ד הפקר ה״ל ממון ממש׳.

ערוך השלחן[558] - לגבי היזק שאינו ניכר פטר מטעם שהוא קנס דרבנן.

שף מטבע (וכן דוחף מטבע וצורם)

ב**בבא קמא צ״ח.** מובאים ד׳ מקרים שבהם פוטר רבה ומבואר שרבה לא דן דינא דגרמי אולם רק לגבי המקרה האחרון של שורף שטרות חברו מבואר בפירוש שרבה פוטר כי לא דן דינא דגרמי:

בבא קמא צ״ח. - ואמר רבה: השף מטבע של חבירו - פטור; מאי טעמא? דהא לא עבד ולא מידי. וה״מ דמחייה בקורנסא וטרשיה, אבל שייפא בשופינא - חסורי חסריה.

תוספות ד״ה מתיב - ...וכיון דיש חסרון באותו קלקול חייב על כל הקלקול כמו בשפייה דחייב בכל הקלקול.

רי״ף, ר״ח, רמב״ם, רמב״ן ושו״ע - כל המקרים שרבה פטר הם גרמי ולהלכה חייבים עליהם.

ר״י[559], רא״ש, טור, רמ״א, מהרש״ל וש״ך - רק שורף שטר הוא גרמי, שאר מקרים הם גרמא ופטור בהם.

ש״ך - מהרש״ל כתב בשם **ראב״ן[560]** שאף מכה על כלי מתכות ולא חיסר ממנו מתכת פטור וכתב הש״ך שאפשר לחלק שדין זה דווקא במטבע שאינו כלי אבל פוחת כלי ופוגע בהיותו כלי מזיק גמור וחייב ׳וצ״ע׳. (ונראה לענ״ד שדרך ענווה כתב כי הוא חילוק פשוט כי צורת מטבע היא רק ראיה ואישור על משקלו[561])

---

[557] אין לחייב שבועה במה שהאדם אילו היה מודה בו היה פטור (אין בזה סברא ׳בכולי בעי לאודי ליה׳ וכן אין גופו ממון).

[558] בפירוש בסימן שפ״ה וגם כאן בסעיף י״ז

[559] כן כתב הטור אבל ראה באר הגולה אות ו׳.

[560] הצפנת פענח שהזכיר המהרש״ל הוא כינוי לספרו של הראב״ן ואין לטעות שכתבו כן שני ראשונים.

[561] ראה חזון איש בבא קמא סימן י״ג, צורת המטבע היא סימן, דומה לחותמת כשרות וראה תוספות בבא קמא צ״ו ד״ה ועבדיה שמוכח כן ואף שבסיכום סימן ש״ס הבאנו **שהש״ך ראב״ן ומהרש״ל** חלקו והעיקר כש״ך והם בעלי פלוגתא פה והעיקר כרשב״א ביארנו את הטעם, ומטבע אינו כלי כלל ולכן אינו נקנה בחליפין (ובשבת הוא מוקצה ולא כלי שמלאכתו לאיסור) ובראיית חז״ל אינו כלי קנין אלא הוא נסכא כסף שחותמתו מעידה על ערכו. ושינוי צורתו כך שלא יהיה ראיה על ערכו רק מסלקת את הראיה על ערכו, ודבר זה דומה למי שהוריד חותמת כשרות של בשר ובשל כך אינו נימכר שלא שינה בבשר וזו מחלוקת שו״ע רמ״א אם נזק כגון זה להלכה חייבים.
אם נקבל את דברי **מהרש״ל** המשמעות מבהילה לענין תאונות רכבים של מעיכה בפך או פגיעה באיטומים ללא חיסור בזפת.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שורף חמץ גזול שעבר עליו הפסח אם מתחייב לשלם לגזלן

רמב״ן - חייב, גרם לגזלן הפסד שלא יוכל לומר הרי שלך לפניך.

מהרש״ל - פטור. זה רק דבר הגורם לממון ואינו כממון והחמץ בעצמותו אין לו ערך.

ש״ך - בעיקר הסברא העיקר **כרמב״ן**. **תוספות**[562] לעניין ערך של ממון הביא שני פירושים לתירוץ הראשון הערך נמדד בכל העולם ועל כן באמת זה רק דבר הגורם לממון **וכמהרש״ל** אולם העיקר **כתירוץ השני** שהערך נמדד באדם **ושכן הכריעו ריטב״א ורמב״ן** ולכן זה גרמי, כי הורדת ערכו הוא גרמי[563] אך יש לפטור לשיטתו שהוא קנס ואין זה שכיח.

זרק כלי מראש הגג

מנא תבירא תבר

בבא קמא כ״ו: - ואמר רבה: זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור, מאי טעמא? מנא תבירא תבר.

בבא קמא י״ז: - בעי רבא: דרסה על כלי ולא שברתו, ונתגלגל למקום אחר ונשבר, מהו? בתר מעיקרא אזלינא וגופיה הוא, או דלמא בתר תבר מנא אזלינא וצרורות נינהו? תפשוט ליה **מדרבה**, **דאמר רבה**: זרק כלי מראש הגג, ובא אחר ושברו במקל - פטור, דאמרינן ליה: מנא תבירא תבר! **לרבה** פשיטא ליה, **לרבא** מבעיא ליה.

רא״ש - פסק רב אלפס ז״ל כרבה ואף על גב דרבא מספקא ליה כיון דלרבה פשיטא ליה ודאי דרבה מוציא מידי ספק דרבא ועוד דרבא תלמידו דרבה הוא הלכך בבעיא דרבא אזלינן בתר מעיקרא ומשלם נזק שלם.

רמב״ן בשם ראב״ד -להלכה שניהם פטורים[564] הזורק - כי לא שברו, והשובר מפני ש׳אחר שנזרק מן הגג שוב אין לו דמים׳ (השובר הוא מזיק אך לכלי חסר ערך) **והביאו הקצות**.

רי״ף, רמב״ם, רא״ש, טור, רשב״ם ושו״ע - הזורק חייב והשובר פטור.

ש״ך - נ״י כתב בשם **הריטב״א** כתב בשם **רבו** שכיון שהדין מסופק לרבא בזורק שניהם פטורים מספק.

סילוק כרים וכסתות

ואמר רבה: זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים או כסתות, בא אחר וסלקן או קדם וסלקן - פטור, מאי טעמא? בעידנא דשדייה פסוקי מפסקי גיריה.

דין הזורק

רמב״ם - חייב. ׳שזריקתו היא הגורם הראשון לשבירת הכלי... שניהן חייבין הזורק והמסלק ששניהם גרמו לאבד ממונו של זה׳ (אף שאינו גיריה, דהיינו חיציו, זה רק אומר שאין זה נחשב מעשה בידיים ולכן הפוטר בגרמי יפטור, אך מכח גרמי אנו מחייבים אף שגרם ולא עשה בידיים, ולרמב״ם אין תנאי בגורם שלא יהיה אחר מעורב בהיזקו).

שו״ע - לא התייחס לזורק, **ורמ״א וש״ך ע״פ רמב״ן ראב״ד ר״י ורא״ש** - פטרו, כלו חיציו.

דין המסלק

רי״ף, רמב״ם, רמב״ן, נ״י ושו״ע - חייב (הרמב״ם פוטר אם סילק את הכרים שלו). סוף סוף גרם.

ראב״ד, ר״י, רא״ש, רמ״א, מהרש״ל וש״ך - פטור. לא פעל בגוף הניזוק אלא הסיר תקנתו והצלתו של חפץ.

---

[562] בבא קמא ע״א: וכתובות ל״א: ד״ה סבר לה.

[563] לענ״ד זה שיטת הרמב״ן לפי שהוא מהחייבים בשך מטבע (וכן דוחף מטבע וצורם) אך לא לחולקים שהם הטור והרמ״א.

[564] לשון רמב״ן ׳וכן הזורק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל **שניהן פטורין** שכן נראה שהוא דעת רבינו הגדול אלפאסי ז״ל דרבה בתר תבר מנא אזיל, וכן שמעתי בשם הרב ר׳ אברהם בר׳ דוד ז״ל ולא מחייבי משום דינא דגרמי, דראשון הא לא אתא נזקא מחמתיה כלל, ושני נמי מנא תבירא תבר, ואי משום שגרם שלא יתחייב לו הראשון היינו טומן באש דפטור וכבר פרשתי הטעם׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

החזיר השליש שטר שלא כהוגן (מועתק מסימן נ״ה)

רשב״א - החזיר למלוה - גרמא ופטור, אם מלוה לא גבה עדיין כופים לשליש שיקבל לשלם עליו היזק שיווצר מההחזרה. **וכן פסק רמ״א.**

רא״ש - חִייב שליש שהחזיר שטר מכר לאביו.

ש״ך - משאת בנימין כתב שפטור דווקא שהחזיר למלוה אבל החזיר ללוה חייב, גרמי כשורף שטר חברו.

ביאור הקצות - העקרון לחייב: הכל תלוי מי הוא הגורם האחרון בהוצאת הממון או במניעת היכולת מלגבותו. כאשר אדם תובע בשטר, השטר הוא השלב האחרון ולכן העדים שחתומים בו חייבו.

נתן למלוה - רק שהמלוה יתבע יוכל לגבות, ולכן השליש אינו השלב אחרון. נתן ללוה - מונע יכולת תביעה מיידית.

ביאור הנתיבות - העקרון לחייב: ברי היזקא ומיידי. חתמו שקר יוצא קול מיד, וגם בשורף שטר או שהחזיר שטר ללוה מיד אינו יכול לתבוע בו, החזיר למלוה לא מיידי שלא תובע בו מיד ולא ודאי שמא לא יתבע בו.

חתם סופר - ׳מי שבא לידו בתורת שמירה או שליחות חייב אפילו על צד רחוקה ונפלאה׳ שליש חייב אף בגרמא **וכן פסק הרא״ש. הרמ״א ורשב״א** פטרו דווקא במקרה ששליש החזיר כציווי השלישות אך לא היה לו להחזיר מטעם אסמכתא או אונס. (**פת״ש** סיים שצ״ע על דבריו)

מגביה על מנת להזיק ואפילו בגרמי נקרא גזלן וחייב

בבא קמא צ״ח. - אמר רבה: הזורק מטבע של חבירו לים הגדול - פטור; מאי טעמא? אמר: הא מנח קמך, אי בעית שקליה. והני מילי בצלולין דקא חזי ליה, אבל עכורין דלא קחזי ליה - לא; והני מילי דאדייה אדויי, אבל שקליה בידיה - מיגזל גזליה, השבה בעי מיעבד. **וכן הלכה**[565]

דנים דינא דגרמי בזמן הזה ואפילו בבל

בבא קמא צ״ח: - אמר אמימר: מאן דדאין דינא דגרמי - מגבי ביה דמי שטרא מעליא, ומאן דלא דאין דינא דגרמי - מגבי ביה דמי ניירא בעלמא. הוה עובדא, וכפייה רפרם לרב אשי, ואגבי ביה כי כשורא לצלמא.

שו״ע סימן א׳ סעיף ד׳ - דיני דגרמי, וכן דין המוסר לאנסין, דנין אותו דיינים שאינם סמוכים בא״י.

ביאור הגר״א סימן א׳ סעיף ד׳ - הרמב״ם. ולכאורה דאזיל לשיטתו דס״ל דמדינא חייב כמ״ש בסי׳ שפ״ח ס״ב דאם מת חייבין היורשין לשלם אבל אין חולק בזה וראיה מרפרם דכפייה כו׳.

הגר״א סימן שפ״ו - י״א דבכ״ד כו׳. וא״ל היאך דנוהו בבבל דינא דגרמי כיון שהוא קנסא י״ל דאין תולה בקנס אלא כל דבר שהוא שכיח ואית חסרון כיס דייניו רשב״א אלא שכתב דשם משמע ddדינא דגרמי דינא.

[565] ראה סמ״ע ס״ק ב׳ וש״ך ס״ק כ׳ ואף שהקצות ס״ק י״א דן בדבר, הוא דן האם אחר שגזל יכול לומר לו הרי שלך לפניך.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. מצאנו שלושה מושגים קרובים: א) גרמא ב) גרמי ג) גורם לממון.

א. מהו גרמא ומהו גרמי ומה דינם? **ש״ך סק״א מתוספות ב״ב כב ע״ב ד״ה זאת אומרת ורמב״ן בדינא דגרמי**

ראה שיטות הראשונים בחילוק שבין גרמא בנזקין לדינא דגרמי

ב. מהו גורם לממון והאם מי שסובר שגרמי חייב סובר שדבר הגורם לממון כממון דמי? **ש״ך סק״א מתוספות כתובות לד ע״א ד״ה סבר לה ורמב״ן בדינא דגרמי ראה** דבר הגורם לממון

רמב״ן בדינא דגרמי - אשתכח השתא דר׳ מאיר הוא דדאין דינא דגרמי ולא אשכחן תנא דסבירא ליה כותיה, וכבר פרישנא לעיל דר׳ שמעון פליג עליה ולא דאין, ואי קשיא לך הא ר׳ שמעון סבירא ליה דבר הגורם לממון כממון דמי, הא לא קשיא דסמכינן אמאי דאמרינן בגמ׳ לעיל (צ״ח ב׳) אימר דא״ר שמעון בדבר שעיקרו ממון בדבר שאין עיקרו ממון מי שמעת ליה, דר׳ מאיר מחייב אפי׳ בדבר שאין עיקרו ממון כגון שורף שטרות הואיל והוא גורם להפסד ממון, ואי נמי למאי דקס״ד בגמרא מעיקרא למימר דמחייב ר׳ שמעון דבר שאין עיקרו ממון כגון שורף שטרות, הני מילי בשורף, שהוא כשורף ממונו של חברו מאחר שדבר הגורם לממון כממון דמי, שהשטר חשוב ככיס מלא מעות והוא מזיק ולא גורם, אבל הגורם להפסיד ממון בלא מעשה כגון מחיצת הכרם שיאושו הוא הגורם, לר׳ שמעון פטור, וכן במוחל חוב (כתובות פ״ו א׳) לר׳ שמעון פטור, וכן במראה דינר לשולחני וכל אביזריהו.

ואף על גב דקיימא לן כר׳ מאיר לא קיימא לן כר׳ שמעון דאמר הגורם לממון כממון דמי, ולא מיתליא חדא בחברתה.

2. בהמה שהזיקה רק בדינא דגרמי. האם חייב בעל הבהמה? **סעיף א׳ בהג״ה וש״ך ס״ק ה׳**

ראה נזק שנעשה על ידי גרמי של בהמתו

3. האם גרמי חייב מהתורה, או מדרבנן, והאם צריך כוונה כדי לחייב? **ש״ך וקצות ס״ק א׳**

ראה דינא דגרמי קנס או ממון **ולגבי כוונה ראה** נפק״מ אם דינא דגרמי קנס או ממון **אולם ראה** שיטות הראשונים בחילוק שבין גרמא בנזקין לדינא דגרמי **שהמאירי כתב שצריך כוונה וכן כתבו באבקת רוכל ובגר״א ועוד אחרונים שכן דעת הרמב״ם.**

4. הזורק כלי שלו מראש הגג, והיו תחתיו כרים וכסתות שאם יפולו עליהם לא ישברו, וקדם אחר וסילקם, ונחבט הכלי בארץ ונשבר מה דינו והאם יחשב מאבד ממונו לדעת? **סעיף ג׳, לגבי אבידה מדעת עיין נתיבות רס״א – א׳, ונחלת דוד ב״ק כ׳ עמוד ב׳**

5. פרט דין שורף שטרו של חבירו .

שורף שטר הוא המקור לפסיקת דינא דגרמי שבבא קמא צ״ח אגביה רפרם לרב אשי ונלמד שדנים אפילו בבבל.

6. א. מה דין מי שהושלש בידו שט״ח והחזירו למלוה שלא כדין וגבה על ידו מן הלוה?

ב. מהו הדין אם החזיר השטר ללוה שלא כדין והפסיד המלוה חובו? פרט ונמק.

ראה החזיר השליש שטר שלא כהוגן (מועתק מסימן נ״ה) **חילוק בין מחזיר ללוה לבין מחזיר למלוה**

7. מזיק לחבירו בעצה מה דינו? ואם יהודי אמר לקונה גוי בשוק שהסחורה שהוא קונה מיהודי אחר אינה כפי המחיר שאמר לו המוכר ונגרם למוכר היהודי נזק כתוצאה מאמירה זו פרט מה הדין? **סימן ש״ו סעיף ו׳ רמ״א סעיף ג׳ בנו״כ**

8. האם יש דין גרמא בנזיקין באונס גמור?

אפילו לשיטת הרמב״ן שדינא דגרמי ממון כתב בקונטרס דינא דגרמי ׳אבל אפילו לדברינו מצינו צד הקל בגורם יותר ממזיק בידים, והוא שהנאנס להראות והראה פטור, והנושא ונותן ביד חייב אף על פי שנאנס כדעת רבינו הגדול ז״ל, ויש לומר שאינו חשוב גורם אלא [האדם צ.י.ק] האונס, אבל נטל ונתן ביד מדאגבהיה קליה [נ״א קניה] ומתחייב בתשלומים מעליא, אי נמי אף על גב דדינא דגרמי דינא הוא פטרו האנוס ממש כל זמן שלא עשה מעשה׳

9. הזורק כלי חברו מראש הגג ובא אחר ושברו באוויר, מה הן שיטות האמוראים בנושא זה? כיצד מסבירים הראשונים את המחלוקת מי חייב ומי פטור? **סעיף ד׳ ראה** מנא תבירא תבר.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון

מה נקרא נזק

בדברי הסימן נראה שאף שהשאלה זו בהתבוננות ראשונה, נראית כפשוטה היא אינה פשוטה כלל.

יש הבדל בין מה נקרא נזק לבין כמה חייבים לשלם על נזק.

בבא קמא צ״ח. - ואמר רבה: השף מטבע של חבירו - פטור; מאי טעמא? דהא לא עבד ולא מידי. וה״מ דמחייה בקורנסא וטרשיה, אבל שייפא בשופינא - חסורי חסריה.

תוספות ד״ה מתיב - ...וכיון דיש חסרון באותו קלקול חייב על כל הקלקול כמו בשפייה דחייב בכל הקלקול.

כלומר אם אין 'נזק' אין משלמים על 'ירידת ערך' אבל אם יש נזק המזיק צריך לשלם את הדמים שהחפץ היה שווה קודם שהזיק.

.

סקירת המקרים שנאמרו בגמרא בדינא דגרמי ובגרמא

מקרים רבים מובאים במרוכז בקונטרס דינא דגרמי ובראי״ש בבא בתרא פרק ב' סימן י״ז.

מקרים שמפורש בהם שהם גרמי

- **בבא קמא צ״ח. - ואמר רבה:** השורף שטרו של חבירו - פטור, דאמר ליה: ניירא קלאי מינך.
- **בבא קמא ק'. - ריש לקיש** אחוי ליה דינרא לרבי אלעזר, אמר: מעליא הוא, אמר ליה: חזי דעלך קא סמכינא. א״ל: כי סמכת עלי מאי למימרא? דאי משתכח בישא בעינא לאיחלופי לך, והא את הוא דאמרת: רבי מאיר הוא דדאין דינא דגרמי..
- **בבא קמא ק' -** מחיצת הכרם שנפרצה - אומר לו גדור, נפרצה - אומר לו גדור, נתייאש ממנה ולא גדרה - ה״ז קידש וחייב באחריותו.

מקרים שמפורש שהם גרמא

בבא בתרא כ״ב: - מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות, כדי שלא תקפוץ הנמייה

מקרים שלא מפורש לגביהם

ב**בבא קמא צ״ח.** מובאים ד' מקרים שבהם פוטר רבה ומבואר שרבה לא דן דינא דגרמי אולם רק לגבי המקרה האחרון של שורף שטרות חברו מבואר בפירוש שרבה פוטר כי לא דן דינא דגרמי:

- **אמר רבה:** הזורק מטבע של חבירו לים הגדול - פטור; מאי טעמא? אמר: הא מנח קמך, אי בעית שקליה.

דינו: **רמב״ם ושו״ע** מחייבים.

- **ואמר רבה:** השף מטבע של חבירו - פטור; מאי טעמא? דהא לא עבד ולא מידי.

דינו: **רמב״ם ושו״ע** מחייבים.

- **ואמר רבה:** הצורם אוזן פרתו של חבירו - פטור; מאי טעמא? פרה כדקיימא קיימא, דלא עבד ולא מידי, וכולהו שוורים לאו לגבי מזבח קיימי.

דינו: **רמב״ם ושו״ע** מחייבים.

הרחבה בדעת הרמב״ם לגבי דינא דגרמי

ראה **תשובת הרמב״ם** המובאת ב**מגדל עוז** הלכות נזקי ממון פרק ד' וראה **מאירי** בבא קמא נ״ו. שהבינה לגבי גרמי וכן הבינו **הגר״א** אך יש שכתבו שכלל זה הוא דווקא בשן והראיה ממיקום ההלכה ומהלכות הסמוכות אליה וגרמי הביא הרמב״ם הביא בנזקי אדם דהיינו הלכות חובל ומזיק פרק ז'.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שפ״ז - שמין השברים לניזק ומשלם לו עליהם

מקורות

בבא קמא י׳:-י״א. (דתנו רבנן: תשלומי נזק - מלמד, שהבעלים מטפלין בנבילה... אמר שמואל: אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא לנזקין)

תוספתא בבא קמא פרק ג׳ (כלל אמרו בנזקין..שמין אותן כמה הן יפין עד שלא הוזקו וכמה הן יפין משהוזקו)

ראשונים ופסיקת הלכה

שמין השברים לניזק ומשלם לו עליהם (כפול סימן ת״ג)

בבא קמא י׳:- חבתי בתשלומי נזקו. חבתי בנזקו לא קתני אלא בתשלומי נזקו,

[רש״י - בנזקו לא קתני - דליהוי משמע שישלם שור גמור חי והוא יטול את הנבילה.

אלא בתשלומי נזקו - דמשמע השלמה שיטול ניזק את הנבילה וזה משלים לו מה שפחתתו מיתה].

תנינא להא דתנו רבנן: תשלומי נזק - מלמד, שהבעלים מטפלין בנבילה. מנא הני מילי?

אמר ר׳ אמי, דאמר קרא: מכה נפש בהמה ישלמנה, אל תקרי ישלמנה אלא ישלימנה.

רב כהנא אמר, מהכא: אם טרף יטרף יביאהו עד הטרפה לא ישלם, עד טרפה ישלם, טרפה עצמה לא ישלם.

חזקיה אמר, מהכא: והמת יהיה לו, לניזק.

אמר אביי...וצריכא; דאי כתב רחמנא מכה בהמה ישלמנה, משום דלא שכיחא, אבל טרפה דשכיחא - אימא לא, צריכא; ואי אשמועינן טרפה, משום דממילא, אבל מכה בהמה דבידים - אימא לא; ואי אשמועינן הני תרתי, הא משום דלא שכיחא והא משום דממילא, אבל והמת יהיה לו דשכיחא ובידים - אימא לא; ואי אשמועינן המת יהיה לו, משום דממונא קא מזיק, אבל הכא דבגופא מזיק - אימא לא, צריכא.

בבא קמא י״א. - אמר שמואל: אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא לנזקין

תוספתא בבא קמא פרק ג׳ - כלל אמרו בנזקין הרג את שורו וקרע את כסותו וקיצץ נטיעותיו לא יאמר טול את הנבלה ותן לי את הפרה טול אתה קרעים ותן לי את הטלית טול את הקצצין ותן לי את הנטיעות אלא שמין אותן כמה הן יפין עד שלא הוזקו וכמה הן יפין משהוזקו לפיכך הין משלמין **הביאה הגר״א.**

שו״ע - שמין למזיק בידו, כדרך ששמין לו אם הזיק ממונו. כיצד, הרי שהרג בהמת חבירו או שבר כליו, שמין כמה היתה הבהמה שוה וכמה הנבילה שוה, וכמה היה הכלי שוה והוא שלם וכמה שוה עתה, ומשלם הפחת לניזק עם הנבילה או הכלי השבור, כדרך שנתבאר בשורו שהזיק, בסימן ת״ג.

כשאפשר לתקן את הכלי (וראה עוד בהרחבה)

ש״ך וערוך השולחן - נראה דהיינו כשאין אפשר לתקן הכלי אבל אם אפשר לתקנו מחויב המזיק לתקנו.

תרומת הכרי - וכבר האריך בזה בסי׳ צ״ה לחלוק על **הה״מ** דלא ס״ל הכי, **ולא נהירא לי דברי הש״ך בזה...**[566]

שאלות ממבחנים

הגנב והגזלן ששברו את הכלים שגנבו האם חייבים לשלם חדש או משלימים את שווי השברים? ומה הדין במזיק?

גנב וגזלן בסיכום סימן שנ״ד. שנ״ד סעיף ה׳ - גנב כלי, ושברו או פחתו או נשבר או נפחת מאיליו, אין אומרים יתן לבעלים השברים וישלים עליהם, אלא הוא יטול השברים ויתן לבעלים כלי שלם או דמיו (וכ״כ לקמן סי׳ שס״ג). רמ״א: ודוקא דאית ליה מעות, אבל אי לית ליה לא גריעי שברים אלו משאר מטלטלין (נ״י).

מזיק - ראה שמין השברים לניזק ומשלם לו עליהם.

---

[566] תרומת הכרי חושן משפט - הערות סימן שפז

וכן הוכיח רבינו יונה (הובא בשטמ״ק ב״מ ה׳ א׳ בשם תוספי תוספות להרא״ש) דאין חיובו למלאות החפירות, ועי׳ מה שתירץ בחזו״א ב״ק ו׳ ג **[וחזון איש זה מקובל לפסוק כמותו]**), [וע״ע אוצר מ״ה ב״מ ה׳ א׳ עמ׳ קפה].

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הרחבה - 'אסוקי שמעתא אליבא דהילכתא'

ישום הלכתי כשעלות תיקון העולה על דמי ירידת הערך

לעיתים אדם עלול לגרום נזק שאינו משפיע על ערך החפץ אולם עלות תיקונו היא גדולה דבר זה מצוי כמובן בבתים אולם גם ברכבים, כגון אדם שעיקם את הפח, פגע בצבע, והשאלה מהם תשלומי הנזק שעליו לשלם.

יש לציין שלעיתים ניתן לומר שאדם הזיק את הכלי שבתוך הכלי כגון אדם ששבר פנס או מערכת שמע, שהם כלים בפני עצמם, הם עומדים למכירה יש להם שימוש עצמי ולכן ניתן לומר שבזה ודאי שאין לשום כמה ירד הערך של הרכב בעקבות הנזק בהם אלא כמה ירד הערך של הפנס או מערכת שמע, ואולי יש לחלק בין דבר שקל לפירוק או לא אך לענ״ד אין לחלק.

חידוש הש״ך שכשנתן לתקן החיוב לתקן:

ש״ך - [מה שנפסק שהחישוב הוא 'וכמה היה הכלי שוה והוא שלם וכמה שוה עתה'] נראה דהיינו כשאין אפשר לתקן הכלי אבל אם אפשר לתקנו מחויב המזיק לתקנו. **וכן פסק ערוך השולחן כ'דבר פשוט'.**

היסוד לחידוש הש״ך:

עיקר המחלוקת הוא בסימן צ״ה לגבי דמי נזקי קרקע האם יש עליהם דין שאין נשבעים על הקרקעות:

שו״ע סימן צ״ה - החופר בשדה חבירו בורות, שיחין ומערות והפסידה, והרי הוא חייב לשלם, בין שטענו שחפר והוא אומר: לא חפרתי, או שטענו שחפר שתי מערות והוא אומר: לא חפרתי אלא אחת, או שהיה שם עד אחד שחפר, והוא אומר: לא חפרתי כלום, פטור משבועה דאורייתא. **רמ״א:** וי״א דוקא שתבעו למלאות החפירות, אבל אם תבעו לשלם פחתו הרי זה כשאר תביעות ממון (**טור בשם הראב״ד**).

מ״מ[567] - ואין החלוק שכתב הרב ז״ל נראה נכון שהרי אין ביד התובע להכריח לנתבע למלאות לו החפירות אלא אם רצה משלם לו נזקו והפסדו הילכך מה לי תובעו למלאות מה לי תובעו בדמים כאן וכאן תביעתו דמים הבאין מחמת קרקע הן.

תומים - והנה המגיד משנה והר״ן והנימוק״י (ב״מ ב ב) כולם הסכימו דאין יכול להכריחו למלאות החפירות, ואין לו אלא דמים, והרב הש״ך חולק עליהם בלי ראיה, ולדברי מחברים הללו שאומרים כהלכה שומעין. והרב בעל משנה למלך ביקש לומר, אם העפר שלקח מקרקע בעין חייב למלאותו, וגם זה בלי ראיה וטעם. אלא שבזה נראה דאף דאינו יכול להכריחו, אבל אם הוא מבקש למלאות עפר הרי אינו יכול להכריחו שיתן לו דמים, אם כן כשתובעו תובעו או מלא בורות עפר או שלם הפחת, אם כן אין כאן תביעה ברור בדמים רק בקרקע, שהרי אם ירצה ימלא, ואין כאן דמים כלל, משא״כ בחבלה וכדומה שאין כאן תביעה רק בדמים, כי הוא מעוות לא יוכל לתקון, ואין צריך לדוחק הש״ך לומר דאף דישלם לו דמים מכל מקום סופו למלאות עפר, והרי זה כמו קרקע, דמי הנביא, אולי יאכלן ויניח הקרקע בפחתה כמו שהיא.

נתיבות המשפט - והעיקר בזה כתירוץ התומים [סק״ז] דדוקא בחפירת קרקעות שהרשות ביד המזיק למלאות החפירות ולא לשלם דמים מש״ה הוי כתביעת קרקע, משא״כ בחבלה דהוא מעוות לא יוכל לתקן רק בדמים מש״ה הוי כתביעת ממון. **וכן הכריע ערוך השולחן**

[**יש לציין** שכאן מדובר לגבי מילוי בורות שהיא פעולה פשוטה שתוצאתה גלויה לכל אבל אין הכרח שמזיק רכב חברו יכול לומר לו שהוא יתקנו במוסך של חברו, וייתכן שבזה טענת הניזק שאינו סומך על מוסך שאינו מכיר תתקבל וישומו כמה הפגיעה הורידה את ערכו או כמה רגילים לשלם על תיקון זה].

נראה שהביאור הנכון בדברים אלו הוא כפי שכתב הנ״י: 'וכ״ש אם לא תבעו דמים אלא שתבעו למלאות החפירות כיון דמ״מ בדמים הוא הוא נפטר כתביעת דמים דמי', כלומר שהוא יכול לשלם דמים של כמה עולה עלות התיקון ואינו צריך לתקנו בעצמו, דהיינו שמזיק לא חייב פיזית למלא את הבורות הוא יכול לשלם לניזק כמה שעלות מילוי

[567] הלכות טוען ונטען פרק ה' הלכה ב'

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בורות ולכן זאת תביעת דמים ולכן הכריע **ערוך השולחן** כתומים בסימן צ״ה ומאידך פסק כש״ך באופן פשוט בסימן שפ״ז ולכן נראה שיש לפסוק כמותו.

תרומת הכרי סימן שפ״ז - ולא נהירא לי דברי הש״ך בזה וראי׳ מפ׳ שור שנגח את הפרה [ב״ק מח, א] דאמר רבא הכניס שורו לחצר חבירו שלא ברשות וחפר בה בורות שיחין ומערות בעל השור חייב בנזקי החצר ובעל החצר חייב בנזקי הבור, ואי כדברי הש״ך דמחויב למלאות החפירות בעל השור יתחייב גם בנזקי הבור כיון דעלי׳ דידי׳ רמיא למלאו.

חזו״א[568] **-** העיקר שכשאפשר לתקן המזיק חייב בדמי התיקון, אולם קושיית תרומת הכרי אינה קשה שהרי החיוב למלא הוא חיוב תשלום אולם האחריות היא על בעל הבור, על המזיק רובץ חוב ממוני לשלם את דמי מילוי הבור אולם הטרחה למלא את הבור מוטלת על הניזק ׳מלמד שהבעלים מטפלים בנבילה׳ ולכן לא ניתן לחייב את המזיק על כך שלא שמר שלא יפול בבור הניזק. **וכן תירץ הבית יעקב**[569]

׳שאינו בדין שימכור פרתו כל שאפשר לרפואתה׳

ניתן להוסיף לדברי **החזו״א על פי ערוך השלחן סימן ת״ג** והוא שניתן ללמוד דינו של הש״ך מהרעיון שעומד מאחורי הדין שנפסק **בסימן ת״ג סעיף ג׳** שעל בעל הבור לעלות את הנבילה מן הבור, הרעיון העומד מאחורי דין הוא שלפי הדבר הניזוק המזיק צריך להחזירו לבעליו כמה שיכול ורק במה שאינו יכול להמציאו נתנה לו אפשרות לפטור עצמו בתשלום ירידת הערך ולא לטרוח ולקנות חדש ׳ומזה למדנו על כל טורח נבילה ושברים מכל מיני נזקין שמחוייב להעמידן ליד הניזק וכשעושה כך שמין הפחת שפיחתה משעת מיתה עד שעת העמדה בדין׳...׳ואי קשיא כיון דהטורח הוא על המזיק למה הפחת על הניזק כשלא טרח המזיק די״ל דהיה לו להניזק להעלותו מהבור כשנודע שנפל שם וליטול דמי הוצאותיו מהמזיק או שהיה לו לתבוע את המזיק שיעלהו ומדשתק מסתמא לא קפד בזה׳ תירוצו של **ערוך השלחן** עונה גם על קושית תרומת הכרי חיוב האחריות של המזיק אינו פוטר את האחריות של הניזק לא במקרה שנוצרו אצלו בורות ולא מפחת נבילה.

שעלות תיקון החפץ עולה על דמי רכישת חדש.

ניתן לראות שני מקרים שמצוים בעניין זה בימינו, הראשון רכב יד שניה שעשה ׳טוטאלוסט׳[570] עלות תיקונו עולה על רכישת רכב חדש המקביל לערכו של רכב זה, או פלאפון חכם שבו יש תמונות ותכתובות בעלי ערך למחזיקו שעלות תיקונו עולה על עלות חדש, בדוגמא זו יש לדון בנפרד האם ערך רגשי לאדם הוא ערך ומעט עסקנו בזה בסיכום סימן שפ״ו לגבי מזיק חמץ גזול שעבר עליו אחר פסח, אולם כאן הדיון הוא האם יכול לכוף תיקון ולא לקבל חדש, בדוגמא של רכב יש לומר שכופין על מידת סדום וכי איזה תועלת יהיה לו מתיקון זה, אולם בדוגמא של פלאפון חכם ודאי שאין בזה מידת סדום.

מה המקור לש״ך? ויותר כפי שראינו החולקים על הש״ך אומרים שהזכות לתקן היא זכותו של המזיק ולא של הניזק, דהיינו זכות המזיק למלא בעצמו את הבורות ולא לשלם את ירידת הערך.

החזו״א מחלק בין דבר העומד למכירה לבין דבר העומד לתיקון, כך הוא מחלק בין בהמה שאין משלמים על ריפויה, רק על דמי נזקה לבין תיקון שבית לא עומד למכירה.

לגבי בהמה מבואר בסימן ש״ג ששומר שכר צריך לשלם עד כדי דמי הפרה בכדי להציל את הבהמה אך לא יותר משום ׳כושרא דחיותא, אי נמי לטרחא יתירתא׳ (בבא מציעא צ״ג:), אולם אין מכאן הוכחה גמורה ששיקול ׳של העדפה אישית של בעלי בהמה הוא עד כדי דמיו, משום שאפילו אם היו כאלה שמעדיפים להציל אפילו כפול מדמי הבמה, מכיוון שאינו יודע ויש כאלה שלא אז בסתם אנו אומרים לו עד כדי הבהמה שמכל מקום אין לבעלים הפסד בכך.

---

[568] חזון איש בבא קמא סימן ו׳ אות ג׳

[569] י״א מפרשי השו״ע על הסימן וגם האולם משפט תרצו ובשושנת יעקב שם כתב דברים תמוהים לחלוק על הש״ך ומתבסס על חידושו שהמזיק יכול לכפות על הניזק לזכות בשברים ולהחזיר חדש כי התקנה היא לטובתו ואינה תקנה אלא גזרת הכתוב, ותמוה איך יזכה אם אין קניין בגוף הדבר ודווקא גזלן זוכה כי יש קניין בגזלה ושינוי קונה בו ׳אשר גזל׳ אבל מזיק אינו גזלן.

[570] טוטאל לוסט מוגדר החל מירידת 70% מהרכב.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

יש חילוק מתבקש בין בהמה לקרקע שלא נידון בחזו״א והוא שלקרקע אין הונאה, ראה **בסימן רכ״ז**. ניתן לומר שדווקא לגבי קרקע ניתן לומר שרצוני בתיקון ולא במדידת ערך, כי בעוד בהמה שתשלום נזק מאפשר לבעליה למכור אותה ולקנות פרה טובה כמותה בקרקע טענת אין קרקע זו טובה לי כמותה ולי היא שווה כפול מערכה ולכן אני רוצה בתיקון היא טענה אמיתית ומתקבלת[571] ולפיכך אין כאן ׳ישלימנה׳ כי אין יכול לבעלים למכור את ביתו ולקנות עם כספו וכסף ירידת הערך בית טוב כמותו. אם נלך בדרך זו אז רק בעבדים שטרות וקרקעות ניתן לכוף על תיקון ולא על מכירה ובאמת המזיק עבד משלם דמי רפויו וראה דיון זה **בסימן שס״ג** בין **הקצות לנתיבות**

אולם גם אם נאמר כן שדין כפיה על התיקון הוא רק בעבדים שטרות וקרקעות, ניתן לדון האם ניתן להרחיב את דין זה לכל מה שהוא עונה על המיעוט שממנו נלמד שאין הונאה לשטרות דהיינו שאין גופו ממון (בסימן שפ״ו הש״ך ממעט את כל דינא דגרמי משבועה משום ׳אין גופו ממון׳ כלומר האם פלאפון מלא בזיכרונות חשובים דומה בעניין זה לשטר? האם נאמר שגוף הפלאפון דומה לגוף הקלף, והזיכרונות דומים לחוב, או שמא הכתב הוא רק סימן ואזכור לחוב ולא כזכרונות שממש שמורים בפלאפון.

היסוד שאדם לא צריך לעבור דירה מתבאר **בבבא בתרא ז׳.** וכנפסק **בסימן קס״ד** אולם שם הדייר אינו בא להוציא ממון ברצונו להשאר בדירתו אלא רק לעכב ולדון שאין בזה מידת סדום.

בסימן ש״מ ס״ק ג׳ כתב הנתיבות: ועוד יש לעיין, בבהמה שנולד בה מכה בפשיעת השומר כמבואר בסימן ש״ז [סעיף ו׳], עד שאינה יכולה לעשות מלאכתה שתהא עושה ואוכלת וכשהבעלים יזונו אותה משלהם תאכל כל דמי שווי הבהמה **ויותר**, אם השומר חייב ליתן בדמי המזונות או לא. ולפענ״ד נראה שהשומר מחוייב ליתן דמי המזונות לכו״ע, דהא ודאי אם תמות הבהמה תחת יד השומר קודם שתבריא דחייב השומר, דהוי תחילתו בפשיעה וסופו באונס כמו בסיגפה ומתה בסימן ש״ג בסמ״ע ס״ק (מ״ג) [י״ג] ובסימן ש״ט סעיף ג׳, וכמ״ש בסמ״ע [כאן] ס״ק ז׳ דהכחשה תחילת מיתתה, ע״ש, והוי כאינה יכולה להתרפא בלא מזונות ובכלל נזק הוא.

אולם **החזו״א**[572]

---

[571] שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף קח עמוד א
לכך נראה כפירוש ר״י דאמעשה כזה אמרה רב נחמן דכיון דקנאה לעצמו לא מצי למימר לתקוני שדרתיך שפעמים שאדם קונה קרקע הרבה יותר מדמיו וכן מוכח בפרק אלמנה ניזונת וכו׳ ככתוב בתוספות. הרא״ש ז״ל: וראה שם שדברים אלו עולים מעוד ראשונים.

[572] בבא קמא סימן י״ג

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לסימן זה יש כותרת כללית ופרטית סעיף א׳ עוסק ב׳דין ניזק נשבע ונוטל׳ ושאר הסימנים - הלכות מאבד ממון חבירו בידים ומוסר ומלשין.

סימן שפ״ח - הלכות מאבד ממון חבירו בידים ומוסר ומלשין

מקורות

בבא קמא ס״ב. (אם עשו תקנת נגזל באש ובמוסר)

בבא קמא קט״ז :-קי״ז : (דין מוסר ורודף)

גיטין ז׳. (שלח ליה מר עוקבא לר׳ אלעזר : בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות, מהו?)

ראש השנה י״ז. (...המינין, והמסורות, והמשומדים והאפיקורסים...יורדין לגיהנם, ונידונין בה לדורי דורות)

בבא קמא קי״ט. (ממון מסור - רב הונא ורב יהודה, חד אמר : מותר לאבדו ביד, וח״א : אסור לאבדו ביד).

ראשונים ופסיקת הלכה

ניזק נשבע ונוטל

הקדמה - שבועה המשנה שנגזל נוטל (עיקרו סימן צ׳)

שבועות מ״ד: (ובגמרא במ״ו) - מתני׳. כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין. ואלו נשבעין ונוטלין :...

נגזל כיצד? היו מעידין אותו שנכנס לביתו למשכנו שלא ברשות, הוא אומר : כליי נטלת, והוא אומר : לא נטלתי - הוא נשבע ונוטל.

רבי יהודה אומר: עד שתהא שם מקצת הודאה, כיצד? אמר לו : שני כלים נטלת, והוא אומר : לא נטלתי אלא אחד. **ואין הלכה כר׳ יהודה.**

שו״ע סימן צ׳ - הנגזל, כיצד, ראוהו עדים שנכנס לתוך ביתו של חבירו למשכנו שלא ברשות, ולא היה (לו) כלום תחת כנפיו, וכשיוצא ראוהו שהיו כלים תחת כנפיו, ואינם יודעים מה הם, ובעל הבית תובע : תן לי כך וכך שגזלתני, בין אם יאמר : כן נכנסתי למשכנך אבל לא נטלתי כלום והכלים שהוצאתי תחת כנפי שלי הם, בין אם יאמר : מעולם לא נכנסתי לביתך ליטול ממך כלום, בין אם יאמר : לא נטלתי אלא כלי זה, ובעה״ב אומר : נטלת עוד אחרים, אפילו העדים מכירים קצת הכלים, ובעל הבית טוען שהטמין יותר ממה שראו העדים, בכל אלו בעה״ב נשבע בנקיטת חפץ ונוטל כל מה שיטעון, והוא שיטעננו דברים שהוא אמוד בהם או שהוא אמוד שמפקידים אצלו אותם דברים שטען, ויהיו אותן דברים שטען דברים שאפשר שינטל תחת הכנפים.

האם עשו תקנה כעין תקנת נגזל באש ובמוסר

אמר רב: שמעית מילתא לר׳ יהודה, ולא ידענא מאי היא. **אמר שמואל:** ולא ידע אבא מאי שמיע ליה? לר׳ יהודה דמחייב על נזקי טמון באש, עשו תקנת נגזל באשו.

בעי אמימר: עשו תקנת נגזל במסור או לא? אליבא דמ״ד לא דיינינן דינא דגרמי לא תבעי לך, דמסירות נמי לא דיינינן, אלא כי תבעי לך - אליבא דמ״ד דיינינן דינא דגרמי, עשו תקנת נגזל במסור דמשתבע ושקיל, או לא? **תיקו.**

[**תוספות - כתב רב אלפס** כגון שיש עדים שמסרו ואיבד ממונו? ואין יודעין כמה].

מה טוען הנתבע

ור״ת מפרש דהך בעיא כשהמוסר מכחיש את הנמסר דומיא דנגזל בשבועות דגזלן מכחישו אבל אם המוסר עצמו אינו יודע כמה, ישבע נמסר כמה הפסיד ויטול.

ולר״י נראה דהך בעיא אפילו אין המוסר יודע דומיא דתקנת נגזל באשו שאין המבעיר יודע כמה הפסיד הניזק, דמבעי ליה במסור אי עשו תקנתא או לא.

מה נפסק להלכה

רב האי גאון - ישבע ויטול מחצה שכל תיקו דממונא חולקין.

רי״ף ר״י - כל תיקו דממונא לקולא לנתבע.

רמב״ם ושו״ע - כל תיקו דממונא לקולא לנתבע ומועילה תפיסה ואפילו תפס בעדים שזו תפיסה בברי.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שיטעון דבר שהוא אמוד בו

בבא קמא ס״ב. - ההוא גברא דבטש בכספתא דחבריה, שדייה בנהרא, אתא מריה ואמר הכי והכי הוה לי בגוה; **יתיב רב אשי** וקא מעיין ביה, כי האי גוונא מאי? **א״ל רבינא לרב אחא בריה דרבא, ואמרי לה רב אחא בריה דרבא לרב אשי:** לאו היינו מתניתין, דתנן: ומודים חכמים לר׳ יהודה, במדליק את הבירה שמשלם כל מה שבתוכו, שכן דרך בני אדם להניח בבתים? **אמר ליה:** אי דקא טעין זוזי הכא נמי, הכא (במאי עסקינן) דקא טעין מרגניתא, מאי? מי מנחי אינשי מרגניתא בכספתא, או לא? תיקו.

א״ל רב יימר לרב אשי: טעין כסא דכספא בבירה, מאי? **אמר ליה:** חזינא, אי איניש אמיד הוא דאית ליה כסא דכספא, אי נמי איניש מהימנא הוא דמפקדי אינשי גביה - משתבע ושקיל, ואי לא - לאו כל כמיניה.

תוספות - מי מנחי אינשי מרגניתא בכספתא או לא - אפילו יש עדים שהיה בו מרגניתא מבעיא ליה דשמא לא אבעי ליה לאסוקי אדעתיה להאי ולא אמרינן מאי הוה ליה גביה דאזקיה כיון דלא רגילי אינשי לאנוחי כלל...ואין לפרש דלענין שבועה מבעיא ליה אי עשו תקנת נגזל ויהא נאמן לומר שהיה בו מרגניתא.

רשב״א - ומ״מ אי איכא עדים דהוה מרגניתא מנחא בגווה משלם, דלא דמי למדליק בתוך של חברו דלא אדליק גדיש בידים אבל הכא דאפסדי בידים חייב בכל מאי דאפסדיה דאמר ליה מאי אית לך גביה דאפסדתיה.

רז״ה, רמב״ן (במלחמות וכתב שכן סבר הרי״ף), רא״ש ומאירי - כרשב״א.

רמב״ם - והוא שיטעון דברים שהוא אמוד בהן או אמוד להפקידן אצלו ודרכן להניחן בכיס וכיוצא בו אבל אם אין דרכן להניחן בכלי זה הוא פשע בעצמו. כיצד, הרי שחטף חמת או סל מלאים ומחופים והשליכם לים או שרפן וטען הניזק שמרגליות היו בתוכן אינו נאמן ואין משביעין אותו על כך שאין דרך בני אדם להניח מרגליות בסלים ובחמתות, ואם תפש אין מוציאין מידו אלא נשבע שמרגליות היו בה ונוטל ממה שיש אצלו, וכן כל כיוצא בזה. **וכן לשון שו״ע.**

רמ״א - וי״א כתוספות.

מ״מ, מהרש״ל, ש״ך [וכתב שכן הבין רמ״א] והגר״א - הרמב״ם סבר כרשב״א [ש״ך: פשע - לעניין שאיבד שבועתו. וכן כתב הגר״א בליקוט, ובס״ק ח׳ כתב שפשע טעות סופר.] **ופסקו מהרש״ל וש״ך כרשב״א.**

ערוך השלחן - אם יש עדים, במזיד חייב כרשב״א אולם בשוגג יראה שפטור [שאינו יכול לומר מה הוי ליה שהזקתיך, **אולם לענ״ד** נראה לומר שדווקא שומר שמשלם מכוח התחייבות, התחייב רק בדבר האמוד[573]].

אולם המשפט - הסברה בדעת תוספות היא קשה, הרי גם לשיטתו שפוטר מזיק באונס גמור הרי כאן אינו אונס גמור כלל אלא פשיעה, אף שלא היה לו לעלות על דעתו הרי תחילתו בפשיעה. אלא שיש להעמידו בשוגג והוא על פי החילוק שהתבאר שיש בין אדם המזיק בידיים לבין אדם שנגרם מכוחו נזק [חילוק זה נאמר ברמב״ם כמבואר **בסיכום סימן שע״ח**] שלגבי אדם שנגרם מכוחו נזק חיובו מטעם שמירה שהיה עליו לשמור עצמו שלא להזיק, חיוב האדם לשמור הוא על פי מה שנראה בעיניו ומה שאין דרכו לראות הוא פטור. אדם שבלי משים בטש ולא הזיק בידו חיובו הוא בגלל שלא נזהר במה שהיה יכול לראות ובזה בלבד יש להעמיד את דברי תוספות.

מוסר

דין מוסר מתחלק לשני נושאים א. חיובו על הנזקים שגרם בשל מסירתו ׳הגרמי שבמוסר׳ ב. ׳הרודף שבמוסר׳ דהיינו האם יש לו שם ׳מוסר׳ שדנים בו דין רודף שהתיר עצמו למיתה.

[573] רוב השוגגים כך הם, אדם עשה עם רכבו רוורס ונכנס במכונית שלא ראה וכי הוא היה אמוד להזיק רק מכונית זולה ולא יקרה?!

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

׳הגרמי שבמוסר׳ (סעיפים ב׳-ז׳)

רוב הראשונים[574] כתבו שחיוב מוסר הוא מדינא דגרמי וכפי שנראה **בבא קמא ס״ב.** [בעי אמימר: עשו תקנת נגזל במסור או לא? אליבא דמ״ד לא דיינינן דינא דגרמי לא תבעי לך, דמסירות נמי לא דיינינן, אלא כי תבעי לך - אליבא דמ״ד דיינינן דינא דגרמי].

כשמת האם יורשים חייבים

ירושלמי בבא קמא פרק י׳ הלכה ו׳ - אמר רבי יוחנן והלא אמרו אין הקרקע נגזלת ולמה אמרו חייב להעמיד לו שדה. קנס קנסוהו.

רמב״ם, רב האי, רמב״ן ורשב״א - חייבים.

מהר״ם, תשובת הרא״ש[575] החתומה בשם ר׳ יקר - אם לא עמד בדין פטור שזהו קנס.

שו״ע - כרמב״ם **רמ״א -** וי״א כמהר״ם [**הגר״א -** ׳כריצב״א ...ועיין סימן ס״ו סל״ב שסתם כסבר ראשונה׳].

לשיטות שמוסר הוא קנס האם אומרים בו מודה בקנס פטור

דר״מ בשם מרדכי בשם רבינו אביגדור - לא שייך בקנסות דרבנן מודה בקנס פטור.

מהרש״ל - פטור. **וכן כתבו ראב״ן, שיבת ציון ומעיל צדקה.**

ש״ך, הגר״א וקצות וערוך השלחן- חייב.

ר׳ יונתן בשיטמ״ק - בקנס דרבנן - מודה פטור. בתקנה דרבנן - מודה חייב. (לגבי חוטף מצוה כתב שהוא קנס) [נראה שניתן לומר שהחילוק הוא שתקנה היא במקום שיש חסרון ממון ואם כן גם לסוברים גרמי דרבנן, מודה יתחייב].

מוסר באונס

מותר לאדם להציל עצמו בממון חברו אלא שהוא חייב לשלם (הובא לגבי גזל בסימן שנ״ט ולגבי היזק בסימן ש״פ). אולם ישנם שני אפשרויות בהם האדם יהיה פטור. א. הממון (או בעליו) נחשב רודף להורגו. ב. הממון נחשב לחסר ערך ׳מקלה קלייה׳, שכן הגוי ודאי יגיע אליו. מוסר זה אינו נחשב רשע ואין לו דיני ׳הרודף שבמוסר׳.

הראה באונס (אונס ממון/ הכאה/ נפשות)

בבא קמא קי״ז. - רב הונא בר יהודה איקלע לבי אביוני, אתא לקמיה **דרבא**, א״ל: כלום מעשה בא לידך? א״ל: ישראל שאנסוהו עובדי כוכבים והראה ממון חבירו בא לידי וחייבתיו, א״ל: אהדר עובדא למריה, דתניא: ישראל שאנסוהו עובדי כוכבים והראה ממון חבירו - פטור, ואם נטל ונתן ביד - חייב. **אמר רבה[576]:** אם הראה מעצמו, כנשא ונתן ביד דמי. **וכן הלכה.**

רשב״א - ישראל שאנסוהו גוים והראה ממון חבירו פטור. פירוש שאנסוהו להראות ממון חבירו והראהו פטור אבל אם אנסוהו אונס בעלמא והראה להם ממון חבירו להנצל מהן חייב שהמציל עצמו בממון חבירו חייב. ומסתברא הא דקאמר רבא אם הראה מעצמו חייב כלומר אם הראה מעצמו להנצל מאנסו חייב, דאי במראה מעצמו בלא אונס מאי קמ״ל רבא מתני׳ היא ואם מחמת הגזלן חייב ואוקימנא בדאחויי אחוי.

---

[574] תוספות בבא בתרא כ״ב: (אחוי הוא מוסר) ראי״ש בבא קמא פרק ו׳, ט״ז ובבא בתרא פרק ב׳, י״ז רמב״ן קונטרס דינא דגרמי.

[575] שו״ת הרא״ש כלל ק״א סימן א׳ והמעיין בפנים יראה שנחתם: ושלום כנפש משרתך **יקר** העלוב בן הר״ר שמואל הלוי ז״ל.

[576] ראה גיליון הש״ס שצריך לדרוס כאן רבא והוא על פי הש״ך בשפ״ו ס״ק ו׳ שהרי הראה הוא מוסר והוא מדינא דגרמי ורבה לא דן דינא דגרמי, ואם גורסים רבה, הרי שרבה מודה שאף שאין דנים דינא דגרמי במוסר קנסו קנס מיוחד (ואולי זאת שיטת רמ״א).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

יסרוהו, ולא אמרו לו על מה, והראה ממון חבירו

בבא קמא קי״ז: - ההוא גברא דהוה מפקיד ליה כסא דכספא, סליקו גנבי עילויה, שקלה יהבה להו, אתא לקמיה **דרבה**, פטריה. א״ל **אביי**: האי מציל עצמו בממון חבירו הוא! אלא אמר **רב אשי**: חזינן, אי איניש אמיד הוא - אדעתא דידיה אתו, ואי לא - אדעתא דכספא אתו.

רמ״א - ואפילו יסרוהו, ולא אמרו לו על מה, והראה ממון חבירו, חייב **(טור)**

ש״ך - באמת כן כתב **הטור** אבל לא ידעתי מנ״ל הא. ומן הסברא נראה דפטור שיכול לומר הייתי סבור שמיסרין אותי להראות להם ממון...ומה שכתב **הב״י** שהטור הוציא כן מעובדא דכספא לא נהירא דהתם נטל ונתן ביד הוי וכן השיג עליו **הב״ח**...ונראה דהטור מיירי כשנכרין הדברים שלא יסרוהו מתחלה בשביל ממון.

הגר״א - כתב שמקור הרמ״א והטור **כרשב״א**.

[**מקור מפורש** לפטור כש״ך הוא בפירוש ר׳ ברוך הספרדי[577] על הגמרא שמובאת נשא ונתן ביד כשאנסו על הנטילה שכתב ׳ההוא גברא דאנסוהו בשביל עצמו ואחוי היין דרב מרי ורב פנחס׳ אולם ר׳ יהונתן המובא בשיטה מקובצת שם פירש ׳כלומר שאנסוהו גויים לאחוי להו חמרא דרב פנחס׳. ונראה לומר שהסיבה לפטור היא כי סבר שגרמי הוא קנס ואף במקרה זה אין לקנוס. אבל לסוברים שדינא דגרמי ממון ייתכן ואין זה כלל אונס וראה אור שמח הלכות יסודי התורה פרק ה׳ הלכה ו׳ (אין לי ראיה ברורה מה דעת ר׳ ברוך הספרדי על דינא גרמי אך הוא פוטר גם באונס ממון. אולם מאידך גם הרשב״א שסובר שחיוב גרמי הוא ממון, פוטר באונס ממון)].

אונס ממון

רמ״א - ולא מקרי אונס, אלא הכאות ויסורין, אבל לא אונס ממון **(מרדכי ותשובת מיימוני)**.

גם מלשון ה**רמב״ם ושו״ע** ניתן לדייק כך וכן דייקו **הש״ך והגר״א** ׳פטור שאם לא יראה לו יכהו או ימיתהו׳.

ש״ך - הרשב״א כתב שאף באונס ממון פטור וכן כתב **ספר החינוך** כתב בשם **רבו. הש״ך** סבר שמחבר ספר החינוך הוא **הרא״ה** ולכן רבו שהזכיר הוא **הרמב״ן.** ׳ואם כן **הרמב״ן והרשב״א והרא״ה** סוברים דאף באונס ממון פטור כשהראה, נראה לי דיכול לומר קיים לי כותייהו׳. [**היום מקובל** שמחברו של **ספר החינוך** היה **תלמיד הרשב״א** מכמה ראיות ולכן נראה שלא ניתן לומר קים לי שיש כאן רק את דעת הרשב״א לבדו, ראה מאמר הרב דוד מצגר ׳ספר החינוך ומחברו׳ במנחת חינוך שבהוצאת מכון ירושלים].

רע״א על הש״ך - קשה לי דאם גרמי במקום אונס ממון פטור ואמאי פסקינן לעיל סימן מ״ו סעיף ל״ז דב׳אנוסים היינו׳ מחמת ממון חייבים לשלם וצ״ע. [וכן הקשה **רע״א** שם **ושער משפט** כתב שלש״ך פטורים].

הסמ״ע דייק מלשון **הרמב״ם ושו״ע** שכתבו ׳פטור׳ שלכתחילה לא יעשה זאת, ודחו דבריו **הט״ז**[578] **ורע״א** בשם **מהר״ם בן חביב** שודאי רשאי אדם להציל עצמו בממון חברו אלא שהוא חייב לשלם[579]. ולכן אין לכתוב מותר שאין זה משמיע לנו על חיוב התשלומים, אלא פטור ולכן אין לדייק מזה כלל.

נשא ונתן ביד כשאנסו על הנטילה

בבא קמא קי״ז. - ההוא גברא דאנסוהו עובדי כוכבים, ואחוי אחמרא דרב מרי בריה דרב פנחס בריה דרב חסדא, א״ל: דרי ואמטי בהדייהו; אתא לקמיה **דרב אשי**, פטריניה. **א״ל רבנן לרב אשי**, והתניא: אם נשא ונתן ביד - חייב! **א״ל:** הני מילי היכא דלא אוקמיה עילויה מעיקרא, אבל היכא דאוקמיה עילויה מעיקרא - מיקלי קלייה. **איתיביה רבי אבהו לרב אשי:** אמר לו אנס הושיט לי פקיע עמיר זה או אשכול ענבים זה, והושיט לו חייב! **הכא במאי עסקינן** כגון דקאי בתרי עברי נהרא. דיקא נמי, דקתני הושיט ולא תני תן, ש״מ.

[ראה בדין יסרוהו, ולא אמרו לו על מה, והראה ממון חבירו שהמחייבים מפרשים שנאנס להראות את החמור].

---

[577] ר׳ ברוך הספרדי (בשיטת הקדמונים) מסכת בבא קמא דף קי״ז עמוד א׳

[578] מודפס על סעיף ד׳ ונראה שבמהדורתו ס״ק י״ב של הסמ״ע היה על מודפס על ׳הרי זה פטור׳ שבסעיף ד׳

[579] רמב״ם חובל פרק ח׳ הלכה ב׳ וכן בשו״ע בסימן זה סעיף ב׳ ׳אע״פ שהוא אנוס חייב לשלם׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רי״ף ורמב״ם - נשא ממון חבירו בידו ונתנו לאנס חייב לשלם מכל מקום אף על פי שהמלך אנסו להביא.

רב האי, ר״ח וראב״ד - אם ייחד לו ממון חברו פטור ׳שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש ומאין יתחייב לו זה שימות בשביל ממון חבירו הואיל וייחדו לו בפירוש׳ [נראה שהביטוי ייחדו לו מרמז על ההיתר למסור אדם שייחדו הגוים אפילו בידיים כאשר אם לו יהרגו אחרים המופיע **בירושלמי**[580] והוכיחו כן מדין כסא.

שו״ע פסק כרמב״ם **ורמ״א** לא השיג.

ש״ך - כרמב״ם ורי״ף פסקו **רשב״א, רמב״ן, חינוך, רא״ש, סמ״ג, מרדכי, טור, שו״ע, מהרש״ל וב״ח** אבל העיקר שכאשר אונס אותו על ממון חבירו, אם לא ישמע, הרי זה נחשב: ׳מציל ממון חברו בנפשו׳ ולא: ׳מציל עצמו בממון חבירו׳ שמותר ועליו לשלם, **והעיקר כרב האי וראב״ד.** יש לבאר את הגמרא שנאנס רק להראותו אך לא ליטלו[581] ׳ואין לחלוק על דברי הגאונים אם לא בראיה ברורה מן הש״ס׳ **ושכן דעת העיטור, ר׳ אפרים ונ״י.**

[עיקר המחלוקת היא, בהתבוננות האם להתייחס לממון כרודף אחר מי שמבקשים ממנו להביאו, או שהרודפים הם האנסים ומה שהם אומרים שאם יביא לא יהרגוהו מזלו גרם ואין הממון רודף בעצמו, אלא מפני רצונם של האנסים והחלטתם. האנסים ברצונם יהרגהו גם ללא הממון רק שנתנו לו דרך הצלה. וראה **סיכום סימן ש״פ** לגבי אוניה שחשבה להישבר שלכאורה הרמב״ם והראב״ד הפכו שיטותיהם ואינו כן כי הראב״ד הולך ראה את המשקל העודף כרודף ולא את כל המשקל ולרמב״ם שם המשקל מסכן מעצמו וכאן האנס].

נשא ונתן ביד באונס ולמאנס יש גישה לחפץ ויודע את מקומו

רמב״ם ושו״ע - בד״א שאם אנסו להביא והביא חייב, כשלא הגיע הממון לרשות האנס; אבל אנס שאנס את ישראל עד שהראהו, ועמד האנס על הממון ונעשה ברשותו (**רמ״א -** דהיינו שיוכל לשלוט עליו וליטלו) (**המגיד**), ואנס את ישראל עד שהוליכו למקום אחר, ואפילו הוליכו זה המוסר שהראהו, הרי זה פטור, שכיון שעמד האנס בצד האוצר כבר אבד כל מה שיש בו, וכאילו נשרף.

ראה הרחבה בדין ׳מיקלי קלייה׳ האם הממון הפקר, נחשב שלא הזיק או שהזיק דבר חסר דמים.

כשמסר ממון שמוטל עליו ויכוח

בבא קמא קי״ז. - ההוא שותא דהוו מנצו עלה בי תרי, האי אמר דידי הוא והאי אמר דידי הוא, אזל חד מנייהו ומסרה לפרהגנא דמלכא, **אמר אביי:** יכול לומר אנא כי מסרי דידי מסרי. **א״ל רבא:** וכל כמיניה?

אלא אמר רבא: משמתינן ליה, עד דמייתי ליה וקאי בדינא. **וכן נפסק ברמב״ם, טור ושו״ע.**

מה הדין אם מסירה זו גרמה לנזקים נוספים או שהתברר שהחפץ שייך לנמסר ולא ניתן להוציאו

[כך צריך להבין את המחלוקת שהביא הרמ״א בדר״מ ובהגה, שהרי כפי שביארנו הדיון כאן הוא ב׳גרמי שבמוסר׳ ואם לא הוכח שהחפץ שייך לנמסר לא ניתן לומר שהיה כאן גרמי וכן אין חולק על פסק הגמרא].

הגה״מ - אין חיוב מדין גרמי שבמוסר רק במתכוון להזיק ולא כשמתכוון להציל את שלו.

מהר״ם ומהרי״ק - חייב.

רמ״א - סתם כהגה״מ ויש חולקין כמהר״ם.

ש״ך - מהר״ם לובלין הכריע **כהגה״מ** אולם העיקר שדעת ר׳ אליעזר מטולה שהובא **בהגה״מ** היא דעת יחיד ורבו החולקין עליה והלכה **מהר״ם מרוטנבורג וכמהריק ושכן פסק מהרש״ל.**

---

[580] תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תרומות פרק ח׳ הלכה ד׳
תני סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך פגעו להן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם אפי׳ כולן נהרגים לא ימסרו נפש אחת מישראל **ייחדו להן אחד** כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו ואל ייהרגו **א״ר שמעון בן לקיש** והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי **ורבי יוחנן** אמר אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי.
והרמב״ם הלכות יסודי התורה פרק ה׳ הלכה ה׳ פסק כריש לקיש ומוכרח שהבין שאין זה שייחדו נחשב רודף אלא המחלוקת היא דווקא באופן שאם לא ימסרו ממילא כולם ימותו ואף מי שייחדו ימות שהשאלה אם ייחוד מתיר לבחור את מי ניתן להציל.

[581] אולם קשה מהברייתא שם שהיא אותה הברייתא המובאת בהראה באונס שהיא בפירוש מדברת על נשא ונטל ביד והש״ך בתחילת הדברים תירץ אותה שמדובר באונס ממון והוא הולך בזה לשיטתו באונס ממון.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הגר״א - מחלוקת זו תלויה בשאלה הכללית האם יש חיוב גרמי בלא התכוון להזיק[582].

אנס הגוי אדם לפרוע חוב חבירו

ירושלמי בבא קמא פרק י׳ הלכה ו׳ - ר׳ יהושע בן לוי אמר אין אדם נתפש על חבירו וחייב ליתן לו אלא בארנון וגולגולת. **רב אמר** יכיל מימר ליה את שרי עביטיך מיני [סוף סוף הועלתי לך שאינך חייב לשלם לו].

רמב״ם טור ושו״ע - כריב״ל.

בעיון והרחבה הובא דין פורע חובו של חברו שלא מדעתו שפטור (לקוח מסימן קכ״ח) ששם דעת **הש״ך** שפורע לגוי הוא ספיקא דדינא, אולם הדיון שם איננו מצד גרמי השייך לסימן אלא מדין נהנה או ׳משתרשי׳.

אם עשו תקנת נגזל במסור

בבא קמא ס״ב. - בעי אמימר: עשו תקנת נגזל במסור או לא? אליבא דמ״ד לא דייניגן דינא דגרמי לא תבעי לך, דמסירות נמי לא דייניגן, אלא כי תבעי לך - אליבא דמ״ד דייניגן דינא דגרמי, עשו תקנת נגזל במסור דמשתבע ושקיל, או לא? תיקו.

ראה האם עשו תקנה כעין תקנת נגזל באש ובמוסר והחילוק בין סעיף א׳ לז׳

ר״ת - הספק הוא דווקא שהמוסר מכחיש, אבל כשטוען איני יודע, הנמסר נשבע ונוטל.

ר״י ורא״ש - הספק הוא בין אם מוסר מכחיש ובין אם טוען איני יודע

רמב״ם ושו״ע - בפרק ז׳ (ובשו״ע סעיף א׳) - כל המזיק ממון חבירו ואינו יודע מה הזיק, הרי הניזק נשבע בתקנת חכמים ונוטל כמו הנגזל...כיצד, לקח כיס חבירו והשליכו לים או לאש או שמסרו ביד אנס ואבד, בעל הכיס אומר זהובים היה מלא והמזיק אומר איני יודע מה היה בו שמא עפר או תבן היה מלא, הרי הניזק נשבע בנקיטת חפץ ונוטל בפרק ח׳ (בשו״ע סעיף ז׳) - מי שיש עליו עדים שמסר ממון חבירו כגון שהראה מעצמו או שנאנס ונשא ונתן ביד ולא ידעו העדים כמה הפסידו במסירתו והנמסר טוען כך וכך הפסידני והמוסר כופר במה שטענו, אם תפש הנמסר אין מוציאין מידו אלא נשבע בנקיטת חפץ וזוכה במה שתפש ואם לא תפש אין מוציאין מן המוסר אלא בראיה ברורה.

ושו״ע - ויש מי שאומר שאם המוסר אומר: איני יודע כמה הפסדת ע״י, ישבע הנמסר ויטול. **וכן פסק הש״ך.**

ב״י - המ״מ דייק שהרמב״ם סבר כר״ת. **[ש״ך -** וכן כתב ופסק **המהרש״ל] וכן פסק הקצות.**

ש״ך - הקשה למה הרמב״ם ושו״ע כללו את נשא ונתן ביד שהוא מזיק בידים בדין זה. **הש״ך** הבין שיש חלק שעליו אין ויכוח שנמסר והויכוח הוא על היתרה ואף שכתוב ׳והמוסר כופר במה שטענו׳ מכל מקום יש סכום שהוא מודה. ולכן כתב שבמקרה זה הספק אם תקנו ואם הוא טוען המוסר איני יודע התובע נוטל בלא שבועה שלא כר״ת משום משוילי״ם כי הוא מודה במקצת ולרמב״ם נשבעים אף בלא היה יכול לדעת.

הגר״א - לשיטת הרמב״ם גרמי הוא חיוב ממון מדין מזיק ולכן אינו מחלק בין נשא ונתן ביד להראה, **הרמב״ם** מודה לשיטת ר״ת בכך שכשהנתבע טוען שמא ישבע התובע וכן הדין בכל מקום שהנתבע מודה שהוא עשה מעשה מחייב רק אין ידוע הסכום וכפי שנפסק ב**סימן צ׳ סעיף י׳** בשומר וכן הוא על פי **הר״י מיגא״ש**[583]. [וצריך לבאר שהמוסר מכחיש לגמרי בזה יש ספק אם עשו תקנת מסור אך במודה במקצת זהו משיל״מ]

---

[582] זו סיבה הפוטרים באונס ממון אולם הרשב״א והרמב״ן הקש על שיטה שמצריכה כוונה מדין מראה דינר לחנווני ונמצא רע שודאי החנווני שגג בכך. לשון הרמב״ם בדיין שטעה הוא ׳ישלם כדין כל גורם להזיק שזה מתכוין להזיק הוא.׳ (הלכות סנהדרין פרק ו׳ הלכה ד׳) אך נראה שהרמב״ם בכל דין מזיק קורא לפשיעה כוונה.

[583] ר״י מיגאש מסכת שבועות דף מ״ג עמוד א׳ ד״ה מכל מקום. ראה שם שהר״י מיגאש סובר שזהו יסוד כללי. ׳כי אמרינן מנה לי בידך והלה אומר איני יודע פטור הני מילי היכא דקאמר איני יודע בעיקרא דמילתא דאישתכח דליכא דררא דממונא ומשום הכי משתבע דלא ידע ומיפטר. אבל הכא כיון דאיכא דררא דממונא דהא קא מודה ליה דיהב ליה מידי ומתחייב ליה לשלומי ניהליה מיהו לא ידע מאי ניהו ההוא מידי ליכא למימר בהא דמשתבע דלא ידע דהא ודאי איכא דררא דממונא בינייהו אלא אמרינן משתבע האיך ושקיל דהוה ליה איהו ברי ונתבע שמא וברי שמא ברי עדיף׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

כשגרם במסירתו נזקי גוף אם יש בו תקנת מסור

רמ״א - מסר גופו של חבירו לאנסים, הנמסר נשבע ונוטל. וכן אם גרם לו תפיסה, דהוי כמזיק בידים וצריך לשלם לו כל הזיקו **(מרדכי[584] ומהרי״ל). וכן פסק הקצות.**

ש״ך - אין לחלק. רק מוסר חבירו ממש שהוא מזיק אדם שתובעו על חיוב שבת שהוא מד׳ דברים דינו כך.

׳הרודף שבמוסר׳ (סעיפים ח׳-ט״ז)

האם ההיתר להרוג את המוסר הוא רק מפני שהוא רודף או שההיתר בו יותר רחב, האם יש חילוק בדינו, שברודף צריך להצילו באחד מאיבריו ואילו במוסר לא?

הצורך להציל עצמו באחד מאבריו

עבודה זרה כ״ו: - אבל המינין והמסורות והמומרים - היו מורידין ולא מעלין.

רמב״ם[585] - מאחר שנתפרסם שהוא כופר בתורה שבעל פה מורידין אותו ולא מעלין והרי הוא כשאר כל האפיקורוסין ... והמוסרין [**ב״י -** שהוחזקו לכך] והמומרין, שכל אלו אינם בכלל ישראל ואין צריך לא לעדים ולא התראה ולא דיינים אלא כל ההורג אחד מהן עשה מצוה גדולה והסיר המכשול.

מהר״ם - דינו כרודף. אין להורגו אם ניתן להצילו באחד מאבריו.

רא״ש[586] - משום מיגדר מילתא שיוסרו האחרים ולא ירבו מוסרים בישראל וגם להציל כל ישראל הנרדפין מתחת ידו. [רודף - למי שמתכוון למסור בפועל. מיגדר מילתא - שירתעו אחרים מלמסור].

רשב״א[587] - מותר להרגו משום רודף ומציאות המוסרים היא רודף לעם ישראל כולו ויש לעשות בזה מיגדר מילתא והמונע עצמו הוא כענוונותו של זכריה בן אבוקלס שלא הרג למוסר הגדול בר קמצא.

האיסור למסור ואפילו רשע ובעל עבירות

גיטין ז׳. - שלח ליה מר עוקבא לר׳ אלעזר: בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות, מהו?

שרטט וכתב ליה: אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, אף על פי שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום...

שו״ע סעיף ט׳ מציק ליחיד - אסור למסור לישראל ביד עובדי כוכבים אנסים, בין בגופו בין בממונו; ואפילו היה רשע ובעל עבירות; ואפילו היה מיצר לו ומצערו. **רמ״א** ודוקא בדברים בעלמא; אבל אם מסרו, מותר למסרו, דהרי יוכל להרגו בדין במקום שיש חשש שיחזור וימסרנו לאנסים **(הרא״ש ותשובת רשב״א)** אם אי אפשר להציל עצמו בדרך אחר; אבל אם אפשר להציל עצמו בדרך אחר; הוי כשנים שמסרו זה את זה וכל מי שהפסיד חבירו יותר חייב לשלם המותר בנזק שלם **(מרדכי)**.

שו״ע סעיף י״ב מציק לרבים - כל המוסר הצבור ומצערן, מותר למסרו ביד עובדי כוכבים אנסים להכותו ולאסרו ולקנסו; אבל מפני צער יחיד אסור למסרו. **רמ״א -** מי שעוסק בזיופים וכדומה, ויש לחוש שיזיק רבים, מתרין בו שלא יעשה, ואם אינו משגיח, יכולין למסרו ולומר שאין אחר מתעסק בו אלא זה לבד.

---

[584] מרדכי מסכת בבא קמא פרק הגוזל עצים רמז קי״ד

[585] הלכות ממרים פרק ג׳ הלכה ב׳

[586] שו״ת הרא״ש כלל י״ז סימן א׳ הובא בטור

[587] תשובת הרשב״א שהביא הב״י מחודש ח׳ (בשירת דבורה הביאו במלואה בסוף הספר) ובשו״ת הרשב״א חלק א׳ סימן קפ״א - המסור כנחש והקודם להרגו זכה...והרי הוא בכלל הבא להרגך השכם להרגו...ואפילו אחרם׳ מצילין את זה בנפשו של מסור כרודף שניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף. ואין אומרין אף על פי שהוא רודף שמא יחזור בו ולא יעשה אשר זמם לעשות.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אבוד ממון המוסר

בבא קמא קי״ט. - ממון מסור - **רב הונא ורב יהודה, חד אמר:** מותר לאבדו ביד, **וח״א:** אסור לאבדו ביד. **מ״ד מותר לאבדו ביד,** לא יהא ממונו חמור מגופו; **ומ״ד אסור לאבדו,** דלמא הוה ליה זרעא מעליא, וכתיב: יכין רשע וצדיק ילבש. **ופסקו הרמב״ם, טור ושו״ע** כדעה שאסור.

האם מותר ליטול ממון מוסר לעצמו

מרדכי - ׳וממורי הכהן קבלתי דלא פליג... אלא בלאבדו ביד דוקא אבל לעכב[588] לעצמו מותר׳ **והביאו רמ״א.**

ש״ך - מהרש״ל פסק שאסור ליטול וכן עיקר וכן נראה בתשובת **רש״י** וכן נראה שה**רי״ף** אסר.

חת״ס - העיקר **כרמ״א** אסור לאבד אולם מהפסוק יכין רשע וילבש צדיק לא כתוב מי הצדיק ורשאי ליטלו.

במה מוחזק להיות מוסר

ריב״ש ומהר״ם - עשה כן שלש פעמים. [אם לא עשה כן פעמים רבות ואינו אלים אין לקבל עדות שלא בפניו].

רשב״א - אין הולכים בדברים אלו אלא אחר ידיעת האמת לסלק הנזקין ולעשות גדרים בפני הפרצות.

הוצאות לבער מוסר

רא״ש - הכל חייבים בתשלום, ׳כי היא תקנת ישוב העיר׳ **וכן פסק שו״ע.**

מוסר על ידי שליח

תשב״ץ - אם הוחזק כמוסר אין יכול המשלח לפטור עצמו בטענת אין שליח לדבר עבירה ודברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים כיון שמוחזק כמוסר אין שם ליבו על דברי הרב וידוע שישמע וכל מוסר הוא נזק על ידי שליח. **וכן פסק רמ״א.**

ש״ך וקצות - מדין ׳הגרמי שבמוסר׳ אי אפשר לחייבו שאין שליח לדבר עבירה ולא נחשב שהמשלח הזיק.

חת״ס - מדין ׳הרודף שבמוסר׳ הוא נחשב מסור כי מוסרו ביד אנס שימסרו ביד אנס.

[588] ראה הגהות והערות שירת דבורה קפ״ח האם דווקא ההיתר לעכב או אפילו לתפוס לכתחילה. וברמ״א מפורש מותר ליטול.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. נהג לקח מזוודה של לקוח, הנהג לא קשר את המזוודה היטב. הנהג נסע במהירות ולפתע בלם. המזוודה נפלה ונעלמה. בעל המזוודה טוען כי במזוודה היו בגדים רבים וספר עתיק בן 500 שנה יקר ערך. מה דין כאשר הנהג טוען

א. איני יודע. **סעיף א׳**

ב. אינו ידוע שלא היה שם ספר עתיק.

ג. יש עדים שהיה שם ספר עתיק? **רמ״א קצות החושן רצא - ד**

ד. כשתפס הניזק? . **סעיף א׳**

כל השאלה סעיף א׳ וראה ניזק נשבע ונוטל **ו**שיטעון דבר שהוא אמוד בו

2. חטף מחברו סל סגור וזרקו לנהר והניזק טוען שהיו בו מרגליות, והמזיק לא יודע מה היה בו, כמה ישלם? מה הדין אם הביא עדים שהוא בו מרגליות? מה הדין כשהניזק תפס בעדים או שלא בעדים?

סעיף א׳ ראה ניזק נשבע ונוטל **ו**שיטעון דבר שהוא אמוד בו**.**

3. אנסוהו בממון או בנפשות להראות ממון חבירו, מה הדין? **רמ״א סעיף ב׳ וש״ך**

ראה הראה באונס (אונס ממון/ הכאה/ נפשות)**.**

4. ראובן בעל מוסך שהופיע אצלו שודד ואיים שאם לא יראהו מכונית פיג׳ו וירשהו לקחתה יכהו וכד׳ והראהו מכוניתו וגם את מכונית שמעון שהיתה אצלו לשם תיקון לאחר שהשודד בחר במכונית שמעון פקד עליו להסיע את המכונית לחוץ לעיר וימסרנה לו שם וכך עשה, ורק לאחר מכן הודיע למשטרה, חברת הביטוח שילמה את הנזק לשמעון ואחר כך תבעה את בעל המוסך לדין תורה בטענה שהציל את עצמו בממון אחרים האם חייב לשלם? **ב״ק קטז: קיז: ראה גם רצ״ב סעיף ח׳**

ראה הראה באונס (אונס ממון/ הכאה/ נפשות) **ו**נשא ונתן ביד כשאנסו על הנטילה

5. קי״ל דאסור להציל עצמו בממון חבירו, ואם עשה כן חייב לשלם, מתי הוא פטור?

6. מה הדין אם הציל עצמו בממון של פדיון שבוים ידועים שהיה מופקד אצלו. **סעיף ב׳, סימן רצ״ב סעיף ט׳**

7. שנים שהיתה ביניהם מריבה על קרקע ומטלטלין שכל אחד טוען שהיא שלו ועמד אחד מהם ומסרה ביד אנס, מה דינו והאם נקרא מוסר וחייב לשלם לחבירו כל נזק שיגרם או לא. נמק **סעיף ה׳**

ראה כשמסר ממון שמוטל עליו ויכוח**.**

8. באילו מקרים נשבע הנמסר ונוטל? **סעיף ז׳ ראה** אם עשו תקנת נגזל במסור.

9. האם מותר ליטול או לאבד ממונו של מוסר? **סעיף י״ב ראה** אבוד ממון המוסר **ו**האם מותר ליטול ממון מוסר.

10. מה הם התנאים בחיוב מוסר? האם גובים מיורשיו?

השאלה הראשונה לא מונחת ספציפית וייתכן שהכוונה לגבי מוסר באונס **וראה** כשמת האם יורשים חייבים**.**

11. מוסר ממון חבירו לאנס נכרי מתי חייב ומתי פטור?

יתכן שמכוון או למוסר באונס **או** ישרוהו, ולא אמרו לו על מה, והראה ממון חבירו **או** נשא ונתן ביד באונס אחר שלמאנס ידוע ויש גישה לחפץ**.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון והרחבה

הרחבה בדין ׳מיקלי קלייה׳ האם הממון הפקר, נחשב שלא הזיק או שהזיק דבר חסר דמים

בבא קמא קט״ו: - גמ׳. ואמאי? לימא ליה: מהפקירא קא זכינא!... והתניא: מי שבא בדרך ומעות בידו ואנס כנגדו, לא יאמר הרי פירות שיש לי בתוך ביתי מחוללים על מעות הללו, ואם אמר - דבריו קיימין! הכא במאי עסקינן - בשיכול להציל. אי בשיכול להציל, לכתחלה אמאי לא יאמר? בשיכול להציל על ידי הדחק.

בבא קמא קט״ז: - ת״ר: שיירא שהיתה מהלכת במדבר ועמד גייס וטרפה, ועמד אחד מהן והציל - הציל לאמצע, ואם אמר אני אציל לעצמי - הציל לעצמו. היכי דמי? אי דיכול להציל, אפילו סיפא נמי לאמצע! ואי דלא יכול להציל, אפילו רישא נמי לעצמו!

הפשט הפשוט הוא שבמצב ש׳אבדה השליטה -אבדה הבעלות׳ וכפי שהתבאר **בסיכום סימן רס״ב** על פי שיעורי **הרב אריאב עוזר שליט״א** באלו מציאות[589] ששיטת **הרמב״ם הרשב״א רמב״ן והרא״ש** שבזוטו של ים החפץ מופקר כי אבדה שליטת בעליו ממנו ומדין אנס הוכיח כן **החזון איש**[590] שלא כנתיבות (ובתוספות).

אולם **בתוספות** נראה שדין זוטו של ים הוא מדין יאוש ולשיטתו יאוש הוא היתר זכיה ובשיטתו הלכו **הנתיבות והקצות** כפי שהתבאר **בסימן רס״ב** וראה ב**סיכום סימן שס״א** שכך הם מסבירים את המציל מפני גיס ואם כן דווקא מדין יאוש וכגון הדוגמאות של אנס וגיס שהבעלים נמצאים ומתייאשים אבל במראה אינו כן ונראה בשיטתם שהביאור הוא שהם סוברים שברגע שהוא מראה ׳מנא תבירא תבר׳ שניתן להבינו או ששבר חפץ חסר ערך או שאין לקרוא לו מזיק במה שלולא עשייתו היה מגיע לאותה תוצאה אולם אין זה הפקר ואם נאנס האנס ולא נטל אין אחרים יכולים ליטול את החפץ.

[קונטרס הראיות לריא״ז[591] **-** וכן היה ר״ש ן׳ אלעזר אומר המציל מן הארי ומן הדוב. פירוש ואף על פי שהיה [המציל] יכול להציל, הואיל ואין הבעל יכול להציל, ואין אחר שיציל לו נתייאש ממנה, וזה זוכה בה מן ההפקר, וה״נ אמרינן לעיל בפ׳ הגוזל ומאכיל גבי שיירה שעמ׳ עליה גייס וטרפה, שאם אינן יכולים להציל ועמד אחד והציל הציל לעצמו, ואף על גב דלא אמר לעצמי אני מציל כדמפרש התם, וה״נ הואיל והבעל אינו יכול להציל ועמד זה והציל לעצמו הציל...שכיון שהבעל רואה אותה ואינו יכול להצילה לו ואין מי שיצילה לו הוא מתייאש ממנה].

בדין ׳מוסר׳ בזמן הזה

כפי שהתבאר דין מוסר מתחלק לשניים ׳הגרמי שבמוסר׳ ׳הרודף שבמוסר׳,

׳גרמי שבמוסר׳ - באם יבוא מקרה כזה ודאי שיש לדון את הנזק כגרמי ולחייב המזיק.

׳רודף שבמוסר׳ - כפי שהתבאר דין זה מכיל שני חלקים. א. רודף פרטי. ב. מיגדר מילתא שלא ירבו מוסרים שדבר זה מסכן את כלל עם ישראל.

רודף פרטי - היום בארץ ישראל וברוב מדינות העולם לא שייך רודף פרטי אין סכנה שבשל הלשנת ממון עלול המלך לכעוס ולהרוג את הנמסר, אין גזר דין מוות אם לא בהלשנה על עבירות של גילוי עריות ושפיכות דמים, ולכן לא ניתן לומר שאדם שהלשין על עבירת ממון הוא רודף פרטי, ובודאי ובודאי לא בארץ ישראל.

מיגדר מילתא - נראה שהיום מי שידון ׳דין מוסר׳ משום מיגדר מילתא הוא קרוב להיות רודף בעצמו, הסיכון, הפגיעה שתהיה מכך שכל אחד יעשה דין לעצמו היא עלולה ח״ו לפגוע באומה בלכידותה ובאחדותה הרבה יותר מכל הלשנה שהיא. יצירת שנאת ומלחמת אחים היא הרודף היא מסכנת את האומה, הבקשר זה נאמר שהעקרון של רודף שמסכן את האומה בהלשנה, לצערנו קיים, ישנם מלשינים המכפישים אנשים מישראל את המתיישבים או את הצבא וגורמים לפגיעה בעם ישראל שגורמת לפיקוח נפש ממש, מניעת חימושים מהצבא, מניעה ועיכוב של מהלכים צבאיים

---

[589] קישור: לשמיעת הקלטת השיעור

[590] חזון איש בבא קמא סימן י״ח ס״ק א׳ וג׳

[591] בבא מציעא דף כ״ד עמוד א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מחשש לחוסר תמיכה של העולם וכד׳ אולם העושה דין לעצמו הוא מסכן בכך עוד יותר את העם וחלילה מעשות זאת אלא שאם המדינה תבוא ותחוקק חוקים להעניש מלשינים אלו ודאי שיש להם מקור נאמן לעשות זאת מדין מוסר.
שו״ת ציץ אליעזר חלק י״ט סימן נ״ב - ה) על כל האמור נראה לי להוסיף לשם הבהרה עוד שתי נקודות, והמה: - 1. בודאי שאלת כבו׳ בשאלה הנוספת בנוגע לדין מוסר היא לא בנוגע למסירה אפילו בערכאות של ישראל, דבכה״ג נראה דבודאי מותר מכיון שהמציאות היא שכהיום אין כח בי״ד לדון על כך, אלא כוונת שאלתו היא בנוגע למקרה של מסירה לערכאות של עכו״ם, וכמודגש באמת בחו״מ שם בסעי׳ ט׳ בלשון: אסור למסור לישראל ביד עכו״ם וכו׳. ורק גבי מסירת ממון בידי אנס כתוב בסעי׳ ב׳ שם ״בין אנס עכו״ם ובין אנס ישראל״ ע״ש. 2. גם בערכאות של עכו״ם נראה שיש חילוק בזה בין מדינות פראיות לבין מדינות נאורות, וכדמצינו שמחלק בכזאת הערוך השלחן בחו״מ שם בסעי׳ ז׳, המעיר שם וכותב, שכל המדובר בדיני מסור בש״ס ופוסקים הוא בכגון מדינות הרחוקות שלא היה לאיש בטחון בגופו ובממונו מפני השודדים והאנסים הגם שנשאו עליהם שם משרה, כידוע גם היום באיזה מדינות מאפריקה וכו׳, משא״כ במלכי אירופא ע״ש, ומוכח מהערוה״ש שם שלא כוון בדבריו רק משום מלכות, כי מפרט והולך שם לדוגמא גם שמות של מדינות שהיו מרוחקים מרחק רב מאד ממקום מגוריו ומהמלכות שהיה חי בקרבה כדיעו״ש. כאמור כתבתי זאת לשם הבהרה כללית בנושא זה של מסור.

פורע חובו של חברו שלא מדעתו שפטור (לקוח מסימן קכ״ח)
רש״י ריב״א רמב״ם רי״ף (רא״ש ע״פ ב״י ומרדכי ע״פ דר״מ - מדובר בכל החובות, שיכול לומר: ׳שמא הייתי מפייס למלוה והיה מוחל לי׳.
ר״ת (ורא״ש ע״פ טור וסמ״ע): דווקא במזונות אישה שיכלה לאכול בצמצום ומה שנתן לה נתן דרך חסד אבל בשאר חובות לא.
ר״ן: אפילו בעל חוב דוחק פטור שיכול לומר: ׳הייתי מוצא אוהבים שהיו פורעים לי׳.
שו״ע רמ״א: פסקו שפטור אפילו בבעל חוב דוחק.
סמ״ע: הרא״ש סבר כר״ת, וכן **מהר״י וייל** שהוא בתרא ולכן הלכה כר״ת.
ב״ח: ר״ת ור״ח דיברו דווקא בחוב ברור שאין הלווה יכול להשמט ממנו בטענה, ואם תפס הפורע מן הלוה במקרה זה אין מוציאים ממנו. (קים לי כר״ת).
ש״ך: חוב רגיל - הלכה כרש״י ורמב״ם שפטור ואין הפורע יכול לומר קים לי כר״ת. (שמא הייתי מפייס למלוה והיה מוחל לי).
בעל חוב דוחק/ היה בידו משכון/ חוב רגיל והמלוה הוא גוי - הכרעת הדין מסופקת ואם תפס פורע אין מוציאים מידו.(טעם של ׳הייתי מפייס אוהבים והיו פורעים עבורי׳ אינו חזק מספיק).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות נזקי ממון

צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים הלכות נזקי ממון

סימן שפ״ט - דין ממון האדם שהזיק, וחילוק שבין תם למועד ובאיזה מקום חייב קרן ושן ורגל 309
סימן ש״צ - דין נזקי רגל ותולדותיו ודיני צרורות וכלב ותרנגול שקפצו 311
סימן שצ״א - שן באיזה מקום ובאיזה אכילה משלם מה שהזיקה או מה שנהנית 313
סימן שצ״ב - דין כלב שנטל חררה ואכל חררה והדליק הגדיש 314
סימן שצ״ג - הכניס פירותיו לחצר חבירו שלא ברשות והוזק בהן בעל החצר 316
סימן שצ״ד - בהמה שנפלה לגנה והזיקה, וכיצד משערין ההיזק 318
סימן שצ״ה - המשסה את הכלב בחבירו או בעצמו 321
סימן שצ״ו - כיצד שמירת תם ומועד או מסרן לשומר חנם או לשומר שכר 322
סימן שצ״ז - מי שבהמתו רגילה ליכנס לתוך שדה חבירו, ובהמת הקצבים שמזקת 327
סימן שצ״ח - הכניס שורו לחצר חבירו שלא ברשות, או נתן לו רשות להכניסו 329
סימן ת״ג - שמין השברים לניזק, ואם פיחתו או הותירו 331
סימן ת״ח - אין דנין דיני נזקין אלא בעדות ברורה 333
סימן ת״י - בור באיזה מקום חיובו וכמה שיעורו, וכל משפטי בור 337
סימן תי״ח - נזקי האש פטורו וחיובו, וטמון באש וכל דיניו 345
סימן תי״ט - כיצד נפרעים לנזקים מהמזיק ומיורשיו 353

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שפ״ט - דין ממון האדם שהזיק, וחילוק שבין תם למועד ובאיזה מקום חייב קרן ושן ורגל

סימן זה הוא פתיחה להלכות נזקי ממון ודרך הטור להביא דינים כללים שיופרטו יותר בסימנים הבאים

מקורות

שמות פרק כ״א

(לה) וְכִי יִגֹּף שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת הַמֵּת יֶחֱצוּן׃

(לו) אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ׃ ס

בבא קמא ב׳. (ארבע אבות נזיקין השורוהבור והמבעה וההבער...הצד השוה שבהן - שדרכן להזיק ושמירתן עליך. וכשהזיק, חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ).

בבא קמא ד׳. (אמר רב אשי: אטו עבד ואמה לאו טעמא רבה אית בהו [שפטורים]? שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חבירו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום!)

בבא קמא ט״ו:-ט״ז: (חמשה תמים הן, ואם הועדו חמשתן מועדין... מתני׳. מה בין תם למועד? אלא שהתם - משלם חצי נזק מגופו, ומועד - משלם נזק שלם מן העלייה.).

ראשונים ופסיקת הלכה

פטור אדון על נזקי עבדו

משנה מסכת ידים פרק ד׳ משנה ז׳ - אומרים צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים שורי וחמורי שהזיקו חייבין ועבדי ואמתי שהזיקו פטורין מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהם מצות הרי אני חייב בנזקן עבדי ואמתי שאני חייב בהן מצות אינו דין שאהא חייב בנזקן אמרו להם לא אם אמרתם בשורי וחמורי שאין בהם דעת תאמרו בעבדי ובאמתי שיש בהם דעת שאם אקניטם ילך וידליק גדישו של אחר ואהא חייב לשלם.

בבא קמא פ״ז. - משנה... העבד והאשה פגיעתן רעה, החובל בהם - חייב, והם שחבלו באחרים - פטורין, אבל משלמין לאחר זמן; נתגרשה האשה, נשתחרר העבד - חייבין לשלם. **וכן נפסק בסימן תכ״ד.**

רמב״ם[592] **-** העבד שגנב פטור מן הכפל ובעליו פטורין שאין אדם חייב על נזקי עבדיו אף על פי שהן ממונו מפני שיש בהן דעת ואינו יכול לשמרן שאם יכעיסנו רבו וילך וידליק גדיש באלף דינר וכיוצא בזה משאר נזקין, נשתחרר העבד חייב לשלם את הכפל.

לשון הטור - שאם היה חייב על נזקיו אם יקניטנו...

שו״ע הביא **בסימן תכ״ד** רק את לשון המשנה בבא קמא וכעין זה **בסימן שמ״ט**.

[יש שהבינו[593] מלשון **הטור** שפטור זה לשיטתו הוא מדרבנן וכן הבינו **בתוספות**[594] אולם נראה שהפשט[595] הוא שדין זה מהתורה שלא ניתן לרבות משור גם עבד משני סיבות שמנה **הרמב״ם** א. הוא בן דעת ויש לו אחריות על עצמו ב. אין ביד אדוניו לשומרו. הטעם שהשיבו חכמים לצדוקין הוא להמחיש את דברים אלו בלבד].

הזאב, והארי, והדוב, והנמר, והברדלס

בבא קמא ט״ו: - הזאב, והארי, והדוב, והנמר, והברדלס, והנחש - הרי אלו מועדין; **רבי אלעזר אומר:** בזמן שהן בני תרבות אינן מועדין, והנחש מועד לעולם.

בבא קמא ט״ז: - אמר שמואל: ארי ברה״ר, דרס ואכל פטור, טרף ואכל חייב. דרס ואכל פטור, כיון דאורחיה למידרס הוה ליה כמו שאכלה פירות וירקות, דהוה ליה שן ברשות הרבים ופטור, טרף לאו אורחיה הוא...קשיא.

רי״ף ורמב״ם - לא פסקו את שמואל. **וכן פסק שו״ע**.

---

[592] רמב״ם הלכות גניבה פרק א׳ הלכה ט׳

[593] ראה הגהות והערות שירת דבורה אות ב׳

[594] בבא קמא ד׳. ד״ה לאו

[595] כן כתב החזו״א ולענ״ד הוא פשוט וכל המשנה בידיים הם מחלוקת בדין תורה ולא בתקנה והעיקר שם הוא הדעת.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רא״ש, ר״י וטור- פסקו את שמואל **הביאם רמ״א** כוי״א.

תשלום קרן

בבא קמא ט״ז: - מה בין תם למועד? אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו, ומועד משלם נזק שלם מן העלייה.

בבא קמא ל״ג. - [חכמים אומרים -] תם באדם - משלם במותר חצי נזק **וכן נפסק בסימן ת״ה.**

ר׳ עקיבא אומר: אף תם שחבל באדם - משלם במותר נזק שלם [ואין הלכה כר׳ עקיבא בזה].

בבא קמא ל״ג.-ל״ד. - מתני׳. שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים, ואין הנבילה יפה כלום - נוטל את השור.

גמ׳. מתניתין מני? רבי עקיבא היא, דתניא: יושם השור בב״ד, **דברי רבי ישמעאל; רבי עקיבא אומר:** הוחלט השור.

במאי קמיפלגי? **ר׳ ישמעאל סבר:** בעל חוב הוא וזוזי הוא דמסיק ליה, **ור׳ עקיבא סבר:** שותפי נינהו.

להלכה נפסק כר׳ עקיבא שמעת שהשור הזיק כפי ערך חצי הנזק (בניקוי ערך הנבלה אם ניתנת להמכר) נקנה לניזק לגמרי והוא שותף לגמרי בשור לפי אחוזים דהיינו כפי היחס של הנזק ליחס של ערך השור המזיק אם ימכר.

שו״ע - כיצד, שור שוה מנה שנגח לשור שוה עשרים והמיתו, והרי הנבלה שוה ארבעה, בעל השור המזיק חייב לשלם שמנה, ואינו חייב לשלם אלא מגוף השור שהזיק, שנאמר: ומכרו את השור החי (שמות כ״א, ל״ו).

לפיכך אם המית שור שוה עשרים לשור שוה מאתים, והנבלה שוה מנה, אין בעל הנבלה יכול לומר לבעל החי: תן לי חמשים, אלא אומר לו: הרי השור שהזיק לפניך, קחהו ולך, אפילו אינו שוה אלא דינר; וכן כל כיוצא בזה.

המשמעות של השותפות היא גם לגבי שור המזיק שהתייקר או הושבח אחר שהזיק שיתבאר **בסימן ת״ד** וכן לגבי הקדש מכר והיזק שעשו המזיק או הניזק לשור יתבאר **בסימן ת״ז** וכן לדין שאם מת השור ממילא:

טור - אבל תם אין החיוב על נכסי בעליו אלא על גוף שור המזיק אפילו המית שור שוה אלף דינר והוא אינו שוה אלא דינר אינו נותן משלו כלום אלא נוטל השור ואם מת השור ואין הנבלה שוה כלום יפסיד הניזק הכל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ש״צ - דין נזקי רגל ותולדותיו ודיני צרורות וכלב ותרנגול שקפצו

מקורות

שמות פרק כ״ב פסוק ד׳

כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם **וְשִׁלַּח** אֶת בעירה בְּעִירוֹ וּבִעֵר **בִּשְׂדֵה אַחֵר** מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם ׃ ס

בבא קמא ב׳ ׃-ג׳ ׃ (ושלח את בעירה - רגל, תולדה דרגל כרגל, חצי נזק צרורות תולדתה של רגל לשלם מעליה).

בבא קמא י״ז.-י״ט ׃ (משנה. כיצד הרגל מועדת? לשבר בדרך הלוכה. הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר. היתה מבעטת, או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה, ושברה את הכלים - משלם חצי נזק...)

ראשונים ופסיקת הלכה

הגדרת תולדות רגל

בבא קמא י״ז - משנה. כיצד הרגל מועדת? לשבר בדרך הלוכה...

בבא קמא ג׳. - תולדה דרגל מאי היא? הזיקה בגופה דרך הילוכה, בשערה דרך הילוכה, בשליף שעליה, בפרומביא שבפיה, בזוג שבצוארה. מאי שנא רגל? דהזיקו מצוי וממונך ושמירתו עליך, הני נמי הזיקן מצוי וממונך ושמירתן עליך! אלא, תולדה דרגל כרגל.

רש״י - כל היזק דרך הילוך שלא בכוונה הוי תולדה דרגל דהזיקו מצוי ואין כוונתו להזיק. **הביאו הב״י**

שו״ע - רגל הוא אב ש׳ושלח את בעירה׳ (שמות כ״ב, ד׳) הכתוב בתורה, הוא שהבהמה הולכת ברגליה ומזקת בדרך הילוכה, והוא דבר שדרכה בכך ואין לה בו הנאה. וכל הדומה לדברים אלו הוא תולדותיו ודינו כמותו.

כשכשה בזנבה או באמתה

בבא קמא י״ט׃ - יתיב רבי יהודה נשיאה ורבי אושעיא אקילעא דרבי יהודה, נפק מילתא מביניהו: כשכשה בזנבה, מהו?

א״ל אידך: וכי יאחזנה בזנבה וילך?

[שאל המקשה הראשון/ תשובת הגמרא] אי הכי, קרן נמי נימא ׃ וכי יאחזנה בקרן וילך?

[תירץ אידך / תירוץ הגמרא] הכי השתא, קרן לאו אורחיה, הא אורחיה.

וכי מאחר דאורחיה, מאי מבעיא ליה? **[לרא״ש:** מעיקרא בקילעא דבי יהודה**]**

כשכוש יתירא מבעיא ליה. [**ברמב״ם** היה נוח להבין שכל השקלא וטריא בקילעא ולגרוס מבעיא לך/לי]

מסקנה בכשכוש יתירה

רמב״ם - ספק. התרצן השיב לכשכוש רגיל שהרי השיבו ׳הא אורחיה׳ אבל אין בזה תשובה לכשכוש יתר.

רא״ש - תולדה של רגל. הספק מראש הוא בכשכוש יתר ועליו התשובה ׳וכי יאחזנה..הא אורחיה׳.

כשכשה באמתה

בעי רב עינא: כשכשה באמתה, מהו? מי אמרינן מידי דהוה אקרן, קרן לאו יצרא קתקיף ליה? הכא נמי לא שנא, או דלמא קרן כוונתו להזיק, הא אין כוונתה להזיק? **תיקו.**

אם זה קרן חייבים בין ברשות הרבים ובין ברשות היחיד חצי נזק, ואם זה רגל פטורים ברשות הרבים וברשות הניזק משלמים נזק שלם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

מה הדין בתיקו או <u>ספק בדין</u> האם מועיל תפיסה

ר״י, רמב״ן[596] וטור[597] בשם הרא״ש - לא מועילה תפיסה.

רמב״ם ושו״ע - מועילה תפיסה.

<u>צרורות</u>

דינו

בבא קמא י״ז: - סומכוס אומר: צרורות, וחזיר שהיה נובר באשפה והזיק - משלם נזק שלם.

הזיק, פשיטא! אלא אימא: התיז והזיק - משלם נזק שלם.

צרורות מאן דכר שמיהו? **חסורי מחסרא והכי קתני: [תנא קמא/חכמים אומרים]** צרורות כי אורחייהו - חצי נזק, וחזיר שהיה נובר באשפה והתיז והזיק - משלם חצי נזק.

סומכוס אומר: צרורות, וחזיר שהיה נובר באשפה והתיז והזיק - משלם נזק שלם.

בבא קמא ג׳: בחצי נזק צרורות, דהלכתא גמירי לה. ואמאי קרי לה תולדה דרגל? <u>לשלם מן העלייה</u>. והא מבעיא בעי רבא! דבעי רבא: חצי נזק צרורות, מגופו משלם או מן העלייה משלם! לרבא מבעיא ליה, לרב פפא פשיטא ליה. לרבא דמבעיא ליה, אמאי קרי לה תולדה דרגל? <u>לפוטרה ברה״ר</u>. **והלכה כרב פפא.**

שו״ע - כל תולדה כאב שלה, חוץ מצרורות המנתזין מתחת רגלי הבהמה בשעת הילוכה, שאף על פי שתולדות רגל הם ופטור עליהם בר״ה כרגל, אם הזיקו ברשות הניזק משלם מהיפה שבנכסיו כרגל שהוא אב, אף על פי כן אינו משלם אלא חצי נזק.

הגדרתו

כדי שנזק יקרא צרורות יש להתייחס לג׳ דברים א. ׳כוחו׳. ב. אינו מחובר אליו. ג. ׳הצרור׳ שהזיק אינו ממונו.

משנה בבא קמא י״ז. - היתה מבעטת, או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים - משלם חצי נזק. דרסה על הכלי ושברתו, ונפל על כלי ושברו - על הראשון משלם נזק שלם, ועל האחרון משלם חצי נזק.

רש״י[598] - צרורות כי אורחייהו - כל מה שהוא כחו ולא גופו קרי צרורות.

כוח כוחו

׳בעיות׳ הגמרא בצרורות

<u>שאלות ממבחנים</u>

<u>אם מהני תפיסה בבעיא שעלתה בתיקו או דלא איפשיטא או בספיקא דדינא</u>, וכיצד מכריע המחבר והרמ״א?

---

[596] חידושי הרמב״ן מסכת בבא מציעא דף ו׳ עמוד א׳: [הבאתי מקצת דבריו **הרמב״ן סובר שכן סובר גם הרי״ף**]
והוי יודע שכל תיקו שנסתפק לנו בתלמוד מחמת הדין עצמו לא מחמת הכחשה כגון אותם שבפרק המפקיד אין בהם חילוק בין שתפס בעדים לשלא תפס בעדים [שלא מועיל תפיסה ומבאר זאת בהרחבה והבאתי מקצת דבריו צ.י.ק], אבל במקום שיש הכחשה בטענותם של בעלי דינים והספק שנסתפק לנו הוא שלא נתברר מי נאמן משניהם, אם תפס בעדים פעמים מוציאים ופעמים אין מוציאין ע״פ מה שכתבנו למעלה, אבל תפס שלא בעדים נאמן הוא במגו דאי בעי אמר להד״מ, ודין מגו ידוע ואין כאן מקומו...
וראיתי להרמב״ם ז״ל שכתב ברוב תיקו האמורים בתלמוד שאם תפס אין מוציאין מידו, ומה שנראה לנו כתבנו.

[597] סימן שפ״ח סעיף ד׳.

[598] דף י״ז עמוד ב׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שצ״א - שן באיזה מקום ובאיזה אכילה משלם מה שהזיקה או מה שנהנית

מקורות

שמות פרק כ״ב פסוק ד׳

כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת בעירה בְּעִירוֹ וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם ׃ ס

בבא קמא י״ט ׃-כ׳.,כ״א,כ״ג (מתני׳. כיצד השן מועדת?... פטור ברשות הרבים, מחזרת, פי פרה).

ראשונים ופסיקת הלכה

דרשות הפסוקים ששייכות לסימן זה [מלוקטים מהתורה תמימה]

שמות פרק כ״ב פסוק ד׳

כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם **וְשִׁלַּח** אֶת בעירה בְּעִירוֹ וּבִעֵר **בִּשְׂדֵה אַחֵר** מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם ׃ ס

ושלח וגו׳ ובער - תניא, שן ורגל התורה מעטה בשמירתן, דכתיב ושלח ובער עד דעביד כעין ובער ועד דעביד כעין ושלח **[בבא קמא נ״ה:]**.

ובער בשדה אחר - [בשדה אחר ולא ברשות המזיק] דאמר לו תורך ברשותי מאי בעי **[בבא קמא י״ג:]**.

ובער בשדה אחר - בשדה אחר ולא ברשות הרבים, מכאן לשן ורגל שפטורים ברה״ר **[בבא קמא כ״ה:]**.

מיטב שדהו - מכאן לנזקין ששמין להן בעדית **[גיטין מ״ח:]**.

מחזרת

בבא קמא י״ט: - כיצד משלמת מה שנהנית? אכלה מתוך הרחבה - משלמת מה שנהנית, מצדי הרחבה - משלמת מה שהזיקה; מפתח החנות - משלמת מה שנהנית, מתוך החנות - משלמת מה שהזיקה.

בבא קמא כ״א. - כיצד משלמת מה שנהנית וכו׳. **אמר רב:** ובמחזרת, **ושמואל אמר:** אפילו מחזרת נמי פטור. ולשמואל, היכי משכחת לה דמחייב? כגון דשבקתה לרחבה ואזלה וקמה בצידי רחבה. **והלכה כשמואל.**

פי פרה

בבא קמא כ״ג: - פי פרה, כחצר הניזק דמי או כחצר המזיק דמי? ואי אמרת כחצר המזיק דמי, שן דחייב רחמנא היכי משכחת לה?

מתגלגל

בבא קמא כ׳. - בעי ר׳ זירא: מתגלגל, מהו? היכי דמי? כגון דקיימא עמיר ברשות היחיד וקא מתגלגל ואתי מרשות היחיד לרה״ר, מאי? ת״ש, **דתני רבי חייא:** משוי מקצתו בפנים ומקצתו בחוץ, אכלה בפנים - חייבת, אכלה בחוץ - פטורה; מאי לאו מתגלגל ואתי. **לא, אימא:** אכלה על מה שבפנים - חייבת, על מה שבחוץ - פטורה. **איבעית אימא:** כי קאמר **רבי חייא -** בפתילה דאספסתא.

דמי מה שנהנית

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שצ״ב - דין כלב שנטל חררה ואכל חררה והדליק הגדיש

מקורות

בבא קמא כ״א :, כ״ב. כ״ג (הכלב שנטל חררה והלך לגדיש, אכל החררה והדליק הגדיש - על החררה משלם נזק שלם, ועל הגדיש משלם חצי נזק).

ראשונים ופסיקת הלכה

בבא קמא כ״א: - הכלב שנטל חררה והלך לגדיש, אכל החררה והדליק הגדיש - על החררה משלם נזק שלם, ועל הגדיש משלם חצי נזק.

בבא קמא כ״ג. - על החררה משלם כו׳. מאן חייב? בעל כלב, וליחייב נמי בעל גחלת! בששימר גחלתו. אי כששימר גחלתו, מאי בעי כלב התם? בשחתר. אמר רב מרי בריה דרב כהנא, זאת אומרת: סתם דלתות חתורות הן אצל כלב. דאכלה היכא? אילימא דאכלה בגדיש דעלמא, הא בעינן וביער בשדה אחר וליכא! לא צריכא, דאכלה בגדיש דבעל חררה.

כששימר גחלתו - חיוב בעל הכלב על הגדיש

כשהכלב הניח את גחלת על הגדיש

בבא קמא כ״ב. - הכלב שנטל. אתמר, **ר׳ יוחנן אמר:** אשו משום חציו, **וריש לקיש אמר:** אשו משום ממונו. ...תנן: הכלב שנטל חררה כו׳; **בשלמא למ״ד אשו משום חציו**, חציו דכלב הוא, אלא למ״ד אשו משום ממונו, האי אש לאו ממונו דבעל כלב הוא! **אמר לך ריש לקיש:** הכא במאי עסקינן - דאדייה אדויי, דעל חררה משלם נזק שלם, ועל מקום גחלת משלם חצי נזק, ועל גדיש כולה פטור. **ורבי יוחנן?** דאנחה אנוחי, על חררה ועל מקום גחלת משלם נ״ש, ועל הגדיש משלם חצי נזק. **והלכה כר׳ יוחנן [התבאר בהרחבה סימן תי״ח]**

כשהכלב זרק את גחלת על הגדיש

רש״י - דאדייה אדויי - שזרקו.

תוספות - ורבי יוחנן בדאנחה אנוחי - לא מצי למימר באדייה אדויי ועל כל הגדיש ח״נ דאי כח כחו לאו ככחו דמי הוי על כל שאר הגדיש פטור. (התבאר סימן ש״צ)

רמב״ם - ואם היה מגרר את החלה על הגדיש והולך ושורף משלם על החררה נזק שלם ועל מקום הגחלת חצי נזק ועל שאר הגדיש פטור.

השגת הראב״ד - א״א ליתא דצרורות ע״י שינוי מרביע נזק מיהא לא מיפטר.

רשב״א וטור - זרק על הגדיש משלם על כל הגדיש חצי נזק אפילו על מקום הנחה.

שו״ע - כרמב״ם. **רמ״א -** וי״א כטור. וכן הכריע **מהרש״ל** (הובא בגר״א).

אבן האזל - הביאור לרמב״ם אינו משום שכוח כוחו אינו ככוחו אלא מפני שהרמב״ם סבר (מבואר בהרחבה בסימן תי״ח) שהמסקנה שאשו אינו ממש חיציו ואינו כוחו אלא ממונו שדינו כאילו הזיק ולא התחדש שאש של כוחו נחשבת גם כחיציו או כממונו.

כשלא שימר גחלתו - חלוקת התשלום בין בעל גחלת לבעל הכלב

בבא קמא כ״ג. - על החררה משלם כו׳. מאן חייב? בעל כלב, וליחייב נמי בעל גחלת! בששימר גחלתו.

מהרש״ל[599] - ולא כרמב״ם שגרס ולחייב בעל הגחלת (**אבן האזל** - גם **בר״ח** משמע שלא גרס נמי).

טור - כתב **הרמב״ם** בעל הגחלת חייב על שרפת הגדיש ובעל הכלב חייב על אכילת החררה ועל מקומה וכן כתב **הרמ״ה** ז״ל שבעל הגחלת לבד חייב על כל הגדיש **ולא נהירא** אלא אם הניחה על הגדיש על מקום החררה משלם כל

[599] ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ב׳ סימן כ״ג

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אחד החצי ועל שאר הגדיש משלם בעל הכלב רביע ובעל הגחלת שלשה חלקים ואם זרקה על הגדיש אז משלם בעל הכלב רביע בין על מקום החררה בין על שאר הגדיש ובעל החררה ג׳ חלקים.

שו״ע - כרמב״ם **רמ״א -** וי״א כטור.

אבן האזל - יסוד שיטת הרמב״ם כיוון שלא שמר גחלתו שהיא ממונו כאילו הזיק וכיוון שהזיק בידים אין ליחס את פעולת האש לכלב אלא נחשב שהאדם עשה את הכל, רק ששמר כראוי מייחסים פעולה לכלב וצ״ע.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שצ״ג - הכניס פירותיו לחצר חבירו שלא ברשות והוזק בהן בעל החצר

סימן המשך לסימן זה הוא סימן שצ״ח - הכניס שורו לחצר חבירו שלא ברשות, או נתן לו רשות להכניסו.

מקורות

בבא קמא מ״ז.-מ״ח: (הכניס ממונו (כליו או שורו) לחצר חברו ברשות ובלא רשות).

ראשונים ופסיקת הלכה

חיוב המכניס שלא ברשות וחיוב בעל החצר שנתן לרשות להכניס

בבא קמא מ״ז - מתני׳. הקדר שהכניס קדרותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות, ושברה בהמתו של בעל הבית - פטור, ואם הוזקה בהן - בעל הקדרות חייב, ואם הכניס ברשות - בעל החצר חייב.

הכניס פירותיו לחצר בעה״ב שלא ברשות, ואכלתן בהמתו של בעל הבית - פטור, ואם הוזקה בהן - בעל הפירות חייב, ואם הכניס ברשות - בעל החצר חייב.

הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות, ונגחו שורו של בעל הבית או שנשכו כלבו של בעל הבית - פטור, נגח הוא שורו של בעל הבית - חייב; נפל לבורו והבאיש מימיו - חייב; היה אביו או בנו לתוכו - משלם את הכופר. ואם הכניס ברשות - בעל החצר חייב.

רבי אומר: בכולן [בכל מי שהכניס ברשות] אינו חייב [בעל החצר] עד שיקבל עליו לשמור.

הוזקה בהן ..**אמר רב:** לא שנו אלא שהוחלקה בהן, אבל אכלה - פטור; מאי טעמא? הוה לה שלא תאכל.

בבא קמא מ״ח: -איתמר, **רב אמר:** הלכתא כת״ק, **ושמואל אמר:** הלכתא כרבי.

אימתי נחשב שהמכניס חייב בשמירת בהמה 'שהיה לה שלא תאכל'

בבא קמא מ״ח. - ההיא איתתא דעלתה למיפא בההוא ביתא, אתא ברחא דמרי דביתא אכלה ללישא חביל ומית, חייבה **רבא** לשלומי דמי ברחא.

לימא פליגא אדרב? דאמר רב: הויא לה שלא תאכל!

אמרי: הכי השתא, התם שלא ברשות - לא קביל עליה נטירותא, הכא ברשות - קביל עליה נטירותא.

ומאי שנא מהאשה שנכנסה לטחון חטין אצל בעל הבית שלא ברשות, ואכלתן בהמתו של בעל הבית - פטור, ואם הוזקה - חייבת; טעמא שלא ברשות, הא ברשות - פטור!

אמרי: לטחון חטים כיון דלא בעיא צניעותא מידי, לא בעי מסלקי מרוותא דחצר נפשייהו, ועליה דידיה רמי נטירותא, אבל למיפא כיון דבעיא היא צניעותא, מרוותא דחצר מסלקי נפשייהו, הלכך עלה דידה רמיא נטירותא.

המגדיש בתוך שדה חברו

בבא קמא נ״ט: - מתני׳. המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות, ואכלתן בהמתו של בעל השדה - פטור, ואם הוזקה בהן - בעל הגדיש חייב, ואם הגדיש ברשות - בעל השדה חייב.

גמ׳. לימא, תנן דלא **כרבי,** דאי כרבי, האמר: עד שיקבל עליו בעל הבית לשמור! **אמר רב פפא:** הכא בנטר בי דרי עסקינן, דכיון דא״ל עייל וגדוש, עייל ואנטר לך הוא.

ירושלמי בבא קמא פרק ה הלכה ד׳ - אמר ר׳ ירמיה הכל מודין בבית שהוא אומר לו הכנס ואני משמרו הכל מודין בשדה שאומר לו הכניסהו ושמרהו מה פליגין בחצר **ר׳** אומר חצר כשדה **וחכמים** אומרים חצר כבית. תמן תנינן המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות. גדישים בשדה ככלים בבית?![600]

א״ר יוסי בי רבי בון תיפתר בהיא דאית לה מסגר.

[פשט דבר

[600] שכולם מודים בדין המשנה ומדוע לא חלק רבי במשנה ראה מראה הפנים באריכות וביוגרפיה כתבו שהוא היה רבו של הגר״א בצעירותו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

גר״א[601] **-** תמן תנינן המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות כו׳ ומשני גדישים בשדה ככלים בבית ואפשר שלכך השמיטו הפוסקים משום דלפ״ז לא היה פריך הגמ׳ שם לימא תנן מתני׳ דלא כרבי כו׳ אבל י״ל דגמ׳ פליג אתירוץ גדישים בשדה כו׳ וס״ל דאינו אלא כחצר דהירושלמי הוצרך לומר כבית משום הקושיא דלא כרבי.

[601] על שולחן ערוך חושן משפט הלכות פקדון סימן רצא סעיף ג

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שצ״ד - בהמה שנפלה לגנה והזיקה, וכיצד משערין ההיזק

מקורות

בבא קמא נ״ה:,נ״ז:-נ״ט: (נפלה לגינה, כיצד משערים נזק).

ראשונים ופסיקת הלכה

נפלה לגינה

בבא קמא נ״ה: - נפלה לגינה ונהנית - משלמת מה שנהנית, ירדה כדרכה והזיקה - משלמת מה שהזיקה.

רא״ש - דכיון שהנפילה היתה באונס לא קרינן ביה ושלח ובער עד דעביד כעין ושלח כעין ובער.

שהיתה יכולה להגיע לגינה כדרכה

רא״ש - חייב, תחילתו בפשיעה וסופו באונס.

ראב״ד (ורשב״א) - פטור, (רשב״א- אדם רשאי להעביר בהמותיו ברשות הרבים).

שו״ע - סָתם. **רמ״א -** כרא״ש ויש מי שחולק בזה.

מה נקרא אונס

בבא קמא נ״ח. - היכי נפל? **רב כהנא אמר:** שהוחלקה במימי רגליה, **רבא אמר:** שדחפתה חברתה.

מ״ד שדחפתה חברתה, כל שכן שהוחלקה במימי רגליה.

ומאן דאמר שהוחלקה במימי רגליה, אבל דחפתה חברתה פשעה, ומשלמת מה שהזיקה, דא״ל: איבעי לך עבורי חדא חדא.

רי״ף רמב״ם ורמב״ן - דווקא החליקה באבן או במי רגלים אבל דחפו אותה חברותיה זה פשיעה כרב כהנא.

ר״י, רמ״ה ורא״ש - אפילו דחפו אותה חברותיה הרי זה אונס כרבא שלגבי שומר חינם כן הלכה.

היסוד למחלוקת הוא בכך ש**בבא מציעא צ״ג:** משמע ששומר חינם שלא העביר אחת אחת פטור דעת **ר״י רמ״ה ורא״ש** שאין לחלק בין שמירת שן שמיעטה התורה בשמירתה לשומר חינם **ולדעת רי״ף ורמב״ם** ישנם פטורים בשומר חינם שהמפקיד מוכן למחול על העדר שמירה ראויה ואותם פטורים לא קיימים בשן[602].

ב״י ובשו״ע - הלכה כרי״ף ורמב״ם. **רמ״א -**הלכה כר״י ורא״ש שהם בתראי ועוד שבזה אין מוציאים ממון.

היקף הפטור

בבא קמא נ״ח. - אמר רב כהנא: לא שנו אלא באותה ערוגה, אבל מערוגה לערוגה - משלמת מה שהזיקה.

ורבי יוחנן אמר: אפי׳ מערוגה לערוגה, ואפילו כל היום כולו, עד שתצא ותחזור לדעת.

א״ר פפא: לא תימא עד שתצא לדעת ותחזור לדעת, אלא כיון שיצתה לדעת אף על פי שחזרה שלא לדעת, מ״ט? דא״ל: כיון דילפא, כל אימת דמשתמטא להתם רהטא.

המעמיד בהמת חבירו על קמת חבירו

בבא קמא נ״ו: - כי הא דאמר רבה אמר רב מתנה אמר רב: המעמיד בהמת חברו על קמת חבירו - חייב, מעמיד פשיטא! לא צריכא דקם לה באפה. **אמר ליה אביי לרב יוסף:** הכישה אמרת לן ולסטים נמי דהכישוה.

---

[602] חידושי הרמב״ן מסכת בבא מציעא דף צ״ג עמוד ב׳ - איבעי לך לעבורי חדא חדא וכו׳. מדברי רבינו הגדול ז״ל למדנו שלא אמר כן אלא בשומר שכר דבעי נטירותא מעלייתא וכדרב חסדא ורבה בר רב הונא ואיברא סוגיא הכי משמע אבל בשומר חנם פטור שאין זו פשיעה, וקשיא לי דבפ׳ הכונס (נ״ח א׳) גבי נפלה לגנה ורב כהנא אמר לא שנו אלא שהוחלקה ברגליה אבל דחפתה חברתה פשיעה היא דא״ל איבעי לך לעבורי חדא חדא ופסק רבינו הגדול ז״ל הלכה כוותיה, אלמא פשיעה גמורה היא לחייב עליה אפי׳ שומר חנם כדקאמרי׳ בגמ׳ בהדיא, ועוד דהתם שן היא ושן ורגל בשמירה פחותה סגי ליה כשומר חנם ואפ״ה מחייב והכא אמרת שאינה פשיעה ושו״ח פטור עליה, **ואיכא למימר ודאי פשיעה היא שכיון שדרכן להיות דוחפות זו את זו והעבירן כאחת אין כאן שמירה לא מעולה ולא פחותה הילכך בשן ורגל חייב שאין כאן שמירה כלל, ומיהו שומר חנם פטור שלא קבל עליו לטרוח כ״כ אלא שיהא שומרן ומעבירן כמו שעושה בשלו**, הילכך **אף על פי שאין כאן שמירה כלל פטור שעל מנת כן קבל**, תדע דהא אמר רבה על בעידנא דעיילי אינשי וגני בעידנא דגני אינשי פטור, ואף על גב דפליגי עליה דרבה בשומר שכר, מיהו בשומר חנם פטור כדקאמרי׳ בהדיא לא סבירא להו הא דרבה דלהכי יהבי לך אגרא וכו׳, **ואלו הניח שורו ובא לעיר אפי׳ בעידנא דעיילי אינשי והזיק בשן ורגל ליכא ספיקא דחייב שהרי לא שמר לא שמירה פחותה ולא מעולה, אלמא אין שומר חנם צריך לשמירה פחותה בכל מקום אלא כדרך השומרין את שלהן**, וזו שפסק רבינו הגדול ז״ל התם כרב כהנא ולא כרבא, משום דשייכא לה בשמעתין ואף על גב דהכא בשומר שכר איתמר והתם בשמירה דשומר חנם, והכי נמי פסק ר״ח ז״ל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רש״י - הכישה - במקל אמרת לן בההיא דהמעמיד ומשום הכי מיחייב.
רמב״ם - המעמיד בהמת חבירו על גבי קמתו של חבירו המעמיד חייב לשלם מה שהזיק, וכן אם הכישה עד שהלכה לקמת חבירו והזיקה זה שהכישה חייב. **וכן לשון שו״ע.**
השגת הראב״ד - המעמיד בהמת חבירו וכו׳ זה שהכישה חייב. א״א וכ״ש קם לה באפה.
מ״מ - ולא ידעתי מהו דאדרבה קם לה באפה גרמא בלחוד הוא ופטור וכ״כ הוא עצמו בפירושיו וכן מוכח בגמרא שם ופשוט הוא. **וכן כתב רמ״א.**

מעמיד על פירות חבירו ברשות הרבים

תוספות - ואף על פי שאין הבהמה שלו חייב מטעם שן ורגל דאע״ג דכתיב בעירה כדידיה חשיבא הואיל והוא עשה כמו מדליק פשתנו של חבירו בנרו של חבירו **אבל אין לפרש** דמחייב מטעם אש דברי הזיקא והוי כאילו נותן לשם אש ... דא״כ מטעם זה ה״ל להתחייב אפילו ברה״ר ולא משתמע בשום דוכתא דלחייב ברשות הרבים שן אפילו מקרב בהמתו אצל הפירות ומעמידה עלייהו.
מ״מ - אפילו היו הפירות ברה״ר חייב המעמיד שאין זה שן שפטרה תורה ברה״ר שכאן המעמיד הוא שחייב.
רשב״א - ואף על פי שאין הבהמה שלו כיון שהעמידה על הקמה הרי הוא כאלו מאכילה בידים ומש״ה פריך פשיטא. ומינה דאלו העמיד בהמתו ואפילו בהמת חברו על פירות חברו ואפילו ברה״ר חייב. **וכן הכריע בב״י.**
[ישנם שתי הבנות בדרכם של המחייבים ברשות הרבים, כאילו מאכילה בידיים **היינו גרמי** או שדין זה דומה לכופף קמת רעהו בפני האש ברוח מצויה וחייב **משום אש (חיציו)**, ומה שכתב תוספות שאין לפרש, כן יש לפרש, והחילוק בין דין זה למשסה שהוא קרן ששם בעל החי שהתעורר להזיק נחשב המזיק ואילו שן ורגל דומים לרוח מצויה וכאילו הכניס האדם את הפירות למכונת אכילה שאין בשן התעוררות והרגש מיוחדים].
שו״ע - סָתם כלשון הרמב״ם **ורמ״א** כתב כרשב״א שאפילו ברשות הרבים חייב.

שמין אגב שדה

בבא קמא נ״ה: - כיצד משלמת מה שהזיקה? שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה וכמה היא יפה
ר׳ שמעון אומר: אכלה פירות גמורים משלמת פירות גמורים, אם סאה - סאה, אם סאתים - סאתים.
בבא קמא נ״ח: - היכי שיימינן? א״ר יוסי בר חנינא: סאה בששים סאין; ר׳ ינאי אמר: תרקב בששים תרקבים; חזקיה אמר: קלח בששים קלחים. **והלכה כחזקיה שלעולם משערים מה שאכל בשישים.**

האם יש חילוק בין נזקי בהמה לבין נזק שאדם עשה בידיים

בבא קמא נ״ח:-נ״ט. - ההוא גברא דקץ קשבא [רש״י: דקל] מחבריה, אתא לקמיה דריש גלותא, א״ל: לדידי חזי לי, ותלתא תאלתא בקינא הוו קיימי והוו שוו מאה זוזי, זיל הב ליה תלתין ותלתא ותילתא. אמר: גבי ריש גלותא דדאין דינא דפרסאה למה לי! **אתא לקמיה דר״נ,** א״ל: בששים.
א״ל רבא: אם אמרו בנזקי ממונו, יאמרו בנזקי גופו!
אמר ליה אביי לרבא: בנזקי גופו מאי דעתיך?... אלא מאי אית לך למימר? בששים, ה״נ בששים.
רא״ש - ובין בנזקי גופו ובין בנזקי ממונו בששים משערינן. **וכן פסק שו״ע** ׳וכן הקוצץ פירות׳.

הלכה בקוצץ אילן

בבא קמא נ״ט. - והלכתא כוותיה דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע בדקלא דארמאה (שבשישים), **והלכתא כוותיה דריש גלותא** בדקלא פרסאה. (רש״י - דקלא פרסאה - חשוב הוא מאד ונישום בפני עצמו).
רא״ש - ודיקלא פרסאה היינו דיקלא שנגמר גידולו והגיע לכך שאם יעקרו וישתלוהו במקום אחר יתקיים הלכך הוי כפירות גמורים ושמין אותו בפני עצמו כר״ש. וריש גלותא טעה בזה שהיה נראה לו שכל אילן חשיב כפירות גמורים. ובכל שאר אילנות אם קטם נטיעה אחת אם בת שנתה משלם שתי כסף. אם בת שתים משלם ארבע כסף.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

טור - הפסיד האילן וכן הקוצץ אילן חבירו אם לא נגמר גידולו ולא הגיע לכך שיהא ראוי לעקור ולשתול במקום אחר אז דינו כפירות שלא נגמרו ושמין אותו בס׳ ואם נגמר גידולו וראוי לשתלו במקום אחר אז דינו כפירות גמורין ושמין אותו בפני עצמו. **ב״י-** לא כתב רבינו [דין קטם נטיעה] לפי ששאר הפוסקים השמיטוהו.

שו״ע (לשון הרמב״ם) - הרי שאכלה פירות דקל אחד, וכן הקוצץ פירות דקל חבירו ואכל, אם היה דקל רומי וכיוצא בו שאין התמרים שלו יפות, משערים אותו בששים על גבי הקרקע; ואם דקל פרסי וכיוצא בו הוא, שהתמרים שלו יפות ביותר, משערים הדקל בפני עצמו, כמה היה שוה וכמה הוא שוה עתה.

רמ״א - ויש אומרים דאם לא נגמר גדולו משערין בששים, ואם נגמר גדולו משערין כמו שהוא (**טור**).

סמ״ע - ואם נגמר גדולו כו׳. הטור [סעיף ו׳] כ״כ אקוצץ אילן עצמו, וחילק בין אם היה נגמר כל כך עד שהיה ראוי לשתלו במקום אחר, או לא. ומור״ם ז״ל אף שסידרו אמ״ש המחבר לפני זה דמדבר בקוצץ פירות, מ״מ מוכרח דכונתו אאילן הנזכר בכלל דברי המחבר שלפני זה, מדכתב ב׳ פעמים נגמר גידולו, ואי אפירות קאי הל״ל אי נגמר גידולן, וק״ל.

ערוך השולחן - והרמב״ם ז״ל כתב...ומבואר מדבריו דבקציצת האילן עצמו אין משערין לעולם בששים אלא ישלם כפי שוויו בפ״ע ובאכילת פירות יש חילוק בין תבואה לפירות אילנות דבתבואה כשנגמרה אין משערים בששים כמ״ש אבל בפירות האילן אף כשנגמרו אם אין הפירות יפות הרבה משערים כמה שוים למכירה ששים פעמים כמו זה בעמדם על הקרקע מחוברים לאילן ואם יפות הרבה משערין בפ״ע ואם אכלן קודם גמר בישולן אפילו ביפות משערין בששים כמו בתבואה [כנ״ל בכוונתו וע״ש בלח״מ].

אכלה פירות גמורים

בבא קמא נ״ט: - ר״ש אומר: אכלה פירות גמורים כו׳. מ״ט? הא דאמר רחמנא ובער בשדה אחר - מלמד ששמין על גב השדה, ה״מ מידי דצריך לשדה, הני כיון דלא צריכי לשדה - בעינייהו בעי שלומי.

אמר רב הונא בר חייא א״ר ירמיה בר אבא: דן רב כר״מ, ופסק הלכתא כר״ש. ...ופסק הלכתא כר״ש, כי הא דתנן, ר״ש אומר: אכלה פירות גמורין משלמת פירות גמורין, אם סאה - סאה, אם סאתים - סאתים.

שאלות ממבחנים

אדם קצץ אילנו של חבירו כיצד שמין את הנזק? **סעיף ו׳**

ראה הלכה בקוצץ אילן ונראה שדעת הרמ״א כטור אולם כפי שציין ערוך השולחן ברמב״ם ובעקבותיו בשולחן ערוך אין גילוי לגבי אילן עצמו אלא כל הדנים ששמין אגב שדה הוא בפירות ונראה לפיכך שבאילן עצמו אחרי שהתורה לא חדשה בו חזר להיות ככל הנזיקין ששמין אותו בפני עצמו

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שצ״ה - המשסה את הכלב בחבירו או בעצמו

מקורות

סנהדרין ע״ו :,ע״ח. (משנה...שיסה בו את הכלב, שיסה בו את הנחש - פטור. השיך בו את הנחש - רבי יהודה מחייב, וחכמים פוטרין).

בבא קמא כ״ג :,כ״ד : (חיובו של בעלי הבהמה המשוסה בנזק)

ראשונים ופסיקת הלכה

משסה

סנהדרין ע״ו: - שיסה בו את הכלב, שיסה בו את הנחש פטור. השיך בו את הנחש רבי יהודה מחייב, וחכמים פוטרין.

סנהדרין ע״ח./בבא קמא כ״ג: - שיסה בו את הכלב וכו׳. אמר רב אחא בר יעקב : כשתמצא לומר, לדברי רבי יהודה - ארס נחש בין שיניו הוא עומד, לפיכך : מכיש - בסייף, ונחש - פטור. לדברי חכמים - ארס נחש מעצמו הוא מקיא, לפיכך : נחש - בסקילה, והמכיש - פטור.

בבא קמא כ״ד: - אבעיא להו : המשסה כלבו של חבירו בחבירו, מהו? משסה ודאי פטור.

בעל כלב מאי? מי אמרינן מצי א״ל : אנא מאי עבידנא ליה, או דלמא אמרינן ליה : כיון דידעת בכלבך דמשסי ליה ומשתסי, לא אבעי לך לאשהווייה?

אמר רבי זירא, ת״ש : ותם - שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח ; הא נוגח - חייב. אמר אביי : מי קתני נגח חייב? דלמא הא נגח לא הוי תם, ובההיא נגיחה לא מחייב. ת״ש : שיסה בו את הכלב שיסה בו נחש - פטור ; מאי לאו פטור משסה, וחייב בעל כלב. לא, אימא : פטור אף משסה.

אמר רבא, אם תמצי לומר : המשסה כלבו של חבירו בחבירו - חייב, שיסהו הוא בעצמו - פטור, מאי טעמא? כל המשנה ובא אחר ושינה בו - פטור.

רי״ף - ואסקא רבא אם תמצא לומר המשסה כלבו של חבירו [בחבירו] חייב.

נ״י - ר׳ יצחק אלפסי ז״ל פסק דחייב בעל הכלב מדאמר רבא הכי וכן כתב **הרמ״ה** ז״ל...

רא״ש - הא דקאמר רבא את״ל משסה כלבו של חבירו בחבירו [חייב] חשיב ליה רב אלפס ז״ל מסקנא דהלכתא דכיון דבעיא דשסהו בעצמו לא שייכא למיבעי אי לאו דאמר המשסה כלבו של חבירו בחבירו חייב משמע דסברת רבא נוטה לומר כן אלא שלא היה רוצה לומר כן בפירוש.

רמב״ם - המשסה כלבו של חבירו באחר פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ובעל הכלב חייב חצי נזק, שכיון שהוא יודע שאם שסה את כלבו להזיק נושך לא היה לו להניחו, ואם שסהו בעצמו בעל הכלב פטור שכל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור. **וכן לשון שו״ע.**

השגת הראב״ד - ובעל הכלב חייב חצי נזק. א״א ואם מועד הוא נזק שלם משלם.

מ״מ - ולי נראה שאפילו מועד אינו משלם אלא חצי נזק כיון שלא עשה מעצמו אלא ע״י שסוי וכדאמרינן בדין מיתת אדם שור האיצטדין פטור כי יגח ולא שיגיחוהו אף כאן דינו כתם ואינו משלם אלא חצי נזק.

[הגר״א - חיוב בידי שמים הוא בכל המתכוון להזיק בדרך שאינה מחייבתו ממון כמבואר בבבא קמא נ״ו.]

יש לציין שכל דין פטור משסה הוא בהיזק של קרן שאז הבהמה נחשבת כמזיקה מעצמה ׳ארס נחש מעצמו הוא מקיא׳ אבל בשן חייב המעמיד בהמת חברו על גבי קמה.

שאלות ממבחנים

1. ראובן שיחרר את כלבו ברחוב. שמעון שיסה את הכלב של ראובן בלוי, והכלב נשך את לוי. כמה נחייב ואת מי, את ראובן את שמעון או את שניהם? ציין מקור והסבר. **ב״ק כג: כד: סנהדרין עו:**
2. שור או כלב שלמדום לנגוח או שיסו אותם, האם בעליהם או המלמדים אותם חייבים לשלם הנזקים או במיתה אם המיתו.

שני השאלות מבוארות בעמוד שמשסה פטור ובעלים חייבים חצי נזק מגופו כדין קרן תמה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שצ״ו - כיצד שמירת תם ומועד או מסרן לשומר חנם או לשומר שכר

מקורות

בבא קמא נ״ה:-נ״ו: (מתני׳. הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי, ויצאה והזיקה - פטור...)

בבא קמא מ״ד:-מ״ו. (מסר לשומר והזיק, שמירתה של קרן)

בבא קמא ט׳:-י׳. (מסרה לחרש שוטה וקטן אפילו שקשרו, מסרה לחמישה בני אדם).

ראשונים ופסיקת הלכה

חיוב שמירת המזיקין

בור אש שן ורגל

בבא קמא נ״ה: - דאמר ר׳ אלעזר, ואמרי לה במתניתא תנא: ארבעה דברים התורה מיעטה בשמירתן, ואלו הן: בור ואש, שן ורגל.

קרן

בבא קמא מ״ה: - מתני׳. קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי ויצא והזיק,

אחד תם ואחד מועד - חייב, **דברי ר״מ**

רבי יהודה אומר: תם - חייב, ומועד - פטור, שנאמר: ולא ישמרנו בעליו, ושמור הוא זה. **וכן הלכה**

ר״א אומר: אין לו שמירה אלא סכין.

אמר רב אדא בר אהבה: לא פטר ר״י אלא צד העדאה שבו, אבל צד תמות במקומה עומדת. (ואם שמר שמירה פחותה אף שפטור מנזק שלם חייב לשלם חצי נזק) **וכן פסק הרא״ש.**

רב - מועד לגמרי, לא משכחת ביה צד תמות כלל. **וכן סתמו הרמב״ם ושו״ע** (ועמדו בזה **סמ״ע וגר״א)**

מה גדר שמירה הפחותה

בבא קמא נ״ה: - מתני׳. הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי, ויצאה והזיקה - פטור.

ת״ר: איזהו כראוי, ואיזהו שלא כראוי? דלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה - זהו כראוי, שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה - זהו שלא כראוי.

אפילו תימא ר״מ, שאני שן ורגל, דהתורה מיעטה בשמירתן...

תחילתו בפשיעה וסופו באונס

עיקר דין תחילתו בפשיעה וסופו באונס התבאר **בסיכום סימן רצ״א** והמסקנה להלכה היא כרבא שצריך שיהיה האונס מחמת הפשיעה

פשע בה ויצאת לאגם, ומתה כדרכה.

בבא מציעא ל״ו: -רבא משמיה דרבה אמר: פטור, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מיבעיא למאן דאמר: תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור - דפטור. אלא אפילו למאן דאמר חייב - הכא פטור. מאי טעמא - דאמרינן: מלאך המות, מה לי הכא ומה לי התם?

אולם חשוב לשים לב שיש שני הבנות בראשונים לגבי תחילתו בפשיעה וסופו באונס[603]

- הבנה א׳ - שאילולי הפשיעה לא היה מגיע אונס[604].

---

[603] היסוד לחילוק בין ההבנות הוא בגדר המחייב בתשלומים, האם המחייב הוא הפשיעה שעל ידי הפשיעה נגרם הנזק ואם כן צריך שהאונס ניתן לתלותו בפשיעה, או שהמחייב הוא הנזק והשמירה היא סיבת פטור ואם לא שמר כראוי באותו עניין של הנזק חייב.

[604] תוספות בבא מציעא מ״ב. ד״ה ה״ג ר״ח - ודוקא היכא שיכול להיות שהאונס לא היה נארע אם לא פשע בתחלה אבל פשע בה ויצאת לאגם ומתה פטור דמלאך המות מה לי וכו׳ [כרבא! פירוש לפירושו החילוק לרבא הוא שהגדר המחייב הוא שאילולי הפשיעה לא היה נאנס אף שלגבי הסיבה שבפועל נאנס בה אין זה פשיעה].

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

- הבנה ב׳ - שהפשיעה היא באותו צד של האונס, דהיינו שמכוח הפשיעה נחשב שאותו דבר אינו שמור ועל דבר שאינו שמור חייב אפילו באונס שאין פטור אונס למי שלא שמר[605].

לא נעל בפניה כראוי וחתרה

בבא קמא נ״ו. - בכותל רעוע, כי חתרה אמאי פטור? תחלתו בפשיעה וסופו באונס הוא! הניחא למ״ד: תחילתו בפשיעה וסופו באונס - פטור, אלא למ״ד: תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב, מאי איכא למימר? אלא, מתני׳ בכותל בריא.

רש״י - והוא שחתרה - הא דתנן נפרצה בלילה פטור כגון שחתרה הבהמה והפילה הכותל דאנוס הוא.

רמב״ם - אם אין הדלת יכולה לעמוד ברוח מצויה או שהיו כתלי הדיר רעועין הרי לא נעל בפניהן כראוי ואם יצאת והזיקה חייב, ואפילו חתרה ויצאת ואפילו נפרצה מחיצה בלילה או פרצוה ליסטים בעל הצאן חייב.

ב״י - והרמב״ם סתם. [ולא ביאר פירוש חתרה והפילה הדלת, ונראה שלפחות לגבי שן ורגל הרמב״ם סבר כהבנה ב׳ (ששמירה פוטרת[606] אולם בשומרים אין הכרח שמא סבר שפשיעה מחייבת) וכן מדין חש״ו נראה כן]

טור ושו״ע - אבל אם אינה יכולה לעמוד אפילו ברוח מצויה, כאלו לא שמרו כלל, וחייב, אפילו לא נפלה הדלת על ידי הרוח אלא לסטים הוציאוה [את הדלת], או חפרה או חתרה הדלת והפילתו, דתחלתו בפשיעה לגבי נפילת הדלת, וסופו באונס לגבי חתירה, וקיים לן כל שתחלתו בפשיעה וסופו באונס הבא מחמת הפשיעה, חייב. אבל אם חתרה פרצה ויצאה משם, פטור, שאין האונס בא מחמת הפשיעה. [כהבנה א׳]

הוציאוה לסטים

בבא קמא נ״ה: - הוציאוה לסטים - לסטים חייבין.

בבא קמא נ״ו: - פשיטא, כיון דאפקוה קיימא לה ברשותייהו לכל מילי! לא צריכא, דקמו לה באפה; כי הא דאמר רבה אמר רב מתנה אמר רב: המעמיד בהמת חברו על קמת חבירו - חייב, מעמיד פשיטא! לא צריכא, דקם לה באפה.

אמר ליה אביי לרב יוסף: הכישה אמרת לן, ולסטים נמי דהכישוה.

ירושלמי בבא קמא פרק ו׳ הלכה א׳ - א״ר הושעיה כשהוציאוה לגוזלה אבל אם הוציאוה לאבדה הליסטין פטורין.

וכן פסקו הרא״ש, טור ושו״ע. [דווקא קנין גזלה עושה אותם כבעלים להתחייב בנזק]

ש״ך - הסתפק אם הפטור דווקא על נזקיה אך על הבהמה חייבים שהוציאוה למקום אבוד או פטור גמור.

הפורץ גדר לפני בהמת חברו

בבא קמא נ״ה:-נ״ו. - תניא, אמר ר׳ יהושע: ארבעה דברים, העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן: הפורץ גדר בפני בהמת חבירו... **אמר מר:** הפורץ גדר בפני בהמת חבירו. ה״ד? אילימא בכותל בריא, בדיני אדם נמי ניחייב! אלא בכותל רעוע.

באלו חיובים ׳בכותל בריא, בדיני אדם נמי ניחייב׳

רש״י ורא״ש - בדמי הכותל אבל פטור מלשלם דמי הבהמה אף שאבדה (**תוספות ורא״ש -** שזה גרמא בלבד).

רמ״ה - חייב אף בדמי הבהמה.

רמב״ם - חייב אף בנזקים שעשתה הבהמה (ייתכן שדיבר רק על שן ורגל כדין מעמיד על קמה ולא על קרן[607]).

הקשו על הרמב״ם שהרי ליסטים דווקא הוציאוה חייבים אבל פרצו לפניה פטורים ו**ביאור שיטת הרמב״ם מפורש בתשובתו לחכמי לוניל המובאת במגדל עוז[608]** ׳אבל הפורץ גדר חבירו אין כוונתו לגנוב ולא נתכוון אלא שתצא הבהמה

---

[605] ראה סמ״ע המובא בדין מסרה לחרש שוטה וקטן, הרב אריאב עוזר שליט״א הרחיב בזה בדין כיסוי בור ראה דף מקורות לשיעור.

[606] החיוב בשן ורגל הבסיסי הוא ׳נזקי ממונו׳ ממונו שהזיק רק שחידשה התורה ׳ולא ישמרנו בעליו׳ מלמד ששמירה פוטרת ודי בשמירה פחותה אולם בשומרים אין החיוב בעצם אלא כל החיוב הוא משום שלא שמר כראוי ודעת הרמב״ם פושע במזיק.

[607] שהרי משסה אף הרמב״ם פטר אפילו שהתכוון ומומלץ לשמוע שיעור נפלא של הרב אריאב עוזר בדין משסה הנוגע בדיני הסימן.

[608] נזקי ממון פרק ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ותזיק ויתחייבו הבעלים בנזקיה ולפיכך הוא חייב באותו נזק כדין כל מזיק׳ **וביארו המאירי**[609] **והגר״א** ׳דעת גדולי המחברים שגרמא זו הואיל וכוונתו להזיק ושעל ידו לבד הנזק בא הרי הוא בכלל דינא דגרמי׳.

ב״י - וכיון דהרמב״ם יחיד הוא בדבר זה לא נקטינן כוותיה בהא.

שו״ע - סָתם כלשון הרמב״ם: הפורץ גדר לפני בהמת חבירו ויצאה והזיקה, אם היה גדר בריא וחזק, חייב. **רמ״א** (וי״א דאינו חייב בנזקי הבהמה אלא אם הכישה והזמינה לנזק, **וכן עיקר** (**טור בשם הראב״ד והמגיד**). וי״א דאפילו על הבהמה עצמה אינו חייב, אם נאבדה) (**טור**).

המשך הרמב״ם ושו״ע - ואם היה כותל רעוע, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים.

הגר״א - ברמ״א העיקר כרמ״ה ובזה מתורץ מה החילוק בין כותל בריא לרעוע, שלא כדוחק התוספות.

הניחה בחמה

בבא קמא נ״ו. - וכי איתמר דרבה - אסיפא איתמר: הניחה בחמה, או שמסרה לחרש שוטה וקטן, ויצתה והזיקה - חייב, **אמר רבה:** ואפי׳ חתרה, לא מבעיא היכא דלא חתרה דכולה בפשיעה הוא, אלא אפי׳ חתרה נמי, מהו דתימא: הויא לה תחילתו בפשיעה וסופו באונס, קמ״ל דכולה פשיעה היא, מ״ט? דאמר ליה: מידע ידעת דכיון דשבקתה בחמה, כל טצדקא דאית לה למיעבד עבדא ונפקא.

שו״ע - הניחה בחמה, אפי׳ חתרה ויצאה והזיקה, חייב זה שהניחה שם, שכיון שהניחה בחמה הרי היא מצטערת ועושה כל שאיפשר לה לעשות לברוח. **רמ״א -** ולכן אפילו היתה קשורה בקשר חזק, חייב (**טור**).

מסרה לחרש שוטה וקטן

בבא קמא ט׳: - שור ובור שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו - חייב לשלם, מה שאין כן באש. במאי עסקינן? אילימא בשור קשור ובור מכוסה, דכוותה גבי אש - גחלת, מאי שנא הכא ומאי שנא הכא? אלא בשור מותר ובור מגולה, דכוותה גבי אש - שלהבת, מה שאין כן באש דפטור? והא אמר ריש לקיש משמיה דחזקיה: לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה, אבל שלהבת - חייב, מ״ט? דהא ברי הזיקא! **לעולם בשור קשור ובור מכוסה**, ודכוותה גבי אש - גחלת, ודקא אמרת: מאי שנא הכא ומ״ש הכא? שור דרכיה לנתוקי, בור דרכיה לנתורי, גחלת כמה דשביק לה מעמיא עמיא ואזלא. ולר׳ יוחנן דאמר: אפילו מסר לו שלהבת נמי פטור, דכוותה הכא בשור מותר ובור מגולה, מ״ש הכא ומ״ש הכא? התם צבתא דחרש קא גרים, הכא לא צבתא דחרש קא גרים.

רש״י - שור דרכיה לנתוקי - והוה ליה לאסוקי אדעתיה שאפילו אין החרש מתירו סופו להתיר את עצמו הלכך שמירה רעועה היא ואפילו התירו חרש חייב בעל השור.

לנתורי - לנפול הלכך שמירה רעה היא אפילו גילהו חרש בעל הבור חייב לשלם שלא שמרו כראוי.

פירוש ראב״ד - שור קשור ובור מכוסה, קשור שלא כראוי ומכוסה שלא כראוי קאמר והיינו דומיא דגחלת שאין הזיקא מזומן כל כך.

תוספות - שור עביד לנתוקי - פרש״י אפי׳ בלא חרש דרכו לנתוקי מאליו וכן בור דרכו לנתורי מאליו **וקשה** דע״כ בקשרו ובכסהו כראוי מיירי כדפירש ולקמן (דף נב.) תנן כסהו כראוי פטור **ונראה לפרש** דדרכו לנתוקי ע״י חרש קאמר דגרע משום דמסר לחרש אבל גחלת לא גרע כ״כ דאין דרכו ללבות גחלת כמו שדרכו לנתוקי שור ולנתורי בור דכמה דשביק לה חרש מעמיא עמיא ואזיל. **וכן נראה ברשב״א.**

רמב״ם - מסר בהמתו לחרש שוטה וקטן אף על פי שהיה השור קשור בעלים חייבין שדרכו של שור וכיוצא בו להתיר הקשר ולצאת ולהזיק, אפילו שמרוה שמירה מעולה וחתרה ויצאת והזיקה הבעלים חייבים.

[609] בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא קמא דף נ״ו עמוד א׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

השגת הראב״ד - מסר בהמתו לחרש שוטה וקטן וכו׳ אפילו שמרוה שמירה מעולה וחתרה ויצתה והזיקה הבעלים חייבים. א״א חיי ראשי דבר זה לא מצאתי לו שורש כי מה שאמרו בור מכוסה ושור קשור שמסר לחש״ו שהוא חייב באינו קשור ואינו מכוסה כראוי עסקינן וסומך על שמירת החרש.

טור - דעת **הרא״ש** כרמב״ם.

שו״ע - העתיק לשון הרמב״ם

סמ״ע - ואפילו עשו החש״ו עוד שמירה מעולה להבהמה והיינו שנעלו בפניה הדלת שיכולה לעמוד דהוא הנקרא שמירה מעולה כנ״ל [סעיף א׳], אלא שהבהמה יצאה בחתירה והזיקה, אף על פי שזהו אונס כנ״ל, אפ״ה כיון שפשעו הבעלים מתחילה במה שסמכו על הקשר כיון שדרך החש״ו לנתק הקשר, אמרינן דודאי גם קשר זה התירוהו, **והו״ל כאילו לא עשו להבהמה שום שמירה ויצאה מתחת ידם והזיקה**. ואף על גב דבעלמא בעינן שיבוא האונס מחמת הפשיעה וכמ״ש לעיל בסימן רצ״א, שאני הכא דאותה הפשיעה הראויה לבוא בשעה שמסרו הבהמה ליד החש״ו דהיינו שתצא ותזיק היא הנעשית לבסוף, משו״ה אף ע״פ שנעשה באונס מחויבים הבעלים עליה...

הסמ״ע מבין שמוכרח בסעיף זה כהבנה ב׳ בתחילתו בפשיעה ונראה שהוא מחלק בין פשיעה שעל ידה השור היה נאבד מעצמו שבזה אין זה שמור כלל ואין בו פטור אונס לבין פשיעות שרק יכולות לגרום לנזק אך הבהמה שמורה, ורצונו בעיקר להשוות לדיני שומרים **אולם ניתן לחלק** בין שומר שהפשיעה היא סיבת חיובו ולכן בו יהיה העיקר כהבנה א׳ לבין שור שחיובו משום ממונו שהזיק והשמירה פוטרת שהעיקר כהבנה ב׳.

מסר שורו לחמשה בני אדם

בבא קמא י׳. - הכשרתי מקצת נזקו - חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו, כיצד?

והא איכא: מסר שורו לחמשה בני אדם, ופשע בו אחד מהן והזיק - חייב! היכי דמי? אילימא דבלאו איהו לא הוה מינטר, פשיטא דאיהו קעביד! אלא דבלאו איהו נמי מינטר, מאי קעביד.

מסרו לשומר - חיוב שומר על נזקי השור

בבא קמא מ״ד: - משנה...מסרו לשומר חנם ולשואל, לנושא שכר ולשוכר - נכנסו תחת הבעלים, מועד - משלם נזק שלם, ותם - משלם חצי נזק.

בבא קמא מ״ה: - א״ר אלעזר: מסר שורו לשומר חנם, הזיק - חייב, הוזק - פטור. אמרי: היכי דמי? אי דקביל עליה שמירת נזקיו, אפילו הוזק נמי ליחייב! ואי דלא קביל עליה שמירת נזקיו, אפילו הזיק נמי ליפטר! אמר רבא: לעולם שקיבל עליו שמירת נזקיו, והכא במאי עסקינן - כגון שהכיר בו שהוא נגחן, וסתמא דמילתא, דלא אזיל איהו ומזיק אחריני - קביל עליה, דאתי אחריני ומזקי ליה לדידיה - לא אסיק אדעתיה.

מה הדין בקיבל שמירה סתם

רמב״ם רשב״א טור ושו״ע - מסתמא קיבל עליו שלא יזיק ושלא יוזק.

שמרוה שמירה כראוי ויצאה והזיקה (בקרן תמה)

רמב״ם - אם שמרוה שמירה מעולה כראוי ויצאת והזיקה השומרין פטורין והבעלים חייבין.

טור - ואיני מבין דבריו כיון ששמרוהו כראוי למה יהו הבעלים חייבים **וכן השיג עליו הראב״ד** שמרוהו שמירה פחותה אם שומר חנם הוא הוא פטור והבעלים חייבים ואם שומר שכר הוא או שואל הם חייבים והבעלים פטורין.

ב״י - נתיישב בדברי **הרב המגיד** שכתב וזה לשונו ומ״ש והבעלים חייבים כששמרוהו שמירה מעולה הוא בנזק קרן בלבד [ר״ל בדברים] שהיא תמה להם שבהן הבעלים חייבים אפילו בשמירה מעולה כמו שיתבאר פרק ז׳ אבל בנזקי שן ורגל אפילו הבעלים פטורים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

דר״מ - וצ״ע דהא בשמירה מעולה אפילו תם פטור כמו שנתבאר לעיל סימן זה ואם כן יפה כתב רבינו שאינו מבין דברי הרמב״ם דהא בשמירה מעולה אפילו בעלים פטורים מיהו דעת **רש״י ותוספות והרשב״א** כסברת הרמב״ם כמו שיתבאר בסמוך.

כס״מ - וחכמי לוניל שאלו מרבינו על מה זה הבעלים חייבים כיון ששמרוה השומרים שמירה מעולה. והשיב להם שט״ס הוא וכך היא הנוסחא האמיתית ויצאה והזיקה השומרים פטורים שמרוה שמירה פחותה אם ש״ח הוא פטור והבעלים חייבים ואם ש״ש הוא או שוכר או שואל (השומרים) חייבים ע״כ (**הובא בפרישה**)

שו״ע - ואם שמרוהו כראוי שמירה מעולה, השומרים פטורים והבעלים חייבים בנזק קרן בלבד שהיא תמה, אבל בנזק שן ורגל גם הבעלים פטורים. ואם שמרוהו שמירה פחותה, אם שומר חנם הוא פטור, ואם שומר שכר או שוכר או שואל הוא, חייבים.

סמ״ע וגר״א - העירו שהעיקר כדברי הכס״מ ברמב״ם שבשמירה מעולה גם בעלים פטורים.

חיוב שואל בשמירה מעולה

רש״י ותוספות ורשב״א - שואל חייב

רמב״ם וטור - שואל חייב באונסים שלא יוזק אבל שלא יוזק שהוא כלפי העולם בעלים פטורים וגם הוא פטור. **וכן פסק בב״י ושו״ע ובסמ״ע.**

שאלות ממבחנים

שומר שנתן בהמתו לשומר אחר לשמור והזיקה אחרים מי חייב הבעלים השומר הראשון או השני? **סעיף ט׳**

מסרו השומר לשומר אחר והזיק, חייב, ששומר שמסר לשומר חייב, אפילו שומר חנם שמסר לשומר שכר. ואם הזיק, חייב השומר הראשון לשלם לניזק, וילך לעשות דין עם השומר השני. ואם מסרה שומר ראשון לבנו או לבן ביתו או למסעדו, נכנסו תחת השומר, וחייבים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שצ״ז - מי שבהמתו רגילה ליכנס לתוך שדה חבירו, ובהמת הקצבים שמזקת

מקורות

בבא קמא כ״ג: (מי שבהמתו רגילה ליכנס לתוך שדה חבירו, ובהמת הקצבים שמזקת)

ראשונים ופסיקת הלכה

האם יש חיוב על בעל שדה לגדור שדהו כדי שלא יכנסו בהמות ויאכלו

בבא קמא כ״ג: - הנהו עיזי דבי תרבו דהוו מפסדי ליה **לרב יוסף**

א״ל לאביי: זיל אימא להו למרייהו דליצנעינהו.

אמר ליה [אביי]: אמאי איזילי? דאי אזילנא, אמרי לי: לגדור מר גדירא בארעיה.

ואי גדר, שן דחייב רחמנא היכי משכחת לה? כשחתרה; אי נמי, דנפיל גודא בליליא.

רי״ף - וקי״ל כרב יוסף וליתא לדאביי דשינויא בעלמא הוא.

טור - כתב ר״י שיכול בעל השדה להתרות בבעל הבהמה שישמור בהמתו וצריך לשמרה ואינו יכול לומר גדור שדך כדי שלא תכנס בו **אבל רבינו חננאל** כתב שיכול בעל הבהמה לומר לבעל השדה גדור שדך ואם לא גדרה והזיקתו פטור בד״א בשדה לפי שמתפשטין לרעות ואין הרועה יכול לשמור כולם שלא יכנסו בשדות אבל בעיר אם נכנסה לחצר הניזק והזיקה חייב שאין אדם יכול לנעול ביתו ועל הרועה מוטל לשמור הבהמה כשמוליכה בעיר שלא תכנס לבית הניזק **וכן היא מסקנת א״א הרא״ש ז״ל**.

ב״י - נ״י כתב שכרי״ף פסקו כל המפרשים וכן נראה מדברי **הרמב״ם** ואף **ברא״ש** אין הכרע.

ש״ך - בב״י כתב שכך הם דברי הרמב״ם פ״ה מהל׳ נזקי ממון ועיינתי שם בכל דברי הרמב״ם בהלכות נזקי ממון חפשתי ולא מצאתי דבר מזה[610]... **וגם מ״ש ב״י** שאין בדברי הרא״ש הכרע דבריו תמוהין שהרי הרא״ש מביא במסקנתו דברי רבינו חננאל ודוחה דברי התוס׳ ע״ש ושפיר כתב הטור שמסקנת הרא״ש כר״ח, **ומהרש״ל** כתב דלא נהירא כלל דברי ר״ח דא״כ למה סתם רועים גזלנים ופסולים לעדות לפי שאינם נזהרים משדות אחרות ואי היה צריך לגדור כל אדם שדהו מסתמא כל השדות גדורים הם וא״כ איך נכנסים בשדות אחרים...תימה איך רוצה להכריע נגד אביי..וכן מצאתי **בהלכות גדולות** שכתב כדברי אביי **וכ״כ ראב״ן**... כיון דהלכות גדולות ורבינו חננאל וראב״ן והרא״ש וטור סוברים דפטור הכי נקטינן דכבר נודע שדברי ה״ג ור״ח דברי קבלה הם מהש״ס ובפרט שהוכחתי שדבריהם עיקר:

שו״ע - מי שבהמתו רגילה ליכנס לשדה חבירו ומזיקתו, יכול בעל השדה להתרות בבעל הבהמה שישמור בהמתו, וצריך לשומרה. **(רמ״א -** ואם לא שמרה והזיקה, חייב לשלם היזקו) (כן מוכח מדברי התוס׳ והרא״ש). ואינו יכול לומר לו: גדור שדך כדי שלא תכנס בו.

ערוך השלחן - העיקר כשו״ע ודברי הש״ך צע״ג.

היתר לשחוט בהמות העומדות לשחיטה שמזיקות

בבא קמא כ״ג: מכריז רב יוסף, ואיתימא רבה, דסלקין לעילא ודנחתין לתחתאה: הני עיזי דשוקא דמפסדי, מתרינן במרייהו תרי ותלתא זמנין, אי ציית - ציית, ואי לא - אמרין ליה: תיב אמסחתא וקבל זוזך.

רמב״ם - משמע בכל בהמה[611].

ראב״ד ורא״ש - דווקא בבהמות העומדות לשחיטה.

---

[610] לענ״ד זה פשט בנזקי ממון פרק ה׳ הלכות א׳-ב׳ וכך נראה גם בערוך השלחן.

[611] רמב״ם הלכות נזקי ממון פרק ה׳ - בהמה שהיתה רועה ופרשה ונכנסה בשדות ובכרמים אף על פי שעדיין לא הזיקה מתרין בבעליה שלשה פעמים, אם לא שמר בהמתו ולא מנעה מלרעות יש רשות לבעל השדה לשחוט אותה שחיטה כשרה ואומר לבעליה בואו ומכרו בשר שלכם, מפני שאסור לאדם להזיק ולשלם מה שהזיק, אפילו לגרום הנזק אסור.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ב״י - כרא״ש וראב״ד הם דברי **רש״י**, **תוספות והמרדכי והרשב״א** והביאו ראיה מדאשכחן גבי עיזי דבי תרבו דא״ל דליצנעינהו ולא אמר ליה לישחטינהו **וכתב הרב המגיד** שכן הסכימו רוב המפרשים **׳ולענין הלכה** לדברי הרוב שומעין וכל שכן שהוא להקל על בעל הבהמה׳.

ערוך השולחן - ולדינא נראה דהכל מודים בזה דבהמה או עז היוצאת מכלל בהמות וקשה לשמור אותה ועלולה להזיק בשדות אחרים ולא ניחא ליה לאינש לתבוע בכל עת בב״ד ולפעמים אין עדים בדבר ולכן כופין את בעל הבהמה לשמרה ביחוד ואי לא ציית שוחטין אותה ולא גרע משור המועד וגם הדיעה החולקת בטור זהו מפני שאין מפרשין בגמ׳ דמיירי בכה״ג אבל כשאירע כן מודים לדינא.

תרנגולים ותרנגולות שיש מהן כמו פראים שפורחין מפסידין גגות ופרדסים ושארי היזקות מתרים בהבעלים שיצניעום ואם אין משגיחין שוחטים אותם ומוסרין להם הבשר אפילו בעומדות לגדל ביצים דכיון דא״א לעכבן שלא יפסידו לאחרים לאו כל כמינייהו דהבעלים להשהותן ולדון עמהם בכל עת אבל תרנגולים שאין מפסידין תדיר רק לפרקים נארע נזק על ידם לא שייך בזה התראה ומשלם כשהזיקו.

[ערוך השולחן הכריע נגד **תשובת החו״י** המובאת **בפת״ש** אולם שם המעשה היה שהרג את התרנגול ולא שחטה ובכך הפסיד כל דמיה וגם **באבן האזל** משמע שמודה לדברי הערוך השולחן שדווקא שהתרו ג׳ פעמים לא ניתן לשחוט רק העומדות לשחיטה אבל אם מזיקות תדיר מותר לשוחטם כחלק מעביד איניש דינא לנפשיה[612] (וברב יוסף או שלא היה ד׳ פעמים או שלא היה בשעת מעשה)].

שאלות ממבחנים

האם בנזקי שן בהמות בעל הבהמה יכול לטעון ״למה לא גדרת שדותיך״, או שבעל השדה יטען ״למה לא שמרת את בהמתך״? **סעיף א׳**

ראה האם יש חיוב על בעל שדה לגדור שדהו כדי שלא יכנסו בהמות ויאכלו.

[612] אבן האזל הלכות נזקי ממון פרק ה הלכה א
א״כ הא היכי דעומד להזיקו בודאי מותר להבעלים לשמור את ממונם מלהיות ניזק אפי׳ להרוג המזיק, ואפי׳ היכי שעפ״י דין אם יזיק המזיק ישלם, כדאמרינן בריש המניח גבי שור שעלה על גב חברו להרגו דהא דקאמר בברייתא דחפו לעליון ומת חייב היינו בשביל שהי׳ לו לשמטו ולא שמטו, ואפי׳ במועד דישלם כשיזיק דהא קי״ל כרב נחמן דעביד אינש דינא לנפשי׳ אפי׳ היכי דליכא פסידא, וא״כ לפי״ז דברי הרמב״ם פשוטים, דהיכי שא״א לו להציל בענין אחר מותר לו לשחטו, אם לא דנימא דסברת התוס׳ והראב״ד דלא אמרינן עביד אינש דינא לנפשי׳, אלא בעומד ממש לפנינו ומזיקו, אבל במה שהתרו בו לא נחשב מזיק בודאי שיהי׳ בזה דינא דעביד אינש דינא לנפשי׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן שצ״ח - הכניס שורו לחצר חבירו שלא ברשות, או נתן לו רשות להכניסו

סימן זה הוא כעין המשך לסימן שצ״ג רק ששם הכניס כליו וכאן הכניס שורו והם מאותו משנה בבא קמא מ״ז. רק שבכלים ההיזק שנעשה לבעל הבית הוא בור ובשור נידון הוא בקרן

מקורות

בבא קמא מ״ז.-מ״ח: (הכניס ממונו (כליו או שורו) לחצר חברו ברשות ובלא רשות)

ראשונים ופסיקת הלכה

שור שנכנס בלי רשותו של בעל החצר

בבא קמא מ״ח. - ואמר רבא: נכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות, והזיק את בעל הבית או בעל הבית הוזק בו - חייב, הזיקו בעל הבית - פטור. **א״ר פפא:** לא אמרן אלא דלא הוה ידע ביה, אבל הוה ידע ביה, הזיקו בעל הבית - חייב; מ״ט? משום דאמר ליה: נהי דאית לך רשותא לאפוקי, לאזוקי לית לך רשותא. **וכן הלכה.**

חפר השור בורות בחצר

בבא קמא מ״ח. - אמר רבא: הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות, וחפר בה בורות שיחין ומערות - בעל השור חייב בנזקי חצר, ובעל חצר חייב בנזקי הבור; אף על גב דאמר מר: כי יכרה איש בור - ולא שור בור, הכא כיון דאית ליה להאיך [לבעל החצר שהוא ׳בעל הבור׳] למלוייה ולא קא מלייה, כמאן דכרייה דמי.

סמ״ע - והיינו דוקא בדהפקיר אח״כ רשותו שסביב הבור ולא הפקיר הבור, דאל״כ הו״ל בור בחצר המזיק ויכול לומר לניזק אנת ברשותי מאי בעית, **וכדמוכח בדברי הטור והמחבר בסימן ת״י** או שהבור הוא ברשותו סמוך לרשות הרבים וכמ״ש הטור והמחבר שם.

הבאיש מימיו

בבא קמא מ״ח: - נפל לבור והבאיש מימיו - חייב. **אמר רבא:** לא שנו אלא שהבאיש בשעת נפילה, אבל לאחר נפילה - פטור; מ״ט? הוי שור בור, ומים כלים, ולא מצינו בור שחייב בו את הכלים[613].

רי״ף - השמיט גמרא זו וכתב **הנ״י** שדעת הרי״ף שיש לחייב אפילו בהבאיש מדינא דגרמי **והנ״י בשם הרא״ה** חלק שאין דינא דגרמי בבהמה וכבר **התבאר בסימן שפ״ו**.

רמב״ם טור ושו״ע - פסקו כרבא[614].

הכניס שורו ברשות בעל החצר (נידון גם בסימן רצ״א)

הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות, ונגחו שורו של בעל הבית או שנשכו כלבו של בעל הבית - פטור, נגח הוא שורו של בעל הבית - חייב; נפל לבורו והבאיש מימיו - חייב; היה אביו או בנו לתוכו - משלם את הכופר. ואם הכניס ברשות - בעל החצר חייב.

רבי אומר: בכולן [בכל מי שהכניס ברשות] אינו חייב [בעל החצר] עד שיקבל עליו לשמור.

ירושלמי בבא קמא ה׳ הלכה ד׳ - אמר ר׳ ירמיה הכל מודין בבית שהוא אומר לו הכנס ואני משמרו הכל מודין בשדה שאומר לו הכניסהו ושמרהו מה פליגין בחצר **ר׳** אומר חצר כשדה **וחכמים** אומרים חצר כבית.

בירור שיטת רבי

תוספות[615] ורשב״א[616] - וא״ת בבא דהכניס שורו היכי מצי למימר נגח לשורו של בעל הבית חייב דוקא שלא ברשות הא ברשות פטור בשלמא קדירות ופירות פטור דכיון דמאליה הוזקה בהמתו של בעל הבית דין שיפטר לרבי דאמר

---

[613] הלכה כשמואל בעניין בור ולכן לא הבאתי המשך המחלוקת בגמרא ויתבאר בסימן ת״י שהוא הסימן העיקרי של בור.

[614] גם לרמב״ם שמחמיר לחייב בגרמי ואינו מחלק בין גרמא לגרמי, שיטתו שדווקא גרמי במתכוון להזיק או פושע הקרוב לכך והוא חלק מאדם שמירת גופו עליו ואין גרמי בשור ועוד שכל בור לשיטת הרמב״ם (אך בקונטרס דינא דגרמי מפורש שלא) הוא גרמא שתורה חייבה עליה וכיון שכן יש לדון בור לפי הכללים שהתורה יחדה בהן ואם פטרה בכלים הרי שהחריגה את בור משאר גרמי לפוטרו.

[615] מסכת בבא קמא דף מ״ז עמוד ב׳ ד״ה אימא

[616] חידושי הרשב״א מסכת בבא קמא דף מז עמוד ב

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בסתמא לא קביל עליה נטירותא אבל כשנגח שורו לשורו של בעל הבית אפילו לרבי דלא מקבל עליה נטירותא אמאי פטור ברשות לא יהא אלא חצר השותפין ובחצר השותפין חייב **וי״ל דעכשיו סובר** דלרבי כשמכניס שורו ברשות הרי הוא כאילו מפרש בהדיא שיפטר כל אחד ואחד בנגיחות שורו ובכל נזקין **ולפי האמת** לרבי אם הכניס שורו ברשות הזיק חייב הוזק פטור כדאמרינן לקמן גבי כנוס שורך ואשמרנו.

ב״י - הביא את דביר **המ״מ שכתב** רק את דברי תוספות ׳דעכשיו סובר׳ וכתב שכן דעת הרמב״ם וכן עיקר.

פסיקת הלכה

בבא קמא מ״ח: - איתמר, **רב אמר:** הלכתא כת״ק, **ושמואל אמר:** הלכתא כרבי.

רי״ף ורמב״ם - והלכתא כשמואל דקי״ל הלכתא כשמואל בדיני.

תוספות - ושמואל אמר הלכתא כרבי - לכאורה נראה דהלכתא כשמואל בדיני וצ״ע דרבא קאמר לעיל הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות וחפר בו בורות שיחין ומערות בעל השור חייב בנזקי חצר משמע אבל ברשות פטור ואי כרבי אפי׳ ברשות חייב דלרבי סתמא חייב בעל השור וכולה סוגיא דלעיל מסיק רבא כרבנן ואפי׳ נשברו ברוח ואפי׳ חנק עצמו.

טור - ר״י ורא״ש פסקו הלכה כחכמים ולא כרבי שרבא בתרא סבר כחכמים.

ובב״י סימן רצ״א תמה שאין הכרע בראי״ש ובסימן זה כתב שכבר הכריע שהעיקר כרי״ף ורמב״ם.

השגת הראב״ד[617] **-** ואם הכניס ברשות בעל השור פטור. א״א זה לא ידעתי למה פטור אלא בנגיחה ולא בהבאשת מימיו שהרי חצר השותפים היא ולא עוד אלא דלגבי מי הבור חצר הניזק היא שהרי יש רשות לבעל החצר בחצר לשוורים ולפירות ולזה אינו אלא לשוורים. **ושו״ע ורמ״א לא הזכירהו ולא חילקו כמותו.**

שו״ע - כרי״ף ורמב״ם **רמ״א -** וי״א דכיון דנתן לו רשות ליכנס הוי כאלו קבל עליו שמירתו. ודוקא בנזקין דאתו ליה מבעל החצר, אבל בנזיקין דאתו ליה מעלמא, אינו חייב עד שיקבל עליו שמירתו (**טור בשם ר״י והרא״ש**).

ש״ך, הגר״א ונתיבות[618] **-** הביאו בשם **הג״א** שבבית רבי מודה לחכמים, **והגר״א** ציין שכך מפורש בירושלמי.

ט״ז - לענין הלכה אין לנו להוציא ממון מאחר שאין כאן הלכה מבוררת כדברי מי קי״ל, ע״כ אין להוציא ממון נגד רי״ף ורמב״ם ,וכן פסק השו״ע בסימן רצ״א ולא כתב שם רמ״א שיש מחלוקת.

מסתברא לי דלאו למימרא שאם הכניסו ברשות ונגח שורו לשורו של בעל הבית יהא פטור, דלא גרע מחצר השותפין א״נ מרשות הרבים שהקרן חייבת שם ואף ע״פ שיש רשות לזה ולזה... אבל בתוס׳ פירשו דעכשיו סובר...

[617] הלכות נזקי ממון פרק ז׳ הלכה ה׳

[618] כולם בסימן רצ״א סעיף ג׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ת״ג - שמין השברים לניזק, ואם פיחתו או הותירו

מקורות

בבא קמא י׳:-י״א. (שמין לניזקין)

בבא קמא ל״ד (פחת ושבח נבילה למי)

ראשונים ופסיקת הלכה

שמין לניזקין

בבא קמא י׳:-י״א. - דתנו רבנן: תשלומי נזק - מלמד, שהבעלים מטפלין בנבילה...

פחת ושבח נבילה (אבל ניזוקה ועדיין חיה הוא בסימן ת״ד)

א״ל רב כהנא לרב: אלא טעמא דכתב רחמנא והמת יהיה לו, הא לאו הכי, הוה אמינא נבילה דמזיק הויא, השתא אי אית ליה לדידיה כמה טריפות יהיב ליה, דאמר מר: ישיב - לרבות שוה כסף ואפילו סובין, דידיה מבעיא? לא נצרכא, אלא לפחת נבילה.

בבא קמא ל״ד. - ת״ר: שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים וחבל בו בחמשים זוז, ושבח ועמד על ארבע מאות זוז, שאלמלא (לא) הזיקו היה עומד על שמנה מאות זוז - נותן כשעת הנזק, כחש - כשעת העמדה בדין...כולה ר״ע היא, והכא במאי עסקינן - כשפיטמו.

בבא קמא ל״ד: - אלא א״ר יוחנן: שבח נבילה איכא בינייהו, דמ״ס: דניזק הוי, ומ״ס: פלגא.

שו״ע - פחת הנבילה לניזק ושבח הנבילה חולקים אותו המזיק והניזק.

כיצד, שור שוה מאתים שנגחוהו ומת, והרי הנבילה שוה בשעת מיתה מאה, ובשעת העמדה בדין פחתה והרי שוה פ׳, אין המזיק משלם אלא ק׳. ואם היה תם, משלם לו נ׳ מגופו.

רמ״א - ודוקא שנודע לניזק בשעת מיתה, אבל אם לא נודע לו, הפחת על המזיק עד שיודע לניזק. ויי״א דה״ה אם הוזלה (**טור**). ויש חולקין דבזולא אף על גב דלא נודע לו הוי של ניזק) (**נ״י**).

המשך שו״ע - השביחה הנבלה והרי היא שוה בשעת העמדה בדין ק״כ, הרי המזיק משלם תשעים. ואם היה תם משלם, מ״ה מגופו, וזהו וגם את המת יחצון (שמות כא, לה). **רמ״א -** מיהו אם השביחה כל כך עד שחצי שבח הוא יותר מדמי ההיזק, לא אמרינן דהמזיק יטול חצי השבח וירויח (**טור**).

הגר״א - מדברי **רמב״ם ושו״ע** נראה שלא חלקו בנודע לא לא נודע לגבי פחת נבילה ולעולם לניזק.

טורח העלאת נבילה

בבא קמא י״א. - אחרים אומרים: מניין שעל בעל הבור להעלות שור מבורו? ת״ל: כסף ישיב לבעליו והמת.

טור - אף על פי שטורח הנבילה הוא על המזיק כגון אם נפל שור לבורו חייב להעלותו וליתנו לניזק מכל מקום משנודע לו לניזק היה לו להשתדל בו להעלותו ועל המזיק ליתן לו ההוצאה.

רמב״ם ושו״ע - על המזיק לטרוח בנבלה עד שממציא אותו לניזק. כיצד, כגון שנפל השור לבור ומת, מעלה הנבלה מהבור ונותנה לניזק, ואחר כך שמין לו פחת נבלה, שנאמר: כסף ישיב לבעליו והמת יהיה לו (שמות כא, לד), מלמד שהוא חייב להשיב את הנבלה ואת הפחת שפחתה מן החי לניזק; ואם היה תם, חצי הפחת.

סמ״ע - על הניזק להעלותו מהבור כשנודע לו שנפל שם ונוטל דמי הוצאותיו על העליה מהמזיק, ואם לא עשה כן ונפסד השור בהבור דהוא פסידא דהניזק, וכ״כ הטור בהדיא, וכתב הב״י שהוא הסכמת הפוסקים.

פת״ש - בית אפרים כתב **שמדברי מהרש״ל ביש״ש ומדברי השיטה מקובצת בשם הרמב״ן** מבואר דלא ס״ל כמ״ש **הסמ״ע לדעת הרא״ש והטור,** אלא דגוף הטורח חל על המזיק, ומ״מ האחריות היא על הניזק שמיד שידע הוא צריך להשתדל לתבוע להמזיק שיעלנה, ואם תבעו ונתרשל המזיק חייב, ואם ידע הניזק ולא תבעו להעלותה, מדשתק הא קמן דלא קפיד שתהיה שם והרי היא על אחריותו ופסידא דניזק הוא.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

האם יש למזיק חלק בשבח, ומתי לא? **סעיף ב׳ ראה פחת ושבח נבילה ומתי לא מכוון לדברי רמ״א בסוף ב׳מיהו׳ או שמכוון לסימן ת״ד ששם הבהמה לא מתה והשביחה אינו נותן אלא כשעת הנזק .**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ת״ח - אין דנין דיני נזקין אלא בעדות ברורה

מקורות

בבא קמא י״ד: (מתני׳. שום כסף. שוה כסף. בפני ב״ד. ועל פי עדים בני חורין בני ברית).
בבא בתרא צ״ג., שבועות ל״ד. (גמל האוחר בין הגמלים).

ראשונים ופסיקת הלכה

בפני בית דין ובראיה ברורה ובעדים כשרים

בבא קמא י״ד: - מתני׳. שום כסף. שוה כסף. בפני ב״ד. ועל פי עדים בני חורין בני ברית.
שו״ע - אין הנזקים משתלמים אלא בראיה ברורה ובעדים כשרים. **רמ״א -** ואין מקבלין העדות אלא בפני בעל דין, אפילו היה הוא ועדיו חולים **(נ״י)**.
פת״ש - בתשובת רבינו עקיבא איגר כתב לתמוה על הרמ״א ז״ל שהעתיק דברי **הנ״י** סתם בכל נזקים שבעולם אין מקבלין עדות שלא בפני בע״ד במקום אונס, ובאמת נ״ל ברור **דהנ״י** לא מיירי רק לענין יעודי תורא, דבזה קפיד קרא והועד בבעליו, אבל לענין התשלומים מה שכבר נגח, זה דומה לכל עדיות דעלמא וכמבואר להדיא בלשון חידושי הרשב״א והניח בצ״ע.

גמל האוחר בין הגמלים

בבא בתרא צ״ג. (וכן בשבועות ל״ד.) - שור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצדו, אף על פי שזה מנוגח וזה מועד ליגח, זה מנושך וזה מועד לישוך - אין אומרים בידוע שזה נגחו וזה נשכו
רבי אחא אומר: גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו - בידוע שזה הרגו. **ואין הלכה כרבי אחא.**
רמב״ם - שור שהיה רועה על גב הנהר ונמצא שור הרוג בצדו, אף על פי שזה מנוגח וזה מועד ליגח זה מנושך וזה מועד לישך אין אומרין בידוע שזה נשכו וזה נגחו אפילו גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו אין אומרין בידוע שזה הרגו עד שיראוהו עדים כשרים.

קבלת עדות פסולים במקרים חריגים[619] (לקוח מסימן ל״ה)

ב״י - על פי הבנתו בדברי **הרשב״א הרמב״ם** שלל את היכולת לסמוך על עדות אשה במקרים חריגים **׳ולאפוקי מדברי מהרי״ק ובתרומת הדשן** סימן שנ״ג האריך בזה **ואין דבריו נראים בעיני׳**
דר״מ - המרדכי כתב אף על גב דמנדין בלא התראה מכל מקום אין מנדין עד שיודע הדבר בעדים כשרים ובראיה גמורה כו׳. **ולי נראה** דאף על גב דאפשר דמדינא הנשים אינן נאמנות אפילו במקום שאין אנשים שכיחי **כדברי הרמב״ם והרשב״א** מכל מקום **תקנות קדמונים הם מרבינו תם ז״ל כמו שכתב מהרי״ק** דאשה יחידה או קרוב או קטן נאמנין בענין הכאות או בזיון תלמיד חכם ובכל דבר קטטה שאין רגילים להיות עדים מזומנים בדבר זה ואין פנאי להזמינם והוא הדין במסירות וכל זה כתב שם **מהרי״ק בשם רבינו תם** ז״ל **וכ״כ הכלבו** סימן קי״ו מתקנות רבינו גרשום מאור הגולה וכ״כ בחידושי **אגודה** דבכל מקום דאין אנשים רגילים להיות נשים נאמנות וכן האריך בזה **בתרומת הדשן** מיהו כתב דדוקא בדבר שהוא אקראי בעלמא כגון שמעידות על בגדי אלמנה שלבשה אותן בחיי בעלה דבדבר זה אין אנשים רגילים לדקדק וכן במקומות בבית הכנסת של נשים אבל בנזקין דשכיחי אין נשים נאמנות כו׳. **מיהו נראה** דבדבר הכאות וחבלות נשים נאמנות וכדברי רבינו תם דזה גם כן לא שכיחי כדלקמן סימן ת״ח **ולכן נ״ל דאין לדחות דבריהם בלא ראיה ברורה.**

[619] ראה דף מקורות בנושא: קבלת עדים פסולים

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

פסק רמ״א - וכל אלו הפסולים, פסולים אפילו במקום דלא שכיחא אנשים כשרים להעיד (**רשב״א ורמב״ם** וכ״כ הב״י), וכל זה מדינא, אבל י״א **דתקנת קדמונים** הוא דבמקום שאין אנשים רגילים להיות, כגון בב״ה של נשים או בשאר דבר אקראי שאשה רגילה ולא אנשים, כגון לומר שבגדים אלו לבשה אשה פלונית והן שלה, ואין רגילים אנשים לדקדק בזה, נשים נאמנות **(ת״ה ואגודה)**. ולכן יש מי שכתב דאפילו אשה יחידה, או קרוב או קטן, נאמנים בענין הכאה ובזיון ת״ח או שאר קטטות ומסירות, לפי שאין דרך להזמין עדים כשרים לזה, ואין פנאי להזמין (מהרי״ק ומהר״ם מריזבורג וכלבו). והוא שהתובע טוען ברי (מהרי״ק).

שאלות ממבחנים

1. א. הזיק במקום שמצויים בו רק עדים פסולים, האם ניתן לחייב על פי עדות זו? **סעיף א׳**

רמב״ם - אין הנזקין משתלמין ואין חייבין בכופר ואין הבהמה נהרגת אלא בראיה ברורה ובעדים הכשרים להעיד, שלא תאמר הואיל ואין מצויין באוריות הסוסים וברפת הבקר וגדרות הצאן אלא העבדים והרועים וכיוצא בהן אם העידו שבהמה זו היא שהזיקה את זו שומעין להן או אם העידו קטנים או נשים שאדם זה חבל את זה או העידו בשאר נזקין סומכין עליהן, אין הדבר כן, אלא לעולם אין מחייבין ממון על פי עדים עד שיהיו עדים הכשרים להעיד שאר עדיות ויעידו בבית דין ויחייבו בית דין המזיק לשלם.

וראה פסק רמ״א הלקוח מסימן ל״ה סעיף י״ד

ב. האם אפשר לקבל עדות נזיקין שלא בפני בעל דין כשבעל הדין חולה? **סעיף א׳**

ראה בפני בית דין ובראיה ברורה ובעדים כשרים ודברי רע״א שם ועיקר הנידון בסיכום סימן כ״ח וראה בהרחבה

ג. האם מחייבים נזיקין על פי אומדנא? הוכח. **סעיף ב, להרחבה - פד״ר יט עמ׳ 109 והלאה, חמדת הארץ ה עמ׳ 92-88, מוריה קכג-קכה עמ׳ סג-סו ראה גמל האוחר בין הגמלים.**

2. שור של עכו״ם שהיה ברפת עם שוורים אחרים ובאו הרועים והמשרתים שהיו נוכחים והעידו בבית דין שהשור של העכו״ם הוא שנגח, האם בית הדין יחייב את העכו״ם לשלם או לא? **סמ״ע סק״א**

סמ״ע כתב בשם הטור בשם ר״י שאין מקבלים אולם בפת״ש שהפנה לדברי שער המשפט שהביא את החינוך שכתב: וכלל זה יהיה בידך שכל מה שנצטוו האומות שכל זמן שהם תחת ידינו עלינו לעשות דין בהם בעברם על מצוותם, וכבר כתבתי למעלה בסדר וישמע יתרו שהדין שלהם לעולם היה מיתה בין מזידין בין שוגגין ושאין צריכין התראה אלא שני עדים צריכים והודאת פיהן ומן הדומה שאע״פ שלא היו כשרים להעיד על ישראל ראוים היו להעיד זה על זה וכן הורה זקן, עכ״ל. וא״כ כיון דעידי עכו״ם נאמנים להעיד על עכו״ם לדונן מיתה כל שכן דעידי עכו״ם נאמנים על עכו״ם להוציא מהם ממון. ומכריע שער המשפט - אלא ודאי דלענין שור של עכו״ם שנגח לשור של ישראל סגי בעד אחד לבד וכמו שכתבתי דלא יהא ממונו חמור מגופו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הרחבה

קבלו עדות שלא בפני בעל דין האם בדיעבד דנים על פיה (לקוח מסיכום סימן כ״ח)

כתובות כ׳. - א״ר אבהו: אין מזימין את העדים אלא בפניהן, ומכחישין את העדים שלא בפניהן, והזמה שלא בפניהן נהי דהזמה לא הוי, הכחשה מיהא הויא. (לבטל את עדותם)

ראבי״ה, ראב״ן ור׳ ירוחם - כשר. (מבטלים את עדות על ידי הזמה וכן קבלת עדות חולים, והחולקים סוברים שאין הכחשה חובת העדים). **הביאם רמ״א** כויש חולקין.

ב״י ברא״ש[620] - פסול. חיוב להעיד בפני בעל דין דרבנן (אסמכתא[621]) אולם שלא במקום אונס פסלו בדיעבד.

ריב״א נימוקי יוסף, טור, ריב״ש, רשב״א ורמ״ה - פסול **וכן נראה בירושלמי וכן כתב בדק הבית ומהרש״ל.**

שו״ע - פסול. **רמ״א** לשיטה זו חוזרים ומעידים פעם שניה ואם שינו הולכים אחר העדות השניה ויש חולקין.

ט״ז - מהרש״ל ומהריב״ל כתבו שאחר שהעידו שלא בפניו תו לא מהני בפניו, ואין להם יסוד מגמ׳ ולא מפוסקים. ואדרבה **מדברי רי״ף ועיטור** [הביאם **הנימוקי יוסף**] משמע דמהני אח״כ בפניו. וכן פסק ב״י בשם **ריב״ש** וכ״פ **מהר״מ אלשקאר** בתשובה, **וכן עיקר כמ״ש רמ״א** כאן על פי ר׳ מנחם הארוך בב״י.

קצות - ביאר את שיטת **העיטור** שלא אומרים ׳עביד איניש לאחזוקי דיבורא׳ אם לא נפסק הדין.

קצות דן בדברי ר׳ מנחם הארוך שהביא ב״י[622] שהוכיח מהגמרא שמי שנשבע שאינו יודע עדות מחוץ לבית הדין יכול עדיין להעיד ולכן יתחייב על כל שבועה ומדוע העד לא נפסל משום שנשבע לשקר ויבואר סימן ל״ד.

מתי נתיר קבלת עדות שלא בפני בעל דין (לקוח מסיכום סימן כ״ח)

בבא קמא קי״ב: - אמר רב אשי א״ר שבתאי: מקבלין עדים שלא בפני בעל דין. **תהי בה ר׳ יוחנן**, וכי מקבלין עדים שלא בפני בעל דין? **קיבלה מיניה ר׳ יוסי בר חנינא:** כגון שהיה הוא חולה או עדיו חולים, או שהיו עדיו מבקשין לילך למדינת הים **ו**שלחו לו ולא בא.

רשב״א, ראב״ד, ריב״ש (עיטור, ר״ת וגאונים) ואור זרוע - עדים חולים או שהלכו למדינת הים ואפילו לא שלחו לבעל דין וכן במקרה ששלחו לבעל דין ולא בא. (וכן כל אונס מקבלים כגון עד אחד במקום מרוחק).

ר״י, ר״ח ורא״ש - צריך גם קיום שני התנאים: א. עדים חולים או הולכים למדינת הים ב. שישלחו לבעל דין ולא יבוא.

ראב״ן ונימוקי יוסף - בחולים לא צריך שישלחו (אם לא עכשיו אימתי) אך בהולכים למדינת הים צריך [וו׳ החיבור עליהם בלבד] **(ב״י**: ומשמע לדבריו שגם בהולכים למקום רחוק שייך לפעמים אם לא עכשיו אימתי).

תרומת הדשן - ע״פ ראב״ן כל מקום שיש חשש שהעדות תפגע, מקבלים, כגון בעל דין אלים.

דר״מ - אם העד יהיה אחר כך פסול (כגון נישואין), מקבלים.

בדק הבית - נראה להכריע שבעדים חולים או תובע חולה לא צריך ששלחו ולא בא ובעדיו הולכים למקום רחוק דווקא אם בעל דין בעיר צריך שישלחו לו. **וכן פסק בשו״ע וכן כתב רמ״א שהמנהג** אע״פ שיש חולקים.

---

[620] ראה הגהות והערות (שירת דבורה) אות קל״ה שבראש״ש עצמו משמע שקבלת עדות בפני בעל דין הוא דין גמור מהתורה וחכמים הפקיע אותו רק במקום אונס ולא כדברי ב״י שהוא מדרבנן. **אך דעת רשב״א** נראה שזה אסמכתא.

[621] ראה סימן י״ח סעיף ו׳ (מובא בב״י סימן י״ט) שדעת הרשב״א ש׳הועד בבעליו׳ הוא דין גמור אולם רק בדיני נפשות.

[622] יסוד שיטתו: א. דן מתי אנו מעמידים את האדם שנשבע לשקר בטעות, הקצות מחלק בין שבועה שתליה בשכחה גורמת לשבועה שתהיה שבועת אמת כגון שנשבע שאינו יודע שיתכן שבעת השבועה שכח שבמקרה זה יותר תולים ששכח לבין שבועה שבוודאות שיקר כגון נשבע שלא ידע מעולם שהשכחה גורמת לפטור מהעונש שפחות תולים בשכחה. ב. הוסיף לחלק בין פסול להעיד שלשיטתו על שבועת העדות אין לוקים ופיסולו מדרבנן וצריך הכרזה לבין פסול להשבע שכיון שנשבע לשקר הוא חשוד על השבועה. ג. הביא דברי אחיו שעל עברה שאינה מפורסמת לא צריך תשובה מפורסמת ולכן אף שהאדם יודע שהוא חטא במזיד מכיוון שבית דין תולה טעותו בשגגה די בשבועה שאינה מפורסמת ד. לבסוף חילק בין שידוע ששיקר בעדים שאין תולים בשגגה לבין אם על פי דבריו שיקר שאינו נאמן לפסול עצמו ואין בית הדין מאמין לדברו ששיקר במזיד ותולה סתירת דבריו בשגגה.

הנתיבות - חלק על חילוקיו וביאר שיש לחלק בין עונש שגזרת הכתוב שיהיה תוך כדי דיבור לבין לפוסלו לעדות שבזה הולכים אחר אומדן.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הערת הר״ן - לא אמרו אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין, אלא בתובע שמביא עדים על תביעתו. אבל המביא עדים לפטור את עצמו, מקבלים. **וכן פסק שו״ע.**

ש״ך (והגר״א) - כשיש שטר נגד הלוה ומביא עדים שפרע זה נחשב להוציא מחזקה וצריך להעיד בפני המלוה.

מהרי״ט [בש״ך ובקצות] - ניתן לקבל עדים לפטור שלא בפני בעל דין דווקא אם התובע תבע לדין.

הערת עבוה״ג בשם ראנ״ח - לא אמרו אין מקבלים אלא לתועלת המתחייב בעדות, אבל הזוכה בעדות מקבלים שלא בפניו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ת״י - בור באיזה מקום חיובו וכמה שיעורו, וכל משפטי בור

מקורות

שמות פרק כ״א

(לג) וְכִי **יִפְתַּח אִישׁ** בּוֹר אוֹ כִּי **יִכְרֶה** אִישׁ בֹּר **וְלֹא יְכַסֶּנּוּ** וְנָפַל שָׁמָּה **שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר**׃

(לד) **בַּעַל הַבּוֹר** יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ׃ ס

בבא קמא ג׳ (בור ט׳ ובור י׳ זה אב למיתה וזה אב לנזיקין ותולדתן כיוצא בהן)

בבא קמא ט׳:-י׳: (בור שמסר לחרש שוטה וקטן, בור ט׳ ובא אחר והשלימו לי׳)

בבא קמא מ״ט:-נ״ד: (רוב דיני בור)

בבא קמא נ״ה: (תנא: ארבעה דברים התורה מיעטה בשמירתן, ואלו הן: בור ואש, שן ורגל).

ראשונים ופסיקת הלכה

דרשות הפסוקים ששייכות לסימן זה [רובם מלוקטים מהתורה תמימה]

שמות פרק כ״א

(לג) וְכִי **יִפְתַּח אִישׁ** בּוֹר אוֹ כִּי **יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ** וְנָפַל שָׁמָּה **שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר**׃

(לד) **בַּעַל הַבּוֹר** יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ׃ ס

וכי יפתח.. או כי יכרה - אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן, אלא שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כריה באה לו, מכאן לכורה ופותח בור ברה״ר חייב **[ב״ק ג א׳ וכן במ״ט: שיטת רבה שהכל מודים בזה]:**

כי יכרה איש - [השור שחפר בור ברשות הרבים או ברשות אחר פטור בעל השור] דאמר קרא כי יכרה איש, איש ולא שור **[ב״ק מ״ח א׳]:**

תורה תמימה שמות פרק כ״א פסוק ל״ג

כי יכרה איש בור - מה ת״ל בור בור, אחד בור לנזקין ואחד בור למיתה[623] **[ירושלמי ב״ק שם]:**

ולא יכסנו - תניא, בור מעטה התורה בשמירתו, דכתיב ולא יכסנו הא כסהו פטור **[ב״ק נ״ה ב׳]:**

שור או חמור - נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו חמור וכליו ונתקרעו, חייב על הבהמה ופטור על הכלים, דכתיב ונפל שמה שור או חמור, שור ולא אדם חמור ולא כלים **[ב״ק כ״ח ב׳]:**

בעל הבור ישלם - אחד החופר או שנחפר הבור מאליו או שחפרתו בהמה או חיה הואיל והוא חייב למלאותו או לכסותו ולא עשה הרי זה חייב בנזקיו, ואחד החופר או הלוקח או שנתן לו במתנה שנאמר בעל הבור ישלם מי שיש לו בעלים מכל מקום. **[רמב״ם נזקי ממון י״ב, י״ג ע״פ המכילתא וב״ק נ׳.]**

---

[623] דרשה זו לא הובאה בבלי אלא בירושלמי אולם התוספות ורשב״א הזכירוה ובירושלמי למדו ששור ולא אדם חמור ולא כלים נאמר רק על בור י׳ ולא על בור ט׳ ועל זה ודאי הבבלי חלק אולם ייתכן שבכל אופן ניתן ללמוד דרשה זאת ללא לימוד זה.
בשיעור בנושא בור ט׳ ובור י׳ נראה שזה מחלוקת ראשונים בדין שור מעומד שנפל לבור ו׳ טפחים ומת, ושיעור נפילתו י׳ טפחים.
ומצורף הערת התורה תמימה שמות פרק כא הערה רנד
רנד) ר״ל דקשה לו למה כפל שתי פעמים בור ולא כתב בקצור כי יפתח או כי יכרה איש בור, ומשני דבא לאשמעינן דאצטריך חד בור לנזקין וחד למיתה, ובאור הדברים משום דסתם בור הוא שיש בו כדי להמית והוא עומק עשרה טפחים כמש״כ בדרשה דלעיל, וא״כ אי הוי כתיב חד בור הו״א דעל נזקין היינו אם חפר ט׳ טפחים והוזק בו פטור, משום דזה אינו נקרא בור, לכן כתיב עוד פעם בור להורות דאפילו בשיעור נזקין חייב. ועיין בתוס׳ ב״ק ג׳ א׳ וסנהדרין מ״ה א׳ הביאו ירושלמי זה. - והנה נמצא כתוב בשם הגר״א מווילנא [בלקוטים בסוף ספר שנות אליהו] דשלש פעמים כתיב כאן בור, והראשון כי יפתח איש בור - הוא מלא ו׳, השני, או כי יכרה איש בר - חסר ו׳, והשלישי, בעל הבור ישלם - מלא ו׳, ובא ללמדנו שהראשון החופר בור מלא דהיינו י׳ טפחים, ושוב כתיב כי יכרה איש בר, חסר, דהיינו שכרה רק ט׳ טפחים ובא השני וכרה בור מלא, כלומר שחפר טפח עשירי, מי משלם - בעל הבור מלא, מי שהוא ממלא משלם, עכ״ד. ולפי דרשת הירושלמי שלפנינו יש לפרש פשוט דהלשון כי יכרה איש בר דכתיב חסר בא לרמז על שיעור נזקין דהיינו פחות מי׳ טפחים, והשני דכתיב מלא מורה על שיעור מיתה, י׳ טפחים, כמבואר, ודו״ק:

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

יכרה איש בור ולא שור בור

בבא קמא מ״ח. - אמר רבא: הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות, וחפר בה בורות שיחין ומערות - בעל השור חייב בנזקי חצר, ובעל חצר חייב בנזקי הבור; אף על גב דאמר מר: כי יכרה איש בור - ולא שור בור, הכא כיון דאית ליה להאיך למלוייה ולא קא מלייה, כמאן דכרייה דמי.

שו״ע - אחד החופר או הלוקח או שניתן לו במתנה, שנאמר: בעל הבור ישלם (שמות כא, לד), מי שיש לו בעלים מכל מקום. וכן אם נחפר מאיליו, או שחפרו בהמה וחיה ברשותו, הואיל והוא חייב למלאותו או לכסותו ולא עשה, הרי זה חייב בנזיקין.

שורו שחפר ברשות הרבים או ברשות אחר, פטור בעל השור, שנאמר: כי יכרה איש בור (שמות כא, לג), ולא שור בור.

בור הסמוך לרשות הרבים והפקיר רשותו ולא הפקיר בורו

בבא קמא מ״ט:-נ׳. -מתני׳. החופר בור ברה״י ופתחו לרה״ר, או ברה״ר ופתחו לרה״י, ברה״י ופתחו לרה״י אחר - חייב.

בדין בור ברשויות השונות נחלקו רבה ורב יוסף במה חלקו ר׳ עקיבא ור׳ ישמעאל.

שיטת רבה

אמר רבה: בבור ברה״ר - **כ״ע** לא פליגי דמיחייב, מ״ט? אמר קרא: כי יפתח וכי יכרה, אם על פתיחה חייב, על כרייה לא כל שכן! אלא, שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה באה לו; לא נחלקו אלא על בור ברשותו

ר׳ עקיבא סבר: בור ברשותו נמי חייב, דכתיב: בעל הבור, בבור דאית ליה בעלים קאמר רחמנא.

ר׳ ישמעאל סבר: בעל התקלה [מי שיצר את התקלה אך בור ברשותו פטור שלא היה לניזק להכנס].

שיטת רב יוסף

ורב יוסף אמר: בבור ברה״י - כולי עלמא לא פליגי דמחייב, מאי טעמא? בעל הבור אמר רחמנא, בבור דאית ליה בעלים עסקינן, כי פליגי - בבור ברה״ר

רבי ישמעאל סבר: בור ברה״ר נמי חייב, דכתיב: כי יפתח וכי יכרה, אם על פתיחה חייב, על כרייה לא כ״ש!

ר׳ עקיבא - פטור. [נראה שהביאור בשיטה זו שסבר שחיוב בור הוא משום ממונו שהזיק וברשות הרבים אין זה ממונו אלא גרמא בעלמא].

והלכה כר׳ עקיבא על פי ביאור רבה [ראה מה ׳המחייב׳ בכריית בור]

על איזה בור ברשותו חייב

בבא קמא נ׳. - והחופר בורות ברה״י הסמוכה לרשות הרבים, כגון אלו החופרים לאושין - פטור, **ור׳ יוסי בר׳ יהודה** מחייב, עד שיעשה מחיצה עשרה, או עד שירחיק ממקום דריסת רגלי אדם וממקום דריסת רגלי בהמה ארבעה טפחים; טעמא דלאושין, הא לאו לאושין - חייב.

רא״ש וטור - אחד החופר ברשות הרבים או ברשותו בתוך ד׳ טפחים סמוך לר״ה.

רמב״ם שו״ע - אחד החופר בור ברשות הרבים, או החופר בור ברשותו ופתחו לר״ה.

לחם משנה[624] - עוד נראה בגמרא דחפר סמוך לרה״ר אפילו שהוא ברשותו חייב לבד מי שחפר לאושין כלומר יסוד לחומת הבית על פני כל רוחב ביתו כי זה הוא דרך לעשות כן **והטור ז״ל** כתבו בסימן ת״י ולא ידעתי למה לא כתבו רבינו ז״ל: [**ובסמ״ע הביא דעת הטור** וראה חופר לאושין מה שהתבאר בדעת הרמב״ם]

הפקיר רשותו ולא הפקיר בורו

[**בבא קמא מ״ט: - ת״ר:..ר״ע אומר:** הפקיר רשותו ולא הפקיר בורו - זהו בור האמור בתורה].

הלכה כר״ע כביאור רבה וחייב כיון שאחרי שהפקיר רשותו, הוא בעלים של בור הסמוך לרשות הבעלים[625].

---

[624] הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה ב

[625] כעת אינו יכול להפקירו כיון שחל עליו חיוב למלאותו ולבור שם מזיק כיון שפתוח לרשות הרבים ואין אדם רשאי להפקיר נזקיו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הפקיר ביחד רשותו ובורו

רמב״ם טור ושו״ע - אבל אם הפקיר רשותו ובורו, או שהפקיר בורו שברשותו, ה״ז פטור, שנאמר: בעל הבור ישלם (שמות כא, לד), מי שיש לו בעלים, וזה הפקר ובתחלה ברשות חפר, מפני שחפר ברשותו.

[**דעת רש״י**[626] שהיא שיטת יחיד שחייב מפני שהפקרתו יוצרת תקלה ברשות הרבים והעירו לכך **ב״י והגר״א**]

חופר לאושין (חופר זמנית לצורך בניית יסודות)

בבא קמא נ׳. - והחופר בורות ברה״י הסמוכה לרשות הרבים, כגון אלו החופרים לאושין - פטור, **ור׳ יוסי בר׳ יהודה** מחייב, עד שיעשה מחיצה עשרה, או עד שירחיק ממקום דריסת רגלי אדם וממקום דריסת רגלי בהמה ארבעה טפחים; טעמא דלאושין, הא לאו לאושין - חייב.

רמב״ם - השמיט דין זה.

טור - הבונה סמוך לר״ה רשאי לחפור לצורך היסוד ואפילו להרחיבו בענין שחופר בר״ה ואם הוזק בו אחד פטור כיון שעשה ברשות.

שו״ע - הבונה סמוך לר״ה, רשאי לחפור לצורך היסוד, אפילו להרחיבו, לצד ר״ה; ואם הוזקו בו פטור, כיון שעשה ברשות.

השו״ע שינה מלשון הטור ונראה שסבר שהפטור הוא דווקא ברשותו הסמוכה לרשות הרבים אך לא ברשות הרבים וכן נראה שסברו **סמ״ע, מהרש״ל, ש״ך וב״ח ואף הגר״א כתב** ׳וקושייתם על הטור אבל דברי ש״ע אפשר לפרש כדבריהם׳ [בחידושי **הרשב״א** נראה כטור אך הוא התקשה בטעם הדבר[627]]

פטור כיון שעשה ברשות

ישנם מקרים נוספים של נזק ברשות ובהם מפורש שאף שעושה ברשות אם הוזקו חייב לשלם.

הוצאת זבלים (לקוח מסימן תי״ד)

בבא קמא ל׳. - כל אלו שאמרו: פותקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן, בימות החמה אין להן רשות, ובימות הגשמים יש להם רשות, ואף על פי שברשות, אם הזיקו - חייבין לשלם.

בבא מציעא קי״ח: (בדומה לכך גם בבבא קמא ל׳.) - משנה. המוציא זבל לרשות הרבים, המוציא - מוציא והמזבל - מזבל. אין שורין טיט ברשות הרבים, ואין לובנים לבנים. אבל גובלין טיט ברשות הרבים, אבל לא לבנים. הבונה ברשות הרבים - המביא אבנים מביא, והבונה בונה. ואם הזיק - משלם מה שהזיק...

גמרא. לימא מתניתין דלא כרבי יהודה, דתניא: רבי יהודה אומר: בשעת הוצאת זבלים אדם מוציא זבלו לרשות הרבים, וצוברו כל שלשים יום, כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ. - אפילו תימא רבי יהודה, מודה רבי יהודה שאם הזיק - חייב לשלם. והתנן: מודה רבי יהודה בנר חנוכה שהוא פטור, מפני שהוא עושה ברשות. מאי לאו - רשות דבית דין? - לא, רשות דמצוה. - והתניא: כל אלו שאמרו מותרין לקלקל ברשות הרבים, אם הזיק - חייב לשלם, ורבי יהודה פוטר! - אלא מחוורתא, מתניתין דלא כרבי יהודה.

רמב״ם, טור ושו״ע סימן תי״ד - יש לכל אדם להוציא את הזבל והגללים לרשות הרבים בשעת הוצאת זבלים ולצבור אותם שם שלשים יום, כדי שיהיה נשוף ברגלי אדם; ואעפ״כ אם הזיק חייב לשלם.

נר חנוכה (סימן תי״ח)

בבא קמא ס״ב: - הניח חנוני נרו מבחוץ - החנוני חייב; **רבי יהודה אומר:** בנר חנוכה - פטור.

---

[626] בבא קמא נ׳. שמשמע ממנו שדווקא ר׳ ישמעאל פוטר בזה ראה ד״ה בעל התקלה וד״ה הנהו מצרך.

[627] חידושי הרשב״א מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

הא דאוקי רב אשי סיפא דברייתא דקתני כגון אלו שחופרין לאושין בדארווח ארווחי, קשיא לי דא״כ אפילו לאושין אמאי פטור דאי משום דקא עביד ברשות מ״ש מנר חנוכה לרבנן דמחייבי, וכ״ת דשאני הכא משום תקנת עולם אצטרכי׳ לחפור לאושין ולהרחיב מעט, אכתי לא ניחא דמ״ש ממוציא זבלו לרשות הרבים דאף בשעת הוצאת זבלים אם הזיק משלם מה שהזיק לרבנן דרבי יהודה (ל׳ א׳). ואפשר דחפירת לאושין הוא יותר תיקון העולם וישוב המדינה וכולה מדינה ניחא להו בהכי דכלהו מצרך צריכי להא.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמב״ם רא״ש ושו״ע סימן תי״ח - ואם הניח החנוני נרו מבחוץ, הוא חייב לשלם אף דמי הפשתן לבעל הגמל, ואפילו הוא נר חנוכה, שהיה לו לישב ולשמור שלא יזיק. **[ורי״ף שיטה אחרת]**

מה הטעם בפטור חופר לאושין

מהרש״ל (הובא בדרישה) - אם חפר ברשות הרבים חייב כדין כל המותרים לקלקל שאם הזיקו חייבים הפטור הוא רק בחופר ברשותו הסמוכה לרשות הרבים ולזה הסכימו **ב״ח וש״ך (וכן נראה בסמ״ע וגר״א).**

סמ״ע - ולא דמי... לקמן בסימן תי״ד [סעיף ב׳] בהוצאת זבלים ברשות הרבים או בהנחת קוריו ועציו לצורך בנין בסוף סימן תי״ז, דג״כ עשאו ברשות ואפ״ה אם מקלקלין ומזיקין שם דחייב, דשאני התם דעושה ברשות הרבים עצמו, משא״כ כאן דהבור עומד ברשותו, וגם הוא לשעה ומיד אחר החפירה יחזור לסותמו באבני הבנין שיניח ביסוד חומתו.

רשב״א - ואפשר דחפירת לאושין הוא יותר תיקון העולם וישוב המדינה וכולה מדינה ניחא להו בהכי דכלהו מצרך צריכי להא.

שיעורי ר׳ דוד - ועוד אפשר לומר דבלאושין גדר התקנה היה דיש לו רשות לקחת מהרה״ר לעצמו, שהרי במקום שחופר באמת אין בני אדם יכולין לילך שם, וכיון דנעשה כברשותו תו לא הוי בור ברה״ר ופטור.

משא״כ גבי זבל ברה״ר הרי אין לו רשות ליקח מהרה״ר, ורק דיש לו רשות להניח שם במקום שהרבים הולכים, וכיון דעדיין הוי המקום רה״ר, משו״ה מחוייב לשמור ע״ז, וחייב בהיזיקן.

נראה לבאר טעם הטור שנימק כיון שעושה ברשות ופטר אף ברשות הרבים על פי שיטתו במה ׳המחייב׳ בכריית בור ששיטתו שחיוב בור הוא משום ממונו שהזיק וברשות הרבים הלכה כשמואל שהתורה חידשה שעשאה הכתוב ברשותו לעניין מזיקים אף שחבטתו קרקע עולם. והחידוש שהתחדש שהבור נקרא על שמו הוא דווקא שלא עושה ברשות אלא יוצר מזיק ותקלה (ובהפקיר רשותו ובורו פטור) אולם במוציא זבליו ואבניו אף שעושה ברשות אין צורך לחידוש התורה, כי שם זה ממונו ממש שהזיק ובזה חייב אף ברשות. (ובאש כל החיוב הוא על זה שלא שמרה שלעולם כי תצא אש מדבר במדליק ברשותו וחיובו מצד שלא שמרה).

[לענ״ד לסוברים שבור הוא גרמא שהתורה חייבה אין לחלק בין בור ליסודות למוציא זבלים].

יתכן שהטור הבין שזה יסוד הדברים עומד גם בחופר בור לרבים במקום שיש רשות לחפור.

בור י׳

בבא קמא נ׳:-נ״א. - משנה...אחד החופר בור, שיח ומערה, חריצין ונעיצין - חייב. א״כ, למה נאמר בור? מה בור שיש בו כדי להמית - עשרה טפחים, אף כל שיש בו כדי להמית - עשרה טפחים. היו פחותין מעשרה טפחים, ונפל לתוכו שור או חמור ומת - פטור, ואם הוזק בו - חייב.

הבלו וחבטו

שור מעומד שנפל לבור ו׳ טפחים ומת, ושיעור נפילתו י׳ טפחים.

בבא קמא נ׳: - ההוא תורא דנפל לאריתא דדלאי, שחטיה מריה, טרפיה רב נחמן. אמר רב נחמן: אי שקיל מריה דהאי תורא קבא דקמחא, ואזל תנא בי מדרשא אם שהתה מעת לעת - כשירה, לא אפסדיה לתורא דשוה כמה קבי. אלמא קסבר ר״נ: יש חבטה בפחות מעשרה. איתיביה רבא לרב נחמן: היו פחותין מעשרה טפחים, ונפל לתוכו שור או חמור ומת - פטור; מאי טעמא? לאו משום דלית ביה חבטה! לא, משום דלית ביה הבלא. אי הכי, הוזק בו - חייב, הא לית ביה הבלא! אמר ליה: אין הבל למיתה, ויש הבל לנזקין...

אלא, היינו טעמא דר״נ, סבר: מכריסא דתורא לארעא כמה הוי? ארבעה, אריתא דדלאי כמה הוי? שיתא, הא עשרה, אישתכח דכי קא מחבט - מעשרה הוא דקא מחבט. אלא מתני׳ דקתני: מה בור שהוא כדי להמית - י׳ טפחים, אף כל שיש בו כדי להמית - י׳ טפחים, בשיתא נמי סגיא! **אמרי:** מתני׳ - דאיגנדר לבור.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

[**בתחילה** נראה **שרב נחמן סבר כרב** שחיוב בור הוא רק משום הבלו ולכן צריך י׳ אבל גם חבטה פחות מי׳ ממיתה אולם **למסקנה** אמר דבריו אף כשמואל וראה בהרחבה טעם פטור בבור ט׳ על מיתה].

רמ״ה (וייתכן שאף רש״י) - בעל הבור חייב, הלכה כרב נחמן שבור י׳ צריך דווקא באיגנדר לבור.

רשב״א[628], רא״ש וטור - בעל הבור פטור,.

בור של שותפים

[628] חידושי הרשב״א מסכת בבא קמא דף נא עמוד א
מתניתין דאגנדר אגנדורי. מסתברא לי דלאו למימרא דמתני׳ דתני עשרה והיו פחותין מעשרה דוקא דאגנדר אגנדורי הא נפל כדרכיה אפילו בשיתא סגיא אליבא דשמואל, דא״כ ליפלוג וליתני בדידה בד״א במתגלגל אבל נפל כדרכו אפילו בששה חייב, ועוד דא״כ אפילו אגנדר ונפל לתוך ששה ומת ליחייב דהו״ל תחלתו בפשיעה למהלך כדרכו וסופו באונס בגינדור וליחייב, ועוד שהרי בור בור כתיב אחד למיתה ואחד לניזקין ואמרינן מה בור יש בו כדי להמית עשרה אלמא בור של ניזקין אינו של מיתה ואם איתא של נזקין ושל מיתה הכל אחד וכשנפל כדרכו, ורוב שוורים חרש שוטה וקטן נופלין הן כדרכן דרך הלוכן ולא דרך גינדור. אלא נ״ל הכי פירושא דמתני׳ דלתשלומין ואיכא מגנדר דאין בו כדי להמית בפחות מעשרה לפיכך שנינו עשרה ולומר שלא חייבה תורה אלא בבור שיש בו לעולם כדי להמית ואפילו במגנדר כנ״ל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. חפר בור ברשות חבירו מי אחראי על הבור? **סעיף ד׳**
2. חפר בור ברשותו סמוך לרשות הרבים האם חייב? **סעיף ו׳**
3. בור של שותפין מי חייב עליו? **סעיף ג׳ וסעיף כ״ה**
4. חפר בור 6 טפחים, והשני השלים ל- 10 טפחים. או שחפר בור 10 טפחים ובא חבירו והרחיב את הבור. מי חייב לשלם, וכמה? **סעיפים ט״ו - ט״ז**
5. שני בני אדם דחפו אדם שלישי לבור האדם הוזק ונשתברו כליו:

א. מה הדין במזיד? **סעיף ל״ד ובסמ״ע ס״ק נ״ב**

ב. מה הדין בשוגג? **סעיף ל״ד, ובסעיף ל״ו לגבי כלים**

ג. האם דנים היום דיני בור? הוכח. **גר״א ס״ק נ׳**

אש ובור (לקוח מסיכום סימן א׳)

הגהת אשרי (ותוספות לפי הקצות) - דנים.

מוהרי״ח - הסתפק.

ש״ך ומהרש״ל (נתיבות) - אין דנים.

קצות, פת״ש, שער משפט, פנ״י ושבות יעקב - דנים.

שו״ע סימן ת״י - ולפי זה שור שדחף בהמה לבור, **<u>האידנא</u>** אינו משלם [בעל הבור] אלא ג׳ חלקים; אף על פי שהשור פטור אף מהרביע, שהרי אין דנין דיני קנסות, אין בעל הבור משלם אותו בשבילו.

הגר״א - <u>דבור גובה האידנא</u> ממה שכתוב שם בב״ק כ״ז ב׳ בפומבדיתא וחייב רבא. **נ״י** שם וכתב שכן כתב **הרמ״ה**. דדוחק לומר דמיירי בתפס ושם בפ״ב ההוא חמרא כו׳ ההוא ברחא כו׳ כתב **הרשב״א** גם כן דמיירי בלא תפס דכיון דשכיחא מגבינן בבבל.

ד. מה הדין כאשר לאחד מן המזיקים אין כסף לשלם עבור הנזק (שני <u>גנבים</u> או שני <u>מזיקים</u> שחייבים ואי אפשר לפרוע מאחד, האם ניתן להפרעה כל, רק מהשניי? **סעיף ל״ז וברע״א**

ה. מה הדין כאשר שור תם ושור מועד דחפו לבור והשור התם ברח? **סעיף ל״ז**

6. מה הדין בנזק שנעשה ע״י שנים ואין ידוע על ידי מי נעשה הנזק? (ראה שפג/ג) מה יהא הדין במקרה הנ״ל באחד שאין לו לשלם?

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון והרחבה

בכדי להרחיב ולהעמיק בגדרי בור גדרו וסיבת חיובו, ממליץ לשמוע את שיעוריו של מו״ר הגאון הרב אריאב עוזר שליט״א המופעים באתר קול הלשון בפרק הראשון והשני של בבא קמא מצורף סיכום מ<u>ש</u>ני שיעורים.

סיכום נקודות שעולות מן השיעור בנושא בור ט׳ ובור י׳

<u>קישור לשיעור בנושא בור ט׳ ובור י׳</u>. קישור לדף מקורות.

שור מעומד שנפל לבור ו׳ טפחים ומת, <u>ושיעור נפילתו י׳ טפחים.</u>

רמ״ה (וייתכן שאף רש״י) - בעל הבור חייב.

רשב״א רא״ש וטור - בעל הבור פטור.

בור י׳ ובא אחר והשלימו לי״א

בבבא קמא נ״א. מפורש שבא אחר והשלימו <u>לכ׳</u> שניהם חייבים אלא שכ׳ היינו שהוסיף י׳ טפחים.

תוספות, רשב״א ורא״ש - פטור.

רא״ה, ר׳ ישעיה[629] - שניהם חייבים שאף המוסיף טפח הוסיף בכוחו של הבור להזיק.

בור ח׳ ובא אחר והשלימו לט׳

תוספות רשב״א ורא״ש - שניהם חייבים כדין אחד חפר י׳ ובא אחר והשלימו לכ׳.

ר״י מלוניל[630] ורא״ה[631] -המוסיף האחרון חייב לבדו על כל הנזק (נסתלק מעשה ראשון).

טעם פטור בבור ט׳ על מיתה

רשב״א - שני בורות נכתבו בפסוק בור למיתה ובור לתשלומים, בור ט׳ אין לו שם של מזיק לעניין מיתה, שהתורה חייבה את בעל בור תשלומים שנחשב שהוא הזיק את הנופל בבור דווקא בבור שיש בו שם מזיק במיתה וזה בור י׳ אבל בפחות מכן שאין הכרח שיהיה מיתה בנפילה לא חייבה אותו התורה.

רמ״ה ע״פ רש״י - התורה לא חדשה שיעורים בבור אלא חייבה דווקא בשיעור נפילה שיש בו כדי להמית, והוא נפילה י׳ טפחים אבל בפחות מכן יש לומר שלא רק הבור המית אלא בצירוף גורם נוסף כגון חולשת השור התורה לא חייבה.

הסבר הרמב״ם ע״פ הרב אריאב עוזר - הרמב״ם הוא בשיטת רש״י ורמ״ה, לשונו שהוא ׳כמו אונס׳ אינה מלמדת שפטור מיתה הוא בשל אונס, אלא שאם הנפילה אין בה כדי להמית וממילא מברר שהנפילה המיתה בצירוף של גורם נוסף אז דינו להיות כאונס. החיוב בבור של מיתה התמעט <u>נפילות</u> שלא ראויות להמית לבד ללא גורם נוסף של חולשה וכדומה.

סיכום נקודות שעולות מן השיעור בנושא גדר כיסוי בור

<u>קישור לשיעור כאן</u> קישור לדף המקורות לשיעור כאן

ברכת שמואל[632] בשם הגר״ח - מחלוקת מה גדר כיסוי בור:

ראב״ד - כיסוי מסלק שם מזיק בור. (כל זמן שהבור מכוסה אך ודאי לא נחשב כסתימה ולא הסתלק מעשיו)

---

[629] שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נ״א עמוד א׳

[630] שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף י׳ עמוד א׳ - רבנו יהונתן

[631] שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נא עמוד א - רא״ה

[632] סימן כ״ג

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמב״ם - כיסוי פוטר מחובת שמירה.

פטור אונס שלא שמר כלל

ראב״ד ורמב״ם - חייב.

רשב״א ורא״ש - פטור.

שיטת רז״ה - לא אומרים תחילתו בפשיעה וסופו באונס בבור (כשם שפטרו נפילת כלים).

ביאור חתרה <u>בהמה</u> בכותל רעוע

רש״י - החתירה הפילה את הכותל ולכן האונס בה מחמת פשיעה

רא״ה - חתירה לא הפילה את הכותל אלא כפשוטה מחילה תחת הכותל.

רמב״ם - כרא״ה.

בביאור תחילתו בפשיעה וסופו באונס

ריב״א - לעולם צריך להיות שהאונס יהיה מחמת פשיעה.

רא״ה - צריך שהאונס יהיה באותו צד של הפשיעה, שאם הפשיעה היתה גורמת את אותה תוצאה כגון שיהיה יציאה דרך הצד ששם הדלת רעועה אז כלפי הצד הזה הוא לא שמור ואף אם חתרה שחתירה היא אונס אז זה נחשב תחילתו בפשיעה וסופו באונס.

הרמב״ם בבור (ובשומרים) כתב שצריך שיהיה מחמת הפשיעה ואילו בבהמה שחתרה כתב כרא״ה.

מה 'המחייב' בכריית בור

תוספות רי״ד, רא״ה, רש״י ורמב״ם - התורה חייבה בגרמתו <u>כאילו עשה בידיים</u>.

ר״י וראב״ד - ממונו הזיק.

(נקודת המחלוקת בנתקל באבן ונישוף בקרקע האם חייב כיון שההיזק בפועל נעשה בקרקע ולא בתקלת הבור.

תוספות רי״ד, רא״ה, רש״י ורמב״ם מחייבים ואילו **ר״י וראב״ד פוטרים)**

ביאור שיטת הרמב״ם

לרמב״ם המחייב בשור הוא ממון המזיק והשמירה היא פטור ואילו בבור גרמא שהתורה חייבה בבור שהמחייב הוא גרמא צריך אונס מחמת הפשיעה שיהיה אפשר לומר שבעל הבור סיבב את הנזק וגרמתו היא. בשור סיבת החיוב הוא ממון שהזיק רק שאם בעליו שומרו זו סיבת פטור ולכן אם לא שמר אין לו סיבת פטור.

לרמב״ם בבור אין אילוץ לומר שהסתלק שם מזיק שיש בזה דוחק אלא שכעת כשמכוסה אין כריית הבור יכולה לסבב נזק בגרימתו והבור נחשב שמור, סילוק כיסוי הוא ככריה שעל ידי גרמת המסלק עלולים ליפול בו.

לראב״ד שאין חילוק בין בור לשור ששניהם חיובם משום ממון המזיק סובר שכיסוי מסלק שם מזיק ולכן אדם המרים כיסוי מתחייב שנחשב שיוצר מזיק בשונה ממסלק שמירת שור שהוא רק גרמא ופטור המסלק.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תי״ח - נזקי האש פטורו וחיובו, וטמון באש וכל דיניו

מקורות

שמות פרק כ״ב

(ה) כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת הַבְּעֵרָה ס

בבא קמא ג׳ : (תולדת אש כאש)

בבא קמא כ״ב.-כ״ג. (אשו משום חיציו או משום ממונו).

בבא קמא נ״ה : (תנא : ארבעה דברים התורה מיעטה בשמירתן, ואלו הן : בור ואש, שן ורגל).

בבא קמא נ״ט :-ס״ב : (רוב דיני אש).

ראשונים ופסיקת הלכה

דרשות הפסוקים ששייכות לסימן זה [רובם מלוקטים מהתורה תמימה]

שמות פרק כ״ב

(ה) כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל **גָּדִישׁ** אוֹ **הַקָּמָה** אוֹ **הַשָּׂדֶה** שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם **הַמַּבְעִר** אֶת הַבְּעֵרָה ס

(ה) כי תצא אש - תניא, פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו שלם **ישלם המבעיר**, לומר לך אשו משום חציו, למאי נ״מ, לחייבו בארבעה דברים [ב״ק כ״ג א׳] :

ומצאה קוצים ונאכל גדיש - אמר רבא, למה לי דכתב רחמנא קוצים וגדיש, דאי כתב רחמנא קוצים הו״א קוצים הוא דחייב משום דשכיח אש גבייהו ושכיח דפשע אבל גדיש לא, ואי כתב רחמנא גדיש הו״א גדיש הוא דחייב משום דהפסד מרובה הוא, אבל קוצים דהפסד מועט הוא אימא לא, קמ״ל [ב״ק ס א׳] :

או **הקמה** או **השדה** - אמר רבא, למה לי דכתב קמה ושדה, קמה, [לומר לך] מה קמה בגלוי אף כל בגלוי, שדה - לאתויי ליחכה נירו וסכסכה אבניו. ולכתוב רחמנא שדה ולא בעי הנך, צריכי, דאי כתב רחמנא שדה לחוד הו״א מה שבשדה אין מידי אחרינא לא, קמ״ל [ב״ק ס א׳] :

שלם ישלם המבעיר - תניא, אש מעטה התורה בשמירתו, דכתיב שלם ישלם המבעיר את הבערה, עד דעביד כאין מבעיר [ב״ק נ״ה ב׳] :

שלם ישלם המבעיר - המדליק בתוך שלו עד כמה תעבור הדליקה, ר׳ שמעון אומר, שלם ישלם **המבעיר את הבערה** - הכל לפי הדליקה [ב״ק ס״א ב׳] :

המחייב באש

ראה הרחבה בדין המחייב באש וביאור שיטת הרמב״ם בחלק עיון והרחבה.

בבא קמא כ״ב.-כ״ג. - אתמר, **ר׳ יוחנן אמר:** אשו משום חציו.

וריש לקיש אמר: אשו משום ממונו.

וריש לקיש מאי טעמא לא אמר כרבי יוחנן? אמר לך: חציו מכחו קאזלי, האי לא מכחו קאזיל.

ורבי יוחנן מאי טעמא לא אמר כריש לקיש? אמר לך: ממונא אית ביה ממשא, הא לית ביה ממשא.

אמר רבא : קרא ומתניתא מסייע ליה לרבי יוחנן ; קרא, דכתיב : כי תצא אש, תצא מעצמה, ישלם המבעיר את הבערה, ש״מ : אשו משום חציו ; מתניתא, דתניא : פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו, לומר לך : אשו משום חציו **אמר רבא, קשיא ליה לאביי: למ״ד אשו משום חציו,** טמון באש דפטר רחמנא היכי משכחת לה? וניחא ליה, כגון שנפלה דליקה לאותו חצר, ונפלה גדר שלא מחמת דליקה, והלכה והדליקה והזיקה בחצר אחרת, דהתם כלו ליה חציו. אי הכי, לענין גלוי נמי כלו ליה חציו!

אלא, למאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו, וכגון שהיה לו לגודרה [את הגדר שנפלה/את האש (גר״א בשיטת הרמב״ם ואין לגרוס ׳כגון׳)] ולא גדרה, דהתם שורו הוא ולא טפח באפיה. וכי מאחר דמאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו, מאי בינייהו? איכא בינייהו, לחייבו בארבעה דברים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ופסקו כל הפוסקים כר׳ יוחנן שהלכה כמותו לגבי ריש לקיש.

ביאור מסקנת ר׳ יוחנן

שיטת רוב הראשונים - למסקנה יש שני סוגים של אש, אשו משום חיציו זה כל מקום שבעת ההדלקה האש היתה ראויה להגיע לשם על ידי רוח מצויה זה נחשב שהזיקו בידיים ועל זה אין פטור טמון ובזה חייב בד׳ דברים, ויש גם חיוב במקרה שכלו חיציו מדין ממונו שלא שמר עליו על דברים שבעת ההדלקה לא היתה ראויה האש להגיע לשם אך לאחר מכן יש אפשרות לאש ללכת לשם והוא יכל לגדור את האש לאחר ההדלקה והוא לא שמר יש לו חיוב כדין מי שלא שמר על ממונו שיזיק ורק בזה פטור בטמון וכן פטור בד׳ דברים.

[ואת הפסוק יש ללמוד כך כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל **גָּדִישׁ** אוֹ **הַקָּמָה** אוֹ **הַשָּׂדֶה** - אש של ממונו ששרפה חיובה בדברים לא טמונים

שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם - נאמר על שני חלקי הפסוק ולא נאמר ׳כי תצא או כי יבעיר׳ כדרך שנאמר בבור׳ לחלק ביניהם.

הַמַּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה - אש של חיציו אין לה פטור והכל כפי הדלקה ובכל בערה (ולא רק בטמון)

אך אין לומר שהפסוק כולו בקרא של ממונו וחיציו סברא שהרי מפסוק זה אמר רבא קרא מסייע לר׳ יוחנן].

שיטת הרמב״ם ע״פ יש״ש[633] והגר״א - ׳שאע״פ שאשו ממונו הוא הרי הוא כמי שהזיק בחציו׳[634], כל אש חיובו הוא בשל כך שאש היא ממונו שהזיק, דהיינו שיש לאדם לשמור את האש שלו אף שיצאה מעצמה שלא תזיק ואפילו שאין בה ממש אלא שהתורה חידשה לעניין דיני ממונות[635] שכל שלא שמר את אשו שלא תזיק, כל שהיה לו לגדור בפני האש ולא גדר חייבו על נזקיו הוא כמי שהזיק בידיים שחייב בד׳ דברים. מכוח קושיית ׳קשיא ליה לאביי׳ והקושיה ׳אי הכי לעניין גלוי׳ המילה אלא מלמדת שהגמרא חזרה בה מכל ההבנה של חיציו ואין לגרוס כגון אלא סיבת החיוב הוא שיה לו לשמור על האש שלו תצא. גם לר׳ חיציו אינם כוחו ממש ואפילו יצאה האש מעצמה ברשותו ומודה לריש לקיש ׳שלא מכוחו קאזיל׳ וסיבת החיוב הוא משום פשיעה בשמירתו ולא מפני שהזיק בידיים, אלא שהתורה חדשה שכל שפשע בשמירת אשו ׳הרי הוא כמי שהזיק בחציו׳ ו׳איכא בינייהו, היחיד הוא לחייבו בארבעה דברים׳.

ולכן הרמב״ם פטור טמון הוא בכל אש ולא חילק בין נפלה האש מחמת דליקה או לא וכן לא חילק לגבי חיוב ד׳ דברים כלל, ובגמל שהיה טעון פשתן חיובו למסקנה אינו משום חיציו של גמל אלא משום שהיה לו לשמור את אשו שלא תזיק ובדין כופף קמה התבאר שאין הבדל בין מביא את האש לקמה או מביא את האש לקמה בשניהם נחשב כמי שהדליק את האש ובכך שהביא את הפשתן לפני האש נחשב אשו וחייב נזק שלם.

ושו״ע ורמ״א פסקו כרוב הראשונים. [רמ״א השיג בגמל ושו״ע גילה דעתו בטמון ובד׳ דברים].

כלו חיציו, חיובו בד דברים

אמר רבא, קשיא ליה לאביי: למ״ד אשו משום חציו, טמון באש דפטר רחמנא היכי משכחת לה? וניחא ליה, כגון שנפלה דליקה לאותו חצר, ונפלה גדר שלא מחמת דליקה, והלכה והדליקה והזיקה בחצר אחרת, דהתם כלו ליה חציו. אי הכי, לענין גלוי נמי כלו ליה חציו!

אלא, למאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו, וכגון שהיה לו לגודרה ולא גדרה, דהתם שורו הוא ולא טפח באפיה.

רמב״ם - השמיט

שו״ע - אש שעברה והזיקה את האדם וחבלה בו, הרי המבעיר חייב בנזקו ובשבתו ובריפויו ובצערו ובבשתו כאילו הזיקו בידו, (שאע״פ) שאשו ממונו הוא, הרי הוא כמו שהזיק בחציו ; והוא שהיה האש ראוי להגיע שם למקום שהזיק

---

[633] ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ב׳ סימן כ״ב.

[634] רמב״ם הלכות נזקי ממון פרק י״ד הלכה ט״ו

[635] ראה בהרחבה בדין המחייב באש וביאור שיטת הרמב״ם שלרמב״ם גם צריך לומר שפטור קים ליה בדרבה מיניה הוא משום רודף ולא משום חיוב רוצח כרשב״א ולכן בסנהדרין ע״ז שפוטרת באבן שנפלה מכוחו הוא אף לר׳ יוחנן ולא כתוספות שם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בשעה שהדליק, אבל אם לא היה ראוי להגיע שם, כגון שהיה גדר ביניהם ונפל שלא מחמת האש, אפילו אם היה אפשר לו לגדרה, כבר כלו חציו ויש לו דין ממונו שהזיק אדם שאינו חייב אלא בנזק בלבד, ופטור מארבע דברים.

פטור טמון במדליק בשלו

בבא קמא ס״א: מתני׳. המדליק את הגדיש והיו בו כלים ודלקו, **ר״י אומר:** משלם מה שבתוכו,

וחכ״א: אינו משלם אלא גדיש של חטין או של שעורין.

כשכלו חציו

רמב״ם - לא חילק.

שו״ע - טמון באש, פטור...במה דברים אמורים, במדליק בתוך שלו והלכה ודלקה בשל חבירו וכלו חציו, כגון שנפל הגדר שביניהם שלא מחמת הדליקה, והיה אפשר לו לגדור ולא גדר. אבל אם הדליק בתוך של חבירו, או אפילו בתוך שלו ולא כלו חציו, כגון שנפל הגדר מחמת הדליקה, חייב בדבר שדרכו להטמין...

טמון במדליק בשל חברו

בבא קמא ס״א: - אמר רב כהנא: מחלוקת - במדליק בתוך שלו והלכה ואכלה בתוך של חבירו, דר״י מחייב אנזקי טמון באש, ורבנן פטרי, אבל במדליק בתוך של חבירו - דברי הכל משלם כל מה שבתוכו.

א״ל רבא - אי הכי, אדתני סיפא: מודים חכמים לר״י, במדליק את הבירה שמשלם כל מה שבתוכה, שכן דרך בני אדם להניח בבתים, לפלוג וליתני בדידה: בד״א במדליק בתוך שלו והלכה ואכלה בתוך של חבירו, אבל מדליק בתוך של חבירו - דברי הכל משלם כל מה שהיה בתוכו!

אלא אמר רבא - בתרתי פליגי, פליגי במדליק בתוך שלו והלכה ואכלה בתוך של חבירו, דר״י מחייב אטמון באש, ורבנן סברי: לא מחייב; ופליגי נמי במדליק בשל חבירו, דר״י סבר: משלם כל מה שבתוכו ואפילו ארנקי, ורבנן סברי: כלים שדרכן להטמין בגדיש, כגון מוריגין וכלי בקר - הוא דמשלם, כלים שאין דרכן להטמין בגדיש לא משלם. **והלכה כרבא.**

תקנת נגזל באשו

בבא קמא ס״ב. - אמר רב: שמעית מילתא לר׳ יהודה, ולא ידענא מאי היא. **אמר שמואל:** ולא ידע אבא מאי שמיע ליה? לר׳ יהודה דמחייב על נזקי טמון באש, עשו תקנת נגזל באשו.

תוספות - לרבנן נמי הוה מצי למימר דעשו תקנה בבירה בכל דבר ובגדיש במוריגין אלא רבותא אשמועי׳ דלרבי יהודה אפי׳ ארנקי בגדיש עשו תקנת נגזל.

רמב״ם ושו״ע - וכל שיטעון בעל הבית הרי זה נשבע בנקיטת חפץ ונוטל, ושבועה זו מדברי סופרים כמו שיתבאר, ובלבד שיטעון דברים שהוא אמוד בהן או שהוא אמוד להיות אותן הדברים שטען פקדון אצלו.

סמ״ע - הביא דעת **המ״מ** שהובאב בב״י שאפילו שהמבעיר טוען ברי, הניזק נשבע ונוטל.

ש״ך - דעת **הרמב״ם, רא״ש, שו״ע ומהרש״ל** שדווקא שהמבעיר טוען שמא נשבע הניזק ונוטל אבל אם טוען הבמעיר ברי, המבעיר שהוא הנתבע נשבע ונפטר שאינו רשע כגזלן ולא הפקיעו ממנו עיקר שבועה.

[עיקר המחלוקת התבארה ב**סיכום סימן שפ״ח** בדין ניזק נשבע ונוטל]

שיעור ההרחקה

בבא קמא ס״א: - מתני׳. המדליק בתוך שלו, עד כמה תעבור הדליקה?

רבי אלעזר בן עזריה אומר: רואין אותו כאילו הוא באמצע בית כור.

ר״א אומר: ט״ז אמות כדרך רה״ר.

רבי עקיבא אומר: חמשים אמה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ר״ש אומר: שלם ישלם המבעיר את הבערה - הכל לפי הדליקה.

...אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כר׳ שמעון. **וכן אמר רב נחמן אמר שמואל:** הלכה כר״ש.

שולח דלקה ביד חרש שוטה וקטן

בבא קמא נ״ט: - השולח את הבערה ביד חרש שוטה וקטן - פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים.

אמר ר״ל משמיה דחזקיה: לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה, אבל מסר לו שלהבת - חייב, מ״ט? מעשיו קא גרמו לו. [בדפים ט׳: וכ״ב: הגמרא מוסיפה: מ״ט? דהא ברי הזיקא!] **וכן הלכה.**

ורבי יוחנן אמר: אפילו מסר לו שלהבת - פטור, מ״ט? צבתא דחרש גרמה לו, ולא מחייב עד שימסור לו גווזא, סלתא, שרגא, דההוא ודאי מעשה דידיה גרמו.

ב״י - ופסקו הפוסקים כריש לקיש דאמר הכי משום דקאמר לה משמיה דחזקיה דהוה רביה דרבי יוחנן[636].

כופף קמה

בבא קמא נ״ה:-נ״ו. - אמר ר׳ יהושע: ארבעה דברים, העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן: הפורץ גדר בפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה...

אמר מר: הכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה. היכי דמי? אילימא דמטיא ליה ברוח מצויה, בדיני אדם נמי נחייב! אלא דמטיא ברוח שאינה מצויה. **וכן הלכה.**

[**מבואר** שחיוב אש הוא על כל מי שגורם לאש שתזיק על ידי רוח מצויה ואפילו אינו פועל באש אלא שתגיע אחר כך ואפילו לא הוא הדליק את הדליקה אלא שמעשיו גרמו שיוזק על ידי ברוח מצויה]

הערת רמ״א ע״פ המגיד - (ואם הרוח שאינה מצויה כבר מנשב, ואח״כ כפפה, חייב בכל ענין) (המגיד הנ״ל).

ליבתו הרוח

בבא קמא ס׳. - לבתה הרוח - כולן פטורין. ת״ר: ליבה ולבתה הרוח, אם יש בלבויו כדי ללבותה - חייב, ואם לאו - פטור.

אמאי? ליהוי כזורה ורוח מסייעתו!

אמר אביי: הכא במאי עסקינן - כגון שליבה מצד אחד, ולבתו הרוח מצד אחר.

רבא אמר: כגון שליבה ברוח מצויה, ולבתו הרוח ברוח שאינה מצויה.

ר׳ זירא אמר: כגון דצמרה צמורי.

רב אשי אמר: כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו - ה״מ לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא גרמא בעלמא הוא, וגרמא בנזקין פטור.

רמב״ם - ליבתו רוח שאינה מצויה תמיד הרי כולן פטורין, ליבה וליבתו הרוח חייב שהרי הוא גרם וכל הגורם להזיק משלם נזק שלם מן היפה שבנכסיו כשאר כל המזיקין. [דינא דגרמי אף פטור בד׳ דברים צ.י.ק]

השגת הראב״ד - ואיך לא הפליג כמו שמפליג בברייתא אם יש בלבויו כדי ללבותה חייב ואם לאו פטור.

[**שיטת הרמב״ם** שרב אשי אמר את דבריו לדעת מי שפוטר בגרמי וכיוון שהלכה כר׳ מאיר שמחייב בגרמי ׳וכפייה רפרם לרב אשי׳ להלכה אף כאן חייבים וביאור שיטת הרמב״ם בדינא דגרמי בסיכום סימן שפ״ו]

שו״ע - ליבה וליבתו הרוח, חייב. **רמ״א -** וי״א דאין המלבה חייב אלא כשיש בליבוי שלו כדי ללבות, ואין ברוח לבד כדי ללבות. אבל אין בכל אחד כדי ללבות, או שיש בכל אחד כדי ללבות, פטור **(טור והרא״ש).**

[636] בדף כ״ב: בגמרא משווה מחלוקת זאת למחלוקת האם אשו משום חיציו ומשמע שר׳ יוחנן פוטר כי אין זה חיצי המבעיר. נראה למסקנה שהלכה כריש לקיש בדין זה, הדבר מתאים לכך שלמסקנה ר׳ יוחנן מודה שיש אש משום ממונו והחיוב כאן משום ממונו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שנים לבו

תוספות - והכא גרמא בנזקין - מתוך כך נראה דאם שנים הביאו עצים ואור וליבו שניהם ואין בכל אחד כדי ללבות פטור ותימה הוא. **גם בהגהות אשרי** כתב מכאן נראה ...ודוחק.

רמ״א - וי״א דהוא הדין אם שנים לבו ואין בכל אחד כדי ללבות, פטורין[637] **(מרדכי)**

גמל שהיה טעון פשתן ודין הכלב שנטל את החררה והדליק את הגדיש (חיציו של בהמה דינם כצרורות)

בבא קמא כ״א: - הכלב שנטל חררה והלך לגדיש, אכל החררה והדליק הגדיש - על החררה משלם נזק שלם, ועל הגדיש משלם חצי נזק. **וכן הלכה.**

בבא קמא ס״ב: - גמל שהיה טעון פשתן ועבר ברשות הרבים, ונכנס פשתנו לתוך החנות ודלקו בנרו של חנוני והדליק את הבירה - בעל גמל חייב.

בסוגיית אשו משום חיציו בבא קמא כ״ב. הגמרא השוותה בין דין הגמל לדין הכלב, **ולר׳ יוחנן** החיוב הוא משום חיציו של גמל שהם כחיציו של כלב שיש דין של צרורות (המבואר בסימן ש״צ) ולפיכך משלם חצי נזק **וריש לקיש** שסובר שאין לאש דין חיציו העמיד במסכסכת כל הבירה.

רמב״ם - לא כתב שחיוב בעל גמל רק חצי נזק. **מ״מ הובא בב״י -** ודברי רבינו ז״ל משנה כפשטה.

טור ור׳ ירוחם - חיוב בעל חצי נזק אלא אם כן מסכסך כל הבירה.

שו״ע - הביא לשון הרמב״ם. **רמ״א -** וי״א כטור.

[**הרמב״ם** כתב דין כלב בנזקי ממון פרק ב׳ שהוא דין רגל וצרורות ודין גמל בפרק י״ד שהוא אש ולפי ביאור מסקנת ר׳ יוחנן **בביאור יש״ש והגר״א** התבאר הרמב״ם סבר שבגחלת הואיל והיא של הפקר חיובו רק מפני חיצי הכלב אבל מי שלא שומר על פשתנו והוא נדלק זה נחשב אשו משום ממונו וככופף קמה].

נר חנוכה

הניח חנוני נרו מבחוץ - החנוני חייב; **רבי יהודה אומר:** בנר חנוכה - פטור. **ואין הלכה כר׳ יהודה.**

חיוב מניח גחלת על עבד ושור (כפול בסימן שפ״ג)

בבא קמא כ״ז. - ואמר רבה: הניח לו גחלת על לבו ומת - פטור, על בגדו ונשרף - חייב. **אמר רבא:** תרוייהו תננהי; על לבו - **דתנן:** כבש עליו לתוך האור או לתוך המים, ואינו יכול לעלות משם ומת - חייב, דחפו לתוך האור או לתוך המים, ויכול לעלות משם ומת - פטור; בגדו - **דתנן:** קרע את כסותי שבר את כדי - חייב, על מנת לפטור - פטור[638].

בעי רבה: הניח גחלת על לב עבדו, מהו? כגופו דמי או כממונו דמי? אם תמצא לומר כגופו דמי, שורו מהו? **הדר פשטה:** עבדו - כגופו, שורו - כממונו.

רש״י - עבדו כגופו דמי - ואם הניח אדם גחלת על לב עבדו פטור שהיה לו לעבד לסלקה.

שורו כממונו - שאין בו דעת לסלקה וחייב.

תוספות - הניח גחלת על לב עבדו - כשעבד כפות ורבו עומד אצלו איירי כדפרישית לעיל (דף כב: ד״ה והיה) ומיירי שלא מת העבד אלא הוזק ולהכי מספקא ליה שמא לא יחוש הרב לסלקו מפני שישלם לו דמי נזקו.

[המקור למחלוקת רש״י ותוספות:

---

[637] אם אשו משום חיציו מסברא ובכל התורה כולה שזה ממש כוחו אז ודאי שזה קשה שהרי נפסק בסימן שפ״ג סעיף ג׳ שנים שהמיתו את הבהמה כאחד או שברו את הכלי כאחד, משלמים ביניהם׳. ואין מי שחולק בזה אלא שודאי למרדכי ורמ״א חיוב אש הוא חידוש שהוא כחיציו ולכן התחדש דווקא במי שעשה את כל המלאכה ועשה את כל התנאים בכך שהאש תלך ותשרוף. וזה לשון פלפולא חריפתא מסכת בבא קמא פרק ו׳ סימן י״א: והתוספות כתבו דלא מחייב משום אש אא״כ עשה כל כך בפני עצמו בלא סיוע הרוח או דבר אחר שיוכל להזיק ברוח מצויה אחר גמר המעשה שלו דהכי משמע המבעיר את הבעירה [פירוש ורק בזה התחדש שנחשב המבעיר ואשו חיציו במי צ.י.ק] שבפני עצמו עשה את הבעירה שיכול להזיק ברוח מצויה ולכך כאן פטור דבלאו לבוי לא היתה יכולה להזיק והלבוי דהיינו גמר עשייתו לא עשה המלאכה בפני עצמה.

[638] אף שבסיכום סימן ש״פ התבאר שהגמרא בדף צ״ג. העמידה מקרה זה בשומר אבל אם לא בא לידו בתורת שמירה פטור אף שלא אמר לו להיפטר מכל מקום נלמד שצריך ציווי אבל עצם היכולת של הבעלים להציל אינם פוטרים את המזיק.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בבא קמא כ״ב: - תא שמע: המדליק את הגדיש, והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו - חייב, עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו - פטור

רש״י - ונשרף עמו חייב - אגדי ואגדיש לפי שאין לו דין מיתה בשביל העבד שהיה לו לברוח.

עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרפו עמו פטור - אגדי ואגדיש דקם ליה בדרבה מיניה שההורג העבד נהרג דכתיב נקם ינקם (שמות כא) והאי דנקט גדי משום דמוקמינן לקמן בגדי דחד ועבד דחד דבגדיש ועבד ליכא לאוקמי הכי דאורחא דמלתא לשדורי איניש עבדיה לשמור גדישו ואיידי דנקט גבי עבד כפות וסמוך נקט גבי גדי כפות וסמוך ואף על גב דבגדי אין לומר היה לו לברוח שהרי אין בו דעת ואם אינו כפות וסמוך נמי חייב כדאמרינן בשילהי פרקין (דף כ״ז.) שורו כממונו.

תוספות - והיה גדי - ..ופי׳ רשב״ם דגדי נמי היה לו לברוח ורישא דקתני גדי כפות ועבד סמוך דוקא בכה״ג חייב ובסיפא גדי סמוך ועבד כפות לו פי׳ או עבד כפות לו וה״פ גדי סמוך לו ועבד כמו שאמר ברישא שהיה סמוך לו פטור אף על גב דלא קם ליה בדרבה מיניה משום דהיה לו לברוח ועבד כפות לו וגדי כמו כן כפות כמו שאמר ברישא פטור אף על גב דלא היה לו לברוח דקים ליה בדרבה מיניה וההוא דסוף פירקין (ד׳ כז.) עבדו כגופו שורו כממונו איירי בעבד ושור כפות והבעלים עומדים אצלם וכשהניח הגחלת על לב עבדו פטור שמחשב בלבו שהאדון יסירנה ולא יסמוך אתשלומין אבל כשהניח על לב שורו אינו חושש האדון להסירה לפי שישלם לו דמי שורו]

[נראה ש**רש״י** סובר שאף שגדי עשוי לברוח שאינו כפות מכל מקום אין תנאי באש שיהיה ברי היזקא שכן האש לעולם תלויה ברוח ואין זה נקרא שכלו חיציו כי זה לא שהגדי רץ למקום שהאש לא היתה עשויה לבוא אלא שהגדי היה עשוי להציל עצמו ודווקא במי שהוא בר דעת שבוחר שלא להציל את עצמו אנו דנים שהוא מעורב בהיזקו]

שו״ע סימן תי״ח סעיף י״ח - הניח לחבירו גחלת על לבו, ונשרף, פטור, אפילו התרו בו; שלא היה סבור שלא יסלקנה שאין דרך שיניח אדם עצמו לשרוף כדי שיהרג חבירו. אבל אם הניח גחלת על בגדו של חבירו ונשרף, חייב, שאינו חושש לסלקו כיון שזה חייב לשלם לו. ועבדו כגופו, ושורו כבגדו. **רמ״א -** וי״א דעבד קטן דינו כשור **(נ״י)**. וי״א דווקא בשור כפות, אבל בשור שאינו כפות, פטור **(טור סי״ד בשם רשב״א והרא״ש)**.

שו״ע סימן שפ״ג - הניח גחלת על לב שור חבירו כשהוא כפות, ונשרף; או שדחפו לים, חייב. ואם הניח גחלת על לב חבירו ונשרף, יתבאר בסימן תי״ח.

סמ״ע - ודברים אלו כתבן הטור כאן בקיצור, ועיקרן לקמן בדין האש **סימן תי״ח סעיף י״ח**, משום הכי לא כתבן המחבר גם כן כאן, רק שקיצר שם ולא הזכיר כפות לא בשור ולא בעבד, וצ״ל שסמך על מה שכתב כאן. אבל אין לומר שכתב שם על פי שיטת **פירוש רש״י** שפירש בלא כפות, מאחר שכתב כאן דמיירי בכפות והוא **כדעת התוספות והרא״ש והטור בשם רשב״ם**.

הגר״א - ועסמ״ע אבל בסימן תי״ח סתם כפירש״י ועבהג״ה שם ודעת הרמב״ם כרש״י...ולכן דברי ש״ע תמוהין שכתב כפות בדברי הרמב״ם.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עיון והרחבה

מומלץ להאזין לשיעורי הרב אריאב עוזר שליט״א בבבא קמא פרק ב׳ (פתיחה לאש, אבנו וסכינו חלק א׳ וב׳)

הרחבה בדין המחייב באש וביאור שיטת הרמב״ם

מדוע יש קים ליה בדרבה מיניה במדליק גדיש

רש״י ותוספות - רוצח.

רשב״א - רודף.

מדוע לריש לקיש אין קלב״ם ברודף

לשיטת שאף לר׳ יוחנן הקלב״ם משום רודף - המנחת חינוך הקשה מדוע מוסר שמותר להרגו מפני שהוא רודף נפסק שהוא חייב לשלם מדינא דגרמי, והתירוץ שצריך לומר ביחוד לרשב״א הוא שדווקא רודף שלהורגו בידיים ׳אין לו דמים׳ לעניין זה שנאמר בו קלב״מ שזה עצמו חידוש שהרי אינו נידון בבית דין שנאמר כדי רשעה אחת אתה מחייבו והיא אתה מחייבו כדי שני רשעיות ואף שמותר להרוג מוסר מדים הקם להורגך השכם להרגו שדין זה הוא אף ברודף להרוג בגרמא אין לו פטור ואם אשו משום ממונו אינו רודף בידיים שיש לו קלב״ם.

לשיטות שלר׳ יוחנן הקלב״ם משום רוצח - הפטור לר׳ יוחנן הוא משום חיציו שאותו חץ שהדליק הוא זה שהזיק ורצח, אבל לר״ל מכיוון שהטעם הוא ממונו הרצח נעשה לא על ידו אלא על ידי אשו שהיא כשור שהורג לאחר קניית.

שאלה יישומית למעשה

אדם החנה את רכבו, שהוא רכב הילוכים בירידה, שם ניוטרל והרים את הבלם יד. הוראה הנכונה לרכב הילוכים היא לשלב הילוך אחורי (׳רוורס׳) ולכוון את הגלגלים לכיוון המדרכה. לאחר מכן ביקש מבנו הקטן להביא לו משהו מהרכב, הילד נכנס לילד וראה בכך הזדמנות להכיר קצת את הרכב, הילד הוריד את בלם היד ורכב הדרדר בירידה פגע ברכב והזיק לו. הילד עצמו פטור אפילו שהגדיל אם לא ממידת חסידות כפי שנפסק בסימן רכ״ד וגם הוריו אינם חייבים על נזקיו. אולם השאלה היא כזאת, רכב שמדרדר בירידה ומזיק חיובו נכלל בתולדות האש. השאלה האם בעלי הרכב הפוגע נחשבים שפשעו בשמירתם על האש. בדין שולח דלקה ביד חרש שוטה וקטן, יש חילוק בין שלהבת לגחלת, לעומת זאת בשור ובור אפילו מסר לקטן שור קשור ובור מכוסה חייב שכך נאמר ב בבא קמא דף ט׳ עמוד ב׳ כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו, כיצד? שור ובור שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו - חייב לשלם, מה שאין כן באש. במאי עסקינן? אילימא בשור קשור ובור מכוסה, דכוותה גבי אש - גחלת, מאי שנא הכא ומאי שנא הכא? אלא בשור מותר ובור מגולה, דכוותה גבי אש - שלהבת, מה שאין כן באש דפטור? והא אמר ריש לקיש משמיה דחזקיה: לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה, אבל שלהבת - חייב, מ״ט? דהא ברי הזיקא! לעולם בשור קשור ובור מכוסה, ודכוותה גבי אש - גחלת, ודקא אמרת: מאי שנא הכא ומ״ש הכא? שור דרכיה לנתוקי, בור דרכיה לנתורי, גחלת כמה דשביק לה מעמיא עמיא ואזלא.

תוספות - שור עביד לנתוקי - פרש״י אפי׳ בלא חרש דרכו לנתוקי מאליו וכן בור דרכו לנתורי מאליו וקשה דע״כ בקשרו ובכסהו כראוי מיירי כדפירש ולקמן (דף נב.) תנן כסהו כראוי פטור ונראה לפרש דדרכו לנתוקי ע״י חרש קאמר דגרע משום דמסר לחרש אבל גחלת לא גרע כ״כ דאין דרכו ללבות גחלת כמו שדרכו לנתוקי שור ולנתורי בור דכמה דשביק לה חרש מעמיא עמיא ואזיל.

ממה שמבואר בגמרא החילוק בין בור לאש אינו בגלל סוג אבות נזיקין אלא מפני שגחלת אצל קטן אין לה שם של מזיק כיון שהמזיק כלה מאליו.

לגבי בור נפסק: חושן משפט סימן ת״י סעיף ל׳ - המוסר בורו לשומר, חייב בנזקיו. ואם מסרו לחרש, שוטה וקטן, אף על פי שהיה מכוסה, הרי הבעלים חייבים, שהבור עשוי להתגלות ואלו אין בהם דעת.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סמ״ע - שהבור עשוי להתגלות. עיין לעיל בסימן שצ״ו סעיף ו׳ בדין המוסר שורו ביד חש״ו, דכתב דאפילו היה קשור בהחבל מחשב פשיעת בעלים משום שדרך השור להתיר הקשר, **ופירשו התוס׳** דר״ל דחש״ו בעצמן יתירוהו, ונראה דה״ה כאן י״ל כיון דלאו בני דעת נינהו חיישינן שיגלו להבור העשוי להתגלות בקל, כי בגמרא [שם] אתאמרו הני שני דינים יחד, ע״ש [סימן שצ״ו] שכתבתי שם [בסק״י] לשון הגמרא:

נראה **שהסמ״ע** ניסה להכריח שהשו״ע סבר כתוספות אולם נראה שאין הכרח בשו״ע להכריח שלא סבר כרש״י. נראה שבשאלה זו צריך לדון בשני שלבים.

בשלב ההתחלתי: האם זה שההוראות לכתחילה מורות לחנות את הרכב בירידה בהילוך אחורי ועם גלגלים כלפי המדרכה והוא לא עשה כן זה פשיעה בשמירה. והאם לגבי נזקי ממון אנו מצריכים בכדי לחייב בתחילתו בפשיעה וסופו באונס, שהאונס יבוא מחמת הפשיעה (ברמב״ם נראה שלא צריך אך בטור נראה שצריך).

גם אם נכריע שמצד זה פטור בין אם זה לא פשיעה ובין אם פטור כי צריך שהאונס יבוא מחמת הפשיעה.

נידון שני: האם השארת ילד לבד ברכב זו פשיעה לגבי בלם היד. האם בדעת בני אדם או מדברי הגמרא יש ללמוד שיש לחשוש לעניין זה.

כמו כן הנחתי כהנחת מוצא שרכב בירידה עם בלם יד דומה לבור מכוסה או לאש שמורה דהיינו שיש לו שם מזיק רק שהוא שמור ויש לדון בו מצד פשיעה בשמירה, יש מקום שיבוא החולק ויחלוק ויאמר כך טרקטור בירידה שהניתו לו אבנים שלא יתדרדר זה באמת מזיק שמור, אבל רכב שהוא עצמו שמור עם בלם יד שהוא חלק מובנה מהרכב אין לו שם מזיק ולכן הורדת בלם היד של הילד היא דומה לחפירת בור ולא לפתיחת כיסוי הבור. (ההשוואה היא נוחה לבור לצורך ההמשלה החילוק בין מזיק שמור לבין מזיק שלא נוצר אך החיוב הוא מדין אש כיון שהזיק בתנועתו ואין לו את הפטור של בור בכלים.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תי״ט - כיצד נפרעים לנזקים מהמזיק ומיורשיו

מקורות

שמות פרק כ״א פסוק ל״ד

בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם **כֶּסֶף יָשִׁיב** לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ׃ ס

שמות פרק כ״ב פסוק ד׳

כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת בעירה בְּעִירוֹ וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר **מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם**׃ ס

בבא קמא ב׳., ו׳:-ז׳., ט׳. (הצד השוה שבהן ... וכשהזיק, חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ).

ראשונים ופסיקת הלכה

מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם, של מזיק או ניזק

בבא קמא ו׳:-ז׳. - לשלם תשלומי נזק. ת״ר: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם - מיטב שדהו של ניזק ומיטב כרמו של ניזק, **דברי רבי ישמעאל; ר׳ עקיבא אומר:** לא בא הכתוב אלא לגבות לנזקין מן העידית...

אלא אמר רב אחא בר יעקב: הכא במאי עסקינן - כגון שהיתה עידית דניזק כזיבורית דמזיק, ובהא פליגי, **רבי ישמעאל סבר:** בדניזק שיימינן,

ורבי עקיבא סבר: בדמזיק שיימינן.

מ״ט דרבי ישמעאל? נאמר שדה למטה ונאמר שדה למעלה, מה שדה האמור למעלה דניזק, אף שדה האמור למטה דניזק. **ורבי עקיבא?** מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם דהאיך דקא משלם. **והלכה כר׳ עקיבא**

פת״ש - רע״א כתב דנראה לו דהיינו אותן נכסים שהיה לו בשעה שהזיק דחל החיוב לשלם ממיטב שלו, אבל למה שקונה אחר שהזיק קודם העמדה בדין, אף דצריך לשלם מהם בתורת מיניה כו׳, מ״מ ליכא עלייהו דין תשלומי מיטב כו׳, ומסיים דצ״ע לדינא [הספק הוא האם דין מיטב הוא שהשתעבדו ׳מיטב׳ הקרקעות בשעת הנזק לגבות מהם תחילה או שאין זה שעבוד אלא דין בגביה שיש לגבות מן הקרקעות הטובות[639]]

שוה כסף ואפילו סובין

בבא קמא ז׳. - רמי ליה אביי לרבא, כתיב: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם, מיטב אין, מידי אחרינא לא, והתניא: ישיב - לרבות שוה כסף ואפילו סובין!..

אלא, כי אתא רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע מבי רב, פרשוה: כל מילי מיטב הוא, דאי לא מזדבן הכא מזדבן במתא אחריתי, לבר מארעא דליתיב ליה ממיטב, כי היכי דלקפוץ עלה זבינא.

או כסף או מיטב

בבא קמא ט׳. - רב הונא אמר: או כסף או מיטב. איתיביה רב נחמן לרב הונא: ישיב - לרבות שוה כסף, אפילו סובין! הכא במאי עסקינן - בדלית ליה. אי דלית ליה, פשיטא! מהו דתימא, אמרינן ליה: זיל טרח זבין ואייתי ליה כסף, קמ״ל.

רש״י - בדלית ליה - לא כסף ולא שדות. [אז ישיב אפילו סובין] **מהו דתימא אמרינן ליה -** למזיק. **זיל טרח וזבין -** סובין בכסף ואייתי ליה כסף קמ״ל.

הפירוש לפי הרמ״ה (ולדעת הגר״א בליקוט גם לרמב״ם) - רב הונא אומר שאם יש כסף משלמים בכסף ואם אין משלמים במיטב, רב נחמן מקשה והרי ניתן לשלם גם בסובין, עונה רב הונא אני אמרתי את דברי במקרה שאין סובין [**לרמ״ה בנ״י** אבל אם יש סובין, אז הם קודמים לקרקע אבל לא למעות **ולרמב״ם** אבל סובין הם באמת שווים לגמרי

[639] הרב אריאב עוזר שליט״א העביר על כך שיעור בהרחבה וביאר שזו מחלוקת ראשונים שדעת מאירי ורמב״ן שזה דין בגביה ודעת רש״י (ורמב״ם) שזה שעבוד מצורף קישור https://www2.kolhalashon.com/#//regularSite/playShiur/33376963

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לכסף ששוה כסף ככסף] ורק החידוש שבפרעון קרקע לא צריך למכור את הקרקע אלא נותנה כמו שהיא **וכן נראה לענ״ד בפירוש הר״ח**[640].

רי״ף - אין הלכה כרב הונא. ׳ואף על גב דפליגי רב הונא ורב אסי הא קיימא לן כרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע דבתראי נינהו׳ [כלומר אפילו שיש כסף רשאי לפרוע בסובין].

רמ״ה - הלכה כרב הונא, אם יש כסף יתן כסף אם לא מטלטלין ואפילו סובין ואם לא קרקע.

סדר הגביה <u>בנזיקין</u> להלכה

רי״ף ופשט רא״ש - מזיק רשאי לשלם במטלטלים ואפילו סובין אף שיש לו כסף או יתן מעידית של מזיק.

מאירי - הבחירה ביד המזיק או כסף או מטלטלים או עידית בנכסיו (אין הלכה כרב הונא).

רמ״ה[641] **-** אם יש למזיק כסף חייב לשלם ממנו ואם לא ישלם במטלטלים ורק אם אין לו גובים מקרקע.

רא״ש - ור״ת פסק כרב הונא [בדאית ליה]. **וכ׳ בס׳ הישר** שלשה דינין בפרעון בנזקין או כסף או מיטב כרב הונא בדאית ליה ואי לית ליה כל מילי מיטב הוא... **ומה שלא פסק ר״ת** כרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע דאינון בתראי צריך לומר דסבר דלא פליגי אדרב הונא **... ונראין דברי רב אלפס עיקר** דרב כהנא תלמידיה דרבא דבתראה הוא סבר כרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע דאמרינן לקמן...

רמב״ם - כשבית דין נזקקין[642] לגבות הניזק מנכסי המזיק גובין מן המטלטלין תחלה, אם לא היו לו מטלטלין כלל או שלא היו המטלטלין כנגד כל הנזק גובין השאר מן הקרקע מן היפה שבנכסי המזיק, וכל זמן שימצאו מטלטלין אפילו סובין אין נזקקין לקרקע. **טור ושו״ע -** ואפי׳ שיש לו כסף, יכול לפורעו בסובין, דכל מטלטלים מיטב נינהו.

ב״י על הטור שפסק כרמב״ם - ודימה רבינו פריעת נזקין לפריעת בעל חוב <u>אף על פי שיש לחלק ביניהן דעד כאן לא אמר הרא״ש אלא בבעל חוב משום דכיון דזוזי יהיב</u> וכו׳ אבל בנזקין דליכא האי טעמא לא משמע לרבינו דכיון דלא אשכחן דפלוג רבנן בינייהו בהכי לא מפליגינן.

סמ״ע - העיקר כפשט רי״ף שרשאי המזיק לשלם מעידית שבנכסיו אף שיש לו מעות וכך יש לפרש **בטור** רק מטבע הדברים אדם מעדיף לשלם ממטלטלים ושלא יגבו ממנו קרקע. ׳ולמדונו דאף אם אין המזיק לפנינו לגלות דעתו לשלם במטלטלים, אמרינן דמסתמא ניחא למזיק לשלם ממטלטלים, ואף אם הניזק צועק לשלם לו מקרקעות כמשמעות הקרא ממיטב שדהו, אין ב״ד שומעין לו, אבל ודאי אם המזיק גילה דעתו דניחא ליה טפי במטלטלים ורוצה לשלם לו בקרקעות והניזק רוצה דוקא במטלטלין, יד המזיק על העליונה׳.

ש״ך - חלק על הסמ״ע העיקר שמטלטלין שווים לכסף ואם יש מטלטלים לא יכול לשלם בקרקע.

ט״ז - ולענין הלכה, כיון שאין לנו הכרע, אין כח לניזק לכפות למזיק שיתן לו מטלטלין נגד דברי ר״ת. [אלא רשאי המזיק לתת קרקע אף שיש לו מטלטלים]

הגר״א - תמה אחרי שלא פסקו כרב הונא מה המקור שלא יכול <u>המזיק</u> להעדיף לפרוע בקרקע עידית[643]. **ובליקוט** משמע שחזר ותירץ שלרמב״ם דעת רב הונא אינה חולקת על רב פפא והאמירה ׳או כסף׳ ושוה כסף הרי הוא ככסף או מיטב, ומכיון שאינם חולקים הרי שמדברי רב הונא נלמד שרק אם אין כסף משלם ממיטב.

---

[640] רבינו חננאל מסכת בבא קמא דף ט עמוד א
...מהא שמעינן דלא מסלקינן לבעל חוב בארעא בשומא אלא היכא דקים לן דלית ליה ללוה מעות למיפרעיה אבל אי אית ליה מעות מחייבינן ליה למיפרעיה או לזבוני הוא ולאייתויי ליה מעותיו יש מי שאומר הני מילי בניזקין דכתיב בהו מיטב...

[641] בנימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף ב׳ עמוד א׳

[642] במאירי הזכיר שיש שהבינו שלשון ׳כשבית דין נזקקין׳ פירושו שאין מעות כרמ״ה ודחה הבנה זו.

[643] ׳למד מבע״ח דכשיש מטלטלין אין נזקקין לקרקעות וצ״ע דל״ד דשם כשיש לו כסף אין נזקקין לשאר דברים ומטלטלין דמי לכסף מה שאין כן כאן והרי רב הונא דמחמיר אמר או כסף או מיטב אלמא יכול לגבות קרקעות אף על גב שיש לו כסף ועתוס׳ שם ד״ה רב הונא <u>כ״ש לדידן דקי״ל כר״פ ור״ה בדר״י</u> וכ״כ הרמב״ם וש״ע לעיל סי׳ שמח ס״ה וג״כ תמוה וכ״מ בר״ש דב״ק שם סוף ס״ה <u>ולענין פריעת ב״ח כו׳ אי כו׳ כיון דזוזי יהיב כו׳ מדקא׳ ולענין פריעת כו׳ משמע דוקא בבע״ח</u> ועוד דקאמר כיון דזוזי יהיב והוא דוקא בבע״ח דדינו בכסף **וצע״ג**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ולענ״ד אפשר שהמקור הרמב״ם **בר״ח** כביאור שביאר **הגר״א** והמקור לכך ששוה כסף כסף ממש הוא מדין נבלה שבעל הבהמה עליו לטרוח למוכרה ומדין שמין לנזיקין ובפירוש **ר״ח** שם[645][644].

שמין אותה כמו שיכול למוכרה מיד ובמקומו

רא״ש - יש לשום כל מה שנותן לו בשומא שיוכל המלוה למוכרו מיד באותה שומא אפילו בביתו ולא יצטרך לחזר בעיירות ובשווקים כדי למוכרם דאל״כ נעלת דלת בפני לווין שיתן לו הפחות שבביתו אם אין לו מעות והמלוה לא יוכל למוכרו לאלתר. [**ב״י** משמע לרבינו (**הטור**) דלא פלוג רבנן בנייהו (בין לוה למזיק)]

טור ושו״ע - ושמין אותה כמו שיכול למוכרה מיד ובמקומו.

יש למזיק שני שדות עידית

בבא קמא ז׳: - ואמר מר עלה: לא צריכא, דביומי ניסן יקרא ארעתא וביומי תשרי זל ארעתא, דכ״ע נטרי עד ניסן ומזבני, והאי הואיל ואצטריכא ליה זוזי זבין כדהשתא, עד פלגא אורחיה למיזל, טפי לאו אורחיה למיזל; והכא נמי גבי נזקין, דיניה בעידית, ואי א״ל איהו: הב לי בינונית טפי פורתא, **א״ל:** אי שקלת כדינך שקול כדהשתא, ואי לא - שקיל כיוקרא דלקמיה...

רא״ש - אם יש לו כמה קרקעות שכולן עידית יתן לו איזה קרקע שירצה ולא יכול לומר לו בקרקע זו אני חפץ וכן לב״ח בבינונית ולכתובת אשה בזיבורית וכן נמי אם אמר הניזק תן לי בינונית או זיבורית והמזיק אומר איני חפץ ליתן לך מהם כי הם חביבים עלי אין כופין ליתנם לו ולא שייך בו הורעת כחו של נזקין אצל בינונית וזיבורית דרחמנא אמר מעידית וכו׳ דלא הורע כחו יותר מבעידית אלא הם שוין לו וכי היכי דיכול לדחותו מעידית אל עידית ה״נ יכול לדחותו מבינונית אל עידית **ולעולם אין כופין למשלם ליתן מנכסים אלא מה שלבו חפץ ובלבד שלא יפחות לו מדינו לנזקין בעידית** ולב״ח בבינונית ולכתובת אשה בזיבורית ולא יבררו מנכסין שום קרקע לומר בזה אנחנו חפצים וכן לענין מטלטלין נותן לו מאיזה חפץ שירצה **אבל כיון שגילה דעתו שאין חפץ לשייר קרקע זה לעצמו** אלא שרוצה לדוחקו שיקחנו כיוקרא דלקמיה מחמת שהניזק חפץ בה צריך ליתנה לו כזולא דהשתא דאל״כ הורע כחו של נזקין אצל בינונית וזיבורית.

שו״ע - אם יש למזיק שני עידית, אין הניזק יכול לומר לו: תן לי מעידית פלוני, אלא תלוי ברצון המזיק לתת לו איזה שירצה. אבל אם המזיק חפץ לתת לו העידית שבקש, אלא שהיא עתה בזול וממתין עד שתתייקר, ואומר: אם תרצה אותה קח אותה כפי מה שהיא עתידה להתייקר, אין שומעין לו, אלא צריך ליתנה לו כפי מה ששוה עתה.

ע״ש וט״ז - לעולם הניזק יכול לבחור איזה שדה עידית הוא נותן רק שאינו יכול להכריח לקחת אותם כמחיר העתידי אלא כמחיר שעכשיו ואין שוני אם גילה דעתו או לא.

סמ״ע - אם מזיק גילה דעתו שלא חפץ בקרקע וניסה לתתה במחיר יקר עתידי כופין אותו שיתן כמחיר נוכחי.

ש״ך - מהרש״ל כתב הניזק לעולם גובה מעידית המזיק אפי׳ עידי עידית שהוא רוצה מאחר שדינו ממיטב ומ״מ לפי ראות עיני הדייני׳ שאם יראו שזאת טובה לניזק וזאת טובה למזיק זהו בכלל ועשית הישר והטוב.

---

[644] חידושי הרשב״א מסכת בבא קמא דף י״א עמוד א׳
והלכתא אין שמין לא לגנב ולא לגזלן. פירש״י ז״ל אין שמין אלא ישלם כלי והשברים שלו וכן כתב ר״ח ז״ל משלם לו כלי כעין הכלי שגנב או גזל וכן בהמה והשבור נוטלו הגנב או הגזלן וכ״כ גם בשאלתות דרב אחאי גאון ז״ל... והעיקר כמו שפירשו הגאונים ורש״י ז״ל **דבגנב וגזלן לא כתב רחמנא כסף ישיב** [לרבות סובין וכל מילי מיטב הוא צ.י.ק] אלא צריך לשלם הגניבה והגזילה כעין שהיו... **פירוש לפירושו** בנזיקין יש ריבוי כסף ישיב ואפילו סובין נחשבים ככסף באותה דרגה ממש ויכול הניזק לפרוע בסובין או בגבילה או בשברים אף שיש לו כסף אך חידוש זה רק בגניבה ולא בגזל, ואולם ר״ח לא הבין שאין הלכה כרב הונא וכתב שאם יש כסף אינו יכול לפרוע בקרקע וכך באמת פסק הרמב״ם וכן בסימן שנ״ד בגניבה ביארנו את הרמ״א שהבין כרשב״א שדווקא בניזקין שוה כסף בכסף אבל בגזילה אינו יכול לפרוע מן השברים.

[645] בקריית מלך הפנה למכילתא דרשב״י שמות כ״ב,ד - זה בנין אב לכל המשלם קנס שאין שמין לו אלא מן העידית מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם מלמד שאין שמין לו אלא מן המטלטלין אין לי אלא זה בלבד מנין לכל המשלם קנס שאין שמין לו אלא מן המטלטלין ת״ל מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. [אולם צריך להבין מה הביאור לכאורה פשט הדרשה הפוך ואולי ההבנה שמיטב שדה וכרם אלו פירות] וראה שיירי קרבן מסכת גיטין פרק ה׳ הלכה א׳ מזה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. המזיק ממון חבירו באופן שחייב לשלם ויש למזיק קרקע ומטלטלין, ממה יגבו בית הדין מהקרקע או מהמטלטלין? מה הדין אם הניזק דורש כסף והמזיק מבקש לשלם במטלטלין, הדין עם מי?

ראה שוה כסף ואפילו סובין **ו**סדר הגביה בנזיקין להלכה**.**

2. כיצד מממשים שויי מטלטלין, האם לפי מכירה מיידית או לפי מכירה לזמן?

ראה שמין אותה כמו שיכול למוכרה מיד ובמקומו

3. מזיק ממון חבירו כאשר המזיק מבקש את תשלום הנזק בכסף בעוד הניזק רוצה לשלם בשווה כסף עם מי הדין?

ראה שוה כסף ואפילו סובין **ו**סדר הגביה בנזיקין להלכה **לשון הטור ושו״ע: 'ואפי' שיש לו כסף, יכול לפורעו בסובין, דכל מטלטלים מיטב נינהו'**

4. כיצד שמין שווה כסף בפרעון? **ראה** שמין אותה כמו שיכול למוכרה מיד ובמקומו

5. מה הדין כאשר הניזק מבקש שהמזיק ישלם בקרקע בעוד המזיק רוצה לשלם במטלטלין? (לעיל) האם יש חילוק מתי נרכשו? **ראה** סדר הגביה בנזיקין להלכה **ונראה שודאי המזיק יכול לומר קים לי כסמ״ע וט״ז שהרי זה פשט הרי״ף רא״ש ומפורש כן במאירי.**

6. א. יש ללוה או למזיק שתי קרקעות, האם יכול התובע לדרוש אחת מהם?

ב. אם מרצונו נותן לו איזה קרקע שבקש, האם יכול להחשיב לו כשער שעתיד להיות.

ראה יש למזיק שני שדות עידית

הלכה למעשה

נראה שהלכה למעשה בימינו (חוץ מהוצאה לפועל) סימן זה שייך בזיכויים דהיינו שמזיק יכול לפרוע בזיכויים ומכל מקום נראה שאין מחשבים למזיק את סכום הנקוב בזיכוי אלא את הסכום שראוי למכור זיכוי זה שהרי הטעם לכך (בבא קמא דף ז׳:) 'כי אתא רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע מבי רב, פרשוה: כל מילי מיטב הוא, דאי לא מזדבן הכא מזדבן במתא אחריתי' כלומר הטעם שניתן לפרוע בזיכוי כי ניתן למוכרו ואם כן יש לנו לשום כמה ניתן למוכרו ולא לשום כמה ניתן לקנות עם הזיכוי.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הלכות חובל בחבירו ושמירת הנפש

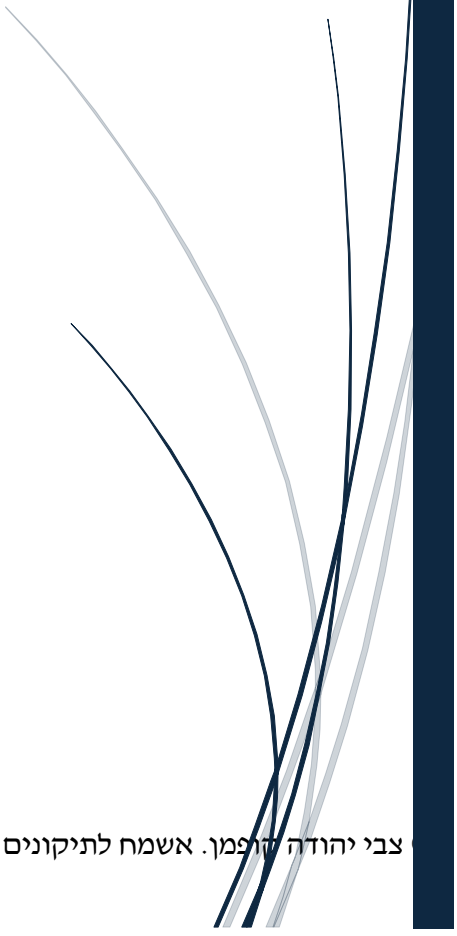

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

תוכן עניינים הלכות חובל בחבירו ושמירת הנפש

סימן ת״כ - החובל בחבירו חייב בחמשה דברים, וכיצד משערין אותם, והמבייש בדברים תלמיד חכם וע״ה 359

סימן תכ״א - המבייש חבירו שלא בכוונה והחובל בחבירו שלא בכוונה 363

סימן תכ״ב - צריך החובל לפייס הנחבל שימחול לו 368

סימן תכ״ג - נגף אשה ויצאו ילדיה, וכיצד שמין דמי ולדות 370

סימן תכ״ד - החובל באביו ואמו או החובל בבניו או החובל בחבירו בשבת 374

סימן תכ״ה - חייבי מיתות בית דין היאך דנים אותם בזמן הזה 380

סימן תכ״ו - חייב אדם להציל את חבירו בין בגופו בין בממונו 385

סימן תכ״ז - מצות עשה להסיר כל מכשול שיש בו סכנת נפשות ועשיית מעקה לגגו 387

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן ת״כ - החובל בחבירו חייב בחמשה דברים, וכיצד משערין אותם, והמבייש בדברים תלמיד חכם וע״ה

מקורות

דברים פרק כ״ה פסוק ג׳ (האיסור לאו שבחובל)

אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ **לֹא יֹסִיף** פֶּן יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃

שמות כ״א

(יח) וְכִי יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃

(יט) אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה **רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא**׃ (חיוב שבת וריפוי) ס

(כד) עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃ (תשלום נזק)

(כה) כְּוִיָּה תַּחַת **כְּוִיָּה** פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת **חַבּוּרָה:** (תשלום צער אף במקום שאין נזק ב״ק פ״ח׃) ס

דברים פרק כ״ה

(יא) כִּי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ **וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו:**

(יב) וְקַצֹּתָה אֶת כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס (חיוב בושת במתכוון למעשהו, וקצתה ידה ממון)

במדבר פרק ה׳ פסוק לא

וְלֹא תִקְחוּ **כֹּפֶר** לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי מוֹת יוּמָת׃ (תשלומי נזק, שעין תחת עין הוא ממון וכופר)

לנפש רצח - לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאין חוזרים [ב״ק פ״ג׃]

בבא קמא פ״ג ׃-צ״ג. **(מתני׳.** החובל בחבירו - חייב עליו משום חמשה דברים׃... כל פרק חובל ודיני חובל)

כתובות ל״ב׃ (והאמר ר׳ אמי א״ר יוחנן׃ הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה - לוקה, היכי דמי? אי דלא אתרו ביה, אמאי לוקה? אלא פשיטא דאתרו ביה, וטעמא דלית בה שוה פרוטה, הא אית בה שוה פרוטה - ממונא משלם, מילקא לא לקי! כדאמר רבי אילעא׃ בפירוש ריבתה תורה עדים זוממין לתשלומין, הכא נמי בפירוש ריבתה תורה חובל בחבירו לתשלומין).

ראשונים ופסיקת הלכה

דיני חבלות בזמן הזה (לקוח מסימן א׳)

מפורש **בבא קמא פ״ד:** שאין דנים חבלות לפי שאינו בגדר של מה שדנים ׳מצוי ויש בו חסרון כיס׳.

בבא קמא פ״ד - ההוא תורא דאלס ידיה דינוקא, אתא לקמיה **דרבא**, אמר להו׃ זילו שיימוהו כעבדא. אמרו ליה, והא מר הוא דאמר׃ כל הנישום כעבד - אין גובין אותו בבבל! אמר להו׃ לא צריכא דאי תפס.

רבא לטעמיה, דאמר רבא: נזקי שור בשור ונזקי שור באדם - גובין אותו בבבל, נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור - אין גובין אותו בבבל. מ״ש נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור דלא? אלהים בעינן וליכא, נזקי שור בשור ושור באדם נמי אלהים בעינן וליכא... אלא, כי עבדינן שליחותייהו - במילתא דשכיחא ואית ביה חסרון כיס, אבל מילתא דשכיחא ולית ביה חסרון כיס, אי נמי מילתא דלא שכיחא ואית ביה חסרון כיס - לא עבדינן שליחותייהו ; הלכך אדם באדם, אף על גב דאית ביה חסרון כיס, כיון דלא שכיחא - לא עבדינן שליחותייהו, בושת אף על גב דשכיחא, כיון דלית ביה חסרון כיס - לא עבדינן שליחותייהו.

ריפוי ושבת:

רמב״ם תרומת הדשן גאונים - דנים. **(ב״י -** לא נכללים בנזק שאמרה הגמרא וכן יש בהם חסרון כיס).

רי״ף ורא״ש - סתמו שאין דנים דיני אדם ולא חילקו **(סמ״ע** - לרא״ש אין גובים).

ב״י, שו״ע ומהרש״ל - דנים. **(ב״י -** משום שהרי״ף והרא״ש לא ביארו דעתם)

רמ״א - כופים לפייס ולשלם ריפוי ושבת כקנס כפי ראות הדיינים.

נזק, צער, בשת, פגם וכֹּפר:

רמב״ם, טור ושו״ע - לא דנים. **(ב״ח -**בשת אין חסרון כיס, נזק פגם וכֹּפר לא שכיח ואלו נזקי אדם שבגמרא).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שומת נזק

בבא קמא פ״ג: - בנזק כיצד? סימא את עינו, קטע את ידו, שיבר את רגלו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק, ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה.

רמב״ם ושו״ע - כיצד משערים הה׳ דברים; נזק, אם חסרו אבר או חבל חבורה שאין סופה לחזור שמין אותו כאלו הוא עבד נמכר בשוק, כמה היה שוה קודם שחבל בו וכמה נפחתו דמיו אחר החבלה, וכך יתן לו.

רמ״א - ואם היה בעל אומנות, כגון נוקב מרגליות, וקטע לו ידו, משערינן הזיקו כפי מה שהוא. אבל אם קטע רגלו, שאין מזיק לו כל כך, משערינן היזיקו כאילו לא היה בעל אומנות **(טור בשם הרא״ש).**

[בדברי הרא״ש נראה שהשומא כעבד היא דרך לאמוד כמה הכופר שראוי ליתן עבור האבר, לכן אדם שעם האבר יודע להגיע ליכולות גבוהות אז באמת האבר שלו שווה יותר,וישלסף יותר כופר עליו, אולם אם אדם בעל יכולות גבוהות ולכן האבר הניזק בטל במיעוט ערכו כלפי האבר שבו הוא יכול לעשות רווחים גבוהים, אין לנו להפסידו על כך, כי אין זה שהערך האבר נמוך שהרי אין ערך האבר שלו שונה מכל אדם אחר אלא שאנשים לא שמין אותו ומוחלים עליו ברצונם לקנות עבד בעל יכולות גדולות].

שומת צער

בבא קמא פ״ה. - אלא, אומדין כמה אדם רוצה ליתן לקטוע לו ידו המוכתב למלכות בין סייף לסם. האי ליטול, ליתן מבעי ליה! אמר רב הונא בריה דרב יהושע: ליטול זה מזה מה שנתן זה.

רמב״ם - כמה הוא הצער, הכל לפי הניזק, יש אדם שהוא רך וענוג ביותר ובעל ממון ואילו נתנו לו ממון הרבה לא היה מצטער מעט ויש אדם שהוא עמל וחזק ועני ומפני זוז אחד מצטער צער הרבה, ועל פי הדברים האלה אומדין ופוסקין הצער.

רמב״ם ושו״ע - צער כיצד, הרי שקטע אצבעו, אומדים כמה אדם רוצה ליתן בו לקטע לו אבר זה בסייף או לקטוע אותו בסם, אם גזר המלך לקטוע אבר (בסייף), ומה שיש בין זה לזה משלם לו.

רמ״א - ובמקום דאיכא צער לחוד, משערין אם היה גוזר המלך לכוות אותו בשפוד על צפרנו וכדומה, כמה היה נותן להנצל מצער זה **(טור בשם הרא״ש).**

ריפוי

לגעת בלא מחמת המכה

שבת

אסרו בחדר (הדקיה באינדרונא)

בבא קמא פ״ה: - שבת - דהדקיה באינדרונא ובטליה.

שו״ע - הכניסו בחדר וסגר הדלת עליו ובטלו ממלאכתו, אינו נותן לו אלא שבת בלבד. אבל אם היה כבר בחדר וסגר עליו מלצאת, הוי גרמא בנזקין ופטור מדיני אדם[646].

[646] בעניין זה כתבו בסימן של״ג הקצות בס״ק ב׳ והנתיבות ס״ק ג׳ ודע שהשו״ע שינה מלשון הרמב״ם וכתב כרא״ש אבל הרמב״ם כתב ׳אסרו בחדר׳ וייתכן שלשיטת הרמב״ם בסימן שפ״ו שאינו מחלק בין גרמא לגרמי יהיה חייב גם בנועל בלבד. אחר כך ראיתי שאבן האזל עמד בזה בהלכות חובל ומזיק פרק ב׳ הלכה ג׳ ואחר כך הוסיף שנראה שהרמב״ם מצריך כדי לחייב שבת שהוא מניעת רווח מעשה בגוף האדם ממש ׳רק דלשון הרמב״ם שכתב אסרו אפשר דכונתו אסר גופו דהיינו בחבלים או בשלשלאות דעשה מעשה בגופו. אבל סגר הפתח

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

בושת

לגעת בבושת של ערום וההבדל בין בושת שתולדה של מגע שעליה חייבים רקק בו לבין בושת דברים או שלא נגעה בו רקק בבגדו.

רקק בבגדו (שחיוב בושת הוא רק בבושת כחלק מהכאה)

בבא קמא צ״א. - רקק והגיע בו הרוק, והעביר כו׳. אמר רב פפא: לא שנו אלא בו, אבל בבגדו - לא. וניהוי כי בייש בדברים! אמרי במערבא משמיה דרבי יוסי בר אבין, זאת אומרת: ביישו בדברים פטור מכלום.

רא״ש[647] **-** ונראה לי טעמא משום דכתיב והחזיקה במבושיו דמשמע דלא חייבה תורה אלא על בשת גופו אבל בשת דברים או רקק על בגדו פטור. [כל דיני בושת נלמדו מ׳והחזיקה במבושיו׳ ולכן צריך בדומה לכך שיגע החובל או כוחו בנחבל לחייבו בושת אבל רוק שאין מורגש בגוף רוק שבבגדו פטור. לגבי מכה עבד ישנה **תוספתא בבא קמא פרק ט׳**[648]**:** הכהו נגד עינו ואינו רואה נגד אזנו ואינו שומע לא יצא בן חורין שנאמר ׳הכהו׳ עד שיעשה בו מעשה על עינו ואינו רואה על אזנו ואינו שומע יצא בן חורין (אבל ודאי שמכה אדם אף בבגדים חייב שכיון שהנחבל מורגש בגופו חבלה מכוחו של החובל) ונראה שיש מחלוקת האם דין זה דווקא בבושת הוא בכל דין חובל, ותלוי בפירוש דין תוקע באוזנו (סותר או תוקע בשופר) ובפירוש הוא אבעית אנפשיה[649]].

בושת ערום

תוספתא מסכת בבא קמא פרק ט - המבייש את חבירו ערום הרי זה חייב ואינו דומה מביישו ערום למביישו לובש ביישו במרחץ הרי זה חייב ואינו דומה מביישו במרחץ למביישו בשוק ואינו דומה המתבייש מן היקיר למתבייש מן הפגום ואינו דומה גדול המתבייש לקטן המתבייש בן גדולים המתבייש לבן קטנים המתבייש

קנסות בושת מדרבנן.

אפשר דגם הרמב״ם מודה דגבי שבת לא מחייבינן משום גרמי דדין גרמי אינו אלא על נזק... נמצא דלענין דינא הרמב״ם והרא״ש אינם חולקים ודברי המחבר מיושבים׳.

[647] סימן ט״ו

[648] הובאה בתוספות צ״א. ד״ה לא משום.

[649] ברמ״ה וכן במאירי משמע שיש שני אפשרויות להתחייב אם נגע בו הרי שחייב החובל אף אם הנחבל היה יכול להציל את עצמו אך אם לא נגע בו אז הנידון לחייב הוא מדינא דגרמי ואז חיוב זה הוא דווקא שהנחבל לא יכול היה להציל את עצמו והנזק מוכרח.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. החובל בחבירו מתי לוקה? **סעיף ב׳**

כתובות ל״ב: - והאמר ר׳ אמי א״ר יוחנן: הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה - לוקה, היכי דמי? אי דלא אתרו ביה, אמאי לוקה? אלא פשיטא דאתרו ביה, וטעמא דלית בה שוה פרוטה, הא אית בה שוה פרוטה - ממונא משלם, מילקא לא לקי! כדאמר רבי אילעא: בפירוש ריבתה תורה עדים זוממין לתשלומין, הכא נמי בפירוש ריבתה תורה חובל בחבירו לתשלומין. וכן הלכה

2. החובל בחבירו, מתי חייב לשלם חמשה דברים? מתי ארבעה? מתי שלשה? מתי שנים? ומתי דבר אחד? כתוב את הכלל ופרט לכל מקרה. **סעיפים ד׳-ח׳**

ירושלמי בבא קמא פרק ח׳ הלכה א׳ (הובא ברי״ף ובראי״ש) - תני החובל בחבירו חמשה נותן לו חמשה ארבעה נותן לו ארבעה שלשה נותן לו שלשה שנים נותן לו שנים אחד נותן לו אחד. והיכי הכהו על ידו וקטעה נותן לו חמשה נזק צער ריפוי שבת ובושת הכהו על ידו וצבת נותן לו ארבעה צער ריפוי שבת ובושת הכהו על ראשו וצבת נותן לו שלשה צער ריפוי שבת במקום שאינו נראה נותן לו שנים צער ריפוי בטומוס שבידו נותן לו אחד בושת. וכן הלכה.

3. כיצד משערים נזק צער שבת ריפוי ובושת? **סעיפים ט״ו-י״ח, כ״ד**

4. החובל בחבירו מתי חייב בדיני שמים? **סעיף כ״ה**

בבא קמא צ״א. - דתניא: המבעית את חבירו - פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, כיצד? תקע באזנו וחירשו - פטור, אחזו ותקע באזנו וחירשו - חייב. וכן פסק שו״ע בסעיף כ״ה

5. המבייש את חבירו בדברים, האם חייב בבושת? **סעיף ל״ח-ל״ט**

בבא קמא צ״א. - רקק והגיע בו הרוק, והעביר כו׳. אמר רב פפא: לא שנו אלא בו, אבל בבגדו - לא. וניהוי כי בייש בדברים! אמרי במערבא משמיה דרבי יוסי בר אבין, זאת אומרת: ביישו בדברים פטור מכלום.

רמב״ם - המבייש את חבירו בדברים או שרקק על בגדיו פטור מן התשלומין, ויש לבית דין לגדור בדבר בכל מקום ובכל זמן כמו שיראו, ואם בייש תלמיד חכמים חייב לשלם לו בושת שלימה אף על פי שלא ביישו אלא בדברים. כבר נפסק הדין שכל המבייש תלמיד חכמים אפילו בדברים קונסין אותו וגובין ממנו משקל חמשה ושלושים דינר מן הזהב שהוא משקל תשעה סלעים פחות רביע, וקבלה היא בידינו שגובין קנס זה בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ... אף על פי שהמבייש שאר העם בדברים פטור מן התשלומין עון גדול הוא, ואינו מחרף ומגדף לעם ומביישן אלא רשע שוטה, ואמרו חכמים הראשונים שכל המלבין פני אדם כשר מישראל ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

שו״ע - אף על פי שהמבייש בדברים אינו בר תשלומין, עון גדול הוא; ואין המחרף ומגדף לעם ומביישן אלא שוטה רשע וגס רוח. וכל המלבין פני אדם כשר מישראל בדברים, אין לו חלק לעולם הבא.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תכ״א - המבייש חבירו שלא בכוונה והחובל בחבירו שלא בכוונה

מקורות

דברים פרק כה

(יא) כִּי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ **וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו:**

(יב) וְקַצֹּתָה אֶת כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ ׃ ס

בבא קמא פ״ו.-פ״ז. (דיני בושת)

בבא קמא כ״ו.-כ״ז. (מתני׳. אדם מועד לעולם, מתי חייב בנזק ומתי בד׳ דברים ומתי אף בבושת).

בבא קמא ל״ב.-ל״ג. (מזיק אשתו בתשמיש ; מתני׳. המבקע ברה״ר והזיק ברה״י, ברה״י והזיק ברה״ר, ברה״י והזיק ברה״י אחר חייב, נכנס לחנותו של נגר, הזורק אבן והוציא אחר ראשו וקבלה).

בבא קמא משנה בצ״ב., גמרא בצ״ג. (האומר סמא את עיני... קרע את כסותי...עשה כן לאיש פלוני).

ראשונים ופסיקת הלכה

מקור לחיוב בשת

דברים פרק כ״ה - (יא) כִּי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ **וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו:** (יב) **וְקַצֹּתָה אֶת כַּפָּהּ** לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ ׃ ס

בבא קמא פ״ו. - בושת נמי עד דמיכוין ליה, דכתיב ׃ ושלחה ידה והחזיקה במבושיו - עד שיתכוון לו!

רמב״ם - ומניין שהוא חייב בבושת בפני עצמה שהרי נאמר (דברים כ״ה י״א) ושלחה ידה והחזיקה במבושיו וקצותה את כפה בכלל דין זה קנס המבייש.

שנים שהתאבקו יחד מרצון

רא״ש - שנים שהתאבקו יחד והאחד הפיל חבירו לארץ ונפל עליו וסימא עינו של התחתון [בהפלתו] מה דינו... פטורים. ׳ומחלו זה לזה[650] ואדעתא דהכי התאבקו יחד׳.

בד״ה - יש לגמגם על תשובה זו שהרי [בדעת **הרמב״ם** צ.י.ק] לא מועילה מחילה בסמא את עיני ׳ושמא יש לחלק בין כשהאחד מוחל לחבירו לכששניהם מוחלים זה לזה׳.

שו״ע - שנים שהתאבקו יחד והאחד הפיל חבירו לארץ ונפל עליו וסימא עינו פטור.

[**ייתכן לומר ששו״ע** סבר שמקרה זה נחשב הוזקו זה בזה כשניים רצים ולא מטעם מחילה, ונפק״מ שאם יוזק מאגרופו של חברו אף שהתאבקו מרצונם חייב שנחשב הזיקו זה את זה ראה סיכום סימן שע״ח]

רשות להוציא אדם מחצר פרטית אפילו בחבלה

בבא קמא כ״ח. - ת״ש ׃ מניין לנרצע שכלו לו ימיו ורבו מסרהב בו לצאת, וחבל ועשה בו חבורה, שהוא פטור? ת״ל ׃ לא תקחו כופר... לשוב, לא תקחו כופר לשב!

הכא במאי עסקינן - בעבדא גנבא. (**לרב יהודה שאמר** ׃ לא עביד איניש דינא לנפשיה, אבל **לרב נחמן** שהלכה כמותו שאמר ׃ עביד איניש דינא לנפשיה, משנה כפשוטה, שמותר להוציא מרשותו אפילו בחבלה. **ב״י)**

עד האידנא לא גנב, והשתא גנב? עד האידנא הוה אימתיה דרביה עליה, השתא לית ליה אימתא דרביה עליה. **ר״נ בר יצחק אמר:** בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית, עד האידנא היתירא, והשתא איסורא.

שו״ע - כל מקום שחובל בחבירו בכוונה חייב בה׳ דברים, אפילו נכנס חבירו לרשותו שלא ברשות, וחבל בו והוציאו, חייב ; דנהי שיש לו רשות להוציאו, אין לו רשות לחבול בו. אבל אם הוא מסרב בו ואינו רוצה לצאת, י״א שיש לו

---

[650] יש לדון מדין זה בדעת הרמב״ם שהרי שיטתו שלא מועילה מחילה בסמא את עיני.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רשות אפילו לחבול בו כדי להוציאו. **רמ״א** וכן מי שיש לו משרת, וחושש שיגנוב לו, יוכל להוציאו קודם זמן השכירות; ואם מסרב, יוכל להכותו עד שיצא (**מרדכי**).

בלח״מ - כתב שהרמב״ם הבין שדברי רב נחמן בר יצחק (שאינו סתם רב נחמן) הם לכל הדעות ורק בחשש הפסד ממון ניתן לחבול ולא לטרוח ללכת לבית דין, אבל אם רק רוצה שיצא יש לו ללכת לבית דין.

הנכנס לחנותו של נגר - משיצאתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה

על פי **בבא קמא ל״ב:-ל״ג.** פסקו הפוסקים שאפילו שנכנס שלא ברשות חייב בד׳ דברים.

בבא קמא ל״ב:-ל״ג. - ת״ר: הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות, ונתזה בקעת וטפחה על פניו ומת - פטור, ואם נכנס ברשות - חייב. מאי חייב? א״ר יוסי בר חנינא: חייב בד׳ דברים ופטור מגלות (כי זה קרוב למזיד).

[לפי לשון זאת בנכנס שלא ברשות פטור מד׳ דברים כי זה שוגג שקרוב לאונס]

רב פפא משמיה דרבא מתני לה ארישא: הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות, ונתזה לו בקעת וטפחה לו על פניו ומת - פטור; אמר רבי יוסי בר חנינא: חייב בארבעה דברים ופטור מגלות. מאן דמתני לה אסיפא - כ״ש ארישא, ומאן דמתני לה ארישא, אבל אסיפא כיון דברשות - חייב גלות.

[לפי לשון זאת לענין נזקין כאשר הנחבל לא מת לעולם חייב אפילו שלא ברשות **וכלשון זאת פסקו הפוסקים**]

רב זביד משמיה דרבא מתני לה אהא: ומצא - פרט לממציא את עצמו, מכאן א״ר אליעזר בן יעקב: מי שיצתה אבן מתחת ידו, והוציא הלה את ראשו וקיבלה - פטור; א״ר יוסי בר חנינא: פטור מגלות וחייב בארבעה דברים. מאן דמתני לה אהא - כ״ש אקמייתא, **ומאן דמתני לה אקמייתא**, אבל אהא ׳פטור לגמרי׳.

מה פירוש - פטור לגמרי

מכות ח׳. - רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו׳. ת״ר: ומצא - פרט לממציא את עצמו, מכאן אמר רבי אליעזר בן יעקב: אם משיצתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה - פטור.

רבינו חננאל[651] - פטורין לגמרי מד׳ דברים וחייב בנזק וכדרבא דאמר בסוף פ׳ כיצד היתה אבן מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה מעולם ועמד ונפלה לענין נזקין חייב לענין ד׳ דברים פטור ואפ׳ אנוס חייב בנזק. **וכן פסק הטור.**

רמב״ם - הזורק אבן ולאחר שיצאת מתחת ידו הוציא הלה את ראשו מן החלון וקבלה פטור מכלום שנאמר (דברים י״ט ה׳) ומצא את רעהו פרט לממציא את עצמו. **ב״י - הרמב״ם** הבין שהלימוד אפילו לפטור מנזק.

בשו״ע סימן ת״כ - כלשון הרמב״ם רק שינה וכתב פטור מכולם וכהבנתו בב״י **(הגר״א) ורמ״א לא השיג.**

בטעם הפטור

ברבנו חננאל ובטור משמע שהפטור הוא מפני שזה שוגג קרוב לאונס וחיוב ד׳ דברים הוא רק בפשיעה.

ב״י - הרמב״ם הבין שגזירת הכתוב למעטו לגמרי (אף שגזירת כתוב בגלות נאמרה)

ברשב״א (שלא כתוספות[652]) משווה דין לזורק כלי והיו תחתיו כרים וכסתות (המבואר בסימן שפ״ו) ובא אחר וסילקם שהוא פטור ׳בעידנא דשדייה פסוקי מפסקי גיריה׳ ולפי זה מובן למה יהיה פטור לגמרי אולם כפי שמבואר בסימן שפ״ו **הרמב״ם** מחייב את הזורק מדינא דגרמי אולם כפי שמבואר שם בהרחבה שיטת הרמב״ם שגרמי חייב רק במתכוין להזיק[653] או בפשיעה הקרובה לכך אבל כאן לא כיון ופטור מגלות.

שנים שחבלו זה בזה והדין כאשר אחד התחיל

בבא קמא ל״ג. - וכן שני אנשים שחבלו זה בזה - משלמין במותר נזק שלם.

---

[651] מסכת בבא קמא דף ל״ב עמוד ב׳

[652] תוספות ד״ה והוציא הלה את ראשו - לא דמיא להיה תחתיו כרים וכסתות דשלהי כיצד הרגל (לעיל כו:) דאין לו לחשוב שיסלקו הכרים וישברו הכלים. אולם ניתן לומר שתוספות מבארים רק את הדעה המחייבת אבל למסקנת ההלכה יש להשוותם.

[653] ראה מגדל עז על נזקי ממון פרק ד׳ שהביא תשובת הרמב״ם לחכמי לוניל וכן ביארו המאירי והגר״א וכן באבקת רוכל.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רא״ש[654] **-** אבל הכא יש רשות לשני לחבול בראשון כיון שהתחיל בו. דאפילו באדם אית ליה רשות לשני. וכן שני אנשים נמי מיירי שהתחילו כאחת או אחר זמן אבל אם התחיל האחד השני פטור. ואף על גב דלא שייך באדם כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור... וה״נ אוקימנא לעיל (דף כח א) וקצותה את כפה ביכולה להציל ע״י דבר אחר אבל אם אין יכולה פטורה כיון שהתחיל להכות את בעלה כל שכן שהמוכה עצמו פטור. ומיהו צריך לומר דאם היה יכול להציל עצמו בחבלה מועטת וחבל בו הרבה חייב. מידי דהוה איכול להציל באחד מאיבריו והרגו (סנהדרין דף עד א) אבל בשוורים לא אמרינן הכי אלא השני פטור כל מה שחבל בראשון.

טור - אבל אם התחיל האחד השני פטור שיש לו רשות לשני לחבול בו כדי להציל את עצמו ומיהו צריך אמידה אם היה יכול להציל עצמו בחבלה מועטת וחבל בו הרבה חייב מידי דהוה אהיה יכול להציל עצמו באחד מאבריו והרגו. **וכן לשון שו״ע.**

רמ״א - מהר״י וויל ואור זרוע כתבו שמי שמחזיר שלא להציל את עצמו הוא **כ**שוגג ובנזק חייבים אף בשוגג אבל אם הקניט את חבירו **בביושים**[655] שגזרו בהם חכמים קנס בסימן ת״כ פטור שאינו מזיד לעניין זה.

פת״ש - מהרש״ל כתב אם אחד חירף את חבירו בשם רע וחזר זה והכהו, אף שעבר בלאו וצריך כפרה, מ״מ אין עליו דין רשע כלל אלא אמרינן ליביה רתח ואין אדם עומד על צערו שהרי [משלי י״ב י״ח] יש בוטה כו׳, ואינו משלם אלא נזק וצער וריפוי ושבת, [אבל לא בושת] והמוציא שם רע, נהי שפטור מהבושת שהרי קיבל דינו, מכל מקום צריך להתודות ולומר ברבים ששקר דיבר ומבקש מחילה, עכ״ל, **ופסקו השבו״י**

פטור ׳יחם לבבו׳

כפי שהתבאר ב**רמ״א ובמהרש״ל ומפורש באור זרוע** פטור יחם לבבו הוא רק מדין בושת **ברמ״א** ניתן לומר שפטר רק קנסות בושת דרבנן או במקרה שהיה יכול להציל במכה מועטת אבל אם חזר והכה מכעסו חייב אולם מהרש״ל פטר אף מזה אך בפירוש חייבים בנזק צער ריפוי שבת ובושת.

ההבדל שבין קרע כסותי לסמא את עיני (דין קרע כסותי התבאר בסימן ש״פ)

בבא קמא צ״ב. - משנה:...האומר סמא את עיני, קטע את ידי, שבר את רגלי חייב, ע״מ לפטור חייב. קרע את כסותי, שבר את כדי חייב, ע״מ לפטור פטור. עשה כן לאיש פלוני על מנת לפטור חייב, בין בגופו בין בממונו.

בבא קמא צ״ג. - האומר סמא את עיני כו׳. **א״ל רב אסי בר חמא לרבא:** מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? **אמר ליה:** רישא, לפי שאין אדם מוחל על ראשי אברים. א״ל: וכי אדם מוחל על צערו? דתניא: הכני, פצעני, על מנת לפטור - פטור! אישתיק.

אמר: מידי שמיע לך בהא? אמר ליה, **הכי אמר רב ששת:** משום פגם משפחה. [מבייש משפחתו[656]]

איתמר, **ר׳ אושעיא אמר:** משום פגם משפחה; **רבא אמר:** משום שאין אדם מוחל על ראשי אברים שלו.

רבי יוחנן אמר: יש הן שהוא כלאו, ויש לאו שהוא כהן. תניא נמי הכי: הכני, פצעני, על מנת לפטור? ואמר לו הן? הרי יש הן שהוא כלאו; קרע את כסותי, על מנת לפטור? ואמר לו לאו? הרי לאו שהוא כהן.

לסיכום: ג׳ דעות בחיוב בראשי אברים אף שאמר על מנת לפטור:

רבא - מחילתו אינה בגמירות דעת שאנן סהדי, שאין אדם מוחל על זה, אך על צערו ובגדו מוחל.

רב ששת ור׳ אושעיא - משום שמבייש משפחתו אינו רשאי למחול או שמשום כך אין לו באמת גמירות דעת.

ר׳ יוחנן - מה שאמר שהוא מוחל על כך לא אמר כן ברצינות (אך אם יאמר ברצינות גמורה מחילתו מחילה).

---

[654] מסכת בבא קמא פרק ג׳ סימן י״ג

[655] שו״ת מהר״ח אור זרוע סימן קמ״ב
אדם שחבל בחברו והלך זה והפסידו ממונו לפני גוים, בשעת זעמו. לא ידעתי מהיכן בא זה הלשון שעת הזעם? ואם תקנת הקהילות היא לפוטרו, אפשר שתקנו, שלא ילקה על מה שמסר את חברו, כי יחם לבבו; אבל, מלשלם ההפסד שהפסיד לחברו דבר פשוט הוא שלא פטרוהו...

[656] יש שפירשו ולכן אף שאומר שמוחל אינו מוחל בגמירות דעת ויש שפירשו שאינו רשאי למחול על כך (מדרבנן).

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמב״ם ושו״ע סימן תכ״א - ׳האומר לחבירו: קטע את ידי, או: סמא את עיני על מנת שאתה פטור, הרי זה חייב בחמשה דברים, שהדבר ידוע שאין אדם רוצה בכך.׳ **כרבא**, דברי ר׳ יוחנן לא נאמרו כאמירה על סמא את עיני אלא כאמירה בפני עצמה (שהרי מתייחס רק לצער וקרעת בגד ולא לראשי אברים)

טור ורמ״א - וי״א דאם א״ל בפירוש: ע״מ לפטור, פטור, אלא שאם לא א״ל בפירוש, רק דברים שמשמען כך, אנו דנין דבריו שלא פטרו, כגון שא״ל: קטע ידי, או: סמא עיני, וא״ל המזיק: על מנת לפטור, וא״ל הניזק: הן, אנו דנין שבתמיה קאמר הן, וחייב המזיק. **כר׳ יוחנן.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. מה הדין באדם שהוציא קול על חבירו או תבעו לדין שהוא גנב ממנו דבר מה, אך אינו יכול להוכיח זאת, ובינתיים לחבירו נגרמה בושה, האם חיב לו דמי בושת או לא? **סעיף א בהגהת הרמ״א.**

שו״ע - אינו חייב על הבושת עד שיתכוון לביישו; והמבייש את חבירו שלא בכוונה, פטור. לפיכך ישן שבייש, פטור. רמ״א - וכן מי שקובל על חבירו שמסרו או גנב לו וכיוצא בזה, אף על פי שלא יכול לברר עליו, מ״מ פטור, דהרי לא כיון לבישו (מהרי״ו)

2. מי שנכנס לרשות חבירו שלא ברשות, האם רשאי להוציאו בעל כרחו, ומה הדין באם חבל בו, והאם רשאי לגרש בכח עובד שחושש שגונב ממנו? **סעיפים ו׳,ז׳**

ראה רשות להוציא אדם מחצר פרטית אפילו בחבלה לגבי עובד ראה פת״ש ס״ק ב׳ בתשובות חוט השני סוף סי׳ ס״א שכתב, הא דלא אמרינן להשביע את המשרת שלא יגנוב לו דהוי טפי עדיף ממה שנרשה לבטל קנין השכירות ואף להכותו, היינו טעמא משום שאין הדין נותן כלל להשביע למי שחושש עליו שיזיקהו ועדיין אין לו טענה עליו, דהלה אומר לו שמור עצמך שלא אזיקך, וכיון שזה משרתו דר עמו תמיד בבית אחד ואי אפשר להשמר ממנו, לכך יוכל להוציאו ע״ש. ולפ״ז אם היה המשרת בוחר מעצמו לישבע על ככה אין יכול בעה״ב להוציאו, ומסתימת דברי הרמ״א לא משמע כן וצ״ע. (וצ״ע מדוע סבר חוט השני ופת״ש שחובת האדון לסמוך על כך שהעבד לא ישבע לשקר)

3. מה דין האומר לחבירו חבול בי על מנת שאתה פטור? פרט **סעיף י״ב**

ראה ההבדל שבין קרע כסותי לסמא את עיני (דין קרע כסותי התבאר בסימן ש״פ)

4. אדם שהתגונן מפני המכה אותו וחבל בו, האם חייב בתשלום? **סעיף י״ג**

ראה שנים שחבלו זה בזה והדין כאשר אחד התחיל

5. א. אדם שראה אחד מישראל מכה חבירו, האם יכול להציל המוכה על ידי שיכה את המכה.

ראה תשובת הרא״ש בדין שנים שחבלו זה בזה והדין כאשר אחד התחיל שמותר וכן פסק שו״ע סעיף י״ג

ב. מה הדין באדם הרואה את חבירו שעושה עבירה, האם רשאי להכותו כדי להפרישו מאיסור, והאם הלכה זו נאמרה בכל אדם. **סעיף י״ג ועיין סימן תכ״ד פת״ש ס״ק ד**

רמ״א סעיף י״ג - וכן מי שהוא תחת רשותו, ורואה בו שהוא עושה דבר עבירה, רשאי להכותו ולייסרו כדי להפרישו מאיסור, ואין צריך להביאו לבית דין (ת״ה)

פתחי תשובה חושן משפט סימן תכד ס״ק ד׳

תשובת שבות יעקב ח״ג סימן ק״מ אודות מלמד שכעס על תלמידו והכה אותו בשביל לימודו עד שחבל בו, אם חייב בד׳ דברים או פטור. והשיב, נראה פשוט דפטור מכולם כדאיתא במסכת מכות [ח׳ ע״א] מה חטיבת עצים רשות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב״ד, ואין לומר דהיינו דפטור מגלות מגזה״כ אבל חייב בד׳ דברים, זה אינו, דהא מבואר שם בגמרא דאילו פטורים משום דמצוה קעביד, א״כ מה״ט יש לפטור מכולם כדאמרינן גבי רץ בערב שבת בין השמשות [ב״ק ל״ב ע״א]. ועוד, דהא הני תלתא מדמה הש״ס להדדי, ובשליח ב״ד פטור אפילו אם הזיקו כמבואר בב״י סוף סימן ח׳ ובהגהת שו״ע שם בלי חולק כו׳, וכן מבואר בתרומת הדשן סי׳ רי״ח [הובא לעיל סימן תכ״א סעיף י״ג בהגה] דלאו דוקא בנו ותלמידו אלא אפילו לכל אדם שכפוף תחת ידו ראוי להכותו להפרישו מן העבירה כו׳, וכ״ש בשביל ביטול תורה, אף על גב דקיי״ל דיש להכותו בערקתא דמסאני ולא באכזריות [כדאיתא בשו״ע יו״ד סימן רמ״ה סעיף י׳], מ״מ דיעבד אין לקנסו בשביל כך. ואף דבתשובת הראנ״ח ח״א סי׳ קי״א כתב דבשליח ב״ד שהכה מפני כעס וחימה חייב [הביאו הכנה״ג לעיל סימן ח׳ [הגב״י סק״ג]], מ״מ בת״ח דאורייתא מרתחא ליה, בפרט שהוא צער גדול כשלומד עם התלמיד ואינו משים לב על לימודו, יש לפוטרו מכל, אבל מ״מ כדי שלא יהא רגיל לעשות כן ולמיגדר מילתא פסקתי שישלם שכר הרופא, עכ״ד ע״ש. ולדבריו צ״ל דאלו הדינים שבסעיף זה בחובל בבניו מיירי שלא הכהו ליסרו, אולם בתשובת קרית חנה סי׳ כ״ב לא כתב כן [הבאתיו בקצרה בפ״ת ליו״ד סימן רמ״ה שם [סק״ד]], אלא דהכא מיירי אפילו במכהו ליסרו, ומה דאמרו יצא האב המכה את בנו כו׳ הוא רק דפטור מגלות, משא״כ לענין ד׳ דברים דאיתרבו שוגג כמזיד כו׳, והאריך בזה ע״ש וצ״ע:

ג. מה הדין באדם הרואה את חבירו מכה את בנו או בן משפחתו

ראה תשובת הרא״ש בדין שנים שחבלו זה בזה והדין כאשר אחד התחיל שמותר להכותו כדי להצילו וכן פסק שו״ע סעיף י״ג

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תכ״ב - צריך החובל לפייס הנחבל שימחול לו

מקורות

בבא קמא צ״ב. (מתני׳. אף על פי שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו, שנאמר: ועתה השב אשת וגו׳. ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי? שנאמר: ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך וגו׳.)

בבא קמא צ״ג./ראש השנה ט״ז: (מוסר דין לשמים)

ראשונים ופסיקת הלכה

החיוב לפייס

רמב״ם הלכות תשובה[657] - אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו, אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו, אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו...

רמב״ם הלכות חובל ומזיק[658] - אינו דומה מזיק חבירו בגופו למזיק ממונו, שהמזיק ממון חבירו כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם נתכפר לו אבל חובל בחבירו אף על פי שנתן לו חמשה דברים אין מתכפר לו ואפילו הקריב כל אילי נביות אין מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו.

לח״מ - אף על גב דבהלכות תשובה פ״ב כתב רבינו ז״ל דהגוזל את חבירו אינו מתכפר לו אלא אם ירצה לנגזל ויפייס אותו אף על פי שהשיב לו הגזילה. י״ל דשאני גזלן דנתהנה מאותה עבירה ועוד שציער הרבה לנגזל שלקח ממנו בעל כרחו אבל מזיק הממון שלא נתהנה מהיזק ההוא אלא שהזיק לו ולמזיק לא באה הנאה ממנו לא נצטער כל כך הניזק כמו הנגזל כיון ששלם לו היזקו די ולכך כתב רבינו ז״ל כאן שנתכפר לו מיד משא״כ בנגזל כדכתיבנא:

מעשה רקח - מכל זה מוכח דהעיקר הוא על הצער, וזו היא כוונת רבינו בהלכות תשובה שהרי הוסיף אפילו לא הקניטו אלא בדברים, וכאן לא נחית אלא לחלק בין ממון שאין בו צער גמור לצער הגוף, מפני שסמך למה שכתב שם.

פרי האדמה - ולענ״ד נ״ל לומר דהכא איירי במזיק שלא במתכוין ואפ״ה במזיק בגופו אינו נמחל לו עד שיפייסנו דומיא דאבימלך אפי׳ שהיה בשגגה מה שאין כן במזיק ממונו בשגגה וכיון ששילם לו נתכפר ובהל׳ תשובה איירי במתכוין להזיק וע״פ זה ניחא כי מכאן הל׳ חובל נראה דמזיק ממון חבירו כיון ששילם לו נתכפר ואינו צריך וידוי להי׳ ואלו בהלכות תשובה פ״א כתב החובל בחבירו או מזיק ממונו וכו׳ עד שיתודה וכו׳ לכן צ״ל דהתם איירי במתכוין להזיק ולהכי צריך וידוי.

יש לציין שמשנה לומדת דין זה מלקיחת שרה ובגמרא מדמים זאת לצער דבשת אולם יש בו גם גזל.

בבא קמא צ״ב. - גמ׳. ת״ר: כל אלו שאמרו - דמי בושתו, אבל צערו [**טור -** צער של הבושת] - אפי׳ הביא כל אילי נביות שבעולם, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו, שנאמר: השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך.

מוסר דין לשמים

בבא קמא צ״ג. - אמר רב חנן: המוסר דין על חבירו - הוא נענש תחילה, שנאמר: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, וכתיב: ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה; והני מילי, דאית ליה דינא בארעא. אמר רבי יצחק: אוי לו לצועק יותר מן הנצעק.

ראש השנה ט״ז: - שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם, אלו הן: קיר נטוי, ועיון תפלה, ומוסר דין על חבירו. דאמר רבי חנן כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה. שנאמר ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, וכתיב ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה.

---

[657] פרק ב׳ הלכה ט׳

[658] פרק ה׳ הלכה ט׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמ״א - אמרינן בפרק החובל (צג א) אסור למסור דין שמים על חבירו והמוסר דין עליו הוא נענש תחילה והוא דאית ליה דינא בארעא **וכתב הר״ן** דאפילו לית ליה דינא בארעא אסור למסור דין שמים עליו אלא אם כן הודיעו תחילה לבעל דינו.

וראה עוד בדף מקורות על מוסר דינו לשמים מפורטל הדף היומי.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תכ״ג - נגף אשה ויצאו ילדיה, וכיצד שמין דמי ולדות

מקורות

שמות פרק כ״א

(כב) וְכִי יִנָּצּוּ **אֲנָשִׁים** וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ **וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן** עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו **בַּעַל הָאִשָּׁה** וְנָתַן בִּפְלִלִים׃

(כג) וְאִם **אָסוֹן** יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃

בבא קמא מ״ח׃-מ״ט׃ (ואדם שהיה מתכוין לחבירו, והכה את האשה ויצאו ילדיה - משלם דמי ולדות).

ראשונים ופסיקת הלכה

דרשות הפסוקים השייכות לסימן זה

שמות פרק כ״א

(כב) וְכִי יִנָּצּוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ **וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן** עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו **בַּעַל הָאִשָּׁה** וְנָתַן בִּפְלִלִים׃

(כג) וְאִם **אָסוֹן** יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃

וכי ינצו אנשים - אנשים ולא שוורים [ב״ק מ״ב.] שור שנגף בעליו פטור מדמי ולדות (סימן ת״י סעיף ל״ה).

ולא יהיה אסון - כל המתחייב בנפשו אינו משלם ממון, שנאמר ולא יהיה אסון ענוש יענש [הא אם יהיה אסון לא יענש] **[כתובות ל״ו.]:**

בעל האשה - אמר רב פפא, התורה זכתה דמי ולדות לבעל אפילו בא עליה בזנות, דאמר קרא כאשר ישית עליו בעל האשה [ב״ק מ״ג א׳]׃

בעל האשה - שאל ר׳ עוקבא, בא על אמו בא על אחותו ג״כ בעל הריון הוא [אמרו לי׳], כתיב בעל, את שראוי לקרותו בעל יצאו אלו שאין ראוין לקרותן בעל [ירושלמי ב״ק פ״ה ה״ה]׃

ואם אסון יהיה - אין אסון אלא מיתה, ואף על פי שאין ראיה לדבר - זכר לדבר שנאמר (פ׳ מקץ) וקראהו אסון [מכילתא]

היתה שפחה ונשתחררה או גיורת

בבא קמא מ״ט - היתה שפחה ונשתחררה או גיורת - פטור.

אמר רבה: לא שנו אלא שחבל בה בחיי הגר ומת הגר, דכיון דחבל בה בחיי הגר זכה בהו גר, וכיון דמת הגר זכה בהו מן הגר, אבל חבל בה לאחר מיתת הגר - זכיא לה איהי בגווייהו, ומיחייב לשלומי לה לדידה.

א״ר חסדא: מרי דיכי! אטו ולדות צררי נינהו וזכיא בהו? אלא איתיה לבעל - זכה ליה רחמנא, ליתיה לבעל - לא.

...בת ישראל שנשאת לגר ונתעברה ממנו, וחבל בה בחיי הגר - נותן דמי ולדות לגר, לאחר מיתת הגר - תני חדא׃ חייב, ותני חדא׃ פטור; מאי לאו תנאי נינהו! **לרבה** ודאי תנאי היא, **אלא לרב חסדא** מי לימא תנאי היא? ל״ק׃ הא רבנן, הא רשב״ג...שבח ולדות דשייכא ידה בגווייהו - זכיא בהו בכולהו, דמי ולדות דלא שייכא ידה בגווייהו - לא זכיא בהו כלל.

יסוד המחלוקת בן רבה לרב חסדא

לרבה - הזכיה בדמי ולדות היא מכוח היות האדם ׳בעל האשה׳, מכוחה, ואם אינו בעל האשה כגון גיורת או שפחה ונשתחררה או שאין לו יכולת לזכות כגון שבשעת חבלה הבעל גר מת ואין לו יורשים זוכה האשה.

לרב חסדא - הזכיה בדמי ולדות היא זכות שהקנתה התורה ׳לבעל האשה׳ בלבד אין גילוי שלאשה יש זכות בהם ׳דמי ולדות דלא שייכא ידה בגווייהו - לא זכיא בהו כלל׳. ולכן אם בעל האשה אינו, פטור החובל.

רמב״ם - הלכה כרבה **וכן פסק שו״ע.**

רא״ש - הלכה כרב חסדא לפי שהיה גדול מרבה. **הביאו רמ״א כוי״א.**

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לגבי שפחה או נבעלה לגוי כתב **רמ״א** בדעת **הרא״ש** שהוא לבעל והעיר **הש״ך** בשם **מהרש״ל שלרא״ש** החובל פטור כי אין כאן בעל שבעל הוא רק במקום שתופסים קידושין, ורק בבעל רגיל כתב הרא״ש שיתנו ליורשיו וכן העיר **הגר״א**.

נתכוון להרוג את חבירו והרג את האשה

ראה ביאור היסוד למחלוקת רמב״ם וראב״ד לגבי נתכוון להרוג את זה והרג את זה ושם כתובים המקורות.

רמב״ם - חייב בדמי ולדות (אך לא בדמי האשה). **וכן פסק שו״ע.**

ראב״ד - לעולם כשהיה אסון של מיתה אין עונש של ולדות **הביאו רמ״א כוי״א.**

עיון והרחבה

ביאור היסוד למחלוקת רמב״ם וראב״ד לגבי נתכוון להרוג את זה והרג את זה

דברים פרק י״ט

(יא) וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃

(יב) וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃

(יג) לֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַּם הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס

סנהדרין ע״ט - נתכוון להכות את הגדול והיה בה כדי להמית את הגדול, והלכה לה על הקטן ומת - חייב. **רבי שמעון אומר:** אפילו נתכוון להרוג את זה והרג את זה - פטור.

מאי טעמא דרבי שמעון? - אמר קרא׃ וארב לו וקם עליו - עד שיתכוון לו. ורבנן? - אמרי דבי רבי ינאי׃ פרט לזורק אבן לגו. היכי דמי? אילימא דאיכא תשעה נכרים ואחד ישראל ביניהן - תיפוק ליה דרובא נכרים נינהו. אי נמי פלגא ופלגא - ספק נפשות להקל! - לא צריכא, דאיכא תשעה ישראל ונכרי אחד ביניהן, דהוה ליה נכרי קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי.

בשלמא **לרבנן**, דאמרי׃ נתכוון להרוג את זה והרג את זה - חייב, דכתיב וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה, [כלומר שודאי שבפשט הפסוקים האשה אינה חלק מהריב ולא התכוונו ליגוף אותה ולמרות זאת אם מתה יהרגו עליה]

ואמר **רבי אלעזר:** במצות [ריב מלשון כי ינצו צ.י.ק] שבמיתה הכתוב מדבר, דכתיב אם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש. אלא **לרבי שמעון**, האי ונתתה נפש תחת נפש מאי עביד ליה? - ממון.

וכדרבי. דתניא, **רבי אומר:** ונתתה נפש תחת נפש - ממון. אתה אומר ממון, או אינו אלא נפש ממש? נאמרה נתינה למטה, ונאמרה נתינה למעלה, מה להלן ממון - אף כאן ממון.

ומזה נראה שלר׳ שמעון אם התכוון להרוג את חבירו והרג אשה הרה חייב בדמיה ובדמי ולדות.

אולם הרמב״ם לא פסק **כרבי** שהרי פסק בהלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ד׳ הלכה א׳

המתכוין להרוג את זה והרג את זה **פטור ממיתת בית דין ומן התשלומין** ומן הגלות, לפי שאין ערי מקלט קולטות אותו כמו שיתבאר, לפיכך הזורק אבן לתוך עדה מישראל והרג אחד מהן פטור ממיתת בית דין. **השגת הראב״ד/** המתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתת ב״ד. א״א כר״ש הוא זה ואין הלכה כרבי שמעון.

בבא קמא מ״ב. - אלא אמר רב אדא בר אהבה׃ אנשים - כי נתכונו זה לזה אף על גב שיש אסון באשה יענשו, כי נתכונו לאשה עצמה לא יענשו, ולא שוורים - דאפילו נתכונו לאשה עצמה יענשו, כתב רחמנא בעל השור נקי דפטירי. וכן כי אתא רב חגי מדרומא, אתא ואייתי מתניתא בידיה כוותיה דרב אדא בר אהבה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רש״י - אטו באסון תליא מילתא בכוונה תליא מילתא - ואפילו יש אסון באשה יענשו אם נתכוין לחבירו **דסבירא ליה לרב אדא כר׳ שמעון** דאמר במס׳ סנהדרין באלו הן הנשרפין (דף עט) נתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון **ולית ליה דתנא דבי חזקיה** דאמר לא חלקת בו בין מתכוין לשאין מתכוין לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון ולא יהיה אסון דקרא בחבירו קדריש ליה אם אין אסון בחבירו אפילו יש אסון באשה יענש וכיון דאנשים אהיכא דיש אסון נמי יענשו אשתכח דאמעיט שוורים בין ביש אסון בין בשאין אסון ובעל השור נקי למה לי.
בבא קמא פ״ג: - האי מכדי רשעתו נפקא, רשעה אחת אתה מחייבו, ואי אתה מחייבו שתי רשעיות. ואכתי מבעי ליה: דקאמר רחמנא לא תשקול ממון ותפטריה! א״כ, לכתוב רחמנא לא תקחו כופר לאשר הוא רשע למות, לנפש רוצח למה לי? ש״מ: לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר, אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינן חוזרין.
רמב״ם[659] **-** זה שנאמר בתורה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה ולפיכך משלם נזקו, והרי הוא אומר (במדבר ל״ה ל״א) ולא תקחו כופר לנפש רוצח, לרוצח בלבד הוא שאין כופר אבל לחסרון איברים או לחבלות יש כופר.
רמב״ם[660] **-** היתה מחייבי מיתת בית דין כגון בתו ואשת בנו וכיוצא בהן בין התרו בו בין לא התרו בו פטור מן הקנס שנ׳ (שמות כ״א כ״ב) **ולא יהיה אסון** ענוש יענש הא אם היה שם אסון אין שם עונש ואף על פי שהריגת האשה בשגגה שהרי לא נתכוונו לה שנ׳ כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה וגו׳ הא למדת שלא חלק באסון בין שוגג למזיד לפטרו מן התשלומין. והרי הוא אומר (ויקרא כ״ד כ״א) מכה נפש בהמה ישלמנה **ומכה אדם** יומת מה מכה נפש בהמה לא חלק בו בין שוגג למזיד לחייבו בתשלומין אף מכה נפש אדם לא חלק בו בין שוגג למזיד לפטרו מן התשלומין. (וראה **בסיכום סימן תכ״ד** הרחבה בדין קים ליה בדרבה מיניה)
רמב״ם[661] **-** הנוגף את האשה ויצאו ילדיה ומתה אף על פי שהיה שוגג הרי זה פטור מן התשלומין ואינו משלם כלום, שנ׳ (שמות כ״א כ״ד) ולא יהיה אסון ענוש יענש לא חלק הכתוב בין שוגג למזיד בדבר שיש בו מיתת בית דין לפטרו מן התשלומין. במה דברים אמורים בשנתכוון לאשה אבל אם נתכוון לחבירו ונגף את האשה אף על פי שמתה הואיל והמיתה בלא כוונה הרי זה כדבר שאין בו מיתת בית דין ומשלם דמי ולדות.
הגר״א[662] **-** (ליקוט) בד״א כו׳. עבה״ג בשם המ״מ ומ״ש כרב אדא ב״א כו׳ ומ״ש כרבי ולא כתנא ד״ח ליתא שהרי הרמב״ם עצמו פ׳ ברפ״ד מה׳ רוצח דלא כרבי אלא כתנא ד״ח וכ״כ בה׳ נערה וכן א״א לומר כמ״ש דרמב״ם מפ׳ מתכוין כפי׳ תוס׳ באותו ממון דרמב״ם שם ושם כ׳ בהדיא בממון אחר כפירש״י וצ״ל דס״ל דאע״ג דהלכה כתנא ד״ח מ״מ בדמי ולדות לא קי״ל כוותיה דר״א בר אהבה פליג עליה וקי״ל כוותיה (ע״כ):
נראה לענ״ד לבאר שאם נשים לב הרמב״ם הביא כדין כללי בהלכות נערה שאליו הוא מפנה גם בהלכות אחרות שהוא מביא את הפטור הוא כותב ׳וכפי שביארנו בהלכות נערה׳ רק שלא חילקה התורה בין שוגג למזיד, ואף שהוא מביא את לשון תנא דבי חזקיה ׳והרי הוא אומר (ויקרא כ״ד כ״א) מכה נפש בהמה ישלמנה **ומכה אדם** יומת מה מכה נפש בהמה לא חלק בו בין שוגג למזיד...׳הוא משמיט את הדין בין מתכוון לאינו מתכוון, ונראה שהרמב״ם סבר שהפטור נלמד מלא יהיה אסון ומרב אדא בר אהבה נלמד שהפטור רק בשוגג ולא באינו מתכוון ותנא דבי חזקיה מלמד רק שבדברים שאין לחלק באדם אין לחלק בבהמה לתשלומים אך לא סבר שהדין כן בלא מתכוון ומה שפסק שמתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור מן התשלומים זה אינו מדין חייבי מיתות בית דין פטורים מתשלומים אלא מהפסוק לא תקחו כופר לנפש אדם שלעולם לא משלמים דמי אדם.
בטעם הדבר ניתן לומר שפטור ולא יהיה אסון שחייבי מיתות בית דין אפילו שוגגים פטורים מתשלומים הוא אינו מדין רשעה אחת אתה מחייבו, שהרי שוגג פטור, אלא שהמעשה שעשה האדם הוא חמור שאין לנו לזלזל בו ולדון בהשלכה הממונית עצמה ומשל לדבר אדם שחלילה הרג בשוגג וכי יבוא בני משפחת הנרצח ויגידו שהגדים של הנרצח

---

[659] הלכות חובל ומזיק פרק א׳ הלכה ג׳
[660] הלכות נערה בתולה פרק א׳ הלכה י״ג
[661] רמב״ם הלכות חובל ומזיק פרק ד׳ הלכות ה׳-ו׳
[662] סימן תכ״ג סעיף ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ניזוקו ויתבעו את הרוצח על כך הרי זה זלזול המעשה הרצח לפנינו אולם למד הרמב״ם שהלכה כרבי שמעון שלעניין עונשים מעשה האדם שנעשו שלא במתכוון אינם מיוחסים אליו בכדי לעונשו עליו (וזה מתאים לשיטת רבי שמעון בכל התורה כולה בפטור אינו מתכוון) ועל כן ניתן להפריד ולדון את האדם על מה שהזיק שהרי אדם שמירת גופו עליו וחייב לשמור את עצמו שלא יזיק אפילו שהוא ישן שחיוב תשלומים של האדם אינו רק על מה שעשה אלא אפילו על מה שהיה לו לשמור עצמו ולא שמר ולכן חיוב הנזקים הוא אפילו באנוס אבל סוף סוף אם רוצים לחייב תשלומים על הנרצח זה ודאי אין לשלם שנאמר במדבר ל״ה (לא) וְלֹא תִקְחוּ כֹּפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי מוֹת יוּמָת׃ (לב) וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ עַד מוֹת הַכֹּהֵן׃ (לג) וְלֹא תַחֲנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ׃ וזה מה שכתבה **רמב״ם**[663]**:** זה שנאמר בתורה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה ולפיכך משלם נזקו, והרי הוא אומר (במדבר ל״ה ל״א) ולא תקחו כופר לנפש רוצח, לרוצח בלבד הוא שאין כופר אבל לחסרון איברים או לחבלות יש כופר.

[663] הלכות חובל ומזיק פרק א׳ הלכה ג׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תכ״ד - החובל באביו ואמו או החובל בבניו או החובל בחבירו בשבת

מקורות

בבא קמא פ״ו.-פ״ח. (החובל באביו/ אמו/ שבת / יום כיפור/ עבד כנעני/ עבד עברי)
גיטין י״ב: (שדמי הריפוי הולכים לריפוי העבד כנעני ויתרת הריפוי וכל שכן שאר תשלומים לאדון)
גיטין מ״א.-מ״ב: (מי שחציו עבד וחציו בן חורין).

ראשונים ופסיקת הלכה

החובל באביו או באמו או ביום כיפור או בשבת

בבא קמא פ״ז. - המכה את אביו ואת אמו ולא עשה בהן חבורה, וחובל בחבירו ביום הכפורים - חייב בכולן... המכה אביו ואמו ועשה בהן חבורה, והחובל בחבירו בשבת - פטור מכולן, מפני שהוא נדון בנפשו.
וראה בעיון והרחבה הרחבה בפטור קים ליה בדרבא מיניה.

החובל בעבד כנעני

של אחרים

בבא קמא פ״ז. - החובל בעבד כנעני של אחרים - חייב בכולן, **רבי יהודה אומר:** אין לעבדים בושת.
גיטין י״ב: - ת״ש, דאמר ר׳ יוחנן: הקוטע יד עבדו של חבירו - נותן שבתו ורפואתו לרבו, ואותו העבד ניזון מן הצדקה... אי הכי, אמאי ניזון מן הצדקה? להעדפה (רש״י - שהוא צריך מפני חליו להוסיף על מזונותיו.)...אמר מר: נותן שבתו ורפואתו לרבו. שבתו, פשיטא! רפואתו איצטריכא ליה. רפואתו דידיה היא, דבעי איתסויי ביה! לא צריכא דאמדוה לחמשא יומי, ועבדו ליה סמא חריפא ואתסי בתלתא יומי, מהו דתימא צערא דידיה הוא, קמ״ל.
רמב״ם - החובל בעבד כנעני של חבירו רבו של עבד נוטל חמשה דברים, ואפילו ציערו בסם ונתרפא במהרה הרי כל רפואתו לרבו.

שלו

בבא קמא פ״ז. - והחובל בעבד כנעני שלו - פטור מכולן.

חציו עבד וחציו בן חורין

גיטין מ״א: - ...אלא מפני תיקון העולם, כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, וכותב שטר על חצי דמיו. וחזרו ב״ה להורות כדברי ב״ש.
רא״ש, רמב״ן ומ״מ - להלכה חציו עבד וחציו בן חורין מעמדו כיצא לחירות ועדיין לא כתב לו רבו גט שחרור אולם הדין מתקיים בחציו של יתומים קטנים או שפחה שלא נהגו בה מנהג הפקר (אין בה לא תוהו שהרי היא מותרת לעבד עברי).
גיטין מ״ב. - נגחו שור יום של רבו - לרבו, יום של עצמו - לעצמו. אלא מעתה, יום של רבו ישא שפחה, יום של עצמו ישא בת חורין! איסורא לא קאמרינן. ת״ש: המית מי שחציו עבד וחציו בן חורין, נותן חצי קנס לרבו וחצי כופר ליורשיו; אמאי? הכי נמי לימא: יום של רבו - לרבו, יום של עצמו - לעצמו! שאני הכא, דקא כליא קרנא. ואלא ה״ד דלא קא כליא קרנא? כגון שהכהו על ידו וצמתה ידו וסופה לחזור.
רמב״ם - מי שחציו עבד וחציו בן חורין שביישו אדם או ציערו או שנגחו שור וכיוצא באלו אם אירעו זה ביום של רבו לרבו ביום של עצמו לעצמו.
שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבדים סימן רס״ז - במה דברים אמורים, בעבד, מפני שהוא מצווה על פריה ורביה; אבל שפחה, תשאר כמו שהיתה ועובדת את עצמה יום אחד ואת רבה יום אחד, ואם הכה אדם על ידה וצמתה וסופה לחזור, אם הכה ביום שעובדת את רבה, הנזק לרבה. ואם ביומה, הנזק לעצמה. אבל אם נקטעה ידה, וכן כל דבר שאין סופו לחזור, חולקין הנזק היא והאדון. (וכן כתב הטור בסימן זה)

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

יצא לחירות ועדיין לא כתב לו רבו גט שחרור

רמב״ם - כל עבד שיצא לחירות ועדיין לא הגיע גט שחרור לידו אין לו קנס ואחרים שחבלו בו אינו יכול להוציא מהן לעצמו שעדיין לא גמר שחרורו ולא האדון יכול להוציא מהן שהרי לא נשאר לו בו קנין. לפיכך המפיל שן עבדו ואחר כך סימא עינו יוצא בשינו ואינו נותן לו דמי עינו, ואם תפש אין מוציאין מידו.

השגת הראב״ד - ויש מי שסובר כותבין הרשאה להדדי וגובין.

ב״י - דיש לומר דבכהאי גוונא מודה הרמב״ם ולא הוצרך לכתבו משום דדבר פשוט הוא.

עבד עברי

בבא קמא פ״ז. - החובל בעבד עברי - חייב בכולן, חוץ מן השבת בזמן שהוא שלו.

בבא קמא פ״ו. - איתמר: הקוטע יד עבד עברי של חבירו -

אביי אמר - נותן לו שבת גדולה לעבד ושבת קטנה לרב.

רבא אמר - הכל ינתן לעבד, וילקח בהן קרקע והרב אוכל פירות.

פשיטא, פיחת אצל עצמו ואצל רבו לא פיחת, היכי דמי? דפסקיה לריש אוניה או לריש נחיריה - הכל לעצמו, פיחת אצל רבו - פלוגתא דאביי ורבא.

תוספות - רבא אמר ינתן הכל לרב גרסינן - **וכן גרס ר״ח ובספרים היה כתוב** הכל לעבד וקשה שבת קטנה למה לא יהיה הכל לרב **אלא** הכל לרב גרסינן שבת קטנה הכל לעצמו ושבת גדולה ילקח קרקע והרב אוכל פירות שמפסיד הוא בקטיעת ידו דלא מצי למידלי דוולא ולמיזל בשליחותא אלא לשמור קישואין או פתח

רי״ף רמב״ם - החובל בעבד עברי של חבירו חייב בחמשה דברים, וילקח בהן קרקע ורבו אוכל פירותיה, ולכשיצא העבד לחירות תצא השדה מתחת ידי רבו, הזיקו הזק שאינו מעכב מלאכה כלל כגון שקטע ראש אזנו או ראש חוטמו הכל לעבד ואין לרבו בהן פירות.

טור - הרא״ש פסק כר״ח ותוספות ולא כרי״ף ורמב״ם.

ב״י - כיון שהרי״ף והרמב״ם מסכימים הלכה כמותם.

חבלת בת קטנה

בבא קמא פ״ז.-פ״ח. - בעא מיניה **רבי אלעזר מרב:** החובל בבת קטנה של אחרים, חבלה למי? מי אמרינן: כיון דאקני ליה רחמנא שבח נעורים לאב, חבלה נמי דאבוה הוי, מאי טעמא? דהא אפחתה מכספה, או דילמא שבח נעורים הוא דאקני ליה רחמנא, דאי בעי לממסר לה למוכה שחין מצי מסר, אבל חבלה, כיון דאי בעי מתחבל בה לא מצי חביל, לא קנייה ליה רחמנא?

אמר ליה [רב]: לא זכתה התורה לאב אלא שבח נעורים בלבד... **אמר אביי: מודה רב** בשבת, דמעשה ידיה עד שעת בגרות דאבוה הוי.

איתיביה: החובל בבנו גדול - יתן לו מיד, בבנו קטן - יעשה לו סגולה; החובל בבתו קטנה - פטור, ולא עוד, אלא אחרים שחבלו בה - חייבין ליתן לאביה! ה״נ בשבת.

וכן אמר ריש לקיש: לא זכתה תורה לאב אלא שבח נעורים בלבד,

ורבי יוחנן אמר: אפילו פציעה. פציעה ס״ד? אפילו רבי אלעזר לא קמיבעיא ליה אלא חבלה, דאפחתה מכספה, אבל פציעה דלא אפחתה מכספה לא קמיבעיא ליה! **א״ר יוסי בר חנינא:** שפצעה בפניה ואפחתה מכספה. **ופסקו רי״ף רא״ש ורמב״ם הלכה כר׳ יוחנן** ודמי מה שנפחת מכספה לאביה.

רי״ף רא״ש ורמב״ם - גם ר׳ יוחנן מודה שצער ריפוי ובשת הוא שלה.

מחלוקת **רא״ש ורמב״ם** במסקנה בשבת של בתו קטנה תבואר אחר דמי חבלת בניו שבזה היא תלויה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

דמי חבלת בניו

בבא קמא פ״ז: - איתיביה: החובל בבנו גדול - יתן לו מיד, בבנו קטן - יעשה לו סגולה; החובל בבתו קטנה - פטור, ולא עוד, אלא אחרים שחבלו בה - חייבין ליתן לאביה! ה״נ בשבת. ובבנו גדול - יתן לו מיד. ורמינהו: החובל בבניו ובבנותיו של אחרים, גדולים - יתן להם מיד, קטנים - יעשה להם סגולה, בבניו ובבנותיו שלו - פטור! אמרי, לא קשיא: כאן כשסמוכים על שלחנו, כאן כשאין סמוכין על שלחנו...

במאי אוקימתא לבתרייתא? בסמוכין על שלחנו, גדולים - יתן להם מיד, קטנים - יעשה להם סגולה, אמאי? לאביהם בעי למיתבי! אמרי: כי קא קפיד - במידי דקא חסר, במידי דאתא מעלמא לא קפיד. והא מציאה דמעלמא קאתי להו וקא קפיד! אמרי: רווחא דקאתי להו מעלמא ולית להו צערא דגופייהו בגווה - קפיד, אבל חבלה דאית להו צערא דגופייהו ומעלמא קאתי להו - לא קפיד. והא התם דאית לה צערא דגופא ומעלמא קאתי לה, וקא קפיד! דקתני: ולא עוד, אלא (אפילו) אחרים שחבלו בה - חייבין ליתן לאביה! אמרי: התם דגברא קפדנא הוא, דהא אין סמוכין על שלחנו, אפילו במידי דאתי להו מעלמא קפיד, הכא דלאו גברא קפדנא הוא, דהא סמוכין על שלחנו, כי קא קפיד - במידי דקא חסר ליה, במידי דאתי להו מעלמא לא קפיד.

רמב״ם - החובל בבניו הגדולים, אם אינם סמוכים על שלחנו, נותן להם מיד; והקטנים, ילקח קרקע בנזקן. והם אוכלים פירותיו. וכן באחרים שחבלו בהם.

ואם היו סמוכים על שולחנו, חבל בהם הוא, פטור בין שהיו גדולים בין שהיו קטנים; ואם אחרים חבלו בהם, בגדולים יתן להם מיד; בקטנים, ילקח בהם קרקע והוא אוכל פירותיו עד שיגדלו. **וכן פסק שו״ע.**

ראב״ש - אינו פטור בסמוכים על שלחנו אלא משבת, אבל חייב בשאר ד׳ דברים ודינו בהן כאילו חבלו בהן אחרים **הביאו רמ״א כוי״א.**

בגר״א משמע שהבין שהרמב״ם אינו חולק על הראב״ש[664] והשאיר בצע״ג[665] את הבנת הטור והמ״מ ברמב״ם.

מסקנה בשבת של בתו קטנה

רמב״ם - אם סמוכה - שבת לאב. אינה סמוכה - **להבנת דר״מ -** לבת. **להבנת המ״מ -** אב זנה והיתר שלו.

ראב״ש - סמוכה - אב חבל, פטור. אחרים שחבלו, לבת שהאב אינו מקפיד בכך. אינה סמוכה - אפילו אם האב חבל, לבת.

שו״ע - וכן שבתה של אב, שהרי מעשה ידיה וכסף מכירתה של אביו הוא.

רמ״א - (וי״א דווקא בסמוכה על שלחנו, אבל אינה סמוכה על שלחנו, הוא שלה) **(טור בשם הרמב״ם).** וי״א דאפילו בסמוכה על שלחנו הוא שלה, אם אחרים חבלו בה **(שם בשם הרא״ש).** אבל צער וריפוי ובושת, שלה.

שו״ע - וכן החובל בבתו, משלם צער וריפוי ובושת. **רמ״א -** ונראה לי דווקא באינה סמוכה על שלחנו אבל סמוכה על שלחנו י״א דפטור (**המ״מ לדעת הרמב״ם**), יכמו שיתבאר בסמוך׳ [בשיטת הרמב״ם ושו״ע!].

קטנים - יעשה להם סגולה

בבא קמא פ״ז: - מאי סגולה? **רב חסדא אמר:** ספר תורה, **רבה בר רב הונא אמר:** דיקלא דאכיל מיניה תמרי.

רמב״ם - הלכה כרבה בר רב הונא[666]. [**הגר״א -** שנאמרו דבריו באחרונה בכל מקום] **וכן פסק שו״ע.**

ראב״ש - הלכה כרב חסדא שהיה גדול מרבה בר הונא. **וכן הביא רמ״א כוי״א.**

חרש שוטה וקטן

בבא קמא פ״ז. - חש״ו פגיעתן רעה, החובל בהן - חייב, והם שחבלו באחרים - פטורין.

---

[664] ס״ק י״א יאבל לדינא אין מחלוקת בין הרמב״ם לרא״ש׳.

[665] ס״ק י״ד בליקוט האחרון.

[666] נראה שאם היה ספק שקול בהכרעה בין רב חסדא לרבה בר רב הונא היה צריך לפסוק דקלא שהרי הרשות לקנות ספר תורה היא סוג של מוציא מחבירו כיון שיכול להיות שהוא יתבלה ואילו דקלא או קרקע הוא רק משביח את דמיו וכן משמע **בט״ז**.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

הגהות אשרי - מיהו קטן חייב לשלם כשיגדיל וכן פרש״י לקמן בהגוזל עצים כפייה רפרם לרב אשי ששרף שטר חבירו בילדותו ואגבי מיניה גובינא מעלייתא וכן משמע פ׳ שור שנגח ד׳ וה׳ (לט ב) דקאמר רבי יוסי בר׳ חנינא מעליית אפוטרופוס וחוזרים ונפרעים מיתמי לכי גדלי וכ״ש היכא דאזקי נפשייהו. מא״ז:

תפארת שמואל - (ב) וכן פרש״י לקמן. ובכתובות פ׳ הכותב פרש״י בענין אחר שהיה רב אשי מדקדק עמו וכפייה והקיפו בראיות עד שהסכים עמו ע״ש **וכן עיקר** וכן נ״ל להוכיח מפ׳ הגוזל דף קי״ב ע״א גבי קטנים מי מחייבי **וכן פסק רש״ל** ועי׳ בסוף ש״ת מהר״ם פאדוה:

רמב״ם טור ושו״ע - החובל בחרש, שוטה וקטן, חייב; והם שחבלו באחרים, פטורים; אף על פי שנתפקח החרש ונשתפה השוטה והגדיל הקטן, אינם חייבים לשלם, שבשעת שחבלו בהם לא היו בני דעת.

הגר״א - דלא כהגהות אשרי.

מידת חסידות

שבת נ״ו: - אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל האומר יאשיהו חטא - אינו אלא טועה, שנאמר ויעש הישר בעיני ה׳ וילך בכל דרך דוד אביו אלא מה אני מקיים וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב וגו׳ - שכל דין שדן מבן שמנה עד שמנה עשרה החזירן להן. שמא תאמר: נטל מזה ונתן לזה - תלמוד לומר בכל מאדו - שנתן להם משלו.

רש״י - מבן שמונה - שישב על כסא מלכותו, דכתיב בן שמונה שנה וגו׳.

עד בן שמונה עשרה - שמצא חלקיה את הספר, ועיין ודקדק בתורה ובדיניה בכתב ובעל פה, והבין שמא טעה בדינא.

ספר חסידים סימן תרצ״ב - אחד בא לפני חכם א״ל זוכר אני כשהייתי קטן הייתי גונב לבני אדם וגם הייתי חוטא בשאר חטאים אמר שמא איני צריך תשובה לשלם הגניבות כי כשחטאתי לא הייתי בן י״ג שנים ויום אחד וכיון שהייתי קטן למה אני צריך תשובה ולשלם, א״ל כל עונות שאתה זוכר וכל אשר גנבת אתה צריך לשלם שהרי יאשיהו שב מכל עונות ושלם כל אשר דן שלא כדין שצוה להפסיד ממון שלא כדין בקטנותו.

תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן ס״ב - ובפ׳ החובל נמי משמע להדיא באשירי דקטן שחבל או הזיק פטור אפילו לכשיהיה גדול, משום דלאו בר עונשין, וילפינן התם מי שאינו במשפטים אינו במצות וחקים. אמנם בה״ג שם כתב דחייב לשלם לכשיגדל. ונראה נמי אי דייקי תלמודא בכמה דוכתין, דסימן רעה הוא לקטן שנעשו מכשולות מתחת ידו, לכך נראה טוב הוא שיקבל איזה כפרה.

רמ״א אורח חיים סימן שמ״ג - וקטן שהכה את אביו או עבר שאר עבירות בקטנותו, אף על פי שא״צ תשובה כשיגדל, מ״מ טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה, אף על פי שעבר קודם שנעשה בר עונשין (פסקי מהרא״י סי׳ ס״ב). **הגר״א -** מ״מ. שבת נ״ו ב׳ שכל דין כו׳ ועיין רש״י ב״ק צ״ח ב׳ ...

שו״ת שבות יעקב[667] - אך נראה דאף לצאת ידי שמים אין מן הצורך לשלם הכל כמ״ש מהרא״י עצמו שם בתשובה וז״ל טוב שתקבל איזה כפרה ואני אינני רגיל כל כך להעריך כפרה ותשובה במשקל עכ״ל וכן משמעות לשון רמ״א באו״ח שכתב שיקבל איזה דבר לתשובה על כן המוחל לא יהיה אכזרי ויפוייס במה דיפייס משום תקנת השבים כאלו שרוצים לצאת ידי שמים ובספר חסידים סי׳ תרצ״ב משמע שחייב לשלם הכל כשהגדיל ואולי ממדות חסידות קאמר או שהיה ממון הגניבה תחת ידו.

משנה ברורה - טוב לו - קטן שגנב או שהזיק ראוי לב״ד להכותו שלא ירגיל בה [וכן חבלה וביוש וכל דברים שבין אדם לחבירו ב״ד מצווין להפרישו שלא יארע תקלה על ידו] אבל אין צריך לשלם אם אין הגנבה בעין. וכ״ז מדינא אבל לפנים משורת הדין בין שחבל בו בגופו או שהזיק לו בממונו צריך לשלם לו [**ט״ז וח״א וכן משמע מהגר״א**].

שו״ת יביע אומר חלק ח׳ - חושן משפט סימן ו׳ - מסקנא דדינא קטן שגנב או שהפסיד ממון לחבירו, מן הדין פטור לשלם אפילו לאחר שיגדל. ואינו חייב אפילו לצאת ידי שמים, ומכל מקום ממדת חסידות טוב שיתן איזה סכום לכפרתו, ושב ורפא לו. והנלע״ד כתבתי.

---

[667] חלק א׳ סימן קע״ז

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

עבד כנעני ואשת איש

העבד והאשה פגיעתן רעה, החובל בהם - חייב, והם שחבלו באחרים - פטורין, אבל משלמין לאחר זמן; נתגרשה האשה, נשתחרר העבד - חייבין לשלם. **וכן פסק שו״ע.**

לגבי מכירת כתובה בטובת הנאה הכל מבואר **בבא קמא פ״ט**

רמ״א - יש לה נכסי מלוג או נכסי צאן ברזל, מוכרת אותו לאחרים בטובת הנאה, ומשלמת לנחבל **(טור)**.

אשה שחבלה בבעלה

האשה שחבלה בבעלה, אם היה תוספת בכתובתה או נכסי מלוג או נכסי צאן ברזל, מחייבים אותה למכרם לבעלה בטובת הנאה, וגובה ממנה אם רצה הבעל. ואם רצה לגרשה ולגבות ממנה הכל, גובה; ואם לא היה לה, אינה יכולה למכור לו עיקר כתובה, שאסור לאדם לשהות את אשתו שעה אחת בלא כתובה, אלא אם רצה הבעל כותב עליה שטר בדמי החבלה, או מגרשה ונוטל מכתובתה הראוי לו. **רמ״א -**וכן אם החבלה כפי כתובתה, מוכרת כתובתה לבעלה ומשלמת לבעלה, ולא חיישינן שמא תהא קלה בעיניו להוציאה, שהרי אם ירצה יוכל לגרשה ולגבות בחבלתו **(טור)**.

אשת איש ואדם אחר שחבלו זה בזה

רמ״א - לא אמרינן שישלמו במותר נזק שלם, דהא קצת מחבלה שחבל באשה הוא לבעלה, על כן ישלם החובל בה השייך לבעלה, ו[רק] מה ששייך לאשה [מתוך התשלומים] מנכין לו נגד חבלתו. **(רשב״א)**

שאלות ממבחנים

1. ראובן שכעס על בנו הכהו וחבל בו ונתבע לדין תורה על ידי האגודה למען הילד (פרט לחקירת המשטרה על התעללות בבנו) בטענה שישלם לבן כל חמשת הדברים והאב משיב שמאחר והוא המפרנס פטור כל נזק שגרם לבן! מה הדין? **סעיף ז׳**

ראה דמי חבלת בניו השאלה כאן עוסקת בסמוכים על שולחן אביהם לפי הטענה שהוא המפרנס לשון הרמב״ם לא חלקה ופטור בכל הנזק ושיטת הרא״ש ורמ״א שפטור דווקא בשבת אבל שאר דברים חייב גדולים ישלם להם וקטנים יקח בהם סגולה ראה קטנים - יעשה להם סגולה מה הדין למעשה.

2. מה הדין בחובל בבניו הקטנים והגדולים? **סעיף ז׳ ראה דמי חבלת בניו**
3. מה דין קטן שהזיק? **סעיף ח׳ ראה חרש שוטה וקטן ומידת חסידות ומה שפסק המשנה ברורה שם.**
4. מה דין אשה שחבלה בבעלה? **סעיף ט ראה אשה שחבלה בבעלה והכל מפורש בבא קמא פ״ט.**

עיון והרחבה

פטור קים ליה בדרבא מיניה

בבא קמא פ״ז. - המכה את אביו ואת אמו ולא עשה בהן חבורה, וחובל בחבירו ביום הכפורים - חייב בכולן... המכה אביו ואמו ועשה בהן חבורה, והחובל בחבירו בשבת - פטור מכולן, מפני שהוא נדון בנפשו.

ישנו לימוד שבית דין אינם יכולים לענוש בשני עונשים:

כתובות ל״ב: - אמר קרא: כדי רשעתו, משום רשעה אחת אתה מחייבו, ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, וסמיך ליה ארבעים יכנו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

והרי חובל בחבירו דאיכא ממון ומלקות, ממונא משלם, מילקא לא לקי! וכי תימא הני מילי היכא דלא אתרו ביה, אבל אתרו ביה - מילקא לקי, ממונא לא משלם, והאמר ר׳ אמי א״ר יוחנן: הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה - לוקה, היכי דמי? אי דלא אתרו ביה, אמאי לוקה? אלא פשיטא דאתרו ביה, וטעמא דלית בה שוה פרוטה, הא אית בה שוה פרוטה - ממונא משלם, מילקא לא לקי! כדאמר רבי אילעא: בפירוש ריבתה תורה עדים זוממין לתשלומין, הכא נמי בפירוש ריבתה תורה חובל בחבירו לתשלומין.

לגבי שוגג אין ללמוד מלימוד זה שהרי אין בית דין מחייבים על שוגג והלימוד להלכה לגבי חייבי מיתות בית דין (ולא כדעת דעת ר׳ נחוניא בן הקנה[668] שפוטר גם חייבי כריתות) הוא מתנא דבי חזקיה לגבי ׳מכה אדם׳

כתובות ל״ד:-ל״ה. - דכי אתא רב דימי אמר: חייבי מיתות שוגגין, וחייבי מלקיות שוגגין, ודבר אחר (ממון)

ר׳ יוחנן אמר: חייב, **וריש לקיש אמר:** פטור.

ר׳ יוחנן אמר חייב, דהא לא אתרו ביה. **ר״ל אמר** פטור, כיון דאילו אתרו ביה פטור, כי לא אתרו ביה נמי פטור.

איתיביה ר״ל לרבי יוחנן: ולא יהיה אסון ענוש יענש, מאי לאו אסון ממש! לא, דין אסון. (שיוציאהו להורג).

איכא דאמרי, איתיביה רבי יוחנן לר״ל: ולא יהיה אסון ענוש יענש, מאי לאו דין אסון! לא, אסון ממש.

אמר רבא: ומי איכא למ״ד חייבי מיתות שוגגין חייבים? **והא תנא דבי חזקיה:** מכה אדם ומכה בהמה, מה מכה בהמה - לא חילקת בו בין בשוגג בין במזיד, בין מתכוין לשאין מתכוין, בין דרך ירידה לדרך עלייה, לפוטרו ממון אלא לחייבו ממון, אף מכה אדם - לא תחלוק בו בין בשוגג בין במזיד, בין מתכוין לשאין מתכוין, בין דרך ירידה לדרך עלייה, לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון!

אלא כי אתא רבין אמר: חייבי מיתות שוגגין - כולי עלמא לא פליגי דפטורין, כי פליגי - בחייבי מלקות שוגגין ודבר אחר, רבי יוחנן אמר: חייב, חייבי מיתות איתקוש, חייבי מלקיות לא איתקוש; ריש לקיש אמר: פטור, בפירוש ריבתה תורה חייבי מלקיות כחייבי מיתות. (ובזה הלכה כר׳ יוחנן).

רמב״ם[669] - היתה מחייבי מיתת בית דין כגון בתו ואשת בנו וכיוצא בהן בין התרו בו בין לא התרו בו פטור מן הקנס שני (שמות כ״א כ״ב) **ולא יהיה אסון** ענוש יענש הא אם היה שם אסון אין שם עונש ואף על פי שהריגת האשה בשגגה שהרי לא נתכוונו לה שני כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה וגו׳ הא למדת שלא חלק באסון בין שוגג למזיד לפטרו מן התשלומין. והרי הוא אומר (ויקרא כ״ד כ״א) מכה נפש בהמה ישלמנה **ומכה אדם** יומת מה מכה נפש בהמה לא חלק בו בין שוגג למזיד לחייבו בתשלומין אף מכה נפש אדם לא חלק בו בין שוגג למזיד לפטרו מן התשלומין.

מדוע צריך שני פסוקים שלא יהיה אסון ומכה אדם לרמב״ם

רמב״ם[670] - הנוגף את האשה ויצאו ילדיה ומתה אף על פי שהיה שוגג הרי זה פטור מן התשלומין ואינו משלם כלום, שני (שמות כ״א כ״ד) **ולא יהיה אסון** ענוש יענש לא חלק הכתוב בין שוגג למזיד בדבר שיש בו מיתת בית דין לפטרו מן התשלומין.

[וראה גם בלבוש מרדכי מסכת כתובות סימן ט״ז]

שיטה מקובצת כתובות ל״ה. רא״ה - וקשה דא״כ מייתרי תלתא קראי חדא קרא דלא יהיה אסון דאשמועינן דלא ישלם דמי ולדות בהדי מיתה. ואידך קרא דבשלהי פרק כיצד הרגל דכתיב אם כפר יושת עליו ודרשינן עליו ולא על האדם דלא תשקול מיניה ממונא ותקטליה על הרציחה לחוד כמו השור שנהרג ומשלם כפר. ואידך קרא דולא תקחו כופר ודרשינן מיניה דלא תשקול ממונא מיניה ונפטריה דכיון דקרא קא פטר בהדיא מכה אדם מממון למה לי קרא דלא יהיה אסון ולמה לי קרא דעליו פשיטא ודאי דלא עבדינן תרתי בהורג דהא כתיב בהדיא מכה אדם לא ישלם גו׳

---

[668] כתובות ל׳ עמוד א׳ (ובפסחים דף כ״ט. ובמגילה ז׳: ובעוד מקומות)
דתניא: רבי נחוניא בן הקנה היה עושה את יום הכפורים כשבת לתשלומין, מה שבת - מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין, אף יום הכפורים - מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין. מ״ט דר׳ נחוניא בן הקנה? אמר אביי: נאמר אסון בידי אדם, ונאמר אסון בידי שמים, מה אסון האמור בידי אדם - פטור מן התשלומין, אף אסון האמור בידי שמים - פטור מן התשלומין.

[669] הלכות נערה בתולה פרק א׳ הלכה י״ג

[670] רמב״ם הלכות חובל ומזיק פרק ד׳ הלכה ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אלא יומת ופשיטא ודאי דלא נשקול מיניה ממונא ונפטריה דהא כתיב יומת ולמה לי קרא דלא תקחו לכך פירשו התוספות דמקרא דכתיב מכה אדם יומת לא שמעינן פטורא גבי ממון כלל דשפיר מצינן למימר דה״ה דישלם אלא נקט החמורה וה״ה דישלם ממון תדע דמההיקש משמע דחיובא אתי למילף דומיא דמכה בהמה דחייב הילכך לא שמעינן מדתנא דבי חזקיה **וכדפירש רש״י לקמן בשמעתא דלא יהיה אסון <u>דלבתר דשמעינן מהנהו קראי</u> פיטורא שוב ילפינן מהיקישא דלא נחלק בפיטורייהו** וכנגד השלשה פסוקים נקט נמי תנא דבי חזקיה תלתא גווני פיטורי ממון וה״ק אף מכה אדם לא תחלוק בפטור ממון המפורש בו במקום אחר כדכתיב ולא יהיה אסון ענוש יענש הא אם יהיה אסון לא יענש בדמי וולדות בין בשוגג ובין במזיד כי היכי דבמזיד פטור שוגג נמי פטור וזהו שוגג ומזיד דנקט לפטור ממון אחר שעמו כמו בדמי ולדות.

ושמא יש לחלק בין פטור תשלומים בדמי ולדות ואונס ומפתה ששיטת הרמב״ם[671] שנזק צער ובושת שהם קנס שבזה הפטור הוא פטור גמור שאינו נענש כלל ורק אם לא יהיה אסון ענוש יענש. לבין חיובי תשלום על נזקי ממונו שבהם לשיטת רש״י[672] ותוספות מועילה תפיסה רק שאין בית דין מוציאים מדין רשעה אחת אתה מחייבו ורק מה שנלמד בתנא דבי חזקיה שאין חילוק בין שוגג למזיד כל אחד בדינו.

ולכן לגבי פטור דמי ולדות כתב את המקור שלא יהיה אסון שזה מדבר בנזק של אדם שהוא קנס ובנערה הביא את שני המקורות ובגניבה[673] כתב ׳כבר ביארנו בהלכות נערה׳.

<u>סימן תכ״ה - חייבי מיתות בית דין היאך דנים אותם בזמן הזה</u>

<u>מקורות</u>

שמות פרק כ״ב

(א) אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃

(ב) אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ **עָלָיו** דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃

דברים פרק כ״ב

(כה) וְאִם בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת הַנַּעֲרָ הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ אֲשֶׁר שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃

(כו) וְלַנַּעֲרָ לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה׃

(כז) כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ צָעָקָה הַנַּעֲרָ הַמְאֹרָשָׂה **וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ**׃

סנהדרין ע״ב.-ע״ד. (משנה. הבא במחתרת נידון על שם סופו).

סנהדרין מ״ט. (ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי, אמר רבי יוחנן: שדנו דין סנהדרי. אמר ליה: מאי טעמא קטלתיה לעשאל? - עשאל רודף היה. - היה לך להצילו באחד מאיבריו! - לא יכילי ליה. - השתא בדופן חמישית כוונת ליה, באחד מאיבריו לא יכלת ליה?)

סנהדרין פ״א:-פ״ב: (והבועל ארמית - קנאין פוגעין בו).

עבודה זרה כ״ו (דין מורידים ולא מעלין)

<u>ראשונים ופסיקת הלכה</u>

מצוות ההצלה

רמב״ם - הרואה רודף אחר חבירו להרגו או אחר ערוה לבועלה ויכול להציל ולא הציל, הרי זה ביטל מצות עשה שהיא וקצותה את כפה ועבר על שני לאוין על לא תחוס עינך ועל לא תעמוד על דם רעך.

---

[671] רמב״ם הלכות חובל ומזיק פרק ה הלכות ו׳-ז׳

אבל אם לא היו שם עדים כלל והוא אומר חבלת בי והודה מעצמו פטור מן הנזק ומן הצער וחייב בשבת ובושת וריפוי על פי עצמו... ולמה משלם אדם שלשה דברים אלו על פי עצמו, <u>שהשבת והריפוי ממון הוא ואינו קנס</u>...

[672] רש״י מסכת בבא מציעא דף צ״א עמוד א׳ ד״ה רבא אמר אתנן.

[673] הלכות גניבה פרק ג׳ הלכה א׳.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אלו מצילים אותם הנפשם

סנהדרין ע״ג. - משנה. ואלו הן שמצילין אותן בנפשן: הרודף אחר חבירו להרגו, ואחר הזכר, ואחר הנערה המאורסה. אבל הרודף אחר בהמה, והמחלל את השבת, ועובד עבודה זרה אין מצילין אותן בנפשן.

התראה לרודף

סנהדרין ע״ב: - אמר רב הונא: קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו. קסבר: רודף אינו צריך התראה, לא שנא גדול ולא שנא קטן...

רמב״ם - כיצד, אם הזהירוהו והרי הוא רודף אחריו אף על פי שלא קיבל עליו התראה.

טור - ונראה שא״צ להתרות רק שיודיעוהו שהנרדף הוא ישראל **ב״י -** ואני אומר שגם זו היא כוונת הרמב״ם.

סמ״ע - ובדיעבד אפילו לא אמרו לו אפילו זה, אפ״ה מצילין הנרדף בנפשו של רודף, וראיה מקטן שרודף דאינו בר הבחנת האזהרה הוא, וקאמר ג״כ הורגין אותו להציל ממנו.

הגר״א - דין זה שווה לסימן שפ״ח סעיף י׳: ואומרים לו: אל תמסור, אם העיז פניו ואמר: לא כי אלא אמסרנו, מצוה להורגו, וכל הקודם להרגו, זכה. **הגה:** ואם אין פנאי להתרות בו, אין צריך התראה **(המגיד)**.

הצלה באחד מאבריו

סנהדרין ע״ד. - דתניא, **רבי יונתן בן שאול אומר:** רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו, ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל - נהרג עליו.

רמב״ם - כל היכול להציל באבר מאיבריו ולא טרח בכך אלא הציל בנפשו של רודף והרגו הרי זה שופך דמים וחייב מיתה אבל אין בית דין ממיתין אותו.

טור - ואיני יודע כיון שחייב מיתה למה אין ב״ד ממיתין אותו.

ב״י - טעם הרמב״ם המציל נכנס ברשות. **בד״ה-** ועוד יש לומר התראתו אינה שלמה כיון שמתכוון להציל.

חיוב בכל העריות להציל הנאנסת[674]

סנהדרין ע״ג. - תנו רבנן: אחד הרודף אחר חבירו להרגו, ואחר הזכר, ואחר נערה המאורסה, ואחר חייבי מיתות בית דין, ואחר חייבי כריתות - מצילין אותן בנפשן. אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט - אין מצילין אותן בנפשן. נעבדה בה עבירה - אין מצילין אותה בנפשן. יש לה מושיע - אין מצילין אותה בנפשן. **רבי יהודה אומר:** אף האומרת הניחו לו שלא יהרגנה. [ואין הלכה כרבי יהודה]

מתי ניתן להרוג את הבא במחתרת

סנהדרין ע״ב - תנו רבנן: אין לו דמים אם זרחה השמש עליו. וכי השמש עליו בלבד זרחה? אלא: אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך - הרגהו, ואם לאו - אל תהרגהו. תניא אידך: אם זרחה השמש עליו דמים לו וכי השמש עליו בלבד זרחה, אלא: אם ברור לך כשמש שיש לו שלום עמך - אל תהרגהו, ואם לאו - הרגהו. קשיא סתמא אסתמא! - לא קשיא, כאן - באב על הבן, כאן - בבן על האב. אמר רב: כל דאתי עלאי במחתרתא - קטילנא ליה, לבר מרב חנינא בר שילא. מאי טעמא? אילימא משום דצדיק הוא - הא קאתי במחתרתא! אלא משום דקים לי בגוויה דמרחם עלי כרחם אב על הבן.

תנו רבנן: מחתרת, אין לי אלא מחתרת, גגו חצירו וקרפיפו מנין? תלמוד לומר ימצא הגנב - מכל מקום. אם כן מה תלמוד לומר מחתרת - מפני שרוב גנבים מצויין במחתרת. תניא אידך: מחתרת אין לי אלא מחתרת. גגו חצירו וקרפיפו מנין? תלמוד לומר ימצא הגנב - מכל מקום. אם כן מה תלמוד לומר מחתרת - מחתרתו זו היא התראתו.

---

[674] החיוב הוא מצד הצלת הנאנסת: ׳כדתנא דבי רבי ישמעאל. דתנא דבי רבי ישמעאל: ואין מושיע לה, הא יש מושיע לה - בכל דבר שיכול להושיע׳. ולכן בבועל בהמה וכן בשאר עבירות אין היתר להורגו ואף בגרושה לכהן האיסור הוא מצד האנס ולא הנאנסת וכן אם נבעלת ברצון ממש גם חכמים מודים שאסור להרגם ומחלוקת חכמים ור׳ יהודה זה שמחשש מוות אין הנאנסת רוצה שיהרגו את האנס, לגבי בתולה שהיא נדה יש שכתבו שאין דין בנדה ודייקו כן מרש״י שאין איסור זה פוגמה לגבי כהן, ולכאורה הרי היא ככל העריות וכפי שכתבנו דווקא גרושה לכהן שהאיסור מצד האנס אין מצילים אותה אבל נדה האיסור לשניהם, וכן הרמב״ם טור ושו״ע סתמו וכן לפי החוק בישראל אין חילוק.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

רמב״ם - ואחד הבא במחתרת או גנב שנמצא בתוך גגו של אדם או בתוך חצרו או בתוך קרפיפו בין ביום בין בלילה, ולמה נאמר במחתרת לפי שדרך רוב הגנבים לבוא במחתרת בלילה.

השגת הראב״ד - איני נמנע מלכתוב את דעתי שנ״ל אף על פי שדרשו חכמים אם זרחה השמש עליו דרך משל אם ברור לך הדבר כשמש שלא בא על עסקי נפשות וכו׳ אעפ״כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו ביום אינו רשאי להרגו שאין גנב בא ביום אלא להשמטה שומט וברח מיד ואינו מתעכב לגנוב ממון גדול ולעמוד על בעליו להרגו אלא גנב בלילה מפני שגנב לילה יודע שבעל הבית בבית או בא להרוג או ליהרג אבל גנב יום אין בעל הבית מצוי בביתו ושמוטה בעלמא הוא וחיי ראשי כל מבין די לו בזה.

[בירושלמי כתובות פרק ד׳ הלכה ד׳ ובמכילתא מפורש שיוצא מפשוטו]

רמ״א - הבא במחתרת לגנוב גם כן דינו כרודף. ואם ידוע שלא בא רק על עסק ממון, ואף אם יעמוד בעל הממון נגדו לא יהרגהו, אסור להרגו. ועיין בדברי הטור בסימן זה.

הבועל ארמית

סנהדרין פ״א: - והבועל ארמית - קנאין פוגעין בו.

סנהדרין פ״ב. - אמר רב חסדא: הבא לימלך - אין מורין לו. איתמר נמי, **אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן:** הבא לימלך - אין מורין לו. ולא עוד אלא, שאם פירש זמרי והרגו פנחס - נהרג עליו. נהפך זמרי והרגו לפנחס - אין נהרג עליו, שהרי רודף הוא.

רמ״א - הבא על העובדת כוכבים בפרהסיא לעיני עשרה ישראלים, קנאין פוגעים בו ומותרין להרגו. ודוקא בשעת מעשה, אבל אם פירש אסור להורגו, ודווקא שהתרו בו ולא פירש. ודווקא שבא הקנאי להורגו מעצמו, אבל אם שאל לבית דין אין מורין לו כך. (ע״פ טור ורמב״ם ושו״ע הזכירו באטבן העזר סימן ט״ז)

דין מורידין ולא מעלין (מופיע גם ביורה דעה סימן קנ״ח ומוסרים בסימן שפ״ח)

עבודה זרה כ״ו - תני רבי אבהו קמיה דר׳ יוחנן: העובדי כוכבים ורועי בהמה דקה - לא מעלין ולא מורידין, אבל המינין **והמסורות** והמומרים - היו מורידין ולא מעלין...

א״ל, אני שונה: לכל אבידת אחיך - לרבות את המומר, ואת אמרת היו מורידין?! סמי מכאן מומר. ולישני ליה: כאן במומר אוכל נבילות לתיאבון, כאן במומר אוכל נבילות להכעיס! קסבר: אוכל נבילות להכעיס מין הוא.

טעמו

תוספות ד״ה והרועים בהמה דקה - ואור״י דהיא הנותנת משום דלא פסילי אלא דרבנן עשו חכמים חיזוק כדי שיתנו לב לשוב וב״ד היו מכין ועונשין שלא מה״ת.

סמ״ע - ונראה דלאו דוקא סייף קאמר, אלא כאילו אמר אם יש בידינו כח להורגן הרי מצוה עלינו להורגן לעין כל ובחרב וכמ״ש [ויקרא כ״ו כ״ה] חרב נוקמת נקם ברית, והנשארין ישמעו וייראו, ואם לאו לפחות יסבבו להן המיתה וכדמסיק.

נראה לענ״ד שהיסוד הוא כפי שכתב הרמב״ם בהלכות ממרים[675] - כיצד בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על דברי תורה, מכין ועונשין שלא כדין אבל אין קובעין הדבר לדורות ואומרים שהלכה כך הוא, וכן

[675] פרק ב׳ הלכה ד׳

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה או לעבור על מצות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהכשל בדברים אחרים עושין לפי מה שצריכה השעה, כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצות לפי שעה כדי שיתקיימו [כולם] כדרך שאמרו חכמים הראשונים חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה.

רדב״ז - כשם שהרופא חותך וכו׳. אין המשל הזה צודק אלא א״כ אנו רואין את כל ישראל כאילו הם גוף אחד ואף על פי שגופין מחולקין הם כיון שנשמותיהם ממקום אחד חוצבו הרי הם כגוף אחד כי הנשמה היא עיקר, ודע זה. ומדברי רבינו נראה שהמשל הוא על המצות שהם כגוף אחד וב״ד מבטלים מקצת כדי לקיים השאר, והמשל צודק בשני הדרכים.

והביאור הוא שכשם שהמציאות של מוסרים היא פיקוח נפש שבסוף מסבבת גזרות וסכנה לישראל ולכן התירו חכמים להרוג כל המוסרים ולפי רוב הראשונים אין צורך להצילם באבריהם ואף שיתכן שבמקרה זה הנזק שיצא מהמוסר הוא רק ממון ואינו רודף של נפשות מכל מקום אם לא יפרעו ויגדרו הדבר יבואו עוד מוסרים לעולם שעל ידם יצא מיתה לעם ישראל כן הוא הדבר במינים שראו חז״ל לגדור הדבר כדי להרתיע ושלא יבואו אחרים ללמוד ממעשיו ויצא סחף גדול ועזיבת הדת ראו חז״ל לעקור איסור לא תרצח ׳כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו׳

וכתב החזון איש[676] **-** ונראה דאין דין מורידין אלא בזמן שהשגחתו גלויה כמו בזמן שהיו נסים מצויין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור היו תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בנליזות מיוחדות בהטיית היצר לתאוות והפקרות, **ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא פורעניות לעולם ומביא דבר וחרב ורעב בעולם**, אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם אין במעשה הורדה גדר הפרצה, [אלא להיפך צ.י.ק] שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלמות ח״ו [של שומרי המצוות ויביא לריחוק ושנאה מן האמונה צ.י.ק] וכיוון שכל עצמנו לתקן, **אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון ועלינו להחזירם בעבותות אהבה** ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת.

[676] יורה דעה הלכות שחיטה - סימן ב׳ אות ט״ז.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

שאלות ממבחנים

1. האם רודף צריך התראה? **סעיף א׳ ראה התראה לרודף**
2. מה הדין ברודף שהוא קטן? **ניתן להורגו אפילו עובר במעי אמו ראה התראה לרודף**
3. אם הנערה אומרת ׳הניחו לו׳ האם שומעים לה? **סעיף ד׳ ראה חיוב בכל העריות להציל הנאנסת שאין הלכה כרבי יהודה ואפילו שאמרה כך מצילין אותה והורגים הרודף**
4. האם הבועל שהרג את המקנא נענש עליו? **סעיף ד׳ ראה הבועל ארמית שאילו הרג זמרי לפנחס היה פטור ודין זה הובא ברמב״ם ובטור וכתב הטור שדווקא הבועל יכול להציל את עצמו בהריגת המקנא אבל שאר הסובבים אין להם היתר וכל שכן שהן להם חיוב להרוג את המקנא.**
5. מה הדין באם אמרו למישהו ״תקנא״ ולא הוא התעורר מעצמו? **בדין הבועל ארמית נאמר שדווקא שהתעורר מעצמו ואם בא להישאל אין מורים לו. לגבי אם עברו והורו לא מצאתי בפוסקים משהו מפורש רק נראה לי שבחידושי הר״ן משמע שרק האיסור בבית דין להורות אך ההיתר להרוג את הבועל הוא לכל ישראל וקנאי יודע ועושה מעצמו אולם ביד רמ״ה משמע שגדר קנאי שהותר לו הוא מי שמתעורר מעצמו אך מי שמורים לו ולא התעורר מעצמו יש לו חסרון שאינו נראה קנאי ולא הותר רק לקנאים. וכן הבין שו״ת אגרות משה אבן העזר חלק א׳ סימן ל״ח.**

נספח החוק בישראל

החוק בישראל מכיר בכל דיני רודף שבסימן (היתר להרוג רודף או אנס, בא במחתרת, צורך להציל באבריו)

34 י׳ הגנה עצמית

לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי כדי להדוף תקיפה שלא כדין שנשקפה ממנה סכנה מוחשית של פגיעה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו; ואולם, אין אדם פועל תוך הגנה עצמית מקום שהביא בהתנהגותו הפסולה לתקיפה תוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות הדברים .

34 י׳1 הגנת בית מגורים

(א) לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי כדי להדוף מי שמתפרץ או נכנס לבית המגורים, בית העסק או המשק החקלאי המגודר, שלו או של זולתו, בכוונה לבצע עבירה, או מי שמנסה להתפרץ או להיכנס כאמור .

(ב) הוראת סעיף קטן (א) לא תחול אם -

(1) המעשה היה לא סביר בעליל, בנסיבות העניין, לשם הדיפת המתפרץ או הנכנס.

(2) האדם הביא בהתנהגותו הפסולה להתפרצות או לכניסה תוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות הדברים .

34י׳א. צורך

לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי להצלת חייו, חירותו, גופו או רכושו, שלו או של זולתו, מסכנה מוחשית של פגיעה חמורה הנובעת ממצב דברים נתון בשעת המעשה, ולא היתה לו דרך אחרת אלא לעשותו.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תכ״ו - חייב אדם להציל את חבירו בין בגופו בין בממונו

מקורות

ויקרא פרק י״ט

(טז) לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ אֲנִי ה׳׃

סנהדרין ע״ג. (חייב אדם להציל את חברו בין בגופו בין בממונו).

ראשונים ופסיקת הלכה

חיוב הוצאות להצלת חברו

סנהדרין ע״ג. - גופא׃ מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. והא מהכא נפקא? מהתם נפקא׃ אבדת גופו מניין תלמוד לומר והשבתו לו! אי מהתם הוה אמינא׃ הני מילי - בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי - אימא לא, קא משמע לן.

טור וכס״מ - וכתב **הרא״ש** והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא דאין אדם חייב להציל נפש חבירו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול.

רמ״א יו״ד רנ״ב - הפודה חבירו מן השביה, חייב לשלם לו אם אית ליה לשלם, ולא אמרינן דהוא מבריח ארי מנכסי חבירו (מרדכי פ׳ הכונס ופ׳ דייני גזירות ות׳ מהרי״ו סי׳ קמ״ח קמ״ט וב״י בשם מ״כ).

האגרות משה[677] כתב שדין זה הוא ככל דיני הלאוין ולכן כשם שאדם צריך למסור כל ממונו כדי לא לעבור אל איסור לא תעשה כן יש לו פטור בספק פיקוח נפש שספק פיקוח נפש דוחה את כל הלאוין.

הצלת חברו בספק סכנה

ב״י - וכתב הגהות מיימון עבר על לא תעמוד וכו׳ **בירושלמי**[678] מסיק אפי׳ להכניס עצמו בספק סכנה חייב עכ״ל. ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק.

ב״ח - אם ספק יציל אינו מחויב להסתכן, [אך מבין שבהצלות שנקטה הגמרא ודאי שיש ספק סיכון]

סמ״ע - שו״ע ורמ״א השמיטו וי״ל מפני **שהרי״ף רמב״ם ורא״ש** לא הזכירו.

האגרות משה[679] כתב שדין זה הוא ככל דיני הלאוין ולכן כשם שאדם צריך למסור כל ממונו כדי לא לעבור אל איסור לא תעשה כן יש לו פטור בספק פיקוח נפש שספק פיקוח נפש דוחה את כל הלאוין. אבל אינו סובר כדעות שיש איסור בדבר.

לענ״ד וכן מפורש במשפט כהן שיש לחלק בין חשש סכנה לסכנה ודאית, וכל המחלוקת היא בספק ממשי ולא הובאה תשובת גדול אחד שכתב שלרופא אסור להסתכן עבור חולה מדין לא תעמוד על דם רעך אך הואיל והותר לפועל להסתכן עבור עבודתו ׳אליו נושא את נפשו׳ יש להתיר. ולענ״ד זה תמוה שהשווה החששות, שלא דיברו אלא לעלות בספינה ובאילן ובזה פשוט ופשוט שצריך להציל ואינו פטור והרי צריך ליתן עבורו כל ממונו ואם יתן כל ממונו הרי הותר לו להסתכן לפרנסתו ולמה לא יסתכן במקום לאבד ממונו.

[שו״ת משפט כהן[680] **-** דוחי בהם הוא ענין כללי, א״כ מצד וחי בהם הכל הוא שוה אם בן ישראל זה יחיה או אחר, וי״ל דגם הרמב״ם מודה דבשפ״ד אם רוצה למסור נפשו בעד חברו רשאי, וי״ל דר״ע דאמר חייו קודמים לא בא אלא

---

[677] שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ב׳ סימן קע״ד

[678] נראה שהכוונה לזה׃ תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תרומות פרק ח׳ הלכה ד׳
רבי אימי איתצד בסיפסיפה אמר ר׳ יונתן יכרך המת בסדינו אמר ר׳ שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא אזל ופייסון ויהבוניה ליה אמר לון ואתון גבי סבון והוא מצלי עליכון אתון גבי ר׳ יוחנן אמר לון מה דהוה בלבכון איעבד ליה יתעבוד לון ימטא להההוא עמא לא מטון אפיפסירוס עד דאזלון כולהון (וראה עלי תמר שם).

[679] שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קע״ד

[680] (ענייני ארץ ישראל) סימן קמ״ג מומלץ לראות גם את תשובות קמ״ב, קמ״ד.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

לשלול סברת בן פטורא, שמוטב שישתו שניהם וימותו, אבל אם רצה ליתן לחברו, משום שחיי חברו יקרים אצלו מחייו, בכה״ג י״ל שאין איסור בדבר, אפילו ביחיד לגבי יחיד...ע״ש באורך].

הרחבה - מלחמה

מנחת חינוך פרשת ואתחנן מצוה תכה - וצ״ע נהי דכל המצות נדחים מפני הסכנה מ״מ מצוה זו דהתורה ציותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דיני׳ על הנס כמבואר ברמב״ן ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה א״כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה. א״כ דחוי׳ סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותו אף שיסתכן וצ״ע:

שו״ת משפט כהן[681] - ענייני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם, שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני.

הרחבה - בזיון

אגרות משה[682] - והגאון ר׳ שלמה קלוגער ז״ל **בחכמת שלמה** בחו״מ סימן תכ״ו חידש עוד יותר שאם אין ההצלה לפי כבודו אינו מחוייב להצילו כדהביא כ״ג, פשוט במחילת כבוד גאונים אלו אשר הוא טעות גמור ושרי להו מרייהו, דדברי חכמת שלמה הא ודאי ח״ו לאומרם דאם כבוד שמים נדחה דהרי נדחו כל איסורי התורה החמורים ביותר כשבת ומאכלות אסורות מפני פקוח נפש של פחות שבפחותים ואפילו בשביל עובר עבירות לתיאבון כ״ש שנדחה כבוד בשר ודם אף של הגדול שבגדולים...

שאלות ממבחנים

1. האם חייב להוציא הוצאות כדי להציל חבירו? מה הדין אם הוציא הוצאות, האם חייב הניצול להחזיר לו הוצאותיו? **ראה** חיוב הוצאות להצלת חברו
2. אדם שרואה שחבירו טובע בנהר ויש סכנה למציל, האם מותר/חייב להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חבירו? **ראה** הצלת חברו בספק סכנה **[רבות התשובות בנושא באחרוני אחרונים והובאו מקצתם]**
3. האם בשעת מלחמה יש כללים אחרים בנושא? **ראה** הרחבה - מלחמה
4. האם חייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבירו? **ראה** הצלת חברו בספק סכנה
5. ענה מסברא האם אדם צריך לתרום לדוג׳ כליה, כדי להציל חולה אחר?
6. על מה סמכו המתירים לתרום כליה?

[681] (ענייני ארץ ישראל) סימן קמ״ג.
[682] שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ב׳ סימן קע״ד

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

סימן תכ״ז - מצות עשה להסיר כל מכשול שיש בו סכנת נפשות ועשיית מעקה לגגו

מקורות

דברים פרק כ״ב

(ח) כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃

מדרש תנאים לדברים פרק כ״ב פסוק ח׳ /ספרי

ראשונים ופסיקת הלכה

דרשות הפסוקים ששייכות לסימן זה [רובם מלוקטים מהתורה תמימה]

(ח) כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃

בית - בית שאין בו ד׳ אמות על ד׳ אמות פטור מן המעקה, מאי טעמא בית כתיב [סוכה ג׳ ב׳]׃

בית - [בית שהוא למטה מעשרה טפחים פטור מן המעקה, מאי טעמא בית כתיב] וכל פחות מעשרה לאו בית הוא [ב״ק נ״א ב׳]׃

ועשית - זו מצות עשה, ולא תשים דמים בביתך - זו מצות לא תעשה [ספרי]׃

מעקה - כמה שיעור מעקה - גובה עשרה טפחים [ב״ב ס״א א׳]׃

לגגך - למעוטי בתי כנסיות ובתי מדרשות [חולין קל״ו א׳]׃

בביתך - לרבות בורות שיחין ומערות חריצים ונעיצין [ספרי]׃

כי יפל - לרבות בית של שותפין [חולין קל״ו א׳]׃

ברכה על עשיית המעקה

רע״א - ומברך אקב״ו לעשות מעקה. ואם אחר עושה המעקה מברך העושה על עשיית מעקה. רמב״ם פי״א מהל׳ ברכות. ואם עושה מעקה ע״י פועל נכרי אם יכול לברך. ע׳ מחנה אפרים הל׳ שלוחין סי׳ יא׃

פת״ש - עיין **בספר מחנה אפרים** במי שרוצה לעשות מעקה ע״י אומן גוי אי יברך עליו, ומצדד שם דשפיר יכול לברך כיון דיד פועל כיד בעה״ב [עיין מה שכתבתי לעיל סימן קצ״ב סעיף א׳ סק״ב], ומשמעות דבריו שם דיש חילוק אם עשהו ע״י אומן דקבלנות, אפילו ע״י אומן ישראל לא יברך הבעה״ב, **ולדעת הכנסת הגדולה בשם רבותיו**, יברך האומן המתקן אותו, אבל אם עשהו ע״י אומן פועל יום, אפילו האומן נכרי שפיר מצי הבעל הבית לברך עליו, דחשיב כאילו הוא עצמו עשהו׃

בספר חיי אדם כתב דדוקא בעושה מעקה לגגו מברך, אבל בעושה חוליא או כיסוי לבורו אינו מברך, ע״ש.

שו״ת יביע אומר[683] **-** בדין ברכת מעקה, הביא לשון **הרמב״ם** שיש לברך ״לעשות מעקה״, ואם עושה מעקה לגגו של חבירו יש לברך ״על עשיית מעקה״. נ״ב, רבים נהגו שלא לברך כלל על עשיית מעקה, כי **הרוקח** (סימן שסו) כתב שאין לברך על עשיית מעקה. ע״ש. וכן כתב בשו״ת **תמים דעים** (סימן קיט) בשם בעל **העיטור**. ע״ש. וכ״כ **המאירי** (ריש פ״ג דמגילה). הילכך שב ואל תעשה עדיף. וכן ראיתי בשו״ת עמודי אש (סימן ב אות כד) שכתב, דמה שלא כתב מרן בש״ע לברך על עשיית מעקה, ה״ט לפי שדעת הרוקח שלא לברך. ע״ש. **והשדי חמד** כתב עליו, ואינו נוח לי שמאחר שמפורש ברמב״ם והרבה ראשונים לברך, א״כ ודאי שאין לחוש לדעת הרוקח שלא נמצא לו חבר, והוא באחד ממש, ובדעת יחיד ממש לא שייך הכלל דסב״ל וכו׳. ע״ש. <u>והנה נעלם מעינו הבדולח שמצאנו עוד שני ראשונים דס״ל הכי. ולכן הדרינן לכללא דסב״ל.</u>

שו״ת שבט הלוי חלק ד סימן רכח - וזמן הברכה אני מורה ובא כמרן **הח״ס** או״ח סי׳ נ״ב לברך במכוש האחרון והוא ז״ל כ׳ מטעם דעד אז עדין אינו מעקה - וגם יש חשש מטעם דילמא הדר בי׳ הפועל.

---

[683] חלק ח - אורח חיים סימן כב אות כ״ו

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com

ברכת שהחיינו

פת״ש - וכתב **הרמב״ם** דצריך לברך אשר קדשנו במצוותיו וציונו לעשות מעקה, ושם כתב דמברך ג״כ שהחיינו ע״ש. אך **בספר נשמת אדם** כתב דהרמב״ם לשיטתו דכתב דגם על ציצית ותפילין מברכין שהחיינו, אבל למאי דקיי״ל באו״ח גבי ציצית דאין מברכין, ה״ה במעקה אין מברכין שהחיינו רק לעשות מעקה.

© צבי יהודה קופמן. אשמח לתיקונים והערות zvik1000@gmail.com